DE INLANDSCHE KUNSTNIJVERHEID IN NEDERLANDSCH INDIË

DOOR J. E. JASPER EN MAS PIRNGADIE.

I

HET VLECHTWERK.

DE INLANDSCHE KUNSTNIJVERHEID
IN NEDERLANDSCH INDIE.

DE INLANDSCHE KUNSTNIJVERHEID IN NEDERLANDSCH INDIË

DOOR

J. E. JASPER EN MAS PIRNGADIE.

I.

HET VLECHTWERK.

VAN REGEERINGSWEGE GEDRUKT EN UITGEGEVEN TE 'S-GRAVENHAGE
DOOR DE BOEK- & KUNSTDRUKKERIJ v/h MOUTON & Co. — 1912.

HOOFDSTUK I.

NAAM. INLEIDING.

HET vlechten heet in het Javaansch: nganam (van het grondwoord nam, anam); — Madoereesch: ngannam of ngĕnnam; — Soendaneesch: nganjam; — Maleisch: manganjam; — Menangkabausch: maänjam; — (Loeboek Sikapingsch: mĕnganjĕm); — Mandhelingsch: mambajoe, (ook Alasch; Karosch en Tobasch); — Atjehsch: manjeuëm; — (in Koetaradja b.v. gebruikt men dit woord voor vlechten met pandan en biezen. Voor het vlechten met bamboe en rotan bezigt men het woord moebleuët); — Dajaksch: meäjam; — Makassaarsch en Boegineesch: angannang; — Boetonneesch: hakiniak; — Toradjasch: moëna; — Mongondousch: momia, (het vlechten van een middenreep van een mat heet in het Mongondousch: mo' batoek); — Bwoolsch: monga namoe.

Het vlechten met bamboereepen heet in Limbotto: molehilo en het vlechten met ander materiaal: mohalamo; — Ambonsch: anjan; — Dammersch: rajapoeti; — Wettersch: sihir; — Beloesch: homan; — Boeroesch: pali; — Koepangsch-Maleisch: malaè; — Rottineesch: laè; — Timoreesch: nakanoe; — Savoeneesch: anjoe; — Alorsch: hia; — Soembasch: oenang; — (Oost Soembasch, Melolosch: jie); — Soembawasch: nganam; — Bimaneesch: ngana; — Balineesch: ngoelat; — Sasaksch: ngoelat.

Nagenoeg overal in den Indischen Archipel en sedert overoude tijden doet de bevolking aan vlechten.

Deze handenarbeid, aanvankelijk heel gemakkelijk en eenvoudig, ontwikkelde zich langzamerhand tot een eigen kunst, bij de beoefening waarvan men een welkome gelegenheid vond het geometrische vlakornament in zijn sierlijkste ingewikkeldheid toe te passen.

„Het vlechten", schrijft de heer G. P. Rouffaer in zijn: De voornaamste Industrieën der Inlandsche bevolking van Java en Madoera, „vormt aldus de meest natuurlijke, de meest nuttige, tevens de meest primitieve en daardoor meest antieke huisvlijt in de tropen. Van de kleedij kon men zich nog spenen, een schaamgordel van boombast was dadelijk gemaakt, desnoodig; maar het onmisbare mandwerk moest vervaardigd worden met methode en geduld, moest gevlochten met overleg. Historisch gesproken, vormt dus, naast primitieve hutbouw, het vlechtwerk de oudste huisvlijt in een tropisch land".

Materiaal voor het vlechten is overal gemakkelijk en goedkoop verkrijgbaar; men haalt het uit het bosch, uit sawahs of moerassen, oogst het langs meeroevers of van eigen aanplant. Of men schaft het zich aan voor zeer geringe prijzen. Ook aan de vóórbewerking zijn slechts minieme kosten verbonden.
Waar geen bamboe of rotan aanwezig is, maakt men gebruik van uit grassoorten bereide biezen, of anders van palmbladeren. De Indische natuur levert, gelijk het tweede hoofdstuk van dit werk zal aantoonen, zeer veel op, wat als grondstof voor den arbeid van het vlechten benut kan worden. De bereiding tot vlechtklare reepen, hoe primitief dikwijls ook, geeft vaak een uitmuntend artikel. Er is materiaal, dat om zijn soliditeit, soepelheid, geschiktheid om kleurstoffen aan te nemen, enz. nergens zijn wedergade vindt. Alleen om de eigenschappen van het hier in groote hoeveelheden aan te treffen, deugdelijke materiaal heeft het vlechten in Nederlandsch-Indië een groote economische beteekenis. Niet alleen op grond daarvan, maar ook om het eigen, typische karakter, dat het Indische vlechtwerk bezit, om de bijzondere kunst, volgens welke de nijveren in bepaalde streken de gevlochten voorwerpen weten te versieren, moet aan de specimina van deze soort huisvlijt voor de krachtige ontwikkeling hiervan meer waarde worden gehecht, dan aan de op dit gebied reeds bestaande industrie in Japan, waar men reeds belangrijken uitvoer van vlechtwerk kent.
Dat de inboorling immer in eigen, gestadige behoefte aan vlechtwerk, zoowel voor huisraad, als voor kleeding moet voorzien, is een van de redenen, waarom de vlechtkunst in Nederlandsch-Indië algemeen verbreid voorkomt. Zoo zal 't immer ook wel blijven. Machinale nabootsing van de zeer vele en goede vlechtmethoden, welke bij de Inlandsche bevolking bekend zijn en bij de toepassing waarvan men volkomen rekening houdt met de eigenschappen van het materiaal en den aard van het te vervaardigen voorwerp, is niet te duchten, ook al zouden daarmee artikelen te verkrijgen zijn, die in opzet en versiering ongeveer hetzelfde genre als de echte voorwerpen aangeven. De kosten, verbonden zelfs aan de vervaardiging van het luxe-vlechtwerk, zijn in Nederlandsch-Indië zoo gering, dat ook daarom invoer van namaak onmogelijk wordt.
De Indische vlechtkunst verdient ongetwijfeld, dat van al die hierboven beschreven omstandigheden in het belang harer economische ontwikkeling op betere wijze partij getrokken wordt, dan tot nog toe gedaan is.
Het is dus geen wonder, dat bij een algemeene, voortdurende beoefening van deze soort handenarbeid de Inlandsche bevolking hier meer en betere vlechtmethoden weet toe te passen dan elders. Zij heeft zelf die methoden uitgevonden en jaren lang moeten toepassen; zij heeft zelf middelen bedacht tot het opzetten van het voorwerp, de weergave van het ontworpen ornament, en zoo is zij door en door bekwaam geworden in het beoefenen der vlechtkunst, waarvan vele proeven om haar technisch-artistieke uitvoering zeer geroemd kunnen worden. Vorm en praktisch gebruik van het voorwerp, aard van het gebezigde materiaal, toegepaste vlechtmethode, aangebrachte versiering door kunstige opvulling van een verkregen vlak staan bijna altijd nauw met elkaar in verband, maken één harmonisch geheel, geven de uiting van logische ontwerp-gedachte weer.
Zoo kan alleen het sierwerk geworden zijn door een lange periode van geleidelijke ontwikkeling.
Vooral het versierde vlechtwerk van Nederlandsch-Indië verdient èn om zijn artisticiteit, èn om de mooie technieken, door toepassing waarvan het verkregen wordt, de volle aandacht dergenen, die een goed en nieuw product zoeken voor de wereldmarkt.
Voor den Inlander is het vlechtwerk belangrijk, omdat het een noodzakelijk gebruik is in huis, op het veld, voor de kleeding.
Gewoonlijk wordt het vlechten door vrouwen uitgevoerd. Groote manden, b.v. van stijf materiaal als bamboe, paggers, huiswanden, e.d. worden door mannen vervaardigd.
Dat de vlechtkunst onder de bestaande omstandigheden in individueele huisvlijt beoefend

wordt, ligt in de rede. Een bepaalde industrie is zij slechts hier en daar geworden, waar het vlechtwerk door zijn stereotiep genre meer en meer bekend geraakt is en daarom zeer langzaam een afzetgebied heeft kunnen vinden buiten de streek, waar het vervaardigd wordt.

De handenarbeid, noodig voor de bewerking van het materiaal en het vlechten van het voorwerp, wordt wel eens vergemakkelijkt door het gebruik van zeer eenvoudige instrumentjes, welke de nijvere zelf maakt of voor geringe prijzen op de markt koopt.

Het grofste materiaal laat zich niettemin met zorg behandelen, waardoor het, ook uit de hand bereid, als vezelstof groote waarde kan hebben.

Het spreekt van zelf, dat niet overal dezelfde werktuigen bekend zijn. Waar bijvoorbeeld in sommige streken het bewerken van de grondstof tot vlechtklare reepen uit de hand, met behulp van een mesje of van een scherp vezeldraadje, geschiedt, heeft dat elders plaats met een verbeterd instrumentje, dat in hoofdstuk II van dit werk beschreven zal worden en waarmee men egaal-breede reepen vervaardigen kan.

De aan te bevelen maatregel, om de gegevens betreffende de Inlandsche kunstnijverheid te publiceeren, kan dus het goede resultaat hebben, dat verbeterde technieken de meer primitieve werkwijzen vervangen, hetgeen vooral daar, waar de vlechtkunst zekere toekomst heeft, noodig zal zijn.

Bamboe wordt veel op Java en Madoera en op Bali en Lombok gebruikt, waar dit materiaal bijna overal voorkomt.

Rotan treft men meer in de buitenbezittingen aan en is op Borneo het vlechtmateriaal bij uitnemendheid.

Van pandan maakt men het meest op Java en Sumatra gebruik; mangkoewang, makoewang of ook wel bengkoewang levert vooral op Sumatra en ook op Borneo de groote stevige bladeren voor het soliede vlechtwerk.

Palmbladeren — die van lontar vooral — zijn als vlechtmateriaal het meest op Celebes en de Oostelijke eilanden van den Archipel in gebruik.

Biezen komen het meest voor in Midden-Java en Midden-Sumatra.

Tal van planten leveren sterke bastreepen, waarvan sommige soorten door haar bijzondere tinten zelfs voor het versieren van vlechtwerk gebruikt kunnen worden.

De overal verspreid voorkomende, hoogst nuttige klapper- en arènboomen voorzien de bevolking van de bijna onverslijtbare, harde bladnerven, een zeer geschikt materiaal voor ijl mandenwerk. Voorts bedient de bevolking zich van plantenstengels, -vezels, -nerven, paardenhaar (gelijk in Zuid-Celebes), goud- en zilverdraad, enz.

Uit het bovenstaande is op te maken, dat het den vlechter of de vlechtster aan materiaal niet ontbreekt. Ook de kleurstoffen kan men vrij gemakkelijk en in groote hoeveelheden bekomen. Veelal worden verfstoffen gebruikt, welke de vlechter of vlechtster zich bereidt uit ingrediënten, door de natuur opgeleverd. Wel duurt die bereiding langer, dan het voor de kleuring gereed maken van aniline, — hetgeen eenvoudig het aanlengen der stof met water vereischt, — maar men verkrijgt er toch een kleursel mee, dat een mooie, niet harde en dan nog constante tint aan het materiaal geeft. De kleurwijzen, welke in den Indischen Archipel bekend zijn en toegepast worden, zijn vooral daarom en ook om de goedkoopte der deelen, waaruit de verfstoffen samengesteld worden, zeer merkwaardig; en van belang zal het zijn, er zooveel mogelijk voor te zorgen, dat de recepten voor de plantaardige kleurstoffen algemeen bekend raken, behouden blijven en niet meer door aniline vervangen worden. In het hoofdstuk IV van dit werk worden de verschillende Inlandsche kleur- en fixeermiddelen beschreven. De vlechtmethoden, welke tot het versieren der voorwerpen toegepast worden, zijn vaak vernuftig bedacht en zeer geschikt, om gevolgd te worden bij de ontwikkeling dezer nijverheid tot industrie. De vele procédé's tot kleuring en ornamenteering der voorwerpen hebben dan ook reeds gedeeltelijk in Europa

zekere belangstelling gewekt en dienen om hun eenvoud en om de schitterende resultaten, welke men er mede verkrijgt, te recht bewonderd te worden.

Tientallen variaties doen verschillende effecten ontstaan. Onder de in gebruik zijnde patronen, zoowel van het rechte, als van het diagonale vlechtwerk, worden zeer artistieke aangetroffen. Het hoofdstuk X van dit werk zal voldoende kunnen aantoonen, hoe het vlechten in bepaalde streken van Nederlandsch-Indië tot een mooie, origineele kunst te rekenen is.

Het Inlandsche vlechtwerk dient bij de bevolking zoowel voor dagelijksch gebruik als voor luxe. In dit laatste geval wordt aan de vervaardiging der voorwerpen bijzondere zorg besteed. Matten, welke op kunstige wijze gevlochten en van patronen voorzien zijn, worden bij plechtige gelegenheden te voorschijn gehaald of als wandversiering benut. Platte manden fungeeren bij feestmaaltijden als schalen en presenteerbladen. Doozen worden met kleurige reepen doorvlochten, om ze een frisch aanzien te geven. Aan zakken, kokers, korven, speelgoed, hangers, vliegendeksels, banden, borden, enz. wordt heel dikwijls veel werk besteed, zoodat de voor gebruik bestemde voorwerpen tevens sieraden in huis zijn.

Hieronder zullen van de beteekenis, welke het vlechtwerk heeft in het leven van de Inlandsche bevolking, nog enkele voorbeelden worden aangehaald.

Vroeger, nog meer dan tegenwoordig, werd in de centra van vlechtkunst (als b.v. in de Padangsche Bovenlanden, Tapanoeli, enz.) van een huwbaar meisje geëischt, dat zij bedreven moest zijn in de vlechtkunst. In het huishouden toch kan deze kunst dikwijls te pas komen; zoo b.v. zijn in Tapanoeli bij het ontvangen van gasten verschillende matten noodig, waarvan de fijnheid in afwerking moet overeenkomen met rang en stand dergenen, voor wie zij worden gebruikt. Ook bij de huwelijken zijn voor het aanbieden van sirih, bij het inviteeren der gasten verschillende sirihtaschjes noodig, al naar gelang van rang en stand van den te inviteeren persoon. Vóór de voltrekking van het huwelijk moet in Pasemah Oeloe Manna (Benkoelen) de bruid op bepaalde tijdstippen tot driemalen toe aan haar aanstaanden echtgenoot proeven zenden van haar vaardigheid in het vlechten van matten, waaraan de piting tandjaän niet mag ontbreken (zie catalogus van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen). Piting tandjaän duidt het moeilijke spiraalmotief aan, dat in het hoofdstuk over vlechtpatronen zal worden besproken. (Zie ook plaat 40.)

De vlechtster op Borneo heeft dikwijls haar eigen, afgebakende taak. In Benoea IV en Magersarie (Z. en O. afd. van Borneo) b.v. mag het vlechten met andere gekleurde reepen, dan die, welke door kesoemba rood gemaakt zijn, alleen geschieden in de maand, dat het groote feest „loepoet sahoet" wordt voorbereid; de mannen maken dan de feestloods, de vrouwen vlechten de gekleurde manden, welke voor het feest noodig zijn.

De Dajaks gebruiken verschillende soorten korven en korfjes voor hun met den godsdienst in verband staande plechtigheden. (Zie Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuis, „Quer durch Borneo" Kapitel VI Band I).

Bij de Kajans mogen de vier rotan wandversterkingen der hooge draagmanden slechts door oude mannen met rotan omvlochten worden.

De van fijne rotan gevlochten adjat of draagmand, bedekt met zwarte figuren op wit katoen en gevuld met allerlei levensmiddelen, welke men in het hiernamaals zou kunnen gebruiken, wordt door den Dajak aan een doode meegegeven.

Is de Dajaksche schuur met rijst gevuld, dan moet zich persé de barang oesoet in het gebouw bevinden, een klein mandje, waarvan de inhoud (kralen, dorens, enz.) dienen moet, om de verontruste rijstziel te streelen. De eerste rijstaren, die van het veld geoogst zijn, moeten altijd in een ingan lali, gewijde rijstmand, onder bekkenslag en met zekere plechtigheid huiswaarts worden gebracht.

De priesteres, die de geesten oproept, doet dit, door op een bepaalde mat-soort in een bijzon-

deren rhytmus te stampen. In de l e g è n, een eenvoudig biezen mandje, bewaart de Dajak al wat naar zijn overtuiging niet verloren mag gaan, zoo b.v. de afgevallen navelstreng, enz. (Zie verder Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuis, „In Centraal Borneo"). Zulk een mandje van den Kajan Dajak wordt in Mr. van der Chijs' Catalogus van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen r a m b e i genoemd; men hangt er schelpen, gedroogde vruchten en bladeren, schubben van een miereneter aan en men doet er bladeren of takjes van planten in, welke een groote groeikracht bezitten. Bij onweer wordt de r a m b e i geschud, om booze bosch- en riviergeesten uit het huis te verdrijven. Bij het overbrengen van kleine kinderen uit het eene huis naar het andere, wordt de r a m b e i meegenomen, om booze geesten op een afstand te houden.

Welk een voorname rol soms het vlechtwerk bij sommige volken in den Indischen Archipel heeft, blijkt uit het feit, dat te Maros en te Makasser aan de t a p p é r é of mat van de Bergregentschappen, welke mat eenvoudig van pandan gevlochten en van een randmotiefje voorzien is, geneeskrachtige eigenschappen worden toegeschreven.

In de Oosterdistricten behooren bijzondere, gevlochten voorwerpen tot de rijkssierraden, dient de gevlochten s i e n t o, om geesten te verdrijven.

Op de Boetonsche eilanden is volgens het bijgeloof een gevlochten t o r o e (t o e d o e n g) het hoofddeksel van den boozen geest Lai Boei. Enz.

Ten slotte wordt hier het navolgende uit J. A. Loebèr's „Het vlechtwerk in den Indischen Archipel" geciteerd: „Het vlechtwerk verkeert economisch in zeer gunstige omstandigheden. Een rijke en gulle natuur, die weelderig en overvloedig de prachtig-geschikte grondstoffen laat groeien. Een bevolking, van wie velen een bizondere sierkracht hebben getoond en van nature als geboren zijn voor dit vlugge handenwerk. Het wordt niet als het batikken en het weven, het metaalwerk en andere technieken van nabij bedreigd door het goedkoope machineproduct. Zelfs in geen jaren is invasie te wachten.

Daarom juist zou de steun van den blanke een groot arbeidsveld tot verkwikkende vruchtbaarheid kunnen brengen".

HOOFDSTUK II.

VLECHTMATERIALEN.

ACHTEREENVOLGENS zullen hier bamboe, rotan, pandanus- en palmbladeren, grassoorten, biezen, bastreepen, nerven, vezels, enz. behandeld worden, echter niet botanisch-volledig, daar dit buiten het bestek van dit werk valt, hetwelk in dit hoofdstuk II beoogt een overzicht te geven van hetgeen het dikwijls in overvloed voorkomende materiaal in de vlechtnijverheid beteekent. Waar noodig, zal het een en ander vermeld worden omtrent verbreiding, cultuur, voorkomen, eigenschappen, variëteiten enz.

A. BAMBOE. (Bambusa, behoorende tot de gramineae.)

Bamboe is voor vlechtwerk bijna overal in gebruik. De plant, die in tal van variëteiten voorkomt, heet in Midden- en Oost Java pring, in Madoera pĕrrèng of prèng; in West Java awi. De meest gebruikte soorten zijn: de bamboe ori ook wel bamboe doeri of bamboe gading genoemd, in 't Soendaneesch: awi tjoetjoek. (Schizostochium Durio Rupr.), een dikke en lange soort bamboe met dorens; bamboe apoes (Bambusa apus Schlt), een soort bamboe zonder dorens, doch aan de geledingen van fijne, scherpe haren voorzien (de z.g. loegoet); en de z.g. bamboe woeloeh (Bambusa verticillata Bl.), een dunne bamboesoort met lange geledingen.

In Madoera b.v. spreekt men van pĕrrèng noréh, pĕrrèng goetas en pĕrrèng kèlès; in Malang onderscheidt men de volgende soorten: ori, apoes, djåwå, rampal, woeloeh en pĕtoeng; in Toeloeng Agoeng kent men ook nog de bamboe oeloeg; in Patjitan heeft men de soorten: ori, ampèl, apoes, djåwå, woeloeng, pĕtoeng, toetoel, tĕmbĕlang, rampal, djabal, grindjing, èmbong en woeloeh; in Pekalongan kent men de bamboe kasap; in Cheribon spreekt men van bamboe tali en bamboe tĕmĕn hideung (zwarte soort); in Preanger Regentschappen: awi tali, awi boeloeh, awi tĕmĕn, awi irateun enz.; in Batam awi boenar.

In bamboesoorten heeft men dus in Nederlandsch-Indië een groote verscheidenheid.

G. J. Filet onderscheidt in zijn Plantkundig woordenboek van Nederlandsch-Indië de navolgende soorten:
1) Bambusa verticillata Bl., bamboe andong (Maleisch). Onder dienzelfden wetenschappelijken naam wordt elders in Filet bamboe atter genoemd. In de Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië is hiervoor vermeld: awi tali (Soendaneesch); pring woeloeh (Javaansch); boelo karisa (Makassaarsch); loléba (Ternataansch); woedoe of woeloed, (Alfoersch, Menadosch); terwijl in F. S. A. de Clercq's Nieuw Plantkundig woordenboek voor Nederlandsch-Indië voor de bekende pring woeloeh de wetenschappelijke naam Bambusa longinodes Miq. wordt opgegeven. 2) Bambusa fera Miq., bamboe ampèl (Maleisch); awi haoer geuies (Soendaneesch). Voor de laatstgenoemde geeft F. S. A de Clercq den wetenschappelijken naam op: Bambusa vulgaris Schrad, var. aurea. In de Encyclopaedie staat: pring ampèl (Javaansch); awi toetoel (Soendaneesch); totoöden of totoören (Alfoersch-Menadosch). Voor de awi toetoel geeft Filet op: Bambusa vulgaris Wendl. var. marculata, en S. F. A. de Clercq: Bambusa vulgaris Schrad. var. striata. 3) Bambusa apus Schlt, bamboe apoes (Maleisch); awi apoes (Soendaneesch); pring apoes (Javaansch). Elders brengt Filet ook de bamboe tali hiertoe. 4) Bambusa nigrociliata Büse, en Bambusa aspera R. en S.; bamboe bitoeng (Maleisch); awi bitoeng (Soendaneesch); pring pĕtoeng (Javaansch). 5) Bambusa vulgaris Wndl, bamboe djawa (Maleisch); awi haoer geulies (Soendaneesch); pring djåwå (Javaansch). De Encyclopaedie geeft hierbij nog op: taki of tahaki (Alfoersch-Menadosch); téri of téli (Alfoersch-Ambonsch). 6) Bambusa vulgaris Wndl. varlutea, awi haoer konèng (Soendaneesch). 7) Bambusa vulgaris Wndl var. tremula, awi haoer sehah (Soendaneesch). 8) Bambusa elegantissima Hassk, bamboe el-el (Maleisch); awi el-el (Soendaneesch). 9) Bambura nigra Lodd, awi hidoeng (Soendaneesch). 10) Dendrocalamus strictus Nees, bamboe andor (Maleisch). 11) Schizostachyum Durio Rupr, bamboe doeri (Maleisch); pring ori (Javaansch) pĕrrèng dorè (Madoereesch). Elders geeft Filet op: awi haoer gading en ook awi tjoetjoek als Soendaneesche namen. Ook bamboe iraton (Javaansch) brengt hij hiertoe. 12) Schizostachyum Blumei N. ab S. Es, bamboe majang of bamboe krisik (Maleisch). 13) Melocanna gracilis Kürz, bamboe boeloe akar (Maleisch). 14. Melocanna brachyclada Kurz. var. viridis, bamboe boeloe hidjau (Maleisch). 15. Melocanna serpentina Kurz, bamboe oelar (Maleisch). 16. Melocanna Blumeï Kürz, bamboe tamieang (Maleisch). 17. Melocanna Zollingerii Kürz, bamboe sirit koeda (Maleisch). 18. Gigantochloa Atter Kürz, bamboe itam (Maleisch). 19. Gigantochloa robusta Kürz, bamboe woeloeng (Maleisch). 20. Gigantochloa maxima Kurz, awi gedé (Soendaneesch). De Encyclopaedie vermeldt hiervoor ook awi gombong, en te Buitenzorg: awi andong; pring soerat (Javaansch). 21. Dinachloa tjangkorreh Büse, awi tjang korreh (Soendaneesch). 22. Arundinaria glaucescens Beauv, bamboe tjina (Maleisch). 23. Ischurochloa floribunda Büse, bamboe tjina aloes (Maleisch) F. S. A. de Clercq en de Encyclopaedie vermelden o. m. de soorten: 24. Bambusa teba Miq., boeloeh badoeri (Maleisch); bamboe oetan (Maleisch); banggéha (Alfoersch-Ambonsch); totoöden oe watoe, of totoören oe watoe (Alfoersch-Menadosch). 25. Bambusa lineata Munro, var. Rumphiana Kürz; winaloejan in dolop (Alfoersch-Minahassasch). 26. Bambusa nana Roxb, pring djabal (Javaansch); pĕrrèng tjèna (Madoereesch); boeloh tjina (Maleisch). 27. Bambusa tuldoides Munro, boeloh balai (Maleisch). 28. Bambusa Wrayi Stapf, awi boenar of awi tamyang (Soendaneesch).
In den Indischen Archipel is waarschijnlijk geen plant aan te wijzen, welke in het dagelijksch leven van den inboorling zulk een enorm nut heeft, zóó vaak gebruikt wordt en zulk een praktische waarde bezit, als de bamboe, die zoowel gecultiveerd, — op erven en in hagen —, als ongecultiveerd — in zware, uitgestrekte bosschen, zoo b.v. nabij de Zuidkust van Oost-Java — overal verbreid voorkomt.

„Wo der Bambus haüfig vorkommt", zegt Dr. C. Schröter in zijn werk: Der Bambus und seine Bedeutung als Nutzpflanze, „wie namentlich im tropischen Asien, bietet er ein sehr charakteristisches Vegetationsbild dar. Er zieht zwar im Allgemeinen feuchte Strandorte vor, besonders quellig berieselten Grund, kann aber doch auch Trockenheit ertragen. Er wächst meist gesellig und bildet namentlich im tropischen Asien und America ausgedehnte Graswälder („Djungles") welche in Folge des dichten Standes und der hohen Bodendecke aus Blättern keine andern Pflanzen aufkommen lassen."

Uit Teysmannia 1e deel van het jaar 1890 (een opstel van den heer Lovink over bamboe) citeer ik hier: „Vooral in den regentijd is de lengtegroei verbazend; uit een (bijgevoegde) tabel blijkt, dat er zijn, die in 24 uren 30 c.M. in de lengte gegroeid zijn.

Uiterst gevoelig zijn de jonge bamboespruiten voor droogte; al spoedig groeien ze niet meer in de lengte, en houdt de droogte aan, dan sterven ze af."

Over het aanplanten van bamboe weidt W. L. de Sturler uit in zijn Handboek voor den Landbouw in Nederlandsch-Indië. De stengels worden uit den stoel gekapt en afzonderlijk geplant. „Sommigen planten nog eenvoudiger. Zij nemen de bamboe ter volle lengte en kappen in de geledingen tusschen de gewrichten, in de strekking der zijscheuten gaten, die alsdan om den anderen tegenover elkander komen. In dien toestand leggen zij de bamboe in een gleuf of ploegvoor op den grond, zorgende, dat van de scheuten, die om den anderen afwisselen, de een op den grond in de gleuf of voor kome te rusten en de andere daarboven uitsteke."

De wijzen, waarop men bamboe plant, worden ook uitvoerig beschreven in Dr. J. H. F. Sollewijn Gelpke's De Vruchtenteelt op de erven van Inlanders (Indische Gids 1880, 2e deel). Deze schrijver somt echter de nadeelen van het bamboe-planten aldus op: „Als men nu nagaat de groote plaats, die de bamboe inneemt, de eigenaardigheid, dat er onder de bamboe niets groeit, dat bouwgrond voor beplanting bijna ongeschikt wordt tot zoover als de bamboe, die den akker omzoomt, hoog is en dat hij buitendien de schuilplaats is der eekhoorns, de grootste vijanden der klapperboomen, dan kan men begrijpen, dat de inlander één zijner nuttigste gewassen het liefst buiten zijn erf, en als dat niet kan, slechts aan de grenzen ervan laat groeien."

Wat de voortplanting door zaden betreft, haal ik hier uit het opstel: Verscheidenheden op landbouwgebied door N. (Tijdschrift voor Nijverheid in Nederlandsch-Indië deel XLI, jaar 1890) het volgende aan: „Bamboe-bloemen worden vooral bij de groote bamboesoorten niet dikwijls gezien. De dunne, kleinere bamboes (bamboe tamiang) b.v. bloeien niet zelden.

In een mededeeling van de Agri Horticultural Society of India wordt als een groote, Indische bamboesoort, die bijna jaarlijks bloeit, o. m. genoemd: de Dendrocalamus strictus."

In F. S. A. de Clercq's Nieuw plantkundig woordenboek voor Nederlandsch-Indië vindt men: „Bamboe, zegt de Inlander, is er altijd, en als ergens een stoel afsterft, wat gewoonlijk op een leeftijd van 15 tot 20 jaar plaats vindt, is er naar zijn meening elders weer een andere gegroeid. Vandaar het Javaansche spreekwoord: Lebar pring, bosok beling, d. i.: Als de bamboe op is, verrotten de glasscherven, of zooveel als bij ons: Zoo de hemel valt, zijn we allemaal dood".

Wie het een en ander weten wil over de wijzen, waarop de bamboe door den inboorling in Nederlandsch-Indië gebruikt wordt, kan daarvan het noodige vinden o.m. in: Bamboe in Nederlandsch-Indië door J. A. Loebèr Jr. (Bulletin van het Koloniaal Museum), het hierboven reeds genoemde werk van Dr. C. Schröter, het opstel over bamboe van den heer H. J. Wigman (Teysmannia 8e deel, jaar 1898) enz., ik zal me hier verder bepalen tot het beschrijven van de manieren, waarop men bamboe voor het vlechten bewerkt.

De bewerking van bamboe tot vlechtklare reepen heeft in hoofdzaak als volgt plaats. Nadat de bamboe gekapt is, wordt zij gespleten tot staven, die weer verdeeld worden in dunne stokken. Het splijten heet in het Javaansch njigar (van sigar); als b.v. de bamboe in twee of

Fig. 1. Tanggeransche vlechtsters.

meer stukken wordt gespleten, duidt men zulks aan door bijvoeging van 2, 3, 4, enz. b.v. disigar loro, disigar tĕloe, disigar papat.

Een bamboereep, (ook een rotanreep) heet irat-irattan, sairat of sirat. Al naar gelang van het voorwerp, dat gemaakt moet worden, gebruikt men alleen de schil, (koelit), het hart (de atènatèn) of beide deelen te zamen, zooals b.v. voor paggers en ander grof vlechtwerk.

Het splijten der reepen over de breedte, waardoor de koelit gescheiden wordt van de atènatèn, heet 'mbĕlah (van bĕlah).

Voor fijn vlechtwerk wordt elke reep nog afgeschraapt met een fijn mesje of een pangot. Dit fijn afschrapen heet ngongotti (van ongot, waarvan ook pangot is afgeleid).

Het splijten van breede reepen (irattan) tot dunnere reepen heet njiladdi (van silad) en de dunne reepjes worden siladdan genoemd.

Ten einde spoedig bederf door boeboek (een insect, dat vermolming veroorzaakt) te voorkomen, wordt de aan te wenden bamboe in sommige streken vooraf 15 dagen, soms een maand lang, in water gelegd. (1)

(1) W. L. de Sturler zegt in zijn Handboek voor den landbouw in Nederlandsch-Oost-Indië: „zoo men de bamboe, in volle rijpheid, in den droogsten tijd van het jaar velt, ze daarna tegen boomen overeind stelt, zooveel mogelijk met de topeinden naar beneden, en de stameinden opwaarts, en ze in dien staat laat, totdat zij geheel uitgedroogd zijn en een stroogele kleur hebben, zullen ze nooit aan molm, mijt of wormsteek (boeboek) onderhevig zijn. Is men in de gelegenheid, daarna nog ten overvloede deze bamboes zelfs na het splijten en kappen tot het gebruik een tijd lang in het water te leggen, dan zal dit niet schaden; noodzakelijk is het evenwel niet."

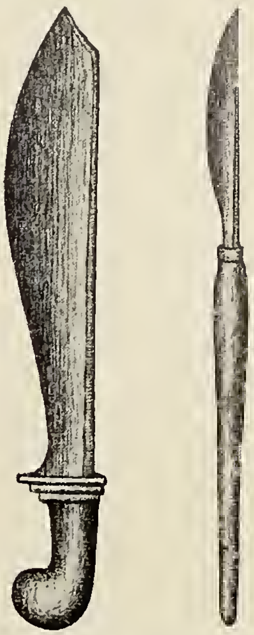

Fig. 2. Soendaneesche vlechters en vlechtsters.

In Madoera, Cheribon, de Preanger-Regentschappen en Bantam wordt aan de bewerking van bamboe ten behoeve van vlechtwerk de meeste zorg besteed.
Om de bamboe te hakken in stukken, ter lengte van twee geledingen, (ĕtogĕl-togĕl), gebruikt de Madoerees een tjalok, een hakmes met een gebogen lemmer. Deze stukken klieft hij in stokken van ± 2 c.M. breedte, welke stokken gedurende twee dagen gedroogd worden in de zon. Met een todi bĕngtoroj worden de stokken aan reepen getrokken (dièrat), welke gedurende een dag te drogen blijven liggen. Met de pijol, een klein mes, heeft dan de laatste bewerking plaats.
De pijol in de rechterhand houdend, vlak boven den uitgestrekten wijsvinger, haalt de Madoerees met een zekere handigheid de reepen één voor één schavend tusschen mes en vinger (èraoq).
Dunne bamboes worden gewoonlijk middels een houten hamer stuk en tot breede reepen geslagen, welke dienen voor het vlechten van huiswanden.
Voor het vervaardigen van tabing (bewanding van gevlochten bamboe) maakt men eerst latten (njĕbaq of bila), waarvan de knoopen (boeko) en knoppen (sotja) weggesneden worden.
Het mes, dat in Cheribon, en meer speciaal in de afdeeling Madjalengka gebruikt wordt, om de bamboe te splijten, heet bedog of gobang.
Zijn eenmaal dunne reepen verkregen, dan worden deze met behulp van de piso pangot of piso raoet geschraapt (di raoet), gedurende welke bewerking het lemmer in schuine richting over de reepen wordt gehaald, welke dan voor grof vlechtwerk gereed zijn. Voor fijn vlechtwerk worden de reepen nog eerst eveneens met behulp van de piso raoet gepolijst (di paoet), door het lemmer loodrecht op de reepen aan te brengen en deze tusschen mes en wijs-

vinger door te halen, totdat zij geheel glad aanvoelen en geen vezels of schraapsel meer loslaten. De vlechtreepen heeten dan in het algemeen bakallan anjamman of pakan.

De bamboe met zwarte schil wordt er gebruikt bij het patroonvlechten. Van de bamboe tali, welke te Indihiang (Tasikmalaja) gebruikt wordt, kiest men de stokken uit van middelmatigen leeftijd, en van lange geledingen voorzien. Heeft men een geschikte bamboe gevonden, dan worden daarvan het bovenste $^1/_3$ deel en het onderste $^1/_3$ deel afgekapt, zoodat alleen het middelste $^1/_3$ deel overblijft, dat nu de verdere bewerking moet ondergaan.

Fig. 3. Bedog of gebang. Piso pangot.

Hiertoe wordt het stuk bamboe eerst gedurende 3 tot 5 dagen op een koele, beschaduwde plaats neergelegd, daarna met een golok geschraapt en gekapt in evenveel stukken, als er geledingen zijn, welke stukken dan in de zon te drogen worden gelegd.

Als ze voldoende buigzaam en taai zijn, worden de geledingen in de lengte in ± 10 reepen gespleten, welke reepen, door het boveneinde daarvan met een mes, piso raoet, open te werken, weder onderverdeeld worden in 8 à 10 dunne reepjes, (lagen), waarvan de vier buitenste voor fijn en de vier binnenste voor grof vlechtwerk dienen. Nadat ze in de zon zijn gedroogd, worden er de haartjes van verwijderd middels schraping (di lĕlĕs); daarna worden de reepen om het midden omgevouwen en vervolgens uit elkaar genomen middels een scherp getand stuk bamboe (soewaran awi) [1], dat op een vaste breedte is ingesneden. Zoodoende wordt iedere reep weer in 10 à 20 smalle reepjes verdeeld.

Als vlechtmateriaal gebruikt men in de afdeeling Anjer (Bantam) de awi boenar. Men koopt deze bamboe in het gebergte (voornamelijk in de dessa's Bengras en Kareo); een bos van 10 stuks, elk ± $1^1/_2$ vadem lang, kost *f* 0.25.

Deze bamboe is dan nog jong.

Om er vlechtreepen van te maken, snijdt men de bamboestokken op de geledingen door; iedere geleding is ± 0.50 M. lang. Zoodoende verkrijgt men kokers, die ongeveer half met water gevuld en zoowat 5 minuten boven een vuurtje verwarmd worden, met het doel de bamboe te doen verwelken, dus lenig te maken. Dit heet nglajoer.

Heeft dit plaats gehad, dan splijt men de bamboe (di lining-lining) ongeveer in 6 deelen; elk door splijting verkregen stuk wordt, nadat eerst de harde buitenschil verwijderd is, weer gespleten over de dikte, en wel in ± 7 deelen.

Bij het uitvoeren van dit werk zorgt men, dat de reepen aan één zijde aan elkaar blijven zitten, n.l. bij de geleding; dit is, om de eerstvolgende handelingen gemakkelijker te maken. Deze reepen droogt men ± 2 dagen in de zon, om te voorkomen dat ze beschimmelen (er komen anders vlekjes op), en tevens, om het materiaal te bleeken. Is dit geschied, dan legt men de reepen, in bossen gebonden, in water, en wel gedurende 2 etmalen, waarna zij elk afzonderlijk aan een lijn te drogen worden gehangen ('s avonds brengt men ze in huis; ook dan worden ze opgehangen).

Fig. 4. Soewaran awi.

Dit alles geschiedt met het doel, om het materiaal goed droog en spierwit te krijgen. Vervolgens verwijdert men de reepen, die 7 aan 7 bij elkaar zaten, vaneen, waarna ze over-

[1] Soewaran = het Javaansche soewir, njoewir = tot reepen scheuren.

dwars gespleten worden in 2 of 3 deelen, al naar gelang het vlechtwerk, dat er van vervaardidg zal worden, grof of fijn moet zijn.

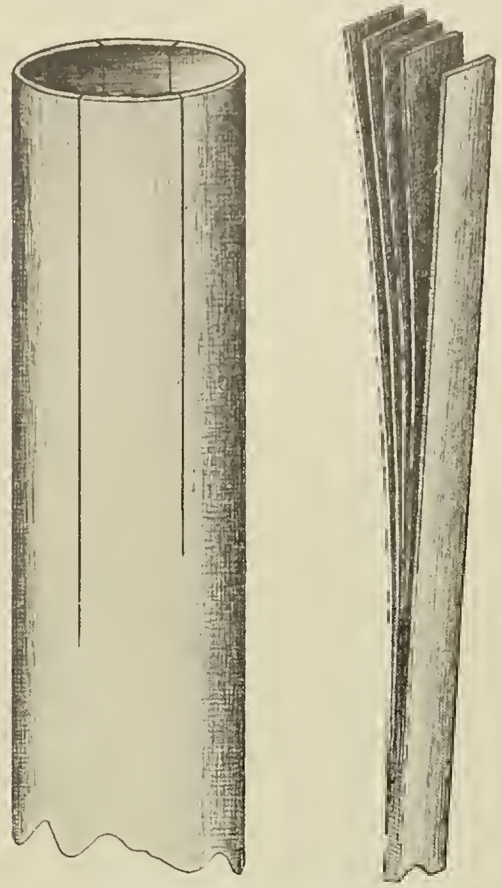

Fig. 5. Het splijten van bamboe.

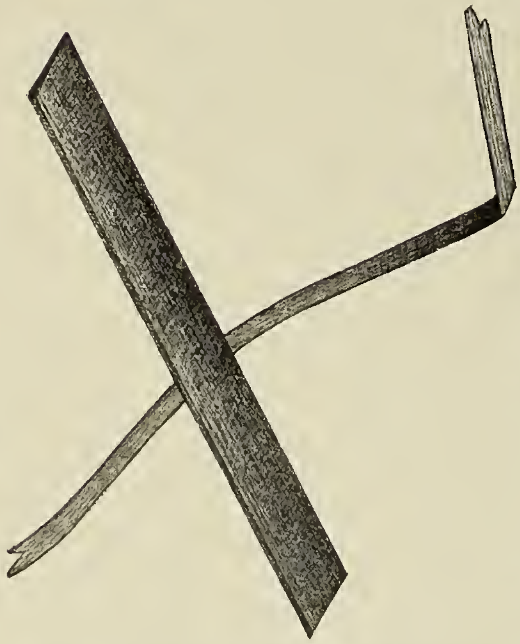

Fig. 6. Het gladschaven met de pamaoedan.

Deze reepjes worden ten slotte met een zakmesje (l a d i n g t j a p i t) fijn afgeschraapt.

Praktisch is de Inlander van Tjilĕgon. Het op een vaste breedte afschrapen der bamboereepjes heeft plaats middels twee p a n g o t s, welke op een blok hout gestoken zijn. In enkele dessa's (Wanasaba en Giripada) maakt men daartoe gebruik van een ongeveer 1 M. lang blok, dat tegen een boom is vastgebonden, zoodat men dus bij het schaven der reepen moet staan. In andere dessa's daarentegen (Talas en Temoepoetih) is het blok niet meer dan 4 d.M. lang en heet het p a t o k; men drijft het een eindje in den grond, zoodat een stuk van ongeveer 3 d.M. blijft uitsteken. Om de reepjes tusschen de p a n g o t s door te halen, gaat men er dus bij zitten. De twee gestelde messen heeten p ĕ n d j a n g ĕ t a n. De reepen, die g e d j a n g ĕ t zijn, heeten i r a t a n a l o e s.

Het polijsten der dunne reepjes heeft in Mĕnès (Bantam) plaats middels de z.g. p a m a o e d a n, een stuk bamboe. Elke reep wordt tusschen den wijsvinger van de rechterhand en dit eenvoudige instrumentje uitgehaald.

Overigens gebruikt men ook in deze afdeeling de p i s o r a o e t, terwijl ook hier tot het splijten der reepen op bepaalde breedte het blok hout met de mesjes, de z.g. p ĕ n g r a o e t a n, dient.

Voor het vervaardigen van vlechtwerk haalt men over het algemeen de b a m b o e van het bosch of van het eigen erf; hier en daar wordt het tegen geringe prijzen gekocht. Ongeveer dezelfde bewerking, als hierboven reeds omschreven, ondergaat het vlechtmateriaal ook in de Lampongsche districten. Hier en daar in dit gewest, wordt de b a m b o e, na tot b i l a h's (splijtsels) te zijn gespleten, gedurende eenige dagen onder water bewaard, ten einde aan het materiaal lenigheid en mooie kleur te geven. Bij het vlechten maakt men gebruik van een haaks omgebogen spijker, waarmee men de b a m b o e reepen in het vlechtwerk naar elkaar toehaalt. In Ketimbang (Lampongsche districten) wordt de b a m b o e verwelkt, door ze eerst 3 dagen te laten liggen, in stukken te kappen en de geledingen boven het vuur te houden. Hierna worden ze met klapperbast schoongestreken. Dan volgen: het binden tot bosjes, het weeken in het water, het drogen der reepen, het gelijk afschrapen.

In Talang Padang (Palèmbang) kent men de b a m b o e b ĕ m b a n. Om de bamboe of ook de

rotan op gelijke breedte in reepen te snijden, bezigt men de z.g. parit, die er uitziet ongeveer, zooals figuur 9 aangeeft en in een blok hout bestaat, waarin twee messen met de scherpe kanten tegen elkaar ingestoken zijn.

Bij het vlechten wordt er voor het soepel houden der reepen steeds water gebezigd; bij het zeer fijne vlechtwerk dient daarvoor arènsap (manis).

De, in de Ranau districten gebruikte bamboesoorten zijn: bĕmban (banban) kaoer (aoer), daboek, awi en sĕlĕpah. Van de kaoer, daboek en awi wordt gewoonlijk slechts het binnenste deel, en van de sĕlĕpah en bĕmban het binnenste of het buitenste deel van den gespleten bast gebruikt. Het gladschaven met een mes heet er alit. Behalve de bĕmban, of bĕmban boeroeng kent men in Kroë ook nog de bamboe sĕmak. Met deze twee bamboesoorten, de eerstgenoemde zacht, de tweede hard, gaat men te werk bij de toepassing van het bijzondere kleurprocédé, hetwelk in het hoofdstuk over kleur- en fixeermiddelen hierachter zal worden besproken.

In Painan (Padangsche Benedenlanden) bezigt men de boeloeh talang als vlechtmateriaal.

Een verzamelwoord bamboe kent de Menangkabauer niet. In de Danau districten en Matoer zijn echter de navolgende soorten bekend: batoeng, boeloeh, pariëng, talang; de batoeng is een zeer zware bamboesoort en wordt op ladangs en in tuinen (parak's) aangeplant, evenals de talang. Boeloeh en pariëng worden in de bosschen aangetroffen. De batoeng wordt voor huizenbouw gebezigd; de talang is de kleinste, duurste soort, maar zeer taai. [1]

Het splijten van bamboestaken tot latten heet in het Menangkabausch balah.

Het zachte binnengedeelte (ampoeloer) wordt weggesneden (di raoet) met een kapmes (ladieng), en daarna worden de scherpe kanten (soedoet) met hetzelfde mes afgeschaafd (di raoet). Dan heeft het weeken (di banam) plaats; dit duurt ongeveer 20 dagen; men legt het materiaal in vijvers (tabè, kolam) of in modderigen moerasgrond.

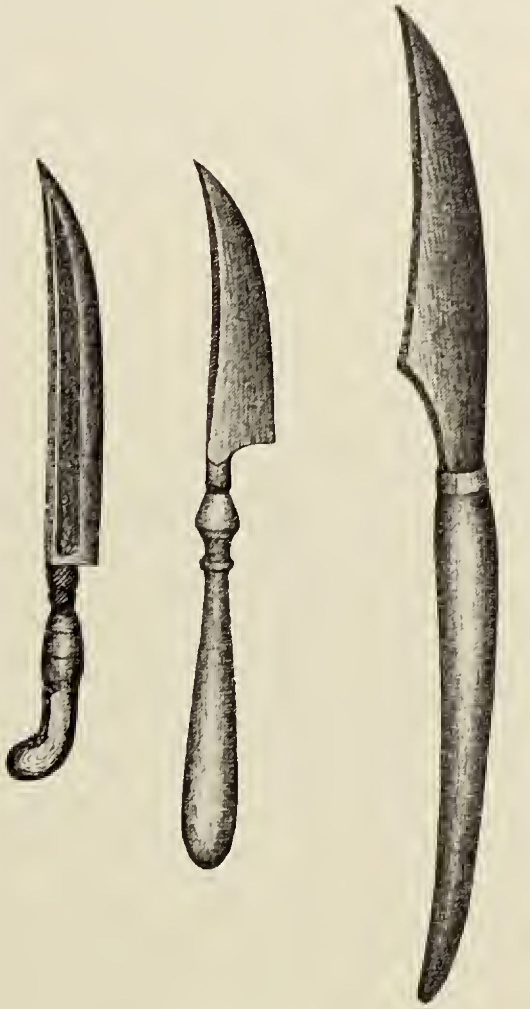

Fig. 7. Piso raoet.

In Loeboek Sikaping onderscheidt men de bamboesoorten: maryan, talang, talang koening, sarik, bĕtoeng, parieing, boeloeh apau,

---

(1) Als bamboesoorten worden in prof. P. J. Veth's Midden-Sumatra genoemd: auoewe koeniing, auoewe doeri, auoewe itam, auoewe tjino, batoeëng itam, batoeëng djala of djelö, batoeëng koeniing, boeloew hampo, boeloew kasòq, boeloew moenti, boeloew sariëq, majang of majen, talang.

„Boeloew wordt gebruikt voor alle bamboesoorten, behalve de zeer zware, die bamboe heeten, doch meestal alleen met den soortnaam genoemd worden. Men spreekt echter zoowel van talang of bamboe talang als van boeloew talang."

Het woord bamboe behoort volgens W. L. de Sturler (vide zijn handboek voor den Inlandschen landbouw in Nederlandsch-Oost-Indië) tot de Indische talen van Canara en moet door de Portugeezen in de Europeesche taal zijn ingevoerd. Professor Kern zegt, dat het woord bamboe het naast in vorm staat bij het Canareesche banwoe (vide zijn Critisch overzicht in de Ind. Gids van 1889, 2e deel).

tamiang, moenti, aoer doeri, aoer litjin of aoer lĕman, aoer batoe enz.; in Tapanoeli kent men: boeloe aoer doeri, boeloe soma, boeloe talang, boeloe laga, boeloe parapat, boeloe paring en boeloe hait.

In Atjeh spreekt men van trieëng beutong (dikke bamboe), trieëng meudoeroe (bamboe doeri), trieëng gadéng (gele bamboe), igëueh (harde soort, ook wel voor het maken van blaasroeren in gebruik), awo (grove soort).

Bamboe komt op Banka en Billiton zeer schaarsch voor. Daarentegen vormt ze (evenals de rotan) voor den Dajak het vlechtmateriaal bij uitnemendheid. Ze wordt op Borneo parring genoemd; de boeloeh is de dikste en de parring tali de dunste bamboesoort.

Ook op Celebes dient ze voor vlechtwerk; de Toradja duidt bamboe met den naam van wojo aan en kent daarvan de varieteiten: wojo kodjo, (= boeloe lo der Molukken); wojo watoe (= boeloe batoe der Molukken) en de tobalo of wojo wiyoe (Bambusa longinodes Miq). Van de twee eerste soorten gebruikt men, naar den heer Alb. C. Kruyt mij mededeelt, den buitensten bast, van de derde soort het gedeelte tusschen den bast en den binnenreep. Dit draagt den naam van oeba; het afpellen van de bamboeschil heet mojapi.

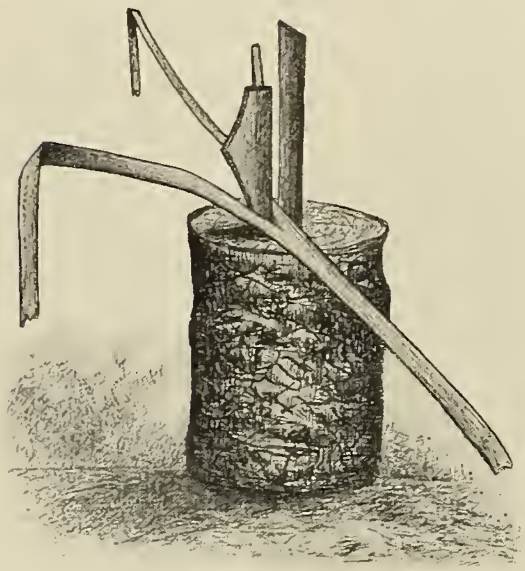

Fig. 8. De parit.

In het Mongondousch heet bamboe: bajoei, in het Bwoolsch: tomoelango. Men kent twee hoofdsoorten: litano en paoelano.

In de Minahassa spreekt men van bamboe lau of toewi, bamboe bitoeng, bamboe bĕrdoeri, bamboe djawa, bamboe hidjau, bamboe koening, bamboe tjina enz.

In Limbotto wordt de bamboe talilo genoemd.

Op de Sangir- en Talaut eilanden gebruikt men een bepaalde bamboesoort, nanapa geheeten.

Op Ambon kent men de loleba.

In Wahaai heet de bamboe: tepöoe.

Op Bali en Lombok wordt bamboe veel als vlechtmateriaal gebruikt, zelfs voor het fijne, gekleurde vlechtwerk van doozen.

Op Bali duidt men bamboe aan met den naam van tiing. ([1])

Vooral op Lombok, en meer speciaal in de dessa Koeteradja, staat de kunst, om met fijne, gekleurde bamboe-tali-reepen te vlechten, zeer hoog.

([1]) De Inlandsche benamingen voor bamboe worden in F. S. A. de Clercq's Nieuw Plantkundig Woordenboek voor Nederlandsch-Indië als volgt opgegeven: aholal (Alfoersch, Noesa Laut); aoe (Endeh, Soemba, Solor); aoeg (Bolaäng Mongondou); aoer (Maleisch, Sika); aoewe (Minangkabausch); aor (Bataksch); awi (Soendaneesch); awo (Boegineesch); awoer (Sassaksch); baloel (Makian); bamboe (Maleisch, Timoreesch, Minangkabausch); bangboe (Javaansch-Tegalsch); boelo (Dajaksch, Z.O Borneo, Makassaarsch, Sangireesch); boeloe (Bataksch); boeloeëh (Minangkabausch); boeloeh (Balineesch, Bataksch-Dairisch, Lampongsch van Boemi Agoeng, Maleisch, Moluksch); boeloh (Maleisch); bolo (Alfoersch, Boeroesch); boloh (Loeboe); deling (Javaansch, Krămå); djadjang (Oost-Javaansch); eëre (Sermate); ĕpring (Javaansch, Ngoko); ewan (Kei); hao (Nias); haoer (Maleisch); hawi (Lampongsch, Pabejan, Paminggir); hoembang (Dajaksch, Z.O. Borneo); kabalam (N. Guinea 4 Radja's); kabalem (N. Guinea 4 Radja's); kabel (Aroe); kaka (Timoreesch); oeka (Alfoersch-Boeroesch); kabalim (N. Guinea 4 Radja's); kelaiwoe (Savoe); keles (Madoereesch); keoe (Bimaneesch); koin (Alfoersch, Minahassasch, Bèntenansch); o (Rotineesch, Timoreesch); oete (Alfoersch van Seit, Lima, enz. Z. Ceram); oeteo (Alfoersch-Haroekoesch); oetoöl (Alfoersch van Saparoea); ole (Alfoersch, W. Ceram); oloh (Gajo); oö (Bimaneesch, Wetar); oöeroe (Kisar); parawata

Men kiest er een half volwassen bamboestengel, nog groen van kleur. Na dien gekapt en van bladeren ontdaan te hebben, verdeelt men de bamboe in zooveel stukken, als er geledingen zijn. Na verwijdering der geledingen moeten die stukken ½ tot ⅔ M. lang zijn. Zulk een stuk wordt zorgvuldig glad gemaakt. Daarna wordt het heele stuk geverfd; en is de verf opgedroogd, dan strijkt men er een dun laagje gĕtah over. Daarna heeft pas het splijten plaats; van elk splijtsel trekt men den gekleurden buitenreep af, welken men voor het fijne vlechtwerk gebruikt. Het gelijk trekken der reepen geschiedt op een bankje, waarop twee mesjes, naar elkaar toe gericht, ingestoken zijn.

De middenreepen van elk splijtsel worden voor het grovere vlechtwerk (zoo b.v. voor voeringen van doozen) gebruikt.

B. ROTAN. (Calamus, Daemonorops, Korthalsia, Plectocomia, behoorende tot de Gramineae).

Rotan wordt niet overal op Java en Madoera gebruikt. In Grĕsik dient zij bij groote hoeveelheden voor de mattenmakerij.

Waar zij niet uit naaste bosschen kan worden gehaald, wordt zij ingevoerd uit de buitenbezittingen. In de residentie Kediri krijgt men rotan uit de bosschen van het gebergte; (¹) zoo kent men er de rotan woeloeh, (wit) en de rotan slatoeh, die geel van kleur is; voorts rotan tjatjing en rotan sĕpĕt.

Rotan wordt voor het vlechten veel gebruikt in het district Singaparna van de afdeeling Soekapoera (residentie Preanger Regentschappen), waar de fijnere rotansoorten verkocht worden tegen *f* 0.30 per rol van 100 stuks (ter lengte van ± 1½ Meter); voorts in de controle-afdeeling Soekanegara der afdeeling Tjiandjoer van dezelfde residentie, waar matten worden vervaardigd, welke bij die van Gresik in kwaliteit en degelijkheid niet achterstaan.

De rotan ondergaat geen speciale bewerking; zij wordt op de geledingen geschaafd, in tweeën, of vieren gespleten, geschraapt, soms geweekt, en voor het gebruik eenige dagen gedroogd. Al naar de kwaliteit wordt de rotan in Soekanegara onderscheiden in segè, walat, pèlah, sèèl en karokrok.

De segè en de walat zijn de fijnste en duurste soorten en brengen *f* 0.30 per 100 stengels op; de overige soorten komen op *f* 0.15 per 100 stengels te staan. Bij verkoop aan Chineezen wordt er *f* 0.04 per katie voor betaald.

(Boeton); paring (Dajaksch, Maleisch); perèng (Kangeansch, Madoereesch); peri (Endeh); pering (Lampongsch-Aboeng); pring (Javaansch, ngoko); rosan (Javaansch, Krâmâ-doesoen); tabadiko (Ternataansch) taholal (Alfoersch. Saparoeasch); taki (Alfoersch, Minahassasch); tambelan (Alfoersch, Minahassasch); tambelan (Alfoersch, Minahassasch); tehing (Balineesch-Sembiran); teli (Alfoersch, Z. Ceram); temar; (Tanimbersch); tereng (Sassaksch); teri (Alfoersch, Z. Ceram); tüng (Balineesch); timbarang (Alfoersch-Minahassasch-Bantiksch); toe (Manggerai); totoöden (Alfoersch-Minahassasch-Tooënsea); totoören (Alfoersch-Minahassasch); trieëng (Atjeh); tring (Atjeh); woeloe (Gorom); wojo (Alfoersch, Tominisch).

(¹) In zijn opstel: Een en ander over de cultuur van rotan (Teysmannia 13ᵉ deel, 1902) schrijft de heer B. Boers: „Ten einde het ontkiemen der rotanpitten te bespoedigen, ontdoet de Inlander die van de buitenschil en het vruchtvleesch, door de vruchten in een rotanmand met de voeten te treden, onder toevoeging van veel water, evenals zulks bij de koffie geschiedt. Daarna doet men die pitten in een goeni-zak en worden ze dagelijks tweemaal overvloedig met water begoten. Na ongeveer 14 dagen ziet men aan de pitten witte stippeltjes te voorschijn komen, hetgeen een begin van ontkieming is. Onmiddellijk hierna brengt men ze in kweekbedden van rulle aarde over, op afstanden van 5 c.M. en op een diepte van 2 à 3 c.M. onder den grond". Het overplanten, als de zaailingen 10—20 c.M. hoog zijn, geschiedt in den Westmoesson. Na 6 jaren kan men oogsten.

„Zonder klimmen", schrijft de heer C. V. E. Leembruggen in zijn opstel: De cultuur van rotan (Tijdschrift voor Nijverheid in N.-I. jaar 1899, deel LIX) „zal de rotan nooit een mooi product geven. De geledingen worden kort en de stengels vertoonen vele bochten en vaak donkere plekken."

Het laat zich begrijpen, dat voornamelijk van de harde en glanzende schil gebruik wordt gemaakt, terwijl het weekere hart wordt weggegooid.
Het vervaardigen van overal even breede reepen, zoo b.v. voor stoelzittingen, geschiedt middels een djanggĕt of djangĕt.
Dit instrument bestaat uit een houten plank, waarop een houten blok is vastgemaakt, dat boven twee messen bevat.
Deze messen zijn met de scherpe kanten tegenover elkaar in het hout gestoken en wel zoodanig, dat een kleine spatie tusschen de lemmers open blijft.
De werkman gaat op de bank zitten en trekt de reepen, welke hij met een pangot heeft afgeschraapt, tusschen de messen door. Op die wijze verkrijgt hij reepen, welke allen even breed zijn.
In de Lampongsche districten onderscheidt men de navolgende rotansoorten: sega, gĕtah, kemoerangan, balandangan, dahanan en latja; in Talang Padang (Palèmbang) kent men de rotan lela, rotan oedang en rotan sego. In Komering Oeloe wordt rotan vlechtwerk het meest gemaakt in de Kissamstreek. Men gebruikt er de volgende soorten: kesan, beboean, lelak en sego. De dikke soorten, als semamboe en manau, worden wel voor randen gebezigd, maar niet voor het eigenlijke vlechtwerk. Het meest gewild is de sego. In Ogan Oeloe b.v. komt deze soort niet veel voor; de grondstof heeft n.l. een vrij hooge waarde, zoodat men dus de rotan liever uitvoert. Voor het vlechten gebruikt men er zoowel den bast, als het binnendeel van het materiaal; de bast is echter duurzamer. Om de rotan geschikt te maken voor het vlechten, wordt zij eerst gespleten (ngalit) tot linten, die tusschen twee messen op gelijke breedte worden uitgetrokken. (Deze mesjes heeten pĕndjangat). De aldus verkregen reepjes noemt men bĕmban rotan. In Djambi kent men de otan (rotan) oedang en de otan gĕtah; in Agam de manau en de manau taboe (grove soorten voor randen van voorwerpen), en rotan koeboeng, rotan piladèh en de rotan bantjah; de beste rotansoort, sago, komt in Agam niet voor. Rotan wordt er met een hakmes (ladieng) gekapt. De stengeltop (poetjoek) en bladeren worden afgesneden (di tjètjèh). Thuis worden de geledingen (boekoe) met een mes (pisau raoet) gelijk geschraapt (di sisie), daarna wordt de stengel gespleten (di balah) en het zachte hart (ampoeloer) uitgesneden. Het harde buitengedeelte wordt in vlechtreepen (mensiang) verdeeld; wil men ze heel glad en smal hebben, dan worden twee pisau raoet op enkele millimeters afstand van elkaar in een plank gestoken en de vlechtreepen daartusschen doorgehaald (di hèlo).

Fig. 9. Djangĕt voor rotan.

Te Pajakoemboeh onderscheidt men de soorten: rotan balam, rotan galang, rotan Soerabaja, rotan pakoe. Het fijnschrapen der rotan, nadat het materiaal tot reepen is gesneden, geschiedt met de pisau siraoet, een mes met lang heft, dat bij het gebruik tot aan den elleboog reikt.
In Poear Datar en Soeliki spreekt men van rotan katjie (= ketjil), rotan samoei (= semoet) en rotan sebajo. Ook hier gebruikt men de pisau siraoet voor het glad-

schrapen der rotan, als in Pajoekoemboeh. Een andere soort rotan heet er koeai. De bewerking hiervan geschiedt op dezelfde wijze, als van de overige rotansoorten, maar de dikke koeaistengel wordt, na in tweeën te zijn gespleten, met een houten hamer op een houten aambeeld plat geslagen, waarna de vezellaag onder den stengelbast met een mes wordt verwijderd. Het materiaal is dan tot vlechten gereed. Bij het tot reepen bewerken van koeai worden nog vingerhoeden (tjintjin) gebruikt, gewoonlijk van een stukje karbouwen- of runderhuid, dikwijls ook van blik, ter voorkoming van verwondingen aan duim en wijsvinger, waartusschen rotankoorden, om deze aan de gespleten oppervlakte glad te krijgen, onder de bovenvermelde pisau siraoet gehouden, en dan uitgetrokken worden. Een groote soort rotan heet in Loeboek Sikaping tjikalau ([1]). In Tapanoeli noemt men het materiaal otang en kent men otang saboet en otang paoe, en voorts de soorten ampang, pangka, lilin, oedang, sogo, montji, poelogos, roemoenan, sihin (met zoete vruchten), andili, laskoeti en hotari. In Nias noemt men de rotan: oewé.

Fig. 10.
Piso raoet.

In Atjeh wordt voornamelijk de rotan (awé) sago als vlechtmateriaal gebruikt, zoo b.v. op het eiland Simeuloe en de landschapjes Leukoeën en Sigoelei.

In Koeta Radja kent men de soorten: awé moelam (zware, dikke rotan), en awé beuto.

Rotan, ook wel pekat genoemd, is het vlechtmateriaal bij uitnemendheid van den Dajak en voornamelijk de rotan segah. Voorts kent men op Borneo de rotan taman, de rotan raäh, de milatoeng ([2]).

Na het rotan snijden (mamagat pekat) in het bosch, verwijdert men de dorens met een parang, (mengojak), trekt de stengels om een paal heen en weer (meroentik), droogt ze in de zon en splijt en schraapt ze met een piso raoet.

Rotan wordt ook veel door de Toradja's gebruikt; een zeer fijne soort van dit materiaal, bij de Tolage bekend, is de z.g. inole.

In het Mongondousch wordt rotan oeöoi genoemd. In Kakas (Minahassa), waar veel mandjes van rotan worden gemaakt, kent men van dit materiaal de soorten: ambel en wongkowan.

In Ambon maakt men gaarne gebruik van de z.g. tongkat sétan, een zeer dunne rotansoort.

Fig. 11. Houten hamer en aanbeeld voor het plat kloppen van rotan.

Het aantal soorten van rotan is nog veel grooter dan dat van bamboe, en het is, alsof de rijkdom van de natuur tot een intense uiting is gekomen in de ontzaglijke hoeveelheden en verscheidenheden, welke men van dit voor het vlechten zoo geschikte materiaal in de oerwouden van Nederlandsch-Indië kan aantreffen.

([1]) Uit „Midden-Sumatra" van prof. P. J. Veth (4e deel): „De rotan sago of sego heeft als bind- en de donkerbruine rotan si mamboe als handrotting de meeste waarde, doch de meeste andere, donkerder gekleurde of gevlekte rotans zijn ook zeer geschikt, om als bindmiddel te dienen, of tot vloermatten en meubelen verwerkt te worden".

([2]) In zijn rapport nopens de voornaamste rotanstruiken in de residentie Z. en O. afdeeling van Borneo (Tijdschrift voor Nijverheid in N.-I., jaar 1874, deel XIX) schrijft de heer Tijl: „Onder de voornaamste en bruikbaarste rotansoorten, die deze residentie oplevert, moet in de eerste plaats genoemd worden: de rotan taman. Zij bezit een groote buigzaamheid en sterkte, en is daarbij gemakkelijk te bewerken. Zij groeit zoowel op hoog, als laag terrein, op zand- als op kleigrond en men treft haar dan ook door de geheele residentie aan". Verder worden in dat artikel genoemd: rotan irit, rotan tapa, rotan samoelie, rotan bamboelan, rotan boeloe, rotan dandan, rotan boeyong.

Uit de plantkundige woordenboeken van G. J. Filet en F. S. A. de Clercq compileer ik hier het navolgende lijstje der alphabetisch gerangschikte soorten:
1. Calamus adspersus Bl., howe bogo (Soendaneesch) of howe boggoh (Soendaneesch). 2. Calamus asperrimus Bl. howe leumeus (Soendaneesch); howe leles, leuleus of loeloes (Soendaneesch). 3. Calamus buroënsis Mart, rotan wanitette (Moluksch). 4. Calamus caesius. Bl., howe walat (Soendaneesch); rotan oerei djanang (Sumatra); pendjalin latoeng (Javaansch); pĕndjalin slatoeng (Javaansch); pĕndjalin wĕlatoeng (Javaansch); rotan bilatoeng (Maleisch); hwi walatoeng (Balineesch); rotan dandan (Minangkabausch). 5. Calamus calolepis Miq., rotan lilin (Maleisch). 6. Calamus Cawa Bl., rotan kawa (Maleisch); keä kawa (Ambonsch). 7. Calamus ciliares Bl., howe pahit (Soendaneesch); howe moeka (Soendaneesch); howe tjatjing (Soendaneesch); mandjhalin tjatjeng (Madoereesch); pendjalin tjatjing (Javaansch); penjalin tjatjing (Balineesch). 8. Calamus depressiuculus T. en B., rotan sikey (Sumatra); rotan sikek (Minangkabausch). 9. Calamus didymophyllus Becc, awe getah (Atjehsch); awe oedeng (Atjehsch); eoewa (Enggano); hotang oedang (Bataksch); oewi bekoes apoi (Lampongsch); oewi getah (Lampongsch); rotan gatah (Minangkabausch); rotan getah (Maleisch); rotan oedang (Maleisch); owe oedang (Gajosch); we oedang (Gajosch). 10. Calamus Diepenhorstii Miq., rotan batoe (Maleisch). 11. Calamus equestris Bl., rotan kawa (Maleisch); hea kawa (Ambonsch); rotan tjawoni (Maleisch). 12. Calamus exilis Griff; rotan goenoeng (Maleisch); pepa (Boegeneesch); raoekang montjong (Makassaarsch). 13. Calamus fasciculatus Roxb., rotan glatik (Maleisch); rotan galitiëk (Minangkabausch) = Calamus viminalis Reinw. 14. Calamus glaucescens Bl., howe perlan (Soendaneesch); howe perlas (Soendaneesch) = Calamus caesius Bl. 15. Calamus graminosus Bl., rotan alëa (Maleisch); rotan alya (Maleisch-Ambonsch); oewalo poeïl (Alfoersch-Noesa Laut); oewalo poetiil (Alfoersch-Saparoeasch); oëa poetih (Ambonsch); oëa lahoen sehi (Ambonsch); oëa ahoen tanyn (Ambonsch); oewa ela (Ambonsch). 16. Calamus heteroïdeus Bl.; rotan segah (Maleisch); howe gorot (Soendaneesch); howe geureung (Soendaneesch) = Calamus Reinwardtii Mart. 17. Calamus heteroïdeus, var. procerus; howe tertas of tretas (Soendaneesch). 18. Calamus heteroïdeus. var. refractus; howe segeh (Soendaneesch). 19. Calamus horrens Bl., rotan gelag (Maleisch); rotan galang (Minangkabausch). 20. Calamus insignis Griff; awe bateë (Atjehsch); kihi (Enggano); mandjhalin bato (Madoereesch); rotan batoe (Maleisch). 21. Calamus javensis Bl., rotan tjatjing (Maleisch); howe omas (Soendaneesch); hea waeorey (Ambonsch); awe lilin (Atjehsch); hoewi pantis (Lampongsch); owe lilin (Gajosch); owe pedeh (Gajosch); rotan lilin (Maleisch). 22. Calamus littoralis Bl., rotan ajer (Maleisch) = Calamus viminalis Reinw. 23. Calamus manan Miq., awe maneë (Atjehsch); dekoe (Atjehsch); eije (Enggano); hotang maldo (Bataksch); hotang malo (Bataksch); maldo of malo (Bataksch); manaoe (Maleisch-Minangkabausch); mano (Gajosch); oewi noenggal (Lampongsch); rotan manaoe (Maleisch); rotan mantji (Maleisch-Bengkoeleesch); variëteiten in Minangkabau: manaoe bana, manaoe gadang, manaoe katjije, manaoe likië, manaoe siaboe, manaoe taboe taboe. 24. Calamus manicatus T. en B., rotan tapah (Sumatra). 25. Calamus marginatus Mart., rotan ohat (Borneo Z. en O. afd.). 26. Calamus melanoloma Mart., howe lilin (Soendaneesch); howe lemes (Soendaneesch) pendjalin malam (Javaansch). 27. Calamus micranthus Bl., rotan karokrok (Maleisch); awe kerokrok (Atjehsch); pendjalin kokrok (Javaansch); rotan segah banjoe (Sumatra); rotan sega ajer (Maleisch). 28. Calamus ornatus; howe kidang (Soendaneesch); howe kasoer of kesoer (Soendaneesch); awe saga (Atjehsch); hoewi sesah (Lampongsch); howe toetoel (Soendaneesch); oewi segah (Lampongsch); owe segeu (Gajosch); pendjalin porong (Javaansch); pendjalin sego

(Maleisch-Palembangsch); rotan sago (Minangkabausch); rotan sega (Maleisch); varieteiten op Java: pendjalin tingal, of pendjalin boental. 29. Calamus oxleyanus T. en B., rotan kikir (Maleisch, Bankasch). 30. Calamus pisicarpus Bl., rotan toem dawor besar (Maleisch); oea lahoen sehi (Ambonsch). 31. Calamus rhomboïdeus Bl.; rotan oelet (Sumatra); howe sampang (Soendaneesch). 32. Calamus rudentum Lour, rotan poetih (Maleisch); howe pella (Soendaneesch). 33. Calamus Reinwardtii Mart., rotan tjetjeret (Javaansch). 34. Calamus scipionum Lour; hoei samaboe (Dajaksch, W. Borneo); hoewi semamboe (Lampongsch); hotang semamboe (Bataksch); poak poak (Engganosch); rotan radja (Maleisch); rotan simamboe (Sumatra's W. kust). 35. Calamus stoloniferus T. en B., rotan jamoerangan (Sumatra); oewi pamoerangan (Lampongsch); = Calamus horrens Bl. 36. Calamus subangulatus Miq., rotan djerenang ketjil (Maleisch). 37. Calamus viminalis Rwdt, rotan djawa (Maleisch, Moluksch); howe korod (Soendaneesch); owe weria (Alfoersch. Haroekoe). 39. Ceratolobus glaucescens Bl., howe paësan (Soendaneesch). 40. Ceratolobus kingianus Becc., rotan kipas (Maleisch); howe boeboet (Soendaneesch). 41. Ceratolobus rudentum Lour; howe pella (Soendaneesch). 42. Daemonorops accedens Bl., howe sellang (Soendaneesch). 43. Daemonorops barbatus Mart., rotan asam (Maleisch, Moluksch). 44. Daemonorops calapparius Bl., rotan kalapa (Maleisch-Ambonsch); oëa hahoeloe (Ambonsch); oeä manima (Ambonsch); oeäniwel (Alfoersch, Hila); oewanimelo (Alfoersch, Haroekoe); oewalo noewolo (Alfoersch, Noesa Laut). 45. Daemonorops calicarpus Mart., rotan tjoetjoer minjak (Maleisch). 46. Daemonorops crinitus Bl.; howe gelang (Soendaneesch). 47. Daemonorops draco Mart. rotan djerenang (Maleisch); djerenne (Makassaarsch); djaranang (Makassaarsch); awe djernang (Atjeh); djanang (Minangkabausch); djarenang (Boegineesch); djarnang (Bataksch); oewi djerenang (Lampongsch); owe djernang (Gajosch). 48. Daemonorops geniculatus Mart., hoewi gelang (Lampongsch); rotan gelang (Maleisch); rotan kerai (Maleisch); rotan tjintjin (Maleisch); = Daemonorops crinitus Bl. 49. Daemonorops hirsutus Bl., rotan kalang sintang (Palembangsch). 50. Daemonorops hygrophilus Mart., rotan sepat (Maleisch). 51. Daemonorops hystrix Mart., rotan sabote (Maleisch); pasisir (Maleisch); awe saboet (Atjehsch); hoewi sabok (Lampongsch); hotang saboet (Bataksch); oewi saboet (Lampongsch); rotan boewah (Maleisch); rotan saboeïk (Minangkabausch). 52. Daemonorops longipes. Miq., rotan sikey (Sumatra). 53. Daemonorops melanochaetes Bl., rotan itam (Maleisch); oeä metta (Ambonsch); howe seël (Soendaneesch); howe sellang (Soendaneesch); pendjalin selang (Javaansch). 54. Daemonorops micracanthus Becc., rotan tahiajam (Maleisch). 55. Daemonorops niger Bl., rotan teboe (Maleisch), oea metta (Ambonsch); irit (Dajaksch. Z. O. Borneo); lasaoer (Alfoersch. Z. Ceram), oewa mete (Alfoersch, Haroekoe, Hila); oewa mite (Alfoersch van Seit en Lima); oewa tehoe (Alfoersch van Seit en Lima); oewai irit (Dajaksch Z. O. Borneo); rotan itam (Maleisch, Moluksch); rotan toeboe (Maleisch-Moluksch); oewe ne wowato (Alfoersch-Minahassasch); poeti meten (Alfoersch, Z. Ceram); oewalo meteïl (Alfoersch, N. Laut, Saparoea). 56. Daemonorops oblongus. Mart., howe pella (Soendaneesch); howe baloekboek (Soendaneesch). 57. Daemonorops palembanicas Bl., rotan lellang (Palembangsch); rotan selang (Maleisch). 58. Daemonorops periacanthus Miq., rotan landak (Palembangsch); rotan oedang (Palembangsch); pendjalin landak (Javaansch). 59. Daemonorops platyacanthus Mart., howe teretes (Soendaneesch) = Calamus oblongus Reinw. 60. Daemonorops propinquus Becc., rotan bakaoe (Maleisch). 61. Daemonorops Rumphii Mart., rotan boeboet (Maleisch); oëa helite (Ambonsch); oewa toeni (Alfoersch van Seit en Lima); oewalo toeni (Alfoersch N. Laut); poeti toeni (Alfoersch Z. Ceram); rotan boeboe (Maleisch); rotan toeni (Maleisch, Ambonsch); walet poeti toeni (Alfoersch, Z. Ceram). 62. Daemonorops Ruber Bl.; howe setie of howe soetie (Soendaneesch). 63. Dae-

monorops strictus Bl.; rotan boeloe (Maleisch); oëa lou kana (Ambonsch); pendjalin woeloeh (Javaansch); rotan toeni daoen besar (Maleisch, Ambonsch). 64. Daemonorops scandens Bl., howe pelah (Soendaneesch). 64. Daemonorops trichorus Miq., rotan boengkoes (Maleisch); 65. Korthalsia debilis Bl., of Korthalsia flagellaris Miq., rotan dahan. 66. Korthalsia Junghuhnii Miq. howe sasampajan (Soendaneesch). 67. Korthalsia scaphigera Mart., oewi semoeti (Lampongsch); rotan semoet (Maleisch) 68. Plectocomia elongata Bl., howe boeboeai (Soendaneesch); howe boeboean (Soendaneesch); badoewar (Bataksch); hoewi memboewai (Lampongsch); hotang badoewar (Bataksch).

Als surrogaten van de rotan zijn te noemen: *a*. Flagellaria indica L., rotan korwaër (Maleisch); rotan oetan (Maleisch); ay wara (Ambonsch); *b*. Flagellaria minor Bl., rotan kroh (Bankasch); howe leutiek (Soendaneesch); rotan mantje of rotan marouw (Bankasch); kokrok (Javaansch). Deze beide laatstgenoemde planten behooren niet tot de Palmeae, maar tot de Flagellarieae.

Eenigszins toepasselijk op het hierboven gegeven lijstje is hetgeen de Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië bij rotan aanteekent: „Het is niet wel doenlijk, al de botanische namen der rotans met zekerheid te vermelden, daar vele onder twee of meer namen beschreven zijn. Als de belangrijkste soort geldt Calamus Rotang L (= Calamus Roxburghii Griff), die de beste rotan voor vlechtwerk schijnt te geven."

C. BLADEREN VAN PANDANEN EN PALMEN, ENZ.

I. Pandan (Pandanus, behoorende tot de Pandanacaea).

De pandan is een plant met lange, lintvormige, gedoornde bladeren, welke zich juist door hun lengte en de soepelheid van vezel, uitmuntend leenen tot vlechtmateriaal. Zij komt evenals de bamboe bijna overal op Java en Madoera voor, groeit in het wild, of in speciaal aangelegde aanplantingen, zooals op Bawean, en wordt veel aangetroffen langs de sloten, kanalen, rivieren en op vochtige plekken.

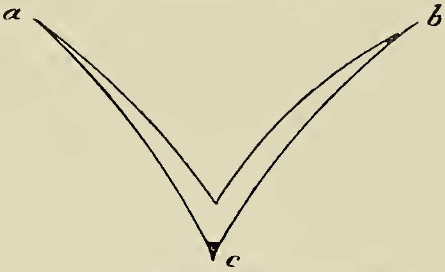

Fig. 12. Dwarsdoorsnede van een pandanblad.

Bisschop Grevelink schrijft in zijn werk: Planten van Nederlandsch-Indië: „Dit zoo hoogst eigenaardig geslacht van boomen en heesters, die meestal op talrijke, hoog uit den stand ontspruitende, stevige wortels, als met zoovele stutten in den grond bevestigd en aan hun top met spiraalsgewijs geplaatste, lange bladeren dicht bezet zijn, is over den geheelen Indischen Archipel in talrijke soorten vertegenwoordigd. De meesten groeien nabij de kust in het gebied, hetwelk Junghuhn „kustzoom of tropische duinflora" noemt, daar het tusschen de Rizophora kustwouden en het binnenland gelegen is".

Kent men in Jogjakarta en vooral in het regentschap Bantoel van deze residentie de pandan pasir (Pandanus littoralis), in Blora b.v. onderscheidt men de pandan sari, (de beste soort pandan met kleine dorens), van de pandan betok, (een grove soort met groote dorens); in Toeloengagoeng spreekt men ook van de pandan djaran, in Karanganjar van pandan poedak, in Tasikmalaja van djaksi, in Bantam van pandan tjoetjoek.

Over het algemeen maakt men gebruik van de z.g. pandan doeri of pandan ĕri, d. i. de gedoornde pandanus, waaraan een poedak of bloem komt.

Ook kent men de z.g. pandan wangi; deze heeft kleinere bladeren, welke om hun welriekendheid tot dunne haartjes gekorven worden, om als z.g. kĕmbang ramping te dienen.

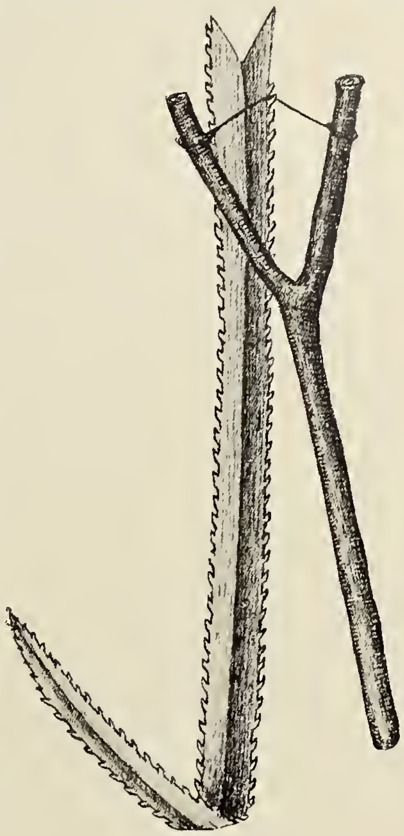
De bereiding van de bladeren tot vlechtklare reepen komt in hoofdzaak op het navolgende neer.

De bladeren worden met een grasmes van de boomen afgesneden, waarbij men zorgen moet, iederen boom zooveel bladeren te laten behouden, als hij noodig heeft, om te kunnen voortleven. Men kiest natuurlijk de langste bladeren uit. Zoodra men een voldoende hoeveelheid daarvan heeft afgesneden, verzamelt men ze en bindt ze in bundels, welke op de pasars worden verkocht. Men kan ze niet al te lang bewaren, omdat ze gauw droog zouden worden en als vlechtmateriaal dus geen waarde meer zouden hebben.

Tien à vijftien bladeren legt men bij elkaar; men snijdt ze dan aan beide einden af, totdat ze allen even lang zijn. Nu is het zaak, om er de dorens van te verwijderen.

Een pandanblad, waarvan het midden in de lengte is ingezonken, zoodat de dwarsdoorsnede een gootvorm heeft, draagt aan beide zijden, alsmede aan den onderkant van het blad onder de inzinking dorens (a, b en c van fig. 12).

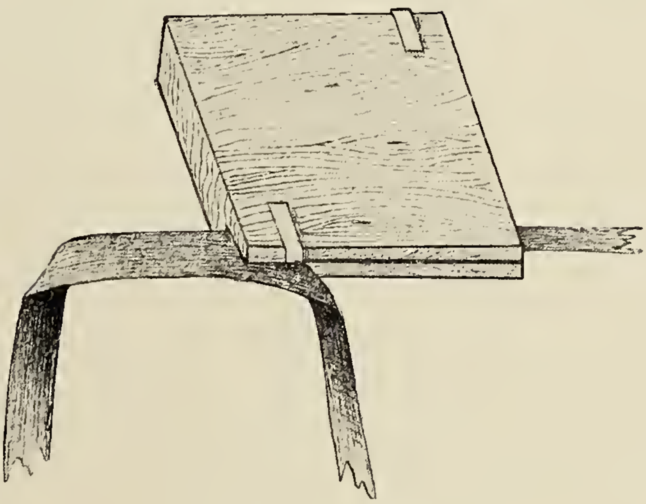
Deze dorens nu verwijdert men van de bladeren, middels een ringetje, gemaakt van den vezel (sĕrat) van den buitenbast van een rijpen klappernoot (sĕpĕt klåpå) of van den arènpalm. Op Bawean heet dit ringetje van klappervezel bartjong, in Madoera krabaq sĕpĕt. Men houdt nu het ringetje tusschen duim en middelvinger strak gespannen en plaatst het in het blad bij de dorens aan den onderkant. Het blad nu doorhalend, waarbij men zich onmogelijk bezeren kan aan de dorens, wordt het op die wijze verdeeld in twee helften. Het verdeelen in twee reepen heet 'n dèrèh, elke reep: dèrèhan.

Fig. 13. Tjaroektjoek.

In de afdeeling Anjer worden de bladeren eenvoudig met de nagels in reepen gescheurd (di sowèk).

Voorzichtiger daarentegen schijnt men in Tjaringin (Bantam) te zijn, waar men de sĕrat niet om duim en middelvinger, maar op een tjaroektjoek, een soort katapult, spant. Bijgaande teekening (fig. 13) toont al voldoende duidelijk aan, op welke wijze met dat toestelletje de dorens van het blad worden verwijderd. Over het algemeen wordt met dezelfde sĕrat, gespannen om duim en middelvinger, voortgearbeid, ten einde dunnere reepen te krijgen.

Elke helft van het blad wordt op die wijze verdeeld in twee, vier of acht reepen. In Tjaringin (Bantam) gebruikt men daarvoor de z.g. soewakan, een instrumentje, dat van hout of hoorn gemaakt en van inkepingen voorzien is, waardoor een onveranderlijke breedte van reepen wordt verkregen. Vooral waar fijne matten worden gemaakt, zooals b.v. op Bawean, kan een dergelijk instrument heel nuttig zijn. De lijnen der patronen toch zijn bij het gebruik van reepen, die allen in breedte aan elkaar gelijk zijn, veel zuiverder, dan wanneer men reepen gebruikt, welke op de gewone, primitieve manier met de hand en het sĕrat-touwtje zijn verkregen.

Fig. 14. Soewakan.

Een dergelijke soewakan (vergelijk hiermee den grondvorm: soewèk of sowèk) wordt b.v. ook gebruikt in de afdeeling Galoeh (Cheribon).

Hier worden de afgesneden pandanbladeren netjes op elkander gelegd en tot een zekere bundeldikte middels een bamboezen klem (gapitan) bij elkaar gehouden, waarna aan beide einden zooveel afgesneden wordt, dat het overblijvende een lengte verkrijgt van 8 à 9 palmen (djeungkal). Vervolgens worden van zulk een bundel de van dorens voorziene randen tegelijk afgescheurd, waarna de bladeren uit de bamboezen klem gehaald en één voor één in reepen verscheurd worden, dit laatste middels de soewakan.

Voor zeer grove matten worden reepen gebruikt, welke gedurende eenige uren gedroogd en daarna met een platte, bamboezen of hoornen liniaal geschraapt zijn (di kĕrok).

Voor fijne matten bezigt men reepen, welke een nauwkeuriger bewerking moeten ondergaan. Eerst worden de reepen tot bossen gebonden, daarna gedurende een zekeren tijd in water gekookt, vervolgens in koud, liefst stroomend water gelegd, dan gedurende een dag in de zon gedroogd en gebleekt, om ten slotte ge-kĕrok te worden. In de eene hand houdt men de kĕrok of platte liniaal, (Madoereesch: sĕsĕghiq of panjĕrot), aan de lengte-zijde afgerond; met de andere hand trekt men het blad onder de kĕrok door, tengevolge waarvan de reepen, welke door het koken, weeken en drogen gekruld zijn, plat, breed en weer lenig worden.

Hoe correcter deze bewerking van koken, uitlogen, drogen en schrapen is, te blanker zal daardoor het vlechtmateriaal worden. Voor pakmatten is, zooals boven reeds aangeduid, het koken of weeken onnoodig.

In Jogjakarta kent men voor de scheuring tot even breede reepen het gebruik van een blikken instrumentje, de z.g. garoe, op gelijke afstanden van tanden voorzien, een soort kam of hekel dus, waardoor men de bladeren heen haalt.

Na deze bewerking worden er de verkregen reepen geschraapt, een nacht in het water gekookt (di godog), vervolgens in gewoon water geweekt, (di tjĕloep of di rĕndĕm), daarna met een steen geslagen (di kĕmplong), een dag in de zon gedroogd (di pé), weder in het water geweekt en nogmaals gedroogd.

Hierop worden ze met een rijststamper bewerkt en eindelijk met een mes geschraapt, (di bĕsoet), waardoor men platte reepen van 3 à 5 m.M. breedte en 65 à 70 c.M. lengte krijgt, die voor het vlechten gereed zijn. Te Jogjakarta heeft zoo'n bundel vlechtklare reepen een verkoopwaarde van ± 27 à 30 centen. Ook worden er de pandanbladeren eenvoudig met de hand gescheurd; dit scheuren noemt men njoewir (van soewir), ter onderscheiding van het ngirat, d.i. het scheuren met de garoe.

Zij, die geen pandan-aanplant bezitten, dan wel momentaneel niet voldoende grondstof voor het vlechten voorhanden hebben, — de pandan-doerie-plant is om de 9 maanden oogstbaar — koopen de groene bladeren voor 1½ cent tot 2½ cent per plant, onder voorwaarde, dat de koopsters zelf de bladeren afsnijden en de stronk laten staan, of zij slaan het materiaal op de pasars in, de reeds vlechtklare pandanreepen voor 7½ à 8½ cent per kĕtjĕl, of voor 10 à 12½ cent per oentĕng. (Een kĕtjĕl is een bosje, dat door duim en middelvinger van een hand, en een oentĕng een bos, welke door duimen en middelvingers van beide handen omvat kan worden).

De bereiding van pandan-doeri-bladeren heeft op Bawean als volgt plaats:

Na aan hoofdnerf en randen van de stekels te zijn ontdaan, (middels een tafelmes), worden de bladeren op de gewone wijze, zooals hierboven reeds omschreven, met gebruikmaking van het sĕrat-touwtje in reepen verdeeld. Deze reepen worden vervolgens tusschen een, door de vingers van de rechterhand omvat bamboelatje en den duim dier hand flink doorgehaald, om ze daardoor van het plantensap te ontdoen (kaot), waarna ze eindelijk in oentĕngs samengebonden en in zoet water gekookt worden, totdat ze de groene kleur verloren hebben.

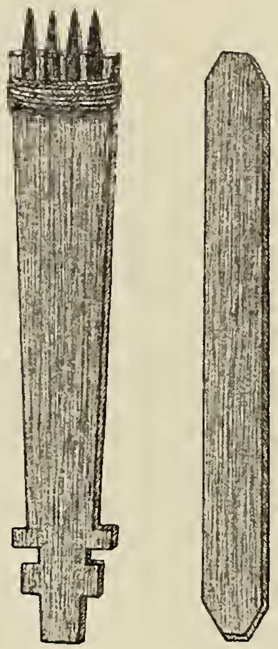
Dit koken duurt hoogstens een halve dag.

De reepen worden dan gedurende één dag, of wel korter, in stroomend rivierwater of in tonnen of vaten gelegd. Gewoonlijk heeft het eerste plaats; in het laatste geval behoort het water drie malen te worden verwisseld.
Dan worden de oentĕngs los gebonden en de reepen, al of niet op een mat, als onderlegsel, uitgespreid en in de zon te drogen gelegd gedurende hoogstens twee dagen, om daarna de kaot-bewerking te ondergaan.
De reepen worden vervolgens in helder water nog eens afgespoeld, ten derde male gekaot en in de zon gelegd, totdat zij geheel droog zijn. Eerst dan zijn zij voor het vlechten geheel gereed. (1)
Ook te Radjapolah (district Indihiang) en te Tjawi worden fijne matten van pandan (de fijnste soort pandan heet djaksi) vervaardigd. De bladeren van de djaksi bereiken een lengte van 80—150 c.M. Zoodra ze afgesneden zijn (tilas), worden ze met een mes van de dorens ontdaan, vervolgens op elkaar gestapeld (di bèrèskeun of di èntèp) ten getale van ± 30 stuks, en deze bundels aan de einden gelijk afgesneden (di dèngdèng) op de vereischte lengte. De bladeren worden daarna in reepen verdeeld middels de soewakan (zie boven). De ontstane reepjes heeten beunang njoewakan of pandan atah. Het afstrijken met een bamboezen vouwbeen heet di paoed atah, het bamboe vouwbeen heet pamaoed. De aldus bewerkte reepjes worden weder op elkaar gelegd (di èntèp), tot een bundel gebonden en daarna in water gekookt in een pangkoeloeban (het voorwerp, waarin de pandan gekookt wordt). Na afkoeling worden de reepjes gedurende een dag en een nacht in stroomend water gelegd, daarna gedroogd en eindelijk nog eens afgeschraapt (di paod). Nu zijn zij mooi wit geworden en heeten daarom ook poetihan; die, welke minder wit zijn en grover, worden ilab genoemd.
De poetihan worden gebruikt voor fijne vlechtwerken en zijn meestal van de djaksi afkomstig; de ilab dient voor grovere vlechtwerken of voor de voering (ilab) van een mat.
In Meester Cornelis (Batavia) gebruikt men voor de bewerking van pandanbladeren:
a. de gĕtokan, een bamboezen of houten liniaal voor het uitkloppen der versche pandanbladeren;
b. de prètan of pĕnjirian, een bewerkt stuk hout in den vorm van een stemvork, ± 35 c.M. lang, in het midden voorzien van 3 à 4 overdwarse koperdraden, welker onderlinge afstand varieert van 2—8 m.M., afhankelijk van de gewenschte breedte der reepen. Dit instrument dient, om elken bladreep in smallere reepen te verdeelen.
c. de kĕrokan, een plat stuk bamboe voor het gladschaven der reepen.
De bewerking van pandanbladeren geschiedt door vrouwen.
In Djambi onderscheidt men de soorten: pandan singkir, pandan poetih, pandan patah oedjoeng, pandan tilau, terwijl men er de mangkoeang ook aanduidt met den naam: pandan mangkoeang.
Het aan reepen snijden der pandan geschiedt er met de djangko, een stuk hout in den vorm van een driehoek, op een van de zijden waarvan kleine verdeelmesjes op gelijke afstanden van elkaar zijn ingestoken.
Het verdeelen tot reepen van de pandan (het z.g. toeris) heeft in Mokko-Mokko eenvoudig plaats door gebruikmaking van de sagar, d.i. een mes, vervaardigd van arènhout.
In Painan (Padangsche Benedenlanden) kent men de pandan gègèh, die eveneens met een sagar in linten of reepen wordt verdeeld. Deze reepen worden nu met stokken zoolang gebeukt, totdat ze wat buigzamer zijn geworden, en vervolgens, gekookt, geweekt en gedroogd.
In Ajer Bangis kent men de pandansoorten: godang of bĕrdoeri, poetih, singki.
In de afdeeling Agam treft men de pandansoorten: pandan, bangkoe en garingging aan; de eerste soort is verreweg de beste, en wordt aangeplant op steenachtigen grond. De be-

(1) Gegevens van H. J. Hofman, controleur van Bawean.

werking, welke de pandan hier ondergaat, is in het kort de navolgende: Met een grasmes (sabi) worden de bladeren gekapt (di tarè) en vlak daarop van de gedoornde middennerf (toelang) afgesneden (di liging), zoodat men 2 linten krijgt. Thuis gebracht, worden deze gekneusd (di lipè), om daarna in een pot of blik gekookt te worden (di raboes), tot zij geheel zacht (loenas) zijn. Nu worden de dorens (doeri), die zich nog aan de buitenzijden der bladhelften bevinden, verwijderd met een mesvormig aangepunte idjoek-pen (saga) en met ditzelfde instrument de linten in reepen (mensiang) verdeeld (di toerih). De vlechtreepen (mensiang) worden nu minstens één nacht met steenen bezwaard (di impi dengen batoe), of geweekt (di randam) en daarna gedroogd (di ampai). Als ze goed droog zijn, worden ze nog eens uitgespreid (di kakar) op vloer of zolder. Na een etmaal onder dak te zijn geweest, worden de reepen gladgestreken (di saoet) met een stuk bamboe (pĕnjaoet) en wel bij vier reepen tegelijk, om het breken te voorkomen.

Het in reepen snijden heet in Pajakoemboeh mandidih; het gladstrijken mĕnjaoet.

Fig. 15 en 16. Pendjangat en bamboe strijklat.

In de onderafdeeling XX Kotta (Singkarah) onderscheidt men de soorten: pandan bana en pandan singki.

De saga (hierboven genoemd), ook wel panoerih geheeten, is in de geheele Padangsche Bovenlanden bekend als werktuig, waarmee men pandanblad-linten tot dunne reepen scheurt, (manoerieh); in Tanah Datar heet dit werktuig peridok (naar ridok = het trekken van reepen).

In Solok (XIII en IX Kotta) spreekt men van pandan bĕngkoewang, pandan gadang en pandan soenggoeèh.

Het gladstrijken der reepen heet er di sawi; de platte bamboe, welke men er voor gebruikt, noemt men er bilah sawi.

In Loeboek Sikaping wordt de fijne pandansoort pandan aboe genoemd. De bladeren worden even door een vuur gehaald (di sioet), of er even boven gehouden (di diang), of even gekookt (di rĕboes). Het verwijderen der dorens heet er mendidis. Ook hier gebruikt men een sagar en een djangko tot het snijden (mĕndjoerai, of mĕndiedieh, of manjiga) van dunnere reepen. Voorts worden de reepen met een z.g. pĕnjaoet (een stuk bamboe) bestreken, om ze slap (loenak) te maken, vervolgens geweekt, gedroogd en nog eens met de panjaoet bestreken. In Groot Mandhéling en Batang Natal (residentie Tapanoeli) kent men de soorten: pandan kapoer, pandan aboe, pandan korbo, pandan garingging, pandan antoenoe. Zij worden aldus bewerkt: Eerst worden zij boven een vuurtje lenig gemaakt, (mangaloeloes), dan van de dorens ontdaan, in een stuk katoen gewikkeld en vervolgens door het stampen met een rijststamper gekneusd en lenig gemaakt. De reepen worden gedurende een nacht in water gelegd, gedroogd en door bestrijking met een stuk bamboe glanzend gemaakt (mangkias). De reepen zijn dan vlechtklaar en heeten bajon of bajoeon (van het stamwoord bajoe = vlechten).

In Atjèh wordt pandan met den naam van sekèh aangeduid. Ook hier worden de sekèh bladeren eerst uitgekookt, voordat ze tot reepen getrokken, (middels een eindje kokosvezel, beuneuëng tapè) en met een platte bamboe (panjoekoeët) glanzend gewreven worden. In den Riouw Archipel bestaat evenals in Tapanoeli het gebruik, om de pandanbladeren even boven een vuurtje warm te maken; het trekken tot reepen heeft er met de pĕndjangat plaats, een bamboezen stokje, waarin een zeker aantal kleine, verplaatsbare mesjes gestoken zijn (ook wel eens djangka of djangko genoemd). Het fijn schaven of strijken geschiedt er met een plat stuk bamboe, dat pĕlorot genoemd wordt. Overigens kent men er de soorten: pandan

siah, pandan laoet, pandan pèrak, pandan poedak, pandan djèlèta, pandan djakas (een groffe soort, welke weder wordt onderscheiden in djakas sĕraja, djakas padi, djakasitĕm).
In Zuid-Celebes heeten pandanbladeren banga; men onderscheidt er de soorten: banga balaho, bangalola, panrang.
Pandan is bij de stammen der Toradja's in Midden-Celebes bekend als pondani of jombori; een andere pandansoort is de tole, waarvan de meest gebruikte varieteiten balaba en didiri heeten; de hierboven genoemde djangka, het toestelletje tot snijden van bladreepen, heet bij hen pondaresi.
In Bwool onderscheidt men de soorten: bokoeng en lomoeli.
Ook in Limbotto is pandan onder den naam van lomoeli bekend; voor het scheuren tot fijne reepen gebruikt men er een soort djangka, welke er pongilito genoemd wordt. Pandan wordt op de Sangir- en Talauteilanden pondang genoemd.
In Wahaai kent men drie soorten pondan of pandan, t.w. pandan doeri (welke aan het strand groeit), daon soelé en daon seat (inferieure soort); de beide laatstgenoemde soorten groeien in het bosch.
Pandanbladeren worden in de onderafdeeling Béloe (residentie Timor) hedan-tahan, in het Rottineesch henak dok, in het Timoreesch ekam noön genoemd.

Fig. 17.

Op Soembawa komt pandan weinig voor, daarentegen wel op Bali en Lombok.
Op Bali worden de bladeren van de dorens verwijderd met een houten vorkje, waartusschen een arènvezel is gespannen (in fig. 17 afgebeeld). Het op gelijke breedte afscheuren der bladlinten geschiedt er met de pĕnjangkaän. Dit is een langwerpig stuk hout in rechthoekigen vorm, aan de beide, lange zijden van een inkeping voorzien, welker diepte overeenkomt met de breedte, die men aan de reepen wil geven. In de breedte rondom het hout is een arènvezel gespannen, waardoor men het bladlint op de gewenschte breedte kan scheuren. Met een plat stuk bamboe (pĕngĕrottan) wordt dan over de reepen gestreken, die 2 dagen in de zon en daarna een nacht in de dauw gelegd worden.

II. Makoeang of mangkoeang (Pandanus atrocarpus Griff, behoorende tot de Pandanaceae) komt voor in Toelang Bawang (Lampongsche districten) en is een soort pandan met lange en breede bladeren, welke een goed vlechtmateriaal opleveren voor matten, en ongeveer 5 M. lang en ± 1 d.M. breed zijn. Na de bereiding zijn zij zeer buigzaam en sterk, en hebben een lichtgele kleur; de topbladeren van de oude plant zijn minder buigzaam, en korter. De dwarsdoorsnede der bladeren wordt door figuur 18 aangegeven.
De plant bereikt een hoogte van 5 à 6 M. Het materiaal wordt behandeld als pandan, doch niet met een stukje bamboe glad gestreken. Ten einde het rimpelen of schrompelen der bladeren te voorkomen, worden deze, na uit het bosch geoogst te zijn, plat samengebonden.
Voorts kent men in genoemde afdeeling nog de saladangan, welke op mangkoeang gelijkt en bijna hetzelfde materiaal oplevert. De makoeang heet in Palèmbang bĕngkoewang, (niet te verwarren met de Javaansche bĕngkoewang, de Pachyrrhizus angulatus, behoorende tot de Leguminoseae, en welke eetbare knollen oplevert).
In Rawas (Palèmbang) wordt de bĕngkoewang aangeplant; men vervaardigt er gewoonlijk van de bĕngkoewang-bladeren, alvorens ze te drogen, eerst een ruw vlechtwerk (di bĕlĕmbang), hetwelk drie dagen daarna weder wordt losgemaakt (di bojar). In de Ranau districten noemt men de bĕngkoewang ook ladangan (zie hierboven). Een andere, daar-

mee overeenkomende plant is de sepedjam, die, wat breedte en dikte der bladeren betreft, tusschen de gewone pandan en de bĕngkoewang in staat. In de Ranau districten worden de bĕngkoewang bladeren gekookt, om ze wit te krijgen.

In Djambi duidt men de mĕngkoewang aan met den naam van pandan mĕngkoewang. Een kleine soort bĕngkoewang wordt in Loeboek Sikaping gringging oetan genoemd. De behandeling hiervan is als die van de pandan, echter blijft het weeken bij gringging oetan altijd achterwege. Men zegt, dat dit materiaal bĕkinau is, d. w. z. tida baobah roepa (niet van kleur veranderend). Ook in Atjeh dienen mangkoeang-reepen voor het vlechten van fijne, kleine voorwerpen. In zijn „het Gajoland en zijne bewoners", schrijft Prof. Dr. Snouck Hurgronje in een noot op pagina 375: „In sommige streken geeft men voor alle matten, die tot eenig godsdienstig gebruik (moskeematten, bidmatten, matten voor lijk-inwikkeling) dienen, de voorkeur boven bengkoeang aan de in het wild groeiende biezensoorten en wel, omdat de bengkoeang door de menschen geplant wordt en men dus van een bengkoeang mat vaak niet weet, of wellicht een deel van haar materiaal gestolen is, terwijl de biezen als wilde moerasplanten aan ieder toekomen, die ze snijdt, zoodat het gebruik der matten, die men zelf daarvan maakt, zeker geoorloofd is."

Ook in de Alaslanden wordt veel van bĕngkoewang gebruik gemaakt. Bij groote hoeveelheden wordt dit materiaal gesneden en al dadelijk met een mesje van de dorens ontdaan. Het in reepen snijden geschiedt met behulp van een klapperbastvezel, welke tusschen twee vingers van de rechterhand gehouden en door het blad gehaald wordt. De reepen worden daarop soepel gemaakt, door ze verscheidene malen langs een stuk hout of bamboe te trekken. Vervolgens worden ze in bosjes gebonden, in een pan gekookt, gedurende één nacht in de rivier geweekt en ten slotte gedroogd, waarna de kleur van het materiaal spierwit is geworden. Alvorens de reepen voor het vlechten te bezigen, worden ze nogmaals langs een stuk bamboe gehaald.

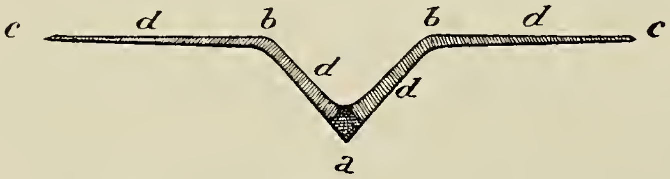

Fig. 18. Dwarsdoorsnede van een mengkoeangblad.

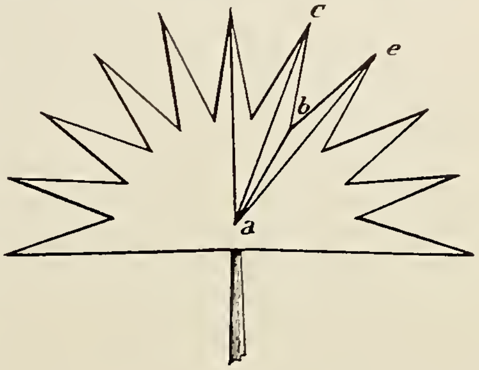
Van de mĕngkoeang wordt in den Riouw Archipel o. m. gebruik gemaakt voor de vervaardiging van vliegendeksels.

Als vlechtmateriaal wordt de mĕngkoeang op het eiland Banka veel gebruikt, waar de verschillende deelen van het blad als volgt worden onderscheiden: a. tjaroet, de van stekels in den vorm van weerhaken voorziene midden- of hoofdnerf, welke als onbruikbaar wordt verwijderd; b. kĕdĕm, de nerven, aan weerszijden van de hoofdnerf gelegen, wegens hun dikte en stevigheid gebezigd voor voorwerpen, die veel weerstand moeten bieden aan het gewicht van hun inhoud en die aan wrijving onderhevig zijn; c. doeri of oenĕk, de stekels aan den rand van het blad, van denzelfden vorm als dien aan de tjaroet, doch iets grooter, en dichter op elkaar ingeplant; zij worden evenmin gebruikt; d. het, tusschen genoemde deelen gelegen bladgedeelte, dat het beste vlechtmateriaal oplevert.

Voornamelijk worden de onderste bladeren van de plant gebruikt. Men zorgt er echter voor, ze af te snijden, als ze nog groen zijn. Stekels worden verwijderd, door er heel losjes met een scherp mes langs te gaan, tegen de richting der weerhaken in (mĕmboeang doeri). Men snijdt verder den top van het blad af, zoodat het overblijvende gedeelte overal nagenoeg even breed is. Vervolgens gaat men over tot het dĕdiang. Voor deze bewerking maakt men een stellage van 2 d.M. hoogte en 1 M. breedte, bestaande uit 2 stokjes, die in den grond worden gestoken, en welke van boven voorzien zijn van een mik, welke dient, om het uiteinde van een daarop gelegd dwarshout te dragen. Hieronder wordt een houtvuurtje aangelegd. Over het dwarshout wordt het blad boven de vlam lenig gemaakt. Daarna wordt het onder een bamboestokje, dat met den voet op den

grond gehouden wordt, uitgetrokken. Dit glad maken noemt men intoes. Vervolgens wordt het dubbel gevouwen en gestampt (di toemboek). Met de djangĕt (een vorkje met mesjes snijdt men het tot even breede reepen. Die reepen worden in bosjes van ± 10 stuks gebonden (kĕbĕt), gestampt, in water geweekt, en gedroogd. Met behulp van een pĕngidoes, een plankje, dat aan weerszijden scherp toeloopt, worden de reepen bij 3 stuks tegelijk glad gemaakt (ngidoes) en zijn dan vlechtklaar.

Voorts kent men op Banka ook nog de lais (ook wel eens djĕloetoe of djĕloetĕk genoemd, Pandanus lais Kurz), een soort mĕngkoeang. Het versch gesneden laisblad is echter donkerder van kleur, dan het mĕngkoeangblad, en houdt men het tegen het licht, dan zijn donkere vlekken daarin zichtbaar, terwijl het mĕngkoeangblad effen lichtgroen is. Het laisblad is ook korter en smaller en geeft reepen van een vuilgroen-achtige kleur, en grover van draad. Ook is de bereide reep niet zoo goed opvouwbaar en breekt de vezel wel eens. De plant zelf wordt ook niet zoo hoog als de mĕngkoeang. De voorwerpen, van lais vervaardigd, zijn echter veel duurzamer, vandaar, dat de Chineezen op Banka dit materiaal gaarne voor hun vlechtwerk gebruiken. De Inlanders geven echter de voorkeur aan mĕngkoeang. De bereiding van lais tot vlechtklare reepen is ongeveer als die van mĕngkoeang. Ook op Borneo is de bĕngkoeang als vlechtmateriaal bekend (1).

III. Lontarpalm, ĕntal of siwallan. (Borassus flabelliformis).

Deze palmsoort (elders Palmyra genoemd), waarvan de bladeren gebruikt worden voor het maken van vlechtwerk, komt voornamelijk voor in het Noorden van de residentie Soerabaja en op Madoera, waar een vrij uitgebreide industrie van hoeden en doozen bestaat, gemaakt van dit materiaal. De jonge bladeren vormen een inderdaad zeer geschikt materiaal voor lichte manden en doozen. Er is een Tamilsch spreekwoord, dat, vertaald, als volgt luidt: Tooverij is de lichtste kunst en een korf van lontarblad het lichtste vlechtwerk (Vide: Berthold Seemann: Die Palmen) (2).

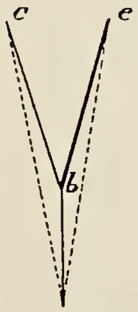

Fig. 19. Lontarblad.

In Lamongan worden de oudste bladeren voor het vlechten gebruikt. Eerst legt men ze een half

---

(1) F. S. A. de Clercq onderscheidt in zijn Nieuw plantkundig woordenboek van Nederlandsch-Indië de navolgende pandansoorten: 1. Pandanus atrocarpus Griff (mengkoewang of lais); 2. Pandanus bifurcatus Roxb (pandan natoenoe); 3. Pandanus caricosus Spreng (pandan sarengseng); 4. Pandanus ceramicus Rumph (pandan goenoeng); 5. Pandanus fascicularis Lam (pandan doeri); 6. Pandanus heliocopus Kurz (pandan rasaoe); 7. Pandanus Houlletii Carz (mengkoewang hoetan); 8. Pandanus humilis Rumph (pandan ketjil); 9. Pandanus immersus Ridl (mengkoewang aer); 10. Pandanus inermis Roxb (djaksi); 11. Pandanus labyrinthicus Kurz (atoenoe); 12. Pandanus laevis Lour (pandan wangi); 13. Pandanus littoralis Jungh (pandan pasir); 14. Pandanus montanus Miq. (pandan goenoeng); 15. Pandanus ornatus Kurz (pandan tikoes); 16. Pandanus spurius Kurz (pandan laoet gedé); 17. Pandanus sylvestris Rumph (pandan oetan). Vermeldt de Clercq voor lais Pandanus atrocarpus Griff; Filet geeft daarvoor op: Pandanus lais Kürz.

(2) Voornamelijk komt de lontar palm voor op de kalkachtige heuvels van kusten, zoo b.v. aan Java's Noordkust bij Gresik, aan de Zuidkust van Celebes en zeer veel op de Oostelijke, kleinere Soenda-eilanden. Van den harden stam dezer palmsoort maakt men stijlen en waterleidingen, van de bladeren: atap (dakbedekking); van de stengelvezels touw. De vruchten (op Java als siwallan bekend) hebben een wit, doorzichtig vleesch als van klappers en zijn eetbaar. Uit de bloemkolf tapt men palmwijn (legèn, ongegist, of toewak, gegist). De bladeren dienden vroeger ook, om er op te schrijven.

uur in de zon te drogen (di pé), om het materiaal buigzaam en lenig te maken. Met een mes snijdt men vervolgens de langere bladnerven *a* van het samengesteld blad halverwege los, en scheurt ze er daarna uit, zoodat men een aantal pijlvormige bladdeelen verkrijgt (fig. 19). Elk van deze deelen wordt nu langs de korte nerf *b* in twee reepen gescheurd. De reepen worden één voor één getopt en bij het einde *c* vastgeknepen in een samengevouwen bamboe (djangĕt), waarbij de reep geplaatst wordt tusschen den knik van de djangĕt en twee inkervingen, welke elkander bedekken.

Nu plaatst men met de eene hand de djangĕt met de inkervingen op den scherpen kant van een in den grond gestoken mes en trekt met de andere den reep naar achteren, waardoor de nerf *a* weggesneden wordt; het materiaal is nu vlechtklaar.

Voor het maken van reepen van de halve breedte zijn twee andere inkervingen aangebracht op den halven afstand van den knik van de djangĕt.

In de districten Goenoengkĕndĕng der afdeelingen Soerabaja en Grĕsik maakt men er de bekende drie- en zespuntige tropongs (hoofddeksels) van, welke later beschreven zullen worden. Hiervoor is het noodig, de jonge lontarbladeren (poepoes) te gebruiken.

De bladeren, na gedurende een dag gedroogd te zijn, worden binnenshuis gehaald, om weer lenig te kunnen worden. Eerst den volgenden morgen snijdt of scheurt men ze in reepen van 1 à 3 m.M. breedte. Ze moeten 's morgens of 's avonds bij het vlechten gebruikt worden, omdat ze midden op den dag te stijf zijn en bij het aantrekken zouden breken.

Op Madoera maakt men er behalve doozen ook matten van.

De vlechtklare reepen heeten in Pamekassan las èlasan, het lontarblad wordt er daon tarèboeng genoemd.

De bladeren worden eerst gedurende een dag gedroogd, waarna met de hand de nerven (lèntèh) weggenomen (èrodji) en met een djangĕt en een mes op de verlangde breedte gebracht worden. De djangĕt bestaat uit een, in tweeën gevouwen stuk nerf (lèntèh), aan weerszijden nog voorzien van wat blad; in het bladgedeelte is een inkerving gemaakt, waarin een klein mes (tadiq kènèk) wordt geplaatst.

Door het trekken van de rakara, gedroogde lontarbladeren, ontdaan van de hoofdnerf, tusschen de beenen van de djangĕt door, snijdt de tadiq kènèk het blad tot reepen van gelijke breedte.

Lontar komt in geringere hoeveelheden ook op Sumatra voor; in Tapanoeli noemt men dit vlechtmateriaal daoen biroe en gebruikt men het voor vervaardiging van taschjes enz.

Zeer veel wordt het blad van den lontarpalm in Zuid-Celebes als vechtmateriaal gebruikt; men noemt er den palm tala of ook wel lèko ballo. De lontarbladeren worden van de nerven ontdaan en goed gedroogd, daarna 2 à 3 dagen in water gelegd en weder gedroogd, vervolgens op stapels gezet en met stokken geslagen of in een stampblok gestampt.

Ook in de Timor groep wordt veel van lontarblad voor het vlechtwerk gebruik gemaakt. In de afdeeling Béloe heet dit vlechtmateriaal akadiroen tahan, in het Rottineesch en Timoreesch toeà (vergelijk hiermee het Javaansche woord toewak en het Madoereesche towak voor: sagoeweer, uit den lontarpalm getapt). (1)

Gĕbangbladeren, (de gĕbangpalm is de Corypha umbraculifera L of Corypha gebanga. Bl,

(1) De Inlandsche namen, welke in F. S. A. de Clercq's Nieuw Plantkundig woordenboek voor Ned. Indië voor lontar worden opgegeven, zijn: aälowole (Kisar); boengkhana kara kara (Kangeansch); diroen (Timoreesch); djoental (Soembawa); doental (Sassaksch); doewe (Savoesch); dontal (Balineesch); ĕntal (Balineesch, Javaansch); ĕtal (Javaansch); hoek toewak (Rotineesch); kanaoe of konaoe (Alfoersch, Tominisch); kepoewe doewe (Savoesch); koli (Sika, Tenimber); koö (Kisar); lonta (Minangkabausch); lontar (Maleisch); lontara (Boegineesch-Makassaarsch); menggit (Soembasch); noë (Timoreesch); otal (Bataksch); pingi menggit (Soembasch); pohon toewak (Maleisch-Timoreesch); soko (Bimaneesch); sosonga (Rotineesch); ta (Boegineesch); taä (Bimaneesch); taäl (Madoereesch); tio (Lettisch); toewak pokang (Soloreesch); togo (Sermata); wit lontar (Javaansch).

welke in het Maleisch gĕbang, in het Madoereesch potjok, in West Java bogor genoemd wordt), gebruikt men in Sampang (residentie Madoera) voor het knoopen van baring of padjang, zeevischnetten, of voor het weven van kadoek (zak-weefsel).

Men verzamelt de gĕbang-bladeren, verwijdert de bladstelen met behulp van een puntige bamboe (tjotjoh), laat de bladreepen een nacht buiten, strijkt ze af met een bamboe, en droogt ze in de zon, waarna men ze dan kobĕl (Javaansch agĕl) noemt. Behalve voor het vlechten van kadoek (Javaansch kadoet) en het knoopen van vischnetten, wordt de agĕl gebruikt voor het draaien van touw, in Toeloengagoeng b.v. en vooral in Djokdja ook voor het weven van zakken en eertijds ook voor het weven van kleedingstukken. Nu en dan bedient men zich van agĕl als bindtouw. Dan ook nog wordt agĕl gebruikt voor vervaardiging van zeilen voor prauwen. Ook dient de geweven agĕl tot tempering van het zonlicht in open galerijen en een enkele keer ook ter vervaardiging van een stof, die te gebruiken is als muskietengaas en als kleeding (vide rapport van den Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid betreffende de maatregelen in het belang der Inlandsche nijverheid, deel I, blz. 83).

In Noord Celebes duidt men dit materiaal met den naam silar aan (Mongondousch silad).

In Tondano worden de jonge silar-bladeren geoogst, als de maan 's morgens niet te zien is; de Minahasser beweert, dat het blad anders te veel vocht zou bevatten en dus spoedig door insecten aangetast zou worden.

Het wordt tot breede reepen gescheurd, gedurende ½ dag in water en azijn gekookt, 3 dagen lang in de zon gedroogd en daarna in een mengsel van water en het sap van laoesip-bast (laoesip is de wilde langsep of Baccaurea Minahassae Koord, behoorend tot de Euphorbiaceae) gewasschen; de toevoeging van laoesip is noodig, opdat in de reepen geen vlekken komen. Om nu geen vouwen in de reepen te krijgen, worden zij, op de wijze, zooals op Sangir met het sahoema (orchidee-stengel) gebeurt, nat op een stuk bamboe gerold. Zijn zij droog geworden, dan zijn zij mooi wit, vlak en een beetje glanzend. Elke reep bestaat uit een vezelachtige buitenschil en een draderig of sponzig binnenvel; voor het fijne vlechtwerk van sigarenkokers b.v. wordt de reep van dat binnenvel ontdaan. Men kan het binnenvel na splitsing met de punt van een mes, met de vingers van de buitenschil aftrekken. Bij het maken van sigarenkokers gebruikt men eerst de ongesplitste reepen voor het lichaam van den koker, en de fijnere, gesplitste, of buitenreepen voor de supplementaire tusschensteking. Elke dunne, vlechtklare reep (sangakisi) ontstaat door het overlangs scheuren (mangisi) der breede bladreepen. Hierbij gebruikt men eenvoudig een mesje, en een dubbel omgevouwen rotanreepje (kakèta), dat langs den rand van den bladreep wordt voortgeschoven, hetgeen plaats heeft, om met het mes een, overal even breeden vlechtreep te kunnen afsnijden. In Limbotto is de silar als lilado en in de Banda-eilandengroep als koli bekend. ([1])

De bladeren van den arèn- (Arenga Saccharifera), ([2]) den klapper- (voornamelijk de klapa

---

([1]) Als Inlandsche namen voor gebang geeft F. S. A. de Clercq in zijn Nieuw Plantkundig Woordenboek van Ned. Indië op: aka (Boegineesch); boeroeng (Soembasch); boro (Savoesch); gabang (Dajaksch, Z. O. Borneo); gawang (Maleisch-Timoreesch); gebang (Balineesch, Javaansch, Soendaneesch); iboes (Atjehsch, Bataksch, Sassaksch); ihoesoe (Saleyereesch); iwes (Soembasch); iwoes (Sassaksch); katawoe (Soloreesch); koewala (Makassaarsch); ladjoe (Bimaneesch); lanoe (Alfoersch-Tomini), lelangi (Alf. Tomini); lontar hoetan (Maleisch); poetjoek (Maleisch, Javaansch), potjok (Madoereech); rombe (Alf. Tominisch); silar (Alfoersch Minahassasch); sirada (Alf. Minahassasch, Bantiksch); tiladoe (Gorontaleesch); toela (Rottineesch) tooöe (Boegineesch).

([2]) Over de cultuur van deze palmen deelt K. F. Holle in zijn opstel: Arènboomen (Tijdschrift voor Nijverheid in N. I. 23e deel, jaar 1879) o. m. het volgende mee: „Plant men het jonge boompje echter in een behoorlijken plantkuil van 2 à 3 voet breedte en even diep, waar de onder- en bovengrond bij het vullen van de kuil goed vermengd worden en geeft men den boom het noodige licht en de noodige ruimte, dan duurt het zoo lang niet (eer men den boom kan aftappen)."

idjo, Cocos nucifera L. varieteit viridis) en den nipahpalm worden eveneens voor vlechtwerk gebruikt. Men verwijdert ze van de bladstelen, en de reepen zijn zonder verdere bereiding voor het vlechten van korven (kisâ), manden, en kĕtoepat-omhulsels gereed. Ook wordt het klapperblad in zijn geheel aangewend en in elkaar gevlochten voor beschutting, dakbedekking enz.

Op Borneo wordt een soort waaierpalm met den naam van palas (Licuala) aangeduid; (1) de bladeren er van zijn verdeeld tot op den bladsteel. Van den bladsteel wordt alleen de bast in de geul ervan gebruikt, zoodat men van elken steel maar één reep krijgt, waarvan de binnenbast verwijderd wordt. De palas dient alleen voor de vervaardiging van kleine mandjes. In Midden Borneo heet deze palmsoort samit (vide Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuis „Quer durch Borneo") en maakt men er ook matten van.

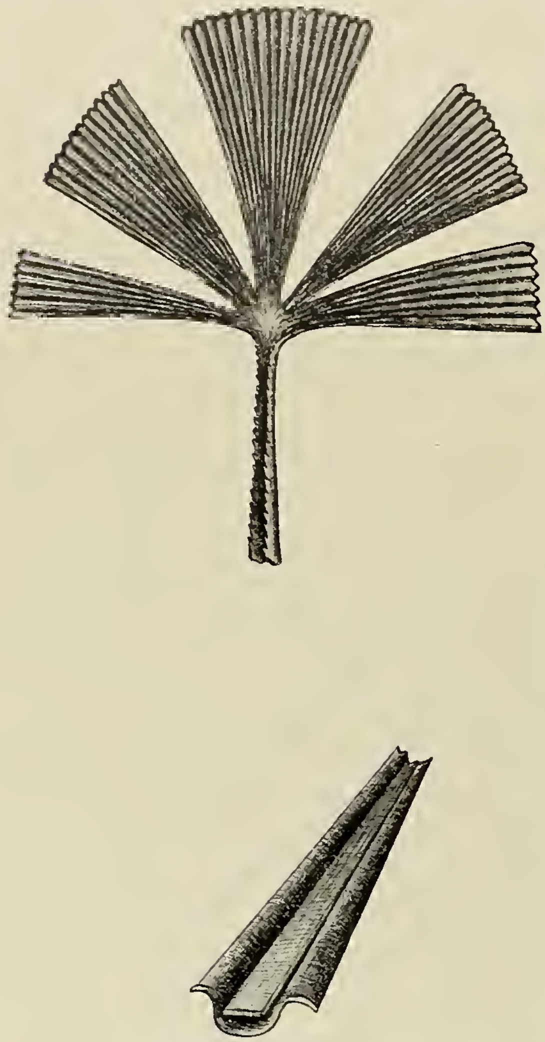

Fig. 20. Palasblad met steel daarvan.

Op Celebes worden als vlechtmateriaal nog gebruikt: de bladeren van den klapper, van den arèn, den roembia (sagoe-palm) en den gĕbang. Deze laatste wordt in het Makassaarsch koeala, in het Boegineesch aka en in het Boetonneesch mangka genoemd. Vooral op de Boetonsche eilanden komt deze palm veel voor. De strooken, die van de jonge uitspruitsels verkregen zijn, worden, zoodra zij van de nerven (boekoe) ontdaan zijn, in water gelegd en daarna gedroogd. De aldus verkregen strooken worden in reepen gesneden, welke voor het vlechten dan gereed zijn.

Ook bij de Toradja's van Midden-Celebes is de gĕbang als lĕlangi bekend. Na het snijden (ndape igeti) der nerven uit de bladeren, worden de lĕlangi linten door de Toradja'sche vlechtster opgerold (ndapare), opdat zij niet zullen verschrompelen. Over de bereiding van dit materiaal deelt de heer Alb. C. Kruyt mij nog het volgende mede: Men trekt de reepen door een omgevouwen stukje rotan, (pontoeboe geheeten), waarin een gleufje is gesneden; in dit gleufje is een mes geplaatst, zoodat bij het doorhalen van den reep het blad op gelijke breedte wordt afgesneden; dit snijden heet mesai. De reepen worden niet gekookt, tenzij men ze bijzonder wit wil hebben.

Gĕbangblad wordt ook in den Timor-Archipel als vlechtmateriaal gebruikt. In het Rottineesch noemt men dit materiaal toela pòlò (vergelijk hiermede het Makassaarsche koeala) in het Timoreesch: toené noön, in het Soemba'sch: ro' minggit.

Op het eiland Soembawa wordt evenals op Celebes veel met lontarblad gevlochten; dit materiaal heet er djontar.

(1) Van de palas onderscheidt de Clercq de navolgende soorten: 1. Licuala acutifida Mart. (palas tikoes); 2. Licuala amplifrons Miq (palas); 3. Licuala bissula Miq (alosi bisoe); 4. Licuala glabra Griff (palas goenoeng of palas padi); 5. Licuala longipes Griff (palas batoe); 6. Licuala pumila Bl. (wiroe leutiek); 7. Licuala pusilla Becc (palas rawang); 8. Licuala Rumphii Bl (biroe); 9. Licuala spectabilis Miq (wiroe gedé).

Ook op Bali en Lombok komt dit vlechtmateriaal veel voor. Op Bali heet het evenals op Java ĕntal of lontar. Het materiaal wordt middels pĕnjangkaän en pĕngerottan op dezelfde wijze als pandan tot reepen bewerkt (zie hierboven bij pandan).

D. GRASSOORTEN, BIEZEN.

I. Mèndong (1) is de naam van een fijne, sterke en lange biessoort (Fimbristylis efoliata Steud (2) behoorende tot de Cyperaceae), welke in West- en Oost-Java schaars voorkomt en voor de vervaardiging van vlechtwerk vooral in Midden-Java en meer speciaal in Bagĕlèn (afdeeling Ledok) gebruikt wordt.

In genoemde afdeeling wordt ze gecultiveerd op gronden, die ten gevolge van hun ligging in terreinkommen beneden nabijzijnde bronnen, rivieren of waterleidingen steeds in zeer vochtigen toestand verkeeren en middels omdijking en watertoe- en afvoer tot een bepaalde hoogte onder water gezet kunnen worden; tot vrij diep benedenwaarts bestaat de grond uit modder.

Elders, zooals in Ngawi, Blitar, Magĕtan, in het district Godéan van het regentschap Slèman (Jogjakarta) groeit ze in het wild.

In Lĕdok plant men mèndong bovendien op sawahs uit, waarvan het water geen geelbruine afzetsels, die gewoonlijk door ijzerverbindingen gevormd worden, vertoont, sawahs, welke dus niet de eigenschap hebben van nijèng (afgeleid van tahijèng = tijèng = vuil) en die, omdat de aanplant dagelijksch toezicht eischt, niet ver van des planters woning gelegen zijn.

De aanplant van mèndong geschiedt als volgt:

Men omgeeft het gekozen stuk grond met dijkjes ter breedte van 2, en ter hoogte van 1 1/2 Rijnlandsche voet, en werkt den grond met behulp van een patjoel om; na verloop van een 8 à 9 tal dagen brengt men stal- en plantaardigen mest op het veld, gewoonlijk ± 20 mannenvrachten op 5 vierkante roeden, en werkt deze stof in den bodem; na 8 à 10 dagen volgen hierop het eggen en gelijk maken van den grond.

Bij geen der genoemde bewerkingen maakt men van ploegvee gebruik, aangezien dit te veel in de modder zou zakken.

Na 5 of 6 dagen gaat men tot beplanting over.

De daarvoor benoodigde plantjes haalt men uit 6 à 9-jarige aanplantingen, welker eigenaar gewoonlijk daartoe graag zijn toestemming verleent, omdat aldus uitdunning plaats heeft, hetgeen zeer noodig is.

Uit den aard der zaak kiest men voor bibit gave plantjes uit, welke niet door de walang gombong, een soort insect van geelgroene kleur, zijn aangevreten, en verwijdert het mede uitgetrokken onkruid, roempoet mèndongan, dat een groote gelijkenis met mèndong vertoont.

Na de bibit tot op ± 1 1/2 voet lengte getopt te hebben, plant men haar op het veld, dat plantklaar gemaakt is, uit, in elk plantgat 4 à 5 stuks, terwijl de plantwijdte 1/2 of 1 Rijnlandsche voet in het vierkant wordt genomen, al naar gelang men een gèndjah (vroegrijpe) of wel een dalĕm (laatrijpe) aanplant wil verkrijgen.

Eerstgenoemde levert mèndongbiezen van 3 à 4 Rijnlandsche voet lengte en laatstgenoemde

---

(1) Het grootste gedeelte van de gegevens betreffende mèndong is ontleend aan het belangwekkende, door controleur Onland geschreven opstel, dat in 1899 aan de Hoofdcommissie voor de Wereldtentoonstelling te Parijs gezonden en helaas sedert geheel in het vergeetboek geraakt is.

(2) De Encyclopaedie van Ned.-Indië zegt: „Men geeft voor mèndong gewoonlijk op: Fimbristylis efoliatus Steud (= F. globulosa Kunth), doch waarschijnlijk is het Scirpus Sundanus Miq, Scirpus juncoides Roxb. of een andere, op Java voorkomende Scirpus-soort".

Filet geeft voor mèndong op Fimbristylis efoliata Steud.

De Clercq onderscheidt mèndong (Fimbristylis diphylla Vahl) van mĕndoeng (Fimbrystylis globulosa Kunth).

van 4½ à 5 Rijnlansche voet op; bij eerstgenoemde is de mèndong na 6 à 7 maanden oogstbaar, bij laatstgenoemde na 8 à 9 maanden; een gèndjah-aanplant moet na 6 à 7 jaren, een dalĕm-aanplant na 8 à 9 jaren vernieuwd worden.
Het onderhoud van een mèndong-aanplant vordert een voortdurenden, alhoewel geen zwaren arbeid. Eens in de maand wordt het onkruid gewied, steeds moet het veld onder zooveel mogelijk versch water staan, doch ondiep, hetgeen een dagelijksch toezicht eischt. Wordt de aanplant door de walang gombong aangetast, dan steekt men op vele plaatsen takken in den grond, waarop zich de vogels, die dat insect als voedsel gebruiken, kunnen neerzetten. Wanneer de mèndong, die een groene kleur heeft, een bruinachtige tint begint te vertoonen, en haar buigzaamheid eenigszins begint te verliezen, is de tijd van den oogst daar ([1]).
De mèndong wordt dan vlak bij den grond met een arit (grasmes) afgesneden (magas) en daarna bosgewijze met de hand uitgeschud (ngirabbaké), om ze van het aanklevende vuil, korte mèndongstengels en mede-afgesneden onkruid te ontdoen; hierop bestrooit men het product met asch, wrijft het daarin rond, opdat het spoedig droog, taai en witachtig van kleur worde, en spreidt de mèndongbiezen ter droging in de zon op de dijkjes rondom het afgeoogste veld uit, in den Oostmoeson gedurende 2 à 3, in den Westmoeson gedurende 4 à 5 dagen, terwijl ze 's avonds in huis gebracht worden.
Er mag op één dag niet meer mèndong geoogst worden, dan men volgens de aan te geven werkwijze op dienzelfden dag behandelen kan, omdat anders de onafgewerkte biezen bros zouden worden.
De volgende bewerking bestaat uit het verwijderen van de bladscheeden, die zich aan de benedeneinden der biezen bevinden, en heet nglamèni. Zijn de bladscheeden verwijderd, dan worden de biezen in bosjes van ± 400 stuks gebonden (ngoentingi) en in dien vorm voor de mattenvlechterij gebruikt.
Wat de grootte van den oogst betreft, levert een proefsnit van een dalĕmaanplant van 5 vierkante roeden uitgestrektheid 142 bosjes op, waarvan de marktprijs ongeveer *f* 1.50 bedraagt, en een proefsnit van een gèndjahaanplant 250 bosjes, ter waarde van ongeveer *f* 1.25. Een aanplant kan 12 malen geoogst worden.
Mèndongaanplantingen komen in de afdeeling Lĕdok voor tusschen 800 en 2800 voet hoogte boven de zee, de meeste in het district Sapoeran. Men bezigt er het materiaal uitsluitend voor het vlechten van matten.
Na droging worden de biezen in water uitgewasschen.
In Blitar worden ze groen geplukt, met zand geschuurd, om de groene kleur te verwijderen, gedroogd en eindelijk met een stamper (aloe) plat geslagen.
In Ngawi gebruikt men voor het pletten een stuk bamboe. In Magĕlang worden de biezen eerst met houtasch ingewreven, gedroogd en daarna geklopt.
Uit het bovenstaande ziet men, dat dus de bewerking van mèndong tot vlechtklare reepen zeer eenvoudig is.
In Jogjakarta wordt deze grassoort met een rijststamper bewerkt en met een mes glad geschraapt, waardoor men eenigszins rolronde reepen krijgt van 3 à 4 m.M. diameter, die bij het vlechten worden plat gedrukt, zoodat zij een breedte krijgen van 4 à 5 m.M. en een lengte van 65 à 70 c.M. Zoo'n bundel vlechtklare mèndongbiezen heeft te Jogjakarta een verkoopwaarde van 8 à 10 centen.

([1]) De heer A. G. Vorderman schrijft in zijn opstel: De cultuur van mèndong (Teysmannia deel 6). „De snit van de mèndong heeft eens in de 8 à 12 maanden plaats; echter moet de geheele aanplant, om de 3 jaren vernieuwd worden door de oude zoden na den laatsten snit uit te rukken, te verdeelen en de kleine wortelgroepjes opnieuw onder water uit te zetten, waarbij het een vereischte is, dat de beplante sawah onder water blijft".

Ook W. Meijer in zijn „De Inlandsche kunstnijverheid in de residentie Kedoe" spreekt van het stampen, maar hij zegt, vermoedelijk abusievelijk, dat de matten nadat zij gevlochten zijn, gestampt worden.

II. Lingi of wĕlingi (1) is de naam van een soort bies met driehoekigen stengel, die op vochtige plaatsen en als onkruid tusschen de rijst groeit.
Zij komt voornamelijk voor in Midden-Java (residenties Semarang, Jogjakarta en Pekalongan), waar zij gebruikt wordt als materiaal voor matten- en zakkenvlechterij.
Met een grasmes wordt het gewas van het veld gesneden en daarna gedroogd.
Dit duurt minstens 4 dagen. Dan gaat men het, zich nog op de bies bevindende, vliezige gedeelte met een stuk niet al te scherpe bamboe (bilah) afkrabben, totdat de bies slap en lenig genoeg is, om voor het vlechten gebruikt te kunnen worden.
Hier en daar wordt de wĕlingi nog eerst in reepen gesneden of gescheurd.
In Pĕkalongan wordt de welingi, na gesneden te zijn, eerst gebost en op dezelfde lengte afgekapt; daarna worden de stengels in tweeën gespleten middels een scherp mesje, (ani-ani), dat aan een stukje bamboe is bevestigd.
Na droging gedurende 3 à 5 dagen, worden de reepen afgekrabt (dikĕrok) met een, van scherpe randen voorziene bamboe lat (bilah).
In Koedoes wordt deze grondstof met een houten hamer plat geklopt.
In Pĕkalongan kent men ook nog de got, een grassoort, welke veel op de wĕlingi lijkt; in Dĕmak gebruikt men ook de kĕdot, (Cyperus malaccensis Lam, behoorend tot de Cyperaceae) eveneens met driekantige stelen, en de ĕmbĕt, met platte, smalle reepen, die, om als vlechtmateriaal te dienen, niet gescheurd of versneden, doch in hun geheel gebruikt worden.

Fig. 21. Grassoorten voor vlechtmateriaal.

In Sidhåardjå en in Batang spreekt men ook van soekĕt dĕm, een grassoort, welke veel gelijkenis op de wĕlingi vertoont en op ongeveer dezelfde wijze bewerkt wordt; in Grobogan treft men een, nog andere, voor vlechtwerk geschikte grassoort aan, welke roempoet dĕkĕng genoemd wordt. (Eleocharis tuberosa Schult, behoorende tot de Cyperaceae).
De soekĕt dĕm, welke ongeveer een hoogte van 1.25 M. bereikt, haalt men van rivieroevers; de middennerven der halmen worden met een bamboe mesje verwijderd, waarop de halm-

(1) Lingi of wĕlingi is volgens F. S. A. de Clercq's Nieuw Plantkundig Woordenboek de Cyperus elatus L., behoorend tot de Cyperaceae. Elders in hetzelfde boek wordt voor deze grassoort opgegeven Scirpus Sundanus Miq (= Scirpus muczonatus L, behoorend tot de Cyperaceae) en ook nog Typha javanica Schnitz, behoorend tot de Typhaceae. Filet noemt deze grassoort: Typha angustifolia Bl.

strooken 3 dagen buiten gedroogd worden. Daarna worden ze binnenshuis gedurende een dag op den grond uitgespreid, om ze weer lenig te maken en vervolgens met een stuk bamboe geplet, waarop ze onmiddellijk tot vlechten gebruikt kunnen worden. Men vervaardtgt er matten en sigarenkokers van.

In Koedoes: de ploempoeng of proempoeng, (Eulalia japonica Trin. = Miscanthus sinensis Anderss., behoorende tot de Gramineae) een plant, die in sawahs groeit.

De stengels hiervan worden met een hamer plat geslagen en gehalveerd tot reepen, die na droging en afschraping voor het vlechten gereed zijn.

Een grassoort, welke in Keboemèn wordt aangetroffen en een, in doorsnede, driehoekigen stengel heeft, heet soekĕt wĕloelang. (Frimbristylis globulosa Kunth, behoorende tot de Cyperaceae). Zij wordt in Banjoemas roempoet tjĕloelang genoemd (1). De stengels worden allereerst gesneden en gedroogd, en vervolgens met de vingers middendoor gescheurd; deze twee halve deelen worden met een stomp mesje van het inwendige vuil (opgedroogd merg) ontdaan en daarna met een naald in 5 à 7 reepjes gesneden. De overal even breede reepjes worden bij elkaar gelegd en de overige weggegooid. Een handgreep soekĕt wĕloelang kost *f* 0.25.

De vlechtklare reepen vertoonen een mooie, zijdeachtige glans en worden voornamelijk gebruikt, om er fijne sigarenkokers van te vlechten.

III. Roembai (Sceleria caricina Benth, behoorende tot de familie der Cyperaceae) is een, op alang alang gelijkende grassoort, welke in moerassige streken groeit; in de Lampongsche districten wordt dit materiaal ook wel piës genoemd. De bladeren, ongeveer $1\frac{1}{2}$ vaam lang, worden eerst in twee reepen gesneden, daarna ± 4 dagen in de zon gedroogd en vervolgens van den doornachtigen rand ontdaan.

Het verkrijgen van gladheid en buigzaamheid geschiedt door het afstrijken met een stuk bamboe. Ook in Palèmbang wordt dit materiaal gebruikt. Hier worden de bladeren van den roembai in de bosschen ingezameld en in de doesoen van de daarop aanwezige dorens ontdaan (di trinting), om vervolgens gedroogd te worden. Ten slotte worden ze blad voor blad over een bamboe getrokken (di kikis).

In Djambi wordt de roembai in moerassen (pajah) gecultiveerd. Jonge plantjes, die zich aan de moederplant ontwikkelen, worden daarvan verwijderd en in de pajah uitgeplant. Na 5 jaren ongeveer kunnen eerst de bladeren gebruikt worden voor het vlechten en dan hebben zij vaak een lengte gekregen van 2 vaam. Zij worden afgesneden en vervolgens wordt de middennerf van elk der bladeren weggenomen en worden de bladlinten ongeveer 3 dagen in de zon gedroogd, nadat zij eerst in dunnere reepen zijn verdeeld (bĕdjangko).

Ook in de Padangsche Bovenlanden komt roembai voor.

IV. Poeroen. (Fimbristylis diphylla Vahl, behoorende tot de Cyperacaea). Een andere, in Toelang Bawang (Lampongsche districten) voorkomende grassoort is de z.g. poeroen, die veel heeft van de mèndong, hiervoren reeds genoemd. (2) De uit holle geledingen bestaande stengels worden ± 1 vaam lang.

---

(1) Volgens F. S. A. de Clercq's Nieuw Plantkundig Woordenboek van Ned.-Indië zijn de Inlandsche namen van deze grassoort: loelangan (Javaansch, Ngoko); roempoet sandang (Maleisch); roempoet tjoetjallan (Javaansch, Krâmâ); roempoet wĕtjoetjallan (Javaansch, Krâmâ); soekĕt weloelangan (Javaansch, Ngoko); wawalingijen leutiek (Soendaneesch).

(2) De Inlandsche namen, door F. S.A. de Clercq opgegeven, zijn: poeroen (Maleisch); poerin (Minangkabausch); roempoet poeroen (Maleisch); wawalingyen tali (Soendaneesch), mèndong (Javaansch), woeroet in taloen (Alfoersch, Minahassasch).

Filet geeft voor poeroen op: Lepironia mucronata Rich, behoorende tot de familie der Cyperaceae.

Men onderscheidt er de poeroen tjoetjoek of tjotjok van de poeroen bĕnar; de eerste soort is grooter, dan de tweede.
De bies wordt, na bestrooid te zijn met asch, — voor het verbleeken, — in de zon gedroogd; daarna wordt het materiaal over een stuk bamboe gehaald, om het glad en buigzaam te krijgen, in bossen gebonden en met een rijststamper geslagen.
Ook in Rĕdjang en Lĕbong (Palèmbang) wordt de poeroenbies veel als vlechtmateriaal gebruikt. Men kan zeggen, dat de poeroen in heel Palèmbang voorkomt. De poeroen tjotjok b.v. is in Komering Ilir en Blidah evenzoo bekend.
In de Ranau-districten kent men nog de bĕmban boeroeng, die even hoog wordt als de poeroen, doch waarvan de stengels niet hol zijn. Alleen de bast wordt gebruikt en levert een materiaal van sterke en fijne kwaliteit.
In de Padangsche Benedenlanden worden mansiangstengels (Cyperus procerus Rottb. behoorende tot de Cyperacaea) gebruikt (ongeveer als poeroen). .Andere biessoorten heeten in de afdeeling Agam koemboeh (Scirpus mucronatus, L. behoorende tot de Cyperacaea) en baik, die beiden een driekantigen steel hebben (basandieng tiga), voorts de mansiang mantjit, mansiang boeloeh of bigau en mansiang agam, die een hollen en ronden steel (bagaoeng dan boelè) hebben.

Fig. 22. Dwarsdoorsneden van mansiang.

Biezen (vooral de koemboeh) worden in Agam aangeplant in moerassen of rawangs (Pajakoemboeh = het biezen-moeras) en op moeras-sawahs (sawah = bantja). In 4 maanden heeft de koemboeh reeds zijn wasdom bereikt. Voor het vlechtklaar maken wordt hij gesneden (di toerih), gedroogd, binnenshuis uitgespreid (di kakar), en met een stuk bamboe gladgestreken (di saoet).
In Pajakoemboeh is poeroen evenzoo bekend; in plaats van koemboeh, spreekt men er van koemboet, terwijl een fijnere biessoort lai wordt genoemd.
In Poear Datar kent men als biessoorten de koemboeh (met driekantigen stengel) en de bigau. (Xyris indica L. behoorende tot de Xyridaceae, met ronden stengel); ook hier is de lai bekend.
In de XX Kotta (Singkarah) worden de navolgende mansiang-soorten onderscheiden: mansiang pajo, mansiang lai en mansiang darik. Zij groeien in groote hoeveelheden op moerassige sawahs (sawah rawang). De mansiang-reepen worden hier op dezelfde wijze vlechtklaar gemaakt als de pandan.
In Loeboek Sikaping kent men de biessoorten: mansiang katjie, mansiang gadang, tobi of bigau, koemboeh, boekoe boekoe, agam, roempoeit saroet of poeroean.
Loging heet in Groot Mandheling en Batang Natal (residentie Tapanoeli) een grassoort met een driekantigen stengel. De loging wordt uit den grond getrokken, in bossen gebonden en thuis gesorteerd (een bos loging van gelijke lengte heet satoentoem). De stengels worden een uur in den dauw gelegd en ten slotte glad en glanzend gemaakt door ze tusschen vingers en een stukje bamboe door te trekken. De basiang (= mansiang) heeft er ook driekantige stengels. Van zoo'n stengel worden alleen de kanten a gebruikt; het sponzige merg wordt weggegooid. Van elken stengel verkrijgt men dus 3 reepen. De reepen worden bij de uiteinden bij elkander gebonden en in de zon gedroogd, voor het vlechten een tijdje in de dauw gelegd en glad en glanzend gemaakt als op bovenomschreven wijze.
De bigo of bigau is een soort bies, geheel hol, zonder merg en rond van stengel; de tie is een grassoort met harde, vierkante stengels; de bereiding hiervan tot vlechtbare reepen is ongeveer dezelfde als voor loging.

In Nias wordt mansiang kolojeumen genoemd.
De grassoort met driekantigen stengel heet in Atjeh ngòm (in de Gajolanden berndòng); deze ondergaat eenvoudig de bewerking van drogen en gladschrapen; het merg wordt niet gebruikt. Een kleinere soort ngòm zijn de z.g. baron en tjoetjoeët, ook deze komen in moerassen voor.
In de Gajolanden heeten de biessoorten bĕldöm en bĕnjèt (welke beide soorten echter in de Gajo Loeös niet gebruikt worden) en tjiké, een fijnere biessoort, welke zich het best voor de roodkleuring leent. Een in de moerassen van de Alaslanden veel voorkomende biessoort, waarmee men de figuren van het vlechtwerk verkrijgt, heet daoen kĕrĕtan. Deze biessoort heeft na droging reeds een donkere kleur. Ten einde de bladeren ervan een geheel zwarte kleur te geven, kookt men ze — nadat ze tot reepen gesneden zijn — in een pan te zamen met fijngehakte bladeren en stelen van een overal groeiende plant, daoen dajang. Om de zwarte kleur intens en glanzend te maken, begraaft men de reepen gedurende een etmaal in modder, waarna ze schoongewasschen en gedroogd worden.
Op Banka kent men de poeroen en de poetjoet, beide met driekantige stengels.
Op Borneo spreekt men van poeroen tikoes en poeroen danau. De bereidingswijze van dit materiaal is als volgt: Van de poeroen biezen wordt telkens een samengebonden bos op een blok met een langen, ijzerhouten stamper gestampt. De bos is spiraalsgewijze met een stukje rotan omwonden en wordt van beneden naar boven op verschillende plaatsen met den stamper plat geslagen, dan wordt de rotan omwinding aangehaald en de bos op dezelfde wijze nog 3 of 4 keeren bewerkt, waarna de poeroen gereed is voor het vlechten. Het stampen heeft plaats, om de geledingen te doen verdwijnen.
Elders wordt de poeroen eerst nog met asch bestrooid, met waroe bast (Hibiscus tiliaceus L, behoorend tot de Malvaceae) omwikkeld en dan gestampt.
Op Celebes worden biezen in het midden- en het noordelijk gedeelte van genoemd eiland als vlechtmateriaal benut. In Zuid-Celebes kent men ze als zoodanig niet.
De Toradja heeft zijn tioe (Cyperus Malaccensis Lam), een in moerassen en meren voorkomende biessoort met sponzigen stengel, welke naar zijn zijden in 3 reepen wordt gescheurd (heeft zeer veel overeenkomst met de mansiang, hierboven genoemd).
In Bwool onderscheidt men de bies met ronden stengel, van dien met driekantigen stengel; de eerste heet pèa pèa, de tweede tikogoe. In de Minahassa gebruikt men verschillende grassoorten als vlechtmateriaal, zoo b.v. wĕrot, tĕkĕk, pinaondong, kaingas enz., welke in de groote meren van Tondano en Tombatoe groeien.
Wĕrot is volgens Dr. Koorders een Cyperus-soort, uitsluitend in zoetwater-moerassen en langs meeroevers groeiend, meestal gedeeltelijk in het water, met scherp driekantige, onvertakte stengels, die aan den top 3 bladeren dragen. De stengel heeft talrijke luchtkanalen en daardoor een zwammige geaardheid. Men onderscheidt de wĕrot nog in tĕkĕk (fijne soort) wĕrot (middelsoort) en pinaondong (groffe soort). In Tombatoe geeft men aan één dezer soorten den naam van kaingas, terwijl in Tondano nog een fijne soort wĕrot als ajamĕn bekend is. Andere, fijnere Cyperus-soorten, welke ook aan de oevers der meren voorkomen, ronde stengels hebben, en meer voor gekleurde matten gebruikt worden, zijn tèhè (Tombatoe'sch), titimbihĕn (Tombatoesch); wilirang (Tondano'sch), pĕpĕsĕlĕn (Tondano'sch).
De bereiding van deze grassoorten is eenvoudig: drogen en pletten. De Limbotto'sche grassoorten, die aan de oevers van het meer Limbotto groeien, zijn: tiohoe, lojoto en tintilo.
De pèja is een grassoort met bajonetvormigen stengel en komt er aan de mondingen van rivieren voor.

E. BASTSOORTEN.

I. Rĕmboeloeng (Javaansch) of kiraj (Soendan).

De rĕmboeloeng of kiraj (Metroxylon Sagus Rottb.) is een soort palm (sagoepalm), waarvan men voor vlechtwerk de hoofdbladsteel gebruikt en daarvan voornamelijk de hoornachtige, lenige, gladde bruine bast. Elders noemt men dit materiaal ook bamban. Bij de Toradja's is het onder den naam van bomba bekend. Een soort bamban heet in Ambon tapinawan.

De bladsteel wordt in Toeloengagoeng gĕdobos genoemd; in Koedoes is de rĕmboeloeng meer bekend onder den naam van rĕsoela.

In het werk Sagoe en Sagoepalmen (Bulletin van het Koloniaal Museum No. 44) wordt de volgende onderscheiding gemaakt: Metroxylon Rumphii, de eigenlijke sagoeboom der Molukken; Metroxylon sagus of Metroxylon laeve, die meer over den geheelen archipel verbreid is; Metroxylon sylvestre, de wilde sagoeboom der Molukken; Metroxylon longispinum, een der soorten, die de meeste sagoe opbrengen; Metroxylon filare, van welks jonge bladeren de vezels als weefmateriaal dienen; Metroxylon elatum, waarvan het harde hout als timmerhout gebruikt wordt.

Ook in Soekapoera, waar men voor 100 kiraj reepen van ± 1½ vadem lang *f* 0.25 betaalt, worden er matten van gemaakt.

Door de broosheid van het materiaal en voornamelijk van het midden gedeelte of het merg, zijn deze matten niet zoo duurzaam, als die van rotan; de kiraj of rĕmboeloeng is bovendien veel glanzender van schil, die een donkerbruine tint heeft. Ook in Tangĕrang is de kiraj in gebruik.

In het district Kramatwatoe der afdeeling Anjer is de bereiding van de kiraj als volgt: (elders komt zij in hoofdzaak op hetzelfde neer).

Men snijdt met een arit de stelen van oude bladeren en geeft met hetzelfde werktuig in de schors aan een der uiteinden van den steel insnijdingen van ± 1 c.M. breed.

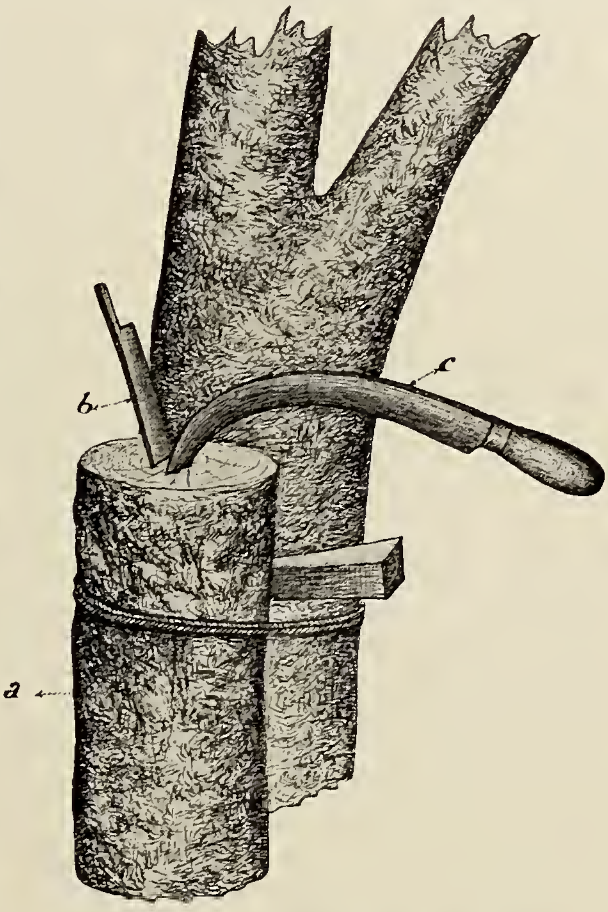

Fig. 23. Toestel voor het schrapen van reepen.

Is dit geschied, dan scheurt men gemakkelijk de gladde schil er af in lengten van ongeveer 1 vadem. Dit heet: di sĕbèt en is dus feitelijk het schillen van den steel (papah). [1].

Om de aldus verkregen reepen aan den binnenkant glad te maken, en tevens op een bepaalde breedte te schrapen, haalt men ze tusschen een, op een blok bevestigde pagot (pisau raoet) en arit door. (Zie *b* en *c* op fig. 23).

Het blok *a* is ± 1 M. hoog en wordt tegen een boom gebonden.

Om het vaster te zetten, drijft men een wig tusschen blok en boom.

---

[1] „Van elk blad snijdt men 8 lange, smalle reepen voor matten, en elke stoel levert aan mattenstof ter waarde van *f* 1.— à *f* 1.50 per jaar op. Van hetgeen na verwijdering der buitenschil nog overblijft (gabagaba) kan men allerlei doozen etc. vervaardigen." (Een sagoeboom op Java (Sagus Laevis Rumph) door R. H. C. C. Scheffer en K. F. Holle in het Tijdschrift voor Nijverheid in Ned. Indië, jaar 1873).

De technische benaming voor het blok is bagbaggan; de in het blok geslagen pangot heet dan pĕndjangĕtan en de arit heet damping.
Wil men nu effen matten maken, dan droogt men de reepen een paar dagen, de kleur is dan lichtgeel; zijn de matten oud, dan krijgen ze een bruine kleur.
In Midden-Sumatra is de algemeene naam voor den palm roembia, rembia of roembio. Bamban komt met het z.g. sikai ook in de bosschen van Agam voor. De bereiding is als volgt: de bast wordt gespleten (dibalah) en geklopt (ditoko') met een stuk hout (panoko'), om de reepen buigzamer te maken. Ook in Loeboek Sikaping wordt bamban als vlechtmateriaal gebruikt.
Bamban kent men ook op Borneo, voornamelijk op de kustplaatsen. Hier is de bereiding als volgt: Na in reepen afgesneden te zijn, wordt de bast weder gespleten tot buiten- en binnenbast. De buitenbast wordt geweekt, gedroogd en kan zeer lang bewaard worden, de binnenbast moet eerst een nacht in dauw hangen en den volgenden morgen reeds als vlechtmateriaal gebruikt worden. De buitenbast wordt iloe, de binnenbast oebak genoemd. Om alle reepen even breed te maken, worden deze door een, van een kleine spleet voorzien stuk blik (de z. g. djangatan) gehaald.
Uit Sagoe en Sagoepalmen (Bulletin van het Koloniaal Museum te Haarlem No. 44):

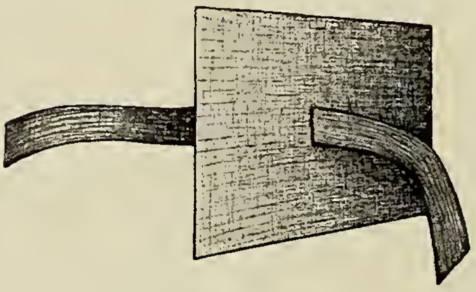

Fig. 24. Djangatan.

„Het is ondoenlijk, om het gebied, waar de verschillende soorten van sagoepalmen voorkomen, met nauwkeurigheid af te bakenen, daar in de getuigenissen der reizigers die soorten doorgaans niet worden onderscheiden. In het algemeen kan men zeggen, dat het middelpunt hunner verspreiding te vinden is in den Molukschen archipel, vooral in Halmaheira, Ceram en Boeroe, ook op Nieuw-Guinea, waar de sagoe-boomen in uitgestrekte bosschen voorkomen. Van daar verspreiden zij zich noordwaarts tot Mindanao, oostwaarts tot het eiland Vanikoro (St. Cruz eilanden, door de schipbreuk van La Perouse bekend), zuidwaarts tot de Kei- en Aroe-eilanden, Damme en Timor, westwaarts over Celebes, waar zij vooral op de oostelijke schiereilanden menigvuldig zijn, naar Borneo, de Natoena's, den Riouw-Lingga archipel, Sumatra en de eilanden langs Sumatra's Westkust; voorts, doch waarschijnlijk alleen als cultuurplant, naar het Maleische schiereiland en zuidelijk Siam, en ook naar Java. In de verspreiding oostwaarts heeft, naar het schijnt Metroxylon Rumphii, in die westwaarts Metroxylon sagus de overhand". ([1])
Niet overal in de genoemde streken, waar de sagoeboom voorkomt, is het vlechten met de bastreepen bekend.

II. Lakanan, of lĕngkanang, of rĕngkanang, de bast van den poear of poar (in West-Java hondjè), een heester (Amomum sp. div., behoorende tot de Scitamineae).
In de Lampongs neemt men van den stengel den bast, welken men boven een vuur droogt, opdat de lagen, waaruit die bast bestaat, los gaan. Deze lagen worden opgerold, gedurende 2 dagen en 2 nachten geweekt en met een stuk bamboe glad gestreken.

([1]) In het hierbovenaangehaalde werk komen de navolgende Inlandsche namen van den sagoepalm voor: kersoela, kersoelo, remboeloeng (Javaansch); ambaloeng, embaloeng of amboelan (Bantamsch); kiraj (Soendaneesch), rembia, rembio of roembia (Sumatra); hembia (Sangir- en Talaud-eilanden); hoeda (Halmaheira); tawasen of tewasen (Alfoersch, Menadosch); labia (Gorontalosch); bi of bariam (N. Guinea); bia (Boeroesch); maria (Atjehsch); hapia of lepia (Alfoersch, Ambonsch); bai en soeat (Ambonsch, Gorontalosch); kamrioe (Ambonsch, Wetarsch); mangaä (Ambonsch-Keisch); piëone (Ambonsch-Kissersch); rabia (Ambonsch, Aroesch); rotnia (Ambonsch, Sermata); eëra (Ambonsch, Ternataansch).

Ook in Palèmbang is de lĕngkanang als vlechtmateriaal bekend. In de Komering Oeloe wordt de bast gedurende 24 uren in water geweekt en daarna gedroogd. Is hij bijna droog, dan wordt hij gespleten door eenvoudig afscheuren der lagen. Deze worden in de zon gedroogd en vervolgens bewaard, tot men ze gebruiken wil. Gaat men daartoe over, dan worden de lagen geweekt, waardoor zij zich ontplooien en gemakkelijk op de verlangde breedte tot reepen kunnen worden gesneden.

III. Pĕndilau, handilau of holimau (Commersonia echinata Forst, behoorende tot de Sterculiaceae) is een boom, waarvan de binnenbast in Palèmbang gebezigd wordt voor vlechtwerk. Ook kent men er de schors van den baroe of waroe. (Hibiscus tiliaceus L. behoorende tot de Malvaceae). In Loeboek Sikaping kent men de koelit kajoe andilau, koelit kajoe baroe, en voorts koelit kajoe tĕlisir en koelit batang kajoe tarok. (De tarok, op Java de bendå genoemd, is de wilde broodboom, Artocarpus Blumei Trecul).
Ook in Tapanoeli is de andilo als vlechtmateriaal bekend. Van de andilo wordt de bast gebruikt. Hiervan wordt het buitenste, bruine gedeelte afgeschraapt, zoodat alleen de vezelstof overblijft. Deze wordt in reepen gesneden op de gewenschte breedte en is daarna gereed voor het gebruik.
In Klein Mandheling (Tapanoeli) kent men den hierbovengenoemden wilden broodboom onder den naam van tangki (ook wel takki). Deze boom draagt, als hij nog klein is, en de stam de dikte van een pols heeft, den naam van oewalang; de bast hiervan wordt dan gebruikt, om touw te maken. De bast van den dikken stam dient als vlechtmateriaal. Heeft de stam een middellijn van grooter dan 3 d.M., dan noemt men den boom torop. Van den bast van den torop maakte men vroeger dekens, door dien bast te kloppen met een hoornen hamer. Nu gebruikt men er dien bast voor het maken van padikokers.
De tangki wordt omgehakt en van zijn bast ontdaan, deze laat gemakkelijk los. De schil wordt verwijderd; en daarna beklopt men den bast, tot die goed lenig is. Hierna wordt hij gedroogd en tot reepjes gesneden. Van deze reepjes en gespleten rotan maakt men matten (bidè tangki).
In Padang Lawas kent men voor de bereiding van dit materiaal twee methoden: 1) Na geklopt (nitipal) te zijn, wordt de schors gedroogd, daarna 5 minuten in water gedompeld, vervolgens opgevouwen (in lengte-vouwen van ½ M.), tusschen 2 planken geperst, om ten slotte met een scherp mesje in reepen van ongeveer 2 c.M. breedte gesneden te worden. 2) Na geklopt te zijn, wordt de schors gedurende een nacht in stroomend water gelegd, daarna gedroogd en in reepen gesneden.

IV. Bast van de stengels der salakplant (Zalacca edulis, behoorende tot de Palmeae) wordt in de Padangsche Benedenlanden als vlechtmateriaal gebruikt.
Deze bast ondergaat geen aparte bewerking; ze wordt eenvoudig afgestroopt en gedroogd. Op Banka gebruikt men ook nog den bast van de pias, elders kapoelaga, kĕtjombrang of ondjé genoemd. (Amomum sp. div. behoorende tot de Scitamineae).

V. Bast van den pisang stam (pisang kalè of pisang bamban of pisang rantau gadang). (Musa sp. div. behoorende tot de Musaceae).
Van dezen looizuurhoudenden bast, worden reepen (salisieh) gescheurd, die zwart zijn, en soms nog intenser zwart worden gemaakt, door ze eenigen tijd in modder te leggen.
Deze zwarte reepen worden in Singkarah als sierreepen gevlochten met ander materiaal b.v. met pandan of mansiang.
Ook in de Gajolanden past men deze methode toe; de zwartgekleurde reepen pisangbast

worden er sinah, en in Gajo Loeös tjinah genoemd (Vide „het Gajoland en zijne bewoners" door Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje, pagina 376).
Men gebruikt ze altijd voor supplementaire tusschensteking (manjisikĕn), waarvoor men een, van dun ijzerdraad vervaardigde naald gebruikt. Voor het invlechten van zwarte reepjes wordt op Banka kĕrpoeak bast gebruikt.
Kĕrpoeak is een plantsoort, waarvan de houterige twijgen worden afgesneden. Deze legt men gedurende 3 etmalen in water, waardoor de oorspronkelijk groene bast dan pikzwart geworden is. Men droogt die zwarte twijgen vervolgens boven een vuurtje en veegt daarna het roet met een lapje af. De bast wordt nu met de vingers van den stengel afgetrokken en in reepjes gesplitst.

VI. Pakis (behoorende tot de Filices). Dit is een varensoort, waarvan de stamschil in Pasirian (Loemadjang) als vlechtmateriaal gebruikt wordt. Men onderscheidt er de pakis sata, die gele reepen, en de pakis koeroeng, die zwarte reepen oplevert. Het laatstgenoemde materiaal komt veelal uit de Tĕnggĕrstreek.
De stam van den pakis sata wordt in drieën gesneden, de stukken worden dan ± 5 dagen goed te drogen gelegd, daarna wordt elk stuk weder in tweeën gesneden en van de scherpe kanten ontdaan.
De stam van den pakis koeroeng wordt in vieren gespleten; de deelen worden dan van de scherpe kanten ontdaan, gedurende 7 dagen in water gelegd en ten slotte met klapperolie gewreven.

VII. Ginto of ansam. (Dioscorea salicifolia Bl., behoorende tot de Dioscoreaceae). Ginto of ansam is een klimplant, waarvan de donkerbruine schil gebruikt wordt. Men stroopt die eenvoudig van de stengels af en kan haar dan dadelijk voor het vlechten gebruiken. Veel komt dit vlechtmateriaal in Kakas (Minahassa) voor, waar het dient tot het vlechten van mandjes, die uit jonge rotan reepen bestaan.
Ook wordt dit materiaal op de Talaut-eilanden gebruikt als patroonvormend vlechtmateriaal voor rotan mandenwerk.

F. NERVEN, VEZELS, ENZ.

I. Sådå arèn en lidi. De nerven van arèn bladeren (Arènga) heeten sådå arèn of worden evenals die van klapperbladeren lidi genoemd; ze zijn dun, rond, buigzaam, geel tot bruin van kleur, worden met een mesje van de bladeren gesneden, nog na-bewerkt door schraping en zijn dan voor het vlechten gereed. Men maakt er bezems, mandjes e.d. van.
Ook gebruikt men de nerven van salak bladeren (Zalacca), van sikai bladeren, (evenals de salak, doch iets kleiner), zoo b.v. in Loeboek Sikaping.
Men kan zeggen, dat de nerven van arèn- en klapperbladeren overal in den Archipel gebruikt worden, waar deze boomsoorten voorkomen; zij vormen een uitmuntend materiaal voor het vlechten van het ijle, sterke mandenwerk, dat voor het steunen van potten, pannen enz. dienen moet. Ook de nerven van nipah bladeren (Nipa fructicans Thunb, behoorende tot de Palmeae) worden gebruikt, zoo b.v. in Zuid-Celebes, waar men dit materiaal tikarroeng noemt.

II. Vezels van den lontarpalm. Wat de idjoek [1] is van den arèn palm, is in Zuid-Celebes de oeratala (Makassaarsch) of oera ta, (Boegineesch) van den lontar of tala-palm. (Borassus flabelliformis).

---

[1] Ook wel genoemd: vegetable bristles of crin végétal. (Zie: De vezelplanten van Indië door Dr. J. Forbes Watson, bewerkt door prof. S. Bleekrode.)

Het zijn lenige, taaie vezels, die in de oksels der bladscheeden van dezen palm voorkomen. De buigzame, dunne, rotanachtige vezels leenen er zich voornamelijk toe, om te worden rond gevlochten tot songko's (hoofddeksels) of sigarenkokers, en worden daarvoor ook in Zuid-Celebes gebruikt in de kleuren: wit, bruin, diepblauw en zwart. Wit of lichtgeel zijn ze, wanneer ze jong zijn, bruin, wanneer ze ouder zijn, zooals ook oudere idjoekvezels zwart worden; blauw worden ze gemaakt, door ze te dompelen in indigo (terroeng, Boegineesch, tarroeng Makassaarsch) (Indigofera sumatra Gaertn, behoorende tot de Leguminoseae) en zwart, door de reeds blauw gekleurde vezels met roet te bestrijken. De vezels, van den boom gehaald, (1) moeten eerst fijn geschaafd worden, hetgeen op de gewone, Inlandsche wijze plaats heeft, door ze tusschen den wijsvinger en een mesje, waarop een kleine druk wordt uitgeoefend, door te halen. Het op doorsnee rond-schaven heeft plaats middels de z.g. padari, een houten toestel, waarop twee mesjes vlak naast elkaar worden gestoken. Tusschen die twee mesjes nu wordt elke vezel rond getrokken. Wil men platte talavezels hebben, dan worden de mesjes tegenover elkander geplaatst. De ronde vezels heeten maléboe (Boegineesch; maboela, Makassaarsch) de platte malêppang (Boegineesch; malépa, Makassaarsch).

III. Orchideeën-stengel. Een bijzondere soort orchidee op Borneo is de tawa-tawa, (Agrostophyllum glumaceum Hook, behoorende tot de Orchidaceae) welke mooi glanzende, goudgele stengels heeft. Deze worden op Borneo als versiering gebruikt, hetzij bij het vlechten van patronen, hetzij bij het omwikkelen van versterkingsringen. In Zuid-Celebes staat dit, door zijn oorspronkelijke kleur en mooie glanzing zoo uitmuntende vlechtmateriaal bekend als anemie of alemi, — vooral in Boné wordt het veel aangetroffen —, en de Toradja, die het als bindsel voor zijn bingka lora (mandje; zie het hoofdstuk over manden) gebruikt, noemt het wintoe.
Op de Sangir- en Talaut-eilanden komt het voor onder den naam van sahoema.
De stengel wordt overlangs gespleten, opengelegd, en nat om een rond stokje gewonden, zoodat men later mooi glad lint krijgt. Het materiaal is echter nog al schaarsch en daardoor vrij duur, vandaar, dat het hoofdzakelijk voor randversiering wordt gebruikt. Slechts de Sangireesche en soms ook Donggala'sche toloe's of hoeden zijn heelemaal uit sahoema opgebouwd en daardoor duur.

IV. Rĕsam, (Gleichenia linearis Clarke, behoorende tot de Filices) een varensoort, waarvan de stengel een hoofdnerf bezit, die in Ogan Oeloe (Palèmbang) en op Banka veel voor vlechtwerk wordt gebezigd. De stengels worden eenvoudig op vele plaatsen gekneusd, waardoor ze gemakkelijk te splijten zijn.
De hoofdnerf valt door haar kleur (bruinrood of wit) dadelijk in het oog en is gemakkelijk uit het vleesch te lichten. Die nerf nu wordt gereinigd van alle aanklevende stengel-bestanddeelen door schuring middels een stuk klapperbast, en tot een bepaalde draaddikte gebracht, door ze te trekken door een, van gaatjes voorzien stuk blik. Men kan daardoor den rĕsam stengel zoo fijn als garen maken.
Het rĕsam vlechtmateriaal bestaat dus niet uit platte reepjes maar uit ronde draden.
De dikte van de nerf, voor vlechtmateriaal uitgekozen, komt zoowat overeen met de dikte van idjoek of doek. De rĕsam wordt niet verhandeld; zij, die de plant voor vlechtwerk willen gebruiken, halen haar zelf uit het bosch.
Ook moet rĕsam-nerf vochtig worden gevlochten; begint zij droog te worden, dan is zij bros en moet zij worden nat gemaakt. In ieder geval moet men het materiaal na de bereiding eerst gedurende een etmaal ongebruikt laten en op een koele plek bewaren, alvorens men het voor vlechten

(1) De lontarpalm komt in Zuid-Celebes veel voor.

aanwenden kan. De bereide rěsam draadjes worden met een kaars bestreken, opdat zij glad worden.
Een soort rěsam is ook op Borneo onder de Kajan Dajaks als „kebalan" bekend, men gebruikt het materiaal bij het fijn-omvlechten van zwaardgrepen.
Bij de bereiding van de kebalan komt evenals bij de Palembangsche rěsam een blikje met gaatjes te pas.
Op Banka komt dit vlechtmateriaal voor onder den naam van rěsěm en wordt het voornamelijk voor de vervaardiging van séro's (vischfuiken) en kopjahs (hoofddeksels, ook soengko's genoemd naar het Boegineesch: songko) gebruikt.
Rěsam heet bij de Toradja paka; dit vlechtmateriaal wordt door genoemden volksstam als bindwerk voor mandjes gebruikt.

G. VEEREN, HAAR, DRAAD ENZ.

I. Pauwenveeren, worden in Rěmbang gebruikt als vlechtmateriaal, en wel alleen de dunne middensprieten daarvan, welke tot sigarenkokers worden gevlochten.

II. Paardenhaar. Dit vlechtmateriaal wordt in de Oosterdistricten van Zuid-Celebes gebruikt voor het vlechten van sigaren- en sigarettenkokers.
Het heet boeloe djarang (Makassaarsch), of boeloe anjarang̃ (Boegineesch) en wordt verkregen uit den staart van gestorven of geslachte dieren.

III. Goud- en zilverdraad komt als vlechtmateriaal voor in Zuid-Celebes, waar het gebruikt wordt bij het vlechten van dure songko's (hoofddeksels) en bakoe bodo's, (manden), welke door voorname personen besteld zijn.
De uitvoerige omschrijving van de bewerking van het metaal tot dit vlechtklare materiaal behoort thuis in een studie over de goud- en zilversmeedkunst; in hoofdzaak komt die bewerking hierop neer, dat het metaal door een z.g. trekijzer met gaatjes van verschillenden omvang getrokken wordt.
In plaats van goud- en zilverdraad gebruikt men als randen en banen van Boegineesche en Makassaarsche songko's en bakoe bodo's ook koperdraad.
De draad van goud of zilver wordt ook wel eens met een hamertje tot platte reepen (patoekoe) geslagen, en deze dienen dan eveneens als versiering.

HOOFDSTUK III.

VLECHTMETHODEN.

OP Java en Madoera worden twee hoofdsoorten vlechtwerk aangetroffen, t. w. het rechte vlechtwerk (anamman malang) en het diagonale vlechtwerk (anaman sèrongan).
Bij het rechte vlechtwerk staan de scheringlatten of -reepen (alnang of djĕnĕng) vertikaal, en zijn de inslagreepen (namman) horizontaal ingevlochten (ook wel omgekeerd).
Voor den vlechtslag heeft de Javaan geen bijzondere benaming; de Madoerees echter bezigt daarvoor het woord èkak of angkak (d. i. letterlijk: de ophaal).
De diagonale vlechtmethode komt in Nederlandsch-Indië meer voor dan de rechte en is voornamelijk bij het maken van matten in gebruik.

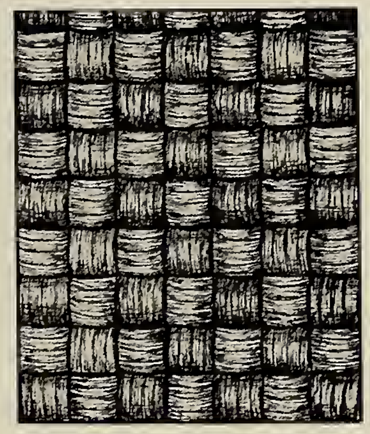

Fig. 25. Rechte, dichte éénslag.

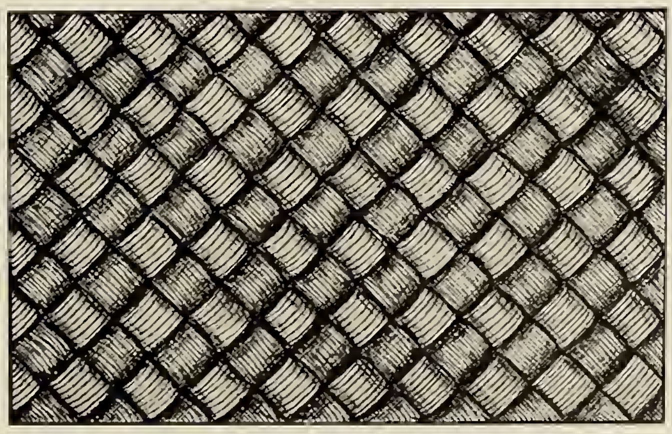

Fig. 26. Diagonale, dichte éénslag.

In de Padangsche Bovenlanden en in Sumatra's Oostkust duidt men de diagonale vlechtmethode respectievelijk aan met den naam kalair of kalaie en kalarie; in de Minahassa spreekt men van pawarat (diagonaal vlechtwerk). Het rechte vlechtwerk, vooral, wanneer het in den vorm van een lange versieringsbaan moet voorkomen, wordt in de Minahassa op de z.g. mĕmoejang wijze vervaardigd, d. w. z., alsof men de reepen weeft. De

scheringreepen worden op een primitief weeftoestelletje uitgespannen, en de gekleurde inslagreepen worden met de hand ingebracht en met een houten sabeltje aangedrukt.

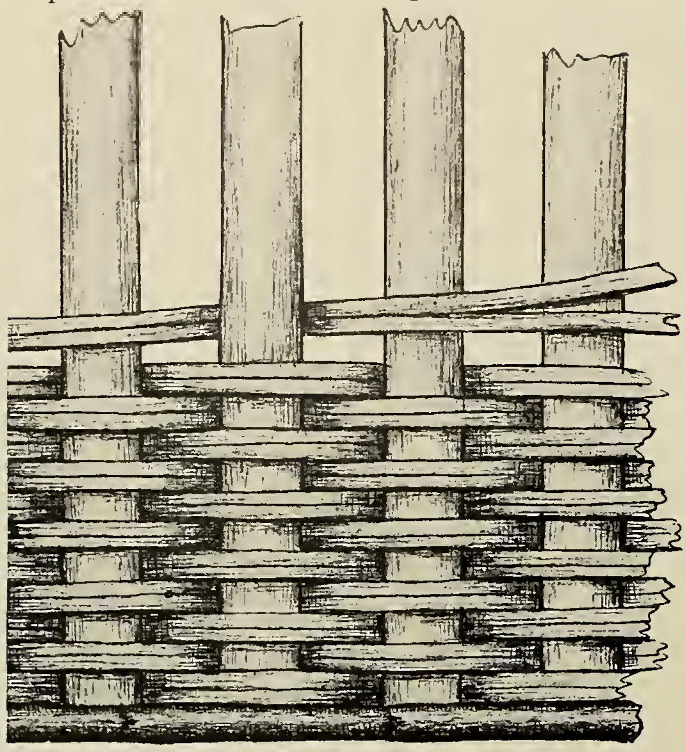

Fig. 27. Rechte éénslag met ijle schering- en dubbele inslagreepen.

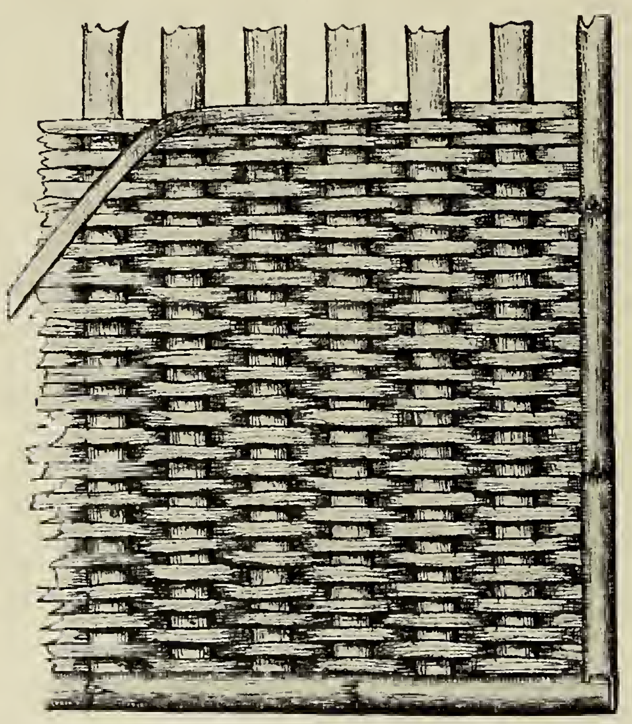

Fig. 28. Rechte éénslag met ijle schering en enkele inslagreepen.

Met op deze wijze gemaakte, vierkante stukjes recht vlechtwerk worden de Minahassa'sche sabarongs of doozen belegd (zie het hoofdstuk over manden en doozen). Eenzelfde methode van vlechtweven past men ook in Sumatra's Oostkust toe, waar vierkante stukjes recht vlechtwerk gebruikt worden tot verfraaiing van vliegendeksels (zie het hoofdstuk over zakken, kokers, korven, enz.)

A. ANAM WAREG (1) (ÉÉNSLAG).

De methode, volgens welke de schering- en inslagreepen elkander beurtelings passeeren, en die hier den éénslag genoemd wordt ter verkorting van: één op, één neer, heet in het Javaansch anam warĕg. In Loeboek Sikaping noemt men deze methode anjem matau; in Riouw anjam balebas, in Zuid-Celebes anang lalo, in de Toradja-landen poena ali, in de Minahassa papelahsahken; op Savoe wohélai, op Bali glodog.
Deze benaming geldt dus zoowel voor recht- als voor diagonaal vlechtwerk. In sommige streken maakt men hierin onderscheid, door te spreken van anjamman gedèg, wanneer het den éénslag bij recht vlechtwerk geldt, (omdat deze methode voornamelijk ten opzichte van gedèg, huisomwanding, paggers wordt toegepast), en van anjamman tikĕr, wanneer het den éénslag bij diagonaal vlechtwerk betreft, (omdat deze methode voornamelijk wordt gebruikt bij het vlechten van tikĕrs, matten).
Voor beide soorten vlechtwerk wordt de éénslag of de anam warĕg hier door teekeningen duidelijk gemaakt.
In het Soerabaja'sche noemt men deze methode eenvoudig bolak-balik (= heen en weer, of = op en neer), elders heet ze blok-blokkan, (naar het Hollandsche woord blok, blokjespatroon), in Malang wordt ze

(1) Warĕg beteekent: verzadigd.

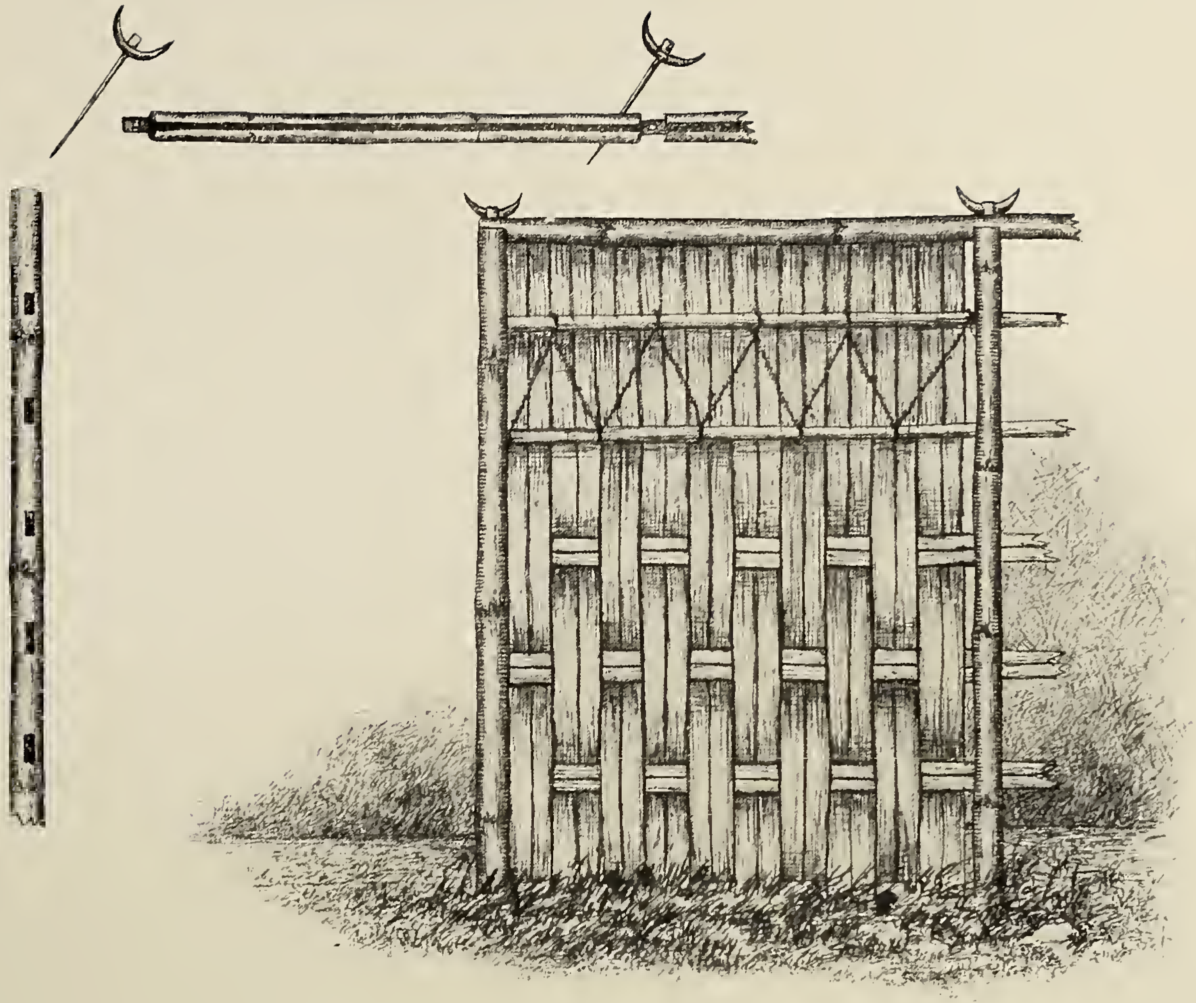

Fig. 29. Rechte éénslag. Dubbele schering, dubbele, ijle inslag.

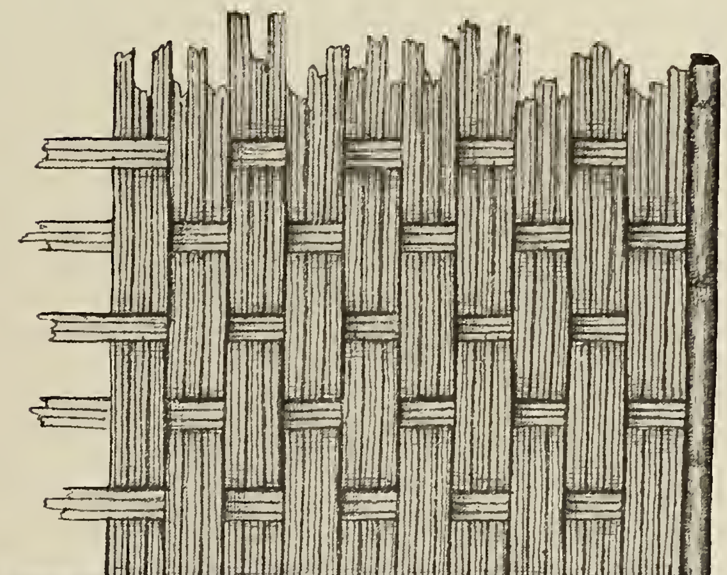

Fig. 30. Rechte éénslag. Driedubbele schering en inslag.

goeling genoemd, in Koetâardjâ heet ze behalve warĕg ook gendjilan; in Madjalèngka en Lebak: anjamman sasak, in Tjiamis: lantjar.
De Maleier van Menangkabau noemt deze methode nganjaman padèh of kajam dadè.

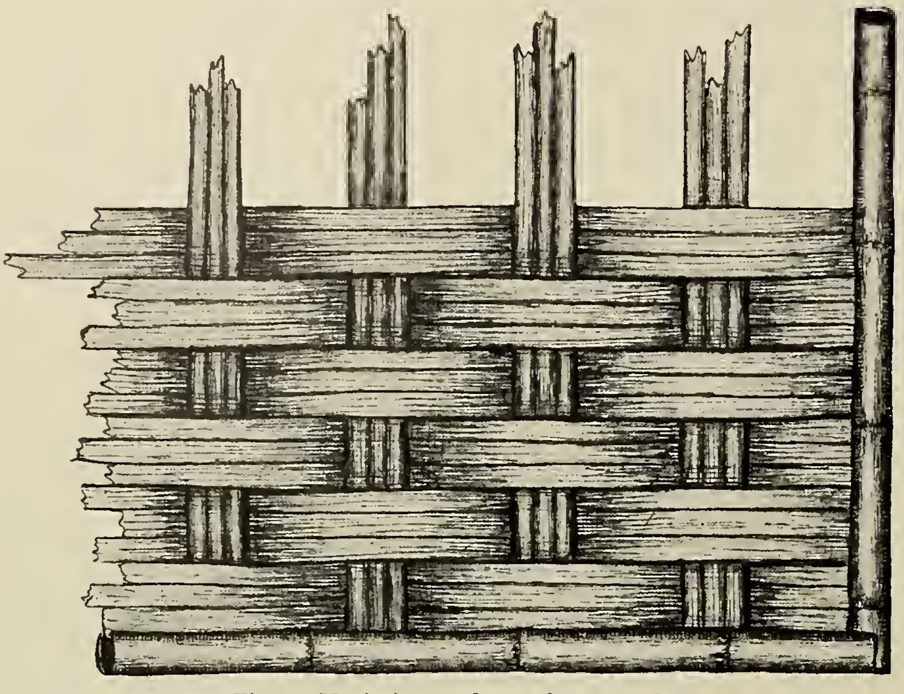

Fig. 31. Variatie van den rechten éénslag.

De éénslag of anam warĕg kan op verschillende wijzen gevarieerd worden, zooals dat b.v. bij gedèg, huisomwanding en paggers plaats heeft. Het veerkrachtige, stijve bamboe, dat bij de vervaardiging van gedèg, uit den aard der zaak slechts tot breede reepen ruw wordt afgewerkt, zou er zich in dit geval niet toe leenen, om in den allereenvoudigsten vorm van anam warĕg te worden gevlochten. Daardoor is noodig, dat de scheringlatten niet vlak bij elkaar staan, hetgeen trouwens met het oog op de stijfheid der inslagreepen ook niet mogelijk zou zijn. Deze anam-warĕg-variatie, door fig. 27 en 28 verduidelijkt, heet palit slamba. Worden dubbele inslagreepen gebruikt, dan spreekt men van palit rangkĕp.

Fig. 32. Variatie van den rechten éénslag.

Zijn zoowel inslag- als scheringreepen dubbel genomen, dan heet deze methode anam warĕg djaro. Bovenstaande teekening (fig. 29) duidt aan, dat de anam warĕg vlechtwijze bovendien nog gevariëerd is, doordat de inslagreepen vertikaal en de scheringreepen horizontaal zijn geplaatst. In plaats van één of twee, kunnen 3 inslagreepen gebruikt worden, terwijl ook het aantal scheringreepen gevariëerd kan worden.
De inslagreepen kunnen horizontaal of vertikaal geplaatst worden. Ook vlecht men ze om beurten met de schil aan de voor- en achterzijde.
Voor al deze variaties bestaan geen afzonderlijke benamingen; men noemt ze eenvoudig anam warĕg (d.i. de éénslag) of ook wel eens anam gedèg (d.i. de voor gedèg toegepaste vlechtwijze).

De Javaan onderscheidt ook het dichte van het ijle vlechtwerk; noemt het eerste kĕrĕp en het tweede djarang. Zoo zou de éénslag ook gevarieerd kunnen worden voor ijl vlechtwerk, zooals uit nevenstaande teekening (fig. 35) te zien is.
Deze gewijzigde methoden van anam warĕg worden toegepast bij de vervaardiging van ijle paggers, steunsels voor sierplanten en klimop, of ook voor den bodem van een zeef.

B. ANAM KÈPANG (TWEESLAG, DRIESLAG ENZ.)

Is hierboven de methode: één op, één neer, besproken, nu komen de methoden: twee op, twee neer, drie op, drie neer, enz., aan de beurt, d. w. z. de methoden, waarbij elke reep (zoowel

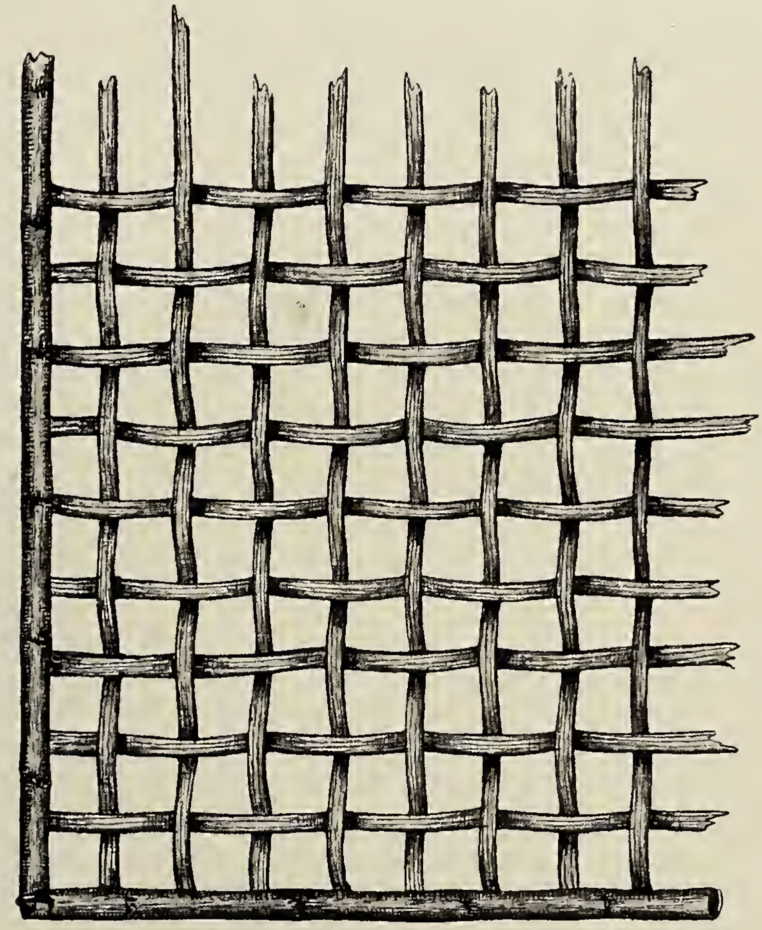

Fig. 33. Rechte, ijle éénslag.

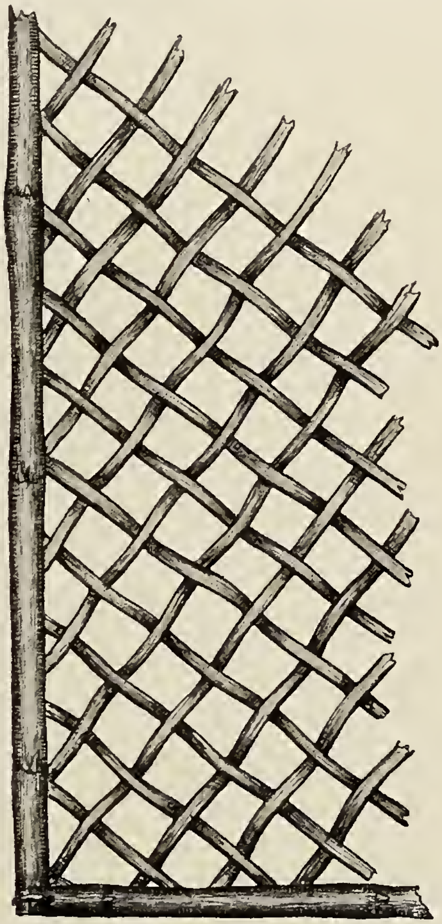

Fig. 34. Diagonale, ijle éénslag.

schering als inslag) beurtelings zoowel over als onder 2, 3 of 4 andere reepen is gevlochten. Deze methoden, de tweeslag, de drieslag of de vierslag, worden allen anam kèpang genoemd, omdat zij voornamelijk voor kèpang (d. i. bamboe vlechtwerk voor beschotten, plafonds e. d.) wordt toegepast. Men treft de anam-kèpang-vlechtwijze ook aan bij zakken en mandenwerk, zoowel bij recht, als bij diagonaal en ijl vlechtwerk. Wil men den vlechtslag nog onderscheiden, dan spreekt men van anam kèpang langkah loro (tweeslag), anam kèpang langkah tĕloe (drieslag), anam kèpang langkah papat (vierslag).
De tweeslag komt het meest voor, geeft bij deze methode ook het hechtste vlechtwerk en kan zoowel recht, als diagonaal en ijl toegepast worden.
In Madoera spreekt men eenvoudig van angkak doewa (ophaal bij tweeën); in Ngandjoek

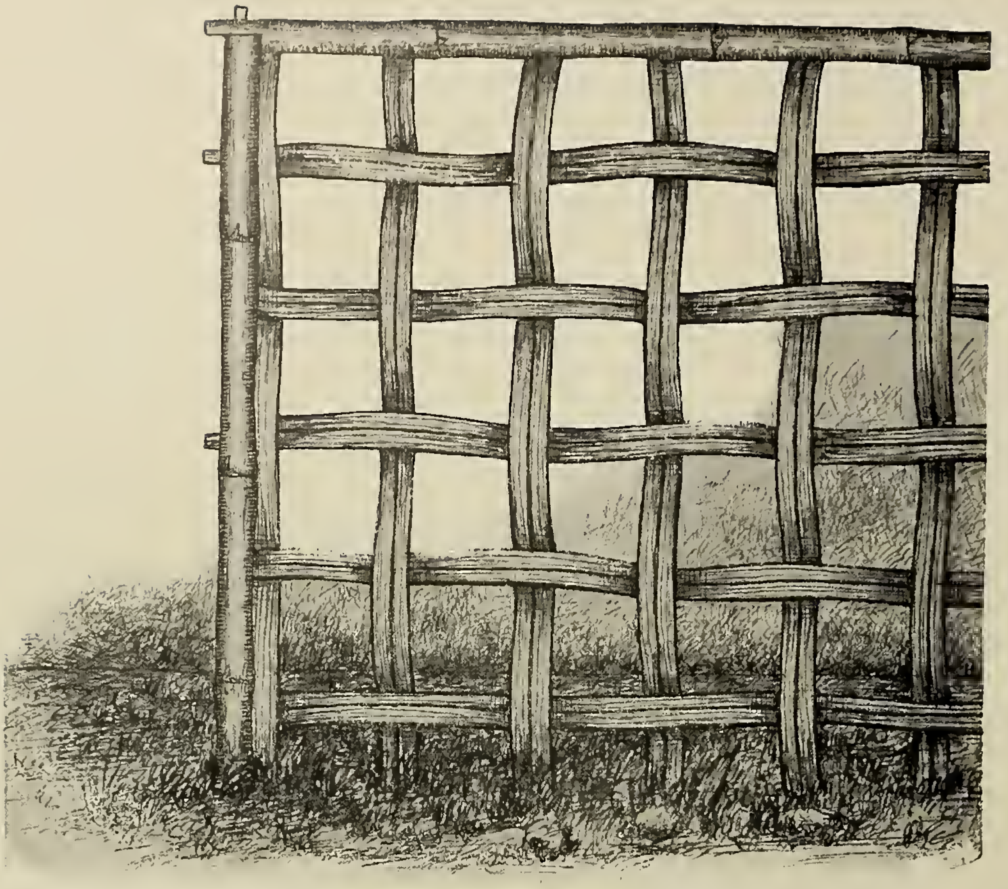

Fig. 35. Rechte, ijle éénslag met dubbele reepen.

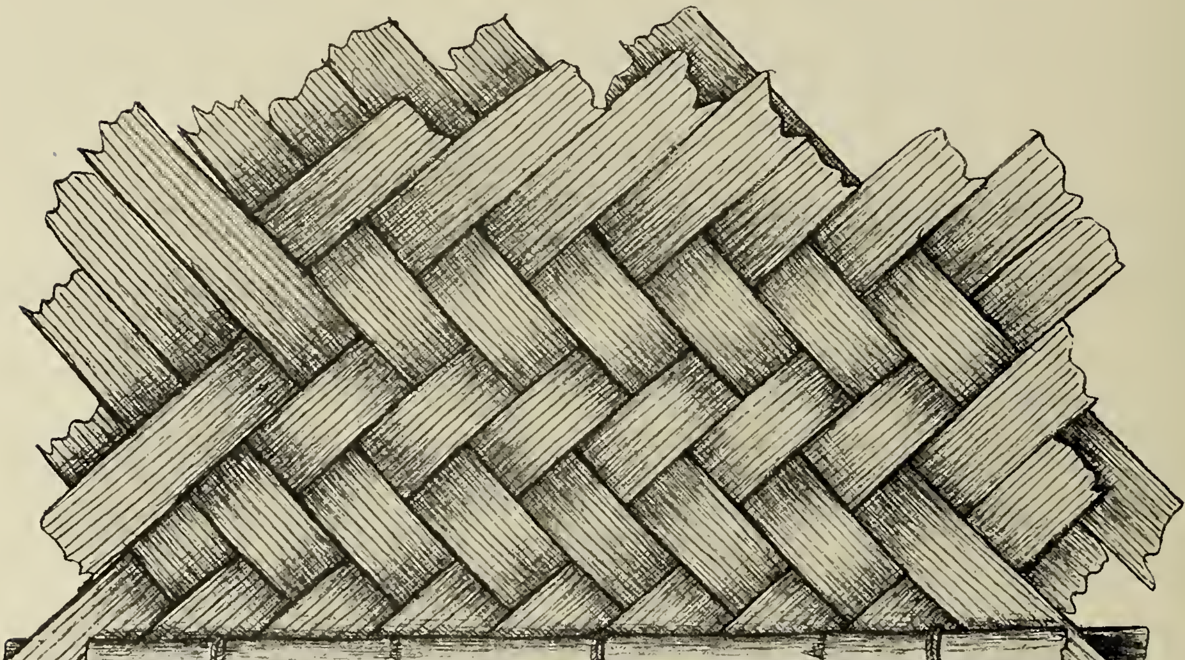

Fig 36. Diagonale, dichte tweeslag.

en in Pånårågå heet de kèpang-methode anamtrompå, in Koedoes noemt men ze djaroemman loro d. i. naaisel twee over twee, in Tjiamis heet ze doegĕl.

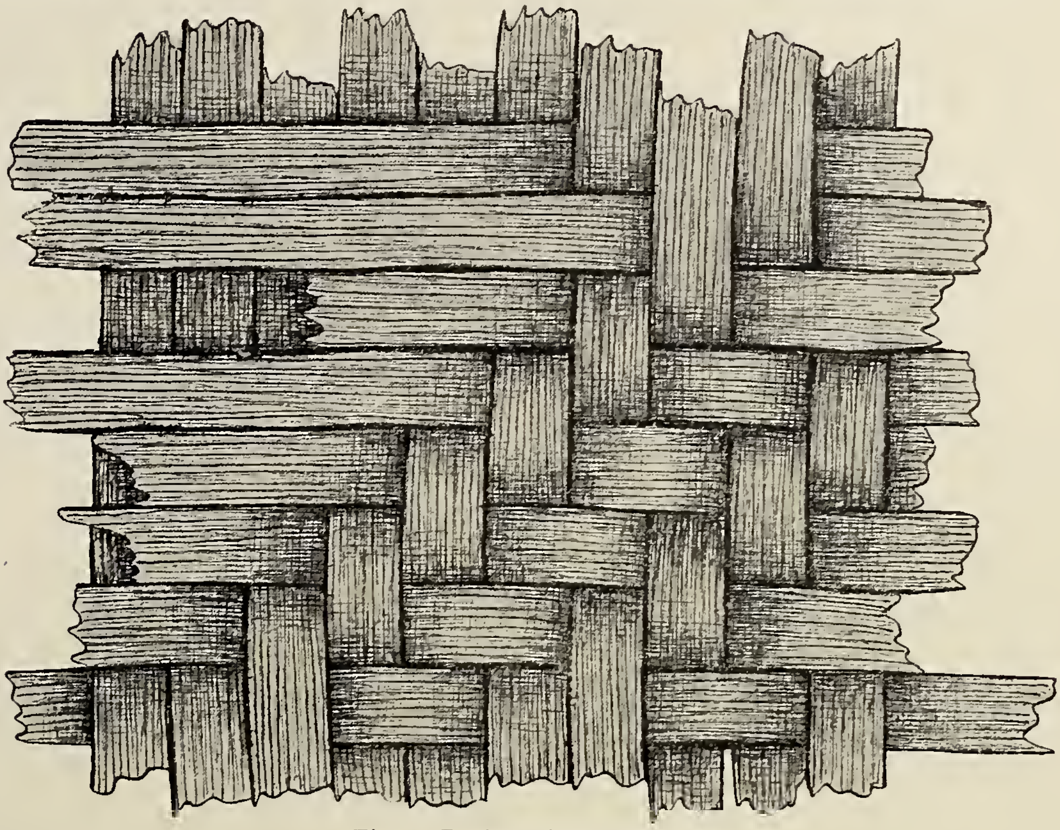

Fig. 37. Rechte, dichte tweeslag.

In Pajakoemboeh spreekt men van kalaie doea of kalaie rabah; in Riouw van anjam koedei. Op Borneo wordt de diagonale tweeslag, welke veel voor gewone matten en ook wel

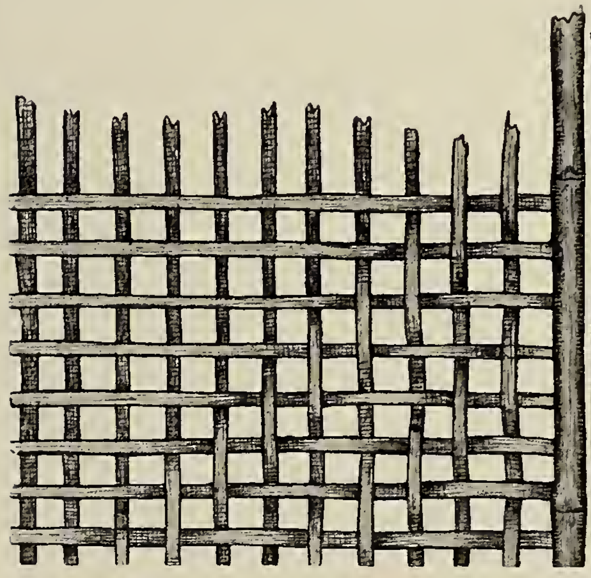

Fig. 38. Rechte, ijle tweeslag.

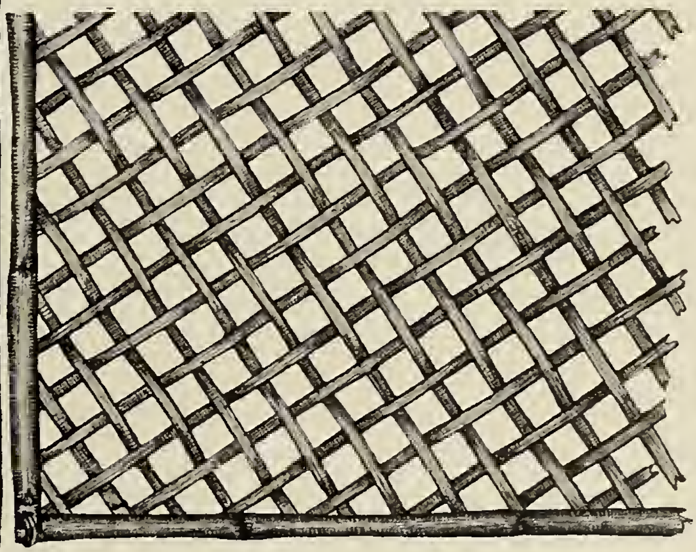

Fig. 39. Diagonale, ijle tweeslag.

voor onversierd mandenwerk wordt toegepast, ajam boedjoer of ajam doea diri genoemd, in Zuid-Celebes heet deze vlechtmethode anang paro of anang boea doea, in de Toradjalanden 'ndasora, in de Minahassa sapie-ie, op Savoe wodjara tebah.

De drie- en vierslag (langkah tĕloe en langkah papat) komen weinig voor en worden uit den aard der zaak alleen toegepast op grof vlechtwerk, waarvan de breede schering- en inslagreepen te stijf zijn, om ze telkens over en onder twee reepen te vlechten. Het spreekt van zelf, dat bij de anam kèpang langkah tĕloe en langkah papat dezelfde variaties aangebracht kunnen worden, als hierboven bij de teekeningen van de langkah loro zijn aangegeven. De langkah loro of langkah tĕloe wordt ook gebruikt bij het vasthechten van randen, zoo b.v. van manden, rotanmatten; dan wordt deze methode klabangan of gĕgĕrwĕloet genoemd (klabang = duizendpoot; gĕgĕrwĕloet = de rug van een aal). Onderstaande teekening (fig. 41.) geeft aan, hoe de aaneengeregen reepen van rotanmatten aan elkaar zijn gehecht middels een rand, die vervaardigd is volgens de klabang- of gĕgĕrwĕloet-methode.

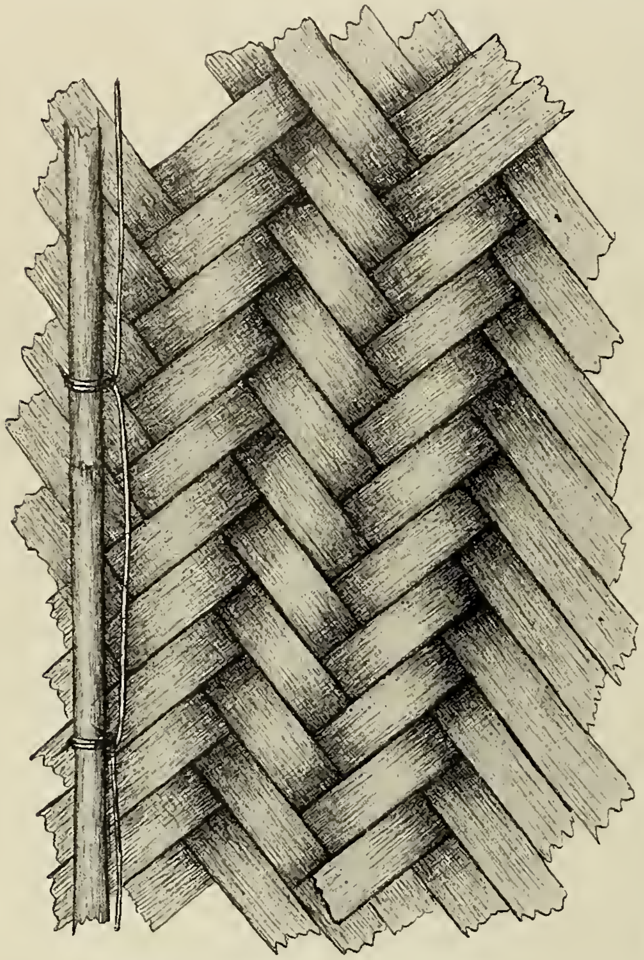

Fig. 40. Diagonale, dichte drieslag.

C. ANAM KĔMBANGAN. (Patroonvlechting).

Worden nu de één-, twee-, drie- en vierslag met elkaar gecombineerd op eenzelfde voorwerp, dan verkrijgt men, systematisch te werk gaande, de patroonvorming, welke in het algemeen met den naam van anam kĕmbangan (kembang = bloem, patroon) wordt aangeduid. In Ngandjoek spreekt men van anam doernå. In de Padangsche Bovenlanden (Loeboek Sikaping) noemt men het patroonvlechten anjem bekoelajer, in Rotti laémadoelak, in Timor an-loel (zie overigens paragraaf: sierslag hierachter).

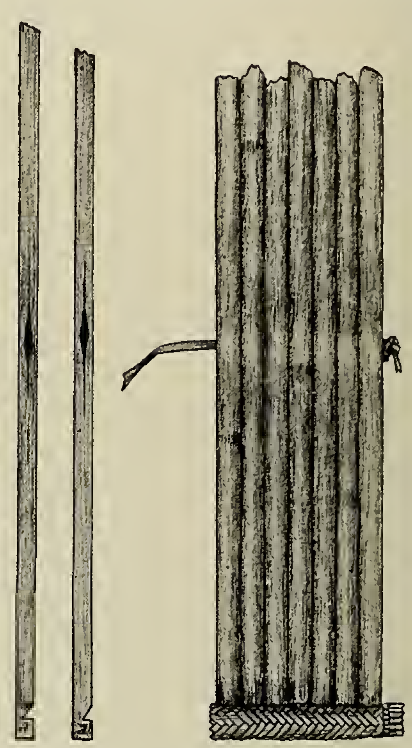

Fig. 41. Methode klabangan.

D. DE IJLE DRIERICHTINGSMETHODE.

Deze wordt gevlochten met reepen, welke in drie richtingen loopen. Op Java en Madoera komt ze veel als ijl vlechtwerk voor en wordt dan anam måtå èrå of anam mata dok genoemd, welke methode in gebruik is bij de vervaardiging van stoelzittingen (måtå = oog; èrå = groot).

Ook op de paggers wordt de måtå èrå-methode toegepast, zij heet dan måtåsrisig. De

m å t å è r å-methode wordt wel eens gevarieerd door de reepen dubbel te nemen, hetgeen aan het vlechtwerk een hechter verband geeft en vooral bij de vervaardiging van stoelzittingen in gebruik is, terwijl soms de drierichtingsmethode wordt uitgebreid tot een vierrichtingsmethode, en deze nog wel met dubbele horizontale, en dubbele vertikale reepen.

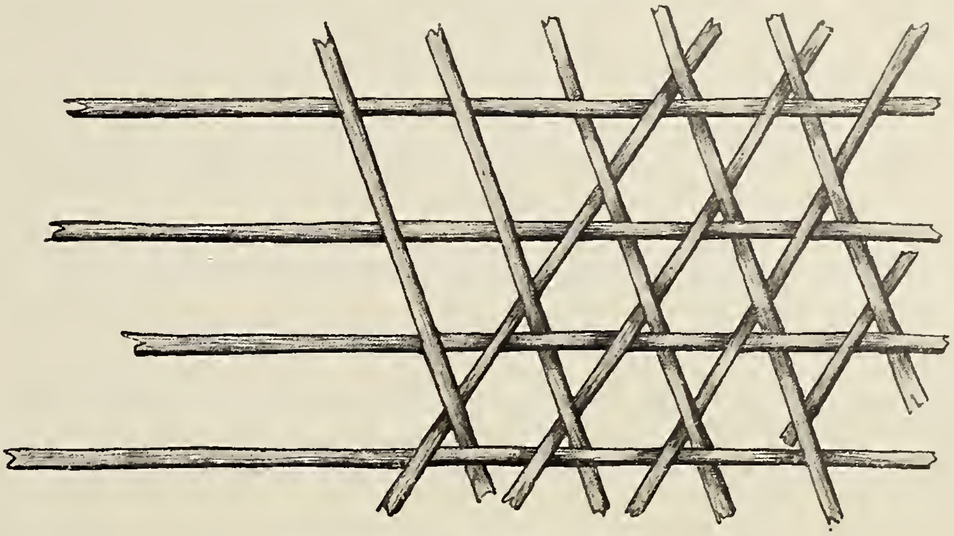

Fig. 42. IJle drierichtingsmethode.

De Javaan blijft ook deze methode m å t å è r å noemen.

Ook op Madoereesch mandenwerk wordt deze methode toegepast; de horizontale scheringreepen zijn dan echter ringen, welke de mand vormen en onderling aan elkaar verbonden worden door de kruiselingsloopende inslagreepen. Wat de Javaan m å t å è r å noemt, heet bij den Madoerees m a t a l e m b o e (oog van een koe).

In bijna alle landen van den Indischen Archipel is deze vlechtmethode bekend; zelfs de Bataks passen haar toe, noemen haar n g r a n g k e i t a b o e t a b o e, van welke methode men zich b. v. bedient bij het met r o t a n omvlechten van een, uit een kalebas vervaardigd kruitvat.

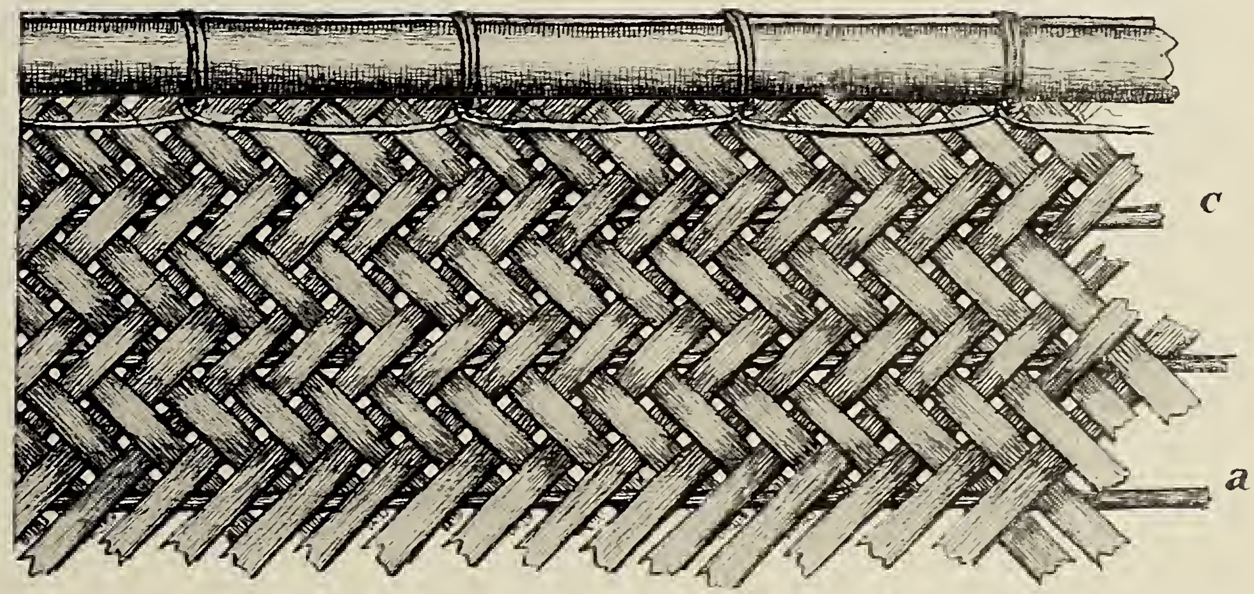

Fig. 43. De ijle drierichtingsmethode, voor mandenwerk toegepast.

Dit soort vlechtwerk komt ook veel voor op Borneo en wordt daar in r o t a n uitgevoerd, men overtrekt er groote draagmanden mee. Ook in Zuid-Celebes wordt deze methode voor groote draagmanden toegepast, men noemt ze daar a n a n g r a g a.

Uit bovenstaande teekening (fig. 43) ziet men, hoe volgens de ij l e d r i e r i c h t i n g s m e t h o d e de wand van een Madoereesche mand wordt gevormd.

De concentrische ringen *a*, *b*, *c*, enz. zijn op even groote afstanden van elkander verwijderd en liggen onder de zichtbare vlechtslagen.
Wordt over het algemeen door den Javaan in de nomenclatuur der vlechtmethoden geen rekening gehouden met het aantal richtingen, waarin de reepen gevlochten worden, in Cheribon schijnt dit echter wel het geval te zijn.
De richting, de opzet, wordt er aangeduid door het woord pihoentoean. De tweerichtingsmethode, waaronder men dus de hierboven reeds beschreven anam warĕg, anam kèpangan en anam kĕmbangan zou kunnen brengen, heet er pihoentoean tiloe en de vierrichtingsmethode pihoentoean opat. (1)
De Cheribonsche rapporteur, aan wien ter zake om inlichtingen is gevraagd, zegt, dat de Inlander geen pihoentoean lima kent; verrassend is daarom het bestaan zelfs van een ijle zesrichtingsmethode, welke op de rugleuningen van luxe-rotanstoelen wordt toegepast en waarvan een schets den lezer hiernevens wordt aangeboden (fig. 45.)

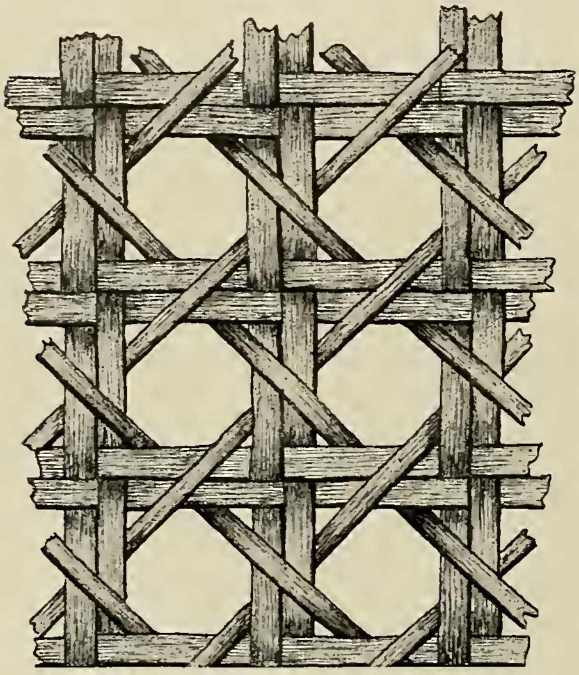

Fig. 44. IJle vierrichtingsmethode.

Dat het moeilijk is, om met reepen in zes verschillende richtingen te vlechten, is duidelijk. Maar men verkrijgt er, vooral wanneer gekleurde reepen worden gebruikt, vlechtwerk mede, dat zeer sierlijk is en bijvoorbeeld ook op de zittingen van gewone wipstoelen, voetbankjes e. d. en op mandenwerk een artistiek figuur zou maken.
De ijle zesrichtingsmethode is nog weinig bekend, en verdient meer onder de aandacht van Javaansche vlechters en vlechtsters gebracht te worden.

E. DE DICHTE DRIERICHTINGSMETHODE.

Komt de ijle drierichtingsmethode veel op Java en Madoera voor, de dichte drierichtingsmethode treft men alleen op de buitenbezittingen aan.
Men gebruikt dus reepen, die in drie richtingen gaan. Hoe die reepen telkens verspringen, ziet men uit figuur 46; men verkrijgt er regelmatige zeshoeken mee, vormt er bodemwanden door, welke als van zelf ook zeshoekig zullen zijn.
Voor het eerst treffen we deze methode aan, toegepast op Sumatra en wel in de Padangsche Bovenlanden en Tapanoeli, waar zij ajam gilo of anggilo wordt genoemd (in Bataksch Tapanoeli: bajoe gilo (2). Ook in den Riouw Archipel, op Banka en Biliton is zij bekend onder den naam van anjam gila. (Zie ook sub L: Sierslag en patroonvorming). Een enkele maal ook komt zij op Borneo voor.
Op Celebes wordt deze methode voor het onversierde mandenwerk zeer veel toegepast; men noemt haar in Zuid-Celebes: timpallang; (eigenlijk ten rechte timballang). Over de eigenlijke beteekenis van dit woord kon ik geen inlichtingen verkrijgen. Wel deelt de controleur Tideman van Takalar mij mede, dat er een uitdrukking bestaat: takoewanengai koetimballângi, hetgeen beteekent: ik weet niet, hoe ik dat zal „timballangen", d.w.z. hoe ik dat zal

(1) Het begin van het vlechtwerk heet in het Soendaneesch mimitian anjamman.
(2) De Karo Batak spreekt van bajoe koelanei (koelanei = verward).

oplossen, in orde brengen. Dit zou ook van toepassing kunnen zijn op het vlechten volgens de t i m b a l l a n g-methode, aangezien de vlechtster zooveel reepen heeft te bestieren, dat zij de kluts wel eens kwijt raakt. Op het d i c h t e d r i e r i c h t i n g s v l e c h t w e r k past men evenzoo versiering toe, door er supplementaire, gekleurde reepen tusschen te steken.

De Toradja's noemen de d i c h t e d r i e r i c h t i n g s m e t h o d e r a w i. Geheel analoog met de

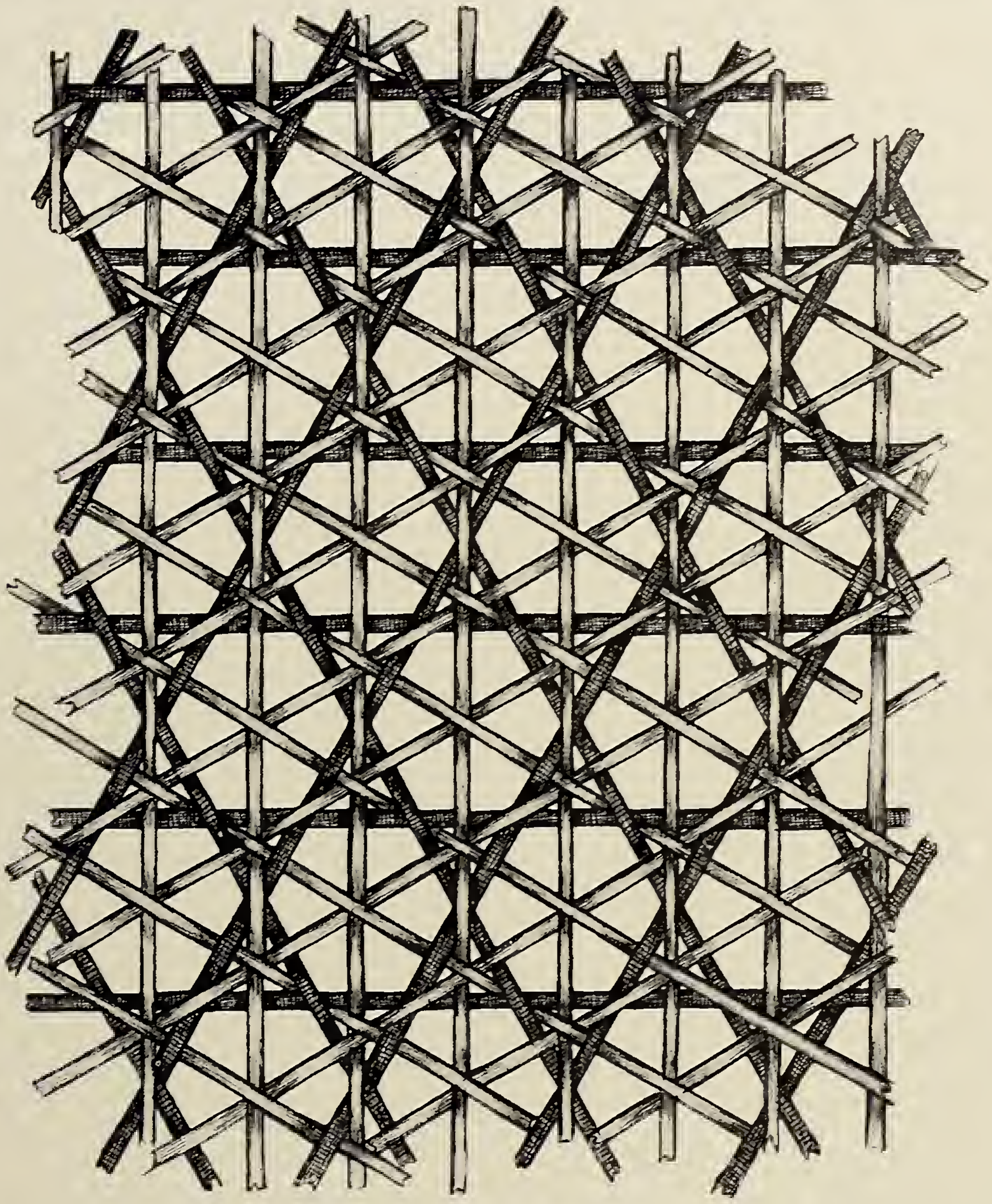

Fig. 45. IJle zesrichtingsmethode.

bedoeling van de Sumatraansche nomenclatuur, heet bij de Toradja's een, volgens die wijze gevlochten b i n g k a (mand): een b i n g k a w a n d o (d.i. een gekke mand).

In het meer Noordelijke gedeelte van Midden-Celebes (Tominibocht, Donggala) noemt men deze methode n g a n j a b a k o e, in de Minahassa p a é p o e - é p o e (naar de mandjes b a k o e en é p o e - é p o e, welke gewoonlijk volgens die methode vervaardigd worden).

Op de Sangir- en Talaut-eilanden heet deze methode s i n o e l o e g h e (van soeloe, d.i. afkomstig

van de Westelijk gelegen Soeloe-eilanden). Men kan zeggen, dat op alle eilanden ten Oosten van Java en Celebes, met uitzondering van Bali en Lombok, de dichte drierichtingsmethode wordt toegepast.

Zeer kunstig wordt zij toegepast op de Key-eilanden, waar men volgens die methoden allerlei siervormen als aanhangselen van tabaksdoozen weet te vervaardigen. (Zie hoofdstuk: manden). Met zekere voorliefde wordt ook door de vlechtsters in den Timor-Archipel van deze drierich-

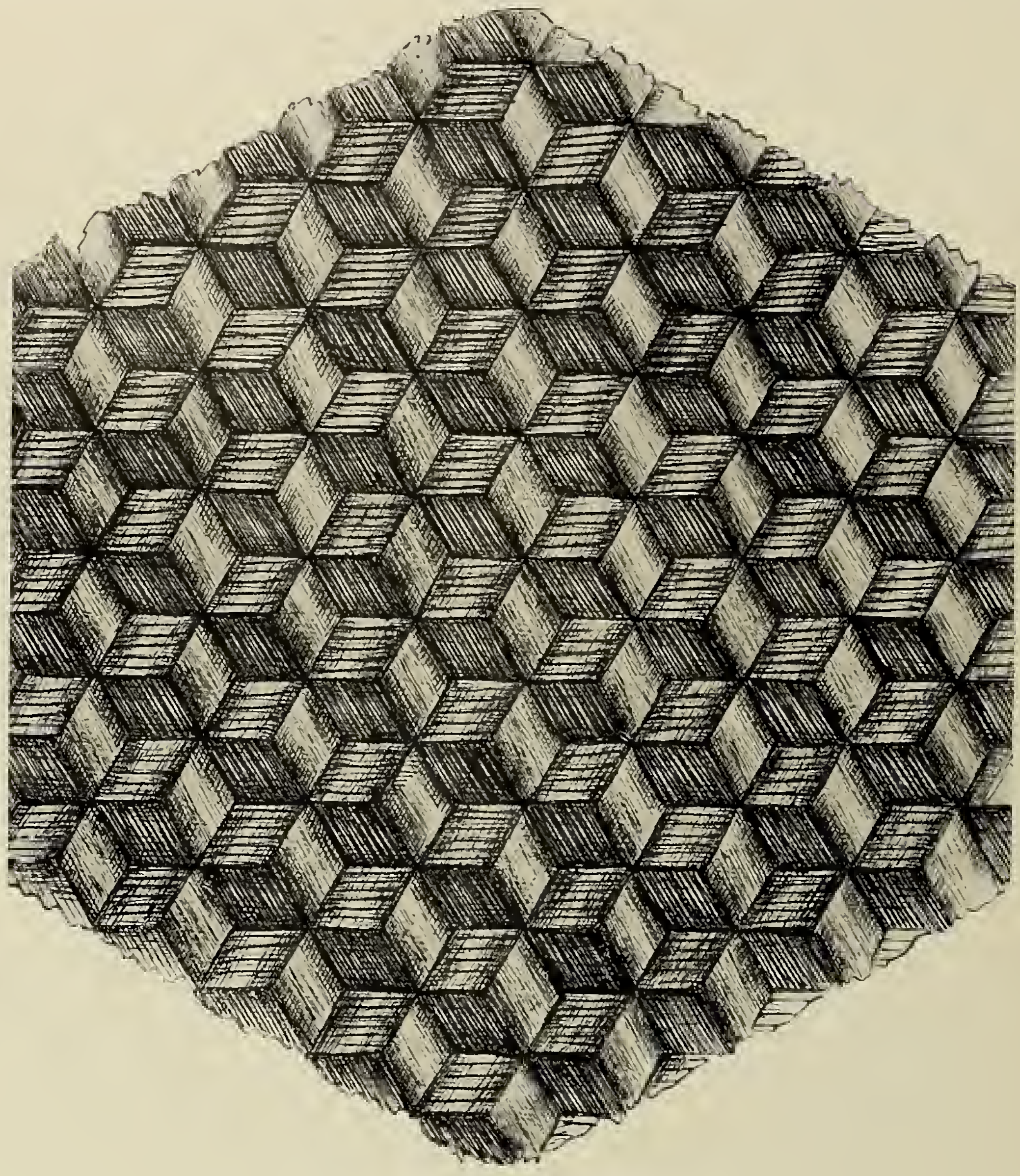

Fig. 46. Dichte drierichtingsmethode.

tings- of tiga daon-methode gebruik gemaakt. Ook op het eiland Soembawa komt deze vlechtmethode voor, en wordt zij vooral op presenteerbladen met de ijle drierichtingsmethode gecombineerd. Op Nieuw Guinea is mede de dichte drierichtingsmethode bekend.

F. DE DICHTE VIERRICHTINGSMETHODE.

Ook is de dichte vierrichtingsmethode bekend, welke vooral veel op gevlochten strooken van Sumatraansche hangers wordt toegepast. De achterstaande figuur 47 geeft duidelijk aan, op welke wijze zoo'n strook met 4 reepen gevlochten wordt.

De Toradja geeft aan deze methode den specialen naam van 'n d a p i l a.
De Minahassasche vlechtster gebruikt de volgens de vierrichtingsmethode gevlochten banden veel tot versiering van haar s a b a r o n g s (een soort mandenwerk), ook, om er naar Europeeschen trant hoeden (in vormen van Europeesche strooien hoeden) van samen te stellen, en noemt ze naar Europeesche wijze l i e n (naar het Hollandsche woord lint). Vooral de Sangireesche vlechtster maakt gaarne van de dichte drierichtings-, vierrichtings- of vijfrichtingsmethode gebruik tot het verkrijgen van strooken, welke als sierranden op óf aan doozen worden bevestigd. Overigens wordt deze methode ook op de hangers van den Timor-Archipel toegepast. (Zie hoofdstuk over hangers).

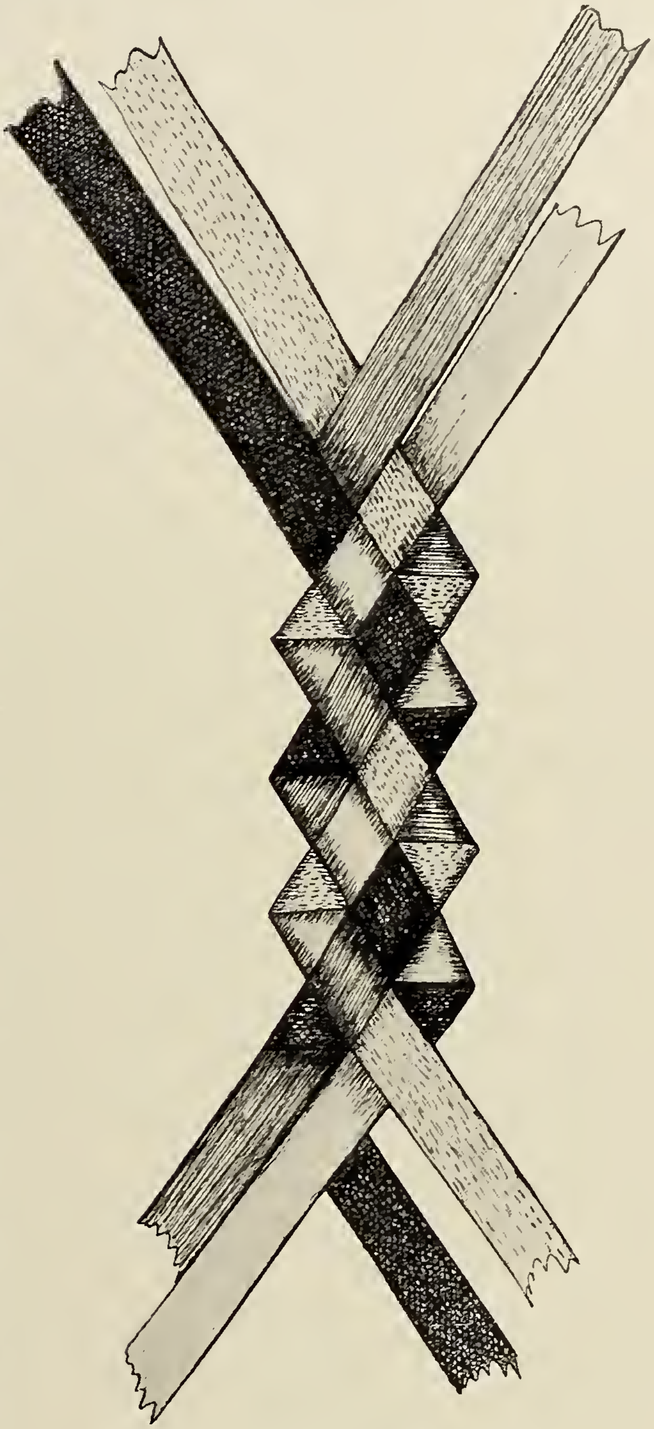

Fig. 47. Dichte vierrichtingsmethode.

G. DE RONDBUIGINGSMETHODE.

Een andere wijze van vlechten heeft plaats volgens de z.g. r o n d b u i g i n g s m e t h o d e, waarvoor op Java en Madoera, voor zoover mij bekend, geen speciale Inlandsche naam bestaat en die zich bij de hierboven beschreven, i j l e v l e c h t w i j z e aansluit.
Deze rondbuigingsmethode geeft eveneens i j l v l e c h t w e r k en wordt alleen toegepast bij de vervaardiging van de bekende r a n t a n g s en t a m p a h s uit s å d å a r è n en l i d i (vide hoofdstuk: Materialen).
Met de dikste gedeelten van de lenige en dun uitloopende bladnerven wordt segmentsgewijze eerst de bodem van een mand gevormd; de staven worden naar boven verbogen, in elkander gevlochten, precies zooals vlechter of vlechtster verkiest, en de dunne einden worden in elkaar gedraaid of gevlochten tot randen. De vervaardiging van dergelijke mandjes zal later in het betrekkelijke hoofdstuk nauwkeuriger worden behandeld.
Elke bladnerf dient gedeeltelijk tot vorming van den bodem, gedeeltelijk tot opbouw van de mand en gedeeltelijk tot vlechting van een rand, hetgeen alles mogelijk is, doordat de nerf tengevolge van haar bijzondere lenigheid, in alle richtingen gekeerd en verbogen kan worden, zonder te breken en zonder toch voor het doel te slap te zijn.
Volgens de r o n d b u i g i n g s m e t h o d e worden in Palèmbang en op Banka ook de k o p j a h s vervaardigd van r ĕ s a m; de fijne, stijve draadjes van dit materiaal worden eenvoudig met een

naald rondgenaaid, rondgebogen. Ongeveer dezelfde methode wordt toegepast bij de ijle rotan voorwerpen, welke in Tapanoeli en de Padangsche Bovenlanden en op Borneo, Celebes (in het Noordelijk deel van Midden-Celebes noemt men deze methode atar) als voetstukken voor potten, pannen, schotels, enz. worden gebruikt.

H. DE EENVOUDIGE OMSLINGERINGSMETHODE.

Een zekere vlechtwijze heeft plaats volgens de eenvoudige omslingeringsmethode, welke b.v. veel in de Preanger Regentschappen gebruikt wordt ter vervaardiging van het bekende Singaparnasche mandenwerk.

Bodem, wand en deksel van een mand worden verkregen, door twee opeenvolgende of boven elkaar staande, concentrische schering-ringen systematisch met rotan-reepjes te omwinden, welke bij het begin en bij het einde in de ringen worden vastgestoken. Elke slingervlechtslag wordt tusschen twee vorige doorgehaald, nadat men te voren met een ijzeren naald of priem (djara), bevestigd aan een houten heft, tusschen twee reeds aaneengeschakelde scheringstaven, op de plek, waar de nieuwe slingervlechtslechtslag plaats heeft, een gat heeft gemaakt, waardoor men de dunne rotanreep gemakkelijk kan insteken.

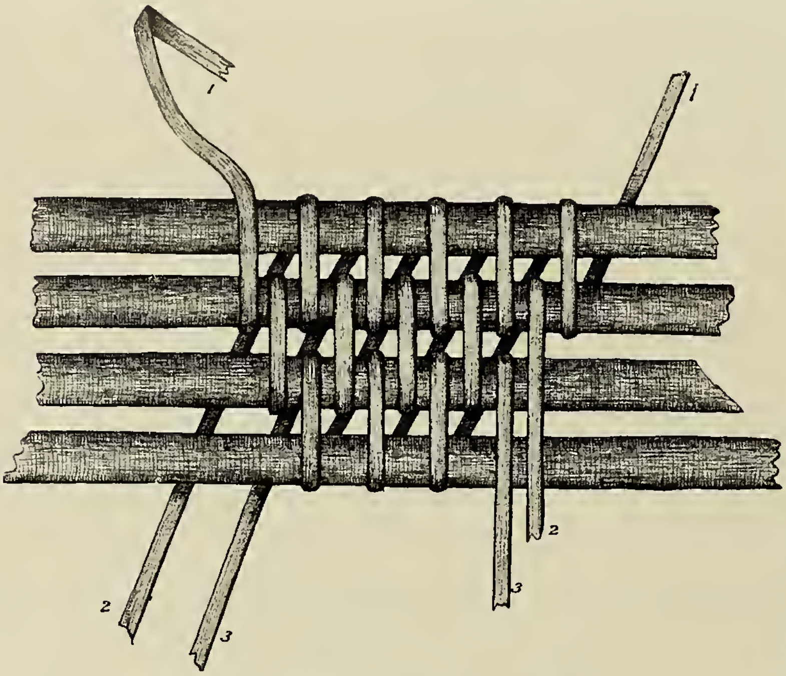

Fig. 48. Eenvoudige omslingering.

Het verband kan, wanneer de reepen goed worden aangetrokken, bij deze methode vrij hecht zijn.

Figuren of ornamenten worden aangebracht, door hier en daar systematisch met gekleurde draden te werken; soms is het fond der mandjes zwart en worden de figuren of ornamenten gevormd door het inlasschen van ongekleurde reepen.

Behalve in Singaparna treft men deze vlechtmethode in het overige deel van den Archipel ook aan, doch sporadisch.

Nog komt ze b.v. voor in de Minahassa, waar ze wordt toegepast bij het maken van ouderwetsche hoeden in Europeesche vormen en ook op de karoeboengs (zie hoofdstuk: mandenwerk) der Talaut-eilanden. Waar echter nog ronde schilden in gebruik zijn, past men wel eens de eenvoudige omslingering toe voor de vervaardiging dezer verdedigingswapens. Logisch is, dat, waar een zeer sterk verband moet worden verkregen, deze vlechtmethode in gebruik is. Om met rotan een cirkelvormig voorwerp (zooals b.v. een schild) te kunnen verkrijgen, rolt men een langen stengel horloge-veer-achtig op en houdt men dien middels omwinding of omslingering met dunne reepen in dat verband.

Voor het maken van stevige banden van rotan wordt deze methode een enkele maal toegepast op Solor en Alor. Voorts heb ik haar aangetroffen op rotanschilden van Atjeh, Sumatra's Westkust, de Westerafdeeling van Borneo, Zuid-Celebes, op rotanmutsen van Dajaks, op sirihdoozen van Biliton, zelfs op voorhoofdbanden van Nieuw-Guinea, enz. Een kleine variatie van de eenvoudige omslingering is de methode, welke op Enggano bij de vervaardiging

van manèkè's (mandjes) wordt toegepast; de inslag passeert de scheringreepen beurtelings voor- en achterom, terwijl de omslingeringen ietwat wijd uit elkaar staan (vide onderstaande figuur).

De eenvoudige omslingering is een bij primitieve volken in gebruik zijnde vlechttechniek, welke nergens in zoo veelvuldige en kunstige variaties wordt toegepast als door Indianen. Deze onderscheiden de rechte omslingering („plain twined") van de diagonale omslingering („diagonal twined") en kennen bovendien nog: „twined open work" (open omslingering), wrapped twined" (samengewikkelde omslingering), „twined weave, crossed warpe", (omslingering met gekruiste schering), „three strand braid and twined" (omslingering met een vlechtsel van 3 reepen), „lattice twined" (tralieomslingering), („imbricated work" (dakpansgewijze omslingering), „mixed twined" (gemengde omslingering), enz. ([1]).

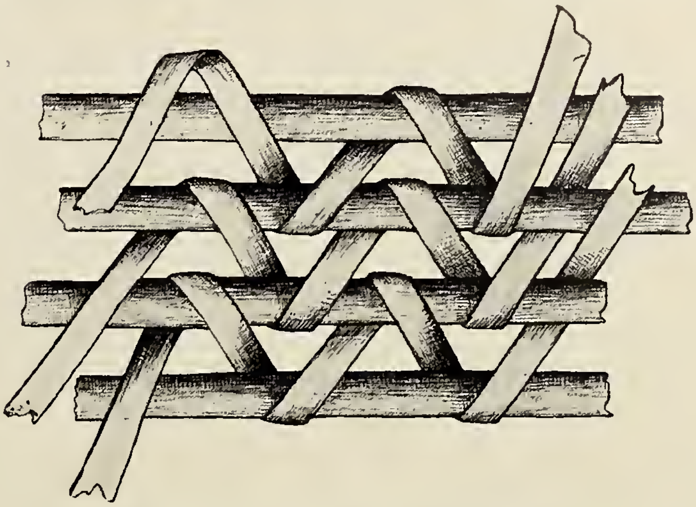

Fig. 49. Eenvoudige omslingering (variatie van Enggano).

I. DE GECOMPLICEERDE OMSLINGERINGSMETHODE.

Ook volgens deze methode worden twee opeenvolgende of boven elkaar staande concentrische ringen met elkaar verbonden, zooals fig. 50 aangeeft.

Op dezelfde wijze als bij de eenvoudige omslingering worden ook hierbij bodem, wand en deksel van het voorwerp door omslingerende, concentrische ringen gevormd. De inslagreep wordt eenmaal om twee scheringreepen gewonden in de richting van achteren naar voren. Na de omwinding wordt de reep voor omgehaald en om het reeds strak gespannen gedeelte aangetrokken, zoodat een soort losse knoop ontstaat. Met het overgebleven einde wordt op dezelfde wijze te werk gegaan. Nieuwe en gekleurde inslagreepen kunnen gemakkelijk worden ingelascht.

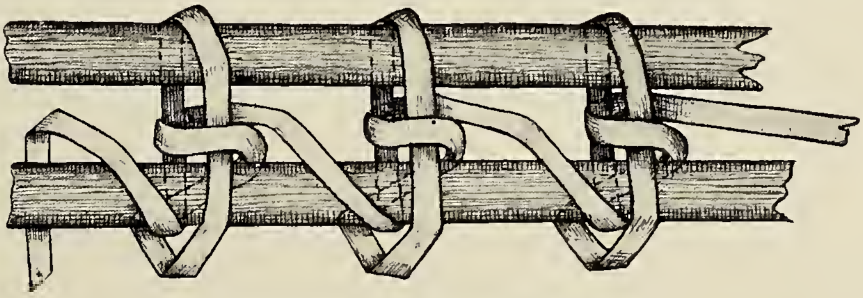

Fig 50 Gecompliceerde omslingering.

Wordt deze methode op Celebes en Soembawa bij het vervaardigen van mandenwerk veel toegepast, ook op Madoera komt ze, voor zoover ik heb kunnen constateeren, slechts aan tjaping's (hoofddeksels) en mandjes voor.

De tjaping toch heeft van binnen een rond steunsel, waarin het hoofd passen moet. Dit steunsel nu bestaat uit 2 concentrische ringen van rotan of bamboe, welke op de wijze, als in bovenstaande figuur aangeduid, aan elkaar zijn verbonden middels lontar- of pandanbladeren. Precies dezelfde methode heb ik aangetroffen op een hoofdband in een Soloreeschen hoed.

In Zuid-Celebes en op Soembawa noemt men de gecompliceerde omslingeringmethode: tjalodoeng (ten rechte: tjalodoe of tjalodi; in Dr. Matthes' woordenboek staat foutief

---

([1]) Zie: Aboriginal American Basketry by Otis Tufton Mason (Annual report of the U. S. National Museum, Washington 1904.)

tjalobi). Bij het toepassen daarvan lascht men gekleurde reepen in, waardoor men, steeds naar deze wijze voortvlechtend, bepaalde figuren kan doen ontstaan. Door het à-jour-achtige van dit bijzondere vlechtwerk zijn de door de gekleurde reepen opgeleverde figuren nog al vaag omlijnd. Bij de Toradja's in Midden-Celebes wordt deze vlechtwijze zeer zelden of nooit toegepast; in het meer Noordelijke gedeelte van Midden-Celebes (Tominibocht, Donggala) komt zij weer voor onder den naam van anjam bakoe bodo en is zij vermoedelijk van Boegineeschen oorsprong.

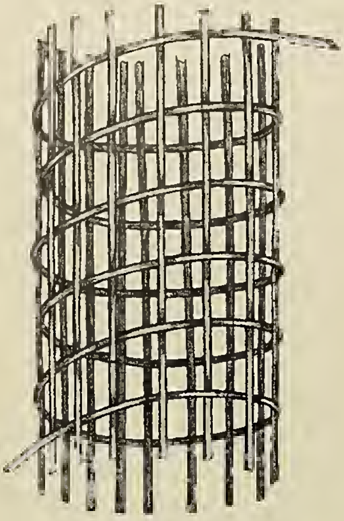

Fig. 51. Spiraalslag.

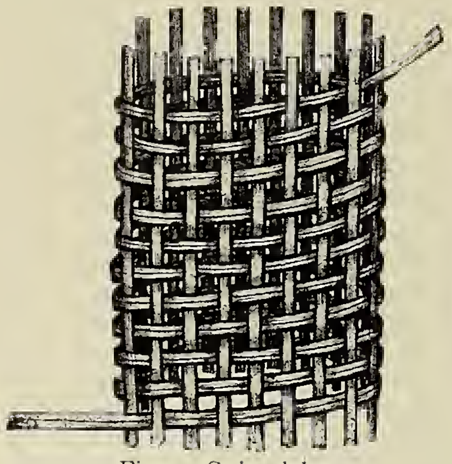

Fig. 52. Spiraalslag.

J. SPIRAALSLAG.

Met den spiraalslag krijgt men een verband, door gebruikmaking van in het rond gelegen, vertikale scheringreepen en één spiralenden inslagreep, die volgens den één of tweeslag kan worden ingevlochten. Het verband kan hiermee even hecht gemaakt worden, als bij het gewone vlechtwerk, doch is verbroken, zoodra de eenige inslagreep ergens stuk is gegaan.
Deze methode wordt nog al eens toegepast op cylindrische vischfuiken en is een zeer logische variatie op het gebruik van afzonderlijke, rondgaande inslagringen, omdat de spiraalslag alleen voorkomt, wanneer men nauwe cylinders moet maken, voor het opbouwen waarvan moeilijk afzonderlijke inslagringen met de vingers tusschengevlochten kunnen worden.
Gelijk de beide nevenstaande teekeningen aanduiden, moet deze vlechtmethode onderscheiden worden in:
a. ijlen spiraalslag, en
b. dichten spiraalslag.
De spiraalslag met dubbele reepen wordt voornamelijk toegepast als een sierwijze van versterkingsringen aan manden. Deze versterkingsringen mogen niet ongekleurd blijven, daar de mand zelve vele kleuren bevat, en dus het effect door zoo'n ongekleurden ring niet verhoogd zou worden. Vandaar, dat men b.v. twee gekleurde reepen om een ring of band zoodanig wikkelt, (in tegengestelde richting van elkaar) dat door den spiraalslag zelfs driehoeks-figuren of toempals ontstaan. (Zie figuren 53 en 54).
De versierende spiraalslag wordt in Tomini en Donggala bake tjaoeloe genoemd en komt ook voor in Noord-Celebes en op de Oostelijke eilanden van den Archipel.
De versierende spiraalslag wordt zelfs zeer veel toegepast op de Key eilanden als een soort versiering voor sirihtasschen (snoat) en tabaksdoozen (soelbillie) (vide hoofdstuk: Mandenwerk). Men omwikkelt echter slechts de versterkingsstaafjes voor bodem- of dekselrand of voor den wand op die wijze, zoodat het nuttige (versterking van mand of doos) met het mooie (spiraalslag) praktisch wordt gecombineerd.
Ook komt de versierende spiraalslag nog voor op het vlechtwerk van den Timor-Archipel, in beide, hierachter (figuren 53 en 54) aangegeven vormen.

K. AANEENRIJGING.

Door aaneenrijging middels idjoek of doek-touw worden b.v. rotan of kiraj-reepen (vide hoofdstuk: Materialen) aan elkander verbonden tot matten, die, zooals hierboven reeds

omschreven is, aan de randen van een strook vlechtwerk zijn voorzien, volgens de gĕgĕrwĕloet of klabang methode gemaakt.
Op de vervaardiging dezer matten zal later bij de beschrijving van de verschillende voorwerpen nader worden teruggekomen. De aaneenrijgingsmethode is eigenlijk wel geen bepaalde vlechtwijze, doch wordt desniettemin hier toch genoemd, omdat zij voor vele Inlandsche voorwerpen wordt toegepast, a.d.z. tjapings van lontarblad, vischfuiken, vogelkooien e.d.

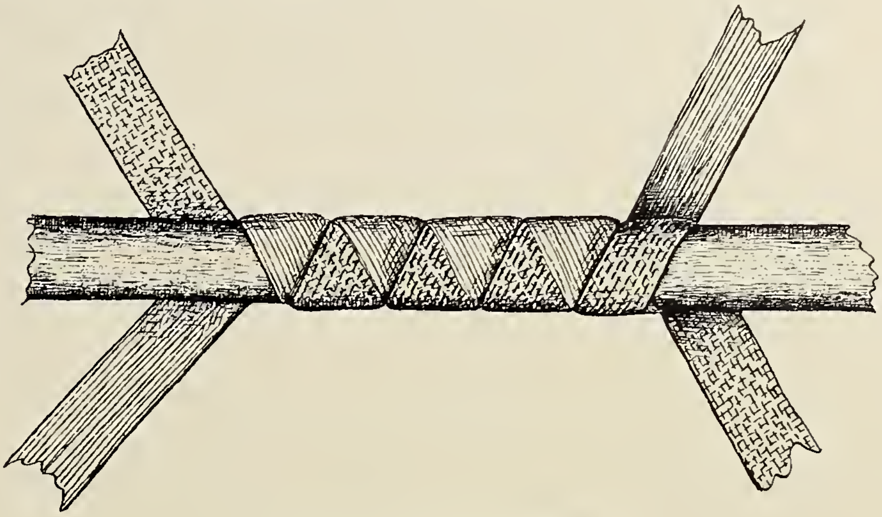

Fig. 53 Versierende spiraalslag.

De Javaansche benaming dezer methode is anam roedjèn (roedjèn is afgeleid van roedji = tralie), althans voor het vlechtwerk van vischfuiken en vogelkooien, terwijl de manier, waarop door het over elkander plaatsen en daarna aaneenrijgen van lontarbladreepen op een fond van bamboe vlechtwerk, tjapings worden gevormd, met den naam van anam lapissan (lapis = laag) wordt aangeduid.
De aaneenrijging of anam roedjèn wordt wel eens gevarieerd tot de instekingsmethode, welke alleen ten opzichte van tjapings in gebruik is. Deze hoeden worden van aaneengeregen lagen waroebladeren gemaakt, in welke bladeren voor het stevig maken systematisch dunne bamboezen inslag-stokjes worden gestoken.

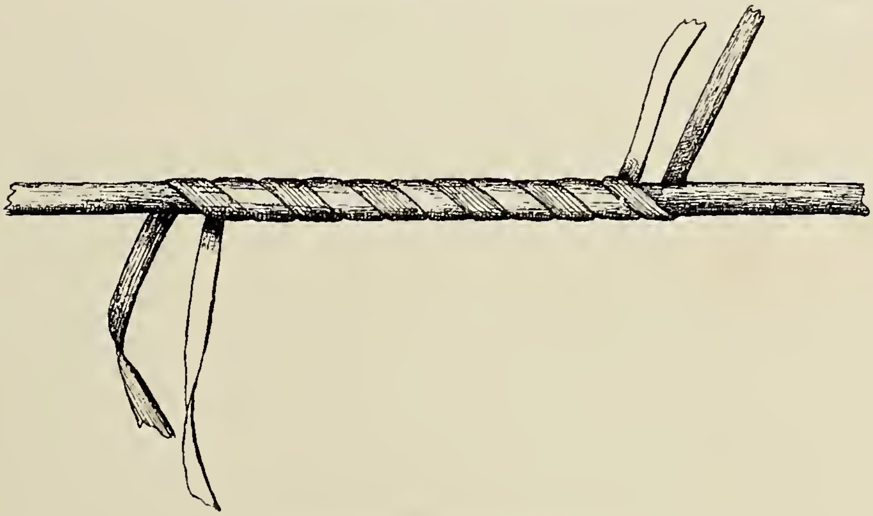

Fig 54 Versierende spiraalslag.

L. SIERSLAG, PATROONVORMING.

Tot den sierslag wordt in de eerste plaats gerekend: de patroonvorming, (in de Menangkabau-landen duidt men den naam van een patroon aan met kelair, hetgeen eigenlijk beteekent: schuine vlechtwijze) welke men verkrijgt, door systematisch den inslag telkens over of onder verschillende aantallen scheringdraden te halen, zoodat de vlechtslag over een heele oppervlakte een bepaalde figuur vormt. Meestal wordt het patroon uit het hoofd gevormd; soms ook naar een model; met de vlechtslagen der inslagreepen bouwt men dus de figuur op.
Voorts behoort tot den sierslag: de supplementaire tusschensteking, welke voornamelijk bij de vervaardiging van matten in Kĕdoe en op Bawean plaats heeft. Wanneer n.l. een mat van ongekleurde pandanbladeren geheel gereed is, worden tusschen het vlechtwerk hier

en daar middels een platte naald gekleurde reepen in korte stukjes ingestoken, welke alsdan de figuren der mat moeten opleveren. Deze reepjes vormen den supplementairen vlechtslag, worden, waar zij onzichtbaar moeten blijven, onder tusschen eenige scheringreepen gestoken en daarna aan den rand hiervan, waar zij dus weer uit het vlechtwerk zouden moeten treden, afgesneden.

Deze methode wordt anjam soesoellan genoemd (soesoellan = toevoegsel, bijvoegsel); in Bawean: sosoöttan, in Singkarah: manjisikan, in de Karo-Bataklanden: penisipi, in Atjeh: soelèb, in Riouw: sisit, in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo: menjoesoep, terwijl het gewone, doorgaande vlechtwerk in tegenstelling daarvan anjam tĕroes heet. Sierslag heeft ook plaats bij de vervaardiging van de Madoereesche tatomboe's (vierkante doozen) van lontarblad.

Nadat supplementaire reepen zijn tusschengestoken, worden deze op bepaalde plaatsen naar boven omgevouwen en de einden weer in het vlechtwerk gestoken. Hierdoor krijgt men in relief staande driehoeken, die met elkaar een ruitfiguur vormen. Deze methode wordt ook toegepast op de Pajakoemboehsche katoemboes (sirihtaschjes of tabakzakjes van klapperbladeren) en heet er ngajaman katjipoekan; zij is ook bij de Toradja's bekend onder den naam van 'ndasiri.

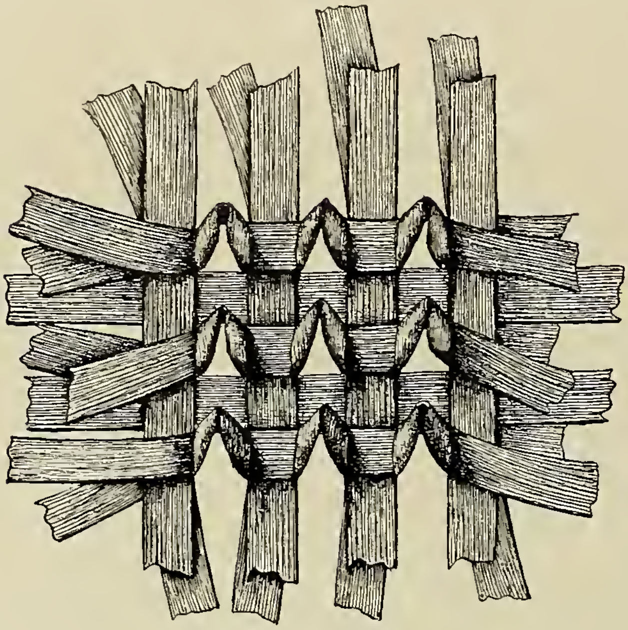
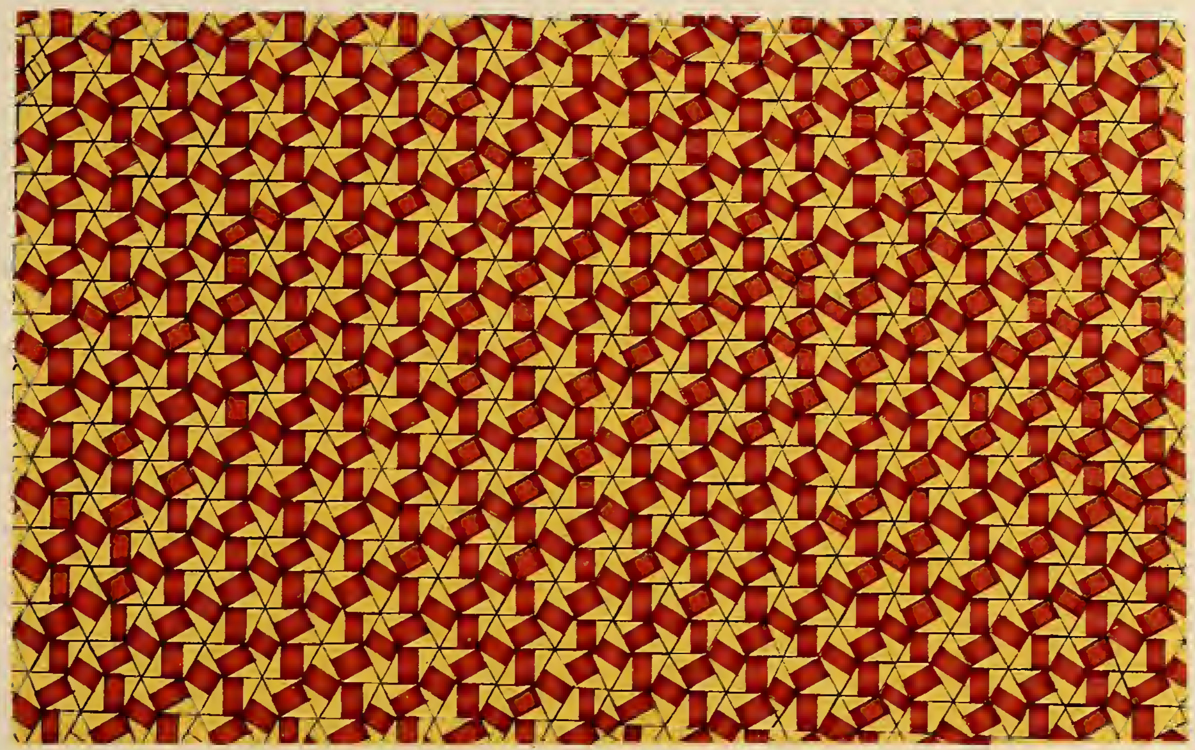

Fig. 55. Sierslag.

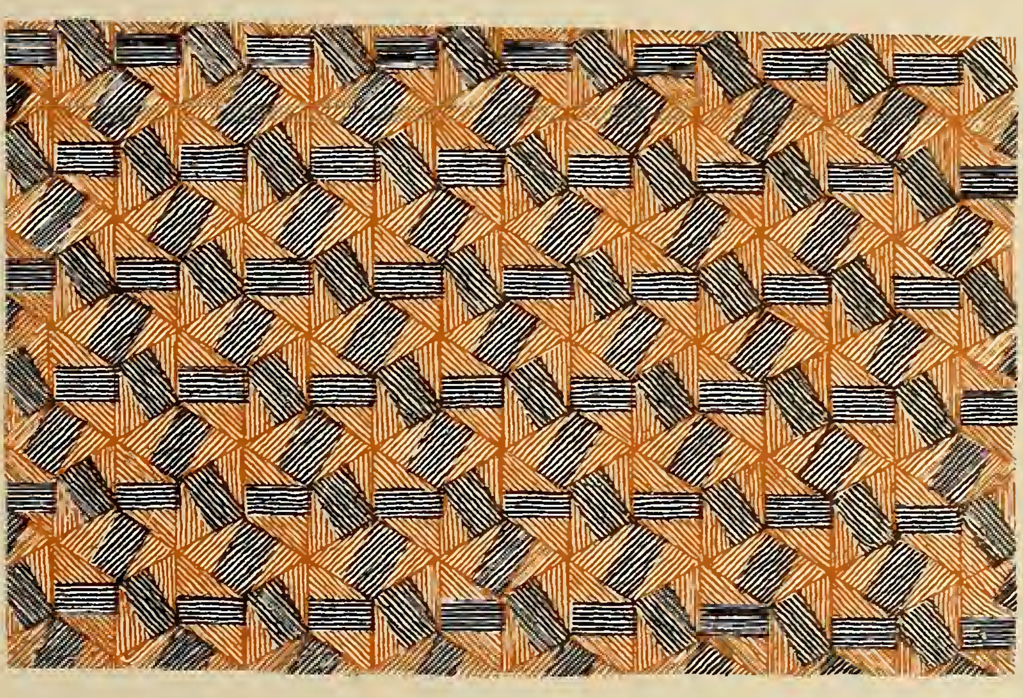
Op sommige Madoereesche manden ziet men bovendien, dat de inslagreepen telkens systematisch zijn omgedraaid en wel zoodanig, dat hetgeen bij elken reep eerst de onderkant was, na omdraaiïng van dien reep aan den bovenkant komt.

Tot den sierslag kunnen ook b.v. gerekend worden de stekelranden, welke verkregen worden door ombuiging van twee reepen om een derden reep, bijv. bij de kajam anggilo (dichte drierichtingsmethode) op de Solöksche kamboets. De Toradja noemt deze soort sierslag: 'ndapengisi (= van tanden voorzien). Een eigenaardige sierslag komt voor op Lampongsche hangers of sikisiki's. De dubbele inslagreepen zijn op bepaalde plaatsen als met den nagel ingekeept, zoodat een binnenwaartsche vouw ontstaat, (ten rechte door ombuiging van den reep ontstaan), de dubbele reep naar boven in een doren uitloopt, en een driehoekige opening vrij komt. Iets dergelijks treft men in Zuid-Celebes aan, waar deze methode anang siento genoemd wordt. Ook aan de Tominibocht en in Donggala is deze methode bekend. In de Minahassa wordt zij evenals op geheel overig Celebes voor nabootsingen van vruchten enz. toegepast; zij heet er pawoesaän (zie fig. 55).

De supplementaire tusschensteking kan plaats hebben op den éénslag, den tweeslag en bij de dichte drierichtingsmethode; deze laatste combinatie treffen we voor het eerst in den Riouw-Archipel aan, waar de supplementaire tusschensteking (sisit) ook wordt toegepast op de volgens anjam gila gevlochten toedoeng sadji's of vliegendeksels. Wat de supplementaire tusschensteking betreft op éénslag of tweeslag, zij komt veel voor in de Padangsche Bovenlanden, in Benkoelen gecombineerd met een bijzondere wijze van zwartkleuren (Zie hoofdstuk: kleur- en fixeermiddelen), in Singkarah zeer veel bij patroonvlechten; men ziet die methode geleidelijk afnemen, wanneer men Noordelijker gaat; in

Plaat *A.* SIERSLAG TOT DICHTE ZESRICHTINGSMETHODE.

Plaat *B.* SIERSLAG TOT DICHTE ZESRICHTINGSMETHODE.

Tapanoeli en Sumatra's Oostkust wordt zij door de Bataks toegepast; op Nias en de Batoe-eilanden verschijnt de supplementaire tusschensteking op éénslag weer; in den Riouw Archipel, op de Anambas- en Natoena-eilanden, in Atjeh wordt zij toegepast; in Riouw treft men die methode veel meer aan en wordt zij bovendien toegepast op de dichte drierichtingsmethode. Ook op Banka en Billiton wordt de supplementaire tusschensteking tot patroonvorming toegepast en wel met zwarte kerpoeak-bastreepen. Evenals in Riouw wordt ook vooral in Zuid-Celebes de supplementaire tusschensteking van gekleurde reepen ter versiering toegepast op het dichte drierichtingsvlechtwerk (timpallang). De patroonvorming begint op dezelfde wijze in Zuid-Sumatra op een bescheiden schaal, ontstaat in Benkoelen door het, in het hoofdstuk over kleur- en fixeermiddelen te omschrijven, bijzondere zwartkleurings-procédé van supplementaire reepen, en heeft haar vollen fleur in de Padangsche Bovenlanden, waar zij gecombineerd met het trawangvlechten voorkomt.

Men behoudt de patroonvorming in Tapanoeli; de Karo Bataks passen haar graag toe; ook in Atjeh kent men weer de gekleurde patroonvorming; op Riouw komt ze voor, hoewel men Riouw in de vlechtkunst meer gelijkstellen moet met Sumatra's Oostkust. Op Banka en Billiton wordt eveneens de patroonvorming aangetroffen. Een eigenaardige sierslag wordt toegepast bij de vervaardiging van de Bankasche pintangs (mandjes voor zaadpadie, zie hoofdstuk: Manden enz.).

De vlechtmethode is de diagonale tweeslag van dubbele reepen. Telkens, wanneer een dubbele inslagreep van onderen een dubbelen scheringreep uittreedt, wordt de bovenste der twee reepen omgekruld, ingestoken en verder gevlochten.

De supplementaire tusschensteking kan echter op een andere wijze toegepast worden, n.l. door eerst het patroon met een doorgaanden, ongekleurden inslag te vlechten en daarna met supplementaire, gekleurde reepen na te vlechten. Dit is op Borneo gebruikelijk en heet er menjoesoep. Zoo'n supplementaire tusschensteking staat natuurlijk artistiek veel hooger, dan die op den gewonen diagonalen éénslag, tweeslag of drieslag. Men vindt deze methode ongeveer ook in Kroë en in Posso, waar het navlechten van patronen 'ndasoela heet; (vergelijk hiermee de reeds genoemde woorden: soesoellan (Javaansch), soelèb (Atjehsch) en menjoesoep (Dajaksch) en zie ook het hoofdstuk over het zwart verven van mandenwerk).

Op het eiland Borneo is de patroonvorming middels doorgaande schering en inslag het kunstigst; zij heeft er, vooral wat de vlechtkunst der Dajaks betreft, een belangrijke hoogte bereikt (zie hoofdstuk: vlechtpatronen.)

Supplementaire tusschensteking wordt vooral in de Minahassa met graagte door de vlechtster toegepast, zoowel op den éénslag, als op de drierichtingsmethode.

Men onderscheidt er de supplementaire tusschensteking op den éénslag in twee soorten, t.w.:

a. het z.g. masĕlĕt, d.w.z. waarbij de supplementaire reep plat blijft,

b. het z.g. masoeit, d.w.z. waarbij de supplementaire reep, telkens nadat hij onder een reep van het vlechtwerk te voorschijn komt, éénmaal rondgedraaid wordt, vandaar dat deze methode ook wel papoetaran genoemd wordt.

Beide methoden komen zeer veel voor op Tondano'sche sigarenkokers, en worden toegepast met behulp van een platte, bamboezen naald.

Het supplementair tusschensteken volgens de masĕlĕt- of masoeit-wijze wordt in Tondano ook toegepast op mandenwerk, dat volgens de drierichtingsmethode van silarblad gevlochten is, en dezelfde wijze van versieren van het vlechtwerk is ook op de Ternataansche eilanden bekend. (Zie platen A en B).

Evenals het gewone vlechtsel van dat mandenwerk in drie richtingen gaat, zoo gaat ook het supplementaire vlechtsel in drie richtingen, die echter verschillen van de eerste drie.

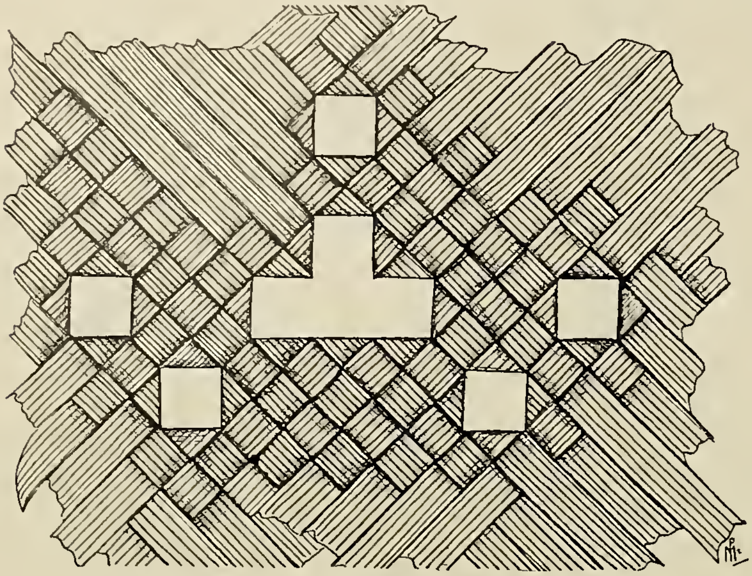

Fig. 56.

Men zou dit soort vlechtwerk dus een dichte zesrichtingsmethode kunnen noemen (zie: zesrichtingsmethode hiervoren).

De supplementaire tusschensteking op de drierichtingsmethode tot bepaalde patronen komt ook voor op de Ternataansche, Ambonsche en Banda'sche eilandengroepen, en bereikt een bijzondere hoogte in den Timor Archipel, waar deze soort sierslag toegepast wordt tot het verkrijgen van geometrische figuren (zie hoofdstuk: Patronen).

Een eigenaardige sierslag wordt op de Sangir- en Talaut-eilanden toegepast. Twee dunne sahoema reepen worden om elkaar gevlochten, waarbij na elken vlechtslag in elken reep een inkeping wordt gemaakt. Zoo'n rand heet er taroepah, en ziet er uit als een dikke, gedoornde draad, welke als versiering op hoeden en doozen wordt aangebracht.

Men schijnt er het effect (den gedoornden rand) van de vierrichtingsmethode mede te willen nabootsen.

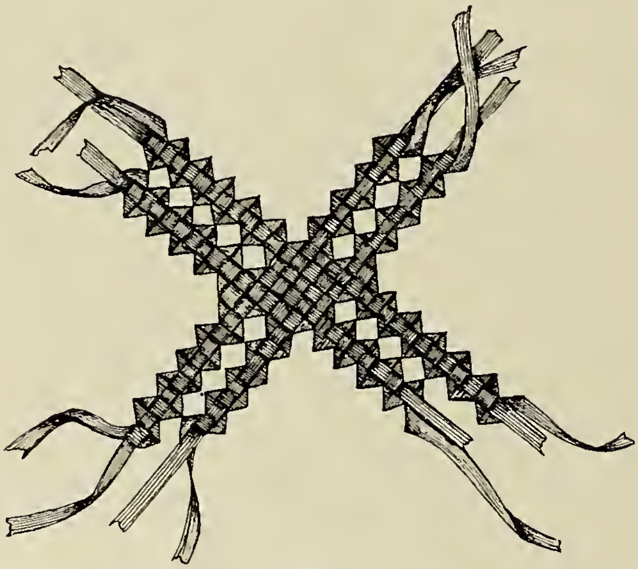

Fig. 57.

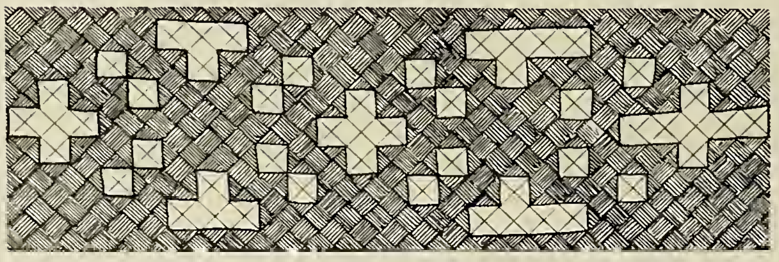

Fig. 56, 57 en 58 Trawangvlechtmethoden.

M. HET OPEN VLECHTWERK OF TRAWANGAN.

(In een gedeelte van Loeboek Sikaping en Tapanoeli ook wel tjandi, in Padang Lawas nitomboek tomboek, in de Alaslanden rawang, en in Atjeh tjaneüe genoemd).

Dit komt voornamelijk op Sumatra voor; in de Lampongsche districten is het nog grof en ziet men deze vlechtmethode toegepast alleen op hangers, (siki siki tjoentjoengan); meer naar het Noorden van Sumatra, tot Atjeh toe vindt men ze voornamelijk op siermatten en tasschen, het mooist in de Padangsche Bovenlanden, Tapanoeli, Sumatra's Oostkust en de Alas-landen.

Het *trawangan* is eigenlijk een gewone *éénslag*, dus één op één neer, echter met uitsparing van open gedeelten, die bepaalde figuren vormen.
In plaats dus, dat men patronen maakt middels zichtbare *vlechtslagen*, vervaardigt men patronen door het systematisch uitsparen, het open houden van het vlechtwerk.
De rand van elke opengehouden figuur wordt gevormd door de ombuigsels der schering- en inslagreepen.
Uit den aard der zaak worden alle patronen van het *trawangan-vlechtwerk* slechts door rechte lijnen begrensd en door combinatie van bepaalde, uitgespaarde figuren gevormd.
In Tapanoeli en Sumatra's Oostkust bereikt deze vlechtmethode de grootste ontwikkelingshoogte. De uitgespaarde combinaties hebben namen en beteekenissen en worden daarom als afzonderlijke motieven in de rubriek vlechtpatronen behandeld.
Grover wordt het *open vlechtwerk* reeds in het Noordelijk deel van Tapanoeli (Baros), en in Atjeh treft men het voornamelijk nog aan in de Alas- en Gajo-landen, gecombineerd met het gekleurd *patroonvlechten*. In den Riouw-Archipel bereikt de *trawang vlechtkunst* bijna dezelfde hoogte als die van Sumatra's Oostkust. Evenals in dit gebied komt echter het *trawangvlechten* in den Riouw Archipel naast het gekleurde *patroonvlechten* voor, doch nooit (evenals in Atjeh en de Padangsche Bovenlanden) gecombineerd op eenzelfde voorwerp. Voorts wordt deze methode ook op Borneo toegepast bij hangers en zelfs voor matten, doch niet dikwijls en dan vrij grof; zelfs in Nieuw-Guinea bedient de vlechtster zich op primitieve wijze van de *trawang*-techniek.

HOOFDSTUK IV.

KLEUR- EN FIXEERMIDDELEN.

DE Inlandsche vlechter of vlechtster weet van de natuurkleuren der te gebruiken materialen profijt te trekken, om zonder aanwending van verfstof goed zichtbare patronen te vormen. Vooral bij fijn vlechtwerk van bamboe zal het patroon, wanneer het materiaal nauwkeurig is bewerkt tot gladde reepjes, duidelijk te zien zijn in een damastachtige glanzing. De inslagreepen immers vormen het patroon, loopen in een andere richting dan de scheringreepen, glanzen duidelijker, wanneer het licht er onder zekeren hoek op valt en de schering in een vage schaduw zet.

Op sommige voorwerpen, gevlochten van het binnenste gedeelte van bamboe, wordt het patroon gevormd door reepen, welke nog niet van de schil zijn ontdaan. Hetzelfde ziet men bij de plafonds van bamban, waarvan de roodbruine schil gebruikt is, om de teekening van het patroon goed te doen uitkomen.

De bamboe-woeloeng of bamboe-toetoel heeft een zwarte schil, waarvan versieringsreepen worden gemaakt.

Wil men de reepen kleuren, (moelas; Madoereesch molas), dan gaat men op de navolgende wijze te werk. (1)

Rood of bruinrood. Om bamboereepen rood te kleuren, gebruikt men hier en daar aniline of kĕsoemba, hetgeen b.v. in Sidhåardja alleen plaats heeft bij de vervaardiging van kleine voorwerpen, zooals waaiers e.d. Kĕsoemba is eigenlijk de naam van een kleinen heester (Carthamus tinctorius), waarvan een roode kleurstof wordt gemaakt, doch bijna overal op Java en Madoera noemt men aniline zoo. Ook wordt deze met den naam van djinggå aangeduid. Hier en daar, in begripsverwarring, vermeent de Javaan, dat de djinggå gemaakt is van kĕsoemba.

De wijze van kleuren met aniline zal den lezer duidelijk zijn. De kleurstof wordt eenvoudig in water opgelost, en deze oplossing gebruikt men als kleurbad, waarin het materiaal gedurende eenigen tijd, korter of langer, naarmate het gemakkelijk of moeilijk de kleur absorbeert, gedompeld blijft.

---

(1) In Bantam spreekt men van njĕpoeh = kleuren.

Aniline wordt in Madoera en elders ook nog gintjoe genoemd, eigenlijk een soort roode mergel, door de Chineezen gebruikt bij het stempelen; in Soemĕnĕp spreekt men van kasoemba manik.
In Madjalèngka worden bamboereepen ter roodkleuring ingewreven met de pitjes van den galinggĕm (= kasoemba kĕling, Bixa Orellana, (1) welke harige vruchten heeft, veel gelijkend op ramboetans).
Soms wordt de aniline kleurstof nog gemengd met geraspte koenir (Curcuma), (2) zooals plaats heeft met de kleuring van rotan, in de afdeeling Soekapoera (Preanger Regentschappen).
In Singaparna, waar veel met bamboe wordt gevlochten, kleurt men dat materiaal rood, door eerst de reepen te bevochtigen met mandjĕl- of salamsap (aftreksel van den afgeschraapten bast) en daarna in te smeren met galinggĕm.
Mandjĕl, ki mandjĕl of ki sapi is de Gordonia excelsa Bl, behoorende tot de Ternstroemiaceae (volgens de Clercq ook Pyrenaria serrata Bl.), een hooge boom met een stam-schors vol scheuren en op Java voorkomend in de wouden der hoogere bergstreken. Het hout benut de Inlander bij den bouw zijner woning.
Salam is volgens de Clercq de Eugenia polyantha Wight, behoorende tot de Myrtaceae. „De buitenbast wordt fijn gestampt, gemengd met dien van manggistan of ramboetan, hierop water gedaan, en met het aftreksel touwwerk en vischnetten besmeerd, ten einde die beter bestand te maken tegen de inwerking van het zeewater."
Bisschop Grevelink noemt den salam: Syzigium occlusum Miq; Filet noemt dezen boom Eugenia lucidula Miq.
In Tjipoetri gaat men op ongeveer dezelfde wijze te werk. Nadat de bamboereepen van de gladde schil zijn ontdaan, smeert men ze in met het sap van den salam- of ook wel met dat van den gadogboom (Bisschofia Javanica Bl, behoorende tot de Euphorbiaceae).
Heeft men voor het onderdompelen in het kleurbad in het Javaansch het woord: tjĕloep, de Soendanees spreekt van sangkeul.
In Bandoeng dompelt men de bamboereepen geheel in het aftreksel van den bast van den gadogboom en smeert ze daarna in met galinggĕm (zie hierboven).
In Krawang gebruikt men voor de roodkleuring van bamboe behalve galinggĕm ook nog jonge djatibladeren (djati is de Tectona grandis L.f. behoorende tot de Euphorbiaceae) en schraapsel van sĕtjanghout, (Caesalpinia sappan), wortels van den tjĕngkoedoe of mĕngkoedoe (Javaansch: patjé = Morinda Citrifolia) en bladeren van den patjar (Lawsonia inermis).
De sĕtjang, sapan, of sĕpan, Caesalpinia sappan. L, behoorende tot de Leguminosae, wordt beschreven in: Nuttige Indische planten van Dr. M. Greshoff, die zegt, dat de kleurstoffen der

---

(1) Van de Bixa Orellana, behoorende tot de Bixaceae, geeft Dr. M. Greshoff in zijn werk: Nuttige Indische planten, de navolgende Inlandsche namen op: galinggĕm, kasoemba kĕling, gloegeh, galoega; op Ambon: taloeka. „Het boompje kan gemakkelijk door zaden of stekken voortgeplant worden, gelijk men het op vele plaatsen reeds verwilderd aantreft; vooral gedijt het goed op zonnige plaatsen."
De kleurstof orlean bevindt zich in een dunne laag rondom de zaden der op ramboetans lijkende vruchten. De beste methode om de orlean-kleurstof af te scheiden, is, om de zaden in water om te roeren, totdat de kleurstof losgeweekt is, alles op een zeef te brengen en het bezinksel te drogen. Het verbruik van orlean neemt toe, zegt Dr. Greshoff, de volmaakte onschadelijkheid is een groote aanbeveling bij het gebruik als kleurstof voor voedingsmiddelen (boter, kaas, enz.). De Java-orlean moet van een uitstekende kwaliteit zijn.
Volgens Bisschop Grevelink (zie zijn: Planten van Ned.-Indië) bereidt men uit de zaden het orlean-geel en het orlean-rood (respectievelijk orelline en bixine). Het orlean is niet in water, maar wel in vetten en alkaliën oplosbaar. In verscheidenheden op Landbouwgebied door N. (Tijdschrift voor Nijverheid in Nederl.-Indië, jaarg. XLI jaar 1890) kan men vinden, dat de gele verfstof ook te bereiden is uit de bladeren, die daartoe, na geplukt te zijn, op dezelfde wijze bereid moeten worden als indigo-bladeren.
Zie voorts de plantkundige woordenboeken van de Clerck en Filet.
(2) Volgens Bisschop Grevelink bevatten de wortels van den koenir (Curcuma Longa L., behoorende tot de Zingiberaceae) een onder den naam van curcumine bekend staande, gele verfstof.

verfhouten uit het geslacht Caesalpinia het chroomgele brasiline bevatten, welke stof in water, alcohol en aether oplosbaar is, in alkaliën tot een karmijnroode kleur. Voor het gebruik als roode kleurstof worden volgens Rumphius de spaanders van den s a p a n gekookt met bladeren en schors van den l e b a (Symplocas spicata Roxb), wortels van den m a n g k o e d o e (Morinda citrifolia) en aluin. De s a p a n-boom komt voor in Midden- en Oost Java, Benkoelen, Atjeh, Martapoera, Soembawa, Flores en Bali. De s a p a n wordt ook wel eens s o g a d j a w a genoemd. De beste soort k a j o e s a p a n komt van Bima. (Zie ook de plantkundige woordenboeken van Filet en de Clercq en Bisschop Grevelink's Planten van Nederlandsch-Indië).
De m a n g k o e d o e, m ĕ n g k o e d o e of t j ĕ n g k o e d o e, Morinda citrifolia L. behoorende tot de Rubiaceae, wordt uitvoerig beschreven in Dr. M. Greshoff's werk: Nuttige Indische planten. De plant komt algemeen verbreid in Indië voor, in het wild en gekweekt, en wordt op Java ook wel p a t j é genoemd. De wortels van deze plant bevatten het zwavelgele morindine ($C_{26} H_{28} O_{14}$) en het fraai roode morindon ($C_{15} H_{10} O_5$).
„De wortel van m a n g k o e d o e wordt van zijn bast ontdaan door middel van stampen, daar alleen deze de helder roode kleur, b a n g b a n g a n genaamd, bevat."
„Hoofdzaak blijft echter de waarde van Morinda citrifolia als Indische kleurstof, en al zijn de aniline-fabrieken voor onze plant een zeer vervaarlijke concurrent, het kan toch nog wel lang duren eer ergens in den uitersten uithoek van het groote Indië de laatste m a n g k o e d o e-wortel zal zijn uitgegraven."
Na zijn 5e jaar wordt de boom gerekend sterk genoeg te zijn, om weerstand te bieden aan het ontnemen van den bast aan een gedeelte zijner wortels. Bij elken oogst worden dan slechts aan één zijde van den boom de wortels voorzichtig afgeschild. Zoo levert een boom telkens 1 katti bast op. Er komen 12 soorten van het geslacht Morinda in Ned.-Indië voor; het meest wordt de plant gecultiveerd in de residentie Batavia.
In zijn Bijdrage tot de kennis van den wortel van Morinda citrifolia enz. door K. W. van Gorkom (Tijdschrift voor Nijverheid in Ned.-Indië, jaar 1868, deel XIII) wordt o.m. geschreven: „De meeste Inlanders verstaan de kunst van kleuren met k o e d o e-wortel bij uitnemendheid, omdat hun kennis van de eischen dezer ververij door gewoonte en bedrevenheid worden te hulp gekomen".
Volgens K. F. Holle (vide zijn Snippers in het Tijdschrift voor Nijverheid in Nederl.-Indië, deel XII, jaar 1866) is rijke zandgrond de geschikste voor m a n g k o e d o e-cultuur en werkt de invloed van weer en wind nadeelig op het verfgehalte der wortels.
Zie voorts over de m a n g k o e d o e: De landbouw der Inlandsche bevolking op Java van H. C. H. de Bie (deel 58 der Mededeelingen uit 's Lands plantentuin) en de reeds genoemde werken van de Clercq, Filet en Bisschop Grevelink.
De p a t j a r is de Lawsonia inermis L of de Lawsonia alba Lam, behoorende tot de Lythraceae. Het sap der bladeren, gemengd met g a m b i r, levert een mooi-roode kleurstof. Bisschop Grevelink teekent van deze Indische reséda-heester o.m. aan: „De bladeren maken in vele Oostersche landen een gewichtig handelsartikel uit, daar volgens de gewoonten dier volken men met deze bladeren de nagels, de haren, ja zelfs de paardenstaarten en leder rood verft (marokijnleder)."
De schors bevat een oranjegeel-bruine kleurstof en wordt ook wel onder den naam van k a j o e t i n g i in den handel gebracht, ook voor het bereiden en kleuren van leder, waartoe de schors van de eigenlijke k a j o e t i n g i (Bruguiera parviflora W.) minder geschikt is. De patjar is rijker aan tingi of wouwsel dan de Bruguiera, doch duurder.
Voor de roodkleuring van b a m b o e gebruikt men in de Lampongsche districten gewoonlijk aniline. Roodbruin wordt verkregen door gebruikmaking van de schors van den k a j o e k e l i n g, (vermoedelijk de Pterocarpus indicus Willd, behoorende tot de Leguminoseae, of de Antidesma microcarpum Miq, behoorende tot de Antidesmeae), welke schors fijn gestampt en met water uitgeloogd wordt.

Vroeger, toen nog geen aniline kleurstoffen bekend waren, gebruikte men in Katimbang voor de roodkleuring oepang-bast. (Adenanthera Gersenii Scheffer, behoorende tot de Papilionaceae).
De Dajak kleurt de bamboereepen rood met djĕrĕnang of drakenbloed (vruchten van de rotansoort Daemonorops Draco Mart, behoorende tot de Palmeae); [1] aan de kust van Borneo wordt wel eens van aniline gebruik gemaakt of ook van sappanhout.
De Sasak van Lombok en ook de Balinees past voor de roodkleuring van bamboe de navolgende methode toe: Men lengt in een djĕmboeng (vijzel) antjoer (lijm) met water aan; hierin lost men gintjoe (een roode, Chineesche verfstof) op, net zoolang, totdat men de vereischte kleur heeft (vuurrood). Met deze verf bestrijkt men middels een kwast de bamboe; deze kwast bestaat uit een bosje menschenhaar, geklemd tusschen twee stukjes hout als handvatsel. (Deze kwast noemt men pĕmatang). Is de bamboe geverfd en de verf droog, dan bestrijkt men die met gĕtah (gomhars) van den belo-boom (Evodia latifolia D.C. behoorende tot de Rutaceae); men verkrijgt deze soort gomhars door gaten en inkepingen in den bast van zoo'n boom te maken. De gĕtah wordt gekookt, en tot een klompje op een stokje gestoken. Wil men de gĕtah nu op de verf van de bamboe bevestigen, dan verwarmt men ze eerst, giet wat gesmolten gĕtah en een beetje klapperolie op een pandanblad en bestrijkt daarmede de gekleurde bamboe. De gĕtah droogt snel op en geeft aan de verf zekeren glans. Even moeilijk als bamboe laat rotan zich kleuren; in Soekanĕgara ondergaat dit materiaal de navolgende bewerking. De rotan wordt eerst van de schil ontdaan en gedurende 10 dagen in de zon gedroogd. Daarna wordt zij 15 dagen lang in vochtige aarde begraven en dan weer 6 dagen lang gedroogd.
Voorts wordt de rotan tweemaal gedurende eenige uren ondergedompeld in een kooksel van fijngestampte pêlahvruchten (Calamus Rudentum Lour, zie hoofdstuk: Materialen, vermoedelijk wordt hiermee een soort drakenbloed aangeduid) en water, totdat zij de roode kleur heeft aangenomen.
In Palèmbang gebruikt men voor de roodkleuring van rotan de vruchten van de rotan-djĕrĕnang, (drakenbloed, zie hierboven) den bast van den krindjingboom (vermoedelijk = kajoe kĕling, zie blz. 66) en de wortels van oebar oebi (?). Door aftrekken op water verkrijgt men de kleurstof. Een weinig djĕrĕnang wordt fijngestampt en daarna in een lapje verwarmd, en vervolgens strijkt men dat lapje over de te kleuren plekken. In de Ranau-districten verft men manden rood of bruin met een aftreksel van den bast van de gĕtah heling of krinding (zie hierboven). De bast wordt fijngestampt en eenige dagen in water geweekt. De aldus verkregen kleurstof wordt door middel van een kwast van klappervezels op de te verven manden gestreken, welke daarna gedroogd worden. Dezelfde bewerking wordt nog eens of meermalen herhaald, al naarmate men de kleur licht of donker wil hebben. Zulk een kleur is zeer hecht en verschiet niet.
Door den Dajak, die voornamelijk rood en zwart kent (nevens de natuurlijke kleur) voor de reepen van zijn vlechtwerk, wordt het rood op rotan met drakenbloed of djĕrenang aangebracht.
In Tabalong en Kloewa (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) legt men de gespleten rotanreepen, om ze rood te kleuren, gedurende 7 dagen in een gestampt en samengekookt mengsel van mĕngkoedoewortel (zie blz. 66), djirĕkbladeren (Symplocos fasciculata Zoll, behoorende tot de Styracaceae) en binoewangschors (Octomales sumatranus Miq, be-

(1) Over drakenbloed schrijft H. Semler in zijn werk: Die tropische Agrikultur „Letzteres ist ein rotes Harz, welches sich innerhalb des Schuppenpanzers der Frucht bildet und durch die Spalten desselben austritt. Durch Schütteln oder Schlagen der Früchte in Säcken wird es zum Abfallen gebracht, abgesiebt und dann zu Stangen oder Kugeln zusammengeschmolzen. Eine geringere Qualität wird durch Auskochen der zerquetschten Früchte gewonnen."

hoorende tot de Datiscaceae). Zulke roodgekleurde rotan reepen duidt men aan met den naam van lintoeng.

Voor roodkleuring van de rotan gebruikt de Toradja de takjes van den polo boom (Ixora longituba Boerl? behoorende tot de Rubiaceae), welke takjes gekneusd en gekookt worden, waardoor de roode verfstof, welke zij bevatten, zich in het water oplost; in deze verfstof legt men gedurende eenigen tijd de te kleuren rotan reepen. Volgens mededeeling van den heer Alb. C. Kruyt wordt deze wijze van roodkleuring alleen door de stamgroep Toondaé toegepast, aangezien de polo boom alleen in hun bosschen voorkomt.

Op Ceram wordt rotan rood gekleurd door het materiaal te dompelen in een aftreksel der bladeren van den lepale boom (?). Op die wijze worden de rotan reepen gekleurd, welke als voorhoofdbanden dienen, en dikwijls past men op Ceram dan tegelijkertijd het ikat-procedé toe. D.w.z. de rotan reep wordt op sommige plekken met de bladvezels van den loleba (Gigantochloa ater Kurz, behoorende tot de Gramineae) omwonden en daarna in de verfstof gedompeld.

Pandan en mèndong absorbeeren de kleurstof veel gemakkelijker, door de meerdere poreusheid dezer materialen.

Op Bawean, waar een vrij uitgebreide matten-industrie bestaat, worden de pandan reepen roodbruin gekleurd door ze gedurende een halven dag in het sap van jonge djati bladeren (Tectona grandis), te koken. Elders, zooals b.v. in Lamongan, worden alleen de pandan linten gekleurd, waarmee men de onderste en bovenste laag van een dubbele mat aan elkaar rijgt volgens de hierboven beschreven gĕgĕr wĕloet- of klabangan-vlechtmethode.

Men stampt het jonge, roode loof (odjok) van den djati boom (Tectona grandis, zie blz. 65) onder geregeld toevoegen van water in een stampblok (loempang) tot een rood moes. Deze pap zeeft men door een groven lap; het uitgeknepene (ampas) is niet meer bruikbaar; het sap wordt in een daarvoor speciaal bestemde dangdang of ketel gekookt. In het kokende vocht dompelt men de reeds bereide pandan reepen, welke er na een kwartiertje weer uit worden gehaald, om vervolgens met water afgespoeld en in de zon gedroogd te worden. (Het drogen mag niet te lang duren, opdat de kleur niet verbleeke).

In Madoera worden de jonge djati bladeren (njĕnana) gemengd met een weinig tamarinde als fixeermiddel. In Bådjånegårå bezigt men voor roodkleuring jonge djati bladeren, vermengd met sirih kalk als fixeermiddel. (Dit mengsel heet djompong).

Pandan en mĕndong worden ook rood gekleurd met het kooksel van de bladeren van den nodjå-heester (Peristrophe tinctoria Nees, behoorende tot de Acanthaceae).

De mèndong wordt in Magĕtan met gestampte nodjå-bladeren en water gekookt, (in Jogia gebruikt men hierbij gambir als fixeermiddel), daarna in de zon gedroogd, waardoor het materiaal stijf wordt en vervolgens op den natten grond uitgespreid (diijĕm) en wel gedurende 2 of 3 uren, om week of slap (lĕmĕs) te worden.

Daarop strijkt men de reepen glad met een stuk bamboe (wilah), waarna zij voor het vlechten gereed zijn. Elders droogt men de reepen, nadat ze de onderdompeling in het kleurbad hebben ondergaan, liever niet in de zon, om de kleur niet te doen verbleeken. In Soebah maakt men ook gebruik van gintoeng- (= gadog = Bischofia javanica Bl., behoorende tot de Euphorbiaceae), en gamprit bladeren. (?)

In Indihiang heeft de bevolking een andere wijze van roodkleuring van pandan reepen.

Men kapt een tak van den sĕtjang boom (Caesalpinia sappan, zie blz. 65) in kleine stukjes, bindt deze tot bosjes en kookt ze in water, vervolgens doet men er gedroogde en fijngestampte bladeren van den djarak boom (Ricinus communis L., behoorende tot de Euphorbiaceae) bij. In het afkooksel worden de bereide pandan reepen gedurende een nacht ondergedompeld. Deze bewerking herhaalt men 3 maal, totdat een intens-roode kleur is verkregen.

In Bantam gebruikte men vroeger voor de roodkleuring hars van den kajoe sana- (angsana,

= Pterocarpus indicus Wild, behoorende tot de Leguminoseae) (1) en van den kajoe nangsiboom (Villebrunea integrifolia Gaud, behoorende tot de Urticaceae); tegenwoordig gebruikt men er aniline (z.g. sĕpoeh), welke met citroensap wordt aangelengd.
In Iliran en Banjoeasin maakt men voor de roodkleuring gebruik van de schors van den sĕtjakboom (= sĕtjang, Caesalpinia sappan, zie blz. 65).
In Djambi kleurt men pandan met djĕrĕnang (drakenbloed, zie blz. 67); men doet hiervan wat in water en kookt er de pandanreepen in. Doch veel wordt er voor de roodkleuring van pandan ook gebruik gemaakt van aniline.
Voor de roodkleuring van pandan gebruikt men in Mokko Mokko (Benkoelen) kajoe sĕpang (sĕtjang of sapan); hiertoe hakt men het sĕpanghout, na hiervan den bast afgenomen te hebben, fijn en kookt het met aluin. In dit mengsel wordt de pandan gedompeld.
Om pandan en mansiang rood te kleuren, gebruikt men in Ajer Bangis (Padangsche Benedenlanden) en vooral in de bovenstreken dezer onderafdeeling een aftreksel van kajoe dagang of nadjo, (Peristrophe tinctoria, zie blz. 68) waarmee de materialen worden gekookt.
Op de Batoe-eilanden gebruikt men voor de roodkleuring een kooksel van de plant silai (Maleisch) of siè (Niasch), met gekneusde nodja- of kanoedja (Niasch) bladeren. (Peristrophe tinctoria, zie blz. 68).
Nadjo of anadjo is ook in Agam voor de roodkleuring bekend. Reepen worden eenvoudig in fijngestampte nadjo-bladeren en water gekookt, soms onder toevoeging van stukgesneden, zeer jonge klappers (noembang karambil), een voor het gebruik gereed gemaakte sirihpruim, bestaande uit sirih, tabak, gambir en kalk (sirih langko) en wat aluin (tawèh tjino).
Ook in Pajakoemboeh is het gebruik van nodjo voor de roodkleuring van lai en poeroen bekend. In Poear Datar gebruikt men het evenzoo voor de roodkleuring van lai, maar dan gemengd met limau soendai (een djĕroeksoort met bultige schil, Citrus medica L., behoorende tot de Rutaceae) als fixeermiddel.
Voor het kleuren van pandan, pandan aboe, agam en mansiang worden in Loeboek Sikaping de bladreepen in een gesloten aarden pot gekookt met een gestampt mengsel van: indoedjau (= nodja, zie blz. 68) bladeren en -stelen, sirihkalk, noembang loepo (heel jonge, afgevallen klappers) en taroeng masaq (de rijpe taroeng of tèrong vrucht, Solanum Melongena L., behoorende tot de Solanaceae). Een ander mengsel voor roodkleuring is: indoedjau (nodja), daoen sirih (bladeren van de sirih, Chavica betle Miq, behoorende tot

(1) De sana of angsana is een hooge boom, die een zeer goede soort timmerhout voor meubels levert. F. S. A de Clercq geeft in zijn Nieuw Plantkundig Woordenboek de volgende Inlandsche namen voor dezen boom op: acha (Alfoersch, Minahassasch, Tonsawangsch), aga (Alfoersch, Minahassasch), ai kenawa (Soembasch), angsana (Balineesch, Javaansch, Madoereesch, Soendaneesch), asan (Atjehsch), asana (Balineesch, Javaansch), athan (Atjehsch), goeloembae (Makassaarsch), kajoe kenaha (Soloreesch), kajoe mèrah (Maleisch, Timoreesch), kajoe kena (Maleisch, West-Borneo), kalai (Timoreesch), kenaha (Soloreesch), langibadjo (Boegineesch), langiri bajo (Makassaarsch), langsano (Minangkabausch), lenggoea (Maleisch, Moluksch), ligoea (Alfoersch, N. O. Halmaheira), naā (Rotineesch), naākir (Alfoersch, Z Ceram), nalol (Alfoersch, N. Laoet) nara (Alfoersch, W. Ceram, Bimaneesch), oemboet (Bandaneesch), sånå kĕmbang (Javaansch), sona (Bataksch), sondana (Boläang Mongondousch), tonala (Gorontaleesch). In het Javaansch wordt de boom sånå kĕmbang genoemd naar de welriekende bloemen. Variëteiten zijn de sånå kapoer, sånå kĕling, enz.
Bisschop Grevelink teekent in zijn Nuttige Indische planten omtrent dezen boom o.m. het volgende aan: „Het sap van den boom is de echte, Oost-Indische kino, zooals die in het begin onzer eeuw in de Europeesche pharmacopoeia ontvangen werd. In Malabar wordt zij ingezameld door loodrechte insnijdingen te maken in den stam, met dwarse inkervingen, die daarin uitloopen, terwijl het uitvloeiende sap in een schotel wordt opgevangen, waarin het onder den invloed van de zon en de lucht spoedig verdikt. In den handel komt zij voor in de gedaante van kleine, hoekige, glinsterende, roodachtig zwarte brokjes. Het werkzaam beginsel is een bijzondere soort tannine en catechine".

de Piperaceae), ambalau ([1]) en gambir (Uncaria gambir Roxb. behoorende tot de Rubiaceae).

In Groot Mandhéling en Batang Natal (residentie Tapanoeli) gebruikt men voor de roodkleuring van pandan de z.g. dajang (bladeren en stengels van een struik). Het sap der bladeren en stengels wordt met de bereide pandanbladeren opgekookt. Ook de Karo Bataks passen ditzelfde kleurmiddel toe.

In Baros past men twee methoden toe: a. de reepen koken in sap van naoedjabladeren (= nodja, zie blz. 68) en citroen, b. de reepen koken met bast van kajoe tjatjang (= sĕtjang of sapan, Caesalpinia sappan, zie blz. 65) en water.

In Atjeh (het kleuren wordt er ihab genoemd) kookt men de pandan of sekèh reepen met sepoeing- of seupeuenghout (= sapan, zie blz. 65) en water, waardoor zij bruinrood worden. Men kent er ook de daoen moendjèë (nodja, zie blz. 68) als middel tot roodkleuring. Elders wordt dit kleurmiddel odjè (Sinaloereesch = anoesa) genoemd. In de Gajolanden heet dit kleurmiddel moedjèë en het roodverven hiermee nrajang.

De malo (ambalau) voor het roodkleuren, wordt er van Penang ingevoerd.

In den Riouw-Archipel kent men het sappan-hout voor de roodkleuring van pandan reepen en gebruikt men aluin als fixeermiddel.

Ook is er het djĕrnang (drakenbloed) bekend. De djĕrnang of djĕrĕnné wordt deels gezocht, deels reeds bereid gekocht. Wordt zij gezocht, dan wordt deze zelfstandigheid van de vruchten verwijderd en gestampt. Is de bereiding daarvan zoo ver, — in zuiveren toestand wordt deze kleurstof verkocht tegen *f* 0.60 per kati —, dan wordt het poeder in een doekje gebonden en gekookt. Dit doekje, vol weeke djĕrnang, wordt dan langs de bladreepen gestreken, waardoor deze een mooi-roode kleur aannemen.

Op Banka en Biliton gebruikt men meestal aniline kleuren (kĕsoemba).

Om het roode kĕsoemba te binden, gebruikt men als fixeermiddel gewoonlijk het sap van den oedjai-plant (daoen oedja of noedja = nodja). Door menging van kĕsoemba met dit sap krijgt de reep, welke men in dat mengsel kookt, een meer stabiele en donkere kleur. Nog beter houdt de roode kleur zich, als een kooksel van daoen atjar (patjar tjina, Lawsonia inermis, zie blz. 66), oedjai (= nodja, zie blz. 68) en daoen kanis keling (?) aan het kĕsoemba (de aniline) wordt toegevoegd.

Op Borneo gebruikt men voor de roodkleuring van poeroen biezen langhoet bladeren (= nodja).

In Zuid-Celebes gebruikt men voor het roodkleuren van lontar- en pandan reepen slechts aniline verfstoffen, welke er onder den algemeenen naam van kĕsoemba bekend zijn.

De Toradja kent voor de roodkleuring van de tioe biezen de bladeren van den andoeda (= nodja, zie blz. 68). In Noord-Celebes (Bolaäng Mongondou) wordt deze heester kololoeda genoemd. Fijn gestampt, worden de bladeren met water en een weinig van het vleesch van een rijpe pinang samengekookt en leveren zij dan de roode kleurstof op.

Over het algemeen wordt in Bolaäng Mongondou veel van aniline kleuren gebruik gemaakt.

Ook in Bwool kent men de nodja als anoedoh.

Oranje-rood komt veel op het Minahassasche vlechtwerk van silar blad voor. Om deze kleur te krijgen, past men in Tondano de volgende methode toe: koken in het sap van de lĕnoe-wortel-

---

([1]) Ambalau, ambalo, malo of trĕmbalo is een soort cochenieljegomlak, een product, dat in Indië uit China en Penang wordt ingevoerd. Het is meer bij de weefsters, dan bij de vlechtsters in gebruik. De beste soort schijnt de z.g. ambalau Pegoe te zijn.

Vide: Dr. W. G. Boorsma's opstel: Gala-gala in het tijdschrift Teysmannia van 1901, den catalogus der tentoonstelling van Oost-Indische weefsels te 's Gravenhage, van 1901, en J. Monod de Froideville: De Inlandsche kunstnijverheid in de afdeeling 50 Kotta's (Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indië, deel XLIX).

schil (l ĕ n o e = de m ĕ n g k o e d o e = Morinda bracteata) (1), vermengd met kalk en het sap van p a k o w a of p a k o b a-bast (p a k o w a = een Eugeniasoort). Hierbij wordt nog wel eens het sap van b o m b o n g a n-bast gevoegd (b o m b o n g a n is eveneens een Eugeniasoort).
In Langowan past men een andere methode toe, waardoor men een frisschere tint van oranjerood verkrijgt. Men dompelt er n.l. de reepen eerst 3 dagen lang in het sap van s a n g k ĕ t-bast (Homolanthus populifolius Grah. behoorende tot de Euphorbiaceae) en daarna pas in een mengsel van l ĕ n o e (ook wel p o d o e genoemd) en kalk.
Bruinrood verkrijgt men er, door de reepen te koken in het sap van l ĕ l ĕ n o e bladeren en kalk (l ĕ l ĕ n o e, niet te verwarren met l ĕ n o e, hierboven genoemd, is dezelfde plantsoort als de Javaansche n o d j â, Peristrophe tinctoria, zie blz. 68).
Op de Sangir- en Talaut-eilanden verkrijgt men rood, door de reepen te dompelen in het sap van de bast der e n g g o e s s i-plant (?) en in Ambon, door de reepen te koken met de bladeren van de t j i l i h o e t a n (t j i l i = l o m b o k Capsicum annuum L. behoorende tot de Solanaceae) of met den bast van den i n o m a n-boom (?) (Wahaai).
In de Molukken, zelfs op de verst verwijderd gelegen eilanden, wordt m ĕ n g k o e d o e (Morinda c i t r i f o l i a) vermengd met sirihkalk, toegepast als een middel tot roodkleuring.
In den Timor Archipel gebruikt men s o g a bast (2), welke verfstof in het Rottineesch l a l o e l o o ë k en in het Timoreesch h a o e k o l l o heet.

Zwart. Wil men b a m b o e zwart kleuren, dan smeert men de reepen in met een mengsel van roet en d j a r a k o l i e (de d j a r a k is de Ricinus communis L. behoorende tot de Euphorbiaceae), of van roet met het slijmerige sap van den p i s a n g k l o e t o e k (Musa acuminata Colla, behoorende tot de Scitamineae, en waarvan de vruchten zeer veel looizuur bevatten en daarom wrang en oneetbaar zijn).
In Soemĕnĕp wordt de zwarte kleur op b a m b o e aangebracht middels een vloeistof, die b a n j o n heet, d.i. ijzerroest, opgelost in klapperwater. Om b a m b o e zwart te verven, gebruikt men in Kĕboemen eveneens roet, en als fixeermiddel het sap van den p i s a n g stam (Musa-soort, behoorende tot de Scitamineae) of van de schors van den d ĕ m p o e l- (Glochidion album Boerl, behoorende tot de Euphorbiaceae) of van den t o e r i boom (volgens F. S. A. de Clercq: Sesbania grandiflora Poir, behoorende tot de Leguminoseae; volgens Filet en Bisschop Grevelink: Agati grandiflora, behoorende tot de Papilionaceae).
In Randoedongkal gebruikt men het sap (g ĕ t a h) van de bloemkolf (d j a n t o e n g) van den p i s a n g l o n g o k (een eveneens veel looistof bevattende Musa-soort, als de hierbovengenoemde p i s a n g k l o e t o e k); in Balapoelang smeert men de reepen in met roet en fijngewreven w a l o e h bladeren, of bezigt men als kleurmiddel roet met een aftreksel van g ĕ n t o e n g h o u t (= g a d o g = Bischofia javanica Bl. behoorende tot de Euphorbiaceae). Ook in Singaparna, de streek van b a m b o e vlechtindustrie, gebruikt men roet (k ĕ m b a n g d a m a r) voor de zwartkleuring. De reepen worden eerst met m a n d j ĕ l (Gordonia excelsa, zie blz. 65) of s a l a m sap (Eugenia polyantha, zie blz. 65) vochtig gemaakt, daarna met de hand met roet ingesmeerd, totdat ze stroef aanvoelen, en vervolgens in de zon gedroogd. Men wrijft ze nu in

(1) Een andere m ĕ n g k o e d o e soort is de Morinda citrifolia, te voren reeds genoemd.
(2) De s o g a-boom is de Peltophorum ferrugineum Benth, behoorende tot de Leguminoseae, en waarvan de schors de bekende roodbruine s o g a-verfstof levert, welke in batikkerijen veel in gebruik is (niet te verwarren met de s a g a, Adenanthera pavonina L behoorende tot de Leguminoseae en bekend om zijn roode vruchtpitjes). Er zijn verschillende s o g a-variëten, die onder de Inlandsche namen van s o g a d j a m b a l, s o g a t a m b a k, s o g a g r a d j a g a n bekend staan. De sĕpang of sĕtjang, Caesalpinia sappan L, zie blz. 65 wordt ook wel s o g a d j a w a genoemd, terwijl men met s o g a t i n g i aanduidt de bruinroode verfstof van den bast van den Ceriops candolleana Arn, behoorende tot de Rizophoraceae.

met een lap, bevochtigd met mandjĕlsap, om ze glanzend te maken. Deze bewerking wordt drie à viermaal herhaald, totdat het materiaal gitzwart is.
Het spreekt van zelf, dat, waar hier van bamboereepen sprake is, bedoeld worden, die, welke reeds van de gladde schil zijn ontdaan. Deze schil toch neemt zeer moeilijk eenige verfstof op.
In Tjipoetri heeft men voor de zwartkleuring een andere methode. De bamboereepen worden er gelijkelijk bestreken met den bast van den salam- (Eugenia polyantha, zie blz. 65) of van den gadogboom, (Gordonia excelsa, zie blz. 65) daarna in de zon gedroogd, en ter fixeering 3 × 24 uren in de modder gedompeld. Ook in Bandoeng bestrijkt men het materiaal eerst met gadogsap en daarna met kĕmbang damar (roet).
In Anjer heeft men voor het zwart kleuren der bamboe den technischen naam van kĕdjil. Men bezigt er den bast van den salamboom voor (babakan salam). Deze nog roode en vochtige bast wordt daarvoor eerst gestampt, met water vermengd, gekneed en dat alles door een bakoel (mand) geperst en gezeefd. Het doorgeperste vocht laat men 2 etmalen in een bak staan en overdag in de zon drogen, om bederf te voorkomen. Het bezinksel wordt verwijderd, en in het achtergebleven vocht worden de bamboereepjes gedurende 2 dagen 3 maal per dag ondergedompeld. Men verkrijgt hiermee roode of bruinroode reepen, die, om ze zwart te krijgen, in bossen in sawahmodder gelegd worden, (di lelek), waarin ze gedurende 2 etmalen bewaard blijven.
In Pandeglang bezigt men voor de zwartkleuring den bast van den reungrangboom (?), die in de bosschen voorkomt; in Tjilĕgon maakt men bamboereepen zwart, door ze ongeveer een uur met bladeren van den kĕmlakaboom (volgens F. S. A de Clercq Phyllanthus emblica L. behoorende tot de Euphorbiaceae, volgens Bisschop Grevelink: Emblica officinalis, behoorende tot de Euphorbiaceae) ([1]) en water te koken; hierdoor krijgen ze een bruine tint, welke door een modderbad gedurende 12 uren in zwart overgaat.
In Sĕmangka (Lampongsche districten) verft men de reepen eerst roodbruin met het uitgeloogde sap van de schors van den kajoe kĕling (vermoedelijk de Pterocarpus indicus, zie blz. 66), en worden daarna de reepen in modder gelegd. In Katimbang (Lampongsche districten) gebruikt men een mengsel van salambast (Eugenia polyantha, zie blz. 65) en de vruchten van den djahaboom (Terminalia bellerica Roxb, behoorende tot de Combretaceae) ([2]). De Dajak gebruikt roet, gemengd met drakenbloed, om rotan en bamboe zwart te verven.
Voor het zwart verven van rotan en bamboe past men in Tabalong en Kloewa (Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo) de volgende methode toe: Men begraaft de reepen eerst gedurende 3 dagen in modder, daarna worden ze gewasschen en vervolgens gekookt in een brij van gestampte bladeren van den djaring (= djèngkol = Pithecolobium bigeminum Mrt., behoorende tot de Mimoseae, een soort stinkboon-plant) en ten slotte weer 3 dagen lang in modder begraven.
Vlugger werkt men, door de reepen gedurende zekeren tijd boven een damarlamp te bewalmen en dan in te wrijven met versche gintoengan-schors (Bischofia javanica, zie blz. 65); de zwarte kleur, welke hiermee verkregen wordt, is echter niet stabiel.

([1]) De kĕmlaka is de typische boom voor alang-alang- of grasvelden. De zure vruchten worden wel eens gezouten gegeten, de bast bevat een rijke hoeveelheid looistof. Van het hout worden kolen gebrand; de pitten dienen soms als medicijn.
([2]) Over den djaha schrijft Bisschop Grevelink in zijn: Nuttige Indische planten: „De galnoten, op de bladeren ontstaande door de boring van een insect, hebben een grooten naam onder de Inlanders om hare samentrekkende eigenschappen. In vereeniging met aluin verkrijgt men de meest duurzame, gele verfstof er van, en met ijzerhoudenden modder bereidt men zwarte verf.
Myrobolan of myrabolam is de naam, die door schrijvers over Indische voortbrengselen gegeven wordt zoowel aan de vrucht als aan de galnoten van sommige Terminaliasoorten. De schil (van de vrucht) bevat de samentrekkende stof, lijmstof en bruingele zelfstandigheid, welke in Indië gebruikt wordt, om geel te verven Met aluin levert deze vrucht een goed duurzaam geel en met ijzerzouten een zwarte kleur, weinig inferieur aan die, welke van eik-gallen wordt verkregen."

Lontarvezels (oera tala) worden in Zuid-Celebes zwart geverfd, door ze eerst indigoblauw te kleuren en daarna met roet te bestrijken. In Boeton kleurt men koeal-reepen, om deze zwart te krijgen, eerst blauw met lalo (= indigo) en legt ze daarna in de modder (ook wel omgekeerd). In Kakas (Minahassa) gebruikt men voor het patroonvlechten van mandjes bruin berookte bamboe. Ook in Ambon maakt men gaarne van zwarte of bruine bamboereepen gebruik. Om deze kleur op de bamboe te krijgen, houdt men de schil eerst boven een petroleumlamp, ten einde ze daarna met de schil van de boeah tongkai (kajoe api api, Avicennia officinalis L behoorende tot de Verbenaceae, of Sonneratia acida Lf., behoorende tot de Lythraceae) in te wrijven. In Wahaai past men de omgekeerde volgorde toe, wrijft men de bamboereepen eerst in met de vrucht van den kajoe api api (ook wel bako bako of mongi mongi genoemd), en bewalmt ze daarna boven een lampje.
Op Lombok kleurt men bamboereepen zwart, door eerst roet (koekoes) uit den walm van een petroleumvlam of van brandende kemirinoten (noten van de Aleurites triloba Forst, behoorende tot de Euphorbiaceae) te verzamelen; dit roet wordt vermengd met een rood vocht, dat men verkrijgt door de schors van een djoekoetboom? fijn te kloppen en met een weinig water aan te lengen. De verf is dan voor het gebruik gereed. De zwartgekleurde bamboereepen voor de tĕmbolak (een soort mand, zie hoofdstuk over de manden) verft men op een andere wijze; men doopt de reepen in het roode vocht, uit de djoekoet schors bereid, en legt ze dan gedurende één nacht in sawahmodder.
Rotan laat zich zwart kleuren door de, van de gladde schil ontdane reepen te koken met water en jonge djèngkolbladeren, (Pithecolobium bigeminum Mrt, behoorende tot de Mimoseae), daarna te drogen, eindelijk in de modder te leggen, om de kleur goed donker te krijgen. In Soekanĕgara ondergaat dit materiaal een andere bewerking. De reepen worden eerst gedroogd, gedurende 15 dagen in vochtige aarde begraven, weer gedroogd en dan tweemaal gedurende eenige uren gedompeld in kooksel van sanintĕn (Castanea argenta Bl = Castanopsis argentea A. D. C. behoorende tot de Cupulifereae) of kareumbibast, (Homalanthus populifolius Grah = Homalanthus schenaultianus Juss, behoorende tot de Euphorbiaceae), totdat zij een egaal-zwarte kleur hebben aangenomen. Bruinzwart ontstaat door schroeiing, welk middel eveneens in Soekanĕgara wordt toegepast en wel bij de vervaardiging van rotanmatten. Daarmee kan men op de reepen zelfs bruin-zwarte teekeningen doen ontstaan. De reepen worden eenvoudig omwonden met pisangbast, (Musa-soort) waarin figuren zijn uitgesneden, zoodat het materiaal op die plaatsen bloot komt. De geheele reep legt men gedurende eenige oogenblikken in het vuur, dat natuurlijk alleen de van het pisangbast-omhulsel ontdane plekken aantast en bruin schroeit. (1)
Rotan wordt in Ampat Lawang (Palembang) zwart gekleurd door ze eerst in modder te begraven (ongeveer 48 uren lang), hetgeen loeboe heet; daarna worden de reepen gedroogd in een aftreksel van koelit kĕtapang (schors of bast van de Terminalia Catappa L., behoorende tot de Combretaceae), — aèr pĕngĕlat genaamd —, en ten slotte weer in modder gelegd. In de Ranau districten verft men manden roodbruin met een aftreksel van den bast van den gĕtah heling of krinding (zie blz. 67). De bast wordt fijn gestampt en eenige dagen in water geweekt. De aldus verkregen kleurstof wordt door middel van een kwast van klappervezels op de te verven manden bestreken, welke daarna gedroogd worden. Dezelfde bewerking wordt nog eens of meermalen herhaald, al naarmate men de kleur licht of donker wil hebben. Begraaft men de aldus bruingekleurde reepen een tijdje in de modder, dan worden ze intens zwart. In Komering Oeloe (Palèmbang) gebruikt men voor de zwartkleuring den bast en de bladeren

(1) In zijn werk Basketry Bolo Case from Basilan Island (Proceedings U S. National Museum. Vol. XXXIII No. 1566) heeft Otis T. Mason het over een dergelijke, op Basilan (ten Zuidwesten van Mindanao) bekende techniek.
„The weaving of the body (of a basket) is smoked so as to present an X shaped design in natural color, effected by laying two palm leaflets crossed on the surface while the coloring was going on."

van den taroen (Indigofera, behoorende tot de Leguminoseae) en de oebar sĕrai. (?) Hierboven werd reeds gewaagd van een methode in Palèmbang, om heele manden zwart te kleuren (door besmering met oebar sĕrai); niet dus de reepen worden één voor één gekleurd, maar het voorwerp, dat gevlochten is, ondergaat in zijn geheel de onderdompeling.
Wat in Palèmbang echter reeds een typisch systeem is, wordt in Kroë vervolledigd tot het verkrijgen van bepaalde patronen, en we zullen later zien, dat een zelfde methode ook bij de Dajaks en Toradja's in gebruik is.
De vlechter van Kroë heeft bedacht, om bij de kleuring met oebar of air oebar (aftreksel van de oebar = djoewĕt = Eugenia jambolana Lam. behoorende tot de Myrtaceae) een patroon uit te sparen, door gebruik te maken van een grondstof, welke ter plaatse, waar hij de figuur wenscht te hebben, niet door de air oebar wordt aangetast.
Wil hij nu een mand vlechten, dan gebruikt hij eerst als materiaal de bĕmban boeroeng, welke door het air oebar wordt aangetast, en vlecht hij supplementair, als de mand gereed is, de patronen daarop met bamboe sĕmak (een soort bamboe met gladde schil), waarop de verfstof niet pakt, dus afglijdt. Nu dompelt hij de geheele mand in de air oebar; het fond van bĕmban boeroeng wordt roodbruin en later, aan de lucht blootgesteld, zwart, terwijl de bamboe sĕmak haar natuurlijke kleur (lichtgeel) blijft behouden, zoodat hij een lichtgeel vlechtpatroon krijgt op een zwarten achtergrond. Hetzelfde procédé dus als bij het batikken! In plaats van was als bedekking voor de niet te kleuren plekken, gebruikt men bij het vlechten hier bamboe sĕmak, waarop de kleurstof afglijdt.
Eigenlijk is 't de gladde schil van de bamboe sĕmak, waarop een, zoo doordringende, veel looizuur bevattende verfstof, als de air oebar, haar uitwerking mist. Waar de schil der bedekkende bamboe-sĕmak-reepen, bij het splijten of schrapen van het materiaal tot vlechtklare reepen, een weinig beschadigd is, daar is ook op de bamboe sĕmak de air oebar doorgedrongen. Hier en daar is zulk een methode ook in de Lampongsche districten bekend.
De Dajak gebruikt voor de zwartkleuring van rotan roet, gemengd met drakenbloed (djĕrĕnang). Dikwijls vlecht hij patronen, die hij in zijn mandenwerk gemaakt heeft, na met doorgaande, supplementaire reepen; een enkele maal past hij voor de kleuring eenzelfde methode toe.
De Toradja voert deze methode nog beter en mooier uit dan de Kroësche vlechter.
Is het op deze wijze gevlochten en gekleurde Kroësche mandenwerk roodbruin, en heeft de air oebar hier en daar ook plekken buiten de eigenlijke patronen aangetast, bij de Toradja'sche bingka lora's (zie hoofdstuk over manden) ziet men een mooie, gitzwarte kleur, die zich enkel bepaalt tot het fond, terwijl geen plekje der blank uitgespaarde patronen door het minste smetje kleurstof ontsierd wordt.
De methode komt in hoofdzaak met die van Kroë overeen. De heer Alb. C. Kruyt licht mij daarover met het navolgende in: De bingka lora wordt met den binnenbast van de wojo wiyoe (een bamboesoort, zie hoofdstuk materialen) tot patronen gevlochten en met reepjes schil of buitenbast van de wojo watoe (een andere bamboesoort) nagevlochten. Dit navlechten heet 'ndasoela. Vervolgens wrijft men het mandje in met water, waarin de geschraapte wortel van den poloboom (= Ixora longituba Boerl.? behoorende tot de Rubiaceae) is uitgewrongen. Het mandje krijgt hierdoor een roodbruine kleur. Tot zoover is ook de Kroësche methode met air oebar precies dezelfde. Maar de Toradja gaat verder en vindt die roodbruine teerkleur niet mooi. Vandaar, dat hij het roodbruine mandje aan den buitenkant inwrijft met santi, een zwarte verfstof, welke men op de volgende wijze verkrijgt. In zuur geworden palmwijn, waarin men een heet gemaakt mes heeft afgekoeld, doet men de vruchten van den sidanta(?) en de uiteinden van de loten der wioa(?), een soort kruipplant. Het vocht wordt dan roetzwart. Met de aldus verkregen verfstof wrijft men het geheele mandje in en laat het

drogen. Is het goed droog, dan wrijft men er met een stuk foeja (geklopte boomschors) over heen, waardoor de nagevlochten bamboeschilreepen tevens gemakkelijk blank worden geveegd. Vooral bij het snijden dezer na te vlechten bamboeschil tot vlechtklare reepen komt het er op aan, de oppervlakte, de gladde schil niet te beschadigen. De Kroësche vlechter is hierin niet altijd even nauwkeurig en neemt bovendien wel eens aan de zijden van elk zoo'n reep een klein, smal strookje schil weg, doordat hij zijn mes bij het gelijk afstrijken niet in juisten, rechten stand gehouden heeft. Dat deze kleine onnauwkeurigheid zich door de kleurmethode verraadt, spreekt van zelf; de verfstof zet zich ook af op de beschadigde zijden van den schilreep; de lijn van het patroon wordt daardoor verstoord.

Zoo iets zal men op de Toradja'sche bingka lora niet aantreffen.

Pandanreepen worden zwart, wanneer men ze eerst bruinrood maakt, door ze volgens de hierboven omschreven wijze te koken in het sap van jonge djati-bladeren (Tectona grandis, zie blz. 68) en ze daarna gedurende 3 dagen in modder te begraven.

Pandan en mansiang worden in de bovenstreken van Ajer Bangis (Padangsche Benedenlanden) zwart gekleurd, door ze eerst rood te kleuren met een aftreksel van kajoe dagang(?) of nodjo (Peristrophe tinctoria, behoorende tot de Acanthaceae) en daarna in de modder te leggen.

Op de Batoe eilanden gebruikt men silai (Maleisch) of siè (Niasch) bladeren. De pandan wordt eerst eenigen tijd in zwarte modder gelegd.

Mansiang wordt in de onderafdeeling XX Kotta (Singkarah) zwart gekleurd, door ze te koken in het aftreksel van de fijngestampte bladeren van de indigoplant (poelasan) en van sitontom (een veel in het wild groeiend struikgewas, Indigofera-soort), waarbij een weinig kalk wordt gevoegd van de pènsi (zoetwaterschelp), veel in het Singkarah-meer voorkomende.

In Solok wordt mansiang zwart gekleurd door koking van het materiaal met tontombladeren.

Voor de zwarte reepen in het Singkarahsche vlechtwerk worden de bastreepen (salisieh) van den pisangstam (pisang ḳalè of pisang bamban, Musa-soorten) gebruikt. Deze reepen zijn reeds zwart van kleur, en mochten zij dat nog niet voldoende zijn, dan worden zij eenigen tijd in de modder gelegd. Op ongeveer dezelfde wijze doet men in Batipoeh en X Kota (Padang Pandjang) met de schors van den pisang kalè of van den pisang rantau gadang, (Musa-soorten). Voor de zwartkleuring van pandan, agam en mansiang past men in Loeboek Sikaping de methode toe, om de bladreepen eerst een tijdje in modder te leggen (di tjolok) en na droging met biengkèq (een gladde, platte, donkerbruine pit) glad te wrijven.

In Atjeh past men de methode toe, om de reepen eerst bruinrood te kleuren en ze daarna in modder te begraven. In den Riouw Archipel dompelt men voor de zwartkleuring van pandanreepen deze in een bad van indigo en kalk.

Op Banka gebruikt men voor de zwartkleuring gambirbladeren (bladeren van den Uncaria gambir Roxb, behoorende tot de Rubiaceae) of den bast van den tĕlimpoeh(?), een in het wild groeiende boomsoort. Op Borneo is voor de zwartkleuring van poeroen het gebruik van djaringbladeren (djaring = djèngkol = Pithecolobium bigeminum, zie blz. 72) bekend. Op de kustplaatsen in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo maakt men poeroen reepen zwart, door ze met sap van djaringbast (Pithecolobium bigeminum, zie hierboven) te koken en daarna in modder te begraven.

In Bwool past men de methode toe: eenige dagen de reepen begraven in modder en dan die reepen koken met de bladeren van den molo miaoe(?) (een heester).

In Tondano worden silarbladreepen zwart gekleurd, door ze eerst 2 dagen lang in modder te leggen en daarna te koken in een mengsel van sangkĕt-bast en -bladeren. (Sangkĕt is de Homalanthus populifolius = de Buitenzorgsche kareumbi, zie pag. 73).

In Tombatoe kookt men eerst de reepen in het sap van lolombino-bast (= bombongan, een Eugenia-soort) en legt men ze daarna in modder.
Op de Sangir- en Talaut-eilanden kleurt men reepen zwart, door ze eerst te koken met het sap van daoen palĕnti(?) en daarna in modder te leggen.
Tot het zwart verven van pandan-bladeren past men in Wahaai (residentie Amboina en Onderhoorigheden) de methode toe, om de reepen eerst gedurende 3 dagen in modder, waarin de sagoepalm groeit, te leggen, waardoor ze een blauwgrijze kleur krijgen, en daarna te koken (gedurende een heelen dag) met daoen toëintoto. (?)
Op de Key-eilanden gebruikt men den bast en de bladeren van den kameroeboom, (?) vermengd met wat sirihkalk.
Voor het zwartkleuren van lontar-reepen gebruikt men in Beloe (Timor) de bladeren van den taoek-boom (Indigofera-soort).
Om lontarreepen lichtbruin te maken, past men op Solor en Alor het middel van berooking toe.
Mèndong wordt eerst gedurende een etmaal in modder gelegd, welke bewerking men in Magĕtan blĕdĕr noemt, en vervolgens met de gestampte bast (babakkan) en de bladeren van den kĕmlåkå boom (Phyllanthus emblica L., behoorende tot de Euphorbiaceae, zie blz. 72) en water gekookt, totdat de reepen egaal zwart zijn geworden.
In Jogja kookt men ze in een mengsel van kopervitriool (toendjoeng), bladeren en vruchten van den tjoengtjoeng bĕloet (een klimop, Melanthesa rhamnoides Bl., behoorende tot de Euphorbiaceae) en een weinig klontjes-suiker.
De vlechtklare mèndong- of pandan-reepen moeten te voren eerst gedurende 12 uren in de modder zijn gelegd, om ze buigzamer te maken. Na de reepen goed in het hierboven omschreven mengsel te hebben uitgekookt, worden ze met gewoon water afgespoeld; zij zijn dan zwart en worden verder in de zon gedroogd. In plaats van tjoentjoeng bĕloet (zie hierboven) worden ook wel eens de vruchten van den djåhå boom gebruikt (Terminalia bellerica, zie blz. 72), welke vruchten op de pasar te Jogjakarta voor 10 centen per kattie worden verkocht.
De ongekleurde mèndong legt men in Bagĕlèn gedurende 3 etmalen in modder (ambĕlĕt). Elken morgen wordt het materiaal er uit gehaald, om gedurende een poos aanhoudend getrapt te worden. Na drie etmalen vertoont de mèndong een blauwachtige kleur.
Hierop droogt men de biezen in de zon, kookt ze met fijngestampte bladeren van den toetoep, krĕmbi, gintoeng, gamprit, of wèwèan, ([1]) of eenige dezer met elkaar vermengd in water, in een aarden pot, en wel gedurende een uur, en droogt ze in de zon, waarna ze een zwarte kleur vertoonen (toetoep en krĕmbi komen op erven en in boomgaarden, ook in bosschen voor, gintoeng en wèwèan treft men veelal in bosschen aan; gamprit is een klimplant, die in bosschen groeit).
Pandan en mèndong worden in Moentilan zwart gekleurd, door ze met fijngestampte bladeren van den djamboe-bidji-boom (Psidium guajava L., behoorende tot de Myrtaceae) in de modder te begraven. In zijn „de Inlandsche nijverheid in de residentie Kedoe" schrijft de heer W. Meijer: „De mèndong wordt zwart gekleurd, door ze eerst te koken met bladeren van den toentoeng bĕloet, (Melanthesa ramnoides Bl., zie hierboven) en daarna eenigen tijd in den modder te leggen."

([1]) Voor toetoep geeft de Clercq op: Acalypha-soort, en ook Macaranga tanarius Muell, behoorende tot de Euphorbiaceae.
Krĕmbi is de Homalanthus populifolius, zie blz. 73.
Gintoeng = Bischofia javanica, zie blz. 65.
Gamprit = ?
Voor wèwèan geeft de Clercq op: Monochoria vaginalis Presl, behoorende tot de Pontederiaceae.

In Indihiang worden de reepen eerst rood gekleurd (zie boven) en daarna gedurende een zekeren tijd in de modder gelegd, om ze zwart te krijgen.
Het zijdeachtige, gladde soekĕt wĕloelang van Keboemèn wordt slechts een nacht in groote paso's (aarden potten) vol modder gelegd en heeft dan reeds een bruinzwarte kleur aangenomen.
Wĕlingi wordt pas roodbruin bij herhaaldelijke onderdompeling in een aftreksel van den bast van den salamboom (Eugenia polyantha, zie blz. 65). Om nu op de reepen een gitzwarte kleur te krijgen, worden zij nog in sawahmodder begraven. Als kleurmiddel gebruikt men in Pandĕglang den bast van den reungrang, een boom, die in de bosschen groeit.
Om reepen bruin te krijgen, past men b.v. het middel van berooking toe, zoo b.v. bij de Grĕsiksche tropongs en de Ampat Lawangsche tompo's. Deze methode wordt b.v. in Poear Datar op kibangs (manden) toegepast.

Geel. Bamboe, pandan en mèndong laten zich geel kleuren door de bereide reepen te koken in koenirsap (Curcuma longa L, behoorende tot de Scitamineae), of met atal te bestrijken, (atal is een gele, op zwavel gelijkende kleiaarde; men maakt er ook borèh van), of te koken met een aftreksel van de schil van den mĕngkoedoe of patjé-boom (zie blz. 66).
Voor de geelkleuring van pandan-reepen gebruikt men op Madoera het aftreksel van tĕmoe lawak (Madoereesch: tomo labak, Curcuma Zedoaria Rosc, behoorende tot de Scitamineae), vermengd met een weinig aluin en het sap van den bast van den moendoeboom (volgens de Clercq: Garcinia dulcis Kurz, behoorende tot de Guttifereae, en volgens Filet en Bisschop Grevelink: Stalagmites dulcis, behoorende tot de Clusiaseae). In dit vocht worden de reepen gekookt. Ook gebruikt men in plaats van aluin citroensap of tamarinde als fixeermiddel.
Bij het aanwenden van koenir als kleurstof dient hier en daar kalk als fixeermiddel.
Om soekĕt wĕloelang geel te kleuren, moet men dit materiaal gedurende een nacht onderdompelen in een aftreksel van de asch van gebrande bloengkang (het dikke einde van een klapperbladsteel).
De Indihiangsche vlechtster neemt knollen van den konèng (koenir, zie hierboven), stukken, gekapt van de hondjè-plant (Amomum-soort, behoorende tot de Scitamineae), stampt deze ingredienten samen fijn, en kookt ze met water tot een aftreksel, waarin pandanreepen zich bij onderdompeling geel laten kleuren.
Voor het geelkleuren van mèndong- en pandanreepen gebruikt men in Jogja de schillen der wortels van den patjé-boom (Morinda citrifolia, zie blz. 65).
In de Lampongsche districten verkrijgt men lichtgele bamboereepen door kleuring met tĕmoe lawak (toemboeh labak Curcuma Zedoaria Rosc, zie hierboven) of koenjit (Curcuma longa, zie hierboven).
Bij toevoeging van sirihkalk wordt de kleur donkergeel.
Voor de geelkleuring van pandan gebruikt men een kooksel van de siè plant (Maleisch silai) met koenjit (zie hierboven).
Lichtgeel worden in Singkarah pandan- en mansiangreepen gemaakt door de in den wind gedroogde reepen in een groote pandanmat in bossen bijeen te rollen, en die gedurende 3 of meer dagen binnenshuis aan het licht te onttrekken.
In Atjeh kookt men pandanreepen, om deze geel te kleuren, met kleine stukjes goedranghout (= tĕgĕrang; Cudrania javanensis Trecul, behoorende tot de Urticaceae) en water, welk middel ook in den Riouw-Archipel bekend is onder den naam van kĕdĕrang.
Op Borneo komt op het Dajaksche vlechtwerk naast rood en zwart, ook wel eens geel voor. Men verkrijgt deze kleur, door de reepen te koken met water en met de geklopte en gestampte wortels van den arau (Casuarina equisetifolia L, behoorende tot de Casuarinaceae). Ook is in

enkele gedeelten van Borneo het geelkleuren met tĕmoe lawak (Curcuma Zedoaria, zie blz. 77) en curcuma bekend. Een mooie, natuurlijk-gele kleur heeft de stengel van de Borneosche tawa tawa, een soort orchidee (zie hoofdstuk: Materialen).
Gele reepen worden op de Ambonsche eilanden veel gebruikt; men verkrijgt die door kleuring met het sap van koeni (= Curcuma, zie blz. 77).
De Sasak van Lombok verft bamboe reepen mooi geel, door gebruik te maken van atoe (een soort gele aarde [1]). Bij de geelkleuring hiermee gaat hij op precies dezelfde wijze te werk als bij het roodkleuren met gintjoe. (Zie hiervoor bij: Rood).
Hoewel in Zuid-Celebes voor het kleuren van lontar- en pandan bladreepen over het algemeen aniline kleurstoffen gebruikt worden, welke er onder den naam van kĕsoemba bekend staan, past men voor de geelkleuring ook mĕngkoedoe (Morinda citrifolia, zie blz. 66) en curcuma toe. Op de Boetonsche eilanden wordt de geelkleuring van koeal reepen met curcuma (Boetonneesch: mentomo) vaker toegepast. In Boné en Tanette komt dezelfde orchidee-soort voor, welke den prachtig gelen stengel voor vlechtmateriaal heeft. Wordt deze orchidee-soort op Borneo tawa tawa genoemd, in Zuid-Celebes heet ze anemie of alĕmi (zie hoofdstuk: Materialen). Vooral bij het vlechten van sierlijke doozen komt er het materiaal uitmuntend te pas. In de Minahassa gebruikt men voor de geelkleuring van silar bladreepen curcuma-sap en kalk, of curcuma en citroensap. Geel is een kleur, die vrij veel voorkomt op het vlechtwerk van den Ambon-, Banda- en Timor-eilandengroep, waar men voor de geelkleuring van lontarreepen mĕngkoedoe (Morinda citrifolia, zie blz. 66) gebruikt.
In Béloe wordt dit materiaal nenoekabod [2] genoemd; men legt er de te kleuren lontarreepen een week lang in water en gestampte mĕngkoedoe schil.

Groen. De groene kleur wordt verkregen door onderdompeling in aniline verstof, of in aftreksel van de schil van den moendoe boom (Garcinia dulcis, zie blz. 77) of in een aftreksel van den bast van de manggagoerih (Mangifera-soort) of in een aftreksel van kârâlĕgi bladeren (Phaseolus lunatus L, behoorende tot de Leguminoseae).
In de onderafdeeling XX Kota (Singkarah) worden mansiang reepen groen gekleurd, door ze eenige uren te koken in een aftreksel van daoen si tontom (bladeren van een in het wild groeiende Indigoferasoort).
In den Riouw Archipel kleurt men pandan reepen groen met boenga tĕlang (bloemen van de Clitoria ternatea, behoorende tot de Leguminoseae) en kopervitriool (troesi).
Groen is ook op Banka een geliefde kleur; men verft de reepen groen door ze in groene aniline te dompelen; als fixeermiddel gebruikt men er de limau nipis (djĕroek nipis) (Citrus acida Roxb = Citrus medica L, behoorende tot de Rutaceae).
Blauwgroen krijgt men in Tondano de bladreepen van silar, door ze te koken in het sap van taoem bladeren (indigo) en kalk.

Paars. Om aan bamboe-reepen een paarse kleur te geven, worden zij in Tjipoetri 3 à 4 malen bestreken met het vocht, verkregen uit den gestampten bast van den areuj mandjel, (Medinilla radicans Bl., behoorende tot de Melastomaceae) (een soort slingerplant).
In Jogja worden pandan- en mèndong reepen paars gekleurd, door ze te koken met de schors van den tingi-boom (Ceriops Candolleana Arn., behoorende tot de Rhizophoraceae, zie blz. 66).
Overigens treft men de paarse kleur heel weinig op Java aan. Op de Baweansche pandan-

[1] Op Java als atal bekend.
[2] Rottineesch: manoekoedoe; Timoreesch: bakoeloe.

matten komt ze voor, deze kleur is dan verkregen, door de reepen te dompelen in een bad van aniline verfstof.

Blauw wordt verkregen door kleuring met indigo en kalk. In Katimbang (Lampongsche districten) gebruikte men vroeger voor de blauwkleuring van bamboereepen de bladeren van kekara (Dolichos lablab. L., behoorende tot de Leguminoseae), in Djambi kleurt men pandan blauw, door ze te dompelen in een mengsel van fijngestampte taroem (indigo) bladeren en water. In de onderafdeeling XX Kota (Singkarah) wordt mansiang blauw gekleurd middels daoen poelasan (soort indigo). In Atjeh gebruikt men als donkerblauwe kleurstof de tarom (soort indigo). In Zuid-Celebes verft men lontarvezels (oera tala) blauw, door ze eveneens te dompelen in indigo (tarroeng, Makassaarsch, tĕrroeng Boegineesch, lalo, Boetonneesch). In Tondano maakt men silarbladreepen blauw, door ze te koken in het sap van taoem-bladeren. Doet men dit niet al te lang, of gebruikt men een slappe oplossing van taoemsap, dan verkrijgt men blauwgrijs, een kleur, welke op het Tondano'sche vlechtwerk veel voorkomt. Op de Sangir- en Talaut-eilanden maakt men gebruik van tahoeng (indigo), welke kleurstof in Rotti taoek en in Timor taoem genoemd wordt.

Wit ontstaat door bestrijking met kalk.
Ruwe paggers, omwandingen, plafonds worden tot eenvoudige patronen gevlochten, welke aangegeven worden met olieverf, of kalk.
Hoeden, tjapings, evenzoo tènongs (doozen) worden wel eens voor de sierlijkheid geverfd en verguld.

HOOFDSTUK V.

HOEDEN.

IN de beide districten Goenoengkĕndĕng van de afdeelingen Soerabaja en Grĕsik wordt door jongelieden en soms ook door mannen de topong of tropong gedragen, een van lontar bladreepen gevlochten hoed van 3 of 6 punten (boetjoe), welke dikwijls met draadjes wol, glaskraaltjes, enz. versierd is. In het onderdistrict Mĕnganti b.v. van het district Goenoengkĕndĕng wordt de driepuntige topong alleen in de Noordelijke, Oostelijke en Zuidelijke dessa's gedragen, terwijl de zespuntige meer in het overige gedeelte van dat onderdistrict voorkomt.

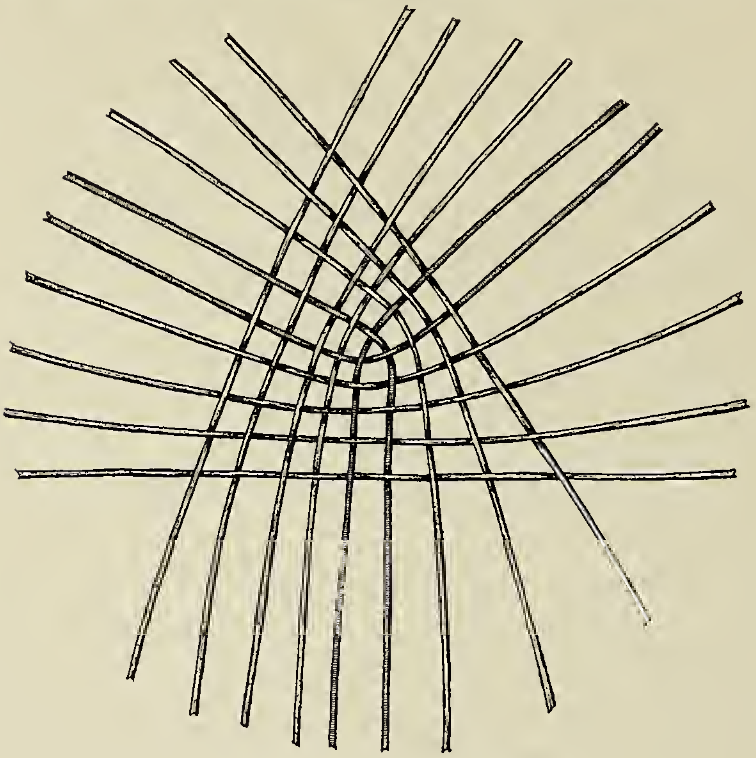

Fig. 59 Opzet van een topong.

Voor het vlechten van dit eigenaardige hoofddeksel zijn jonge lontar bladeren noodig, de z.g. poepoes, welke, na een dag gedroogd te zijn, gedurende een nacht in huis worden bewaard, om ze lenig te doen zijn. 's Morgens worden de bladeren met een klein mes in reepen gescheurd (di soewir). De topong kan alleen des morgens vroeg en des namiddags gevlochten worden, omdat volgens de vlechtsters de reepen overdag droog en stijf, en dus voor het vlechten ongeschikt zijn.

Het vlechten begint bij den top van den hoed, midden tusschen 3 of 6 boetjoes. Het begin wordt gevormd door drie reepen, die in hun middens zoodanig op elkaar worden gelegd, dat zij in 3 richtingslijnen loopen, welke twee aan twee met elkaar een hoek van 120° maken.

Telkens wordt dan een nieuwe reep bij de drie aanvangsreepen gevoegd en met het vlechten voortgegaan. De voor topongs toegepaste vlechtmethode is de gewone diagonale éénslag.

De scheringreepen, bij den top van den hoed dicht bij elkaar, vormen ijlervlechtwerk, naarmate zij naar de drie punten loopen. Men begint dus eerst vrij ijl een gelijkzijdigen driehoek te vlechten, waarna het vlechtwerk in het midden vaster aangetrokken wordt. Hier ontstaat dus de top. Heeft men een voldoende grooten driehoek gevlochten, dan wordt elke zijde omgevouwen; de punten van den driehoek worden nu de boetjoes van de topong. Bij het van binnen aantrekken (op bepaalde plaatsen) van het vlechtwerk gaan de punten naar boven staan en verkrijgt men de holten in de zijden van den hoed.

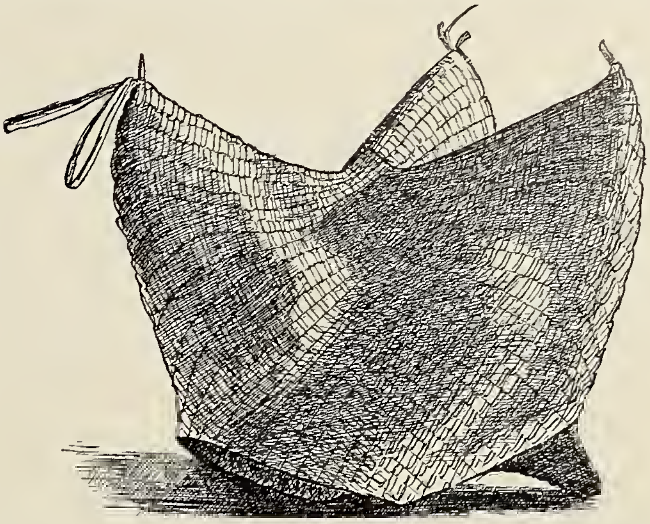

Fig. 60. Topong of tropong (hoofddeksel) met drie punten (boetjoe) van het onderdistrict Menganti (Soerabaja.)

De rand wordt om een lidi gevlochten en de einden worden in het vlechtwerk gestoken en afgesneden, waarna de driepuntige topong berookt wordt boven een mĕrang- of stroovuurtje, om haar een donkerbruinige tint te geven. Dikwijls wordt dan nog ter versiering bij den rand of van uit de punten een witte reep supplementair tusschengestoken.

De zespuntige topongs worden ongeveer op dezelfde wijze aangevangen, maar door vou-

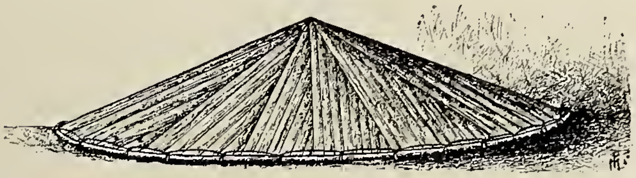

Fig. 61. Tjaping of tjapil van Java.

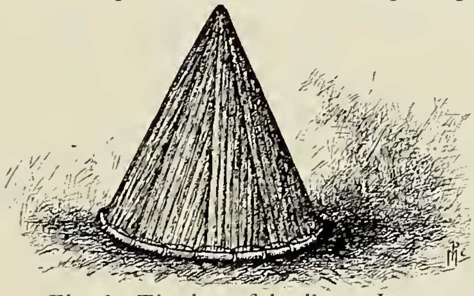

Fig. 62. Tjaping of tjapil van Java.

wing en nog ijlere vlechting verkrijgt men zes punten, die ook meer naar boven staan. Deze soort topongs worden zelden of nooit berookt, maar zijn meer versierd met wolfranje, kraaltjes enz. De eigenaardige vorm van de topong, zal, gelijk de z.g. driepuntige topi gajamman, vermoedelijk afgeleid of nagebootst zijn van dien van een kroon of makoeta. De heer J. Knobel schrijft in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde jaargang 1908), dat volgens de overlevering de topong de vroegere dracht was van Lemboegoemarang, pajoengdrager van den vorst Praboe Satmâtâ I.

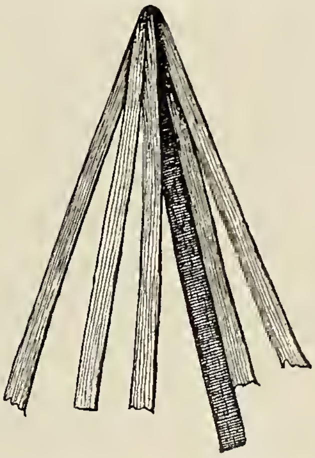

Fig.63 Opzet van een tjaping

In de afdeeling Grĕsik (district Goenoengkĕndĕng) onderscheidt men naar gelang van de lengte der punten aan de topong de navolgende soorten.: djĕnggaroeng, pèndèk padjĕg, en pèndèk tjilik. Van de tjapings of toedoengs (Madoereesch: tjapèng of todjoeng) bestaan verschillende soorten. De eenvoudigste is die, welke rondgesneden is van een klapperschutblad; een andere hoed, door den dessaman samengeflanst, bestaat uit een geraamte van waroebladeren, welke dakpansgewijze over elkaar met stokjes vastgehecht en waarin in het rond bamboestaafjes vastgestoken zijn (zie fig. 64).

Een hoed, zooals die gebruikt wordt door koelies, werklieden, landbouwers, enz. is de tjaping in den vorm van een stompen kegel met breeden rand, of een scherpen kegel met smallen rand.
Dergelijke hoeden, gemaakt van lontarbladreepen, zijn eigenlijk niet gevlochten; de bladreepen zijn bij de punt van den hoed, waarmede begonnen wordt, over elkander gelegd, op de wijze, zooals b.v. het papieren kurkomhulsel van een apothekersfleschje wordt rondgevouwen.
Tusschen twee aldus geplaatste reepen, welke van beneden natuurlijk een gaping zouden doen zien, omdat zij daar ver van elkander verwijderd zijn, wordt telkens een andere bladreep tusschengeschoven. In concentrische cirkels worden al deze reepen met agĕltouw vastgemaakt, (agĕl is de vezel van het jonge gĕbangblad), terwijl de ronde benedenrand bevestigd wordt aan bamboe klemringen. Op deze wijze worden ook nog tjapings of toedoengs in andere vormen samengesteld.
Behalve lontarblad, dat koel, glad en sterk is, kan ook klapperblad gebruikt worden.

Fig. 64. Hoed uit Djombang.

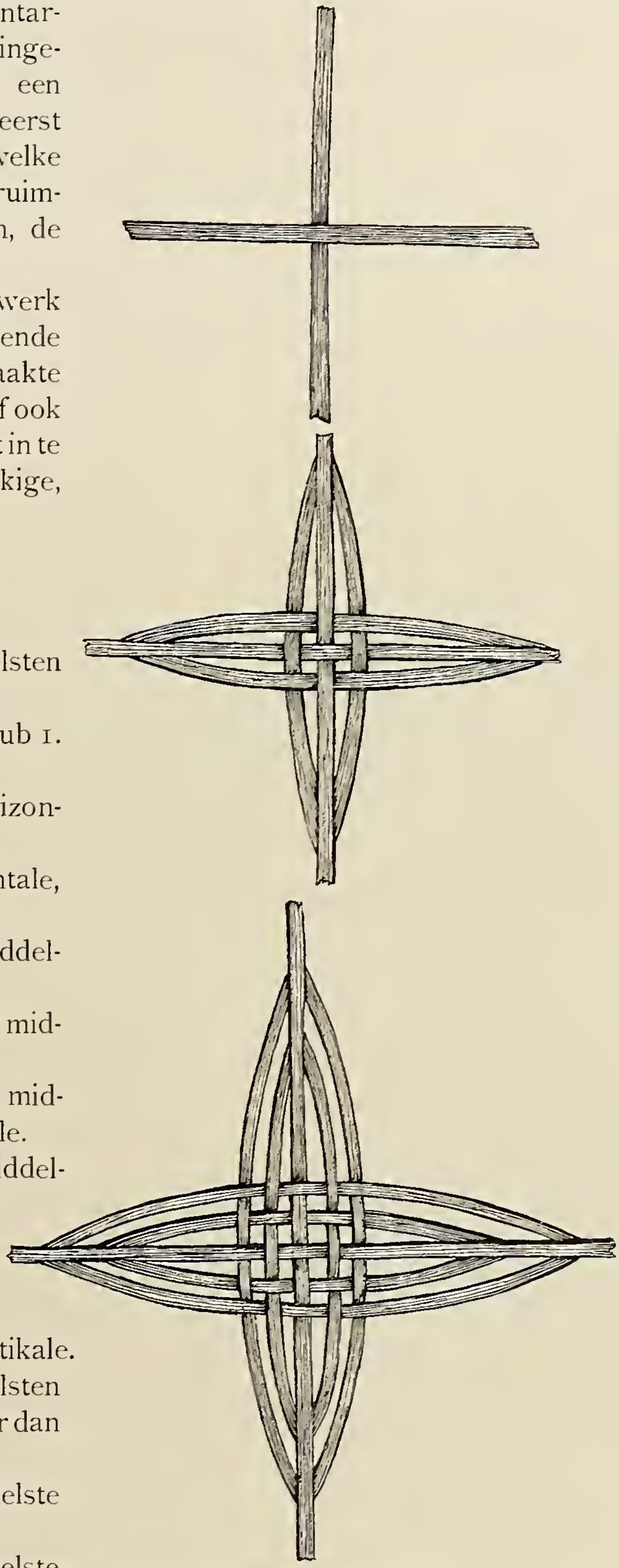
De gewone tjapings, zooals zij door de koetsiers gedragen worden, d.w.z. de bolle hoofddeksels met breeden rand, worden van bamboe gevlochten, en evenals bij de vervaardiging van alle andere hoofddeksels, altijd van den top begonnen.
Meestal is de tweeslag-vlechtmethode toegepast.
De opzet heeft plaats, door drie reepen in hun middens zoodanig kruisgewijs op elkaar te plaatsen en te verbuigen, dat de top en drie open segmenten van den hoedbol gevormd worden. Ten einde een rand te verkrijgen, die breeder is dan den ronden top van den hoed, moeten ook alle reepen in de middens veel smaller zijn dan aan de uiteinden.
De koetsiershoeden en ook andere tjaping soorten worden dikwijls met glansverf en verguldsel versierd, waartoe het vlechtwerk te voren eerst met vliegerpapier wordt beplakt. Veelal gebruikt men naar gelang van den vorm, welke men aan den hoed wenscht te geven, een zekere soort houten leest (klĕboet), waarover het vlechten plaats heeft. De gemakkelijkste methode voor het hoedenvlechten, toegepast in Soerabaja, is om te beginnen, met 2 reepen bij huns middens loodrecht op elkaar over de houten leest te leggen. Om dit midden uit, wordt evenwijdig aan de loodrecht op elkaar staande en conisch verbogen reepen, als het ware in het vierkantgewerkt. Aan de eerste scheringreepen worden aan weerszijden twee andere scheringreepen aangepast, welker einden eenvoudig achter de eerste scheringreep worden verbogen. De volgende twee scheringreepen zijn iets langer, de twee volgende weer langer, zoo geschiedt ook de aanvlechting der dwarse reepen. En elken reep op die wijze met een flauwe bocht invlechtend, verkrijgt men om de twee beginreepen de opbouwing van de vier segmenten tot een conisch gevormden hoed. (Zie fig. 65).
Meestal heeft de tjaping een grovere voering, op dezelfde wijze gevlochten, en waaraan de ring is bevestigd, waarmee men den hoed op het hoofd zet.
Zagen we hiervoren reeds, hoe een hoed wordt gemaakt door ineenvouwing van bamboereepen, op de Madoereesche tanggoek zijn beide werkwijzen toegepast. De Madoereesche tanggoek is dus een hoed van bamboevlechtwerk, bekleed met lontarbladreepen.

Men heeft voor de vervaardiging van dezen hoed noodig: *a.* schillooze bamboereepen, *b.* lontarbladreepen, en wel: lange reepen (korbih) en kortere (boedoek), waaraan een spits toeloopend einde geknipt wordt (esèkot). Deze lontarstrooken worden op het bamboevlechtwerk ingenaaid, en, gelijk reeds omschreven en door een teekening duidelijk gemaakt is, vervaardigt men eerst een mantel van de lange reepen (korbih), welke ingenaaid (èdjaiq) worden; de opengebleven ruimten vult men met de kortere boedoek's aan, de spits stekende onder tusschen twee korbih's.

Voor de vervaardiging van het bamboevlechtwerk van de tanggoek past men op Madoera de volgende methode toe: Men vlecht over een reeds gemaakte tanggoek, welke dan als vorm of leest dient, of ook op een omgekeerde poloq (aarden pot, om rijst in te koken) of op een omgekeerde bhoedjoeng (buikige, aarden pot) waarin water wordt bewaard.

De opzet van het vlechtwerk is aldus:

1. Men legt drie reepen vertikaal voor zich.
2. 1 horizontale op de 3 sub 1, in het midden.
3. 1 horizontale beneden sub 2, op den middelsten en onder de 2 andere vertikale sub 1.
4. 1 horizontale beneden sub 3, op de drie sub 1. (Zie fig. 66).
5. 1 vertikale rechts van de andere, op de horizontale, sub 2, 3 en 4.
6. 1 vertikale links van de andere op de horizontale, sub 2, 3 en 4.
7. 1 horizontale boven de andere, onder den middelsten vertikale, op de andere vertikale.
8. 1 horizontale beneden de andere, onder den middelsten vertikale, op de andere vertikale.
9. 1 vertikale rechts van de andere, onder den middelsten horizontale, op de andere horizontale.
10. 1 vertikale links van de andere, onder den middelsten horizontale, op de andere horizontale.
11. 1 horizontale boven de andere, onder de 3 middelste vertikale, op de andere vertikale.
12. 1 horizontale beneden de andere, onder de 3 middelste vertikale, op de andere vertikale.
13. 1 horizontale boven de andere, op den middelsten vertikale, en naar rechts en links eerst onder dan op twee vertikale.
14. 1 horizontale boven de andere, op 3 middelste vertikale, onder de overige vertikale.
15. 1 horizontale boven de andere, op 4 middelste vertikale, onder de andere vertikale.
16. 1 horizontale boven de andere, onder 3 middelste vertikale, op de overige vertikale.

Fig. 65. Opzet van een hoed.

17. 1 horizontale boven de andere, onder 4 middelste vertikale, op andere vertikale.
Hierna wordt het boveneinde van den middelsten vertikale gelegd onder twee vertikale links en rechts daarvan, door deze naar elkaar toe te trekken.
De middelste reep van sub 1 en de reep sub 3 vormen respectievelijk de dwars- en de lengte-as van de tanggoek en heeten korbih; de andere reepen zijn de boedoeks.
De vlechtslagen aan weerszijden der beide assen zijn gelijk. De holle vorm van de tanggoek wordt verkregen, door de reepen aan weerszijden der assen naar elkaar toe te trekken, en ook door, na een zeker aantal slagen, de twee boedoeks aan weerszijden van de korbih af te snijden, en daarna de boedoeks aan weerszijden van de korbih naar elkaar toe te trekken.
De holle vorm heet koewoeng. Het aantal vlechtslagen, waarna twee boedoeks worden afgesneden, hangt af van de grootte, die men aan de tanggoek wenscht te geven.

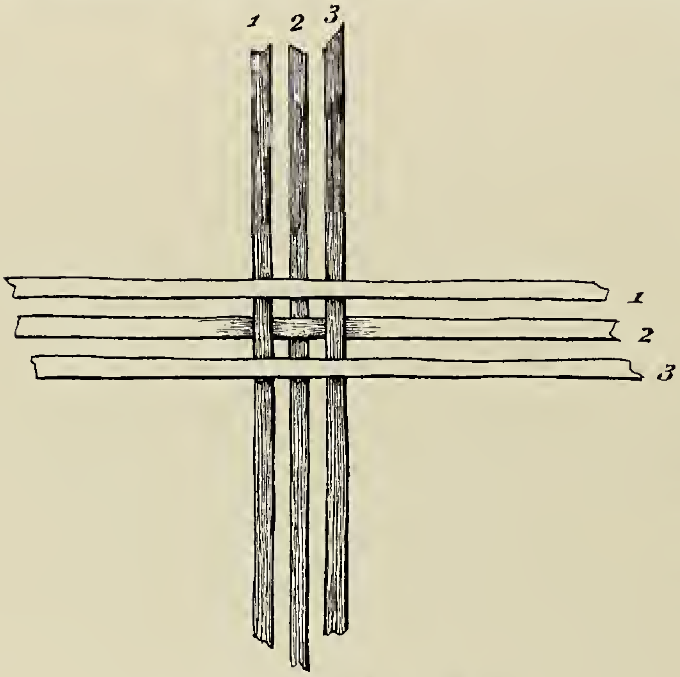

Fig. 66. Opzet van een tanggoek.

Is de verlangde grootte verkregen, dan komt langs den rand, zoowel aan de buiten- als aan de binnenzijde een bamboedraad (kèpèq).
Daarna worden op het vlechtwerk de lange lontarstrooken ingenaaid, (de korbih), vervolgens de korte lontarstrooken (boedoek) tusschengestoken en ingenaaid. De kèpèq's of draden worden los gemaakt en weer op het lontarbekleedsel en aan den binnenkant van de tanggoek vastgenaaid; daarbij moet men er zorg voor dragen, dat de voorzijde van de tanggoek iets korter is dan de achterkant, terwijl de beide kanten aan weerszijden van de lengte-as aan elkaar gelijk zijn.
De reepen worden later met het vlechtwerk afgesneden en aan den uitersten rand weder met garen aan elkaar bevestigd.
De koeloek is een staatsiemuts of staatsiehoed, die door Javaansche ambtenaren gedragen wordt bij officieele gelegenheden.
Ze heeft den vorm van een afgeknotten kegel, is gemaakt van bamboevlechtwerk en bekleed met laken of linnen. De vlechtwijze is de diagonale tweeslag. De hoed wordt over een houten leest of klĕboet gevormd.
Van een ander model is de songkok, die in dagelijkschen dienst door ambtenaren gebruikt wordt. De songkok wordt vlak gevlochten volgens de kèpang methode (tweeslag) en doorgevlochten, totdat een klep is gevormd, en vervolgens cylindrisch naar achter omgebogen, waar de randen aan elkaar worden bevestigd. De songkok wordt evenals de koeloek gewoonlijk met laken overtrokken (nadat het vlechtwerk eerst met papier is beplakt), en ter versiering wel eens van zijkleppen voorzien.
In Jogjakarta onderscheidt men: *a*, de songkok met klep en opstaanden rand van achter. Deze songkok wordt door den rijksbestuurder en de regenten gedragen. *b*. toedoeng sorokkan, (fig. 67), hoed of songkok, maar zonder opstaanden rand van achter en van boven bijna geheel open. Wordt gedragen door mindere ambtenaren. *c*. toedoeng koewoekan, hoed als toedoeng sorokkan, maar met geheel gesloten bol, ook wel tjĕmplon geheeten. Wordt gedragen door particulieren.

In Keboemèn bestaat de toedoeng gewoonlijk uit drie op elkaar gelegde stukken vlechtwerk, waarvan het bovenste het fijnst en het middelste het grofst is.
Van boven naar beneden heeten deze lagen: lambar, rangkĕppan en babon.
Deze drie stukken vlechtwerk worden van een samenvattenden rand voorzien, bestaande uit twee, ± 5 m.M. dikke bamboelatten, welke daaraan met bamboe of idjoek-touw, dan wel — bij de fijne hoeden — met garen worden bevestigd. De kopjah (de rand onder in het midden van den hoed, waarin men het hoofd steekt) — de kopjah heet in Karanganjar pontang — bestaat uit een toegebogen stuk vlechtwerk, waartusschen men — om daaraan eenigszins stijfheid te geven —, een grover stuk vlechtwerk steekt. Het bevestigen van de kopjah aan den hoed geschiedt door middel van bamboe-touw of garen, deze handeling noemt men: ngoenggahaké kopjah.
Men begint altijd de buitenste laag te vlechten. De vlechter gaat daartoe met gekruiste beenen op een bankje zitten, en plaatst op zijn schoot een plankje van 5 d.M. lengte, 3 d.M. breedte en 1 c.M. dikte. Daarop legt hij een reep, daarna een tweede, die loodrecht op het midden van den eerste komt. De opzet heet sisik mĕlik.
Ook in Keboemèn en Karanganjar past men de methode — hierboven reeds omschreven — toe, om de beginreepen in het midden breed en aan de einden puntig te maken, ten einde den gewelfden vorm te verkrijgen.
In Japara onderscheidt men de tjaping tjèpèr d. i. de platte hoed, en de tjaping ngoekoessan, d. i. de hoed, als de koekoessan, rijststoomer, dus kegelvormig.
In Koedoes komt de z. g. tjaping-krandjangan voor, een platte, bolle hoed, aldus genoemd naar het yle, bamboevlechtwerk (drierichtingsmethode), dat bovenlaag en voering vormt. Bovenlaag en voering zijn vastgenaaid aan het tusschengelegen vulsel van arènbladeren.

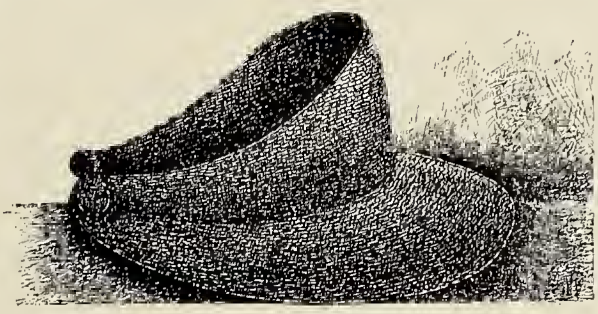

Fig. 67 Toedoeng sorokkan

Deze drie lagen zitten aan den rand vast tusschen bamboezen ringen, dicht omwonden met idjoek-touw, dat door de drie lagen is heen gehaald. De tjaping krandjangan wordt in Koedoes en Japara door vrouwen gedragen.
In Cheribon en de Preanger onderscheidt men de doedoekoei grèngsèngan, een hoed van bollen vorm, van de doedoekoei tokok, een hoed met een punt.
In Indihiang (Preanger Regentschappen) worden de ± 100 reepjes bamboe, welke voor het bovenste gedeelte van hoeden moeten dienen (het begin van het vlechten heet er mitembejan) in het midden afgeschraapt, waartoe zij op elkaar gelegd, ongevouwen en te zamen aan het omgevouwen einde afgeschraapt worden.
De hoeden worden ook hier op een leest afgewerkt en gevormd.
Fijne hoeden worden vervaardigd in de onderdistricten Madjalaja, Tjigentoer en Oedjoeng broeng Wetan van de controle afdeeling Tjitjalèngka.
De vormen, waarin daar de hoeden vervaardigd worden, onderscheidt men in:
1. toedoeng of doedoekoei, plat-bollen hoed.
2. lèjang-lèjang, hoed met een punt.
3. topi (op fig. 69 aangeduid met 1); Europeeschen vorm met bol en rand.
4. oempak (op fig. 69 aangeduid met 2), platten hoed met verdieping en een open middenrand.
5. sĕkoeng (op fig. 69 aangeduid met 3) hoogen, bollen hoed.
6. lolotjèngan (op fig. 69 aangeduid met 4) met hoogen bol en rand.

Fig. 68. Soendaneesche hoedenvlechter.

Ook hier wordt voor elken vorm een houten leest (k a l b o e t of s o e n g l o n, zie 5 en 6 op fig. 69) gebruikt, waarover heen gevlochten wordt, benevens een houten bankje met gat, (p a g o, zie 7 op fig. 69) waarin de bol komt te liggen, als men den rand plat moet afwerken.
De fraaiste hoeden kosten er f 2.50 per stuk en kunnen in 6 à 7 dagen worden voltooid.
Meer bekend zijn de Tanggĕransche hoeden, die nu een artikel voor de wereldmarkt geworden zijn ([1]).
Ook deze hoeden worden bij den top begonnen, maar de „m i m i t i a n", de opzet, is voor alle hoeden niet dezelfde.
Zelfs om de m i m i t i a n moet onderscheid gemaakt worden in hoeden, die van de districten Sĕrdang en Ngémpang, Radjĕg en Tjilongok afkomstig zijn. Als materiaal wordt voornamelijk a w i t a l i gebruikt, dat per g è t è k of vlot uit Zuidelijke streken, Goenoeng Sindoer, Tjampéa, Djasinga enz. te Tanggĕran wordt ingevoerd.
Bij het transporteeren van de b a m b o e, welke f 0.25 à f 0.30 per stuk kost, wordt er voor gezorgd, dat de opperhuid niet beschadigd wordt. De minste beschadiging veroorzaakt vlekken in de onder de schil gelegen lagen, welke ook hier juist voor het maken van den hoed gebruikt worden.
Andere soorten b a m b o e zijn evenzoo in gebruik: a w i l é j a k, a w i b a l o e n, a w i a t a k, die van ongeveer dezelfde kwaliteit zijn als de a w i t a l i. Alleen de a w i a t a k, geeft, wanneer zij te veel aan water is blootgesteld geweest, aan de vlechtklare reepen, een geur, welke aangeduid

([1]) De hieronder volgende gegevens omtrent de Tanggeransche hoeden zijn ontleend aan een opstel, van de hand van den heer C. M. Pleyte, en voorkomend in de Locomotief van 21 en 24 Januari 1905.

2 1 6 7 5 3 4

Fig. 69. Soendaneesche hoedenvlechters.

wordt met den naam „baoe kastai ĕmbè", d. i. riekend als geitendrek. De bamboe wordt nu eerst van de opperhuid of schil ontdaan, 's avonds op het dak gelegd, opdat de dauw lenigheid kan geven aan het vlechtmateriaal en den volgenden dag in stukken ter lengte van een knoop, roewas, gekapt, en wel zoodanig, dat aan iedere roewas één knoop overblijft.

Deze koker dus, met een door een roewas gevormden bodem, wordt in 3 c.M. breede latten, „pangkoewaän" gekloofd. Elke lat krijgt bij den knoop een insnijding, waarna ze tot even breede reepen wordt gescheurd (ngèpèk), die tot aan de roewas loopen, welke dus de ontstane reepen bij elkaar houdt. De gladde binnenhuid, niet voor het vlechten van hoeden geschikt, wordt verwijderd.

Weer worden deze strooken gedurende een nacht aan dauw blootgesteld. Den volgenden dag worden de strooken geheel afgescheurd, gladgeschaafd en middels de bamboezen „djoegoel" (= de soewaran awi; zie hoofdstuk: Materialen) in even breede reepen verdeeld.

Men verkrijgt nu de voor toedoengs vlechtklare reepen (boëoek toedoeng), waarmee men eerst den opzet, het begin van den hoed, vervaardigt (mimitian).

Deze mimitian bestaat uit concentrische cirkels van steeds grooteren omvang, waartusschen de inslag gevlochten wordt, en heeft den vorm van een zuiver regelmatig, volkomen gesloten sterretje. (Vergelijk deze methode met die, welke toegepast wordt voor het vervaardigen van bodems van rantangs; zie hoofdstuk: Mandenwerk).

Het geheel dichtmaken hiervan is een groote kunst.

In de vlechtkampongs vindt men twee, hoogstens drie personen, die daarin bedreven zijn, en wier hoofdbezigheid is, mimitians voor anderen te maken.

Hiertoe gebruikt men voor de verschillende typen 6 × 2, 6 × 3, 6 × 4 of 7 × 4 vlechtdraden. Is het kroontje gereed, dan wordt dit door aanhaling der uitstekende draden dichtgetrokken en wordt de eerste inslagreep tusschen de, van onder daaruit hangende draden gelegd, en opdat die reep door de drukking naar de zijkanten van het kroontje niet verschuive, door een dunnen, mede ingevlochten bamboedraad, kawan, dien de vlechter niet loslaat, op zijn plaats gehouden. De drie eerste ringen, idĕran, zijn van dezen draad voorzien; bij de volgende wordt deze overbodig.

Van rechts naar links vlechtend en door, — naarmate het vlechtwerk grooter wordt, — regelmatig nieuwe draden in te boeten, marèlèhkeun, ontstaat het bovenvlak van den bol, dèmpok. Dit wordt, nadat het voldoende groot geworden is, en nadat ook de uitstekende draden van het kroontje afgeknipt zijn, op het bovenvlak van een blok hout, pola, in den vorm van een afgeknotten kegel gelegd, waarna men het vlechten van den bol, hoeloe, rondom de opstaande zijde van dezen vervolgt. Is ook deze klaar, dan keert men het houtblok met den top omlaag, en plaatst het in de opening, — juist passend —, van een laag tafeltje, papan, (op vier, 0.25 M. hooge pootjes,) en vlecht op het blad van dit den rand, (daon) af, natuurlijk naar gelang van de behoefte steeds nieuwe draden invoegend. Voor verbreeding van den rand gebezigd, heeten deze anak toedoeng. Heeft ook de rand de gewenschte afmeting, dan staakt men het vlechten, doch laat de overschietende einden der draden aan den hoed; deze vormen nu een dubbele laag, waarvan de onderste naar rechts, de bovenste naar links loopen. Op deze wijze wordt zoowel de fijnere buitenhoed (aloes) als de grovere binnenhoed (sawal) gemaakt; zij worden steeds paarsgewijs verkocht.

Het bleeken — dit geschiedt in de Tanggĕransche werkplaatsen van den heer Petitjean en is een fabrieksgeheim —, heeft plaats, voordat de randen afgewerkt worden.

Hiertoe wordt eerst de fijnere hoed en vervolgens de grovere, sawal (binnenlaag), welke met een steen op den bodem wordt bezwaard, in de papan gelegd. Na den rand op het blad van de papan glad uitgestreken te hebben, knipt de randafwerker de franje in het rond af op ± 2 c.M. van de lijn, waar het vlechtwerk eindigt. Om dezen stekelrand buigt hij nu geleidelijk den rand van den aloes om, die, wijl deze iets breeder is dan die van den binnenhoed, over laatstgenoemden eveneens ± 2 c.M. heengeslagen wordt. Dit geschiedt niet in eens, doch geleidelijk, naarmate het samenvlechten vordert.

Voor dit samenvlechten bezigt hij een els met houten handvat (panglépèh) en licht met de punt daarvan drie of vier vlechtdraden van den binnenhoed op, onder welke hij dan de, te voren spits geknipte, onderste vlechtdraden van den buitenhoed één voor één doorschuift. Is de bewerking afgeloopen, dan vertoont de nu dubbele, gereed zijnde hoed aan de onderzijde van den rand een kring van opwippende vlechtdraden, die eveneens worden afgeknipt, waarmede de hoed gereed is, nadat met het heftje van de els de omgevouwen rand gelijk gestreken is.

Het opbouwen van mimitians op de wijze, als in Tanggĕran geschiedt, komt ook voor bij de vervaardiging van hoeden in Tjitjalèngka (zie hiervoor), terwijl Namengsche hoeden evenals die van Tanggĕran en kostende van *f* 0.30—*f* 1.— ook in de afdeeling Lĕbak van de residentie Bantam vervaardigd worden.

De prijs der Tanggĕransche hoeden hangt trouwens geheel af van de fijnheid der gebruikte reepen. Deze kunnen zoo smal genomen worden, dat zij bijna op draad gaan gelijken. Een hoed van zulke uiterst fijne reepen gevlochten kan *f* 20.— à *f* 30.— kosten. Aangezien de awi tali een zijdeachtigen glans heeft, maakt een dergelijke hoed op het eerste gezicht den indruk als van zijde gevlochten te zijn ([1]).

([1]) Omtrent de Tanggeransche hoedenvervaardiging komt in het Overzicht van de Welvaartscommissie, betrekking hebbende op handel en nijverheid het navolgende voor: „De hoedenvlechterij had vermoedelijk 't eerst plaats op het land Tjilongok (Tanggĕran), naar men meent derwaarts overgebracht door Chineezen van Manilla.

Ook in het onderdistrict Tjilĕgon (Bantam) houdt de Inlander zich bezig met het vervaardigen van hoeden (rĕroekoeh's), maar deze zijn van een ander model en bovendien veel grover, dan die van Tanggĕran.

De fijne buitenlaag van de toedoeng wordt hier oeroeng aloes, de grovere binnenlaag oeroeng wadag genoemd.

Men begint de oeroeng wadag ook hier te vlechten over een bolle leest, de z.g. klĕboet, welke gemaakt is van het ondereinde van een klapperstam (bagal klapa). Om die leest wat lichter te maken, is het voorwerp aan den onderkant uitgehold.

Boven in het midden van de klĕboet is een touwtje bevestigd (tali klĕboet), aan welks uiteinde zich een bamboezen pinnetje (soedjèn) bevindt. Met dit touwtje en dit pinnetje zet men het vlechtwerk vast op de klĕboet.

Om de oeroeng wadag goed op de klĕboet te doen sluiten, geeft men op het vlechtwerk hier en daar een sneetje; het gevolg hiervan is, dat de ingesneden reepen zich blijvend verbuigen tot den bollen vorm. Deze wordt overigens verkregen door aanhalen of aantrekken der bamboereepen.

Is de voering van den hoed gereed, dan besmeert men haar, — steeds nog op de klĕboet — met gom, afkomstig van den kedongdongboom, gĕtah- of poeloet kidang geheeten. De oeroeng aloes, wordt door de soedjèn en de tali klĕboet gehaald en op de oeroeng wadag geplakt. Vlak boven het vlechtwerk wordt in de tali klĕboet een knoop gemaakt, of men steekt de soedjèn in het vlechtwerk, ter bevestiging hiervan aan de klĕboet.

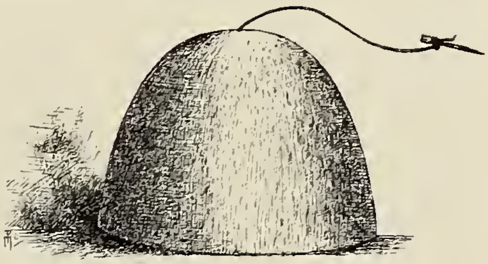

Fig. 70. Klĕboet.

Men strijkt de oeroeng aloes over de oeroeng wadag, eerst met de handen, daarna met een rond stuk bamboe, vast aan. Het gladstrijken heet ngĕrok. Nu trekt men met de tali klĕboet en de soedjèn, waaraan men een stukje houtskool heeft bevestigd, een zwarte cirkelstreep langs den onderrand van den hoed (de lengte van de tali klĕboet geeft de hoogte van den hoed aan).

Op dien aldus getrokken cirkel drukt men nu, telkens een eindje verder gaand, een mes, en buigt het uitstekende gedeelte daarom-heen, om het te knakken.

Nu legt men langs den omtrek een hoepeltje van bamboe en snijdt het vlechtwerk hierop af (di iris).

Voor de voltooiing van den rand bindt men aan den onderkant tegen het eerste hoepeltje, een tweeden, even dikken hoepel. Het vlechtwerk wordt nu tusschen deze twee hoepels geklemd en verder aan den buitenkant afgedekt met een reep koelit papah amboeloeng (rĕmboeloeng of kiraj). De rand van een hoed heet wĕngkoe; het van een rand voorzien noemt men ngĕwĕngkoni.

De beide bamboe hoepels en den dekrand van koelit papah amboeloeng zet men nu

---

Door Bataviasche firma's naar Singapore verzonden, trokken die hoeden aldaar de aandacht van Fransche en Italiaansche „graineurs", die ze in Frankrijk met groote winst van de hand wisten te zetten. Reeds vóór 1867 moet een zekere heer Passah zich te Tjilongok bezig gehouden hebben met opkoop van hoeden voor de firma Picot et Buffet te Marseille. Later hield zich daarmee bezig de heer Gaborie voor de firma Oger Frères te Batavia. In 1882 vestigde zich te Tanggeran de heer Petitjean, te voren beheerder van een aan den heer Gaborie toebehoorende landelijke onderneming in de afdeeling Lebak, die zich reeds eerder met hoedenopkoop bezig gehouden had en dat bedrijf op zijn nieuwe woonplaats voortzette voor de firma Leduc te Parijs".

„Behalve de bekende hoeden, vervaardigt men in Tanggĕran van bamboe ook Turksche hoofddeksels (fez), waarvan de heer Klawitter een model leverde, dat zeer in trek kwam in Egypte".

vast, door ze met fijn rotantouw te omboorden (di djĕdjĕt). Om het rotantouw door het vlechtwerk te kunnen steken, prikt men gaatjes langs den hoedrand; dit heet: di oesoe, want het geschiedt met een oesoe (priem of els).
De binnen-band van den hoed, die op het hoofd past, is de z.g. bĕboewĕk, welke gewoon met de hand gevlochten wordt. Nu en dan brengt men op deze hoeden zwarte reepen ter versiering aan.
De Tjilĕgonsche hoeden worden onderscheiden in rĕroekoeh ĕndog sapotang (halve eierdopvormig) en rĕroekoeh djĕbèng of lamba (platvormig).
Zij kosten f 0.05—f 0.07½ per stuk, en worden veel naar de Lampongsche districten uitgevoerd.
In Palèmbang worden toedoengs gemaakt van bĕngkoeang en wel op een primitieve wijze, door drie of vier segmenten op te bouwen middels het naast elkaar leggen van bĕngkoeangreepen. Ook de mutsvorm is hier bekend. Overigens kunnen toedoengs zeer verschillende vormen hebben, die vele variaties opleveren van den kegelvorm. Zij zijn òf van bamboe gevlochten òf segmentsgewijze van bladreepen opgebouwd. De in A. L. van Hasselt's „Ethnographische Atlas van Midden-Sumatra" afgebeelde toedoeng van Talang Baboengo is plat, gelijk een bord, in het midden waarvan een korte spits uitstaat.
Ogan Oeloe voert veel kopjah's van rĕsam uit, (zie bij materialen, hoofddeksels, die vooral door Palèmbangers, hadjies en kinderen, zelfs op Java, gedragen worden.
Zulk een kopjah heeft twee vormen: cylindrisch en kegelvormig; de laatste is de officieele dracht van poenggawa's.
De kopjah rĕsam, die ook wel met goed wordt bekleed, is vervaardigd volgens de rondbuigingsmethode.
Ook hier vindt men den opzet, het begin, aan den top. Van daar uit naait men het stijve rĕsamdraad middels een naald tot ringetjes in elkaar, en aldus bouwt men den rand van het mutsje op.

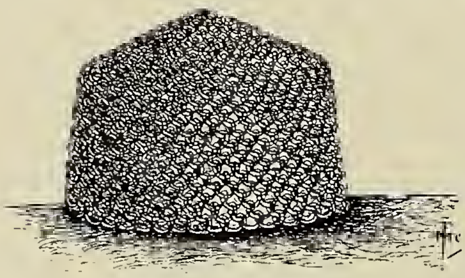

Fig. 71. Kopjah.

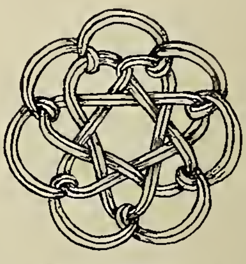

Fig. 72. Rondbuigingsmethode.

Iets dergelijks komt voor in Palĕmbajan (afdeeling VIII Kota, VII Loerah en Bondjol). Men gebruikt als scheringdraad van zoo'n kopjah een fijn geschraapt stuk rotantouw, terwijl de inslagdraad zwarte idjoek is, welke om den scheringdraad gewonden wordt. Deze windt men als een horlogeveer op en vormt aldus eerst het bovenstuk en eindelijk den wand van de tulbandvormige kopjah.
Dezelfde kopjah's van rĕsam of rĕsĕm, welke in Palèmbang voorkomen, worden ook op Banka vervaardigd; men noemt ze daar ook wel soengko (naar het Boegineesch: songko). Overigens worden op Banka van mĕngkoeang ook wel tjapings (zonnehoeden) gemaakt naar Chineesch model.
De Bataksche mutsen zijn volgens den diagonalen éénslag van pandan vervaardigd, gewoonlijk nog al laag, soms aan den bovenkant tot punten uitgevlochten. De benedenstrook is bij wijze van omgevouwen rand dubbel gevlochten. Van eenzelfde type zijn de mutsen (kĕtoepoengs) van het meer Zuidelijke gedeelte van Sumatra, en tot zelfs in de Lampongs is een muts in gebruik, welke volgens den diagonalen éénslag van pandan gevlochten en van punten en gedoornde randen voorzien is.
Kopjahs, van witte en zwarte rĕsamdraden gevlochten (volgens de rondbuigingsmethode), worden evenals in Palèmbang ook in Atjeh gedragen.
De Dajaksche hoeden (saraoeng, tanggoi, haoeng enz.) lijken, wat de versiering betreft, soms op de Indragirische toedoeng sadji (zie hoofdstuk over zakken, kokers enz.), althans zij worden, na op dezelfde wijze in segmenten of andere figuren van bingkoeang of mĕng-

k o e a n g of p a n d a n te zijn opgebouwd, met drakenbloed beschilderd en met figuren van knoopjes, kraaltjes en garens of met veeren e. d. versierd. Zij loopen in een punt uit of zijn plat en breed. Ook kunnen zij gevlochten zijn; de sierlijkste exemplaren bevatten dan heel fraaie patronen. In zijn werk: „Quer durch Borneo" noemt Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuis de hoeden der Bahau Dajaks „h a u n g" (h a o e n g). Ook deze schrijver vestigt de aandacht op de soms zeer mooie motieven, welke op Dajaksche hoeden voorkomen. De hoeden, waarvan het veld met zwart katoen versierd is, mogen alleen door personen van aanzien gedragen of den dooden voor het hiernamaals meegegeven worden. Aan oude mannen is het toegestaan, hun hoeden met de staartveeren van den neushoornvogel te versieren. Op pagina 215 deel II van het bedoelde werk van Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuis komt over de wijzen, waarop de hoeden der Dajaks samengesteld worden, het navolgende voor:
„Die Hüte lassen bereits erkennen, dass man die Blattstreifen nicht flicht, sondern in bestimmter Weise in kleineren und grösseren Stücken neben- und untereinander näht, um so gewisse Figuren zu erhalten, die dadurch noch mehr hervortreten dass man einen Teil der Blätter mit Drachenblut rot, mit Russ schwarz färbt, den übrigen aber ihre natürlichen Farbe lässt. Die Art der Hutverzierungen ist für die verschiedenen Stamme charakteristisch; so haben die Hüte der Pnihing ein ganz anderes Aussehen als die der Long Glat, während die Kajan frau eine dritte Weise der Verzierung anwendet.
Das Färben der Blätter und Zusammensetsen der Hüte ist Arbeit der Frauen, die Zeichnungen jedoch werden von Männern ausgeführt."

Fig. 73. Toedoeng van Mendalam Kajan voor zeer aanzienlijke hoofden en dooden.

Even mooi wordt de Dajaksche krijgsmuts versierd, welke gewoonlijk den vorm heeft van een rond korfje en van r o t a n of s a m i t (blad van een soort waaierpalm) gevlochten is. Wat hierboven omtrent de, met zwarte garens versierde, Dajaksche hoeden gezegd is, geldt ook voor de krijgsmutsen, welke evenzoo dikwijls van veeren worden voorzien.
De gevlochten vrouwenhoeden der Olo Ngadjoes van Borneo, op welke hoeden dikwijls inge-

wikkelde ornamenten en gestyleerde menschenfiguren worden aangebracht, heeten in Dr. Wilhelm Hein's werk: „Die Verwendung der Menschengestalt in Flechtwerken" tanggoi dara, terwijl er de krijgshoed der Kajans sampulau tinggang wordt genoemd.

Grabowsky onderscheidt de sampulau tinggang van de sampulau hanggang, al naar gelang van de omstandigheid, of de muts met de veeren van den tinggang-, dan wel van den hanggang-vogel wordt versierd.

De Dajaksche tanggoi toont dus bepaald gevlochten motieven of een geschilderde teekening. Is deze er met een houten stempel op aangebracht, hetgeen wel eens voorkomt, dan noemt men den hoed tanggoi lambagan (lambagan = stempel).

Hardeland onderscheidt verder nog de tanggoi bunter (ronde tanggoi), de tanggoi langok (spitse, trechtervormige tanggoi), de tanggoi lahong (een roode tanggoi) de tanggoi basilap (roode tanggoi met witte spits) en de tanggoi bintik of tanggoi lambagan.

Omtrent de hoeden der Dajaks worden hieronder nog de volgende beschouwingen gegeven.

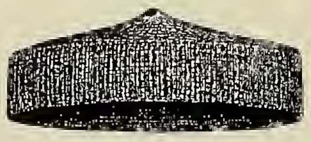

Fig 74. Songko Toe Boné.

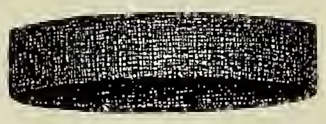

Fig. 75. Songko gantang.

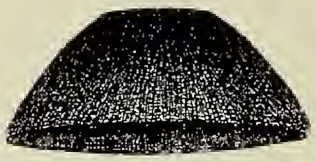

Fig. 76. Songko Toe Makâsara.

De platte tjaping-vormen zijn gemaakt, door segmentsgewijze opbouwing, of door vorming met bladreepen, welke in bepaalde stukken over elkaar geschoven en gerangschikt zijn. Dit rangschikken tot vakken en vakjes, afwisselend van witte en zwarte reepen, heeft gewoonlijk zoodanig plaats, dat b.v. aan den top een sterfiguur ontstaat met 8 stralen. Deze zijn kort of loopen naar den rand toe, die wel eens andere strooken (b.v. in driehoeksfiguren) in zwart bevat. Soms wordt van uit den top de hoedvlakte dan nog met reepjes rood katoen belegd. De top bevat gewoonlijk een lichte kwast van zeer dunne bladreepen. Is de hoed segmentsgewijze van bladreepen opgebouwd, dan komt 't vaak voor, dat de afscheidingen worden bedekt met opnaaisels van zwarte en roode garens, welke smalle, eenvoudige patroonbiezen moeten imiteeren. De rand wordt vaak met rood of zwart katoen omboord; ook de top wordt bij sommige hoeden evenzoo met rood of zwart katoen bedekt. Met dit materiaal, in patroon à jour uitgesneden, bekleedt men een klein of groot gedeelte van de hoedoppervlakte, hetzij rondom den top, of in enkele gefigureerde stralen. Als topversiering komt vaak ook mooi kralenrijgsel voor.

De tanggoi of tangoëhi is een meer bolle hoed, die, hetzij heelemaal gevlochten, of met de z.g. tangkoeb (dit zijn vierkante stukjes recht patroonvlechtwerk) bekleed is. Deze stukjes recht vlechtwerk worden op de dikwijls van artistieke snijmotieven voorziene amban tangkoeb of vlechtplank vervaardigd. (1)

De naam saraoeng wordt ook in Zuid-Celebes gegeven aan een zonnehoed (Javaansche toedoeng), welke van opeengenaaide bladreepen gemaakt is.

Zeshoekig piramidaal is de toroe van Boeton, die volgens den diagonalen éénslag gevlochten wordt. Het bijgeloof zegt, dat de booze geest Lai Boei steeds een toroe op heeft.

De songko is het typische hoofddeksel van Makassaar en Boeginees, zij wordt nagenoeg in heel Celebes gedragen. De songko, die van oera tala (lontar-palmvezels) gevlochten wordt, heeft verschillende vormen. Zoo kent men b.v. de songko toe Boné, d. w. z. zooals door de menschen van Boné gedragen wordt (mutsvorm), de songko gantang, d. w. z. plat, kort, kegelvormig, de songko toe Makâsara, d. w. z. zooals de Makassaren die gewoonlijk dragen, d. i. afgeknot kegelvormig.

(1) Verschillende namen van Borneosche hoeden kan men vinden in den Catalogus van het Rijks Ethnographisch Museum te Leiden. Deel I.

In Boné is ook een tjilo-tjilo-vorm in gebruik bij de bevolking, maar dan plat, gelijk een bord. Het vlechten dezer songko's geschiedt gewoonlijk volgens den éénslag, maar ook wordt wel gevlochten tot eenvoudige patronen van ruiten, streepjes enz., welke dan gebloemte voorstellen.

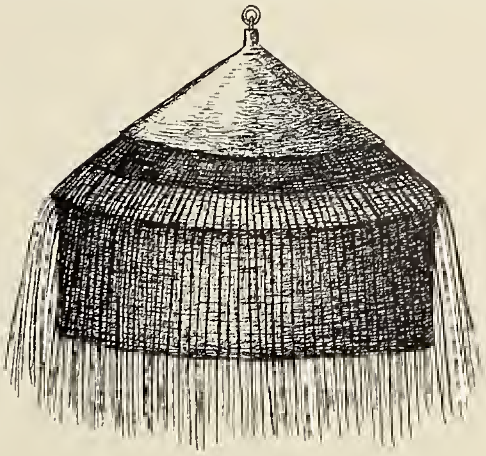

Fig. 77. Asarĕng of sanrangĕng.

Voorname en gefortuneerde personen dragen een songko, waarin, in plaats van de oera tala hier en daar goud- of zilverdraad is gevlochten tot smalle of breede randen, hetgeen zulk een hoofddeksel vrij kostbaar kan maken. Smalle, platte, gouden of zilveren reepen (patoekoe) worden meestal bij kostbare songko's tot sluitranden gevlochten.

In plaats van goud- en zilverdraad bezigt men voor eenvoudigere hoofddeksels ook wel koperdraad voor het maken van dergelijke rand- en baanversieringen (biring gallang, Makassaarsch; wiring gĕllang, Boegineesch).

Wat het meest kunstige van deze hoofddeksels kan genoemd worden, is, behalve het dichte, goed aaneensluitende, en hier en daar van patroongebloemte voorziene vlechtsel, de opzet, het begin of de lisoe, de navel, zooals de Boeginees zegt, en welke eenigszins overeenkomt met het begin van een Tanggĕranschen hoed.

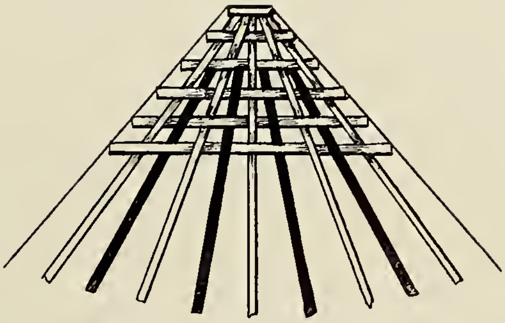

Fig. 78. Opzet van de songko.

De begindraden of -vezels, uitgespreid op den grond, tot een aantal van 16, worden door den nijvere onder den druk van den toon van zijn voet tot 4 segmenten in elkander geschikt en vast aangetrokken, tengevolge waarvan een oogje ontstaat met straalsgewijs uitstaande scheringdraden, de warâna, waardoor de rondgaande inslag of parânang moet worden tusschengestoken. Dit tusschensteken nu, of het eigenlijke vlechten, heeft kort na de vorming van lisoe of navel plaats en geschiedt, terwijl het begin-oogje met de straalsgewijze schering tusschen de vingers wordt gehouden.

Al naarmate men vordert, verkrijgt men den grooteren songko-top, welke eindelijk met al zijn neerhangende, nog vrije scheringvezels geplaatst wordt op een houten leest, de z.g. asarĕng of sanrangĕng, welke in den top een schroefdraad bezit.

Fig 79. Hoed van Donggala

Met een blikken kapje, de z.g. padjépa, en een schroef, de z.g. padjampa, welke door de lisoe in de leest gedraaid wordt, drukt men hierop den pas begonnen hoedtop vast.

De straalsgewijs uitstaande scheringvezels zijn, bij het breeder worden van den hoedtop, te ver van elkaar verwijderd, om bij het voortgaan met den inslag een dicht vlechtsel te kunnen vormen, vandaar, dat men nieuwe scheringvezels (patahè) insteekt tusschen de beginvezels, zoodat men daarmee dus nieuwe stralen vormt.

Op elke songko kan men dus patahè's of supplementaire scheringvezels duidelijk onderscheiden.
Telkens worden, ten einde een dicht vlechtsel te verkrijgen, nieuwe patahè's tusschengestoken, en al naar gelang men vordert, gebruikt men tot vastdrukking van het gevlochtene op de leest een grooter blikken schroefkapje. Van deze schroefkapjes of padjèpa's bezit de songko-vlechter dan ook een heel stel in opvolgende afmetingen.
De onderste rand wordt afgevlochten als een rotanmat.
Ook in de Toradja-landen is de songko bekend; dit hoofddeksel wordt er wel eens met apenvel overtrokken. De gewone toedoeng, van bamboe of bladreepen, enz. gemaakt, heet in Mongondou toedoe en meer Oostwaarts in de Minahassa en op de Sangir- en Talaut-eilanden toloe.
De van silarblad gevlochten hoeden heeten sapeo's (= het Chineesche tjapiau). Zij hebben denzelfden opzet als de Tondanosche kampies of sigarenkokers (zie de meer uitvoerige beschrijving van het vlechten hiervan in het hoofdstuk over zakken, kokers, enz.). Indien aan de Tondano'sche hoeden een geschikten vorm kan worden gegeven, zouden zij een artikel van uitvoer kunnen worden. Het lontarblad toch is gemakkelijker te bewerken, lichter en goedkooper dan bamboe en het blijft langer wit.
Uit den ouden tijd zijn hooge hoeden bekend, die volgens de eenvoudige omslingeringsmethode gemaakt zijn.

Fig. 80. Hoed van Donggala.

De oepiah (vergelijk hiermee het Javaansche woord: kopjah) van Limbotto of Gorontalo heeft precies denzelfden vorm als de Boegineesche songko, doch is van fijne silarbladreepen gevlochten. Een zonnehoed heet er wontoewo; deze is gewoonlijk samengesteld uit op elkaar genaaide lontarbladreepen en dus opgebouwd als de Javaansche toedoeng.
Soms zijn die lontarbladreepen gekleurd, waarvoor men gewoonlijk aniline gebruikt.
De toloe's van de Sangir- en Talaut-eilanden zien er als de Javaansche toedoengs uit; de voornaamste en duurste toloe's zijn echter geheel van het vrij schaarsche materiaal sahoema gemaakt, door de stengel-reepen hiervan segmentsgewijze over elkander te naaien.
Op de toloe's wordt hier en daar een gedoornd lint (taroepah, zie sierslag in hoofdstuk: Vlechtmethoden) als versiering aangebracht. Een andere, ouderwetsche hoed is de panamba, welke echter geheel verdwenen is. Veel werk wordt gemaakt ook van de hoeden uit de afdeeling Donggala. Meestal loopen ze i- een spitse punt uit en zijn ze op allerlei wijzen versierd.
Men vervaardigt ze segmentsgewijze van bladreepen.
Dienzelfden spitsen vorm hebben ook de hoeden, welke op de Moluksche eilanden gebruikt worden, voor zoover ze inheemsch zijn. (Een Babbersche tetoewoele of spitse hoed, van pandanbladreepen vervaardigd, is afgebeeld in het werk van J. G. F. Riedel: „De sluik- en

kroesharige rassen tusschen Celebes en Papua"). Handig is de Rottinees in het vlechten van hoeden (tilangga's), die meestal van boven plat zijn. Hij maakt ze van lontarblad; en zelfs de versieringen er van zijn gevlochten.

De hegoeddoe van Savoe is pyramidevormig. Eigenaardig is hiervan de gevlochten versterking aan den top. De hoed is niet van lontarbladreepen, maar van lontarbladeren opgebouwd, zoodat men de nerven hieraan nog zien kan.

Fig. 81. Een tilangga van Roti.

De hegoeddoe roebogie is van boven versierd met een van lontarbladreepen gemaakte versiering in den vorm van een bol (bogie). Deze hoed wordt als hoofddeksel door vrouwen van hoogen stand gebruikt.

De hegoeddoe koettoe is op dezelfde wijze opgebouwd als de Javaansche toedoeng d.w.z. door op-elkaarlegging en aaneenrijging van reepen (koettoe beteekent: aaneengeregen). Ook de toedoeng of beloko van Solor en Alor wordt door aaneenrijging van reepen gemaakt en kan verschillende vormen hebben.

De toetoepa of hoed van Soemba is eenvoudig bol of kegelvormig, volgens de dichte drierichtingsmethode van lontarbladreepen gevlochten, en bevat geen enkele versiering.

De songko van Soembawa is van Makassaarsche of Boegineesche afkomst.

Typisch Balisch of Lomboksch door haar vuurroode, zwarte en ongekleurde reepen is de Kloengkoengsche tjĕtjapil of oengkoelan.

HOOFDSTUK VI.

MATWERK.

ROTANMATTEN, welke vooral in Indische, roodbevloerde woningen worden gebruikt, zijn eigenlijk niet gevlochten, doch bestaan uit aaneengeregen, lange, in tweeën gespleten rotanstelen, waaraan de schil aan de bovenzijde nog vastzit. De wijze, waarop ze vervaardigd worden, komt in het kort hierop neer. Elken rotanreep, welke te voren reeds bewerkt en gespleten is, schuift men in de z.g. tjitakkan, een houten leest, over de lengte waarvan de reep komt te liggen, vastgehouden door in die tjitakkan geslagen krammen. In de dwarsrichting bevinden zich in die leest twee of drie sleuven op regelmatige afstanden van elkaar. Langs die sleuven nu wordt elke rotanreep met een tjoetjoek of els doorboord (ditjoeblĕs), en door de hiermee verkregen gaten rijgt men later alle rotanreepen met een bamboenaald, (dom), en tali doeq tot een matvlakte. Vervolgens worden de reepen in een andere leest de z.g. gatèttan gezet, waar zij aan de einden de inkepingen krijgen, waarlangs de volgens de klabangmethode (zie bij vlechtmethoden) gevlochten rand bevestigd moet worden. Zulke rotanmatten worden veel in Grĕsik gemaakt, vooral door den Inlander Matrawie, die als mattenmaker een gevestigden naam heeft en veel matten naar elders uitvoert.

De rotanmat kan tot elke lengte en tot een zekere maximum-breedte, afhankelijk van de lengte van de rotanreepen, vervaardigd worden.

In plaats van rotan gebruikt men b.v. ook wel het goedkoopere rĕmboeloeng, zooals b.v. in het district Djĕnoe van de afdeeling Toeban, waar de z.g. rĕmboeloengmatten eenigen naam hebben en naar elders worden uitgevoerd. Meestal worden ze er op bestelling en op maat vervaardigd tegen den prijs van *f* 0.15 per M^2. Van ongeveer dezelfde beteekenis is de rotanmattenmakerij in Tjidamar (Tjiandjoer). Ter versiering worden hierbij zwarte en roode rotanreepen aangepast en dikwijls ook reepen, waarin door schroeiïng middels verhitte klapperdop (soengging) figuren zijn gebrand.

De methode, waarop men deze matten aaneenrijgt, komt overeen met die, welke daarvoor in Grĕsik gevolgd wordt.

Behalve twee messen (piso raoet), voor het eerste splijten en schaven (ngararad) van de rotanreepen, gebruikt men daarbij een toestelletje voor het aan de binnenzijde schrapen (ngaraoet) dier reepen, voorts een toestel met twee tegen elkaar in geplaatste messen (zie

hoofdstuk: Materialen) voor het gelijkelijk breedtrekken der reepen (ngadjanggĕt), een toestel, om de reepen lenig te kloppen, een rimbagan, houten toestel, waarop de reepen op gelijke afstanden gespleten worden, een lantak, puntig steekijzer voor het inbrengen der spleten, een gĕgĕs, houten instrumentje, om de inkervingen aan de einden der reepen op denzelfden afstand van den rand te doen plaats hebben, een mesje, om die inkervingen te maken, en voorts eenige pangadangs of rijglatjes.

Dergelijke van rotan aaneengeregen matten (lampit), waarop evenals in Tjidamar diverse figuren zwart geschroeid zijn, komen ook in de Lampongs voor en worden door voorname Lampongers bij huwelijken en vergaderingen gebruikt.

Kĕré's of schermen, welke gehangen worden voor de deur of den ingang van een Inlandsch huis of om een pendâpâ, bestaan uit fijne bamboestaven, welke evenwijdig aan elkaar op onderlinge afstanden van 1 à 2 c.M. worden verbonden met rotantouwen. Het scherm is dan oprolbaar en wordt meestal nog beschilderd.

Fig. 82. Het maken van een Grĕsiksche rotanmat. Het vlechten van den rand.

Op gelijke wijze als de Grĕsiksche matten worden de amparans vervaardigd van Ampat Lawang. Elke rotanreep van zoo'n mat heet lidi; de lidi's worden dus niet gevlochten, maar aan elkaar geregen, waarvoor men rotan als rijgtouw, (pĕnjoendoek) gebruikt. Ook de rand wordt op dezelfde wijze vervaardigd, als in Grĕsik, doch heet in Ampat Lawang kĕsioe, terwijl de beide eindranden van de mat, dus loopende in de richting van de lidi's, pĕngĕbait wordt genoemd.

De kĕsioe wordt wel eens zwart gekleurd.

In Ogan Oeloe worden stoel- en vloermatten vervaardigd van rotan, eveneens door aaneenrijging van reepen, en versierd met ingebrande figuren, op dezelfde wijze, als geschiedt met de matten van Tjidamar (zie hierboven).

Stoelmatten worden er bovendien nog aan de randen met stukjes wol versierd.

De ingebrande figuren zijn meestal limar-patronen, (slangenvelteekening), vandaar, dat zoo'n met figuren gebrande mat in Ogan Oeloe lapik limar wordt genoemd.

Wil men nu zulk een rotanmat van donkerbruin gebrande figuren voorzien, dan worden de reepen naast elkaar gelegd. Hetgeen nu ongekleurd moet blijven, wordt met gespleten bamboe bedekt, en het geheel stevig bevestigd, opdat geen verschuiving plaats hebbe. Zoodoende ontstaat er een soort raam, waarin van de rotan alleen de te branden plekken zichtbaar zijn. Dat raam wordt boven een vuur gehangen en zoolang heen en weer bewogen, totdat die plekken de

gewenschte, bruine kleur hebben gekregen. Vervolgens wordt het raamwerk losgemaakt, en eerst daarna gaat men tot het rijgen van de mat over.

Door verschuiving der reepen krijgt men ook verschuiving der figuren tot de bekende zigzag limar-patronen.

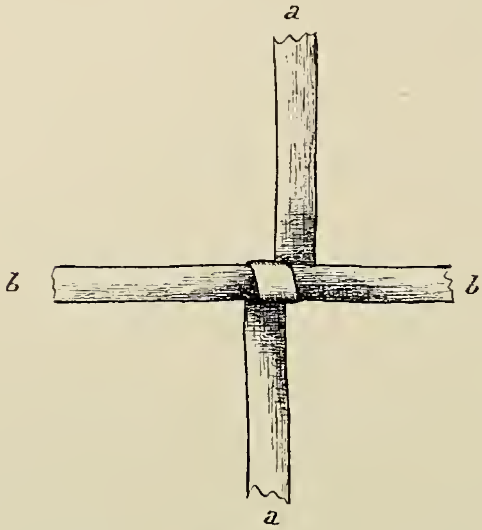

Fig. 83.

Deze brandmethode is dus geheel verschillend van die van Tjidamar, waar de figuren op zoo'n mat ontstaan door inschroeiing met een stuk brandende klapperdop.

In Tapanoeli kent men de bidai (of bidè) tangki (zie over tangki in het hoofdstuk: Materialen), waarvan de scheringreepen uit tangki-bast en de inslagreepen uit rotan bestaan. De bidai tangki is een uitmuntende soort vloermat. De inslagreepen worden met een tipak, een van niboeng of bamboe gemaakte lat met een handvat, aaneengeregen. (De lat loopt aan één zijde eenigszins scherp toe, en lijkt op een groot mes, ter lengte van ½ M.)

Het aaneenrijgen van matten naar Grĕsiksche methode kent men ook in de landschappen Sigoelei en Leukoeën (afdeeling Tapa Toean van Atjeh en Onderhoorigheden).

Ook op Borneo is deze wijze van mattenvervaardiging bekend, voornamelijk op de kustplaatsen. Een geregen rotanmat noemt men in Zuid-Celebes djali, in Gorontalo en Limbotto dale.

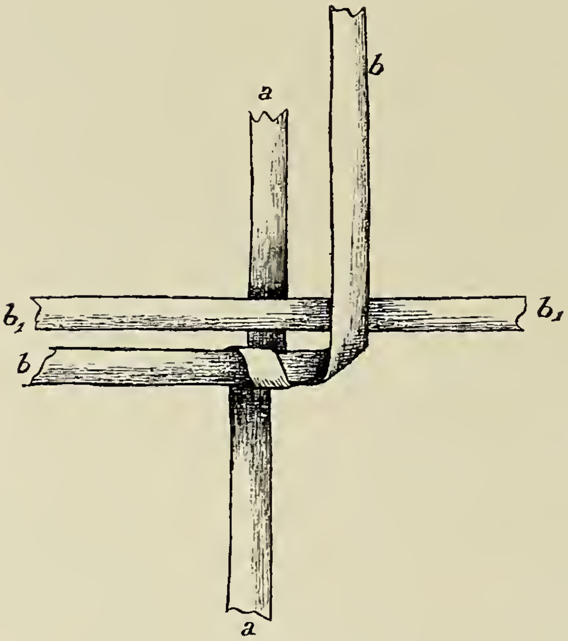

Fig. 84.

De gewone, diagonale éénslag bij matten, b.v. van pandan, doet de z.g. tikĕr of klåså lombå en de klåså rangkĕp ontstaan. (Residentie Soerabaia; Madoereesch: tèkĕr). De klåså lombå is de enkele mat, die dus zelfranden moet hebben, de klåså rangkĕp is de dubbele mat, die geen zelfranden behoeft te hebben, aangezien de fijnste of bovenste mat aan de onderste of grofste mat wordt bevestigd, door de randen van beiden eerst naar de binnenzijde om te buigen, en dan met dezelfde grondstof, waarvan de mat gemaakt is, aan elkaar vast te naaien, waarbij telkens de draad ter versterking door het naaisel gehaald wordt. Hoe de klåså lombå, de enkelvoudige mat, die meestal grof is en tot pakmat dient, vervaardigd wordt, zal hieronder worden verklaard. Aan de beschrijving der vervaardiging van de fijnere slaap- of ligmat klåså rangkĕp (dubbele mat) komt nu het eerst de beurt.

Het begin bij het diagonaal vlechten van een mat komt hierop neer, dat twee reepen *a* en *b*, bij hun middens loodrecht op elkaar gelegd worden. De eene reep *a* wordt eenmaal om den anderen reep *b* geslagen. Horizontaal wordt een reep *b* 1 tusschengevoegd, en boven dezen reep slaat men rechthoekig de reep *b* om.

Na toevoeging van reep *b* 2 slaat men *b* 1 rechthoekig boven *b* 2 rond. En zoo gaat men voort, totdat de rechthoekige ombuigingen een rechte lijn vormen, een zelfkant, b.v. de breedtezijde

van de mat. De kwestie is hier dus, dat men een inslagreep bij het vormen van den zelfkant rechthoekig ombuigt, waardoor die de functie uitoefent van scheringreep.

Wil men nu den tweeden zelfkant, b.v. de lengte-zijde vormen, dan buigt men den laatsten inslagreep *b* dubbel rechthoekig om, waardoor men een rand krijgt, loodrecht staand op den eersten zelfkant.

De inslagreepen *b* worden dus voor de vorming van den eersten zelfkant rechthoekig omgebogen tot scheringreepen, die voor de vorming van den tweeden zelfkant weer rechthoekig worden omgebogen tot inslagreepen. Dit alles geschiedt met de vrije hand. Waar het vlechtwerk wat ijl is, worden de reepen met de nagels tegen elkander aangeschoven. Op deze wijze worden b.v. ook de z.g. kèpangmatten van bamboe gevlochten. En ook het diagonaal vlechten van de smalle reepen, welke dienen om het rechte, gekleurde bamboevlechtwerk van Tasikmalaja aan de randen te versterken — hiervoor wordt de reep eenvoudig om den rand gebogen en daaraan met naald en garen vastgenaaid — heeft op dezelfde wijze plaats.

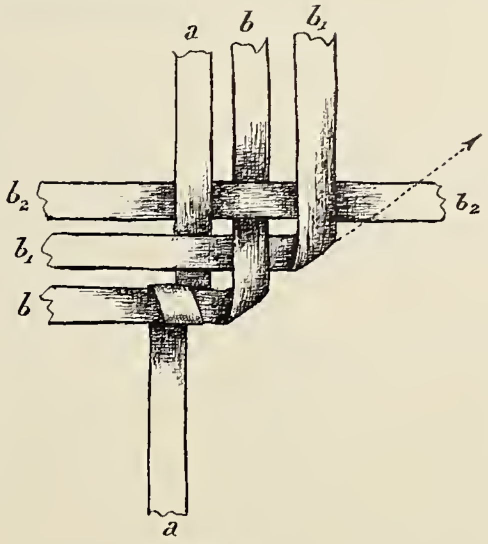

Fig. 85.

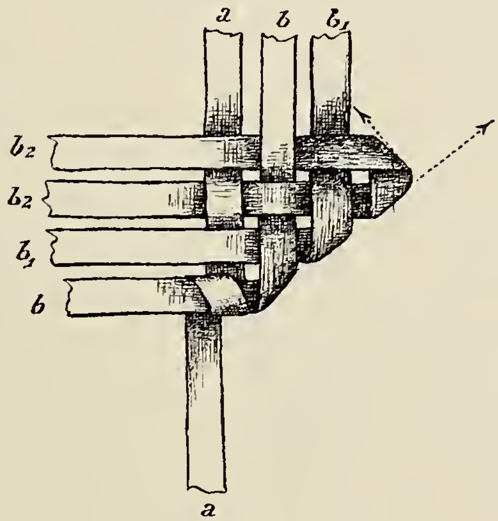

Fig. 86.

Een bamboereep wordt met de vingers tot dunnere scheringreepen ingescheurd, echter niet heelemaal, zoodat deze boven nog aan den breeden reep vastzitten.

Elke smalle scheringreep wordt aan één kant rechthoekig omgebogen tot inslagreep, die tusschen de overige scheringreepen ingevlochten wordt.

Nu volgt de tweede scheringreep; deze wordt evenzoo rechthoekig omgebogen en evenzoo ingevlochten.

Is het lint breed genoeg, dan hebben ook aan den tegenovergestelden kant de rechthoekige ombuigingen plaats, zoodat dan verder in de lengte afgewerkt kan worden. Beziet men de afbeelding van zulk een lint of strook, dan onderscheidt men den tweeslag, zooals die ook bij kèpangmatten toegepast wordt. (zie fig. 87).

Beschrijven we nu de wijze, waarop een dubbele, Madoereesche mat (tèkĕr linda) van lontarbladreepen wordt begonnen en voortgevlochten.

De tèkĕr linda is evenzoo diagonaal vlechtwerk van de éénslag-methode.

1. De vlechtster begint met een hoek te vormen en legt daartoe een horizontalen reep in het midden op een vertikalen reep, waarvan een stuk van onder uitsteekt.

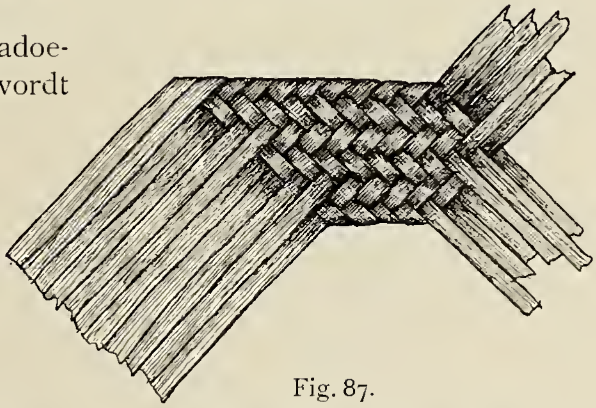

Fig. 87.

Fig. 83 t/m 87 Opzet van een mat.

2. Een horizontale reep onder den vertikale.

Het onderste, uitstekende eind van den vertikalen reep wordt omgeslagen over de beide horizontale reepen. De linkerhelft van den ondersten, horizontalen reep wordt omgebogen (ètekkoq) onder den tweeden horizontalen reep en links van den vertikalen reep daarnaast gelegd, en over den tweeden,

horizontalen reep naar achter geslagen. De rechterhelft van den eersten horizontalen reep wordt omgebogen onder den tweeden horizontalen reep, rechts naast den vertikale geplaatst, en over den tweeden horizontalen reep naar achteren geslagen.

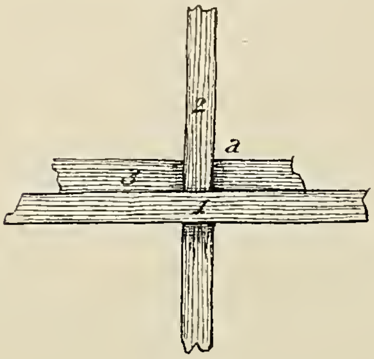

Fig. 88.

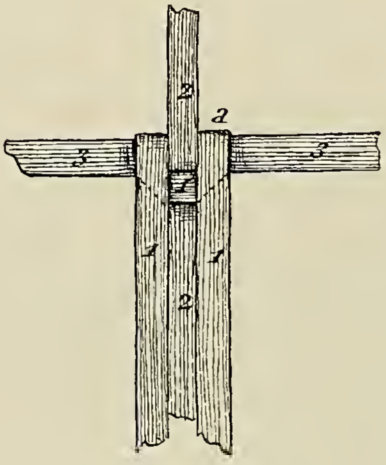

Fig. 89. Voorzijde.

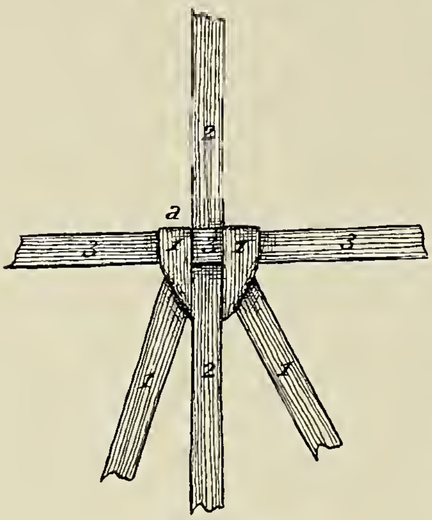

Fig. 90. Achterzijde.

3. Een horizontale reep op den vertikale, die over den horizontalen reep naar achter wordt geslagen en dus komt tusschen linker- en rechterhelft van den eersten horizontalen reep, welke twee helften naar voren worden geslagen. Van den tweeden horizontalen reep worden linker- en rechterhelft onder de reepen sub 3 naar voren en daarover naar achter geslagen.

4. Een horizontale reep; de reepen, die naar achter uitsteken, naar voren slaan; die naar voren uitsteken, naar achter slaan. De reepen sub 3 links en rechts naar voren slaan onder die sub 4, en daarover naar achter slaan.

Door dit omslaan wordt aan weerszijden een scheringdraad bijgevoegd.

5. Een horizontale reep. De scheringreepen beurtelings naar voren en naar achter slaan. Daarna aan weerszijden een scheringreep bijvoegen op de wijze, als bovenvermeld, enz. enz.

De linker-benedenhoek van de mat komt daar, waar het uitstekende stuk van den eersten vertikalen reep over den eersten horizontalen reep naar voren geslagen wordt. Is na 5 of 6 slagen het eerste verband aangebracht, dan wordt de figuur rechts vóór de vlechtster geplaatst; schering en inslag komen nu schuin voor de vlechtster. De onderrand van de mat wordt gevormd door het omslaan van de inslagreepen (rechterhelft) tot scheringreepen.

Is de verlangde breedte verkregen, dan wordt de voorlaatste inslagreep omgebogen onder den laatste en opnieuw ingevlochten, wederom dus een inslag vormende.

De rechter-benedenhoek wordt gevormd door het uiteinde van den laatsten inslag, welk eind aan den anderen kant van de mat wordt ingevlochten. De rechter-matrand verkrijgt men, door telkens den uitersten scheringreep van rechts om te slaan en in de andere scheringreepen te steken.

De mat wordt dus eerst in de breedte ontwikkeld, en wel van links naar rechts. Men heeft dan verkregen de onderste matstrook. De volgende strook wordt gevlochten in omgekeerde richting; ter vergemakkelijking echter van het werk wordt de mat omgekeerd. Wat zooeven de onderkant van de mat was, is nu de bovenkant; de rechter-benedenhoek van de mat komt aan den kant van de vlechtster.

De daarop volgende strook wordt wederom in omgekeerde richting gevlochten, dus van links naar rechts; de mat wordt echter omgekeerd, waarbij de linker-benedenhoek aan den kant van de vlechtster komt.

Den laatsten rand verkrijgt men, door telkens op een inslagreep een scheringreep te leggen en over deze twee reepen de andere scheringreepen beurtelings naar rechts-achter en links-voor om te slaan.

Om bij het vlechten de reepen lenig (l ĕ m ĕ s) te houden, moeten ze vochtig blijven; daarom is het noodig, ze af en toe met water te besprenkelen (n g ĕ t t ĕ s s a g h i).

Is de mat gevlochten, dan worden de uitstekende reep-uiteinden weggesneden met een mes (laddhing).

In Lamongan (residentie Soerabaja) begint men met een pandan-mat op een eenigszins andere wijze, welke in hoofdzaak aan den hiervoren beschreven opzet gelijk is.

Men begint met twee reepen kruisgewijs precies in het midden over elkaar heen te leggen; hieraan voegt men een derde toe (zie fig. 88).

Reep 1 slaat men achter 3 om, aan beide zijden van 2 en voorover weer terug, zoodat men nu figuren 89 en 90 krijgt (voor- en achterzijde).

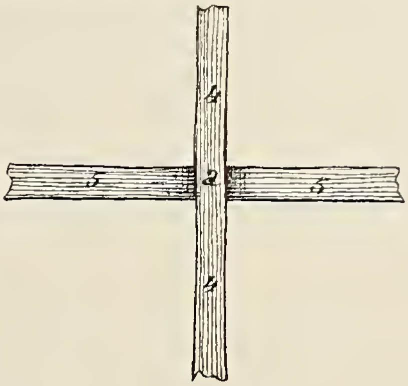
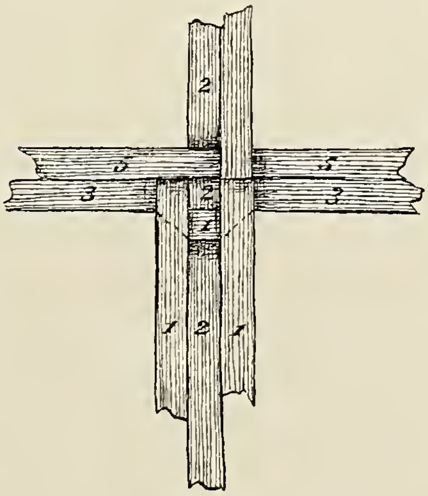

Fig. 91.

In punt a plaatst men het kruis a van de reepen 4 en 5 (figuur 91), zoodat reep 5 voor over 2, en het onderste gedeelte van 4 achter 1 valt (vide figuur 92). Nu wordt reep 3 achter 5 omgeslagen rechts ter zijde van 4, links naast 1 en voorover weer terug. De uiteinden van reep 3 hangen dus naar beneden. Reep 1 links slaat men nu voorover naar boven over reep 5; reep 2 slaat men naar beneden; reep 1 rechts blijft echter op zijn plaats; daarvoor is nu reep 4 (vide figuur 93). Het volgende kruis valt nu weer met zijn horizontaal lint over 1 en 4, enz.

Fig. 92.

De lintuiteinden aan de rechteronderzijde, 1, 3, enz. blijven voorloopig buiten het vlechtwerk. Later kan door eenvoudige omvouwing overgegaan worden tot uitbreiding van het vlechtwerk aan die zijde.

De linker-onderzijde vormt een zelfkant, is niet voor vlechtuitbreiding vatbaar.

Elke mat heeft twee zelfkanten, welke evenwijdig aan elkaar loopen, de andere zelfkant komt dus mettertijd aan de rechter bovenzijde; het maken daarvan is gemakkelijk, door eenvoudig naar binnen buigen van de rechtsche uiteinden der horizontale reepen, in plaats van het invlechten van nieuwe kruizen.

Om uitrafelen te voorkomen, kan men ook de andere zijden maken door het omvouwen der uiteinden; deze kan men echter slechts enkele lintbreedten vastvlechten. Dit is moeilijk met een teekening aan te toonen en wijst zich zelf in de praktijk gemakkelijk aan.

Hier moeten de uiteinden, welke langs de mat vallen, afgeknipt worden, wat bij den zelfkant natuurlijk niet kan voorkomen.

Blijkt gedurende het vlechten een reep te kort te zijn, dan legt men een nieuwen reep op den oude, zoodat ze een paar slagen samengevlochten worden, voordat de nieuwe reep alleen doorgaat.

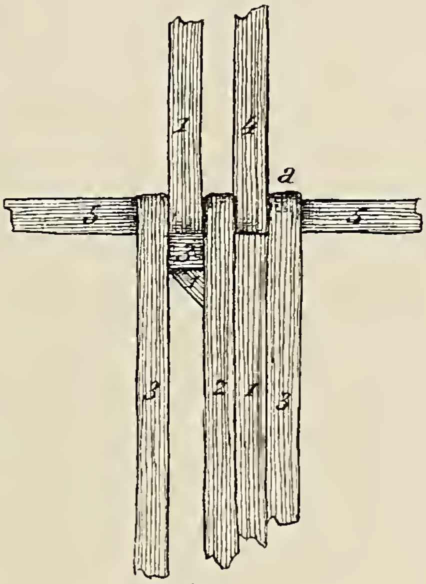

Fig. 93.

Fig. 88 t/m 93. Opzet van een mat.

Voor het vervaardigen van de klâsâ rangkĕp, welke uit een fijne mat boven en een grove beneden bestaat, valt voor Lamongan nog het volgende te vermelden.

De niet-zelfkanten vouwt men eerst om, dan legt men de matten op elkaar. De zelfkanten worden niet omgevouwen.

Keeren we nu tot de klâsâ lombâ terug.

De vlechtster slaat zich een koord zonder einde (linting of lintingan), verkregen door samenknooping van twee of meer in elkaar gedraaide pandanreepen, om het middel en een der groote tonen van den voet.
De rechtsche streng doet dienst als opzetdraad, waarlangs de rechthoekige ombuigingen in een rechte richtingslijn plaats hebben; de rechtsche streng vormt de breedte-zijde van de mat.
Aan dezen draad wordt een tweede koord vastgeknoopt, dat een der lengtezijden vormt.
De vlechtster neemt nu twee reepen, slaat die onder den opzetdraad door en legt ze naast elkander op het andere koord. De eerste reep wordt bij het eene einde onder de linting en dus onder den tweeden reep en boven dezen reep teruggeslagen. Het andere einde van den eersten reep wordt vervolgens over den opzetdraad heengeslagen.
Twee nieuwe reepen worden nu met de einden op elkaar op dezen laatsten reep gelegd en het eene uiteinde van den tweeden reep wordt onder het losse koord en de nieuwe reepen neer- en vervolgens teruggeslagen. Het teruggeslagen einde van den eersten reep wordt weder neer- en het neergeslagen einde van denzelfden reep teruggeslagen. Nu wordt het andere uiteinde van den tweeden reep over den opzetdraad heengeslagen, en worden weder twee nieuwe reepen, met de uiteinden op elkaar, toegevoegd, en zoo voorts.
Is de opzet afgewerkt, dan wordt de linting losgemaakt, bij den hoek omgebogen en aldus de andere lengte-zijde van de mat gevormd.
Door verlenging en ombuiging van de linting wordt de andere breedtezijde verkregen.
Is de mat eenmaal begonnen (orèjan of oerèjan, letterlijk loszitten), dan kan die op den grond verder worden afgewerkt. ([1])
Eenigszins anders, doch in hoofdzaak hetzelfde, is de opzet van de klåsålombå (Madoereesch tèkĕr lambah) of enkele mat in Madoera.
Het rondgaande touw (rowès) en het dwars daarop verbonden koord zijn van nanasvezels gemaakt. Twee op elkaar gelegde reepen komen in het midden onder het eerste touw tusschen dwarstouw en den voet van de vlechtster, en op het dwarstouw.
De linker-helft van deze reepen wordt om het tweede touw heengeslagen en langs het eerste touw gelegd. Vervolgens neemt men vier reepen, twee aan twee op elkaar gelegd. Deze twee paren reepen legt men met één der eindkanten op elkaar, en deze einden komen onder het eerste touw op de eerste twee reepen. De linkerhelft van laatstgenoemde reepen wordt omgeslagen op de pas aangebrachte reepen over het eerste touw heen, en komt dus schuin voor de vlechtster met de einden achter rechts; de rechterhelften van de eerste twee reepen worden ook omgeslagen over het eerste touw heen en komen voor links. Daarna weer vier reepen, als boven beschreven, onder het eerste touw, op twee reepen naar de toonzijde. Door beurtelings omslaan van de reepen, welke voor links en achter rechts liggen, wordt het eerste verband gelegd. De twee laatste reepen achter rechts worden om het eerste touw geslagen naar links voor, waarna weer vier reepen, twee aan twee, op elkaar worden aangebracht als voren. Zoo gaat men voort langs het eerste touw te werken, totdat de verlangde matbreedte verkregen is. Bij deze diagonaal-vlechting liggen twee, op elkaar gelegde reepen beurtelings boven en onder twee andere, op elkaar gelegde reepen. Het dwarstouw dient, om daarlangs één der lengteranden van de mat te vlechten.
De twee matten van een klåsårangkĕp worden gewoonlijk aan de randen met de vingers binnenwaarts gebogen (dibĕkoek); vervolgens worden de matten op elkaar gelegd. Passen ze nog niet juist op elkaar, dan wordt de rand van de grootste mat nog wat meer naar binnen gebogen. Men verkrijgt nu een dubbele mat, een klåså rangkĕp, welke aan den rand, in de richting, waarin die loopt, eerst voorloopig toegenaaid (diblabarri) en daarna definitief rond-

([1]) In Soekapoera (Preanger) wordt het begin van de mat bojongbong = duizendpoot genoemd.

genaaid wordt. Deze rondnaaiing heeft, zooals boven reeds aangeduid is, plaats met tusschensteking telkens van den draad door het verkregen naaisel. In Tjiawi (Preanger Regentschappen) worden de twee lagen van een samak patjar (een dubbele mat) lĕmboetan (bovenste laag) en ilab (benedenste laag) genoemd.

Het op elkaar leggen dezer twee lagen heet er ditèmpèlkeun; het aan elkaar naaien wordt er di toetoes genoemd. Om ze gelijk af te snijden, gebruikt men de tjèmpèd, een lat. De wijze, waarop met de vingers gevlochten wordt, als eenmaal met de mat is begonnen en deze zoo ver gevorderd is, dat zij op den grond gelegd moet worden, kan als volgt omschreven worden. De vlechtster steekt niet op Europeesche wijze den inslag onder en boven de schering door.

Gesteld nu, dat zij de éénslag-methode toepast, dan heeft zij alle scheringreepen tot een aantal van b.v. 40 plat op den grond vóór zich.

Met haar vingers haalt zij van dat complex heel vlug achter elkaar scheringreepen nos. 1, 3, 5, enz. op, en vereenigt ze in een hand. Met de andere hand legt ze een inslagreep op de, op den grond gelaten scheringreepen nos. 2, 4, 6, enz. Nu worden de scheringreepen der evene nummers op dezelfde wijze opgehaald, weer legt ze nu een tweede inslagreep tusschen de aldus gemaakte scheiding der scheringreepen.

Pandanmatten, ook tikĕr geheeten, worden overal vervaardigd, waar pandan groeit; vooral uit Bawean worden zij veel uitgevoerd. In het jaar 1904 en in het jaar 1905 zijn van de ongekleurde matten respectievelijk 221680 en 229856 exemplaren uitgevoerd. (1)

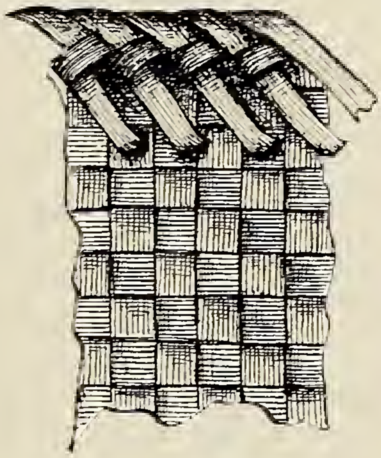

Fig. 94. Mat-rand.

De gewone lig- of zitmatjes, welke gewoonlijk op de pasars van Bawean verkocht worden, zijn 1.70 M. lang en 0.70 M. breed en kosten *f* 0.25 tot *f* 0.35 per stuk, terwijl de prijzen van de overige, op de pasars te koop aangeboden tikĕrs, van *f* 0.12½ tot *f* 1.25 varieeren.

De afmetingen en prijzen van uitgevoerde, witte lig- of zitmatten zijn:

1e kwaliteit, lang 2.20 M. en breed 1.50 M. *f* 0.83 — *f* 1.—.
2e kwaliteit, lang 2 M. en breed 1.05 M. *f* 0.37 — *f* 0.50.
3e kwaliteit, lang 1.50 M. en breed 0.60 M. *f* 0.12½ — *f* 0.15.

De gekleurde matten kosten al naar gelang van de lengte *f* 1.50 — *f* 1.75 per stuk.

Ook worden er stoelmatten vervaardigd.

Verwijzend naar het hoofdstuk over patronen, wordt de aandacht gevestigd op loopers en reiskussens als handelsartikel. Deze zouden in Bawean vervaardigd kunnen worden. Beziet men de cijfers van uitvoer van matten, dan komt men tot de overtuiging, dat de aanmaak van loopers en reiskussens in het groot zou kunnen plaats hebben. De loopers, ongeveer 1 à 1¾ Meter breed, kunnen naar elke opgegeven lengte gevlochten worden; de reiskussens, plat en met kapok opgevuld, zouden, wanneer zij aan den bovenkant, evenals de loopers volgens een bepaald patroon gevlochten worden (niet volgens de sosöottan wijze of supplementaire tusschensteking) — vide overigens hoofdstuk over patronen — in andere werelddeelen aftrek kunnen vinden.

---

(1) J. A. B. Wiselius rept in zijn geschiedkundige en maatschappelijke beschrijving van het eiland Bawean (Tijdschrift van Nederlandsch-Indië 1874, 3e jaargang 1e deel) van een uitvoer (in 1845) van 180000 tot 200000 matten, vertegenwoordigend een waarde van *f* 60000.—. De schrijver Verloop spreekt in zijn beschrijving van Bawean (Tijdschrift van Nijverheid en Landbouw, jaar 1905, deel LXX) van een uitvoer in 1904 van 400000 matten en zegt, dat van de inkomsten der matten nagenoeg de heele landrente en de afkoop van heerendiensten worden betaald.

Over het algemeen worden de pandanmatten in Java's Oosthoek door vrouwen gevlochten; op Bawean leert men het meisje reeds op jeugdigen leeftijd vlechten.

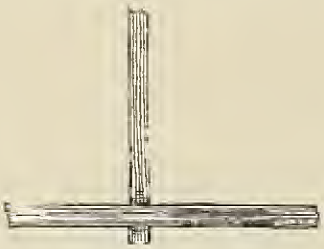

Fig. 95.

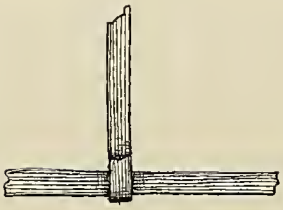

Fig. 96.

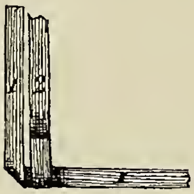

Fig. 97.

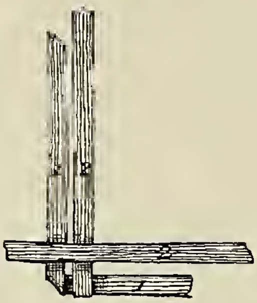

Fig. 98.

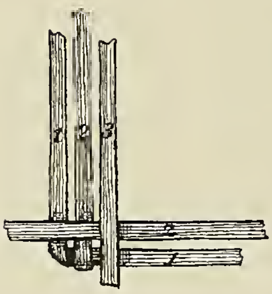

Fig. 99.

Het vlechten van het bamboematwerk geschiedt door mannen.

Van het bamboematwerk noemen we nog: gedèg, van breede bamboereepen, sèsèk, (Madoereesch tabing; dit rechte vlechtwerk is eigenlijk iets fijner), bĕtèk (yl gevlochten pagger), of tabag (grof gevlochten), voor bekleeding van wanden of plafonds (pijan), of kèpang (Madoereesch widik) en voorts de djinĕm, mat van breede rĕmboeloengreepen en in Rĕmbang in gebruik voor het afschutten van slaapplaatsen enz.

Matwerk van bamboe komt ook voor op rånå's of schutsels, waarvoor een eenvoudig, langwerpig vierkant stuk recht vlechtwerk, — de bamboereepen meestal tot een eenvoudig patroon gevlochten —, bekneld is tusschen het raam van een schutsel op voetstukken. Voorts kent men patangaring's, afscheidingen voor vertrekken of galerijen, plisir's, randen onder aan het dak.

De Madoereesche widik (Javaansch: kèpang) wordt gemeten naar het aantal pĕttjaks (pĕttjak = de lengtemaat van iemands voet). Zoo kost het bamboemateriaal pèrrèng kèles, (zie: Materialen) benoodigd voor een stuk widik van 7 pĕttjaks lang en 5 pĕttjaks breed, den vlechter 5 à 8 cents. Een stuk widik van bovendedoelde afmetingen kost op de pasar *f* 0.10.

Hoe de Madoereesche widik gevlochten wordt volgens den rechten tweeslag, blijkt uit de hiernevenstaande teekeningen en uit de navolgende beschrijving.

Het vlechten wordt begonnen door een kruisverband van twee reepen te maken. Men plaatst één reep horizontaal voor zich. Een tweede reep wordt vertikaal onder het midden van den eersten reep geplaatst, zoodat een stuk, onder den horizontalen reep door, uitsteekt, welk stuk om den horizontalen reep wordt geslagen. Daarna wordt de linkerhelft van den horizontalen reep omgebogen en naast den vertikalen reep gelegd, een nieuwen vertikalen reep vormende, dien wij zullen noemen: eersten, vertikalen reep. De volgende reepen worden als volgt aangebracht: Een hori-

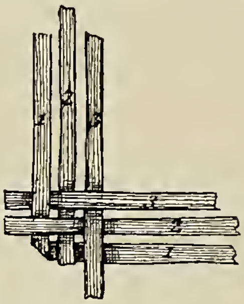

Fig. 100.

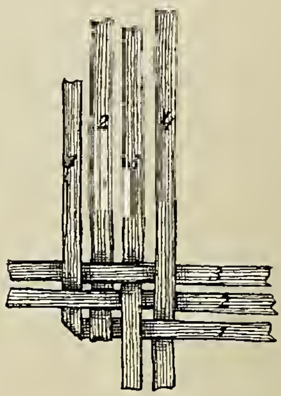

Fig. 101.

a

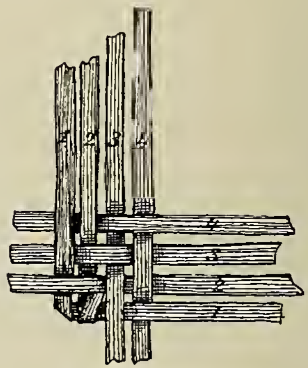
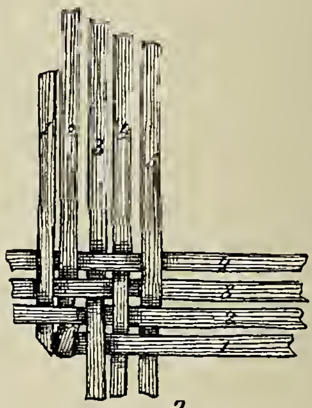

Fig. 102.

a

Fig. 95 t/m 103. Opzet van een mat.

zontale reep met het linkereinde op de twee eerste vertikale reepen. Een vertikale reep met het onderste einde op de twee horizontale reepen. Een horizontale reep met het linkereinde onder den eersten, vertikalen reep en verder op de twee volgende, vertikale reepen. Een vertikale reep met het onderste einde onder den eersten, vertikalen reep en op de twee volgende horizontale reepen. Een horizontale reep onder de twee eerste, vertikale reepen en op de twee volgende, vertikale reepen; aan den linkerkant steekt deze reep een weinig uit (*a*); dit eind wordt omgeslagen naar boven en komt op den eersten vertikalen en onder den tweeden, vertikalen reep (d i k a n t j è n g). Zoo worden alle uitstekende reepjes *a*, òf omgebogen en ingevlochten, òf met den rand gelijk afgesneden.

Op die wijze is dus een vlak opgezet, vormende den linkerhoek (van beneden) van het vlechtwerk. Het verlengen, aanlasschen (n j a b h o e n g), van een reep geschiedt op zoo'n manier, dat de einden der aan te lasschen reepen noch van boven noch van onder het vlechtwerk te zien zijn.

Met het aanbrengen der vertikale reepen gaat men voort, totdat de verlangde breedte van het vlechtwerk verkregen is, met dien verstande, dat men steeds eindigt met een reep, die is ingevlochten als n°. 3. Na zoo'n reep wordt de eerste horizontale reep omgeslagen onder den tweeden horizontale en vervolgens beurtelings op en onder twee volgende horizontale reepen ingevlochten, aldus den laatsten, vertikalen reep vormende. De derde horizontale reep wordt aan den rechterkant omgeslagen op den laatsten, vertikalen reep en onder den daarnaast liggende ingevlochten en daarna afgehecht door afsnijden, zoodanig, dat niets daarvan, — van onder den vertikalen reep — zichtbaar is. Met den inslag gaat men voort, totdat men de verlangde lengte van het vlechtwerk verkregen heeft.

Is die lengte verkregen, dan wordt de eerste vertikale reep boven links omgeslagen en horizontaal ingevlochten, hetzelfde geschiedt met den laatsten, vertikalen reep boven rechts. Alle uiteinden worden afgesneden met een t o d i b e n g t ò r ò j. Men krijgt dus den r e c h t e n t w e e s l a g, of z.g. a n a m k è p a n g (in het Madoereesch „a n g k a q d o e w a").

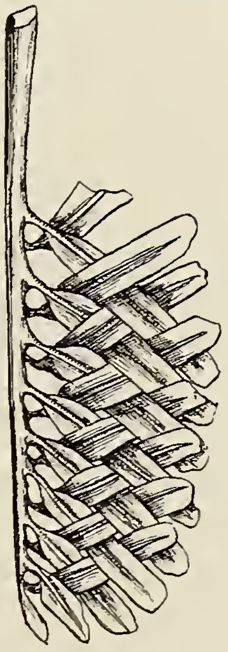

Fig. 104. Vlechtwerk van klapperblad

Matten voor tijdelijke dakbedekking, of afschutting worden gevlochten van klapperbladeren, die tevoren geen bepaalde bewerking ondergaan, en aan een doorgespouwen bladsteel gelaten worden. Het een en ander wordt verduidelijkt door nevenstaande figuur. Dit vlechtwerk wordt na een week of korter droog en als brandstof gebruikt, of weggegooid. Zulk een mat of scherm wordt in Jogjakarta b r e k e t é p é genoemd.

Evenals de Baweansche pandanmatten, zijn de minder soliede, doch toch ook sierlijke m è n d o n g matten uit Bagĕlèn gaandeweg een handelsartikel geworden. Zij zijn herkenbaar aan de typische patronen van n o d j â-roode en zwarte reepen. De m è n d o n g bies, slapper en buigzamer dan de p a n d a n reep, is bovendien bij het gebruik veel dunner, zoodat het vlechtsel, niet zoo'n hecht verband bezittend, schering- en inslagreepen doet zien, welke niet in rechte lijnen gaan.

De navolgende beschrijving van de wijze, waarop de Bagĕlènsche m è n d o n g matten worden gevlochten, is voor het grootste gedeelte ontleend aan het, door controleur Onland geschreven opstel, dat in 1899 aan de hoofdcommissie voor de wereldtentoonstelling te Parijs gezonden is.

De ongekleurde, zwarte en roode m è n d o n g biezen dienen in de afdeeling Lĕdok (Bagĕlèn) voor het vlechten van matten, met welken arbeid de meeste Inlandsche vrouwen zich in haar vrijen tijd bezig houden (z.g. s a m b è n werk).

Voor het matten-vlechten zijn al zeer weinig werktuigen of gereedschappen noodig. Men neemt een tweetal rechte en niet breede stukken hout, die op elkaar passen en met een paar stukjes touw op elkaar geklemd kunnen worden, een bos a l a n g-a l a n g, en een stuk b a m b o e. Vindt

de mattenvlechtster, dat die twee op elkaar geklemde stukken hout van te primitieve constructie of te leelijk van vorm zijn, dan laat ze er door haar man of zoon of een van haar dessa-genooten een ± 10 c.M. breede en ± 4 c.M. dikke plank, en een ± 4 c.M. breede en ± 2 c.M. dikke lat van maken, — waarvan de lengten iets grooter zijn dan de breedte der te maken matten, — en er een regelmatigen en mooien vorm aan geven; geeft zij er de voorkeur aan, op een ambèn en niet op den grond zittende, te vlechten, dan wordt soms bij het eene uiteinde van de plank een voetstuk op twee rolletjes gemaakt, ongeveer even hoog als de ambèn, terwijl men er somwijlen toe overgaat, voor een gemakkelijke verschuiving van het toestel, ook aan het andere uiteinde dier plank twee rolletjes te bevestigen, doch daarmee zonder voetstuk verbonden.

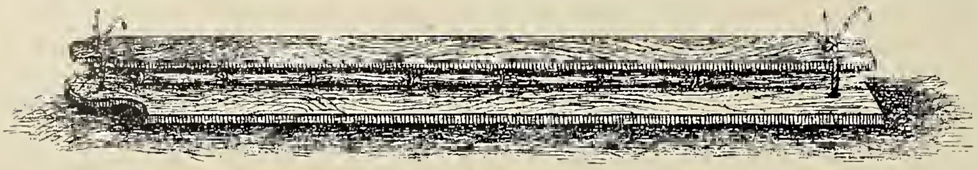

Fig. 105. Plèpèd dèpokkan.

Het bovenomschreven werktuig heet plèpèd en dient om het begonnen vlechtwerk vast te klemmen. Is er nog niet zoo'n breede strook van de mat klaar, dat ze er drie of meermalen dubbel gevouwen tusschen geklemd kan worden, dan legt men tusschen de plank en de lat een soort lang en smal kussen van alang-alang en klemt de nog smalle strook tusschen dat kussen en de lat.

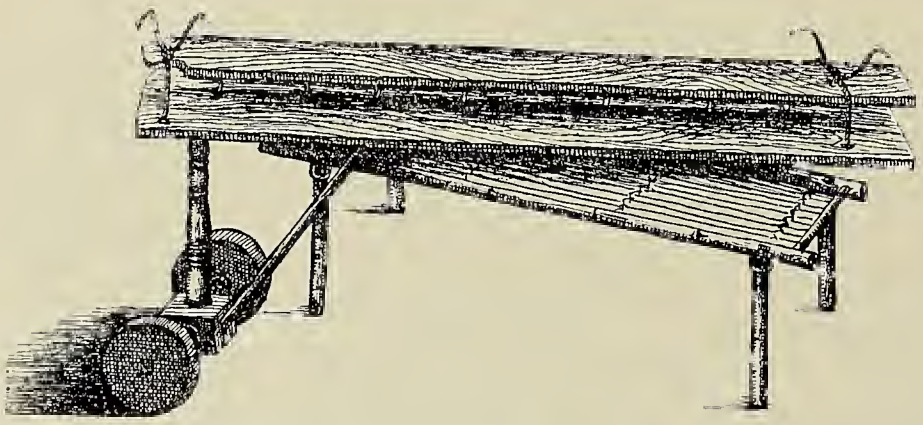

Fig. 106. Plèpèd glèdèggan.

Men noemt deze doewoerran, het kussen těngahan en het overige gedeelte van het werktuig, evenals het geheele werktuig zelf, plèpèd.

Al naar gelang er zich al dan niet een voetstuk met rolletjes aan bevindt, onderscheidt men de plèpèd in plèpèd glèdèggan en plèpèd dèpokkan.

Fig. 107. Pěpěs.

Behalve de plèpèd heeft men bij het vlechten nog een ± 2 d.M. lang toestel noodig, dat uit een 1/4 gedeelte van een, volgens de lengte-as gespleten bamboe bestaat en zoodanig in tweeën geknakt is, dat de bolle zijden der twee helften naar elkaar toe gekeerd zijn; men noemt het pěpěs en bezigt het, om voor het vlechten de mèndong-biezen plat en glad te strijken.

Het mattenvlechten geschiedt op tweeërlei wijzen:

Wil een vrouw een z.g. vrouwelijke mat, klåså wadon, (ngoko) of gělarran èstri (krâmå), vervaardigen, dan gaat zij op den grond of een ambèn zitten, met de beenen vooruit gestrekt, windt om haar middel en één van haar groote teenen een paar aan elkaar geknoopte biezen, neemt eenige andere biezen in de linkerhand, klemt ze tusschen de bolle zijden van de pěpěs, die in de rechterhand gehouden wordt en strijkt daarmee de biezen plat en glad; alsdan bevestigt zij aan het rechter-gedeelte der, om haar middel loopende bies, dicht bij haar lichaam eenige andere biezen en begint deze zoodanig te vlechten, dat de, om het lichaam gewondene en een der laatstbedoelde biezen loodrecht op elkaar komen te

liggen en later respectievelijk de breedte- en lengteranden van de te maken mat vormen; de andere biezen vlecht men om de twee randbiezen heen en wel zoodanig, dat zij met deze hoeken van ongeveer 45° maken en dus elke bies in het begin door de twee randen en later door een rand in gedeelten verdeeld wordt, die loodrecht op elkaar liggen, (vide figuur 108).

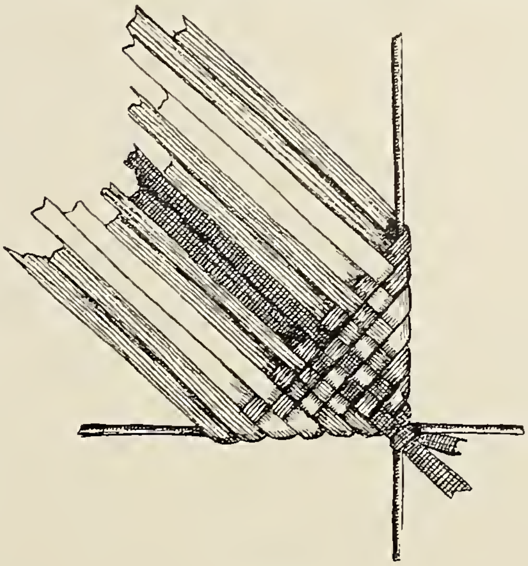

Fig. 108.

Is aldus een hoekgedeelte van de te maken mat gevormd, dan vlecht men verder, telkens de benoodigde nieuwe biezen plat strijkende en steeds van rechts naar links en voorwaarts werkende, waardoor een strook vlechtwerk gevormd wordt, waarvan de richting der biezen hoeken van ongeveer 45° met die der randbiezen maakt.

Is de strook zoo lang geworden, als men zich voorstelt, de mat breed te maken, dan klemt men haar tusschen de tĕngahan en doewoerran en zet het vlechtwerk voort, steeds nieuwe biezen plat strijkende en steeds in de richting van achteren naar voren en van rechts naar links werkende, waarbij men de plèpèd telkens een weinig achterwaarts schuift, of zich zelf telkens een weinig voorwaarts. Komt men daarbij aan den voorsten lengteband der mat, dan keert men weer naar den achtersten terug. Waar een bies eindigt, bevestigt men daaraan een nieuwe door middel van een knoop, met dien verstande evenwel, dat het uiteinde van de eene bies over een kleinen afstand met het beginstuk van de andere samenvalt; is het vlechtwerk klaar, dan snijdt men de knoopen met een mes of een ander scherp voorwerp af.

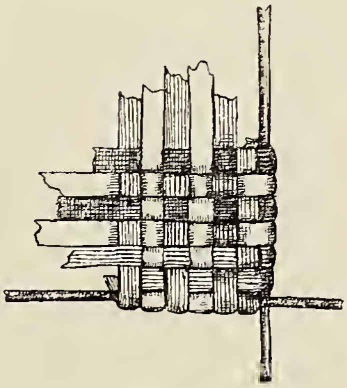

Fig. 109.

Bij het vlechten wordt geen der randbiezen strak gespannen, behalve die, welke in de plèpèd is geklemd en oorspronkelijk toch ook niet bijzonder strak werd gehouden.

Uit de aangegeven werkwijze volgt, dat bij de z.g. vrouwelijke matten:

1e. de richting der biezen schuin of diagonaal is ten opzichte van den rand en loodrecht ten opzichte van elkaar;

2e. de randstrook nimmer dubbel is, en

3e. de rand geen rechte lijn is, doch buigingen vertoont, hetgeen ook het geval is met den loop der biezen en de vormen der gevlochten figuren.

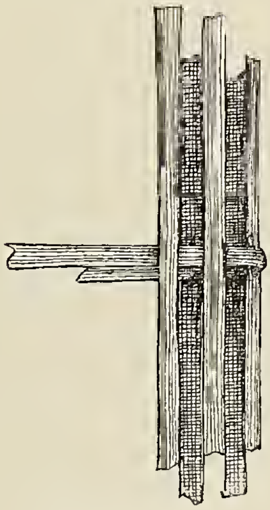

Fig. 108 t/m 110.
Opzet van een mat.

Wordt een z.g. mannelijke mat vervaardigd, dan slaat de Inlandsche vrouw drie bamboezen staakjes zoodanig loodrecht in den grond, dat de twee vlakken, welke men door die staakjes kan brengen, loodrecht op elkaar staan, de afstand van twee der staakjes wat grooter is, dan de breedte van de te maken mat, en het middelste van het derde ± 1½ Rijnlandsche voet verwijderd is. Na strakke verbinding dezer drie staakjes door een paar, aan elkander geknoopte biezen, welke twee aan elkaar grenzende lengte- en breedteranden zullen vormen, begint de vlechtster bij den middelsten staak om de randbiezen heen een strook te vlechten, en wel zoodanig, dat de richting der hiervoor gebruikte, met behulp van de pĕpĕs

plat gestreken biezen loodrecht op gene staat; de uiteinden der biezen aan den benedenkant worden mede tusschen de andere biezen gevlochten, waardoor een dubbele randstrook ontstaat. (vide fig. 109 en 110). Is de strook zoover klaar, dat haar lengte gelijk is aan de breedte van de te vervaardigen mat, dan verwijdert men de staakjes en klemt de mat in de plèpèd, terwijl men deze rechts van zich plaatst.

De lengterandbies, wier uiteinde zich bij het voorste gedeelte der plèpèd bevindt, bevestigt men vervolgens strak aan een, weer in den grond gestoken staak.

Is dit alles gereed, dan vlecht men verder, van rechts naar links, terwijl men aan den voorkant begint en zichzelf achterwaarts verplaatst en niet de plĕpĕd voorwaarts, waaruit volgt, dat men alleen voor het vlechten van vrouwelijke matten een gemakkelijk verplaatsbare plĕpĕd, de plĕpĕd glèdèggan, zal kiezen.

Nadert men de achterste lengterandbies, dan wordt ook deze strak aan een staakje verbonden. Is de gewenschte lengte van de mat bereikt, dan spant men ook de tweede breedterandbies door middel van bevestiging aan een staakje. Overigens is de werkwijze gelijk aan die bij de z.g. vrouwelijke matten. Bovenstaande beschrijving moge de volgende kenmerken van de z.g. mannelijke matten begrijpelijk maken:

1e. staan bij deze de biezen loodrecht op den rand en op elkaar;

2e. is er een dubbele randstrook, die de stevigheid der mat bevordert;

3e. zijn de randen rechte lijnen en loopen derhalve ook de andere biezen recht, en zijn de gevlochten figuren regelmatig.

Voor de mannelijke mat wordt meer mèndong benoodigd, dan voor de vrouwelijke. Een genomen proef toonde aan, dat bij het vervaardigen van een mooi soort matten met ongekleurde, zwarte en roode mèndong en ongeveer gelijke figuren 1 M^2. mannelijk matwerk 12 en 1 M^2. vrouwelijk matwerk 10 duiten aan mèndong kostte, terwijl de duur van den, daaraan besteden arbeid respectievelijk 27 en 25 uren bedroeg. Volledigheidshalve wordt hier al dadelijk bij gevoegd, dat men het hier bedoelde vlechtwerk voor respectievelijk 25 en 15 cent per M^2. verkoopt.

Terwijl de meeste Inlandsche vrouwen in deze afdeeling vrouwelijke matten kunnen vlechten, zijn er slechts zeer weinige (± 25), die de bedrevenheid hebben, mannelijke te vervaardigen.

Naar de al of niet-aanwezigheid voor patroon-figuren onderscheidt men de mèndongmatten, — in het algemeen klåså patjar, gĕlarran patjar genoemd — in ongekleurde (poetih, pĕtak) en gekleurde (kĕmbangan, sĕkarran).

De prijzen der matten bedragen in het Bagĕlènsche *f* 0.08 — *f* 0.15 per M^2 voor vrouwelijke, *f* 0.15 — *f* 0.25 per M^2 voor mannelijke.

De grondstoffen voor de meest loonende soort van vlechterij vertegenwoordigen een waarde van *f* 0.10 per M^2; de arbeidsduur bedraagt 27½ uur, en voor de levering dier grondstoffen en de prestatie van dien arbeid bekomt men *f* 0.25 in ruil.

De Bagĕlènsche mèndongmatten worden te koop aangeboden op de pasars van Wånåsåbå, Krètèk, Sapoeran en Broenå, terwijl opkoopers uit Zuid-Bagĕlèn, Banjoemas, Pekalongan en de Preanger in Ledok komen, om de matten op te koopen en elders weer van de hand te zetten.

In „de Inlandsche nijverheid in de residentie Kedoe", door W. Meyer, komt omtrent de mèndongmatten nog het navolgende voor:

„Van den vlechter gaan de matten naar den pangĕmplong (man die klopt, stampt), om gestampt te worden met den aloe kĕmplongan (stamper), een houten blok, dat ongeveer 75 kati weegt. Dit stampen dient om de vlechtopeningen kleiner en dus de matten dichter te maken".

In Tjiawi (Preanger Regentschappen), waar de mattenvlechterij op een vrij hoog standpunt staat, onderscheidt men de samak (tiker) patjar, de dubbele, met roode, gele en zwarte reepen doorvlochten matten, en de kĕmbang polèng, de figuren vertoonende pandan-

matten, van de samak lèpèk, de enkelvoudige, van een zelfrand voorziene matten, die er eigenlijk meer van uit Galoeh ingevoerd worden.

Voor de pandanmatten gebruikt men gewoonlijk slechts rood, geel en zwart. De Tjiawische, gekleurde pandanmatten — ook worden er matten van mèndong gevlochten — kosten gewoonlijk *f* 1 — *f* 1.50 per M²., de zeer fijne soorten, waarvoor heel smalle reepen worden gebruikt, brengen *f* 8 per M². op.

De Tasikmalaja'sche bamboematten (recht vlechtwerk) zijn veel kleuriger; de gebruikte reepen hebben dikwijls verschillende aniline kleuren.

Behalve lig- of zitmatten worden in Indihiang en Tjiawi en ook in Tasikmalaja stoelmatjes vervaardigd (tilam krossi), waarop mede allerlei patronen voorkomen.

In Anjĕr worden van recht bamboe vlechtwerk de rindings vervaardigd, die als versiering tegen de wanden van woningen worden gehangen. Nooit gebruikt men er een rinding als zitmat. De afmetingen van een rinding hangen dus af van die der wandvakken en zijn soms 3.50 M. bij 1.75 M.

De patronen zijn zeer verschillend en bestaan vaak in voorstellingen van schepen, menschen, olifanten, paarden, rhinocerossen, vogels, geiten of visschen; deze patronen (polèng) heeten dan ook daarnaar: kekapalan (schepen), djedjalmaän (menschen), gagadjahan (olifanten), kekoedaän (paarden), bebadagan (rhinocerossen), memanoekan (vogels), enz.

De rand van de rinding bestaat uit het patroon matawalik (oog van de walik d.i. een soort duif) of anders uit dierpatronen.

Een kleinere rinding heet paninggaman en is ongeveer 1.75 M. lang en 0.75 M. breed; men hangt die speciaal in de doorloop der woning tot versiering. De patronen, hierop aangebracht, zijn weer anders, als die van de rinding en heeten kembang tĕlĕng, pakis koedoep en wajang; de rand heeft gewoonlijk het matawalikpatroon. (Zie voorts hoofdstuk Vlechtpatronen). Rindings worden vooral gebruikt bij feestelijke gelegenheden (hadjats), zooals bij de hadjat soenatan (het besnijdenisfeest), hadjat kawinan (het huwelijksfeest). Een bruid brengt steeds zulke rindings als huwelijksgeschenk mee.

Het vlechten van rindings is uitsluitend vrouwenwerk, en men beweert zelfs, dat een maagd niet licht trouwen zal, als zij niet getoond heeft, zekere vaardigheid in dien arbeid te bezitten. Deze siermatten worden nooit te koop aangeboden, maar blijven als poesaka (erfstukken) in de familie.

Rĕmboeloeng of kiraj-matten (vloer-, wand- en plafondmatten, of gribig) maakt men veel in de onderdistricten Kramatwatoe en Sĕrdang van de afdeeling Anjĕr. Patroonvlechten is ook hier gebruikelijk, door reepen in te vlechten, zoowel met de gladde, bruine schil, als met het witte hart naar boven. Soms worden ook wel zwarte reepen ingevoegd, die, na ontschild te zijn, zwart gekleurd worden door modderbaden. De effen matten (polos) zijn duurder, dan de met patronen gevlochtene (polèng). Dit komt, omdat het vlechten van effen matten technische moeilijkheden oplevert. Bij deze matten toch wordt de gladde, harde schil naar den bovenkant gekeerd. Daardoor schuiven ze gemakkelijk over elkaar en laat het verband van het eenmaal begonnen vlechtwerk licht los. Het telkens weer aandrukken en aanvoegen der reepen is dus eenigszins tijdroovend.

De prijs der effen matten is *f* 0.15 per M²., terwijl die van de, met patronen gevlochten matten *f* 0.10 per M². bedraagt. Ook in de Lampongsche districten komen de merkwaardige, bamboezen rindings voor, ook daar zijn verschillende figuren ingevlochten en dienen zij voor versiering van den huiswand; een bepaalde zitmat is de ilat, welke voor jonggehuwden dient.

De sarap is een bamboezen mat, welke boven de slaapplaats gehangen wordt ter opvanging van stof en vuiligheid, welke van het dak neerkomen. De versieringsartikelen zooals rindings e. d. worden in de Lampongs bij feestelijke gelegenheden gebruikt of vertoond.

Is er b.v. een feest, en moeten vele versieringsartikelen gevlochten worden, dan wordt in den oogst van het vlechtmateriaal een vermaak gezocht. Jongelingen en meisjes gaan er voor die inzameling gezamenlijk op uit, en bij thuiskomst worden dan de jongelingen door de meisjes onthaald op rijstpap of krijgen zij reukolie voor het haar.

Behalve deze siermatten van bamboe (recht, doorgaand vlechtwerk) maakt men in de Lampongs ook matten van makoewang, roembai, poeroen, rotan. Gebruikt men in de Lampongsche districten voor het aanhalen der reepen in matvlechtwerk een haaks omgebogen spijker, in Palèmbang bezigt men hiervoor de bengko, een haakpriem, waarvan de haak dient om de reepen goed aan elkander te trekken, en de priem, om, waar noodig, tusschen de reepen openingen te maken. Bovendien bevinden zich in het platte gedeelte van dit ijzer eenige gaatjes van verschillende afmetingen, om rotan er door heen te trekken, ten einde het op vereischte breedte te krijgen.

Matten heeten in Ampat Lawang tikar. Van tiga djoeroe of roembai gemaakt, dienen zij tot slaapmat of vloerbedekking. Een adas is een mat, bestemd voor het dragen van padi en gewoonlijk gemaakt van koelit baroe.

Fig. 111. Werktuigen (bengko) in Palembang in gebruik bij het maken van matten.

Geometrische figuren komen ook voor op de siermatten van Ampat Lawang (Palèmbang). Zijn de bamboematten met de figuren van menschen, dieren en planten, enz. uit de aangrenzende Lampongsche districten meestal recht gevlochten, die van Palèmbang worden altijd door diagonaal vlechtwerk gevormd, waardoor zij kunstiger zijn. Deze patronen, typisch voor Palèmbang, vindt men b.v. ook op de tikars van Ogan Oeloe, waar zij soms gevormd zijn door de dooreenvlechting van donkerbruinen bast van kajoe pendilau (zie materialen) met lichtgele bamboe. Behalve de fijne matten kent men er ook die, welke gebruikt worden voor het drogen van padi (takong of adas). Meestal worden er de siermatten met de ingevlochten patronen van zwarte reepen, van bamboe vervaardigd en dienen zij, om aan den wand eener kamer opgehangen te worden (sisir). Het gebruik hiervan komt dus overeen met dat van de rindings in de aangrenzende Lampongsche districten. Maar er komen ook grove matten voor, van roembai of běngkoewang gevlochten. In de Komering Oeloe (Palèmbang) maakt men gebruik van de sěroemboengan, een mat, meestal van koelit ěndilau (zie: Materialen) gemaakt, en dienend, om onder de lěsoeng of het rijstblok te worden geschoven, ten einde de bij het stampen uit het blok springende rijstkorrels te kunnen opvangen. In Komering Ilir en Blidah worden de matten in de navolgende soorten onderscheiden:

1. Tikar pělasahan, gemaakt van poeroenbies, ongekleurd, prijs *f* 0.10; dient voor zitmat in huis, in de pondok of op de ladang (het veld), of voor slaapmat; wordt ook als rijstzak gebruikt.
2. Tikar pěsalinan, gemaakt van poeroen, iets fijner dan voorgaand, prijs *f* 0.25; wordt bij feestelijke gelegenheden en sěděkahs (maaltijden) als zitmat gebruikt.
3. Tikar simpanan, d. i. een tikar, die men bewaart (simpan), gemaakt van, met kěsoemba gekleurde poeroen-reepen. Prijs *f* 1.25. Wordt bij feestelijke gelegenheden, bruiloften, enz. gebruikt als zitmat.
4. Tikar pěndjěmoeran, gemaakt van rangkanang (zie hoofdstuk: Materialen), prijs *f* 0.20; dient als droogmat voor padi.
5. Tikar klangsoengan, gemaakt van rangkanang, prijs *f* 0.10; dient, om de bij het stampen uit het rijstblok tredende padi op te vangen, dus evenals de sěroemboengan, hierboven genoemd.
6. Tikar poeroen tjotjok, d.i. een mat, van gekleurde poeroen tjotjok-reepen gemaakt

(zie hoofdstuk: Materialen). Wordt bestemd als zitmat voor de gasten, die het een of ander feest komen bijwonen, ook als bidmat. Prijs ƒ 0.50, al naar gelang van de grootte.

7. Tikar pĕlasahan roembai, gemaakt van roembai (zie hoofdstuk: Materialen); wordt gebruikt als zitmat, slaapmat, padi-droogmat, enz. Prijs ƒ 0.10—ƒ 1, al naar gelang van de grootte en fijnheid der reepen.

8. Tikar bĕngkoewang, gemaakt van bĕngkoewang-blad (zie hoofdstuk: Materialen). Dient voor slaapmat, zitmat, droogmat enz. Prijs ƒ 0.25.

Even kleurig zijn de poeroen- en bĕngkoewang-matten van Iliran en Banjoeasin (Palèmbang), waar men evenzoo voor de kleuring der reepen van aniline verfstoffen gebruik maakt.

In Mokko Mokko (Benkoelen) en meer speciaal in de doesoen Talang Arah, marga Sĕblat dier afdeeling, worden van gekleurde pandanreepen matten gemaakt, tikar krossi (stoelmatten) en tikar sĕmbajang (bidmatten).

In de Padangsche Beneden- en Bovenlanden heet een mat lapie; gewoonlijk maakt men ze van pandan.

In Painan noemt men een mat van salak of roembiobast, dienend om daarop de padikorrels op te vangen, die men van de halmen afneemt, tadir. In Agam heet een mat, ruw gevlochten van pandan en dienend, om er de padi op te dorschen (de korrels worden uitgetrapt) lapie panghirie.

De fijne matten, gemaakt van de beste pandansoorten, worden meestal à jour gevlochten. Deze à jour- of trawangan-vlechtmethode staat in de Padangsche Bovenlanden vrij hoog. De uitgespaarde figuren hebben namen en beteekenissen, en om de figuren nog duidelijker te doen uitkomen, gebruikt men bij de fijnste lapie's klatergoud, bladkoper of katoen als achtergrond.

Fig. 112. Mat van gespleten bamboe uit Ampat Lawang. In het midden: motief tandjaän (spiraal-motief), boven en beneden daarvan, motief kembang lelebat (ruitmotief). Als rand kembang manggis.

Deze matjes vormen een bij uitstek huishoudelijk artikel; zij dienen als slaapmat, zitmat, worden bij ontvangst van gasten gebruikt. Soms belegt men er den geheelen vloer van het huis mee. Over het algemeen onderscheidt men de lapie baka (enkele mat) van de lapie balamba (dubbele mat), die een grovere voering of lampisan heeft. Vierkante zitmatjes (lapie's tilam songkè), meestal ook à jour gevlochten, komen bij feestelijke gelegenheden (pahalean) voor den dag, vooral bij het huwelijk; zij worden dan op een stapel van twee of drie kussens gelegd en dienen tot zitplaats van de jonggehuwden (marapoelai). Sedert het meer en meer in gebruik raken van Europeesche stoelen, worden de lapie

tilam gewoon als stoelmatten gebezigd. De lapie sandaran is een langwerpig-vierkante mat, dubbel, van pandan gevlochten volgens de trawangan methode en tusschen de twee lagen met bladgoud en katoen versierd. Deze mat wordt mede alleen bij feestelijke gelegenheden gebruikt, vooral bij huwelijk, en dan achter de zitplaatsen der jonggehuwden (marapoelai) als gordijn (tabir) opgehangen.
Randen (tapi's) van enkelvoudige lapie's of matten, dus zelfranden, worden in de nĕgĕrie

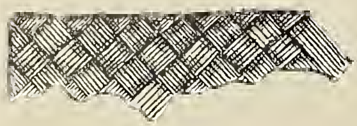

Fig. 113. Tapi lapie baka.

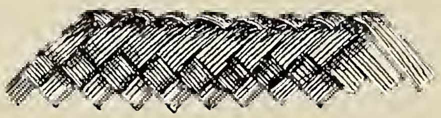

Fig. 114. Tapi lapie bapilin.

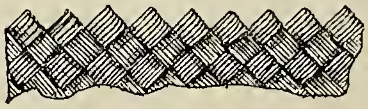

Fig. 115. Tapi lagoe soeroek.

Soengei Batang, laras IV Kota Danau (afdeeling Agam) al heel verschillend gemaakt, we zullen er enkele van noemen:

1. tapi lapie baka (tapi = rand, lapie baka = enkele mat), een rechte rand. verkregen door ombuiging der reepen.
2. tapilapie bapilin (of bĕrpilin) (bĕrpilin = ineénrollen). De reepen worden boven omgerold en weder ingestoken.

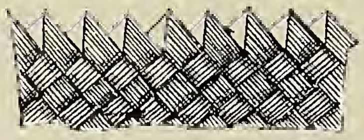

Fig. 116. Tapi lagoe soeroek.

3. tapi lagoe soeroek (lagoe = melodie, soeroek = verbergen). Door rechthoekige ombuiging verkrijgt men een getanden rand, als gedoornd.
4. tapi lapie pandjang, d.i. als toenaaisel, omboordsel.
5. tapikepala kampie (kampie = gevlochten zakjes). Hierbij zijn de reepen naar voren tusschengeschoven en nog eens ingevlochten tot opliggenden rand.

Dit eigenaardige randvlechtwerk, typisch voor de Padangsche Bovenlanden, wordt in Loeboek Sikaping met den algemeenen naam van anjĕm koerarai aangeduid, ter onderscheiding van het gewone, vlakke, eenvoudige randvlechtwerk, dat anjĕm koelèlèq heet. De gedoornde rand heet er anjĕm melapie lapie, of anjĕm poetjoek raboeng.

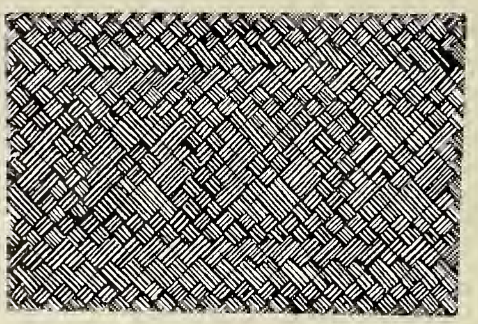

Fig. 117.

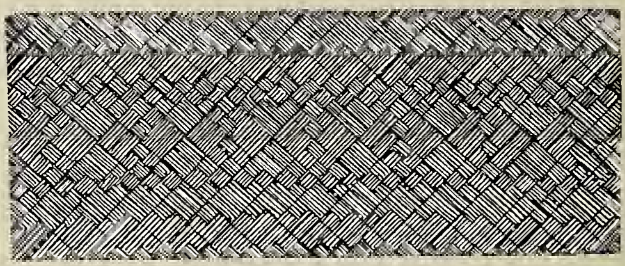

Fig. 117 t/m 118. Loes loes of figuurstrooken op matten.

Matranden heeten in Tapanoeli bibir (letterlijk: lippen); de figuurstrooken, welke er op matten, maar meer op kokers, zakken, reticules worden aangebracht, heeten loesloes en bestaan in een eenvoudig patroon, door den drieslag of vierslag gevormd, en alleen langs de randen van het voorwerp gevlochten.
Van de gekleurde lapie's wordt vooral in Singkarah (en wel in de nĕgĕri Paninggahan) veel werk gemaakt. Zij zijn meestal vervaardigd van roode en ongekleurde pandan of mansiang, waartusschen een zwarte reep van den bast van de pisang kalè of pisang bamban (zie hoofdstuk: Materialen) supplementair wordt ingestoken. Zij zijn vol van de met elkaar gecombineerde patronen, die in de Padangsche Bovenlanden bekend zijn.

De à jour-matten worden in Singkarah lapie bĕrtĕrawang genoemd; deze trawang vlechtmethode wordt vaak nog gecombineerd met de patroonvorming.
In XIII en IX Kotta (Solok) onderscheidt men de navolgende matsoorten: lapie amparan, (vloermatten van pandan), lapie pandjang pandan, matten van ruim 3 M. lengte en 0.6 M. breedte, die bij feestelijke gelegenheden langs de wanden van het huis opgehangen worden; lapie sembajang, bidmatjes van 1.50 M. lengte en 0.5 M. breedte, lapie pandak, kleine vierkante matjes van 0.50 M. lengte en breedte, die op zitkussens gelegd worden en lapie sasĕntag, zit- en ligmatten van 2 M. breedte. Veel werk wordt in den regel gemaakt van de lapie pandjang en de lapie pandak; ze worden fijn à jour gevlochten en met bladgoud, bladkoper, katoen, enz. versierd.
Echter worden de lapie pandjang in Solok bijna niet meer vervaardigd; de exemplaren, die er nu nog worden aangetroffen, zijn meestal erfstukken; bij verkoop brengen zij somtijds tot *f* 40.— per stuk op. De lapie pandak van Solok staat gelijk met de lapie tilam songkè van Agam, zij worden op een stapel kussens gelegd.
In Loeboek Sikaping kent men: de lapie bĕrlampak of lapie bĕrbilai, d.i. een fijne pandanmat, met katoen of laken omboord (berlampak), de lapie pandak (stoelmat), niet met goed omboord; de lapie dingding (wandmat), die steeds bĕrlampak of bĕrbilai is (met goed omboord). Aan de lapie dingding wordt wel eens een z.g. simpiran bevestigd, een soms bijzonder bewerkelijk pandan vlechtstuk met hangers en versieringen, enz. Bijna geheel bovenaan bevindt zich een lus, waarin een kris wordt gestoken. Is aan de lapie dingding een simpiran bevestigd, dan noemt men het geheel lapie sandaran. Gewoonlijk is de lapie dingding of de lapie sandaran à jour bewerkt.

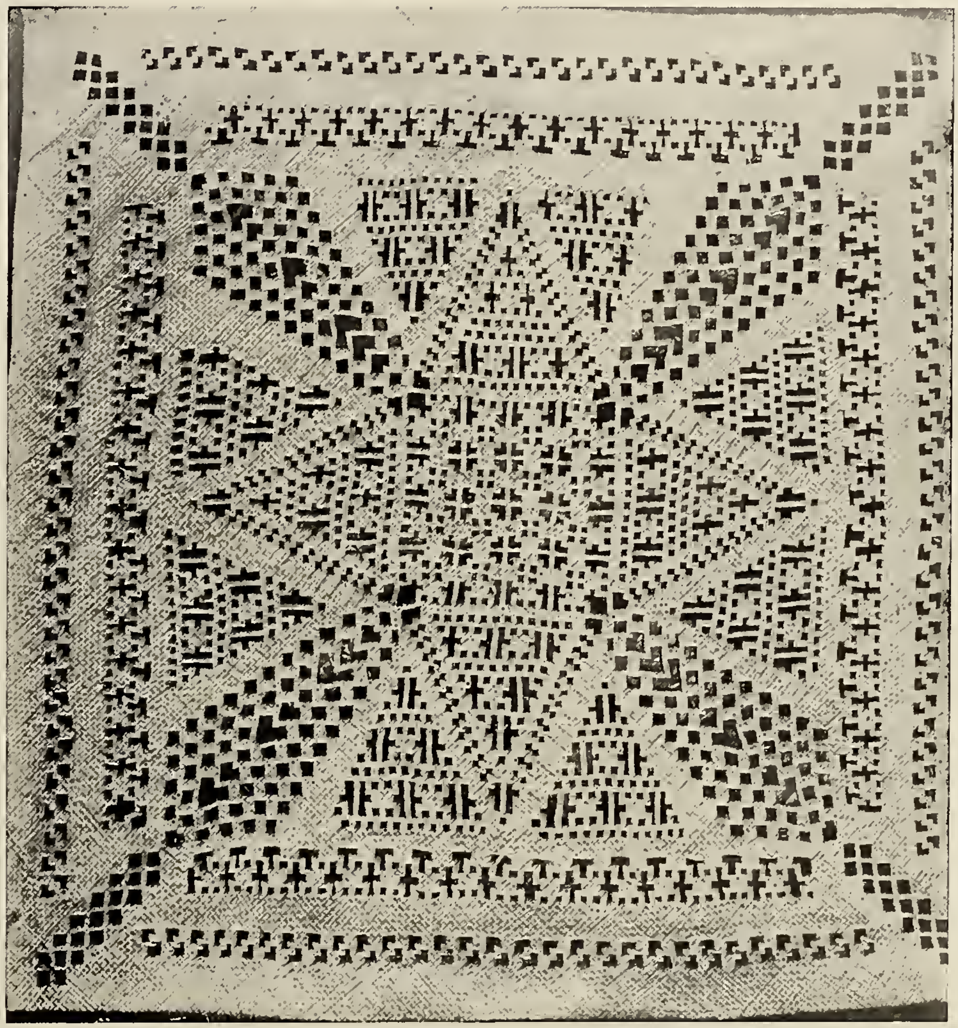

Fig. 119. Lapie tilam songkè (stoelmat) van pandan uit Danau en Matoer.

Voorts kent men nog een grovere soort mat, de lindah, of de amparan, die gewoonlijk van mansiang, bigau, gringging of roembai gevlochten wordt volgens den éénslag en voor het dragen van padi dient. De zitmatten worden in Tapanoeli lapik of amak genoemd, terwijl de padi-droogmatten amparan heeten.

Komen op de matten der Padangsche Bovenlanden patronen in kleuren voor, deze treft men op de Tapanoelische heel weinig aan; men bepaalt zich hoofdzakelijk tot versiering met ongekleurde patronen, à jour-motieven (trawangan), verschillende stekelranden, kralenrijgsels, katoen- of laken-omboordsels, wolfranje, enz.

Niettemin zijn dikwijls de Tapanoelische matten van pandan heel fijn gevlochten en worden zij onderscheiden in:

1. amak of lapik sabidang (enkele mat), zit- tevens slaapmat voor gasten, lang ± $3^1/_2$ M., en breed ± 1,35 M. In Sipirok noemt men deze mat ook wel amak rantjaran, (of lantjaran); zij vertoont òf over het geheele vlak een uitgespaarde teekening, òf enkel een trawangan-randmotief.
2. lapik sĕmbajang (bidmat).
3. lapik lampisan (dubbel gevlochten, met rood laken omzoomd).
4. lapik bĕrmanik (dubbel gevlochten, met kraaltjes omzoomd).

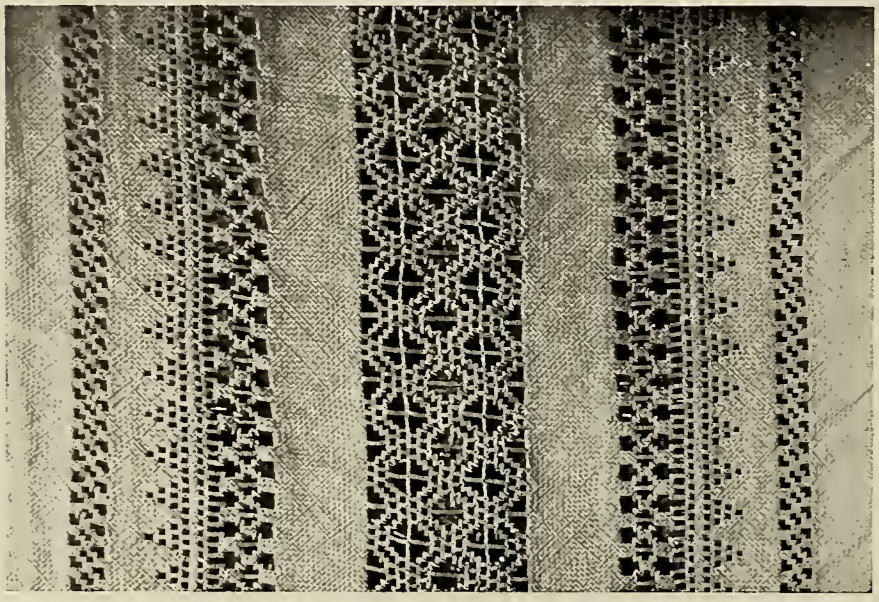

Fig. 120. Lapie sandaran van pandan uit Padangsche Bovenlanden.

5. lapik langkat, bestaande uit 3 à 4 matjes op en aan elkaar bevestigd, en waarvan de benedenste grof en de bovenste fijn gevlochten is.
6. lapik pandak, ook dubbel, driedubbel, enz., en omzoomd, doch vierkant; wordt bij huwelijken gebruikt als zitplaats voor den bruidegom, tegenwoordig ook voor stoelen.

Evenals in Tapanoeli besteedt men ook in Sumatra's Oostkust de noodige aandacht aan de driedubbele, vierdubbele siermatten; veelal worden deze gedeeltelijk à jour bewerkt (trawangan) en gedeeltelijk met gouddraad geborduurd (di tĕkat). Natuurlijk worden zij alleen gebruikt, wanneer er hooge, voorname gasten zijn. Er worden ook lapik langkat van 7 lagen over elkaar gemaakt. De kostbaarste matten kosten van *f* 50 — *f* 60. Zij zijn niet altijd over het heele vlak der bovenmat à jour bewerkt; soms treft men enkele à jour-randen aan, of een langwerpig-vierkant à jour bij het voeteneinde, dat immer het meest bewerkelijk deel van de mat is. Men noemt dit voeteneinde der mat gewoonlijk tampoean kaki, terwijl het hoofdeinde, waar de bantals of kussens komen te liggen, kapalo heet. Bestaat de mat uit meerdere lagen en bevat de bovenste laag versieringen van gouddraad, dan heet zoo'n mat amak namartompoan (benaming, welke in Padang Lawas bekend is).

Behalve de hierboven, sub 1 tot met 5 genoemde, fijne matten, heeft men in Tapanoeli ook grovere soorten, zoo b.v. de bidai tangki, een mat, die van rotanreepen en tangki-bast (zie hoofdstuk: Materialen) gemaakt is.

Voor het tĕkat-werk of het goudborduursel op de bekleedingen en omboordsels van de matten, welke in de Maleische landen van Sumatra's Oostkust gevlochten worden, bestaan verschillende ingewikkelde patronen, waarvan hier slechts de navolgende: dĕlima toenggang balik, poetjoek roboeng, doeri pandan, tali aèr, kota masir, boengo sĕmanggis, kiam-

bang bĕrantai, worden genoemd. Om de matten nog kostbaarder te maken, worden er in de hoeken en in het midden gedreven gouden of zilveren platen op vastgehecht; dergelijke matten duidt men aan met den naam van tikar pandak radja basélo d.w.z. mat, waarop de vorst zit. De matten van den Riouw Archipel, vooral die van de Anambas en Natoena-eilanden, zijn mooi en bevatten bijna over het geheele veld gecompliceerde patronen, hetzij van doorgaande of van supplementaire reepen. Het veld bevat gewoonlijk een vierkanten rand, waarbinnen het patroon gevormd is in rood, geel, groen en zwart. Zij hebben èn door hun kleuren èn door de motieven, een groote overeenkomst met de matten van Bawean (zie hoofdstuk over patronen). De Niassche matten van kolojeumen (mansiang) zijn zeer eenvoudig, zonder versiering en worden toefa genoemd.

De Atjehsche lig- en zitmatten (tikar èh en tikar doeq) zijn even fraai, als de Tapanoeli'sche, al is het trawang-vlechtwerk, dat men er op aantreft, minder fijn. In Kloeët b.v. gebruikt men de in kleuren gevlochten tikars op het huwelijksbed. In de Gajolanden heet de van biezen gevlochten mat alas kòlaq, deze wordt zoowel voor het drogen van padi, als voor zitmat voor groote gezelschappen gebruikt. Fijnere matten heeten er alas bèdang of oeso (ligmatten), amparan (onderligger eener ligmat) en ampang (zitmat).

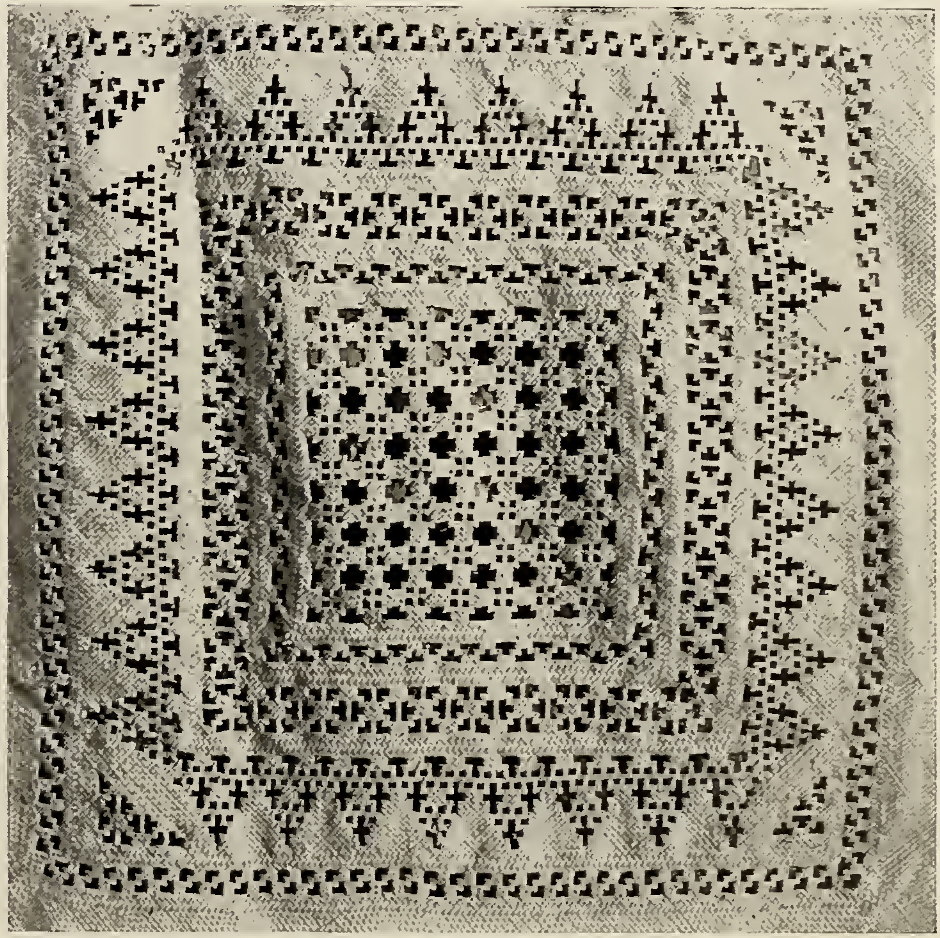

Fig. 121. Lapie (zitmat) van Tandjoeng Pinang (Riouw) van pandan.

Ook hier verfraait men de matten door er rood en blauw garen met een naald tot bepaalde figuren door heen te rijgen (noetjok of njoetjok). Van het garen neemt men daarvoor eenige draden tegelijk in de naald, zoodat het den indruk maakt, alsof er roode of blauwe wol door het matwerk heen geregen is.

De voering der zitmatten heet lapés, de randen aan buiten- en binnenkant bevestigt men aan elkander met een boordsel (krintji) van rood of zwart garen, ter zelfde dikte, als hetwelk men voor het rijgen bezigt. Tusschen de voering en de à jour gewerkte (mĕkrawang) buitenzijde in, gebruikt men ook bij de Atjehsche matten bladgoud of bladkoper (pĕrdah) (1). Grover zijn de uit Alaslanden afkomstige matten (ama), welke van bengkoewangreepen gevlochten

(1) Vide „het Gajoland en zijne bewoners" door Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje, pagina 375 en 376.

zijn. Men onderscheidt de Alassche matten in a m a l a p i k (zitmatjes), a m a b e l a g ĕ n (slaap- en bidmatjes), a m a t j a h a l i (eenvoudige zitmatten voor meer dan één persoon), a m a t ĕ n a p ĕ l, matten, welke bij familiefeesten voor den dag komen.

De matten van Riouw hebben eenigszins het type van die van Tapanoeli, Sumatra's Oostkust en Atjeh. Een mat, uit 3 lagen bestaande, noemt men er t i k a r t i g a b ĕ l o n g k a t; ook het t r a w a n g-vlechtwerk is hier bekend. Zulk een mat b.v. bestaat soms niet uit 3 groote lagen, maar uit een lange, groote mat, die aan het hoofdeinde nog van 2 vierkante, op elkaar genaaide matjes is voorzien. Aldus is gewoonlijk de t i k a r s ĕ m b a j a n g, een bidmat, die voor vorstelijke personen met rand, hoekomboordsel en goudborduursel versierd is.

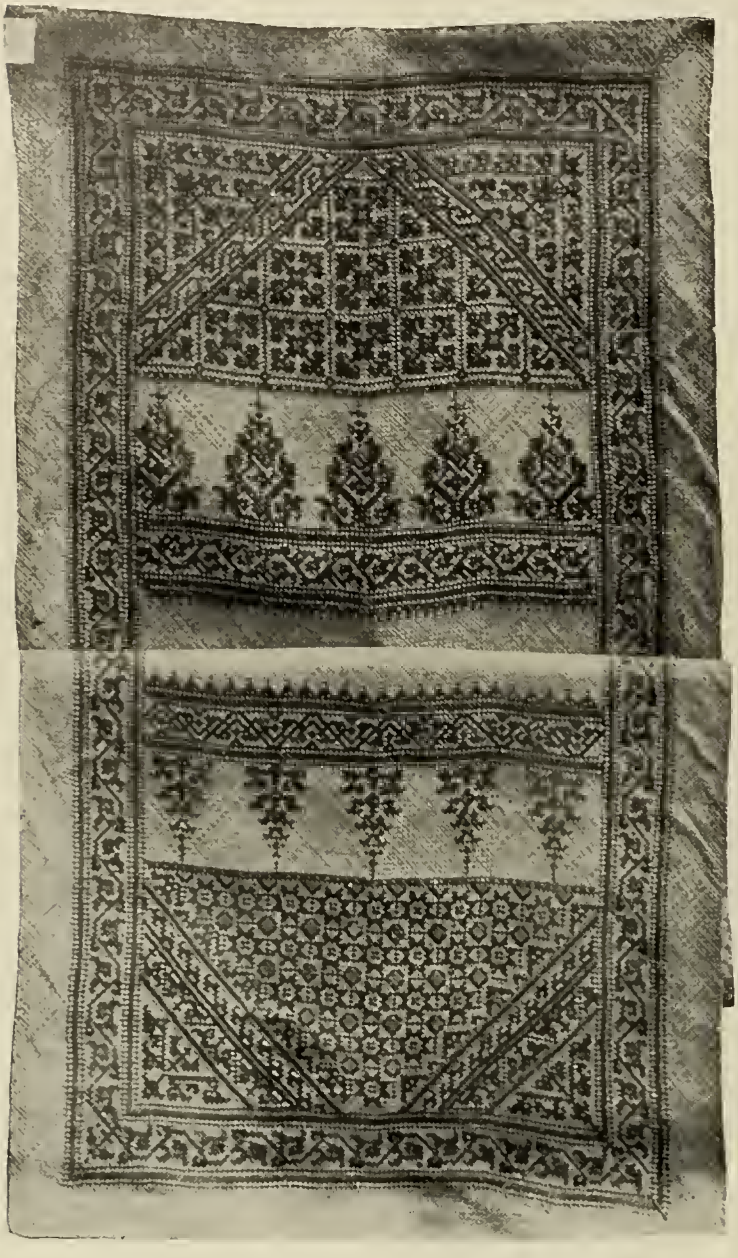

Fig. 122. Twee bidmatten uit de Anambas eilanden.

Van de Bankasche matten is de t i k ĕ r s o e s o e n het meest bewerkelijk; deze wordt als ligmatje gebezigd, ook wel, om ze over een matras te spreiden, vandaar ook den naam t i k ĕ r k a s o e r, welke aan deze soort mat gegeven wordt. De t i k ĕ r p e l i s i r bestaat uit slechts één mat, in tegenstelling met de andere, die uit twee zijn samengesteld. De t i k ĕ r p e l i s i r vertoont geen afgewerkten rand; de overschietende einden der reepen worden eenvoudig omgebogen en naar den onderkant weer teruggevlochten.

De overige soorten, met uitzondering van de t i k ĕ r b o e n t ĕ r, die afgewerkt wordt evenals de voorgaande, zijn voorzien van een zeer net afgewerkten rand. De randen zijn dikwijls omboord met gekleurd goed (liefst blauw), terwijl de kostbaarste matten (zoo b.v. de t i k ĕ r s ĕ m b a j a n g of bidmat en de t i k ĕ r s o e s o e n) spaarzaam met t r a w a n g motieven versierd zijn. De grofste, eenvoudigste soort mat op Banka, is de t i k ĕ r b l o e n g k o e r, waarop padi ter droging wordt uitgespreid. De eenvoudige t i k a r s van Borneo's Zuider- en Ooster-afdeeling zijn die van p o e r o e n en b a m b a n, meest gevlochten volgens den d i a g o n a l e n t w e e s l a g. Zij zijn een bepaald handelsartikel — men maakt er zakken van — en worden bij groote hoeveelheden van Bandjarmasin uitgevoerd.

De Dajaksche lig- en slaapmatten van r o t a n echter overtreffen in fijnheid en degelijkheid al het andere r o t a n vlechtwerk in den Indischen Archipel; meestal zijn zij enkel, met zelfranden, en door toevoeging van zwarte of roode reepen met figuurbanen versierd. In het d i a g o n a a l

Fig 123 Rotanmat uit Berouw (Borneo).

patroonvlechten van fijne rotanreepen heeft geen Inlander in den Indischen Archipel het zoover gebracht als de Dajak. Matversieringen, als b.v. bijzondere randen, omboordsels enz., kent hij niet.

Zeer fijne, gekleurde rotanmatten, waarvan de prijzen varieeren van *f* 5 — *f* 75 per stuk worden in de onderafdeeling Koeala Kapoeas vervaardigd door den Dajakschen stam der Biadjoe's. Aangezien Bandjarmasin als uitvoerplaats van de Kapoeassche matten bekend staat, noemt men die matten gemakshalve Bandjermassinsche matten. Er bestaat een vrij belangrijke omzet van die fijne rotanmatten; als afzetgebied wordt genoemd Singapore, van waar de matten van grootere afmetingen naar China gaan, (die van kleinere afmetingen naar Bengalen). Vreemd is, dat er geen uitvoer van dit product naar Java bestaat. Wel zijn deze fraaie matten duur, maar zij zijn artistiek en sterk.

De fijne matten uit Koeala Kapoeas vertoonen veelal behalve de natuurkleur van de rotanschil ook nog zwarte en anilineroode reepen. Ook bij de Kajan-Dajaks komen ze voor; in Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuis' „Quer durch Borneo", treft men over deze matten aan: „Diese verschiedenfarbigen Streifen werden von den Kajan Frauen zu hübschen Figuren verflochten, doch verstehen sie auch den weissen Rotang allein zu geschmackvollen und sehr komplizierten Mustern zu verarbeiten."

Soms zijn de matten der Dajaks geheel van ongekleurde reepen, doch niettemin tot ingewikkelde patronen gevlochten.

Prof. A. R. Hein roept in zijn: „Die bildenden Künste bei den Dajaks auf Borneo" over dit procedé uit: „Welches hohe Vergnügen an künstlerischer Bethätigung, welche Leidenschaft für das Kunsthandwerk und welcher feingebildete Sinn für zarte Wirkungen spricht sich in dem Anfertigen verzierter Gebilde aus, deren Decor sich nicht aufdrängt, sondern erst mühsam gesucht oder zufällig entdeckt werden musz".

Het patroonvlechten met ongekleurde reepen wordt door den Dajak niet alleen voor zijn matten, maar ook bij de vervaardiging van mandenwerk toegepast (Zie het hoofdstuk over manden).

Ook met recht vlechtwerk weet de Dajak zeer ingewikkelde patronen op zijn matten te verkrijgen. Zoo zijn in het Bataviaasch Museum eenige matten uit het Melawigebied aanwezig, welke matten uit recht rotanvlechtwerk bestaan en fraaie motieven in wit en zwart bevatten.

Zeer eenvoudig volgens den éénslag gevlochten zijn de Zuid-Celebaansche matten of tappéré's, die soms van een randmotiefje voorzien zijn. Deze, van de Bergregentschappen afkomstige tappéré's, van pandan gemaakt, zijn te Maros en te Makasser gewild, omdat men er geneeskrachtige eigenschappen aan toeschrijft.

Zijn de tappéré's van het vasteland gewoonlijk diagonaal gevlochten; die van Boeton, waar de matten bola worden genoemd, zijn volgens den rechten éénslag en met supplementaire, gekleurde reepen versierd. Bovendien zijn zij niet van lontar, maar van koealbladreepen vervaardigd. Zij dienen voornamelijk ter afschutting en versiering van de slaapplaatsen van vrouwen en meisjes, voor welk doel zij eenvoudig naast elkaar worden opgehangen, met de patroonzijde gericht naar de slaapplaats.

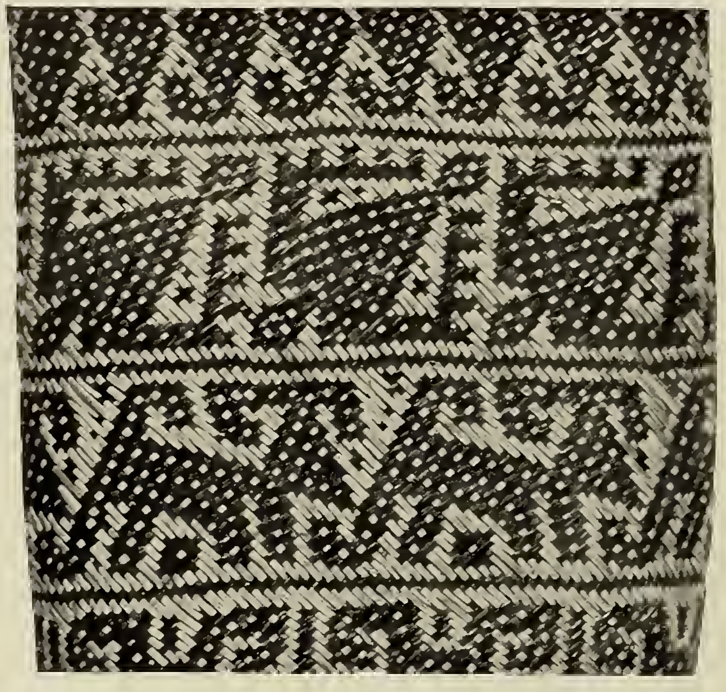

Fig. 124. Patroon van een Dajaksche foudraal der Long Glats van de Boven-Mahakam (Aanwezig in 's Rijks ethnographisch museum te Leiden).

Nooit wordt de bola als lig- of zitmat gebezigd.

De Toradja's kennen als mat slechts de ali tapi, een dubbel vlechtsel van ongekleurde pandanbladreepen, dat soms omzoomd is met gekleurd katoen. De ampe of ape gebruiken de mannelijke Toradja's om hun partes posteriores mee te bedekken, ze is een klein vierkant matje, volgens den diagonalen éénslag van gĕbangblad gevlochten.

De bevolking van het Noordelijke gedeelte van Midden-Celebes (Tominibocht) noemt een dubbele zitmat van pandan: baile noempoe (baile is de algemeene naam voor mat). Dikwijls worden er patronen in gevlochten, terwijl zoowel de benedenste, als de bovenste mat, (die baile siri heet) met gekleurd katoen omboord is.

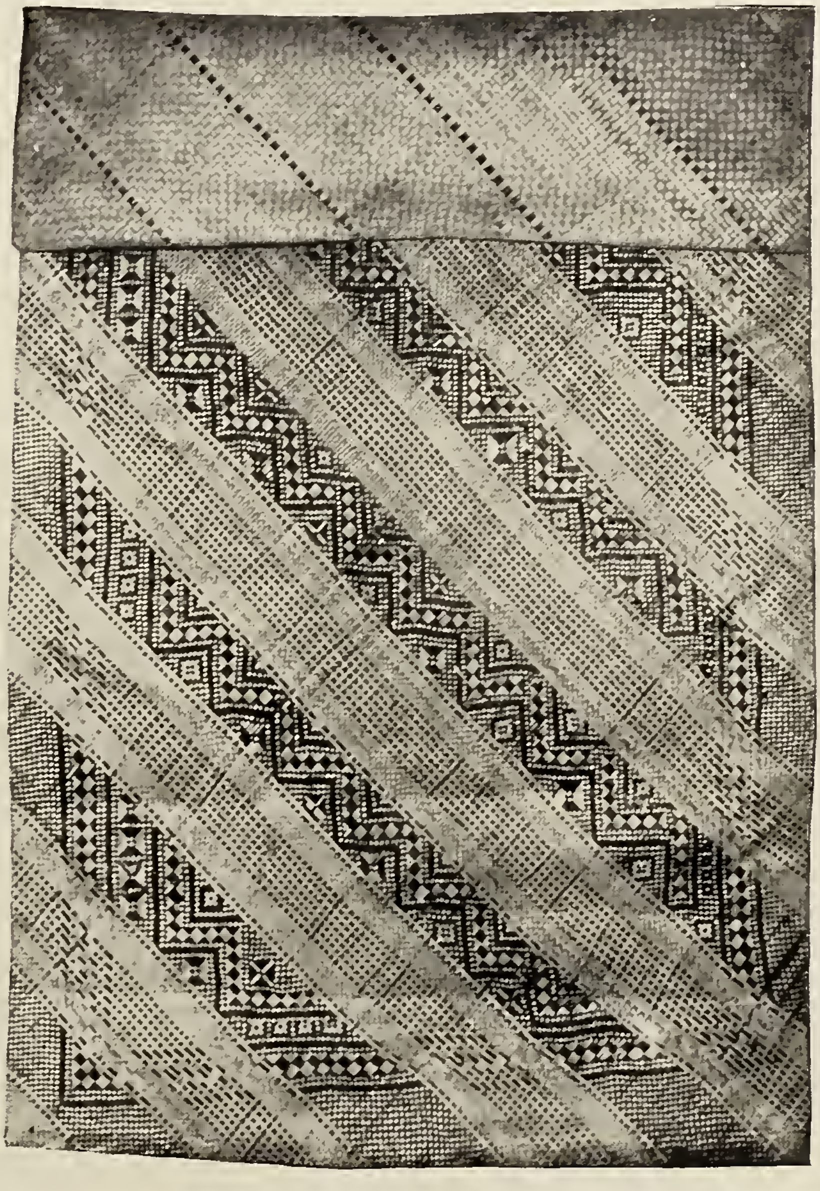
De benedenste mat heeft gewoonlijk twee katoenen omboordsels; een breede binnenste, die pongoempoe heet, en een smalle binnenste, welke pokandoekoe genoemd wordt. Voorts wordt zoo'n mat versierd met geborduurde plakkaten (soekie). Evenals de Tominische baile's worden de Mongondousche bolad's (matten) met aniline-gekleurde reepen tot patronen gevlochten; de Mongondousche vlechtsters zijn echter in het maken van matten niet zoo bedreven als haar buurvrouwen van de Tominibocht.

In Bwool onderscheidtmen de eenvoudige slaapmatten, oembatto, van de droogmatten, lino. De Minahassasche tikars van silar zijn mooier. (Men noemt de Minahassasche matten ook wel tépé; vergelijk hiermee het Boegineesche woord tappéré voor mat). Vooral die van

Tondano bevatten soms gecompliceerde patronen van supplementair doorstoken reepen, welke patronen doen denken aan Sangireesche weefmotieven. (Zie hoofdstuk: Patronen). De ouderwetsche, Tondano'sche matten, welke op die wijze vervaardigd zijn, hebben in vroegeren tijd als wandversiering gediend; althans op enkele, mij vertoonde exemplaren, waren nog de lussen te zien, waaraan men de matten eertijds had opgehangen. Zoo'n mat beslaat een oppervlakte van 8 à 10 M^2. en was als een tapijt met veld- en randmotieven versierd (veel roode, gele en witte figuren op zwart veld).

De matten van doorgaand vlechtwerk vertoonen de typische bijzonderheid, dat zij schuine kleurbanen bevatten, waarin de patronen van het veld eenvoudig doorgaan. Dit verraadt een hoogstaande kunst in het matten-vlechten.

Ook in Langowan (Minahassa) maakt men dergelijke matten, doch deze zijn voor den kenner dadelijk van de Tondanosche te onderscheiden. Ten eerste zijn de reepen der Langowansche matten iets fijner, ten tweede komen deze enkel in 3 kleuren voor: oranje, geel en zwart. Intusschen treft men ook wel eens mensch- of dier-figuren op Langowansche matten aan. Het oranjerood dezer matten heeft een frisschere tint, dan dat der Tondanosche. Ook in Tombatoe worden matten vervaardigd, doch veelal van grassoorten. De kleuren en patronen dezer matten komen met die van de matten in het overige Minahassa overeen. De ligmatjes of amongo van Gorontalo of Limbotto behoeven om haar eenvoud niet nader beschreven te worden. De schuine verdeeling tot patroonbanen komt ook voor op de matten van de Ambonsche eilandengroep; echter gaan de patronen van het veld slechts een enkele maal als bij de Minahassasche tikars in gekleurde banen over (zie hoofdstuk: Vlechtpatronen).

Fig. 125. Een kihoe of gekleurde mat van Wahaai. (Residentie Amboina).

Ook de matten van Halmaheira doen, wat het patroonvlechtwerk betreft, denken aan de op Sangir- en Talaut-eilanden toegepaste vlechtkunst. Een mooie Halmaheirasche mat bestaat uit aaneengeregen bladreepen, bevat aan beide einden breede reepen recht patroonvlechtwerk en is bovendien met gekleurde reepjes, glimmerschiefer, enz. belegd.

In Masarete heet een mat kating (Boeroesch: katin; Ceramsch: lapoea; Watoebelasch:

kila); men onderscheidt de kating bake, de ligmat, van de kating kadéra of stoelmat. De Wahaaische matten onderscheidt men in:

1. kalifan, deze zijn diagonaal gevlochten uit ± 3 c.M. breede pandanbladeren, en 2 M. × 1.60 M. groot, zonder eenige versiering. De kalifan dient als zitmat bij vergaderingen en danspartijen, ook wel als vloermat.

2. kihoe, ligmatten, die tot patronen (schuine banen, aaneengeschakelde ruitmotieven, zie vlechtpatronen) gevlochten zijn.

De matten van den Timor-Archipel zijn gewoonlijk onversierd en volgens den gewonen, diagonalen éénslag gevlochten. Zijn zij van lontarbladreepen, dan heeten zij nèa sosonga (Rottineesch) of nahè toea (Timoreesch); zijn zij van gebangbladreepen, dan noemt men ze nèa toela (Rottineesch) of nahè toenè (Timoreesch); zijn zij van pandanbladreepen, dan noemt men ze henak nana foelak (Rottineesch) of nahè ekan (Timoreesch).

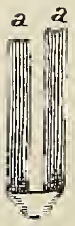

Fig. 126.

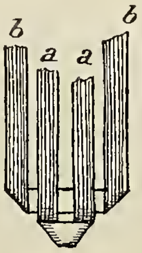

Fig. 127.

Op Savoe heet een gewone slaapmat, volgens den diagonalen éénslag van lontarblad gevlochten, dappi, op Soemba topoe (in Oost Soemba topo), te Soembawa tipar, te Bima dipi. Op Bali, waar het vlechtwerk overeenkomst heeft met dat van Java, heet een mat tikèh klåså.

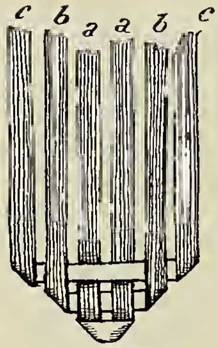

Fig. 128.

Waaiers. De ilir of tèpas (Madoereesch: kèpaj; Soendaneesch: hihid) is een waaier, waarmede het vuur wordt aangewaaid. „Um das Feuer an zu fachen", zegt H. Busch in zijn werk: Der Fächer, „ist der Fächer schon in den Tagen des Altertums benutzt worden, und dieser Gebrauch hat sich bei manchen Naturvölkern erhalten bis zur Jetztzeit".

„Die Wanderung durch die Gebiete der Naturvölker ist zum Abschlusz gelangt in Indien, dem klassischen Lande des Fächers und des Wedels; denn deren Vorkommen ist hier schon in vergangenen Jahrtausenden nachweisbar und ihr Gebrauch ist tief gewurzelt in den Gewohnheiten des Volkes". De vorm is meestal vlagachtig-vierkant met een steel aan één zijde, of vijfhoekig, met een steel in het midden. De eerste soort wordt door sommigen ilir, de laatste soort tèpas genoemd. Deze tèpas, zooals die meestal van stijve bamboereepen (van de schil ontdaan) vervaardigd en in de keuken gebruikt wordt, is een stuk recht en plat bamboevlechtwerk met 2 zelfkanten, die ontstaan, doordat bij den aanvang van het vlechten een stijve bamboereep *a* tweemaal rechthoekig tot twee naast elkaar staande scheringreepen is omgebogen. Telkens heeft die ombuiging tweemaal plaats met een nieuw bijgevoegde scheringreep *b*. Door die ombuiging toch verandert de schering in inslag, welke, gelijk bovenstaande figuren aangeven, ingevlochten wordt volgens de rechte tweeslagmethode (anam kèpang).

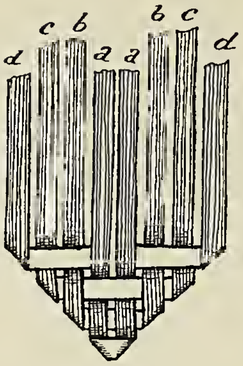

Fig. 129.

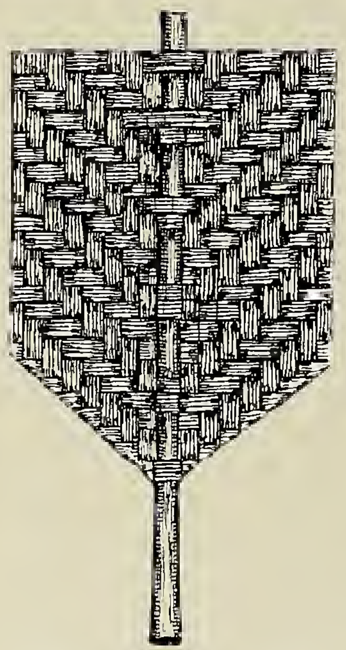

Fig. 126 t/m 130. Vervaardiging van een vuurwaaier.

Zijn nu de verkregen, twee schuinloopende zelfkanten lang genoeg, dan worden verder losse inslagreepen ingevlochten, en aan den rand der uiterste scheringreepen gelijk afgesneden. De boveneinden der scheringreepen worden aangepunt, omgebogen en in het vlechtwerk gestoken. Als op deze wijze het vlechtwerk gereed is, wordt in het midden tusschen de mazen een bam-

boestok als handvat ingestoken. Waar het handvat zich ter zijde bevindt, is het vervaardigd als een klem of gapit, waartusschen het matvlechtwerk is vastgezet en versterkt.
Intusschen zijn de ilirs of tèpas met de steel aan één zijde ook wel eens gemaakt van diagonaal vlechtwerk (tweeslag methode) en worden zij gebruikt als gewone dames-waaiers voor dagelijksch, huiselijk gebruik, vandaar, dat zij dikwijls fijner uitgevoerd en ook wel eens van gekleurde bamboereepen (zooals b.v. in Sidhåardjå) gemaakt worden.
Een gewijzigde en handiger vorm doet de tèpas zien, zooals die in de Preanger (Tasikmalaja) wordt vervaardigd. In deze streek, waar veel recht vlechtwerk voorkomt, is het gemakkelijk, om aan den waaier elken vorm te geven, welken men wenscht. Van een vierkant stuk recht vlechtwerk knipt men een deel tot den verlangden vorm af en klemt het vlak tusschen rotan klemlatten, welke tevens tot handvat dienen, terwijl de randen ter voorkoming van uitrafeling worden afgesloten met een lint van bamboe vlechtwerk. Meer werk maakt men van de Anjĕrsche, bamboezen ilirs, waarin allerlei dierfiguren worden gevlochten (zie hiervoor bij „rindings" uit Anjer). Dezelfde figuren van menschen, dieren, boomen, enz. welke op de Bantamsche rindings aangetroffen worden, komen ook als vlechtpatronen voor op de Lampongsche kipas (waaiers), welke evenzoo van bamboe gevlochten worden.
De biau krawang van de Kajan Dajaks (biau = waaier; krawang = à jour) is een tot een bijzonderen vorm gevlochten (soms volgens de dichte drierichtingsmethode gevlochten), waaier, welke de terrassen van den schimmenberg (tingkasaran) voorstelt. Ook in Zuid-Celebes behoort de waaier tot het gewone huisraad. De simpa simpa wordt alleen bij feesten van regenten en aanzienlijke personen gebruikt en is een waaier, welke van tala-bladreepen gedeeltelijk volgens de dichte drierichtingsmethode (in het midden) en gedeeltelijk volgens den diagonalen tweeslag (aan de randen) gevlochten is. De simpa simpa is rond en plat, aan den rand met katoen omboord en in een bamboezen klem met handvat vastgehecht. Kunstige vuurwaaiers kunnen de gagerangs van Wetter genoemd worden; zij zijn van koliblad gevlochten volgens de dichte drierichtingsmethode en hebben zelfranden. Precies denzelfden vorm hebben de Béloesche kakehe's en de Solorsche en Alorsche deniries; ook deze vuurwaaiers zijn van lontarblad volgens de drierichtingsmethode gevlochten. (1)
Portefeuilles (kamoes), stoelmatten, platte zitkussens, onderleggers voor schotels, schalen en borden, wannen enz., worden op dezelfde wijze van recht vlechtwerk vervaardigd, dat geen zelfkanten bezit en waarvan de randen tusschen linten worden bevestigd.
Het rechte vlechtwerk wordt eenvoudig begonnen door 3, 4 of 5 scheringreepen naast elkaar op den grond te leggen en daardoor een inslagreep te vlechten. Daarna volgen een tweede, derde, vierde inslagreep, dan voegt men er weer een scheringreep bij en zoo gaat men voort, totdat men een voldoende groote oppervlakte gekregen heeft.
Het rechte vlechtwerk dient ook voor het maken van de z.g. koeda èblèk of koeda kèpang, platte paard-vormen, waarmee op Java een bepaalde soort dans wordt uitgevoerd.
Voor de vervaardiging dezer voorwerpen wordt eenvoudig een stuk kèpang gevlochten, afgesneden of afgeknipt tot den vorm van een paard en aan de randen, ter voorkoming van uitrafeling van het vlechtwerk, tusschen bamboe staafjes geklemd en vastgemaakt. Soms worden de koeda èblèk zwart of rood gemaakt, beschilderd met oogen, neus, enz. en van idjoek sprieten voorzien, ter voorstelling van manen en staart.

(1) Stervormige, bladvormige en achthoekige waaiers, volgens deze methode gevlochten en van Timor en Flores afkomstig, zijn afgebeeld in het werk: Der Fächer van Georg Busz, in welk werk o. m ook kunstige vormen van Tonkineesche, Samoaansche en Fidjische gevlochten waaiers worden beschreven. (Zie ook: Hawaiian Mat and Basket Weaving, and Nets and Netting by William T. Brigham in the Memoirs of the Bernice Puahi Bishop Museum of Polynesian Ethnology and Natural History Vol. II No. 1, year 1906.)

Van het matwerk wordt ook genoemd de ijan, een van bamboereepen gevlochten horde, waarop de pas gare rijst ter afkoeling wordt uitgespreid.
De tèmpèh of tampah — is de tampah groot, dan wordt die tampir genoemd — is een wan van rond afgesneden, rechtvlechtwerk (sèsèk) met een opstaanden ring. Van kleiner formaat, heet de wan in Kediri tlèdok. In Cheribon en de Preanger noemt men ze njiroe of tjĕtjèmpèh.
Het ronde vlak van de wan vertoont soms het een of andere vlechtpatroon, indien men gebruik heeft gemaakt van verschillende bamboereepsoorten, zooals b.v. reepen, van de schil voorzien, en reepen, van de schil ontdaan, of ook van gekleurde reepen. Is nu het vlechtwerk klaar, dan wordt daaraan den ronden vorm gegeven, door er eerst een cirkel op te trekken, (men bevestigt daarvoor een spijker in het midden van het vlechtwerk en knoopt er een touwtje aan vast, aan het andere uiteinde waarvan een stuk bamboe als tweede been van dezen primitieven passer vastzit), en het daarna met een mes langs dien cirkel af te snijden. Langs den ronden omtrek wordt het gebogen en het ombuigsel gekneld tusschen bamboeklemringen (bingkĕr of wĕngkoe). Voor het maken van een tèmpèh heeft men een drilboor (odrog) en een soort leest (bĕntoengan) noodig, zijnde een cirkelvormig, houten bord met opstaande pennen. Op die leest wordt een stuk sèsèk gelegd, hetwelk aan de randen vastgeklemd wordt tusschen twee bamboezen ringen of hoepels, in elk waarvan men te voren met de boor gaten gemaakt heeft voor het doorhalen van een rotantouwtje, waarmede de beide einden van elken hoepel of ring vastgemaakt worden. De houten pennen dienen om het uitwijken der hoepels te voorkomen. Is de tèmpèh gereed, dan wordt het buiten de hoepels uitstekende gedeelte van de sèsèk met een mes weggesneden.

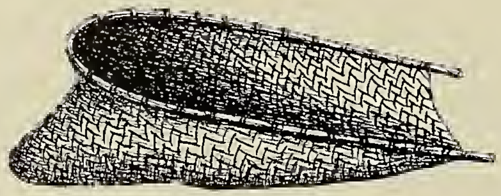
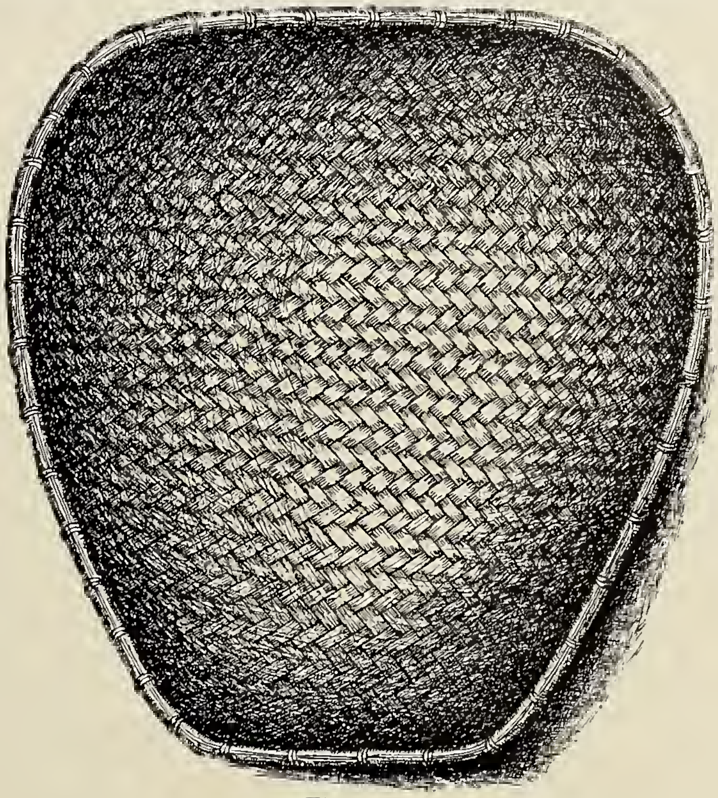

Fig. 131. Niroe.

Een wan heet in het Madoereesch ghaddang; deze wordt op ongeveer dezelfde wijze gemaakt. De bamboeringen (bingkĕr) worden aangebracht met behulp van een leest (panjètaghan), bestaande uit twee cylinders op elkaar, waarvan de bovenste een kleinere middellijn heeft, dan de onderste, terwijl de bovenrand van den onderste overal even ver van den onderrand van de bovenste verwijderd is, n.l. ± 1½ c.M. De leest is van nangkahout vervaardigd; de cylinders hebben een hoogte van ± 2 c.M.
Om den bovensten cylinder wordt een ring van een breede, stevige bamboelat (bingkĕr) aangebracht. Op de leest komt nu de gevlochten bodem en daarop weer een bingkĕr, die ingeslagen wordt. Om te maken, dat de leest bij het inslaan der bingkĕr zich niet verplaatst, worden 4 padjih's, patok's van bamboe, — aan het einde, dat niet in den grond steekt, heeft men den hoofdknop behouden, om als haak te doen dienen — in den grond geslagen; de padjih's zijn ¼ cylinderrand van elkaar verwijderd. De tweede bingkĕr wordt met een tokol (houten hamer) geklopt, zoodat ze goed om den wanrand sluit. Daarna neemt men de wan van den vorm weg en klopt de eerste bingkĕr nog eens goed in. Daartoe houdt men in de linkerhand een libali (een ovaal stuk dikke bamboe van ± 9 c.M. lang en ± 5 c.M. breed, met een gleuf in den onderkant) en plaatst die met de gleuf op de bingkĕr, waarna met een tokol op de libali geklopt wordt (kloppen = nokol). Is deze bingkĕr goed ingeklopt, dan is de wan gereed.
In Apat Lawang (Palèmbang) heeft de wan verschillende vormen. De niroe of penampian is peperhuisvormig met een lange, platte lip, de randen tusschen bamboe geklemd; de intaran is rond, plat en lijkt op de Javaansche tèmpèh.
In Ogan Oeloe heeft de niroe denzelfden vorm als op de bovenstaande teekening (fig. 131) wordt aangegeven.

In Agam heet de wan niroe of tampian; de randen hiervan zijn met rotan vastgemaakt. De wan wordt in Agam na het dorschen (mahirie) gebruikt, om vuil en vooze korrels (ampo) van de volle te scheiden, en om bij het rijststampen de dĕdak (zemelen) te verwijderen.
Ook in Tapanoeli wordt de wan tampian genoemd (ook wel eens andoeri). Ze is een vierkant, plat stuk bamboe-vlechtwerk, doch twee der versterkte randen zijn in een hoek van het vlak zoodanig samengebonden, dat aan dien hoek in het vlechtwerk een kleine kuil ontstaat. In Atjeh heet de rijstwan djeuèe. In de Alaslanden worden de wannen (diroe) onderscheiden in diroe penigi (in den vorm van een doorgesneden ei) en diroe penampi (vierkant).
De panampi (wan) van Banka is van mĕngkoang gevlochten en heeft denzelfden vorm als de Tapanoelische tampian: een vierkante schep, waarvan twee randen bij een hoek samengetrokken worden door een rotanbindsel.
De ajak bĕras van Banka lijkt veel op de Palèmbangsche intaran, hierboven genoemd, terwijl er de ajak padi uit een eenvoudigen, vierkanten, houten bak bestaat met als bodem evenwijdig naast elkaar ingestoken lidi-stokjes (de harde middennerven van klapperbladeren), welke door gedraaide rotantouwtjes aan elkaar verbonden zijn, zoodat er vierkante zeef-openingen ontstaan, die vernauwd worden, door dezen bodem te bestrijken met een pap van damar en gĕgala (gala = het Javaansche gålå).
De Borneosche njiroe soejoek is vierkant.
De Zuid-Celebaansche wan of patapi (ook wel padinging genoemd) is rond (in den vorm als de Javaansche wan) en van bamboe gevlochten volgens den tweeslag. Ook de wan of doehoe, welke de Toradja's gebruiken en die van bamboe gevlochten is, heeft denzelfden vorm als de Javaansche. In het Mongondousch heet de wan gogajagan.

Fig. 132.
„Sosiro" van Menado (Jav. tampah). Materiaal: bamboe.

De Bwoolsche totaoepano is van denzelfden vorm als de Javaansche tèmpèh of tampah.
Plat en schelpvormig is de Minahassasche wan of sosiro.
In Gorontalo en Limboto bestaan 2 soorten wannen: titihe en wajahe.
In Masarete (residentie Amboina) heet de wan sisat; deze wordt gemaakt van geschilde, ongeschilde en rood gekleurde bamboereepen.
In Wetter heet de wan popoeoe; (op de Tenimber eilanden tenjaän); men kan haar een soort presenteerblad noemen met zeskantigen bodem en lagen wand; zij wordt ook wel als presenteerblad gebruikt, en is volgens de dichte drierichtingsmethode gevlochten. Een kleine wan heet er kwarak en is volgens dezelfde wijze gevlochten en dikwijls versierd met donkerbruine en roode supplementaire reepen.
Precies denzelfden vorm, als de Wettersche popoeoe hebben de Bèloe'sche lafatien, de Savoeneesche kĕrigi dai en de Alorsche boekoe, welke voorwerpen eveneens als wannen gebruikt worden.

De Lomboksche wan, tĕpi of kleong geheeten, ziet er precies uit, als de Javaansche. Een andere vorm heeft de Lomboksche tĕmbolak, die op een groote, ijzeren broodpan lijkt, fijner is dan de tĕpi en van zwarte en witte bamboereepen gevlochten is.

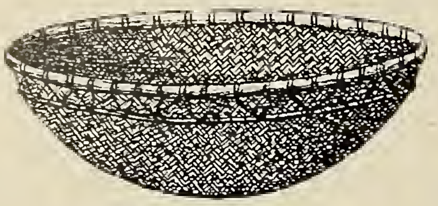

Fig. 133. Irig of zeef.

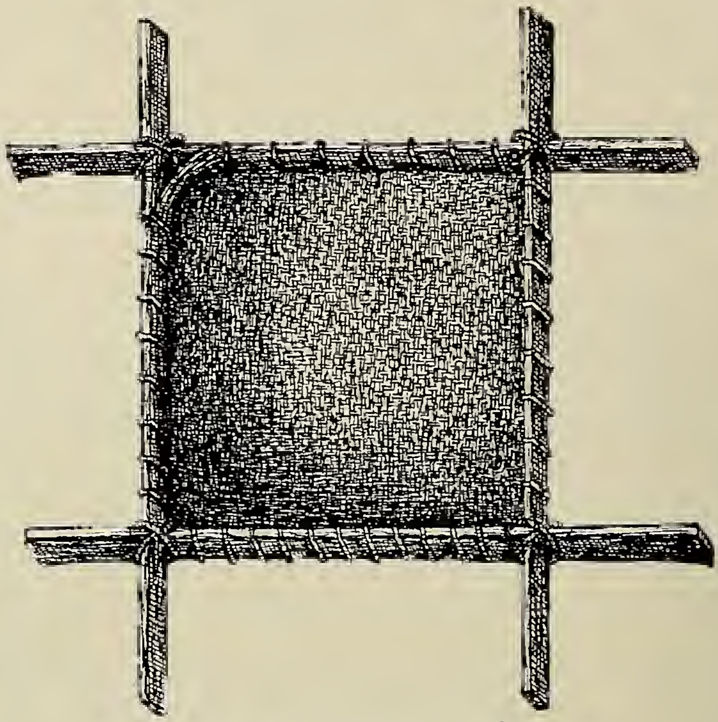

Fig. 134. Ajakkan of zeef.

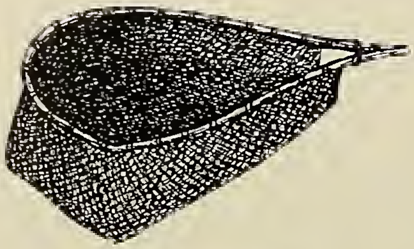

Fig. 135. Penirisan.

Fig. 136. Tapis klapa.

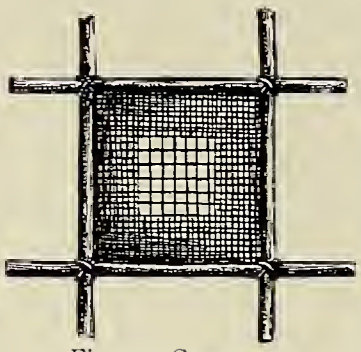

Fig. 137. Goso-goso.

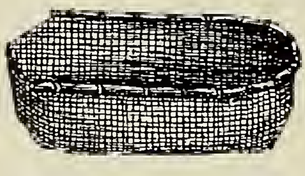

Fig. 138. Gojang-gojang.

Zeven. Een zeef heet in het Javaansch ajakkan, saringan, irig of kalo, in het Madoereesch èrèg, in het Soendaneesch sair en heeft verschillende vormen en grootten, naar gelang van den aard van het product, dat men er mee zeven wil.

Het bamboevlechtwerk is gevormd door den ijlen éénslag; de randen zijn vastgehecht tusschen bamboeringen. De zeef wordt in Bawean sarèng genoemd.

De penirisan is mandvormig en komt in Ampat Lawang (Palèmbang) voor.

Een zeef of ajakan in Ogan Oeloe is rond en plat, en heeft veel overeenkomst met een tèmpèh, doch is natuurlijk van ijl gevlochten bodem voorzien.

In de Padangsche Bovenlanden noemt men de zeef indangan, kisajan, ajakan of kasoei; gewoonlijk bestaat de zeef uit een vierkante, houten doos met ijl rotanvlechtwerk als bodem.

In Tapanoeli spreekt men van een sĕlajan, in Atjeh van sangkeuë, op Banka van tanggok. Deze heeft er den vorm van een waterschepper (ongeveer als de penirisan hierboven genoemd, zie overigens hoofdstuk: Vischwerktuigen). Ongeveer denzelfden vorm heeft ook de tapis klapa, de klapperzeef (om de klappermelk van het raspsel te zuiveren).

Een gewone zeef van bamboe, volgens den tweeslag gevlochten, heet in Zuid-Celebes anra, of soro soro of pangajakkang (van ajak).

Een tapisang is een van lontarblad, volgens den éénslag gevlochten, zeef, die den vorm

Fig 139.
Gojang-gojang. Tagalaja. Wasakéké. Gojang-gojang.
Lopa-lopa. Tagalaja. Lopa-lopa.
Voorwerpen van Wahaai, Residentie Amboina.

heeft van een Javaanschen rijststoomer (koekoessan). Een panririsang is een platte bamboezen zeef, welke dient voor het afgieten van rijst.
In Mongondou noemt men de zeef kalaloesoe.
De Minahassasche zeef of dafi dafi lijkt op de Javaansche koekoessan (rijststoomer), doch heeft aan den onderkant twee punten.
De Ambonsche zeef, welke dient om sagoemeel te zeven, heeft twee vormen, n.l. de goso goso, een plat vlechtsel van fijne bamboereepen, (volgens den rechten, ijlen éénslag), gespannen tusschen een vierkant raam van bamboe; en de gojang gojang, als een mand met lagen wand en platten bodem en volgens dezelfde methode gevlochten, eveneens veelal van zeer fijne reepen. Deze soorten komen beide in Masarete ook voor en worden respectievelijk sirsiroe en lalaka genoemd (op Boeroe respectievelijk nasat en sasat). Op Doreh is als zeef de ariai bekend, die er uitziet als de Ambonsche gojang gojang, hierboven genoemd.
Stoelzittingen. Deze worden gewoonlijk met den naam van tikĕr, (in het Madoereesch ram korsè = stoelraam) aangeduid. Zij worden vervaardigd van rotanreepen, en gevlochten volgens de ijle drierichtingsmethode (mâtâ èrå), of de zesrichtingsmethode (vide hoofdstuk: Vlechtmethoden).

HOOFDSTUK VII.

MANDENWERK, DOOZEN ENZ.

KOEKOESSAN (Cheribonsch: aseupan). De koekoessan is een kegelvormige rijststoomer, gevlochten van bamboe. Het vlechtwerk hiervan wordt opgezet aan den top van het voorwerp en wel met twee reepen *a* en *b*, welke ten opzichte van elkander geplaatst worden, zooals figuur 142 aangeeft.

De twee beginreepen worden bij hun middens kruisgewijs haakvormig op elkander geplaatst, zoodat van den reep *a* één been naar voren en één been naar achter komt te staan. Men heeft hierdoor den top van de koekoessan en de 4 beginscheringreepen gevormd. Men vlecht nu een derden reep *c*, een vierden *d*, enz. in volgens de éénslag-methode.

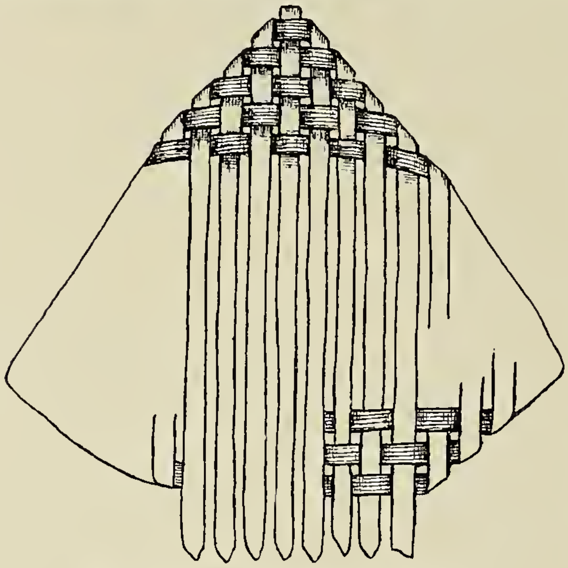

Fig 140. Opzet van een koekoessan.

Wat op de eene helft van de konisch wordende koekoessan schering is, fungeert op de andere helft van zelf als inslag. Zoo zijn b.v. de vertikaal loopende scheringreepen van den voorkant tengevolge van hun ombuigen inslagreepen geworden aan de achterzijde van het voorwerp. De horizontale inslagreepen aan den voorkant zijn aan den achterkant vertikale scheringreepen geweest. De reepen, die aan de einden zijn aangepunt, worden later bij het afmaken van het voorwerp in het vlechtwerk gestoken.

Eenigszins anders is de opzet van een Baweansche koekoessan, welke raboenan genoemd wordt (zie fig. 143).

Ook op Madoera wordt de rijststoomer aldus genoemd.

De raboenan wordt evenzoo met twee reepen begonnen, maar deze vormen niet een scherpen, doch een afgeknotten top, omdat ze al dadelijk tweemaal rechthoekig zijn omgebogen. Vandaar dan ook, dat de Baweansche raboenan den vorm heeft van een afgeknotten kegel,

welke boven plat tot twee punten x en x', uitloopt. Loodrecht op den gevormden basis $x\ x'$, $y\ y'$ worden nog vier tusschenreepen ingevlochten, waarmee de opzet gereed is en verder in het rond kan worden gevlochten.

Bij de Baweansche raboenan is de rand gekneld tusschen twee bamboe klemringen, waarvan één aan den buitenkant en één aan den binnenkant van het vlechtwerk geplaatst is en welke middels de z.g. otta — een sterke, op rotanschil gelijkende vezel van een, in het bosch groeiende klimplant — aan elkaar en aan het vlechtwerk van de raboenan bevestigd zijn. De koekoessan, voorzien van een stok, welke als handvat bij de opening tusschen het vlechtwerk is gestoken, dient soms ook als emmer of timbå (of èbor). Dit voorwerp wordt dan, om het meer water te kunnen laten bevatten, ook op Java met twee punten gevlochten, (gelijk de Baweansche raboenan), heeft veel dichter vlechtwerk, is met katoen beplakt en daarna dik geteerd.

Fig. 141. Soerabaja'sche Javaan aan het maken van een koekoessan.

In de Lampongsche districten heet de rijststoomer sĕpan, (asĕpan); men plaatst deze gewoonlijk in de raga, een klosvormige mand van ijl gevlochten rotanstelen. De raga kan eigenlijk het voetstuk voor de sĕpan genoemd worden.

In Loeboek Sikaping heeft de kĕtanstoomer den naam van kampia; hij wordt van mansiang gevlochten, is van beneden vierhoekig (ampat soedoet) en van boven rond. Verder is het bovenstuk voorzien van vier insnijdingen, waardoor vier kleppen ontstaan, waarvan twee (tegenover elkaar) iets langer zijn dan de twee andere. Is de kĕtan in de kampia gedaan, dan worden de kleppen naar binnen omgebogen, en is het voorwerp gesloten.

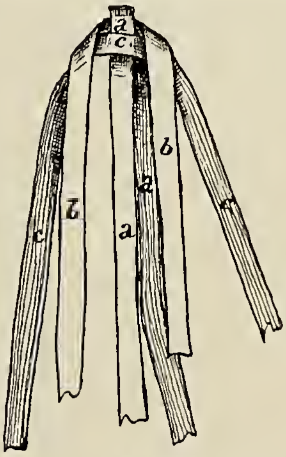

Fig. 142.
Opzet van een koekoessan.

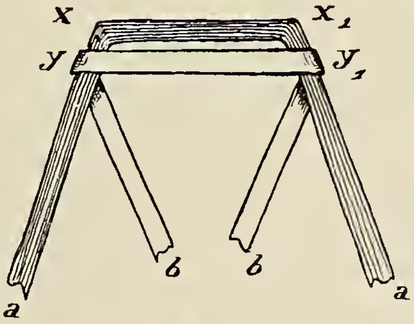

Fig. 143.
Opzet van een raboenan.

Met de Javaansche koekoessan komt de Zuid-Celebaansche sokkarang (Makassaarsch en

Boegineesch: songkolang; Boetonneesch: soeami, Moenasch: kantofi) overeen; deze is echter van lontarblad gevlochten volgens den éénslag of lalo, of ook wel volgens de dichte drierichtingsmethode of timpallang.

De Ambonsche koekoessan verschilt alleen van de Javaansche hierin, dat zij in twee punten uitloopt (zij komt dus eenigszins overeen met de Baweansche raboenan).

In Masarete heet zoo'n rijststoomer eplea bohin; soms bevinden de bamboeschillen der reepen zich aan den binnenkant van den rijststoomer.

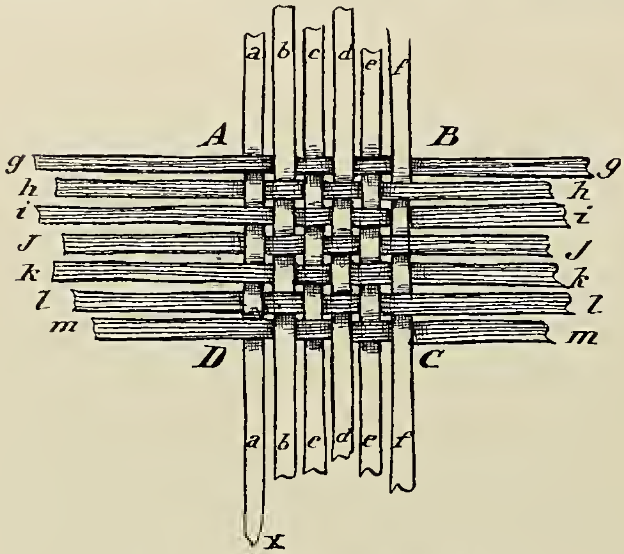
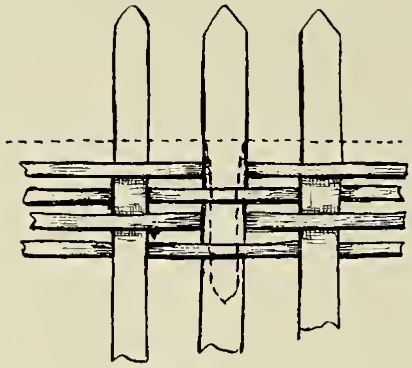

Fig. 144. Opzet van een krandjang.

De Béloe'sche kohoes heeft ongeveer denzelfden vorm als de Javaansche koekoessan, doch is van lontar volgens de drierichtingsmethode gevlochten.

De Soloreesche nome (Alorsch: nomekie) of rijststoomer is van lontarblad volgens den dichten tweeslag zoodanig gevlochten, dat de opening niet rond, maar vierkant is. Heeft de Javaansche koekoessan een punt als top, de Baweansche raboenan een reep als basis; de krandjang — zoo wordt over het algemeen een mand genoemd — heeft een vierkante, langwerpig-vierkante, ovalen of ronden bodem, welke tevens de opzet vormt van het vlechtwerk en op verschillende wijzen is samengesteld.

De krandjang, zooals die gebruikt wordt voor suikerverpakking, is gewoonlijk van ijl, recht vlechtwerk en heet tombong of krandjang en soms, als zij lager en van handvatsels voorzien is, tomblok. Ook de bodem is volgens den ijlen éénslag gevlochten. De vlechter houdt eenige schering- en inslagreepen loodrecht bij de middens op elkaar, plaatst ze op den grond, zet er zijn toon op en gaat aan het vlechten. Waar met drie of meer beginreepen moet gewerkt worden, ziet men meestal, dat de vlechter zijn toon als reependrukker gebruikt. Zoodra volgens deze vlechtmethode een voldoende groot vierkant stuk voor den bodem is verkregen, door b.v. de scheringreepen *a* t/m *f* en de inslagreepen *g* t/m *m* in elkaar te vlechten, worden al deze reepen verder naar boven omgebogen en vormen zij de scheringreepen voor den wand van de krandjang. De bodem is nu het vierkante stuk *A*, *B*, *C*, *D*.

Fig. 145.
Bovenrand van de krandjang

De inslagreepen voor den wand worden in het rond gevlochten, zoodat de bodem vierkant, de wand rond is. Ook kunnen inslagreepen worden gebruikt, welke veel smaller zijn dan de scheringreepen, zooals nevenstaande figuur 145 aangeeft. Is nu de mand hoog genoeg gevlochten, dan worden de scheringreepen *a* t/m *m*, welke te voren aan de einden aangepunt zijn, binnenwaarts omgebogen en met hun punten tusschen het vlechtwerk gestoken. Wenscht men de mand aan twee zijden van handvatsels te voorzien, dan worden twee, naast elkaar staande, uitstekende scheringreepen als touw in elkaar gedraaid, omgebogen en tusschen het gereed zijnde vlechtwerk van den bovenrand ingestoken. De bodem wordt wel eens versterkt door aan de benedenzijde daarvan twee bamboestokken diagonaalsgewijze te plaatsen, beide met de aangepunte uiteinden gestoken in de, zich aan de uiterste hoeken van het

bodem-vierkant bevindende openingen. De kleinere, Madoereesche mand (k r a n dj h a n g) heeft b.v. een bodem, die begonnen is met drie reepen, welke in verschillende richtingen loopen. Men krijgt dus de ij l e d r i e r i c h t i n g s m e t h o d e (hierboven bij de vlechtmethoden reeds omschreven en afgebeeld), bij de toepassing waarvan men een zeshoekigen bodem vormt. Is deze zeshoek groot genoeg, dan worden alle reepen naar boven gebogen, (het naar boven ombuigen heet è p a l o n g), nadat de eerste b i n g k ĕ r voor den bodem gelegd is. (De b i n g k ĕ r s zijn de concentrische ringen voor de vorming van den wand). Deze b i n g-k ĕ r s worden gemaakt van p è r r è n g k è l è s, terwijl de andere reepen van p è r r è n g t a l i zijn. Liepen de reepen bij de vorming van den bodem in drie richtingen; tengevolge van de rechthoekige ombuiging loopen zij nu in twee richtingen, zoodat men voor de vlechting van den wand b.v. den gewonen é é n s l a g voor d i a g o n a a l v l e c h t w e r k zou kunnen toepassen. Gewoonlijk wordt echter de d r i e r i c h t i n g s-m e t h o d e behouden door concentrische ringen (b i n g k ĕ r s) aan te brengen, ter verdere opbouwing van den wand, hetgeen in het hoofdstuk: Vlechtmethoden met een teekening duidelijk is gemaakt. Ook komt het op Madoereesche manden voor, dat dan de diagonale reepen van den wand niet recht doorgaan, maar tusschen twee concentrische ringen (b i n g k ĕ r s) om elkander gekruisd worden, hetgeen ter versiering gedaan wordt.

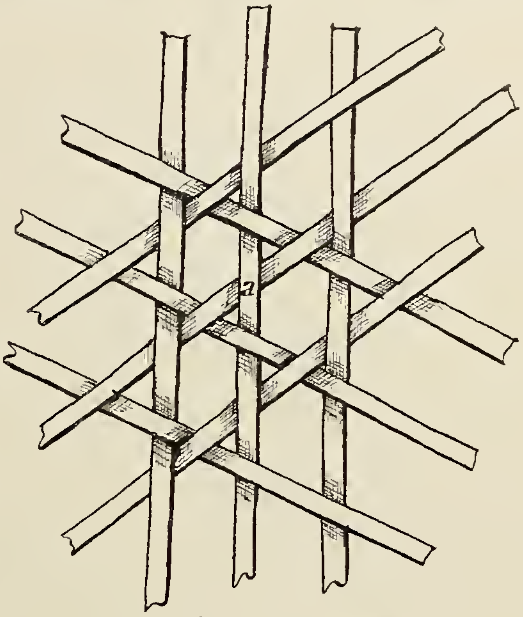

Fig. 146. Opzet van een mand.

Het een en ander wordt duidelijk uit onderstaande teekening, waar de kruizing plaats heeft met de diagonale reepen *a* en *b* tusschen de concentrische wandringen of b i n g k ĕ r s *A* en *B*.

Ook worden fijne Madoereesche manden versierd met, in den vorm van t o e m p a l s uitgesneden stukjes b a m b o e p è l è t, (gevlekte b a m b o e), welke op den wand worden vastgehecht, met de punt naar boven en de basis op den bodemring, terwijl versiering met wol ook wel eens voorkomt. Bij het vlechten of kruizen der diagonale reepen van den wand, moeten zij, om het breken te voorkomen, vochtig gehouden worden.

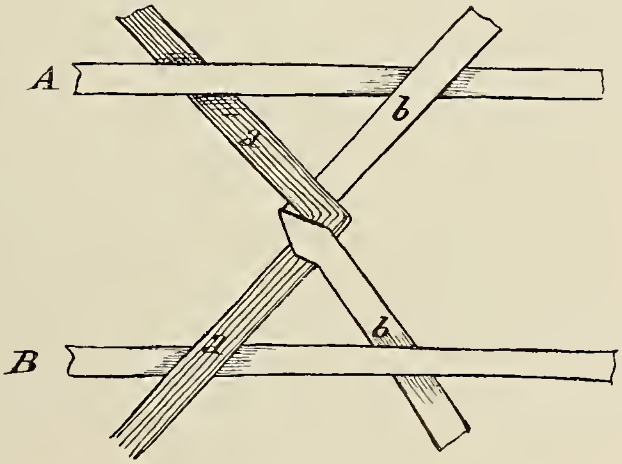

Fig. 147.
Vorming van den wand van een Madoereesche mand.

Over het algemeen moeten de fijne b a m b o e-manden meer op Madoera dan op Java gezocht worden. Zoowel aan de bewerking van het materiaal als aan het vlechten, besteedt de Madoerees veel zorg.

Bij groote hoeveelheden worden de k r a n-d j a n g s uit Madoera naar elders uitgevoerd.

Een andere wijze, waarop de k r a n d j a n g-bodem wordt gevormd, is, zooals figuur 148 aangeeft. Men vormt eenvoudig banen van scheringreepen en banen van inslagreepen, en vlecht die volgens den r e c h t e n é e n s l a g in elkaar, zoodat de mandbodem vierkante openingen vertoont.

Gewoonlijk wordt die bodem dan nog versterkt met diagonale bamboe-linialen.

Men verkrijgt hiermede dus een vierkanten bodem.

Een andere wijze, om een ronden randbodem te maken, — welke methode veel wordt toegepast op het Singaparna'sche mandenwerk en ook op gewone bamboezen suiker-krandjangs — is, om 12 of meer lange reepen in een cirkel straalsgewijze op elkander te leggen en daar tusschen ringen in te vlechten. Heeft men hiermee een voldoende grooten bodem verkregen, dan worden de stralen van den cirkel rechthoekig omgebogen en dienen zij als vertikale scheringreepen voor den wand (fig. 149). De gewone toemboe (Madoereesch: tathomboe), een langwerpig vierkante doos (met deksel), waarin men allerlei huishoudelijke artikelen en ook provisiën bewaart en verzendt, en welke in groote hoeveelheden in de afdeeling Grĕsik en op Madoera van lontarblad gevlochten wordt, is gemaakt volgens den éénslag. Een kleinere vorm van mand, voor hetzelfde doel gebruikt en van schillooze bamboereepen gemaakt, heet bèsèk.

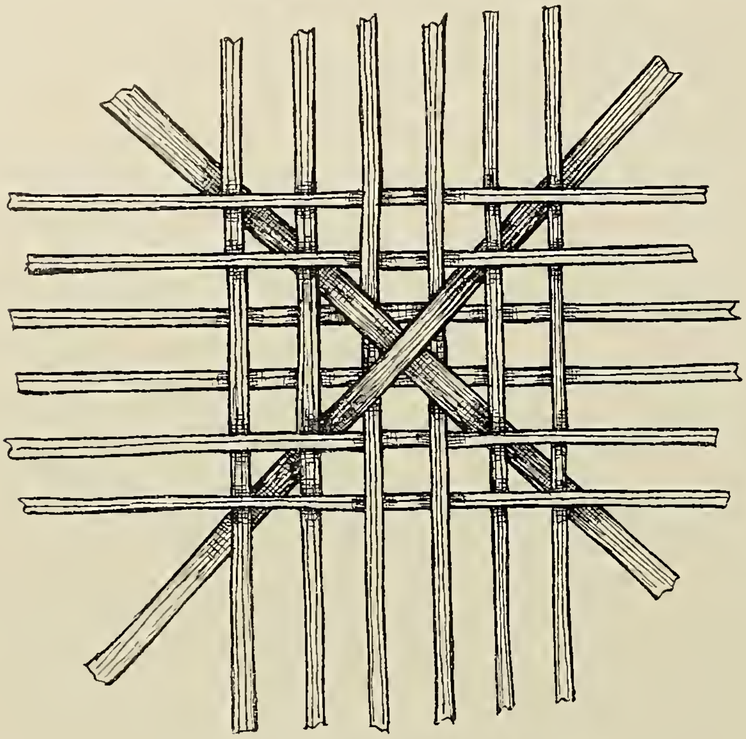

Fig. 148. Bodem van een mand.

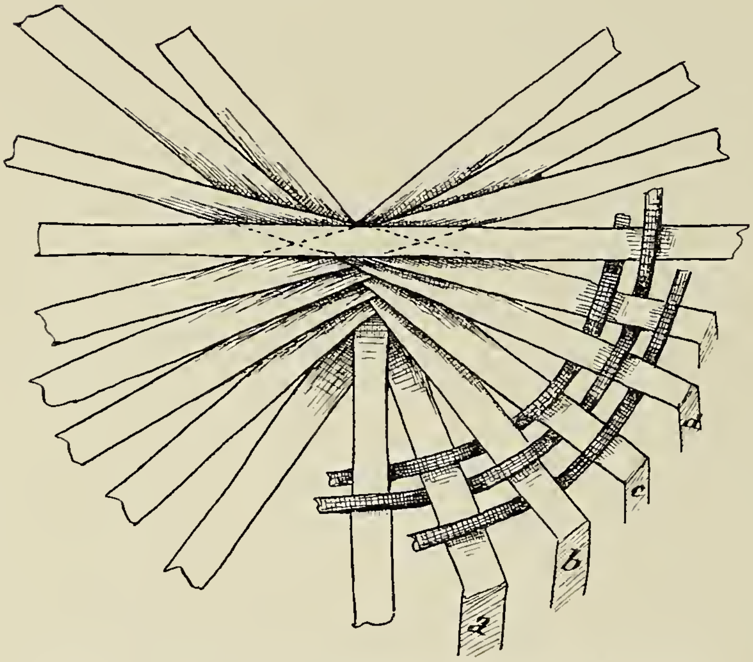
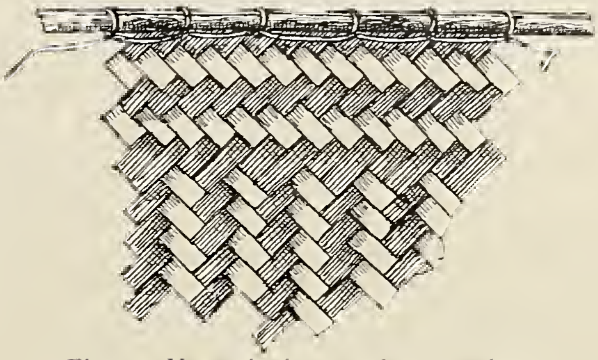

Fig. 149. Vorming van den bodem op Singaparna'sche wijze.

De bodem wordt opgezet door vier reepen diagonaal één op, één neer in elkaar te vlechten. Men gaat hiermee voort, totdat een voldoende groot, langwerpig vierkant is verkregen, buigt dan de reepen naar boven om, en vlecht den wand volgens denzelfden diagonalen éénslag voort, terwijl de bovenrand alweer wordt gevormd door de schering- en inslagreepen in één lijn om te buigen en de kort overgebleven einden in het vlechtwerk te steken. De bodem en de wand worden dikwijls versterkt door horizontaal tusschengevlochten lèntèh's, de stijve nerven van lontarbladeren. Op dezelfde wijze wordt ook het deksel gemaakt, dat gewoonlijk tot aan den benedenrand van de doos den wand hiervan omsluit. Van 8 lontarbladeren, welke b.v. op Madoera f 0.25 kosten, heeft men voldoende materiaal voor het vervaardigen van 35 tathomboes van 1 cent per stuk.
Evenals de Tanggĕransche hoeden kunnen ook deze nette, eenvoudige en goedkoope doozen, welke nu reeds ook door vele Europeanen in Indië gebruikt worden bij verpakking en verzending van lichte voorwerpen, een grooten afzet vinden, waarom dan ook op deze

voorwerpen van Inlandsche nijverheid hier de aandacht wordt gevestigd. Zij kosten al naar gelang van de grootte f 0.01 tot f 0.03 per stuk. Elders, b.v. in Kĕdiri wordt met toemboe een mand aangeduid met vierkanten bodem en ronden wand, en gevlochten van bamboereepen, waarvan de schil niet afgenomen is. De toegepaste vlechtmethode is de één- of tweeslag. Ook in Soerabaja heeft een gewone, bamboezen rijstmand, als hierboven omschreven, doch iets hooger, den naam van toemboe.

De vlechtwijze is gewoonlijk de tweeslag, ook voor den rand, welke b.v. door verspringing een eenvoudige figuur vertoont, als hiernevens aangegeven. (fig. 150) Bij de vorming van dit patroon worden gewoonlijk geen verschillend gekleurde bamboereepen gebruikt. Elders wordt zulk een mand ook wel tompo genoemd. Van een kleiner formaat, duidt men deze mand ook aan met den naam van piti; en van een deksel voorzien heet die bèsèk of slĕpâ. Rust de toemboe op vier bamboe pooten, dan wordt die toemboe boedak genoemd.

Fig. 150. Verspringing van den tweeslag.

De tènong (Madoereesch tinong), dienend voor het bewaren en transporteeren van spijzen en lekkernijen, komt op heel Java voor.

De bodem van de tènong bestaat uit een enkel stuk vlechtwerk, geschraagd door een kruis van bamboelatten, hetwelk op het voetstuk is bevestigd; het bovengedeelte van het deksel evenwel bestaat uit twee stuks op elkander gelegd vlechtwerk, waarvan het buitenste het fijnst is. Ook dit wordt geschraagd door een kruis van bamboelatten. Het bevestigen van den rand aan het vlechtwerk geschiedt door middel van bamboetouw. Om dit in het vlechtwerk en de randen te kunnen steken, maakt men daarin eerst gaatjes met een els. Soms vertoont het vlechtwerk van het deksel patronen van gekleurde reepen. Van één bamboe maakt een gezin, bestaande uit man, vrouw en twee volwassen kinderen in vier dagen tijds twee tènongs. De vrouw vervaardigt de reepen en het fijne vlechtwerk; de kinderen maken het grove vlechtwerk en de man doet het overige. Bij het begin der maand Moeloed stijgen in Kĕboemèn de prijzen der tènongs, aangezien het daar gewoonte is, dat bij het Garĕbĕg-Moeloed-feest alle mannelijke ingezetenen der dessa's bij het betrokken hoofd komen, ieder medebrengende een tènong met eetwaren, om aldaar een gezamenlijken maaltijd te houden.

Fig. 151.
Een soemboel van bamboe uit Cheribon.

Een varieteit van de tènong is de langsèng. Het verschil tusschen die twee manden ligt hierin, dat de bodem van de langsèng niet uit vlechtwerk, doch uit een rij bamboelatten bestaat, geschraagd door twee grootere dwarslatten van hetzelfde materiaal, en het deksel bij de langsĕng steeds bol, terwijl dat bij de tènong plat is. Dit artikel wordt gebruikt, om er eetwaren in te stoomen en kost meer dan de tènong, omdat hierbij de bewerking moeilijker is en men bij het vasthechten van het vlechtwerk en der latten van den bodem gebruik moet maken van rotantouw.

Het gebezigde materiaal en de bereidingswijze zijn overigens gelijk aan die der tènongs.

Aan de Cheribonsche tènong of tĕtènong wordt meer werk besteed. Op het deksel worden

dikwijls met zwarte en roode inslagreepen figuren gevlochten, terwijl er ook nog de tĕtènong soesoen (d.i. de tènong met verdiepingen), vervaardigd wordt, welk voorwerp een bol deksel heeft. De gewone tĕtènong wordt ter onderscheiding van de tĕtènong met verdiepingen, genoemd tĕtènong tjĕpak.

Het bolle deksel is verkregen als bij een hoed, n.l. door schering- en inslagreepen paarsgewijs telkens langer te maken, dan de voorgaande, terwijl bovendien elke reep in het midden breeder is, dan aan de uiteinden.

Fig. 152

Een tènong tjĕpak (huishouddoos) van bamboe. uit Cheribon. Een tènong soesoen (huishouddoos) met verdiepingen van bamboe.

De wakoel (Madoereesch bakoel) is de rijstschaal der Javanen; zij is van bamboereepen vervaardigd volgens den gewonen, diagonalen éénslag of tweeslag, heeft een breeden, ronden bovenrand, en een kleineren bodem, welke in een vierkant raamwerk van bamboe — dit raamwerk dient als voetstuk — bevestigd wordt. De bovenrand wordt bevestigd in- en versterkt met bamboeringen.

In Cheribon noemt men de rijstmand soemboel. (fig. 151). Deze staat op 4 waroe-houten pooten, heeft den vorm van de wakoel, doch is van een bol deksel voorzien. De vierkante bodem is versterkt door een, in het vierkant omgeslagen bamboereep, waaraan de vier pooten zijn bevestigd. De bovenrand van het vlechtwerk (tweeslag) is bekneld tusschen een breeden bamboe reep en een zwartgekleurden bamboering, welke met rotan touw stevig aan het vlechtwerk is vastgemaakt.

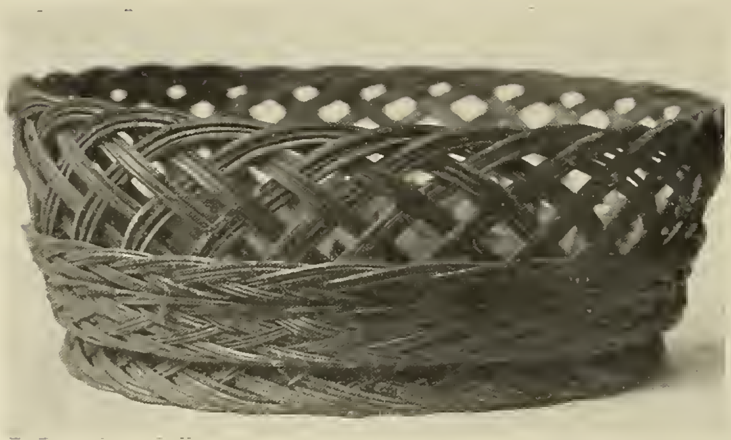

Fig. 153. Een rantang (mand) van Meester Cornelis, materiaal: lidi (middennerven van klapperbladeren).

In de Preanger heet de kleine rijstmand soemboel of boboko.

Van een kleiner model is de tjĕting, welke soms van beneden erg nauw toeloopt.

De wakoel of tjĕting heet in Bawean tjoboek en heeft een voetstuk van het z.g. ghigiranhout, een in het wild groeiende, zeer buigzame, lichtbruine houtsoort, welke, na in dunne reepen gesneden en een weinig met koud water bevochtigd te zijn, zich gemakkelijk tot allerlei vormen laat buigen. Als bindmiddel dient de otta, de vezel van een sterke en taaie, in

het bosch groeiende klimplant. Een tjoboek wordt gewoonlijk voor *f* 0.03 à *f* 0.04 verkocht. In Bandjernĕgara onderscheidt men nog de bodag (een groote wakoel) en de tjĕpon, een kleine tjĕting.

De rantang, ook wel genoemd régé, is een platte, ronde schaal voor vruchten, koekjes e.d. en den vorm hebbend van een rond presenteerblad met opstaanden rand.

Zij wordt vervaardigd van sådå arén (zie bij hoofdstuk: Materialen) volgens de rondbuigingsmethode. Om den bodem te vormen, legt men zeven vakjes van, naast elkaar gelegde arènblad-nerven dakpansgewijs over elkaar, zooals nevenstaande figuur aangeeft, en wel zoodanig, dat de dikke einden der nerven allen in een cirkel liggen. Men verkrijgt dus zeven vakken. De dunne deelen van de nerven, die met het dikke uiteinde in vak *I* liggen, bevinden zich, zooals de figuur aangeeft onder vak *IV*; zij worden tusschen de nerven van vak *IV* onderuit gehaald en met die nerven samengevlochten. Hetzelfde geschiedt met de overige vakken; zoodat men een ronden bodem verkrijgt met een uitersten ring van vlechtwerk, en een binnen-ring met zeven straalvakken van de dikke deelen der nerven. Aangezien de nerven van arènbladeren lang en buigzaam zijn, worden de stukken, die buiten den bodemcirkel blijven, niet alleen in bochten ijl met elkaar samengevlochten tot een rand, maar kunnen de allerdunste deelen nog dienen voor het vlechten van het voetstuk.

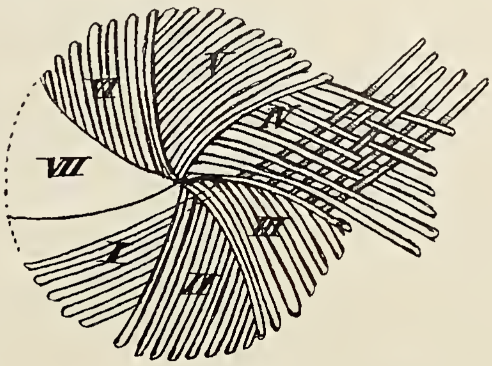

Fig. 154.
Opzet van den bodem van een rantang.

Elke nerf vormt dus een deel van bodem, rand en voetstuk der rantang. Zij kunnen bijna overal op Java gemaakt worden, komen echter veel voor in Mådjäsarie (Mådjåkĕrtå), de Preanger en Meester Cornelis (Batavia).

De tjikrak of pĕngki (Banjoemas) is een van bamboevlechtwerk vervaardigde mand, waarmee men iets opschept.

Fig. 155. Een tjikrak.

De bamboereepen zijn dik en van de schil voorzien. De scheringreepen worden eenvoudig rondgebogen, en de inslagreepen volgens den éénslag daartusschen gevlochten. Elke inslagreep wordt om de uiterste scheringreepen gebogen en keert dus telkens als inslagreep terug. Om na de ombuiging den inslagreep niet van den benedenkant te doen zien, wordt die eerst eenmaal rondgedraaid en daarna om den uitersten scheringreep gebogen, zoodat, wanneer de inslagreep teruggaat, nog altijd de schil van de bamboe aan den benedenkant is.

De sèrok of sorok, evenzoo een schepper, maar meer speciaal in gebruik voor het opscheppen van braadvleesch en visch uit de braadpan, wordt op ongeveer dezelfde wijze als de tjikrak vervaardigd. Alleen zijn hier de scheringreepen aan den bamboesteel vast, waaruit zij tot een aantal van twaalf gespleten zijn.

Fig. 156. Een sèrok.

De reepen zijn ingescheurd of ingespleten precies tot aan een geledingsknoop van den steel, wat natuurlijk noodzakelijk is, om het verder inscheuren te voorkomen.

Een rindjing of sĕnik, soms ook wel kĕmarang genoemd, en in kleiner formaat krĕnĕng of doenak, is een ronde, hooge mand met vierkanten bodem en ronden wand. De rindjing is gemaakt van bamboevlechtwerk en wordt b.v. in Kĕdiri veel gebruikt door rijstverkoopers.

In Soerabaja draagt de verkoopster deze mand op haar rug, en laat zij meestal de rindjing of sĕnik hangen in een slèndang, welke vóór bij de borst der draagster wordt vastgeknoopt. De rindjing of sĕnik komt in Oost-Java veel voor.

De bodem is vierkant en ietwat ijl gevlochten volgens den één- of tweeslag. Al de daarvoor benoodigde reepen worden langs de randen van het bodemvierkant omgebogen, waartusschen tot zekere hoogte van den wand even breede inslagringen worden ingevlochten. Het bovendeel van den wand is gevlochten met dunne inslagringen en volgens een ijleren éénslag, hetgeen blijkbaar opzettelijk plaats heeft, opdat men de mand, mocht die zwaar beladen zijn, gemakkelijker kan ophalen en aan den aldus gevormden bovenwand een betere houvast heeft. De bovenrand is geklemd tusschen bamboezen klemringen.

De boran, — als deze mand groot is, heet zij djodong — komt in Oost-Java voor. Zij is een transportmand, van bamboe gevlochten, van boven rond, met een vierkanten bodem, staande op vierkant, bamboe voetstuk.

De bodak is een mand, die lijkt op de bamboezen toemboe of tompo.

In Pamĕkassan (Madoera) heet zij bhoedhak en onderscheidt men hiervan nog de soorten kèsèh of tjobbhoek. De bhoedhak is grooter dan de tjobbhoek.

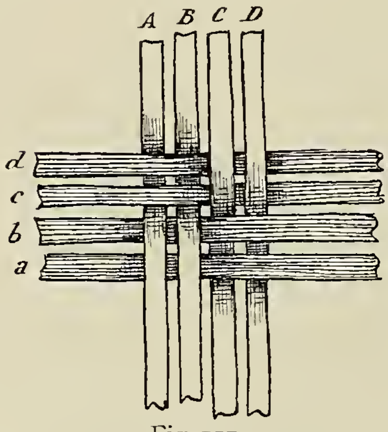

Fig. 157.
Opzet van een mandbodem.

Deze drie manden worden op de navolgende wijze vervaardigd. De reepen worden gemaakt van pèrrèng norèh. Gebezigd worden: niet de bamboestokken, maar de bamboetakken (loeboeloean, tjarang, rantjag, sĕmbilan). De takken worden met een pètoq in stukken gehakt (ĕtogel-togĕl). De lengte van deze stukken bedraagt 2 maal de lengte tusschen twee knoopen. Deze stukken klieft men met een pètoq of arèq in stukken (rèdji). De knoopen worden weggesneden, het vezelig gedeelte wordt zooveel mogelijk weggenomen (èrat). De groene schil blijft behouden. Met een arèq worden de reepen (ratèrattan) fijn gemaakt (èpingis). Gedurende twee dagen worden de reepen in de zon gedroogd.

1. De vlechter plaatst vier reepen *A* t/m *D* vertikaal naast elkaar voor zich, met de schilzijde naar boven, de knoopen naast elkaar, op de knoopen de groote toon gedrukt.

2. Twee horizontale reepen *a* en *b* van links naar rechts beurtelings onder en op twee vertikale, de knoopen naast elkaar in het midden van de vertikale.

3. Twee horizontale reepen *c* en *d* boven de twee eerste horizontale reepen, van links naar rechts beurtelings op en onder twee vertikale, de knoopen naast elkaar, in het midden van de vertikale (zie bovenstaande teekening).

Het middelpunt van deze figuur vormt het middelpunt van den bodem. Bij het aanbrengen van de volgende reepen wordt er voor gezorgd, dat de reepen aan weerskanten even lang uitsteken.

4. Een horizontale reep boven de andere, op de twee uiterste vertikale *A* en *D* en onder de twee middelste vertikale *(B* en *C)*.

5. Een horizontale reep boven de andere, van links naar rechts beurtelings onder en op twee vertikale.

6. Een vertikale, rechts van de andere, van onder naar boven: op een horizontalen reep, daarna beurtelings onder en op twee horizontale reepen en op den laatsten horizontalen reep.

7. Een vertikale rechts van de andere, van onder naar boven beurtelings op en onder twee horizontale reepen.

8. Een horizontale reep onder de andere, van links naar rechts: op een vertikale, daarna beurtelings onder en op twee vertikale, onder den laatste.

9. Een horizontale reep onder de andere, van links naar rechts beurtelings onder en op twee vertikale.
10. Een vertikale links van de andere, van onder naar boven: onder een horizontalen reep, op twee volgende, onder twee volgende, op een volgende, onder twee laatste.
11. Een vertikale links van de andere, van onder naar boven: op twee horizontale reepen, onder twee volgende, op drie volgende, onder den laatsten horizontalen reep (zie onderstaande teekening).
12. Een vertikale links van de andere, van onder naar boven: op 1, onder 2, op 2, onder 1, op 2.
13. Een vertikale links van de andere, van onder naar boven: onder 2, op 2, onder 3, op 1.
14. Een horizontale reep boven de andere; van links naar rechts: onder 1, op 2, onder 2, op 2, onder 1, op 2.
15. Een horizontale reep boven de andere; van links naar rechts: op 2, onder 2, op 2, onder 3, op 1.
16. Een vertikale, rechts van de andere; van onder naar boven: op 2, onder 1, op 2, onder 2, op 2, onder 1.
17. Een vertikale, rechts van de andere; van onder naar boven: op 1, onder 3, op 2, onder 2, op 2.
18. Een horizontale reep van onder; van links naar rechts: onder 2, op 2, onder 1, op 2, onder 2, op 2, onder 1.
19. Een horizontale reep van onder; van links naar rechts: onder 1, op 2, onder 3, op 2, onder 2, op 2.
20. Een horizontale reep onder de andere; van links naar rechts: op 2, onder 2, op 1, onder 2, op 2, onder 2, op 1.
21. Een horizontale reep onder de andere; van links naar rechts: op 1, onder 2, op 3, onder 2, op 2, onder 2.

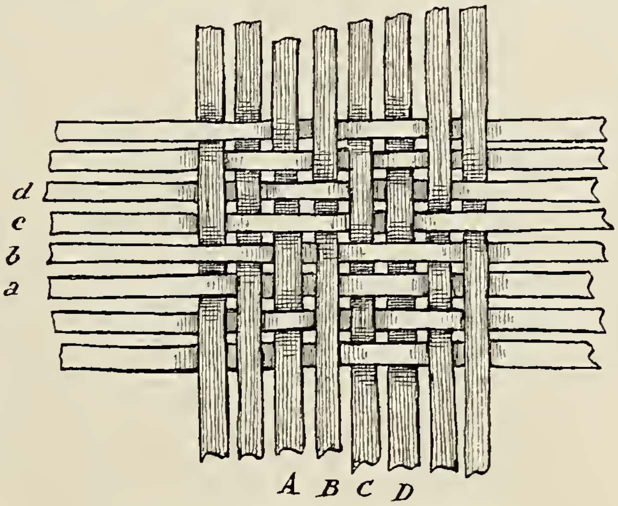

Fig. 158. Opzet van een mandbodem.

22. Een vertikale rechts van de andere; van onder naar boven: onder 2, op 2, onder 2, op 1, onder 2, op 2, onder 2, op 1, enz. enz.

Men gaat aldus voort, totdat de verlangde grootte verkregen is. De gevlochten bodem heeft den vorm van een vierkant; van het middelpunt naar boven, naar onder, naar links, naar rechts moet een gelijk aantal reepen aanwezig zijn. De middens der zijden vormen de hoeken (b o e d j o n) van den mandbodem. De uitstekende reep-uiteinden van een zijde worden in twee gelijke helften verdeeld en in elkaar gevlochten.

Het opslaan van den bodem heet n ĕ k k o k (= buigen). De primitieve werktuigen, welke bij de vervaardiging van de Madoereesche b h o e d a k, k è s è h en t j o b b h o e k gebruikt worden, zijn de t a q p a n t a q, een bamboezen stokje, waarmede men de reepen goed aan elkander sluit en de k è q t j o n g k è q, een bamboezen priem, om bij het afwerken van den rand de omgeslagen reepuiteinden in te vlechten; met dit laatstgenoemde instrument worden twee reepen, waaronder de einden moeten komen, een weinig opgelicht.

De è p o k of s l ĕ p i is een langwerpig vierkante sirihdoos, welke in Oost-Java, en ook in Midden-Java veel voorkomt. Zij is gevlochten van geschilde b a m b o e r e e p e n volgens de d i a g o n a l e t w e e s l a g m e t h o d e en heeft een deksel, dat ongeveer op dezelfde wijze vervaardigd is als de eigenlijke doos, maar bovendien nog van binnen met een grover vlechtsel gevoerd is. In deze doos bevindt zich nog een afzonderlijk doosje met vakjes voor de verschillende sirihbenoodigdheden.

Sommige èpoks kunnen, eenvoudig langwerpig-vierkant en zonder de eigenlijke binnendoos voor sirihbenoodigdheden, dezelfde diensten doen als de toemboe, hierboven omschreven, maar zijn door een betere keuze en bewerking van het materiaal nog fijner en sierlijker te maken en zeer geschikt b. v. voor bonbondoozen. Andere èpoks staan op bamboezen voetstukken. Veel sierlijker zijn de Baweansche, van pandanbladeren vervaardigde èpoks, waarvan het deksel gevlochten is tot een patroon, door gebruikmaking van gekleurde reepen, welke overgebleven zijn van de mattenmakerij.

Ook deze doozen, eenvoudig en elegant als zij zijn, zouden, niet voorzien van de binnensirihdoos, wellicht elders gemakkelijk aftrek kunnen vinden.

Fig. 159. Een sirihdoos van Madoera.

De Madoereesche sirihdoozen of mènangan en de, ongeveer denzelfden vorm hebbenden palĕpaqan, een doosje voor ingrediënten voor de keuken, worden als de Madoereesche tatombhoe van lontarbladreepen gevlochten.

De krĕnĕng is een groote mand zonder deksel, en staande op vier pooten. Ze is van bamboe gevlochten volgens de ijle drierichtingsmethode (måtå-èrå, vide hoofdstuk: Vlechtmethoden) en dient tot opberging en transport van aardewerk. In Cheribon wordt zij tjarak genoemd.

Een grobog of grabag is een groote, stevige pakmand, welke volgens den gewonen dichten éénslag van breede bamboereepen gevlochten en van een deksel voorzien is. De grobog is een transportmand voor zware handelsartikelen. Meestal is de grobog langs de zijden of aan den bodem versterkt door bamboestaven. Zij komt te staan op een hanger van rotan, waarmede deze mand aan een draagstok wordt vervoerd. De grobog is in Oost-Java veel in gebruik bij kleinhandelaren.

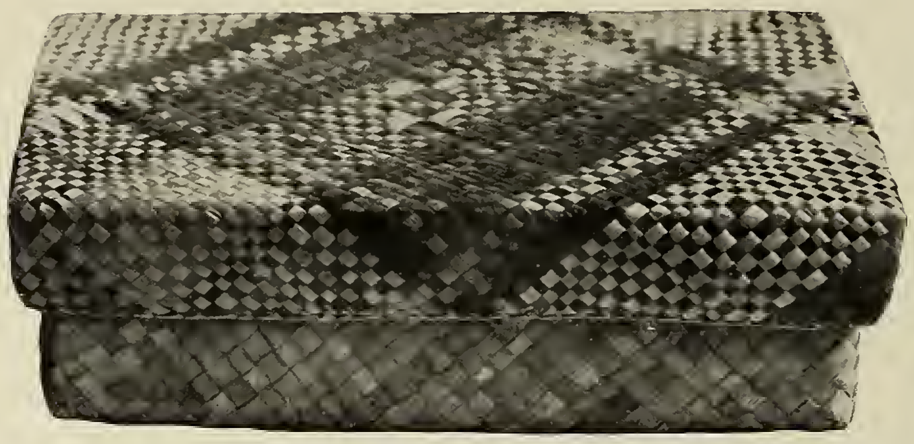

Fig. 160. Een èpok (sirihdoos) van Bawean. Materiaal: gekleurde en ongekleurde pandanreepen.

Nog steviger, dan de Javaansche grobog is de Madoereesche broenang, een transportmand, gemaakt van breede reepen geklopte bamboeschil, welke volgens de éénslagmethode gevlochten zijn.

De bodem en de dwarsdoorsnede van de broenang zijn langwerpigvierkant. Bodem en wand zijn versterkt door dikke bamboes, waaraan het vlechtwerk stevig is vastgebonden; de bovenrand van den wand is geklemd tusschen bamboeringen, welke met rotan touwen aan elkaar zijn vastgemaakt.

De hoogte van de broenang, welke dient voor het vervoer van handelsgoederen en gewoonlijk paarsgewijze aan de zijden van een pikolpaard aan het pakzadel wordt gehangen, is ongeveer ¾ Meter; de prijs er van is *f* 0.06 — *f* 0.10 per stuk.

De boetjok is een groote ronde mand, welke paarsgewijze door den kleinhandelaar aan een draagstok wordt gehangen. Daar de boetjok meer bevatten moet, dan de gewone manden en dus groot is, wordt de bodem gewoonlijk versterkt door twee kruisgewijs ingestoken bamboelatten.

De sosokkan is een draagmand, welke in Cheribon gevlochten wordt van bamboe (tweeslag of kèpangmethode). De sosokkan is langwerpig-vierkant, dient voor transport van handelsgoederen en is van een deksel voorzien; zij wordt paarsgewijze aan een draagstok of pikoellan gedragen.

Fig. 161.
Een model van een Javaansche draagmand (Cheribonsch: sosokkan)
Materiaal: bamboe.

In de Preanger heet zulk een draagmand tolok.

De kĕmpis is een mand, die evenzoo in Cheribon voorkomt, van boven nauw toeloopt en een langwerpig vierkanten bodem heeft; de kĕmpis dient om geplukte koffiebessen te bewaren. De bodem en een gedeelte van den wand zijn ijl gevlochten volgens den éénslag. Deze ijle vlechtwijze gaat over in een dichtere vlechtwijze, al naarmate men de bovenrand nadert.

Vlak nabij den rand gaat de vlechtwijze over in den tweeslag, hetgeen logisch is, omdat het aanvatten van den zwaren, gevulden mand daardoor gemakkelijker wordt. De mand is bovendien van touwen voor den draagstok voorzien.

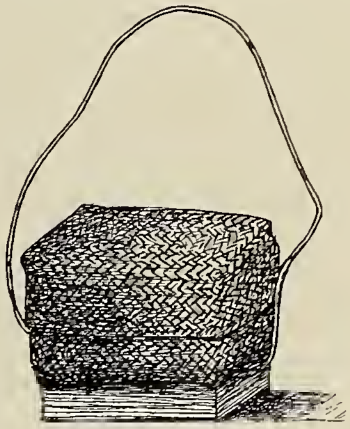

Fig. 162. Een tolok.

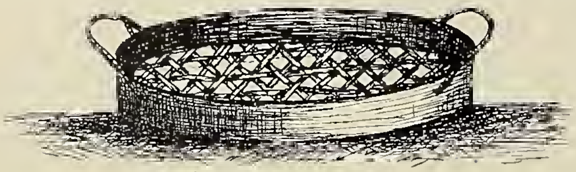
Fig. 163. Een kĕmpis.

De sarang (fig. 164) is een plat mandje, een soort presenteerblad, hetwelk eenvoudig bestaat uit een bamboering, waarin een stuk bamboe vlechtwerk (ijle drierichtingsmethode of mâtâ èrâ) is vastgeklemd. Zulk een presenteerblad met een deksel er over, dat op dezelfde wijze gevlochten wordt, heet in het Westelijk deel van Midden Java krĕnĕng.

Het nette, ijl gevlochten mandje, dikwijls nog geverfd, wordt gebruikt voor tijdelijke berg-

plaats van, ten geschenke te verzenden vruchten, e. d. De wĕlasah is een bolle mand in den vorm van een hoed. De vlechtwijze is de gewone, diagonale tweeslag. Men gebruikt de wĕlasah als transportmand voor kleinigheden, welke voor een korte reis gebruikt worden, soms ook als een soort schepnet.

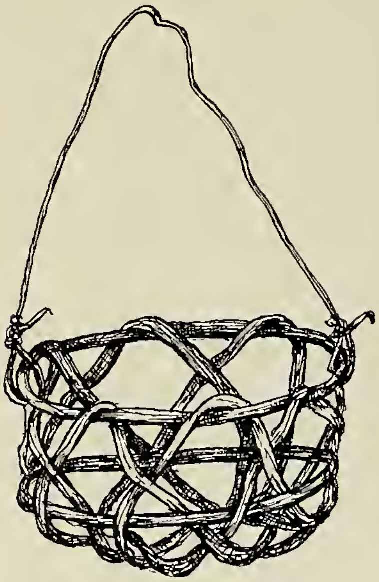
De kotjok is een mand met vier kleinere mandjes langs den rand er om heen, voor berging van rijst en toespijzen, en wordt in Kĕdiri gemaakt van bamboe volgens den diagonalen éénslag, welke nabij den rand in den tweeslag overgaat. De bamboering boven aan den rand wordt eerst tusschen het vlechtwerk van de vier kleinere mandjes gestoken en daarna aan het vlechtwerk van de groote mand bevestigd.

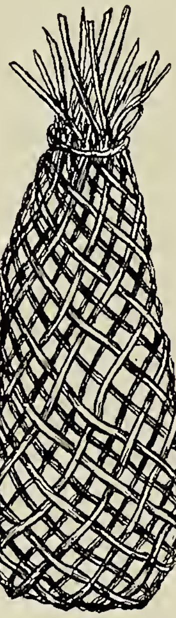

Fig. 164. Een sarang.

De glĕdĕg is de Javaansche kast, waarin allerlei huishoudelijke artikelen en voornamelijk ingredienten voor de keuken worden bewaard. Zij is samengesteld van bamboestaven, welke tot vorming van het geraamte der kast in en aan elkaar zijn bevestigd, terwijl tusschen dat raamwerk bamboereepen zijn gevlochten volgens de methode, welke men gewoonlijk bij gĕdèg toepast.

De loemboeng oetĕr is een groote cylinder, gemaakt van kèpang. Men plaatst de loemboeng oetĕr op een ambèn of bank en bewaart er dan padi in.

Een rombong ook wel sroemboeng is een breede, korte koker van geschilde-bamboe-vlechtwerk en dient ter beschutting van jonge boompjes. De vlechtmethode is de rechte éénslag (anam warĕg) of de rechte tweeslag (anam kèpangan). De vertikale scheringreepen zijn stijve bamboestokjes, waartusschen in het rond inslagringen zijn ingevlochten. Op ongeveer gelijke wijze is in Poerbålinggå de rågå of sajang gevlochten, welke dient om een pot, of kom, gevuld met groenten of iets dergelijks, te kunnen dragen. Is de mand hooger en wijder, dan heet die, naar de toegepaste vlechtmethode (matadok of drierichtingsmethode) krandjang matadok. Deze dient voor bewaring en vervoer van gekorven tabak en wordt dan onderscheiden van de krandjang kiså of grasmand. In Poerbålinggå noemt men eigenlijk rombong of brokoh een grooten transportmand voor vervoer van rijst, vruchten enz.

Fig. 165.
Een brongsong.

Fig. 166.
Een krĕnĕng.

De brongsong (fig. 165) is een grasmand, ijl gevlochten van bamboe volgens de drierichtingsmethode (måtå èrå). Met dien zelfden naam wordt ook wel een vruchtenmandje aangeduid, dat volgens den ijlen éénslag van geschilde bamboereepen is gemaakt, en waarvan de scheringreepen eenvoudig boven als een zak worden toegebonden. In het Kĕdirische heet zoo'n vruchtenkorf krĕnĕng. (fig. 166) Een andere soort grasmand heeft den vorm van een koker, met stijve, vertikale reepen als schering en rondgevlochten ringen als inslag.

De bodem is er in gemaakt met touwtjes, die ijl door elkaar gevlochten en aan het vlechtwerk

van den koker vastgemaakt zijn. Op dezelfde wijze ongeveer worden muurstandaards voor bloempotten gemaakt.

Een kĕpèk is een Inlandsche koffer, een ronde mand met plat deksel. De vierkante bodem is ijl gevlochten.

De uiteinden van de lengte- en dwarsreepen worden, als de vierkante bodem gevormd is, naar boven rechthoekig omgebogen, en de wand wordt vervaardigd door invlechting van dwarsringen. De bovenrand is gekneld tusschen bamboeringen, die met rotantouw aan elkaar en aan het vlechtwerk vastgemaakt zijn. Het platte, cirkelvormige deksel is van grover vlechtwerk (gemaakt volgens de kèpangmethode of den tweeslag) en de rand daarvan is gekneld tusschen bamboeringen.

In Jogja wordt ook met kĕpèk aangeduid een langwerpig-vierkante koffer, met een deksel, dat over de mand geschoven wordt en met rotanringen versterkt is.

Meubels. Naar den vorm van stoelen, worden deze meubels voor de Inlandsche huishouding in de dessa wel eens van bamboe vervaardigd.

Men kan hierbij eigenlijk niet spreken van vlechten.

Het geraamte van een stoel is in allerlei vormen van dunne bamboestaven samen te stellen, die aan elkaar gebonden en verbogen worden. Dit laatste kan gemakkelijk plaats hebben door de bamboestaven op de plek, waar men de buiging wil doen ontstaan, te verwarmen boven een vuurtje of met warm water. Deze bamboestaven worden dan met bamboeschilreepen omwonden. De leuning van zulk een primitieven stoel bestaat uit rechte, platte staven, die evenwijdig aan elkaar loopen en, zich buigend, overgaan in de zitting; zij zijn op enkele plaatsen vastgemaakt aan dwarslatten en zitten boven en onder vastgestoken in gaten van de bamboestaven, die het geraamte van den stoel uitmaken.

Op dezelfde wijze kan men fijne rotan als materiaal gebruiken.

Alleen leuningen en zittingen van op dergelijke wijze vervaardigde meubels, die b.v. te Soerabaja veel door Chineezen, maar ook door Inlanders worden gemaakt, kunnen eigenlijk alleen als vlechtwerk worden aangemerkt. In het hoofdstuk: Vlechtmethoden hebben we reeds gezien, hoe daarvoor de zesrichtingsmethode wordt toegepast. Ook versieringen worden aan deze meubels gemaakt met fijn geschaafde, boven een vuurtje blijvend verbogen, rotanstaafjes.

De rågå rågå is een mand, welke in Japara van rotan gemaakt wordt en den vorm heeft van een vruchtenschaal. Zij dient voor het bewaren van naaigerei of kleedingstukken. De kleinste soort rågå rågå heeft een hoogte van $2^1/_2$ d.M., een middellijn van 15 c.M. en een basis van 10 c.M.; de grootste soort is $\pm$ 1 M. hoog met een middellijn van 4 d.M. en een basis van 20 c.M. De bodem is een houten plank. De scheringreepen, die een conischen wand met voetstuk vormen, zijn aan elkaar verbonden door inslagringen, terwijl hier en daar, om het vlechtwerk nog dichter te maken, supplementaire scheringreepen zijn tusschengestoken.

Behalve de gewone mandjes voor huishoudelijk gebruik (boboko's), soemboels (zie boven), sirihbakjes (bintang), maakt de Soendanees van Singaparna (Preanger Regentschappen) van rotan verschillend mandenwerk, dat ook voor Europeesch gebruik geschikt is, a.d.z. sigarenkokers, reismanden, naaimandjes, (èpok), messenbakken, flesschenstandaards, broodbakjes, sleutelmandjes, vruchtenschalen, snippermanden, boboko's in den vorm van een wakoel, koffers, etensdragers, enz.

Deze voorwerpen, die reeds in heel Nederlandsch-Indië bekend staan als typisch Singaparna'sch, worden bij groote hoeveelheden van daar naar elders uitgevoerd.

De toegepaste vlechtmethode is altijd de eenvoudige omslingering, die hierboven in het hoofdstuk: Vlechtmethoden reeds omschreven is, een vrij hecht verband geeft, en nergens anders zooveel als in de afdeeling Soekapoera wordt aangetroffen.

Uit den aard der zaak kunnen hierbij niet als bij het overige vlechtwerk patronen gevormd

worden, doch door systematische aanvlechting van roode en zwarte reepen kan men figuren op het voorwerp krijgen, waaraan bepaalde namen worden gegeven (zie hoofdstuk: Vlechtpatronen). De opzet, het begin (m i m i t i a n) van zulk mandenwerk verschilt evenwel van dat van andere manden en verdient daarom eenige aandacht.

Fig. 167.
Een Singaparna'sche snippermand.

De eenvoudige wijze van bodemvorming is, door een houten plankje te snijden tot den vorm, welken men wenscht, en daarop de horizontale, te omslingeren scheringreepen te plaatsen, die den wand van het voorwerp moeten vormen.

De slingerende inslag wordt dan aan den bodem vastgemaakt.

Wenscht men de e e n v o u d i g e o m s l i n g e r i n g s m e t h o d e ook bij den bodem toe te passen, dan wordt een lange, ontschilde r o t a n staaf als schering tot den gewenschten vorm horlogeveerachtig in elkaar gerold, en de, van de schil voorziene inslagreepen systematisch daaromheen geslingerd.

Ook op aanhangselen, als handvatsels, ooren enz. wordt deze typische vlechtmethode toegepast, nadat de scheringstaven (ontschilde r o t a n staven) tot den gewenschten vorm verbogen en tot de vereischte hoeveelheid en lengte aangebracht zijn.

Moet b.v. de mand naar boven breed uitloopen, dan vlecht men telkens langere scheringreepen aan. Op die wijze kan men dus aan den wand elken vorm geven, welken men wenscht.

Echter is ook in die gedeelten van de Preanger een andere bodemvorming bekend, n.l. om de beginreepen (van b a m b o e), 12 in getal, in een cirkel systematisch op elkander te leggen (zie hierboven bij de bodemvorming van k r a n d j a n g s). Daartusschen worden dan r o t a n schilreepen rondgevlochten volgens den gewonen é é n s l a g. (fig. 170).

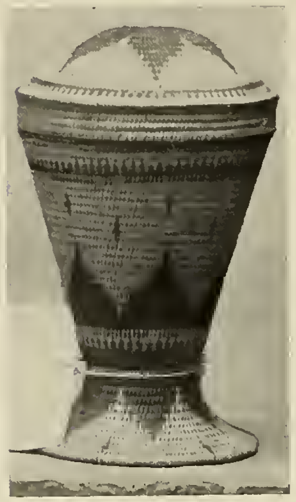

Fig. 168.
Een Singaparna'sche sigarenkoker.

Is op die wijze een ronde bodem verkregen van voldoenden omtrek, dan buigt men de scheringreepen naar boven, zoodat deze als scheringreepen voor den wand dienen.

Inslagreepen worden volgens de é é n s l a g m e t h o d e rondgevlochten. Soms wordt, om een hechter verband te krijgen, elke scheringreep na het vormen van den bodem, dus na de ombuiging naar boven, overlangs in tweeën gespleten, zoodat dus de wand twee maal meer scheringreepen krijgt, dan de bodem. Ook deksels worden op dezelfde wijze vervaardigd.

De n j a w a n (Lampongsch: b a n t j i) is een kubusvormig mandje, dat in Anjĕr gemaakt wordt van ongekleurde b a m b o e reepen.

De n j a w a n heeft een inhoud van 1 à 2 d.M^3., en is van een deksel en hengsel voorzien.

Men heeft er twee soorten van, n.l. de n j a w a n l a m b a, bestaande uit een enkel mandje, en de n j a w a n s o e s o e n, een dubbele mand.

De n j a w a n s dienen voor opberging van droge spijzen.

B a k o e l's s é m a zijn bamboezen mandjes zonder deksel, ongeveer 3 à 5 d.M. lang en breed, en 2 d.M. hoog. Deze mandjes doen dienst als kleermanden.

De b a k o e l b i n g k a l heeft den vorm van de b a k o e l s é m a, maar is van een deksel voor-

zien; men bergt er breekbare waar in op, als borden, schotels, enz. Deze bakoels zijn gevlochten van den harden buitenbast van bamboe.
Njawans komen ook in de Lampongsche districten voor, zoodat in het mandenwerk de residentie Bantam den overgang vormt tusschen Java en Sumatra.
Een raga noemt men in de Lampongs een van dikke rotanstelen gevlochten voetstuk, waarop men de sĕpan plaatst (een bamboezen, kegelvormige mand, die met de Javaansche koekoessan gelijk staat).

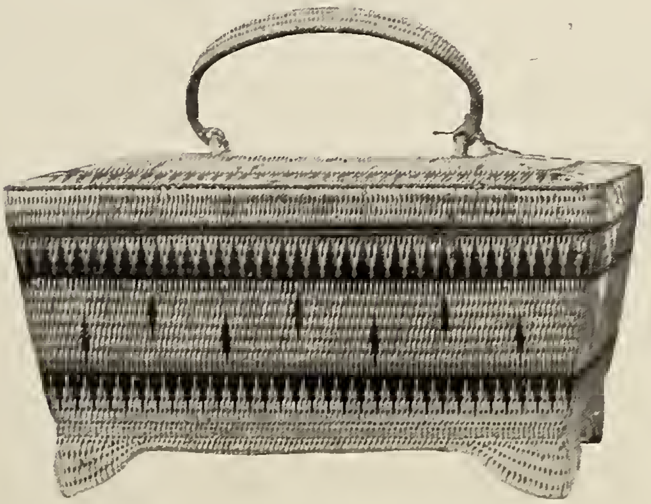

Fig. 169. Een Singaparnasche mand.

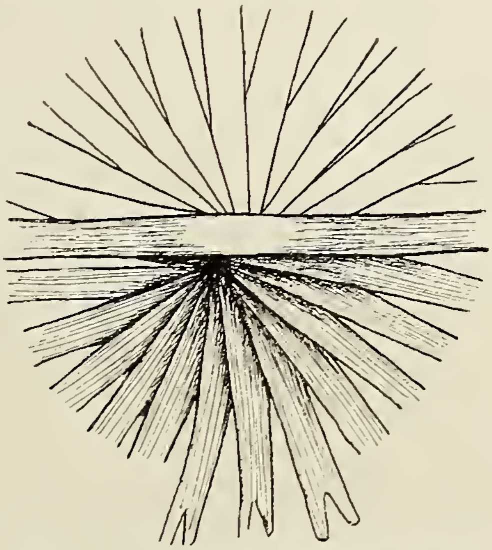

Fig. 170. Opzet van den bodem van een Singaparna'sche mand.

De sap is een, tot een eenvoudig patroon van bamboe gevlochten mand (met deksel), welke in de Lampongs gebruikt wordt voor het opbergen van den Korân.
De kelèla is een, van rotan volgens de rondbuigingsmethode vervaardigde en van een deksel voorziene mand, waarin de gong wordt opgeborgen.
Voorts noem ik hier uit de Lampongs de njawan kĕbĕlah, een van bamboe gevlochten mand, waarin men rijst wascht, vruchten bewaart enz. Bij feestelijke gelegenheden wordt de njawan kĕbĕlah in de feestzaal nevens andere voorwerpen geplaatst, welke bestemd zijn, om onder de gasten verdeeld te worden.
De njawan sisip is een vierkant plat mandje met gevlochten franje aan den bovenkant en dient bij jonggehuwden als een rijstschaal. De njawan mi is een rijstmand, de tjĕlégé is een bamboe mandje met kokervormige opening en dient tot het bewaren van zout op de balei (zolder) boven den vuurhaard. In de bamboezen bajoeh reinigt men in de rivier aardvruchten, visch enz. De lakai is een doos, welke op de Kroësche manier (zie hoofdstuk: Kleur en fixeermiddelen) geverfd is en gebruikt wordt bij de toezending van geschenken, b.v. vruchten, eetwaren. Met de van rotan gevlochten bĕkalau, een hooge draagmand, die met banden om schouders en over het hoofd gedragen wordt, vervoert men land- en tuinbouw-producten, en in de bamboezen kindar, die op het hoofd gedragen wordt, brengt de vrouw minder zware lasten van het veld naar huis (Catalogus der ethnologische verzameling van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen van Mr. J. A. van der Chijs).

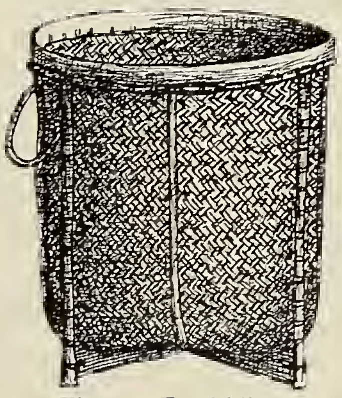

Fig. 171. Een kiding.

Van het mandenwerk uit Ampat Lawang (Palèmbang) worden hier genoemd: de sangkik, een ronde, bamboezen mand, veel gelijkend op de Javaansche toemboe, doch ijler gevlochten, en

dienend voor het wasschen van vleesch; de kiding, een ronde draagmand met vier overlangsche bamboestaven (tiang's), aan het vlechtwerk vastgehecht ter versterking hiervan (fig. 171). Ook is aan de onderzijde een houten kruisraam als bodemversterking (pamangkoe) aangebracht, terwijl de bovenrand in een bamboezen klemring (lida) bevestigd is. Men bergt in de kiding kleederen op, snuisterijen, padi, enz. Vooral bij den padioogst in Ampat Lawang doet de kiding goede diensten. De hoeveelheid van bij den oogst verkregen padi wordt gewoonlijk in kidings uitgedeeld. De kiding pemoentjoan heeft een deksel met vier verhevenheden. De bakoel is een ronde mand, gelijkend op een korte, Javaansche toemboe. Deze bakoel wordt wel eens versierd met banden of linten, die gelijk franje uit den bovenrand doorgevlochten zijn (fig. 173).

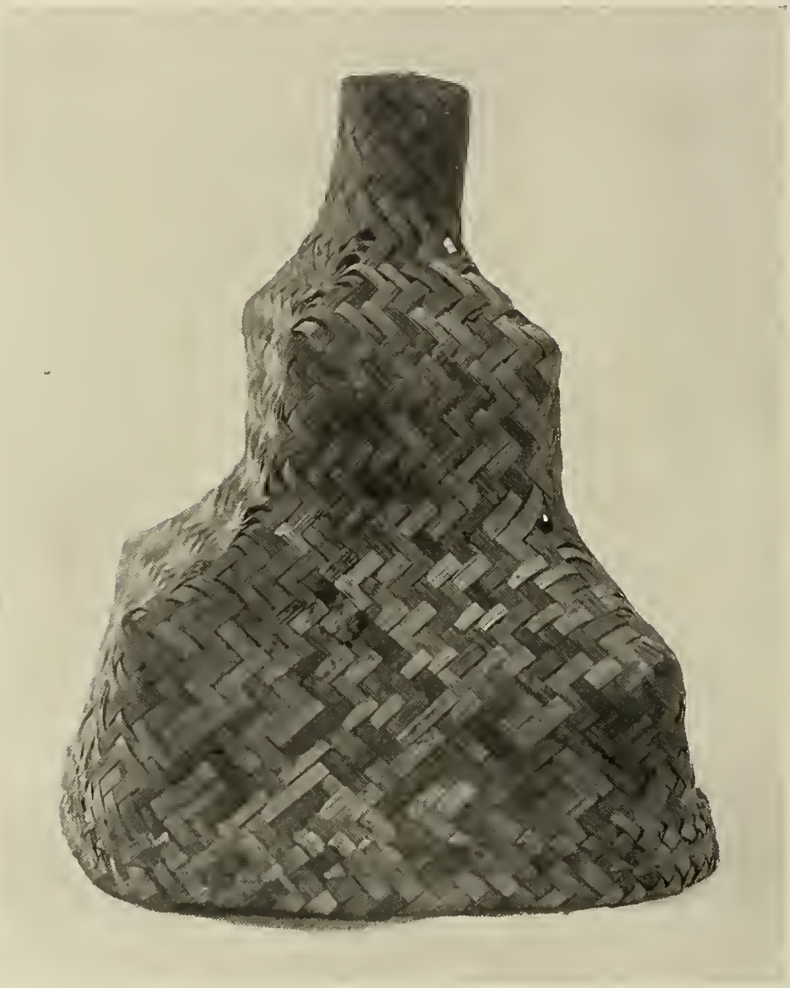

Fig. 172. Deksel van een bakoel (mand) uit Ampat Lawang, van roode en ongekleurde bamboereepen.

De krandjang bestaat in Ampat Lawang uit ijl, naast elkaar geplaatste, vertikale bamboe-reepen met ijlen vlechtslag van rondgaande ringen.

De broenang is een transportmand, ijl gevlochten. Voorts:

de tompo, een vierkant mandje met trapvormig deksel;

de tělikoeng, groote, platte mand, in gebruik bij het padistampen;

de salipi, kleine, platte mand, in gebruik bij het vervaardigen van rijstmeel;

de sarau, een klein mandje voor het halen van grind of zand ten behoeve van de wegen;

de lěkěr, meestal van rotan, volgens de rondbuigingsmethode gevlochten, en dienend als voetstuk van potten en pannen;

de kroentong, een klein mandje, dienend voor speelgoed van meisjes.

Vooral van de bamboezen tompo's, met de pyramidevormige of torenvormige deksels, wordt veel werk gemaakt. De wanden dezer manden zijn tot patronen gevlochten.

De bakoels en tompo's, en de gewone, langwerpig-vierkante doozen, meestal van ongekleurde en zwarte rotanreepen gevlochten, komen ook voor in Ogan Oeloe (Palèmbang), en dezelfde typische vlechtpatronen, — meestal het daoen oebie motief (poetjoek reboeng), — treffen we ook daarop aan (fig. 174). Om het eenvoudige en toch kunstige van deze versiering van ongekleurd en zwart, ook, om de fijnheid van afwerking, de elegance in den vorm, zou dit manden- of doozenwerk uit Ogan Oeloe een artikel voor uitvoer in het groot kunnen zijn (fig. 175). Overigens komt in Ogan Oeloe ongeveer hetzelfde grovere mandenwerk voor als in Ampat

Lawang. Zoo b.v. de broenang, die op de broenang en de kiding van Ampat Lawang gelijkt, een groote bamboe mand, die op den rug wordt gedragen, en waarin zware vrachten worden meegevoerd. Zij kost slechts *f* 0.15—*f* 0.45.

In Ogan Oeloe is ook de tènong bekend, een ronde bamboezen bewaarmand, met deksel.

De ragè is weer iets typisch Palèmbangsch en heeft wel eenige overeenkomst met de rågå rågå van Japara.

Ze is een huishoudmand op vierkant, bamboezen voetstuk en met ronden bamboezen klemring aan den bovenrand. De wand wordt gevormd door ijl naast elkaar staande bamboestijltjes, welke door ijle, bamboe inslagringen aan elkaar zijn gehouden. Dikwijls wordt de Palèmbangsche ragè gelakt of geverfd.

Voorts wordt hier nog de kroentoeng genoemd, gevlochten van bamboebast met nauwe opening en breeder en ijler gevlochten bodem.

De bĕbalang en rongkok uit de Ranau-districten zijn iets kleiner, dan de hier bovengenoemde broenang, doch hebben ongeveer denzelfden vorm.

Fig. 173. Een bakoel van gespleten bamboe met roode inslagreepen. Afkomst: Ampat Lawang. De rand is doorgevlochten tot opstaande reepen.

De kindjar is een zeer wijde, maar niet hooge mand, die voorzien is van touwen, om door twee personen gedragen te kunnen worden. Iets dergelijks is de sap, welke echter veel kleiner is. In Komering Oeloe (Palèmbang) kent men ook nog de bakoel penoetoean, een van bamboe boeroeng gemaakte mand met deksel, 50 à 60 c.M. lang, 40 c.M. breed en 30 c.M. hoog. Deze mand wordt speciaal gebruikt, om er pas gestampte rijst in te doen.

De tatoemboe of hojan komt in de Ranau-districten voor en is een klein, smal, betrekkelijk hoog mandje, waarin men rijst, sirih, tabak of strootjes medebrengt en dat in den regel aan een touwtje gedragen wordt.

Zulk een mand heet in Kroë hoejan, maar deze is langwerpig vierkant, dient als bergplaats voor rijst en heeft een hengsel van gevlochten boombast.

Fig. 174. Een bakoel (mand) van Ogan Oeloe (Palembang), materiaal: roode en ongekleurde bamboe.

Op dergelijke mandjes en op bijna al het kleine mandenwerk van Benkoelen is het kleurprocédé toegepast, dat in het hoofdstuk: Kleur- en fixeermiddelen nauwkeurig is omschreven, het procédé n.l. van de onderdompeling in zwarte kleurstof van de geheele mand, waarop door supplementaire patroonvlechting van bamboeschil, welke de kleurstof niet absorbeert, een vlechtmotief wordt uitgespaard. Dit mandenwerk vertoont dan ook lichtgele figuren op zwart fond.

Op dezelfde wijze wordt in Kroë ook de tĕtampah vervaardigd, (fig. 176) een langwerpig-

vierkant sirihmandje, de djĕdjaga, langwerpig-vierkant medicijndoosje, de njoe of mĕnampi beras, een rijstmand.

Al deze doozen lijken veel op die, bij de Toradja's in gebruik, welke volksstam in Celebes hetzelfde kleurprocédé toepast.

Voorts is uit Benkoelen de bakoel bĕringin bekend, een vierkante, van bamboe gevlochten mand, waarvan de bovenrand uitgevlochten is tot opstaande franjes. Mr. Van der Chijs zegt in den catalogus van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen van de bakoel bĕringin, dat die in gebruik is bij de heidensche bevolking van de Pasĕmah Oeloe

Fig. 175. Mandenwerk van Ogan Oeloe van djĕrĕnang-roode en ongekleurde bamboereepen.

Manna, die er met koenjit geel gemaakte rijst in doet, welke bij het aanroepen der déwas bij gelegenheid van huwelijks- en andere feesten gestrooid wordt.

De katiding, ruwe, groote transportmand van bamboe, met houten voetstuk, komt in de Padangsche Bovenlanden voor. De bovenrand van de katiding is meestal afgehecht met rotan. Van denzelfden vorm, maar zonder afgehechten rand, is de Agamsche kibang, evenzoo van bamboe gevlochten en dienend voor de verzameling van vuil- en keukenafval.

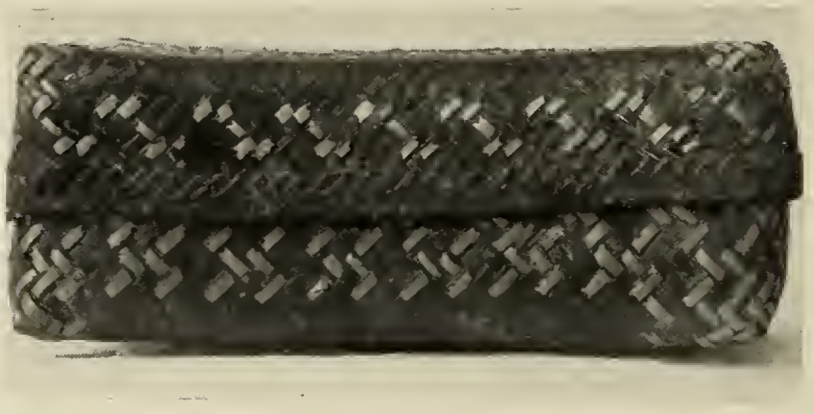

Fig. 176. Een tetampah (sirihmandje) van Kroë. Figuren van ongekleurde bamboereepen. Fond: zwart.

De amboeëng galè is een groote draagmand, van rotan en bamboe gemaakt met banden van geklopten taroq-bast. De amboeëng galè wordt op den rug gedragen, waarbij de middelste band tegen het voorhoofd steunt, terwijl door de beide zijdelingsche banden de armen gestoken worden. Een stuk bladscheede van den pinangpalm is op de mand genaaid, waar deze tegen den rug van den drager drukt (vide plaat LXXIV en verklarenden tekst van A. L. van Hasselt's Ethnographische Atlas van Midden-Sumatra).

Katiding batangkei noemt men in Pajakoemboeh een mandje met hengsel, waarin men gekookte rijst meeneemt naar het veld. Een mand, zoo b.v. om sirih en toebehooren in op te bergen (een grooter model, om de geoogste rijst mee naar huis te brengen) heet in Pajakoemboeh kibang.

Anders is de katiding van XIII en IX Kotta, (Solok), waar deze mand in vorm veel van de Javaansche wakoel of tjĕting heeft.

Fig. 177. Een model van een katang (mand voor geplukte koffiebessen. Afkomst: XIII en IX Kotta (Pad. Bovenlanden). Materiaal: rotan.

Meestal is zij van rotan gevlochten volgens den diagonalen, dichten tweeslag. Het voetstuk is een vierkant raamwerk van rotan; de bovenrand is tusschen rotan klemringen bevestigd. De katiding wordt voor allerlei doeleinden gebruikt en is een soort algemeene bewaarmand.

De kadoek of kadoeq heeft er den vorm van een schop, is van rotan gevlochten volgens de ijle drierichtingsmethode en heeft randen, die stevig tusschen rotanringen vastzitten. Zij dient om er gesneden rijstaren in op te bergen.

De katang (fig. 177) is een sierlijke mand, ongeveer ½ M. hoog en dient bij den koffieoogst als bewaarmand van geplukte koffiebessen. De dwarsdoorsnede is langwerpig vierkant.

De wand wordt gevormd door dunne rotanreepen, welke vertikaal en ijl naast elkaar staan, en door ijle inslagdraden van rotan in verband worden gehouden. Met den bodem is men met vlechten begonnen; deze bodem vertoont een ijlen éénslag. Bodem en wanden zijn bovendien nog versterkt door rotanstaven.

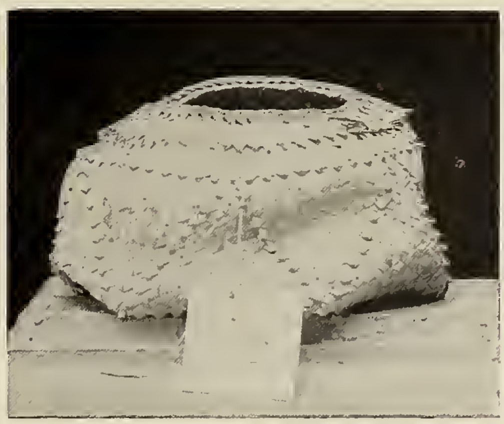

Fig. 178. Een kibang van Solok.

Het bovenstuk bevat dezelfde vertikale scheringstaven, en een diagonaal ingevlochten inslag.

Een rago is in Solok een stevige, ronde of vierkante mand van rotan, welke dient, om er b.v. visch in op te bergen.

De kibang, soms gevlochten volgens de kajam anggilo, is een mand, welke dient, om er mondkost in te doen, wanneer men naar den veldarbeid gaat. Tengevolge van de bijzondere vlechtmethode (drierichtingsmethode) is daarom de bodem, waarmee men met vlechten begonnen is, regelmatig zeshoekig. De wand vertoond soms stekelversieringen, welke opwaarts staan en verkregen zijn door systematisch twee reepen haaks tegen elkander om te buigen.

De kèrang van Palĕmbajan (afdeeling VIII Kotta, VII Loerah en Bondjol) is een mand van

bamban-bast, of gespleten rotan. Zij is buikig en loopt naar boven smaller toe. Van onder en tot een gedeelte van den wand is de kèrang gevlochten volgens den ijlen éénslag, van boven volgens den dichten tweeslag. In Loeboek Sikaping noemt men deze soort mand kirang en dient zij als bergplaats van visch of eieren.

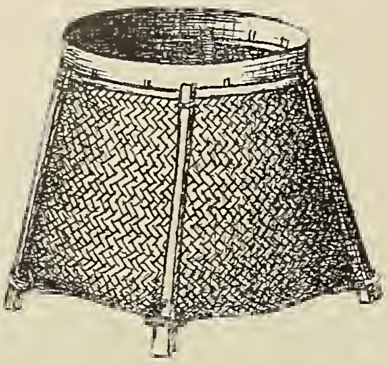

Fig. 179. Een katiding.

Ook in Loeboek Sikaping kent men de katiding, welke nooit verkocht, maar meestal geruild wordt tegen den inhoud aan padi. Evenals de hierboven afgebeelde Palèmbangsche kiding heeft de Sikapingsche katiding vier hoeken (ampat soedoet) van beneden en is zij van boven rond. Is de bovenrand voorzien van een bamboe ring en is ook de bodem versterkt door bamboestaven, dan spreekt men van een katiding babingkai. Voorts kent men er nog de boewajan of wieg, (in het Tapanoelisch ajoewan genoemd, d.w.z. waarmee men heen en weer wiegt), welke van rotan gevlochten is, van welk materiaal ook de lakar, [1] of likar pryoek, of het voetstuk voor aarden potten vervaardigd

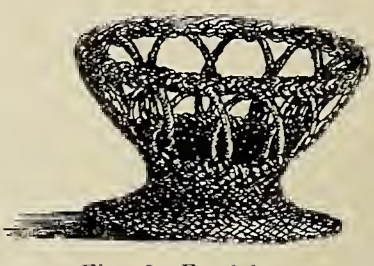

Fig. 180. Een lakar.

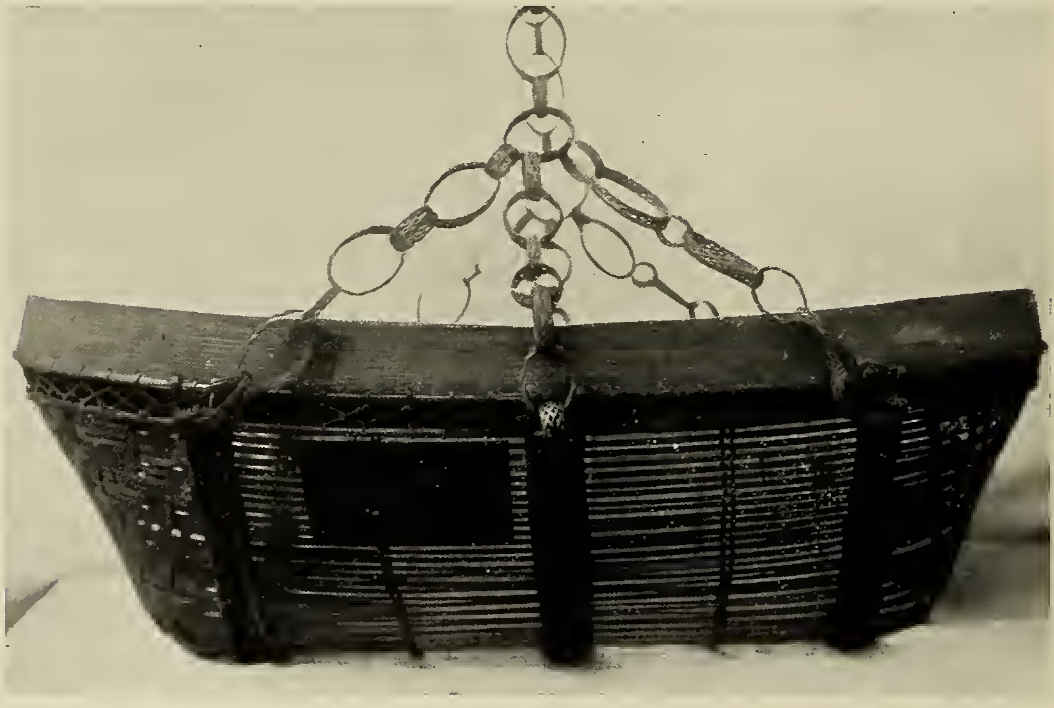

Fig. 181.
Een boewajan of wieg van Loeboek Sikaping. Gemaakt van bamban (Ringen van rotan).

is. De opstaande wand van zoo'n voetstuk noemt men kĕtajo lakar. Er zijn gewijzigde vormen van, zoo b.v. de pahar, voetstuk voor borden enz.
Van rotan is er ook de djangkat of djarèh gevlochten, (volgens de ijle drierichtingsmethode), een langwerpige mand, die op den rug gedragen wordt met banden om de schouders, en een band (altijd van boombast) om het hoofd. Een djangkat van kleiner model heet

[1] Ook in Tapanoeli aldus of aarpè of rangkè genoemd, of ook gajang gajang (voor groote borden).

omboeng. Ook de ikat pinggang, sigar sigar of ketigo (buikband) worden van rotan gevlochten.
De doelang rotan zou men kunnen noemen: een tafeltje van ± 2 d.M. hoog met een bovenvlak, juist groot genoeg, om er een bord op te kunnen plaatsen. Het dient, om het eetbord (meestal

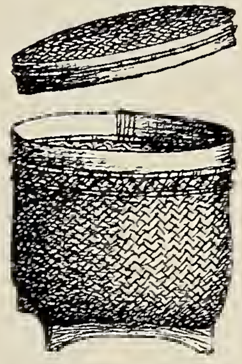
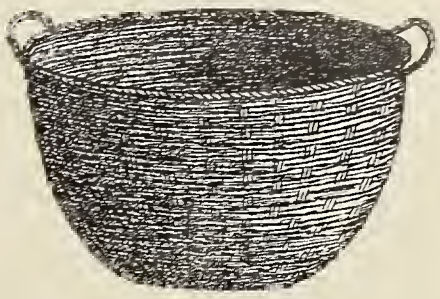
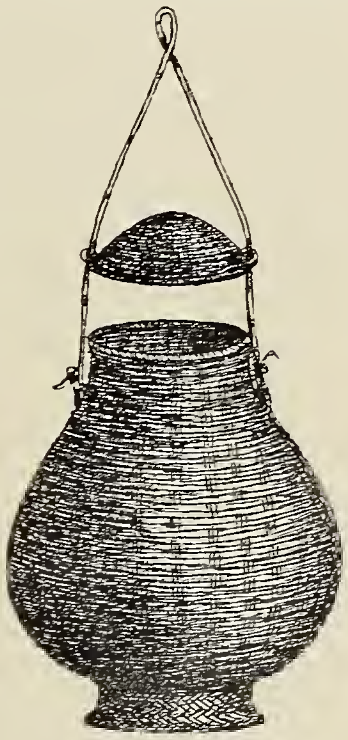

Fig. 182. Een garoentoeng of bakoel met deksel en voetstuk.

Fig. 183. Een rago.

Fig. 184. Een garondong.

van een gast, bij het op den grond zitten eten), te bevatten. Door het meer en meer toenemende gebruik van stoelen en tafels komt de doelang tegenwoordig haast niet meer voor.
De sarang pinggèn of sarang piring zijn twee van rotan à jour gevlochten ramen, die bij wijze van portefeuille aan elkaar verbonden zijn, en waartusschen men gewoonlijk een bord of een schoteltje plaatst. Zoo neemt men b.v. het servies mee op reis. Gelijkstaande met de Loeboek Sikapingsche djangkat is de Tapanoelische ampang, die eveneens met banden om hoofd en schouders op den rug wordt gedragen.
Een soort bakoel heet in het Tapanoelische garoentoeng [1]; dan kent men er nog de rago (vischkorf), de raga (voetbal), de baloeang (vischkorf), de arondoek (ronde mand, om er de gekookte rijst in te doen voor den maaltijd op ladang of sawah), de djoeal, een klein vierkant mandje, enz. De hirang kirang (vergelijk hiermee de kirang van Loeboek Sikaping) is een, van gespleten rotan, volgens den éénslag gevlochten mand voor visch, vleesch, enz. en voorzien van een deksel. Ook is de z.g. hirang bekend, een van rotan volgens den éénslag gevlochten mand.
De tampa, welke in Sipirok voorkomt, is een mand, welke gewoonlijk van pandan gevlochten wordt volgens de gilo- of dichte drierichtingsmethode. De bodem is zeshoekig, de wand rond. Soms heeft de tampa een deksel. De opening is met katoen of fluweel omboord, waarover en waaraan kralen-versieringen voorkomen. Het komt soms ook voor, dat zulk een sierlijke tampa eerst heelemaal met goudbrons bestreken en daarna met kralenrijgsel overtrokken wordt.

Fig. 185. Een hirang kirang.

Op Engano is de manèkè bekend, een huishoudmand, welke allerlei vormen kan hebben, en gewoonlijk volgens een gevarieerde, eenvoudige omslingering gevlochten is (zie het hoofdstuk over vlechtmethoden).
Op het eiland Nias is het vlechtwerk meer eigenaardig dan mooi. Zoo is de koedè koedè er

[1] De garondong is een Tapanoelische mand voor zandvervoer.

ijl gevlochten van rotan tot een soort korf; de bakoel heet er rawa rawa. In Atjeh heet de van bamboe volgens den eénslag gevlochten en veel op een bakoel gelijkende mand kating; deze dient om er rijst in te doen. Een voetstuk voor schotels, gelijkend op de hierboven omschreven lakar, heet er sanding. De krandjang heet er raga. Met de Tapanoelische ampang komt de Riouwsche amboeng overeen, deze wordt evenzoo op den rug gedragen, met banden om schouders en hoofd.

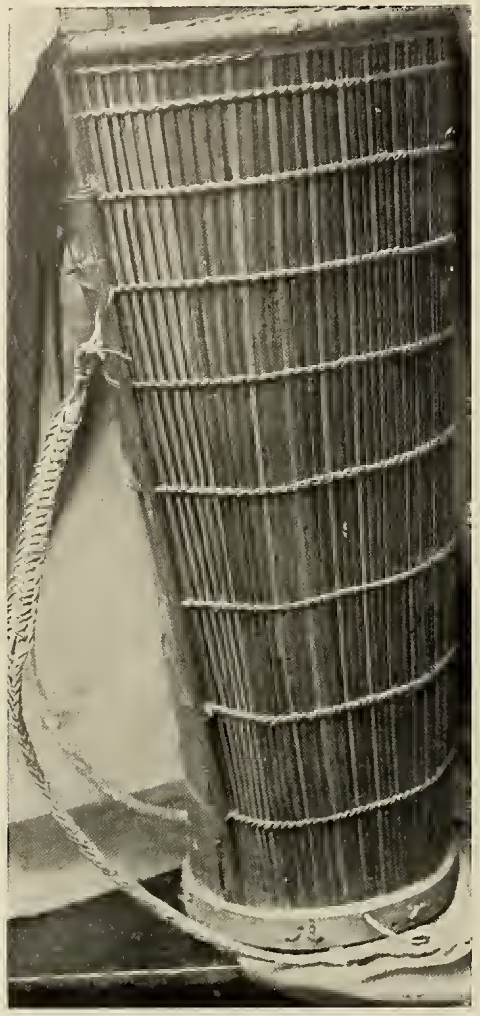

Fig. 186
Draagmand (ampang) van Tapanoeli.

Op sommige Riouwsche mandjes van pandan wordt de dichte drierichtingsmethode of anjam gila toegepast; zoo heeft b.v. de kĕtomba, een rond naaimandje met zeshoekigen bodem en een deksel met zes opwaarts gerichte hoeken, beslist een Celebaansch type.

Op Banka kent men het navolgende mandenwerk:

Kroentoeng (fig. 189), een mand van rotan en rĕsĕm vervaardigd (zie hoofdstuk: Materialen bij rĕsam). De overlangsche reepen, welke ijl naast elkaar geplaatst zijn, worden onderling verbonden door bandjes van rĕsam. Ter versterking zijn onderaan twee rotanringen ingevlochten, terwijl verder een houten voetstuk als onderstel dient. Aan dat voetstuk is een draagband bevestigd. De kroentoeng komt op den rug van den drager te hangen met een draagband om het hoofd. Dient als vervoermand van leeftocht, kleinigheden enz. (Komt overeen met de Taponoelische kroentoeng, hierboven reeds genoemd, doch is kleiner). De kroentoeng parang is afgeplat en dient om er bijlen en hakmessen (parang) in te dragen.

Oejoeng (fig. 190), lange, cylindrische mand met vierkant, houten voetstuk. Bovenrand van hout. Vlechtwerk van rotan en mĕngkoang. Methode: éénslag. Waterdicht gemaakt door bestrijking van damar poetih en bijenwas. Dient om er honigraten mee in het bosch te verzamelen.

Een andere soort Banka'sche draagmand is de rimpi (fig. 191), gemaakt van, naast elkaar in een houten bodem vastgestoken rotanreepen, welke door

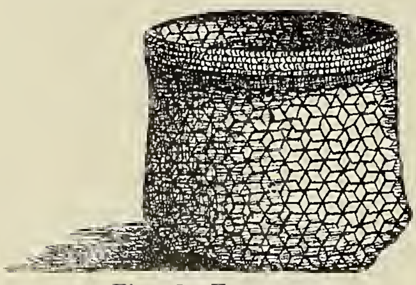

Fig. 187. Een tampa.

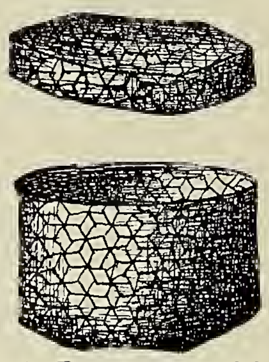

Fig. 188. Een tampa met deksel.

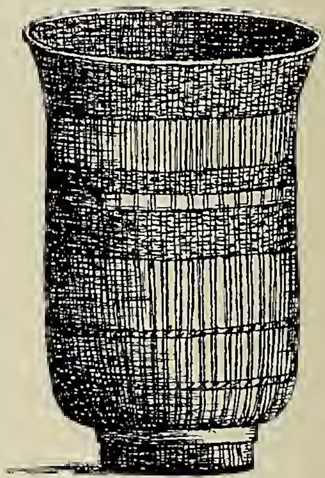
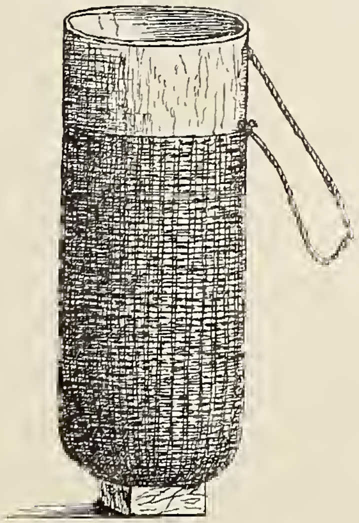

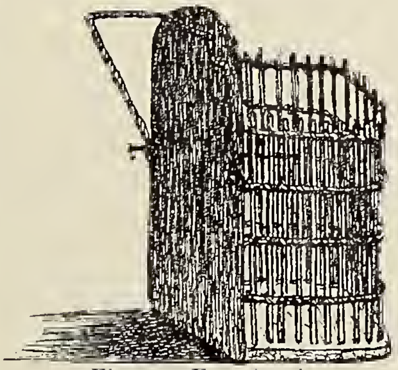
Fig. 189. Een kroentoeng.

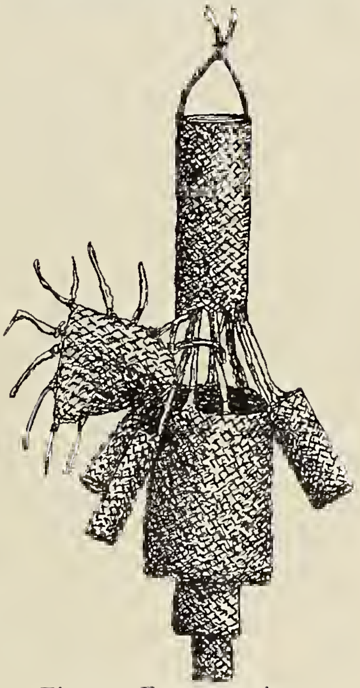
rotanvlechtbandjes onderling verbonden zijn. Platte zijde, als steun tegen den rug. Die zijde is met boombast belegd. De rimpi is meer voor zware vrachten bestemd.

Gelijkstaand met de kamboet bĕrangkei van de Padangsche Bovenlanden of met de hangers

(zie hoofdstuk over zakken, kokers enz,) is de z.g. pĕrmainan landjoeng pĕnoegal, een samenstel van, volgens den éénslag van mĕngkoang gevlochten voorwerpjes, dat dienst doet als versiering en aan den bovenrand van den hieronder nader te behandelen landjoeng (draagmand) gehecht moet worden, en wel zoo, dat het versiersel goed zichtbaar is. Een kokertje van 6 à 7 c.M. lengte draagt in zijn verlengde een voorwerp, dat er uitziet, als twee, met zijn openingen tegen elkaar gegroeide tiara's, boeah djitan genaamd, in navolging van de vrucht, die zoo heet. Verder vindt men aan het kokertje twee ketam kĕtam, driehoekjes met franjes, waarvan het midden aan beide kanten naar boven puntig uitloopt; deze stellen krabben voor. Dan ook nog vijf kleinere kokertjes, die denzelfden naam dragen als het hoofdkokertje, waaraan zij verbonden zijn, n.l. njoer sĕtandan (bloem van den klapperboom). Vermoedelijk heeft het samenstel een zinnebeeldige beteekenis, welke door niemand gegeven is kunnen worden. Heeft de Banka'sche permainan landjoeng pĕnoegal wel wat overeenkomst met de kamboet barangkei der Padangsche Bovenlanden, de draagmand of landjoeng, waaraan dit versiersel gehangen wordt, dankt haar naam aan de Borneosche draagmand. Het vlechtwerk (éénslag) is gewoonlijk van mĕngkoeang, versterkt door rotanringen. Versieringen worden aangebracht met zwarte reepen van kĕrpoeakbast (Zie hoofdstuk: Materialen). De landjoeng wordt gebezigd als draagmand voor verschillende zaken, doch geniet een zekere onderscheiding, als zij bestemd is tot opberging van zaadpadi. Is zij n.l. al eenmaal daarvoor gebruikt, dan mag zij voor geen ander doel meer dienen. Eenmaal versleten, wordt zij ook niet weggegooid, doch als een stuk van waarde zuinig opgeborgen. De zaadpadi wordt niet in de landjoeng zelf gedeponeerd, maar in 3 à 5 mandjes, welke in de landjoeng worden gezet. Deze mandjes heeten pintang (fig. 193) zij hebben een ronden wand en een vierkanten bodem, en zijn met dubbele reepen volgens den tweeslag van mĕngkoang gevlochten. Telkens, wanneer een dubbele inslagreep van onder een dubbelen scheringreep uittreedt, wordt de bovenste der twee reepen omgekruld ingestoken en verder gevlochten (zie bij sierslag en patroonvorming, hoofdstuk: Vlechtmethoden).

Fig. 190. Een oejoeng.

Fig. 191. Een rimpi.

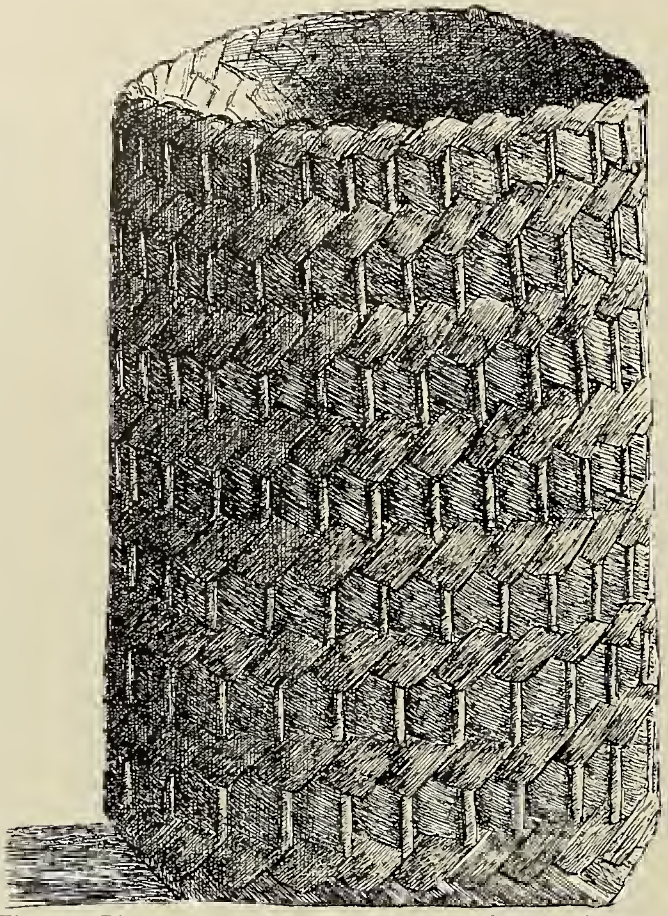

Fig. 192. Een permainan landjoeng penoegal.

De Banka'sche bakoel, (fig. 194) vervaardigd van kapoelaga, is laag en heeft een plat deksel. Zoowel mand als deksel zijn volgens den diagonalen tweeslag gevlochten en boven en beneden van hoeken of opstaande punten voorzien.

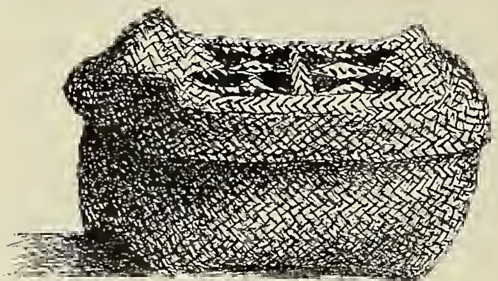
De patronen zijn gevormd van supplementair tusschengestoken kĕrpoeakbastreepen. Dit mandje wordt gebruikt als bewaarplaats van rijst.

Een timpak is een plat schaaltje van mĕngkoang vlechtwerk. Bij de armere bevolking wordt de timpak gebruikt, om er rijst uit te eten. Ook de bĕbakir of soempit wordt met denzelfden sierslag gevlochten

als de pintang, hierboven genoemd. Zij is rond, en van beneden bol uitstaand. Voor de vervaardiging van dit bolle gedeelte wordt een leest gebruikt. De bĕbakir of soempit dient als bewaarplaats van sirihbenoodigdheden.

Fig. 193. Pintang (mand voor zaadpadie). Afkomst: Blinjoe (Banka). Materiaal: mĕngkoeang.

De z.g. kanol is een mand, die ongeveer denzelfden vorm heeft als de kroentoeng parang (hierboven genoemd); zij is van rotan vervaardigd en wordt bij de vervaardiging van bijenwas gebezigd. De honigraten, waar de honig reeds uit gehaald is, worden in de kanol gedaan en verwarmd, zoodat de gesmolten was er uit druipt.
Evenals de Bovenlandsche of Tapanoeli'sche lakar, wordt ook op Banka het van ijl rotanvlechtwerk gemaakte voetstuk voor pannen en potten lakar of lĕkĕr genoemd, terwijl ook op dit eiland de kiding bekend is, een van rotan volgens den diagonalen tweeslag gevlochten, buikige mand, met een stevigen, houten bovenrand. Bij den rijstoogst wordt dit mandje met een stuk boombast om het middel gebonden en hangt het dan voor het lichaam. (Op Banka worden de padikorrels met de handen van de aren afgegrist).
Op Biliton is een soemboel of rijstmand bekend, welke in vorm lijkt op de Javaansche tjĕting (zie hierboven). De soemboel wordt gemaakt van mĕngkoeang volgens de dichte drierichtingsmethode, ook vlecht men haar wel eens van gekleurde en ongekleurde rotan reepen tot patronen.
Het mandenwerk van Banka en ook van Biliton heeft dus in vorm wel overeenkomst met dat van Palèmbang en Java, maar doet door zijn stevige samenstelling, zijn versterkingen met houten ringen, enz. ook eenigszins denken aan dat van Borneo.

Fig. 194. Een bakoel van kapoelaga.

Het mandenwerk van Borneo onderscheidt zich door zijn soliede constructie en door zijn bijzondere patronen. Het is gewoonlijk van bamboe en rotan gemaakt; op sommige manden treft men houten versterkingen aan of noodige bijvoegingen van boombast, en versieringen van katoen, kralen, enz.
Men brengt wel eens een dubbelen bodem aan (mĕnjoesoep), een versterking in den vorm van een kruisraam van rotan (mĕnjirat), een stevige rotanrand (maringkau) enz.
De degelijke vlechtkunst wordt ook toegepast op artikelen voor Europeesch gebruik zoo b.v. papiermanden, waarvan het rotan vlechtwerk soms zeer sierlijk kan zijn. Men kent op Borneo de bakoel (een ronde rijstmand met niet versterkten bovenrand), de tjoepikan, (een groote soort bakoel, rond en met versterkten rand), de boetah, (fig. 197 t/m 199), loentoeng

(fig. 195) en landjoeng; deze drie laatstgenoemde voorwerpen zijn manden, welke men op den rug draagt. De boetah is het kleinst, de landjoeng het grootst, beiden zijn gewoonlijk grover van vlechtwerk dan de loentoeng. Aan de loentoeng wordt meestal veel werk besteed. De loentoeng heeft een houten, bol deksel en een, volgens den diagonalen tweeslag van bamboe gevlochten binnenmand, welke bekleed is met den bast van den tampoetoekboom. Deze tweede laag is alweer overtrokken met fijn rotan vlechtwerk van de ijle, drierichtingsmethode, welke met den naam van sipak wordt aangeduid. De bodem staat op twee stukken hout, die er kruisgewijs aan vastgemaakt zijn. De wand is versterkt door 4 opstaande sta-

Fig. 195. Een loentoeng (draagkorf) van rotan en bamboe; deksel van hout. Afkomst: Laboean Amas.

Fig. 196. Een Dajaksche draagmand van zwarte en ongekleurde rotanreepen.

ven, die met gele, zwarte en drakenbloedroode rotanreepjes zijn omwonden, een arbeid, welke alleen door oude mannen uitgevoerd mag worden. De rand is versterkt door rotan ringen, deze zijn middels vlechtwerk van zwarte rotanreepjes aan den mand bevestigd. Uit deze beschrijving blijkt voldoende, dat het den Dajak te doen is, om zijn mandenwerk stevig te maken, terwijl tegelijkertijd door het vlechten hier en daar met gekleurde reepjes van slechts onderdeelen van zoo'n mand een sobere, doch mooie versiering wordt verkregen. Voorts kent men nog: de tanggok, de angkitan of tangkitan (een open draagmand, waarin men de op het veld gesneden padi opbergt), de aroetan (een kleine bakoel, rond en hoog) de salèpang (een mand met deksel, om er tabak en sirih in mee te nemen, en voorzien van een touw, om het voorwerp over den schouder te kunnen hangen), de badjoel (een zeer groote draagmand), de djoenga (een

Fig. 197. Boetah (ransel) van Z. O. Borneo. (Aanwezig in 's Rijks Ethnographisch museum te Leiden.)

Fig. 198. Boetah (ransel) van Z. O. Borneo. (Aanwezig in Rijks Ethnographisch museum te Leiden.)

Fig. 199. Boetah (ransel) uit Z. O. Borneo. (Aanwezig in 's Rijks Ethnographisch museum te Leiden.)

draagkorf, welke door een kain gesloten is), de b o e n g k a l a n g (een open mand, waarin groenten worden rondgevent), de o e n g k i n g (een open mand tot opberging van timmermansgereedschap), de t a n d a k a n (een groote, open draagmand, om de gesneden padi van het veld naar het ladanghuisje te brengen), de b o e t a h (een draagransel), de l a d o e n g (een open draagmand, waarin men vruchten ter markt brengt), de s i l i p (een mandje, waarin vrouwen haar toiletartikelen bewaren), de t a n g g o e k r a n t a n g (een mand, waarin vrouwen haar naaigereedschappen opbergen), de s i d i n g (een open mand voor opberging van keukengereedschappen), de k a n d o e n g a n, (een klein reismandje).

Fig. 200. Een Snippermand van fijne rotan van Bandjar masin.

De t a n g k a l o b a n g is bijna gelijk aan de l a n d j o e n g, en meestal van een houten deksel voorzien, de a n d j a t is een l a n d j o e n g met planken rug; de g a w a n g is gelijk aan de a n d j a t, doch met ijl r o t a n v l e c h t w e r k overtrokken. De a n d j a t of a d j a t, fijn van r o t a n gevlochten en met zwarte figuren op wit katoen versierd, dient als voorwerp. waarin men een doode verschillende levensmiddelen meegeeft, welke hij voor het hiernamaals noodig zou kunnen hebben.

„Buiten op den mand hangen de voorwerpen, die beschermen tegen de geesten onder weg, en onder welke die tegen de booze geesten het talrijkst zijn; in zakjes bungelen eigenaardig gevormde steenen, honden- en tijgertanden, benevens schelpen door elkander" (Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuis, „In Centraal Borneo").

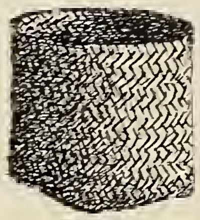

Fig 201. Een bakoel.

Een in het Bataviaasch museum aanwezige r a m b e i (Zie hoofdstuk I) is van r o t a n gevlochten, het bovendeel van de mand volgens den d i a g o n a l e n t w e e s l a g, welke onderaan overgaat in de i j l e v i e r r i c h t i n g s m e t h o d e.

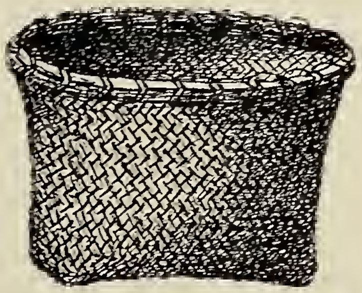

Fig. 202. Een tjoepikan.

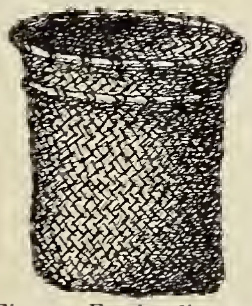

Fig. 203. Een landjoeng.

Een door de Dajaksche vlechtster veel toegepaste methode is, om op eenzelfde voorwerp verschillende patronen te vormen. Men vlecht eenvoudig door, maar vormt een patroon-overgang, welke a k o e m wordt genoemd (fig. 204). Ook het p a t r o o n v l e c h t e n met ongekleurde reepen komt vaak voor (Zie de beschrijving van de Dajaksche matten in het hoofdstuk over matten).

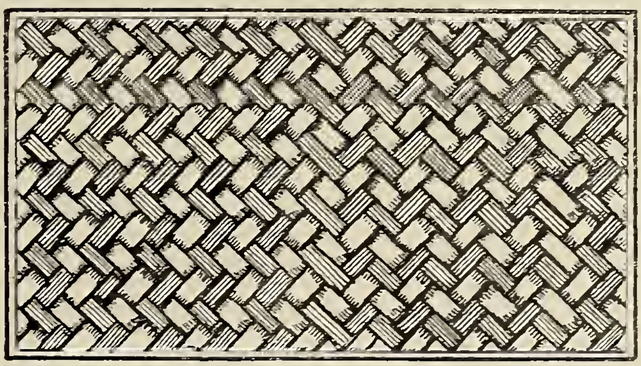

Fig. 204. Akoem, verspringing van den diagonalen tweeslag.

In de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo kent men voor het kleine mandenwerk het s u p p l e m e n t a i r e t u s s c h e n s t e k e n of m ĕ n j o e s o e p, d.w.z. men vlecht de mand eerst met diagonale, ongekleurde inslagreepen tot een patroon, en dan vlecht men dit na met s u p p l e m e n t a i r e, gekleurde reepen.

De Dajaks bezitten nog vele andere manden, dan de reeds genoemde, zoo b.v. voor het bergen van koopwaar, het vervoeren van padi, het bewaren van huishoudelijke artikelen enz.; het is niet doenlijk alle namen dier manden

te vermelden. Enkel dient nog te worden medegedeeld, dat voor sommige doozen de dichte drierichtingsmethode wordt toegepast.

Een afzonderlijk type hebben de manden van Zuid-Celebes. Veelal zijn de siermandjes gevlochten volgens de gecompliceerde omslingeringsmethode (tjalodoeng), en de huishoudelijke manden volgens de dichte drierichtingsmethode (timpallang).

Het mandenwerk onderscheidt zich voorts door zijn vele kleuren, (rood, rose, oranje, groen, blauw, violet, paars, enz.), welke alle door een bad der reepen in aniline verfstoffen ontstaan.

De Bonésche siermandjes zijn, zoo niet geheel, dan toch gedeeltelijk volgens de gecompliceerde omslingeringsmethode van de glanzend-gele stengels van anĕmi of alĕmi gevlochten en bevatten hier en daar ook wel eens reepen zilverlint of zilverdraden als versiering. Heb ik boven reeds aangegeven, hoe bij éénslag of tweeslag de bodem van een mand kan ontstaan, die bodem wordt bij de dichte drierichtingsmethode (timpallang) door den aard van het vlechtwerk meestal zeshoekig. De opzet geschiedt eenvoudig met drie reepen, en hierbij aanpassend, vlecht men steeds in drie richtingen nieuwe reepen in, totdat het oppervlak van den mandbodem verkregen is. Dit oppervlak kan natuurlijk ook rond zijn; men vlecht n.l. volgens de dichte drierichtingsmethode voort, totdat men een ring heeft opgevuld, waarna men de reepen omslaat tot vorming van den wand, die, òf weer volgens dezelfde methode, òf volgens den éénslag of tweeslag wordt opgebouwd. De dichte drierichting (timpallang) ziet men dus zoo op het Zuid-Celebaansche vlechtwerk veel verspringen, overgaan tot den tweeslag. Ook het omgekeerde, het overgaan van den tweeslag in de dichte drierichtingsmethode komt nog eens voor.

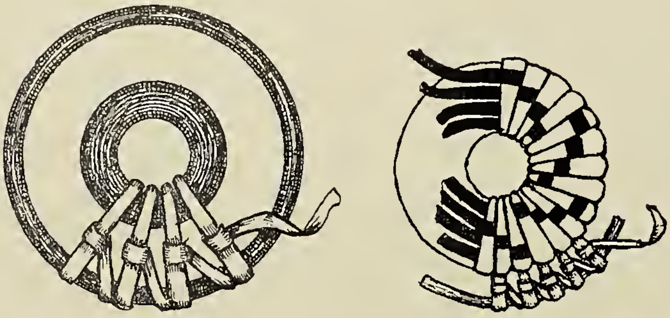

Fig. 205 en 206. Vorming van een mandbodem volgens de gecompliceerde omslingering.

Fig. 207. Een bakoebodo (naaimandje) van de Noorderdistricten van Celebes. Materiaal: zwarte, roode, rose, groene, violette en ongekleurde lontarbladreepen.

Bij toepassing van de gecompliceerde omslingeringsmethode, wordt ter vorming van den mandbodem een lange reep lontarblad als een horlogeveer stijf opgewonden en volgens genoemde methode aangevlochten aan een ring, die eveneens van lontarbladreepen vervaardigd is. Dan worden op die wijze de 3e ring, de 4e ring, enz., aangevlochten, totdat men een voldoende groot, rond oppervlak als bodem verkregen heeft, waarop vertikaal, volgens dezelfde methode van ringen-aanpassing en tjalodoeng-omvlechting de wand wordt opgebouwd. Bij platte borden worden dergelijke ringen verkregen van de nerven van arènbladeren, terwijl dikwijls voor den buitenkant van den uitersten ring, n.l. om het vlak van den ring te bedekken, de gecompliceerde omslingering (tjalodoeng) met den gewonen éénslag (lalo) gecombineerd wordt.

Maar ook op een andere wijze heeft de opzet van een mandbodem plaats. De eerste, van rotan-

reepen verkregen ring wordt gelijkmatig met reepen omwikkeld, waartusschen later volgens een patroon inslagreepen in het rond worden gevlochten. Men krijgt daarmee een versierd vlak, waaraan concentrische ringen volgens de tjalodoeng worden aangevlochten. Op deze wijze is het mogelijk, om den wand, hetzij vlak, hetzij terrasgewijze (door telkens kleinere ringen aan te vlechten) op te bouwen. Meestal loopen de siermandjes van Zuid-Celebes smal naar boven toe, hebben zij een breeden bodem, en is het deksel van een gevlochten knoop voorzien.

Fig. 208. Een rantange (mand met verdiepingen) van silarblad, uit Tominibocht (Posso). Versiering met roode en zwarte reepen.

De siermandjes, (bakoe bodo), welke in Zuid-Celebes voorkomen en als bergplaatsen van allerlei kleinigheden dienen, zouden ook dadelijk als naaimandjes gebruikt kunnen worden. Zij hebben allerlei vormen, rond, vierkant, ovaal, enz., zijn meestal van een deksel voorzien en bevatten verschillend gekleurde omslingeringsreepen.

Bakoe is de algemeene benaming van een kleine mand, die, gelijk hierboven reeds medegedeeld is, zoowel volgens de dichte drierichtingsmethode (timpallang) als volgens de gecompliceerde omslingering (tjalodoeng) gevlochten kan zijn. Een groote, grovere mand noemt men baka, zoo b.v. die welke van bamboeschil gevlochten is, terwijl men de doos, zoo niet met bakoe, dan met pamonéang aanduidt. Een baka is b.v. de baka tĕkĕrang, een volgens de ijle drierichtingsmethode (anang raga) van rotan gevlochten vrachtmand, welke door een paard gepiekeld wordt, de kambilong, draagmand voor handelaren in lijnwaden, een vierkante, hooge mand van lontarblad, volgens den éénslag gevlochten, doch versterkt door een zwaar bamboe-raamwerk, de alandja, een ronde, van bamboe volgens den tweeslag gevlochten rijstmand, de baka lèko, grove, vierkante mand voor sirihverkoopers, de karandjang lasa, ronde, hooge, ijl gevlochten (anangraga) vruchtenmand,

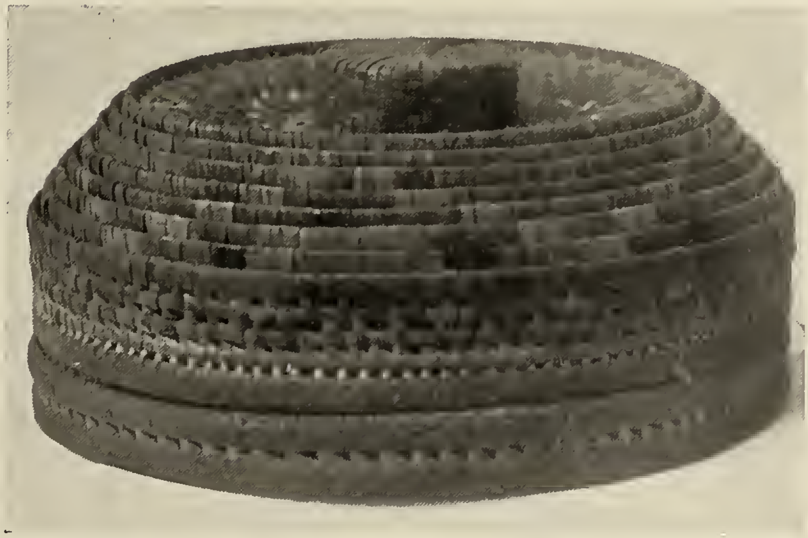

Fig. 209. Een bakoebodo (huishouddoos) uit de Noorderdistricten van Celebes. Materiaal: gekleurde lontarreepen.

de kambilong, kleerenmand. Ook groote manden, doch die eigenlijk niet gevlochten, maar met gekleurde roembia-bladreepen belegd worden, zijn: de tatoemboe, een soort koffer, langwerpig vierkant, als een groote doos met deksel, dikwijls met schelpjes belegd, een boengkeng, reismand, ook een soort koffer, met rotan versterkt, en soms met fijn gesneden bamboesjes overdekt. Vorm, constructie en versiering (met schelpjes) dezer koffers doen aan Molukschen invloed denken. Voorts kan de bakoe of mand in het algemeen allerlei vormen hebben, zoo b.v. groot, rond, wijd naar boven loopend (zoo b.v. als een Madoereesche krandjang), of als een ronde doos, waarvan bodem en deksel tot dorens uitgevlochten zijn. Zoo heeft men een bakoe bara, een mand voor bewaring van rijst en bĕras, gevlochten van lontar volgens de timpallangmethode, een bakoe tjare tjare, een vierkante kleerenmand, van hetzelfde materiaal en volgens dezelfde methode gevlochten als hierboven.

Fig. 210. Een pamanang (sirihdoos) uit Bikeroe. Materiaal gekleurde lontarreepen.

De bakoe bodo's of soemboels zijn de, voor Zuid-Celebes typische, van vele kleuren voorziene naaimandjes, welke meestal volgens de gecompliceerde omslingeringsmethode gevlochten zijn. Een rantang (fig. 208) zou men een ronde bakoe bodo met verdiepingen kunnen noemen; met de rantang, waarin men spijzen en vruchten bewaart, gaat men op reis. (Boetonneesch: ranta).

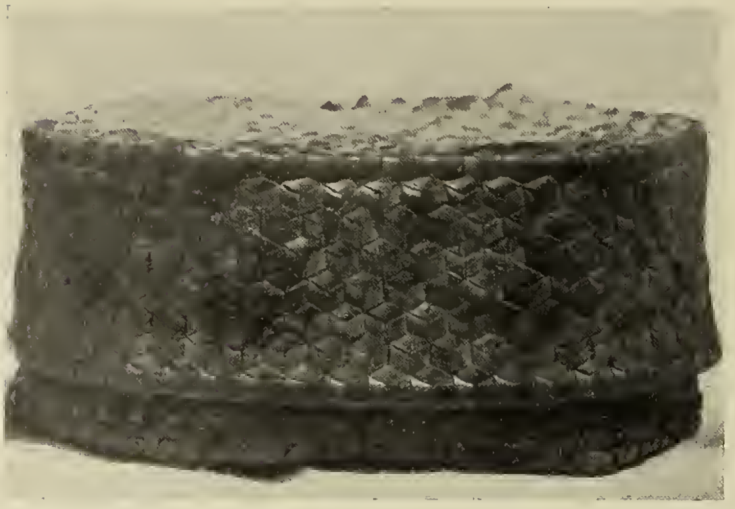

Fig. 211. Een bakoemama (beteldoos) van Bikeroe. Materiaal: ongekleurde lontarbladreepen met tusschengevlochten groene, violette en oranje lontarbladreepen.

Het kleinere mandenwerk van genoemd vlechtmateriaal kan als sirihdoos dienen; deze heet in de Oosterdistricten boda boda, rond en van een deksel voorzien, of pamanang, welke vierkant is en volgens de gecompliceerde omslingering van lontar gevlochten is. In de genoemde streek wordt van de beteldoozen veel werk gemaakt; men onderscheidt er voorts nog de bakoe mama (zeskantige sirihdoos, volgens timpalang gevlochten), de atorong biloeloe (ovale sirihdoos, volgens timpalang gevlochten).

Een lampang of rijstbord heeft ongeveer denzelfden vorm, doch is kleiner, heeft een lageren wand, en is als huishoudelijk voorwerp volgens de dichte drierichtingsmethode (timpallang) gevlochten.

Is het rijstbord van een deksel voorzien, dan spreekt men van lampang matongko (een lampang of bord, dat een patongko of deksel heeft, zie hoofdstuk over vliegendeksels).

De tèpa komt in de Oosterdistricten voor, dit voorwerp is ook een rijstbord, maar heeft hooge wanden en is van een deksel voorzien.

Evenals deze reeds genoemde mandjes en borden is ook de pamonéang paloeloe (de servettendoos) van lontarblad gevlochten. Veelal wordt zij volgens de dichte drierichtingsmethode (tjalodoeng) vervaardigd van verschillend gekleurde reepen.

De timbo timbo paloeloe zijn ook zakdoekdoosjes in diverse vormen, maar zij dienen speciaal voor het bewaren van de paloeloe nijoemoeng (een berookten doek, welke bij voorname Inlanders na het diner rondgaat, opdat men daarmee de handen afvege en ze van vischlucht zuivere). Voor het ronddienen van dezen doek bestaat een afzonderlijk presenteerblad, (zie bij hoofdstuk: Zakken, kokers, enz.).

Voor de van lontar gevlochten koekjesmand wordt de sierslag anang siento toegepast; zoo'n mandje heet doeridoeriang, of taladja, heeft den vorm van een doerianvrucht, en bevat inderdaad door inkeping en ombuiging der reepen uitstaande dorens. (Zie bij sierslag, hoofdstuk: Vlechtmethoden).

De koendja kape van de Oosterdistricten behoort tot de rijkssieraden; dit voorwerp is een mandje van recht vlechtwerk van pandanblad, versierd met supplementaire, gekleurde reepen, en aan den bovenkant voorzien van driehoekige kleppen, die over elkaar gesloten kunnen worden.

Evenzoo tot de rijkssieraden behooren de siento, twee prismatische mandjes, die aan een dubbele, gekleurde lontar-

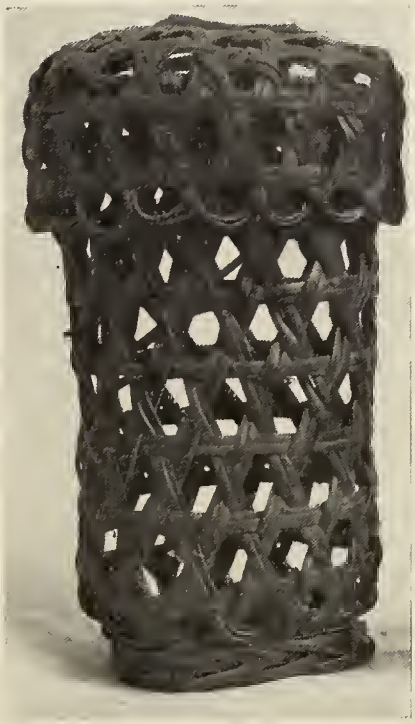

Fig. 212. Een model van een bakatĕkĕrang (vrachtmand), waarmee een vrachtdier wordt beladen. Afkomst Bikeroe (Celebes). Materiaal: reepen van jonge rotan.

Fig. 213. Een bakoe(mand) uit de Noorderdistricten van Celebes. Materiaal: lontarblad.

bladreep hangen en waarmee men de geesten verdrijft. (Als rijkssieraden kunnen nog b.v. genoemd worden: de ana djadjakang, een mand, volgens timpallang methode van lontarblad gevlochten. Sommige reepen hiervan zijn systematisch omgebogen en wel zoo, dat de

timpallangmethode alleen gevolgd is in opstaande toempals; daarna is het vlechten volgens den éénslag voortgezet.

Voorts: de bakoe datoe, een mand, waarvan de bodem volgens den éénslag, en de wand volgens de timpallangmethode gevlochten is; de odjé, een drietand, van met gekleurde reepen omvlochten bamboe gemaakt enz.).

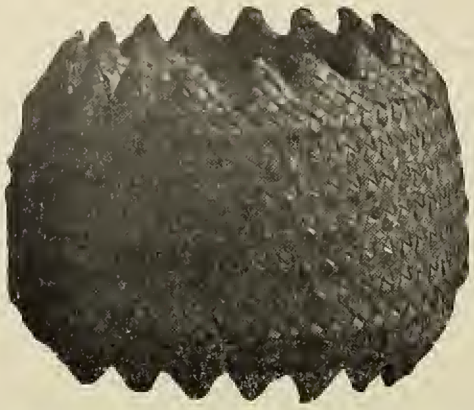

Fig. 214. Een bakoe (mandje) van de Noorderdistricten van Celebes. Materiaal: lontarblad.

Ook van de bakoe paballe, de medicijndoos, zooals die in Zuid-Celebes voorkomt, maakt men veel werk. De doos is langwerpig vierkant en het beneden gedeelte van het voetstuk is gewoonlijk van recht, gekleurd patroonvlechtwerk. In de medicijndoos behooren kleine, gevlochten vierkante doosjes, (sinjdjakape), waarin men de verschillende medicijnen opbergt. De bodem en zijden van zoo'n bakoe paballe, die vrij groot is, wordt ter versterking van bamboestaven voorzien, waaromheen de reepen gevlochten worden. Als versiering is het deksel aan de vier hoekpunten tot horens uitgevlochten. (fig. 221 en 222) Vaak worden deze horens nog versierd, door er omheen, tusschen het vlechtwerk, gekleurde, supplementaire reepen te steken. De bodem is van recht, ongekleurd vlecht-

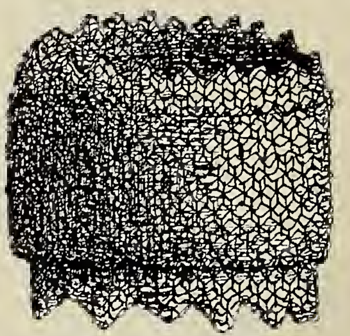

Fig. 215. Een boda boda.

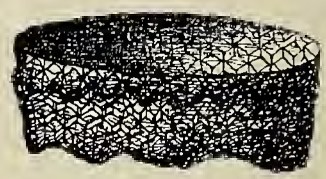

Fig. 216. Een lampang.

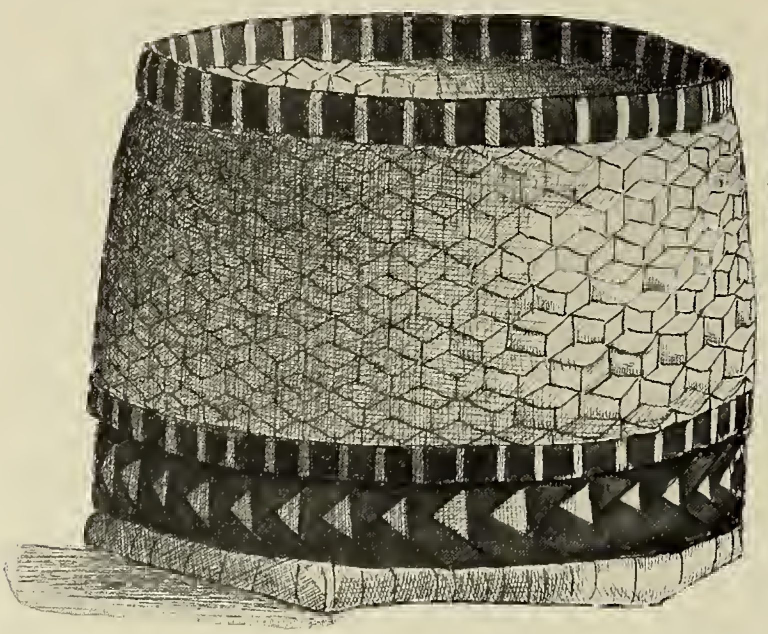

Fig. 217. Tepa (rijstmand) van Bikeroe. Materiaal: lontarblad.

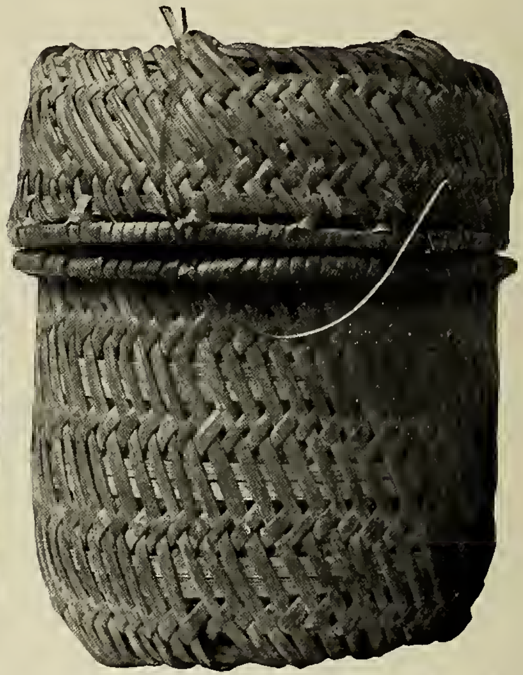

Fig. 218. Een mand van Midden Celebes Materiaal: rotan.

werk. Bij het ombuigen der breede bodemreepen tot vorming van den wand, is elke reep in vier smallere reepen gesplitst, die de scheringreepen van den wand vormen, en vertikaal staan. De horizontale inslagreepen, welke het patroon van den wand vormen, zijn horizontaal. De doos bevat laadjes en vakken, waarin zich de kleinere doosjes (sinjdjakape) bevinden.

Vierkant ook, doch kleiner, dan de medicijndoos, is de lopa lopa, sirihdoos voor mannen, evenzoo van horens voorzien. Zulk een sirihdoos, doch met minder hoog opstaande horens, wordt ook wel katang bakoe bakoe genoemd; de wanden hiervan staan meer uit, zoodat de bodem een grooter oppervlak heeft dan het deksel.

Een lombong is een vierkante sirihdoos met schuifladen (zulk een sirihdoos heet op Boeton: toba). Een, volgens den éénslag van lontar gevlochten koffertje met deksel heet: téba.

Ten slotte dienen hier nog genoemd te worden de van rotan ijl gevlochten mandjes, welke evenals de lakar's van Midden-Sumatra voor steunsels of voetstukken van borden, pannen, potten, enz. dienen. Zoo'n mandje heet in Zuid-Celebes okong (voor pannen of potten), rantang panne (voor borden), padja, vischschotel, boesoe anangi, voetstuk voor een boesoe, aarden kruikje (letterlijk: de omvlochten boesoe), palésé anangi, de met rotan omvlochten palésé of flesch (meestal een vierkante jeneverflesch).

Fig. 219. Een bako bako (mandje voor berging van pinang en andere ingredienten) uit Posso. Materiaal: lontar.

Gelijkstaande met de Javaansche, van lidi gevlochten rantang is de Zuid-Celebaansche téda, een soort schotel, die van tikarroeng (de stijve midden-nerven van nipahbladeren) gevlochten is.

Fig. 220. Een bingka lepa of bingka wando van Posso. Materiaal: lontarblad.

Het eenvoudigste mandenwerk der Toradja's van Midden-Celebes is de vierkante bako bako, een volgens den rechten éénslag van lĕlangi (gĕbang) gevlochten mandje, hetwelk dient tot opberging van de benoodigdheden voor het sirihkauwen en daarom dan ook verschillende kleinere mandjes, als b.v. doeli doeli (rond) en dompipi (plat) bevat. Even gewoon is de Toradja'sche taroe, een vierkante, platte, van bomba (bamban) gevlochten mand, waarin men padi droogt of tot zaaipadi uittreedt.

Een Toradja'sche bingka zou men in vorm en gebruik gelijk kunnen stellen met de Zuid-Celebaansche lampang (bord). De bingka is een ronde mand met lagen wand; men biedt met de bingka den gast iets aan of men dient er het eten in op.

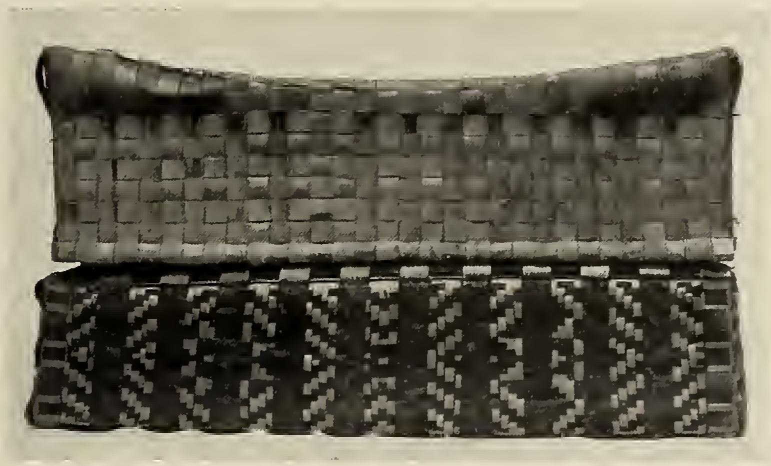

Fig. 221. Een huishouddoos van Boelekomba. Materiaal: gebang. Het patroon van den benedenwand is gevormd door witte, gele, roode en donkerviolette reepen.

De bingka kan heel eenvoudig van lĕlangi (gĕbang) volgens den diagonalen éénslag

gevlochten zijn, maar dikwijls ook is ze volgens de drierichtingsmethode vervaardigd, en dan noemen de Tolage c.s. zoo'n mand naar de vlechtwijze bingka wando (gekke mand), of ook wel bingka lépa.

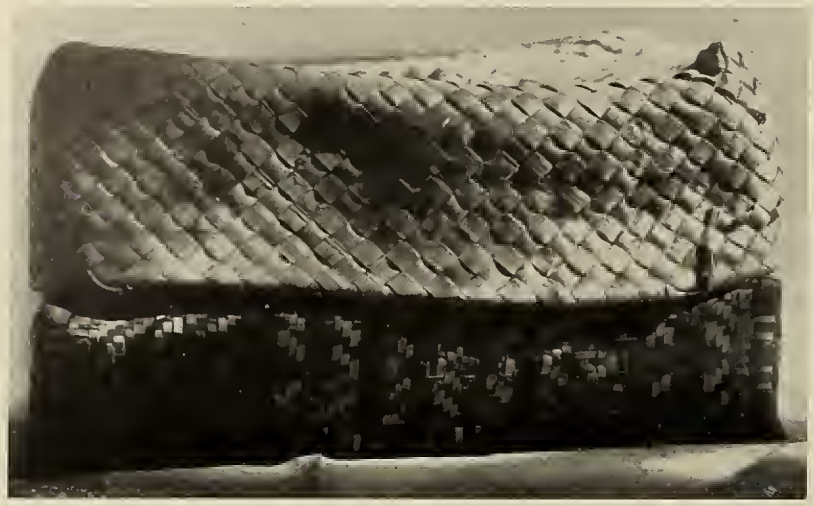

Fig. 222. Een huishouddoos van Boelekomba. Materiaal: gebang. Versiering met verschillend gekleurde reepen.

Zeer sierlijke mandjes zijn de Toradja'sche bingka lora, rond, met lagen, naar boven breed uitloopenden wand (fig. 223).

Zij zijn eerst van den binnenbast van wojo wiyoe (een bamboesoort, zie hoofdstuk: Materialen) tot patronen gevlochten, welke nagevlochten worden met de gladde schilreepen van de wojo watoe. Daarna ondergaat de heele mand de bijzondere wijze van zwartkleuring, welke in het hoofdstuk: Kleur en fixeermethoden uitvoerig omschreven is.

Fig. 223. Een bingka lora (mand) in gebruik bij de Toradja's, zwart fond. Patroon van ongekleurde bamboereepen.

Fig. 224. Mandje tot bewaren van sirihpruimen. In gebruik bij Toradja's van Midden-Celebes. Zwart fond. Figuren van ongekleurde bamboereepen.

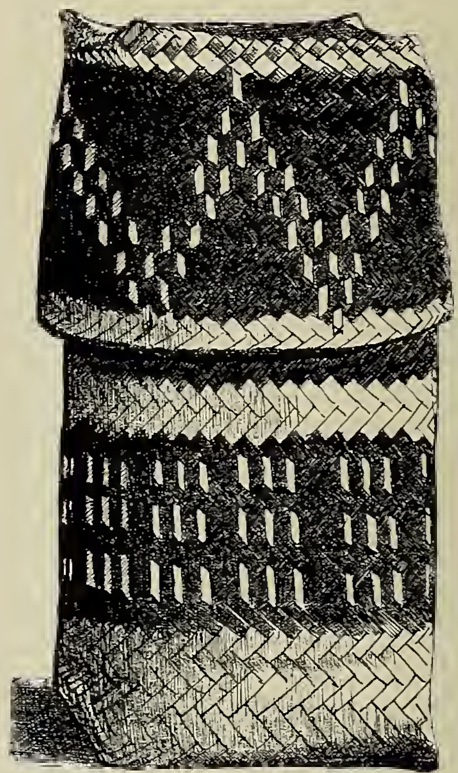

Fig. 225. Mand tot het bewaren van rijst. Afkomst: Midden-Celebes. Materiaal: bamboe.

De met gladde bamboeschilreepen nagevlochten patronen laten zich door de verfstof niet aantasten, zoodat zij blank uitgespaard blijven tegen een zwarten achtergrond. De bovenrand van een bingka lora is versterkt met een platten, roodgekleurden rotanreep, die aan

het vlechtwerk bevestigd is door de mooi-glanzend-gele stengels van wintoe. De blank uitgespaarde patronen op gitzwarten achtergrond, de roodgekleurde rotanreep en het heldergele wintoe-bindsel geven aan de Toradja'sche bingkalora een artistiek aanzien. Het rotanvlechtwerk der Toradja's onderscheidt zich door zijn soliditeit. Een Toradja'sch voorwerp, volgens de rondbuigingsmethode van inole rotan (zie hoofdstuk: Materialen) gevlochten, is de padja, (fig. 226), een presenteerschaal op voetstuk, vermoedelijk naar het model der uit Java geïmporteerde, metalen doelangs vervaardigd. De Tolage brengen het eten daarmee op.

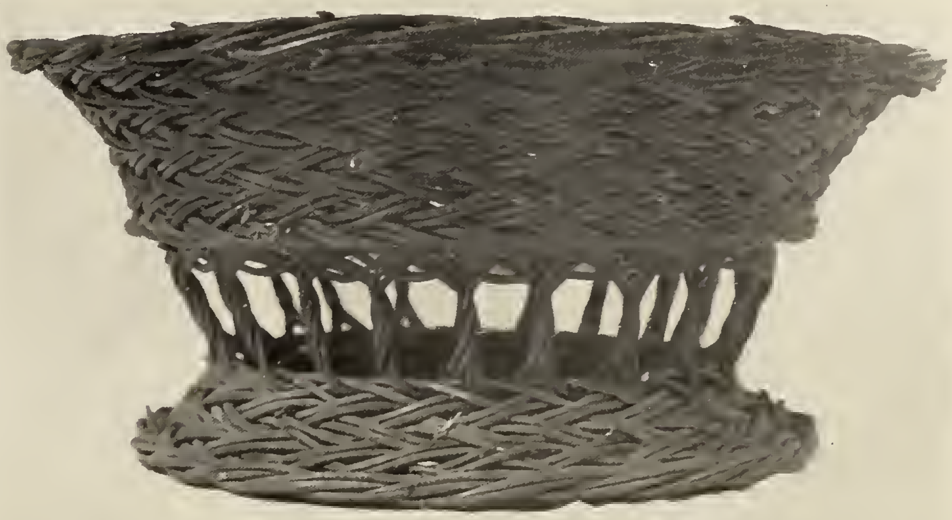

Fig. 226. Een padja (mand tot het opbrengen van eten) uit Posso. Materiaal: inole rotan.

Kalongga's, kamboti's en kamboko's zijn stevige, ronde rotanmandjes, die volgens den tweeslag of drieslag gevlochten zijn. In zulk een mand, welke men bij het oogsten om het middel draagt, brengt men sirih en pinang met zich mee. Ook bergt men er rijstaren in, welker steel te kort is, om ze in bossen te kunnen samenbinden.

De okota van den Toradja is, wat de okong is voor den Boeginees; dit, volgens de rondbuigingsmethode gevlochten open rotan mandje dient als voetstuk voor potten en pannen; op gelijke wijze is de pangisa (met deksel) gevlochten, waarin men den drinknap van klapperdop plaatst, evenzoo de karandji, dienende voor het bewaren van kommen. De jakasi is een zeer groote rotanmand, waarin het merg van den sagoepalm wordt uitgetreden, ten einde er de sagoe uit te verwijderen.

Fig. 227. Een rantange (mand met verdiepingen) van de Tominibocht. Materiaal: silarblad. Versiering met rose, groene en violette reepen.

De kajoe is een draagmand, welke volgens de ijle drierichtingsmethode van rotan wordt gevlochten.
Voorts kent de Toradja de tambégo, een transportmand, en de koelinti, een draagmand, (deze wordt op den rug gedragen), beide van arènbladeren gevlochten.

Fig. 228. Een timbollo (pinangmand) voor vrouwen. Afkomst: Tominibocht. Materiaal: gekleurde en ongekleurde lontarbladreepen.

Het mandenwerk van lontarblad van het Noordelijke gedeelte van Midden-Celebes (Tominibocht, Donggala) komt meer overeen met dat van Zuid-Celebes, doch is nog meer versierd. Ook hier zijn bakoe bodo, rantangs, lampangs, enz. bekend, zij worden op dezelfde wijze volgens de gecompliceerde omslingering gevlochten.
Een timbollo is er de algemeene benaming van een mand, waarin men allerlei kleinigheden, naaigerei, enz. bewaart. Aan de timbollo wordt veel werk besteed. Dikwijls komt er gekleurde patroonvlechting op voor, bevat de wand 6 of 8 vlakken, die elk een patroon doen zien en versierd worden met reepen gekleurden boombast, katoen en schijfjes moapi of batoe Banggaai, (steen van Banggaai, een soort glimmerschiefer). Ook de versterkingsringen bij opening of bodem van een timbollo worden op de wijze bake tjaoeloe (versierenden spiraalslag, zie hoofdstuk over Vlechtmethoden) met gekleurde reepen omwonden. Eigenaardig is de poesa

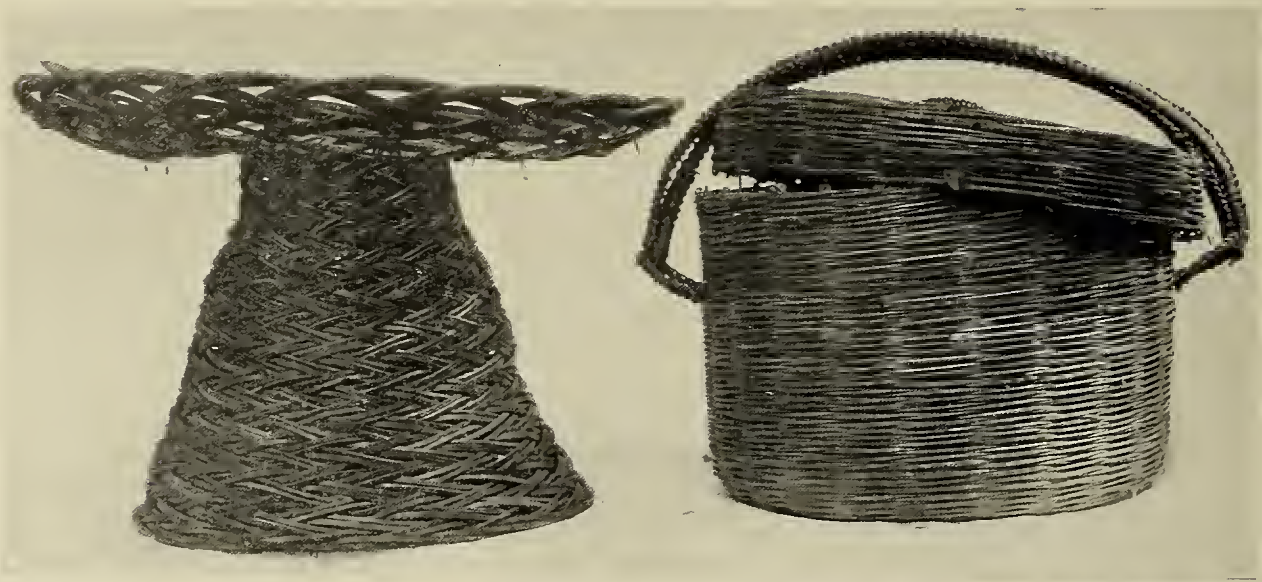

Fig. 229. Links: een okota (voetstuk voor aarden potten) van rotan. Afkomst: Tominibocht. Rechts: een mandje uit Djombang, van bamboereepen.

poesa, een prismatische kalkdoos met drie vlakken, welke van gekleurde reepen tot eenvoudige patronen gevlochten zijn; de doos heeft een opening op zijde.
Wat het rotanvlechtwerk van deze streek betreft, men vindt daarvan ongeveer dezelfde typen als in Midden- en Zuid-Celebes. Evenals de Toradja heeft de bevolking aan de Tominibocht en

in Donggala haar okota (voetstuk voor pannen en potten), lalanga (voetstuk voor flesschen) plèsi niale (de met ijl rotanvlechtwerk omwonden jeneverflesch; vergelijk hiermee de hierboven genoemde palésé anangi der Boegineezen).

Het mandenwerk van Bolaäng Mongondou komt gedeeltelijk overeen met dat der Toradja's en met het Boegineesche vlechtwerk en gedeeltelijk met dat van de Minahassa. De karansi dient, om er gekookt eten in te bewaren, de loto is kleiner en dient als bewaarplaats voor bĕras of padi, de sangkolé is een groote draagmand, de kabaoenga, een rotan kleerenmand met deksel.

Fig 230. Een timbollo bollano (doos) van Tominibocht. Bodem van boombast. Elk vak is opgevuld met bintoereepen, gekleurd katoen en een soort mika (moapi of batoe banggaai).

Fig. 231. Een lalanga (voetstuk voor flesschen) van Tominibocht. Materiaal: rotan.

Beteldoozen worden er van rotan of biezen gemaakt; in het eerste geval heeten zij karansi, in het tweede geval kompè.

De Bwoolsche bolaté is een ronde padi-mand, die van nipahbladreepen gevlochten is, dikwijls zoo groot, dat zij 180 gantangs padi kan bevatten. De groote bolaté's zijn bodemloos, worden bij vulling op een mat gezet, waarmee zij gesloten worden.

In de Minahassa kent men vooral mandenwerk, van silarblad gevlochten, zoo b.v. de èpoe èpoe, mand, die als bewaarplaats voor sieraden dient, de sabarong, pinangdoos, welke rond, vierkant of zeshoekig en veelal volgens de dichte drierichtingsmethode gevlochten is, de kabila, een kleerenmand, die er uitziet als een groote sabarong. Aan de èpoe èpoe's en de sabarong's wordt de meeste zorg besteed. De èpoe èpoe, volgens de drierichtingsmethode gevlochten, is volgens masoeit- of masĕlĕt wijze (vide bij sierslag, hoofdstuk: Vlechtmethoden) met gekleurde reepen supplementair doorregen; op de sabarong's treft men allerlei vlechtwijzen aan: gekleurd, recht patroonvlechtwerk, banden, welke volgens de vierrichtingsmethode gemaakt zijn, enz. Het beste Minahassasche vlechtwerk van rotan en bamboe

Fig. 232. Loto van Tomohon. Materiaal: bamboe.

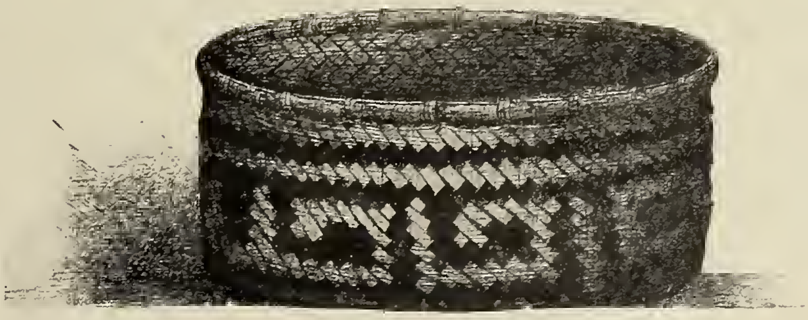

Fig. 233. Loto van Menado. Materiaal: bamboe.

wordt gemaakt in Kakas en Kinilow, waar de mandjes zekere reputatie hebben verkregen. Voor het Kakassche mandenwerk gebruikt men jonge, gespleten, lichtgele rotan, waarmee de donkerbruine reepen van de ginto schil (zie hoofdstuk: Materialen) tot patronen gevlochten worden.

Fig 234. Loto's van Kakas in verschillende stadia van ontwikkeling. Materiaal: rotan en ginto.

Fig. 235. Vlechtsters van Kakas (Minahassa), bezig aan het vlechten van loto's.

De rijstmandjes komen er in 3 soorten en grootten voor: 1. loto, grootste soort, 2. soesoehoenĕn, van soesoen, d. i. groot genoeg, om op het hoofd gedragen te worden, 3. bobitan, kleinste soort.

Het aanvangspunt (de toemoe'oeroen toemoembal) van het vlechtwerk is het midden van den vierkanten bodem (aimo i toembal). Elke reep (sa-ngakéwé) wordt, na ingevlochten te zijn, met een houten hamer in het vlechtsel aangeslagen. Is de bodem verkregen, dan worden de reepen omgebogen, en tot een ronden wand in elkaar gevlochten.

Voor het vormen van den bovenrand worden de reepeinden tusschen het vlechtsel gestoken en daarna afgesneden. Ter versterking komt er nog een stevige rotanrand of wongkau aan. Die wongkau bestaat uit een dubbelen klemrand (kètèp, één als buiten- en één als binnenrand) en een bovenring tĕtĕlĕw), alle drie van rotan. In de tĕtĕlĕw worden, voordat men die aanbrengt, op regelmatige afstanden met een gloeienden priem gaatjes gestoken. Door die gaatjes haalt men een eind rotan bindtouw, dat door het vlechtwerk gestoken en ook om de kètèp gebonden wordt. Op ongeveer dezelfde wijze worden ook de Kinilowsche bamboe-rijstmanden gemaakt, die van hetzelfde model zijn. Ook hierbij heeft de opzet plaats bij het midden van den mandbodem. De wijze, waarop de beginreepen van den

bodem in elkaar gevlochten worden, hangt echter af van het patroon, dat men op den wand vormen wil (zie hoofdstuk: Vlechtpatronen). Die patronen worden gevormd door bruin berookte bamboereepen.

Een doos heet in Limbotto bako (= het Boegineesche bakoe). Voorts kent men er groote padi-bewaarmanden van bamboe (paloedi of iboengo), kleine manden van bamboe (pada), krandjangs van rotan (adidi), naaidoozen (abila, vergelijk hiermede het Minahassasche woord kabila).

De abila ololodji dient als bewaarplaats van teerkost voor reizigers en wordt ook wel als naaidoos gebruikt. Veelal is deze doos niet gevlochten, maar uit, op elkaar genaaide, met aniline verschillend gekleurde silar bladreepen opgebouwd.

Aldus zijn ook de Gorontalo'sche doozen (depoehoe of abila), welke al naar gelang van den vorm genoemd worden: depoehoe palipalilingo (rond) of depoehoe lombilombibiato (langwerpig vierkant).

Fig. 236. Vlechtsters van Langowan, aan het vlechten van matten van silarbladreepen.

Bika is de naam van een mand op de Sangiren Talaut-eilanden, waar men ook evenals in de Minahassa de loto als bewaarmand kent.

Een kahoeboeng of karoeboeng (fig. 237) is een sirihdoos met deksel, welke op de Talaut-eilanden veelal van rotan volgens precies dezelfde eenvoudige omslingeringsmethode gemaakt wordt, als het Singaparnasche mandenwerk.

De figuren daarin, overeenkomende met de patronen der Sangireesche koffoweefsels, worden aangebracht door inlassching van de bruine ginto-schilreepen.

Bij de vorming der figuren, dus bij het gebruik van ginto als tusschenmateriaal blijft men dezelfde eenvoudige omslingeringsmethode volgen; de figuren op de Talaureesche karoeboengs zijn dus meestal zwart op wit. Deze manden zijn veelal rond, van een deksel voorzien en wat ornamentatie betreft, kunstiger dan die van Singaparna. Zij zouden als uitvoerartikel in het groot een even groot afzetgebied kunnen krijgen als het Singaparnasche mandenwerk.

Zij zijn echter solieder en daardoor zwaarder. De Sangireesche kawila of naaidoos wordt precies op dezelfde wijze samengesteld als de bonte, Minahassasche kabila of de eenvoudigere, Gorontaleesche abila.

De doos wordt eerst van loembaha (Maleisch: gaba gaba = binnenwand van den sagoebladsteel) gemaakt en daarna bekleed met eenvoudig, recht patroonvlechtwerk of sahoema, en dikwijls versierd met randjes als taroepah, of met stukjes batoeng Ambong (Ambonsche steen, d.i. glimmerschiefer) (1), of met labortjis (= loovertjes).

(1) Dit materiaal heet in Midden-Celebes batoe Banggaai (Banggaai'sche steen) en wordt gebruikt als versiering voor de timbollo (zie hierboven).

Ook in de Molukken komen dergelijke, van gaba gaba vervaardigde huishouddoozen veel voor; op Ceram worden zij kapilina, op de Watoebela-eilanden kabilin genoemd.
De wanden dier kisten, doozen of koffers worden geverfd (veelal rood) en in bepaalde figuren met witte schelpjes belegd. Bij een bezoek aan een huis op Key constateerde Jacobsen: „An den Wanden standen Kisten, zwei oder drei übereinander aus buntgefärbten Palmblättern geflochten und mit hunderten von winzigen Kaurimuscheln in hübschen Mustern besetzt" („Reise durch die Insel Welt des Banda Meeres").

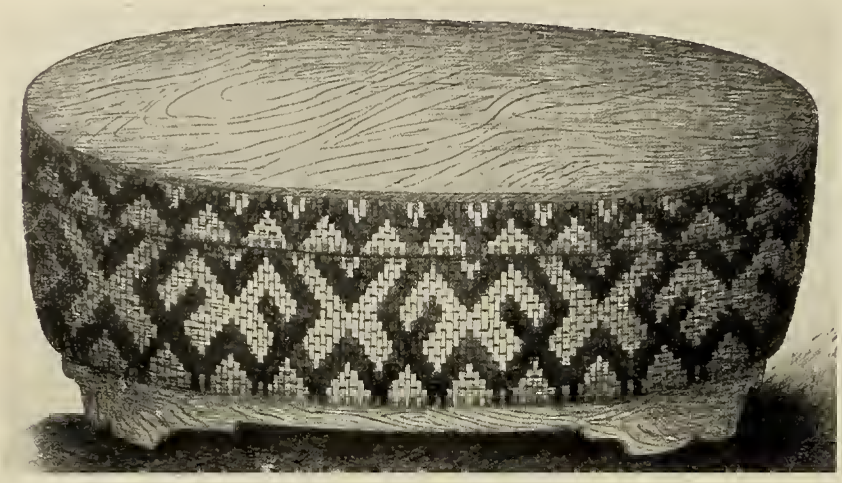

Fig. 237. Een kahoeboeng van de Talaut-eilanden.

Een Ambonsche njiroe is behalve een wanvormig deksel ook wel een ronde mand met bollen bodem van bamboe, volgens den tweeslag gevlochten. De grootste van zoo'n njiroe is verschillend. De rand is meestal van rotan en bamboe. In elk Ambonsch huisgezin treft men de njiroe aan.
In de wanvormige njiroe droogt men sagoe, rijst, visch, kruidnagelen, notenmuskaat, foelie, groenten, enz. In de keuken is dit voorwerp onmisbaar, daar het gebruikt wordt, om de verschillende artikelen, voor het koken benoodigd, te bewaren. De njiroe in mand-vorm wordt ook in de huishouding tot verschillende doeleinden gebezigd. De vrouwen, die op de pasar inkoopen doen, zijn bijna allen voorzien van zoo'n soort njiroe, waarin zij het gekochte opbergen; men draagt dit mandje los op het hoofd.

Fig. 238. Een tagoe ajoe of tagalaja (notenmand) van Masaréte Materiaal: ongeschilde, roode en zwarte bamboereepen.

De Ambonsche alakoe is dieper en heeft een platten bodem.
De bakoel, welke in Wahaai saloi genoemd wordt, is een kegelvormige mand, meestal van bamboe gemaakt en wel van bamboezen, stijve scheringstaven, die door rotan- of bamboe-inslagringen in verband worden gehouden. Hier en daar worden versierende inslagringen van bruine bamboeschil aangebracht. De bakoel wordt in huis, in den winkel of in den tuin gebruikt, om er vruchten of steenen en zand in op te bergen en te vervoeren; soms is deze mand ook volgens de ijle drierichtingsmethode gevlochten.

De tagalaja is een mandje van fijne bamboe, gevlochten volgens den rechten éénslag, en dienend, om er verschillende voorwerpen voor langeren tijd in te bewaren.
Het licht-geelbruine tapinawan (soort bamboe) en het fijne tongkat-sètan (dunne rotansoort, vide hoofdstuk: Materialen) vormen in Ambon een uitmuntend materiaal voor het maken van snippermanden, die, hoewel zij niet sterk zijn, toch een sierlijk geheel vormen.
De Masaréte'sche tagoe ajoe (tagalaja) (fig. 238) is platter en evenzoo van bamboereepen gevlochten. Ongeveer van denzelfden vorm is de Masaréte'sche soka, een bewaarmand voor djagoeng. De Wahaai'sche tagalaja wordt soms zeer fijn gevlochten en bevat zoowel op den dekselwand, als op den eigenlijken mand-wand recht patroonvlechtwerk. De gewone mand wordt op Boeroe tibi genoemd.
Uit het bovenstaande blijkt dus reeds, dat het bamboe-vlechtwerk van den Ambonschen Archipel over het algemeen fijner is, dan dat van Java, en dat men er gaarne van geschilde en ongeschilde reepen tegelijk gebruik maakt voor het vervaardigen van eenzelfde voorwerp.
Het pandan- en lontar-vlechtwerk bevat meer versieringen.
De van lontar of daoen tikar volgens de drierichtingsmethode gevlochten snaree of sirihdoos heeft een zeskantigen bodem. Het deksel van deze doos is niet bol, maar hol; men zet het niet op, of om de doos, gelijk een koker b.v.; men hangt het als een plat bord in de doos; het is dus een ingezonken deksel, dat als een typische eigenaardigheid op de eilanden ten Oosten van Celebes op doozen veel wordt aangetroffen, doch op de overige eilanden van den Archipel in het geheel niet voorkomt.
Zoowel de doos, als het deksel van zulk een snaree bevat geometrische figuren van supplementair vlechtwerk. De loppa loppa zijn doozen, rond, of vierkant, en welke van pandan gevlochten zijn, soms tot het gekleurde patroon van aaneengeschakelde ruiten (vide hoofdstuk: Vlechtpatronen) met roode, gele, en zwarte reepen. Zij kunnen allerlei vormen hebben, rond, vierkant, of tot punten uitgevlochten, en dienen als bewaarplaatsen van sirih, pinang, tabak, kalk en strootjes. Ook zijn zij wel eens met supplementair tusschengestoken, gekleurde reepjes versierd.

Fig. 239. Een saloi (draagmand) van Wahaai van ongekleurde en zwarte bamboereepen.

Typisch is de bamboezen těkirie of notenmand van Banda; deze heeft een vierkanten bodem op voetstuk en is geheel van rondgeschaafde bamboestaafjes volgens den rechten éénslag (vertikaal staande schering en horizontale inslagringen) gevlochten.
De těkirie, een ronde, buikige mand, komt in verschillende grootten voor. Gewoonlijk voorzien van een reep geklopte boomschors als draagband, dient de groote těkirie, om er geplukte muskaatnoten in op te bergen; de kleinere soorten worden dan ook wel als huishoudmandjes

gebruikt; de allerkleinste soorten worden door de Boetonneezen te Banda met een touwtje om den hals gedragen als een bergplaats voor tabak en sirih. De doozen, die op de eilanden in den Banda-Archipel gemaakt worden, hebben overeenkomst met de loppa loppa der Ambonsche eilandengroep. De tabaksdoos of soelbillié van de Key-eilanden is rond, of vierkant, bevat allerlei versieringen van recht patroonvlechtwerk (zwarte, roode en ongekleurde koli- en lontar reepen), uitgevlochten dorens of stekels en met gekleurde reepen omwikkelde bandjes (versierende spiraalslag; zie hoofdstuk: Vlechtmethoden). Kunstig is zoowel de doos als het deksel gevlochten volgens de dichte drierichtingsmethode. Het geheel heeft het aanzien van een tulband. De versierende aanvlechtsels van het deksel b.v. vormen daarmee één doorloopend stuk.

Fig. 240. Twee tabaksdoozen uit Sjeira (Adaoet). Materiaal: koli of lontar.

De kapasdoozen of kokers van de Key-eilanden zijn van lontarblad gevlochten volgens den diagonalen tweeslag en hebben den vorm van een kelk met korten steel. Bij het spinnen

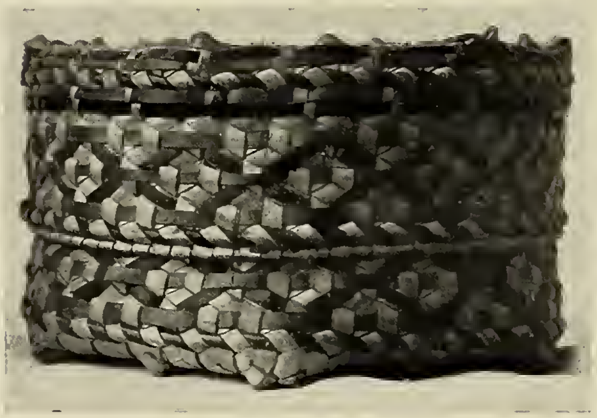

Fig. 241. Een tanata (doos) van Wetter. Materiaal: lontarblad. Versiering van tusschengestoken, roode en zwarte reepen.

Fig. 242. Een mandje uit Letti. Zwarte, roode en ongekleurde lontarbladreepen.

van garens b.v. wordt de met kapas gevulde koker met de opening naar beneden gehouden en wordt er het materiaal door den zich vormenden draad bij flortjes uitgetrokken.

De naëthathin van Wetter is een mand met zeshoekigen bodem en lagen wand, gevlochten van lontar of kolie volgens de dichte drierichtingsmethode. De naethatin dient, om er met een platten steen djagoeng in fijn te stampen; dikwijls is de mand versierd met don-

kerbruine en roode, supplementaire reepen. De Wettersche gapoe is een draagmand, die volgens den drieslag gevlochten is; de kapir (fig. 248) lijkt op de gapoe en is een sirihmand voor mannen. De sirihdoos voor vrouwen of de oepakoe is veel kunstiger en sierlijker. Deze doos is volgens de dichte drierichtingsmethode van lontarbladreepen gevlochten, heeft een zeskantigen bodem en een zeskantig deksel, dat hol is, zooals bij de hierboven genoemde snarée of sirihdoos van Masaréte (fig. 246). De reepen zijn, zoodra ze den bodem gevormd hebben, in drieën gespleten en vormen met horizontale inslagreepen het rechte patroonvlechtwerk van den wand (precies als bij de Masaréte'sche snarée). Ook op deze doosjes treft men versterkingstaafjes aan, welke volgens den versierenden spiraalslag met gekleurde reepjes omwikkeld zijn.

Fig. 243. Een tabaksdoos van Sjeira (Adaoet). Materiaal: roode, zwarte en ongekleurde reepen met tusschengevlochten groene, violette en oranje lontarbladreepen.

Volgens Jacobsen (vide zijn „Reise durch die Inselwelt des Banda-Meeres") heet de sirihdoos voor mannen gabir en die voor vrouwen pitoe. Het kalkdoosje wordt aoer hatti genoemd. Als het regent, neemt de man een speciale mand (tokas) als bewaarplaats zijner sirihbenoodigdheden mede. Voorts noemt Jacobsen nog de draagmand of gabor en de mand voor veldproducten of toeir. Ronde huishouddoosjes, volgens dezelfde methode gevlochten en versierd, heeten er tanata. Een vierkante tabaksdoos met deksel wordt er sidapak genoemd; deze wordt gevlochten volgens de diagonale patroonvorming. (Ook hierop treft men heel dikwijls, in bruin, rood, en geel, de motieven van aaneengeschakelde ruiten aan). Voorts worden hier de bakoels en atitings genoemd, ronde draagmandjes, welke als bewaarplaatsen van allerlei geschenken dienen, die door jonge meisjes op Ceram naar een feest worden meegenomen, om ze den gastheer aan te bieden, de bamboezen èpoe's of sirihdoozen van Ceram, de Ceramsche salata's of sirihdoozen, van lontarbladeren gevlochten, en de Ceramsche sapeia, een mand, om vruchten, e.d. van het veld te brengen. Wat de patronen van dit vlechtwerk betreft, zij hebben

Fig. 244. Een doos van gekleurde en ongekleurde lontarbladreepen. Afkomst: Banda.

Fig. 245. Een kapasdoos uit Letti. Materiaal: lontar.

een typisch Moluksch karakter. Hetzelfde kan gezegd worden van het vlechtwerk der Tenimber-eilanden. De kapasdoozen of kokers hebben er denzelfden vorm, als die der Kei-eilanden; bovendien is er ook nog een andere soort kapasdoos bekend, bisin genaamd, eveneens van lontar- of koliblad gevlochten, en den vorm van een geldzak hebbend. De z.g. ëer of groote draagmand der Tenimber-eilanden wordt met een band om het voorhoofd door vrouwen op den rug gedragen, en is even als de Keysche doozen, door toepassing van den versierenden spiraalslag (zie bij hoofdstuk: Vlechtmethoden) van roode en zwarte reepen voorzien. Een kleinere soort draagmand, eër aloan, wordt door de vrouwen der Tenimber eilanden gebruikt, om er veldproducten in te doen. Op Babber kent men de lilidiape, een vrij groote draagmand, van kolibladeren gevlochten, en met versterkten rand en voetstuk. De bodem is iets kleiner dan de opening. De Babbersche lebetoele is een fleschvormige mand, eveneens van kolibladeren. Gewoon vierkant is op Babber de sirihdoos of liliawete, en martavaanvormig is er de van kolibladreepen gevlochten lokore of groote mand. Over het algemeen kan men zeggen, dat het vlechtwerk van Babber het type heeft van dat der Ambonsche eilanden, hetwelk hierboven reeds beschreven is.

Fig. 246. Een snarée of sirihdoos van Masarété. Materiaal: pandan.

Fig. 247. Een tanata uit Wetter. Materiaal: lontar. Versiering met roodbruine en zwarte reepen.

Het vlechtwerk van den Timor-Archipel is meestal van lontarblad vervaardigd; de versiering met tot geometrische patronen supplementair tusschengestoken reepen, vertoont diverse aniline-kleuren (rood, en groen vooral) en de gebruikte motieven berusten op een meetkundigen grondslag.

Van het allereenvoudigste, doch niettemin soliede lontarvlechtwerk van Béloe wordt hier de roöe genoemd, een vierkante mand met deksel, van dubbele lontarbladreepen gevlochten volgens den diagonalen éénslag. De mand heeft een vierkanten bodem en vier wanden, of is ook wel eens rond. Aan

twee zijden van wand en bodem bevinden zich lussen en daardoor is een touw getrokken, waaraan men de roöe dragen kan. Deze is dus een soort transportmand. Heeft de mand twee verdiepingen, (dikwijls is de benedenste mand of verdieping grooter dan de bovenste, hetgeen denken doet aan de inrichting van de Boegineesche rantangs), dan noemt men zoo'n draag- of transportmand soboek latoek.

De taän heeft overeenkomst met de Wettersche naëthathin, hierboven genoemd; de taän is een bewaarmand met zeshoekigen bodem, geheel volgens de dichte drierichtingsmethode van lontarblad gevlochten en onversierd. De wand is vrij hoog. Op dezelfde wijze is de kasoei gevlochten, doch zij is veel kleiner en rond. Veelal zijn de wanden dezer Béloesche manden versterkt door ringen van de stijve bladnerven, om welke ringen de dubbele lontarreepen gevlochten worden. Een versierde bewaarmand is de tamasak bot, ronde mand met zeshoekigen bodem en zeshoekig deksel-oppervlak, en geheel volgens de drierichtingsmethode gevlochten.

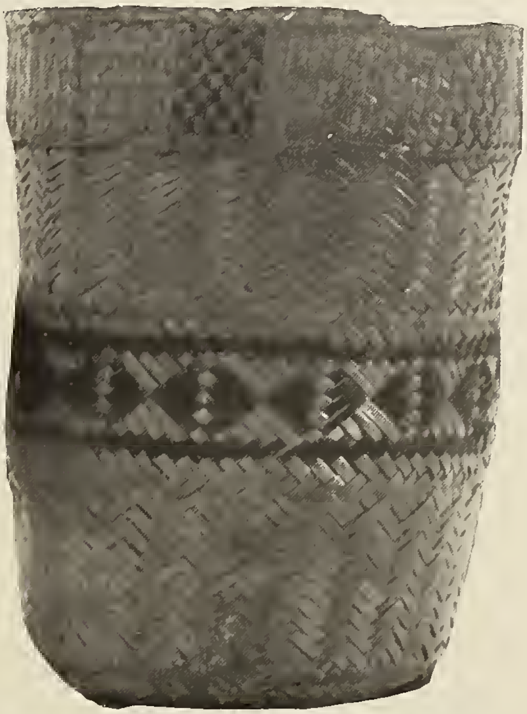

Fig. 248. Een kapir uit Wetter. Materiaal: lontarblad. Versiering met supplementaire, roode en zwarte reepen.

De versiering bestaat meestal uit tusschengestoken reepen van verschillende aniline kleuren. De wand van de mand bevat b.v. een geometrisch ornament; de wand van het deksel vertoont dierfiguren, alle naar éénzelfden kant gekeerd.

Koba is de algemeene naam voor tabakskoker, doch deze naam wordt ook gegeven aan sirihdoozen. Men onderscheidt de koba fetto (sihirdoos voor vrouwen) van de koba kakenan of koba manèh (sirihdoos voor mannen). (Zie fig. 249 t/m 252).

De eerste is een eenvoudige, langwerpig-vierkante doos met deksel, volgens den éénslag gevlochten en met geometrische motieven versierd door supplementair tusschengestoken reepen, de tweede is vierkant, kleiner en fijner gevlochten; de koba kakenan bevat vaak mooie patronen van doorgaand vlechtwerk.

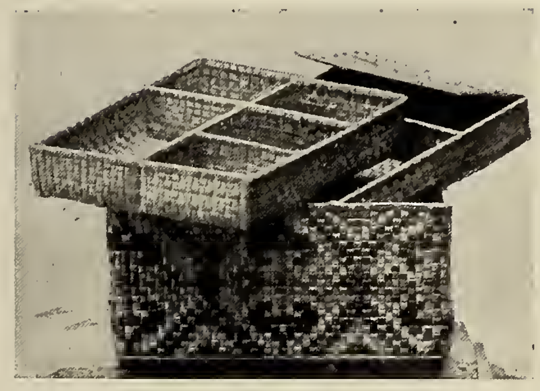

Fig. 249. Een koba fetto (sirihdoos) voor vrouwen, van Beloe Materiaal: rose, roode, violette, gele en groene lontarbladreepen.

Fig. 250. Boven: een koba kakĕnan. Beneden: een pamanang (beteldoos) van Bikeroe.

Een eenvoudige, vierkante, gevlochten doos heet in het Rottineesch kapik en in het Timoreesch kapi; een ronde doos sanioek (Rottineesch) of oko taka (Timoreesch), de sirihdoos tona lamakela (Rottineesch) of oko mama (Timoreesch).

Wat de Béloesche taän is, is de Rottineesche loe-ak of de Timoreesche lilit; deze worden

echter als eetborden gebruikt; zij zijn lage, platte, open mandjes, met zeshoekigen bodem, en volgens de drierichtingsmethode van lontar gevlochten.

Fig. 251. Een koba kakĕnan (sirihdoos voor mannen) van Béloe (Timor). Materiaal: roode, zwarte en ongekleurde lontarbladreepen.

Op Savoe kent men de ketabboe, een volgens den diagonalen tweeslag gevlochten mand, welke als padimaat dient en ongeveer 10 katies inhoud heeft, de ketanga arroe of kleinere padimaat, volgens dezelfde methode gevlochten. Kleinere, open mandjes zijn er de tobbo, een rijstmand, -maat, of -bord, met lagen wand en dikwijls volgens de dichte drierichtingsmethode of den diagonalen tweeslag van lontarblad gevlochten (deze mand ziet er precies uit als de Rottineesche loe-ak of de Timoreesche lilit, hierboven genoemd) [1], de kerigi-ngaä, rijstbord op voetstuk, op dezelfde wijze gevlochten. Veelal zijn de wanden van dergelijke mandjes versterkt door omvlochten ringen van lontarbladnerf. Soms is alleen de bodem volgens de drierichtingsmethode gevlochten en gaat deze methode bij den wand over in den diagonalen tweeslag.

Fig. 252. Een koba lalosoen van Béloe. Materiaal: roode, violette en ongekleurde reepen, van lontarblad.

De kerigi keworé is ook een rijstbord, doch rond en zonder voetstuk.

De kelera is een ronde vischmand, gewoon volgens den diagonalen éénslag gevlochten.

Een vierkante draagmand heet hoppé (zonder verdiepingen) of oko wapekadja doewe (met twee verdiepingen); (fig. 253); zij zien er uit als de hierboven genoemde roöe en soboek latoek van Béloe.

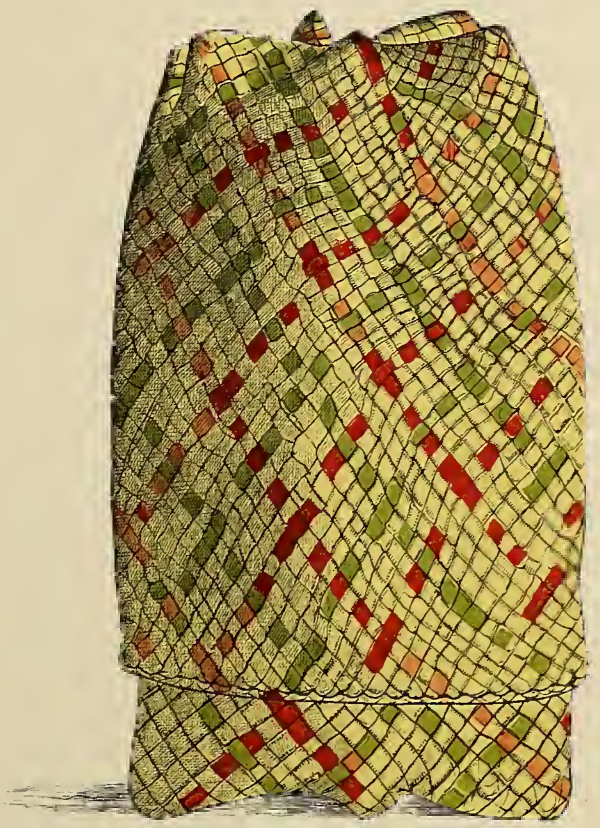
Even eenvoudig, vierkant en kleiner, en van een deksel voorzien is de Savoeneesche kepépé wangoe, een mand voor de kapas, welke gereed is, om tot garen gedraaid te worden.

Kepépé, kepéta of kebiha (vergelijk hiermee het reeds genoemde Rottineesche woord kapik en het Timoreesche kapi) is de algemeene, Savoeneesche benaming voor doosjes, bèka (vergelijk hiermee het Béloesche woord koba, dat met bèka en het Soloreesche boeko hetzelfde aangeeft als het Boegineesche bakoe) voor kleine mandjes.

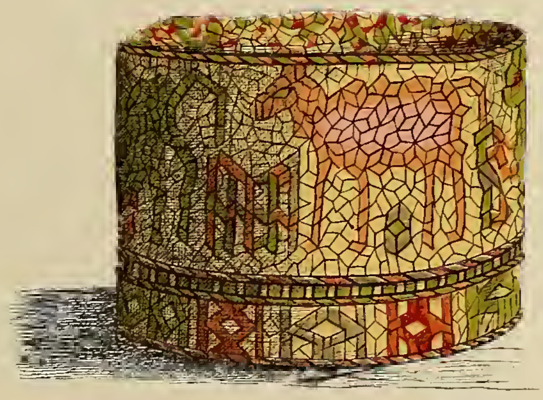
Zoo kent men er nog de bèka Randjoewa, (fig. 255) een hooge, vierkante, van lontarblad volgens den diagonalen éénslag gevlochten sirihdoos, afkomstig van het eiland Randjoewa. Deze bèka neemt men gewoonlijk op reis mee.

Gelijk bijna overal in den Timor-Archipel onderscheidt men ook op Savoe sirihdoozen voor mannen en sirihdoozen voor vrouwen; zoo kent men er de kepépé kenana, een kleine, vierkante sirihdoos voor vrouwen,

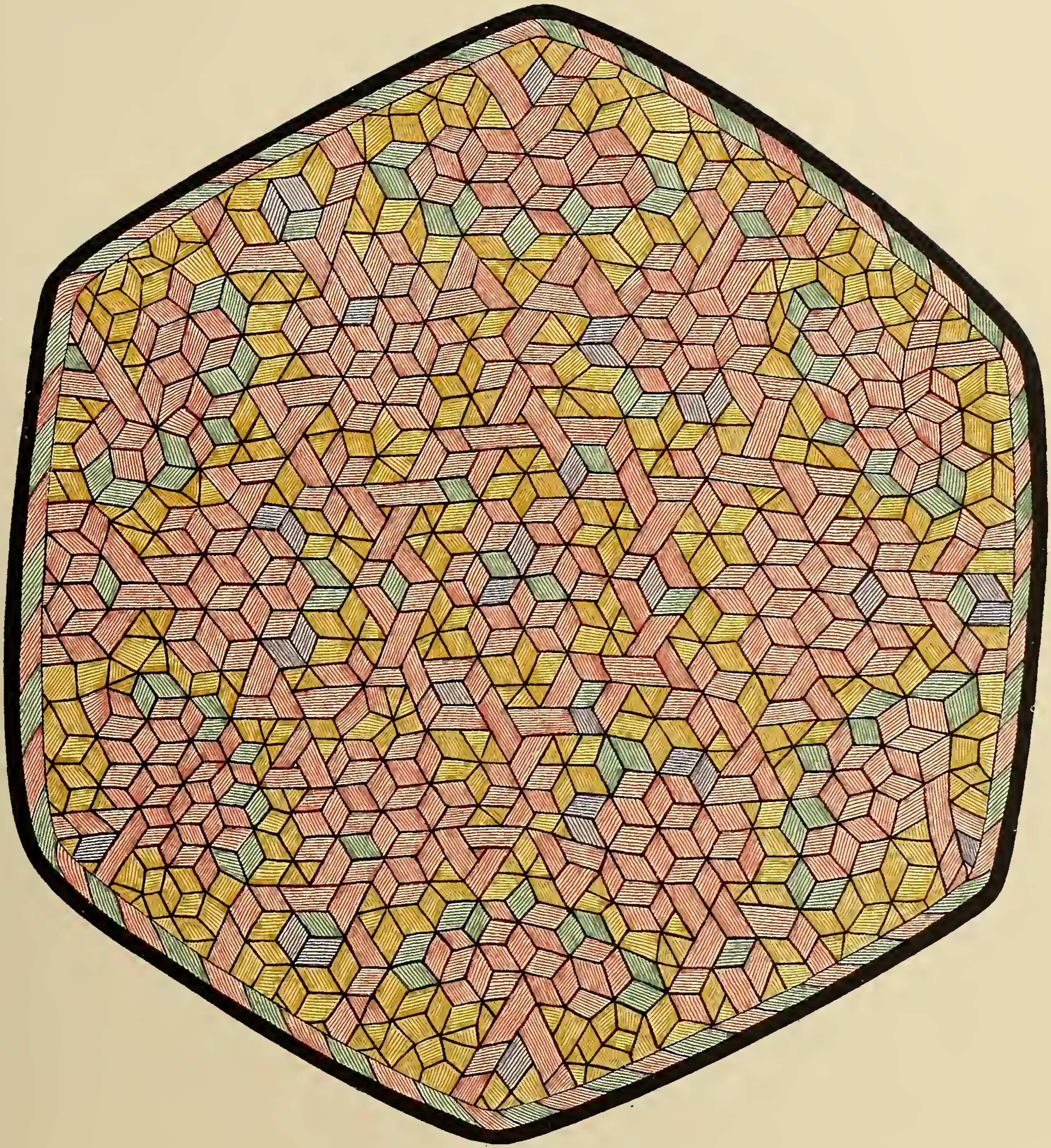
[1] Een eetbord heet op Solor klèka.

Plaat *C*. KEPÈTA (sirihdoos voor mannen), VAN SAVOE.
Materiaal: lontarblad.

Plaat *D*. EEN TAMASAKBOT (zeskantige doos met deksel), VAN BELOE (TIMOR).
Materiaal: lontarblad.

Plaat *E.* DETAIL VAN HET PATROON OP HET DEKSEL VAN DE TAMASAKBOT.

en de kenoto kenana, platte sirihdoos voor mannen, die ook hun kleine kepèta roenai, (tabaksdoozen) hebben. Over het algemeen is het manden- en doozenwerk van Savoe onversierd; wel is het in vormen gelijk aan het Timoreesche, doch het bevat weinig of geen kleuren. Alsnog dient hier de Savoeneesche kèdoeè genoemd te worden, een vierkant mandje, onversierd, volgens den diagonalen éénslag van lontar bladreepen gevlochten, en gedeeltelijk met nootjes gevuld. De vrouwen binden de kèdoeè bij het dansen boven op de voeten vast, om de maat te kunnen aangeven. Ook op Solor kent men verschillende soorten van de sirihdoos. Zoo is de kota woea een vierkante sirihdoos met deksel. Bodem en deksel-oppervlak zijn gevlochten volgens den éénslag, welke voor den wand overgaat in de dichte drierichtingsmethode; de désa bevat een soort sierslag; de bovenste der dubbele reepen zijn na elken slag omgekruld en weer ingestoken; dikwijls wordt deze soort sirihdoos bruin berookt.

Fig. 253. Een oko wapekadja doeë van Savoe. Materiaal: ongekleurd lontarblad.

De èka is een sirihdoos, welke geheel volgens de dichte drierichtingsmethode gevlochten is, een zeshoekigen bodem heeft en van versterkingsringen is voorzien, waarop de versierende spiraalslag (zie hoofdstuk: Vlechtmethoden) met gekleurde reepen is toegepast. De kampie's of tabaksdoosjes van Solor komen wel wat overeen met die van West-Timor en bevatten patronen van supplementair tusschengestoken, gekleurde reepen.

Fig. 254. Timoreesche vlechtsters.

Hoe meer men nu van Timor naar het Westen gaat, te grooter wordt de overeenkomst met het vlechtwerk van Celebes. Zoo kent men op Alor rotan vlechtwerk in vormen van: de ranta nekieng pierieng mako of een soort etensdrager, de keloe baoemang, een voetstuk voor een rijstpot, en de kopisaoemang, een voetstuk voor glazen, welke alle gelijkenis hebben met het Celebaansche

vlechtwerk van gespleten rotan. Ook de typisch Timoreesche, rijke versiering met supplementair tusschengestoken reepen, de mooie patroonvlechting, in Béloe het kunstigst, vermindert en verdwijnt, al naarmate men de Westelijker gelegen eilanden bezoekt; het Timoreesche cachet gaat verloren; van de Ambonsche methoden, zoo b.v. versierende spiraalslag blijven enkele fragmenten over en eindelijk komt op Soembawa weer het duidelijke kenmerk van Boegineeschen invloed.

Evenals het vlechtwerk van Savoe zijn de meeste mandjes van Alor onversierd. Men kent er: de kara of kleerenmanden (gelijkend op de Javaansche toemboes van lontarblad), een voudige, langwerpig-vierkante doozen met deksel, van het genoemde materiaal volgens den éénslag gevlochten.

De draagmand, volgens diezelfde wijze vervaardigd, en waaraan een reep boombast als band is

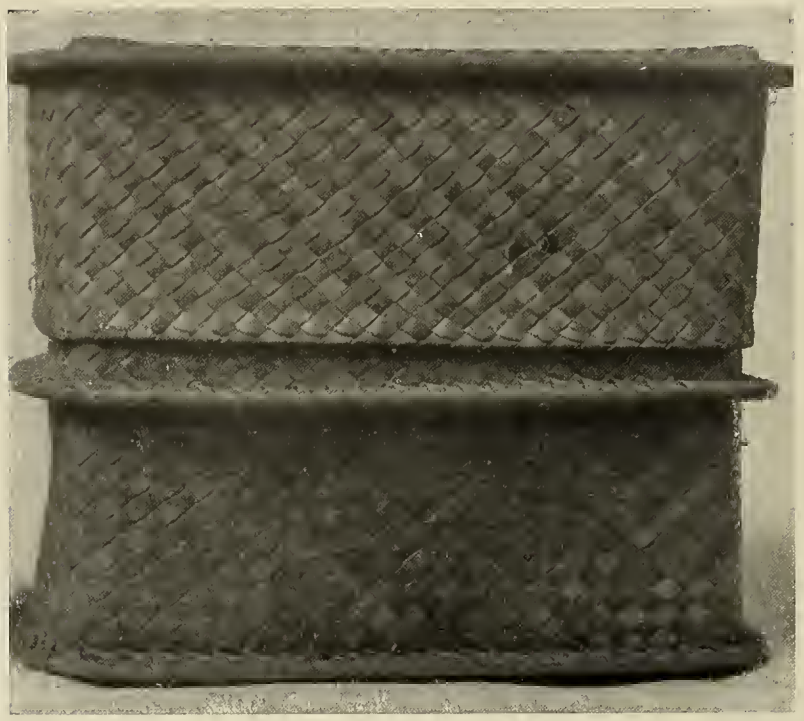

Fig. 255. Een bèka Randjoewa (sirihdoos) van het eiland Randjoewa (Savoe). Materiaal: lontarblad.

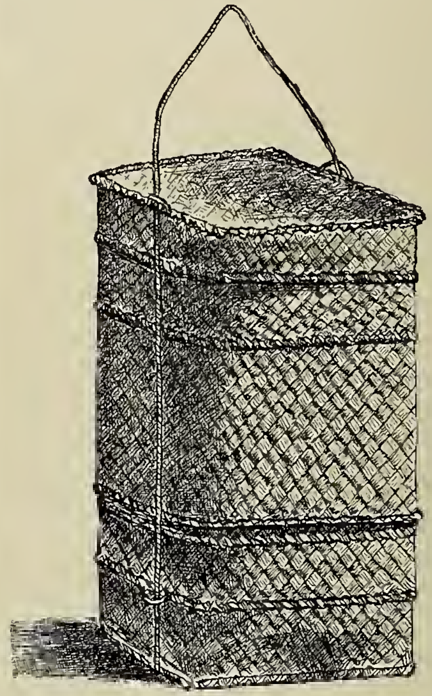

Fig. 256. Soroeng (transportmand) uit Alor. Materiaal: lontarblad.

bevestigd, heet op Alor kaweli oeloe.

De soroeng (fig. 256) is vierkant, hoog, van deksel voorzien, en eveneens een transportmand, welke met de hierbovengenoemde Savoeneesche hoppé of de Béloe'sche roöe overeenkomt. Een hita is op Savoe een ronde transportmand.

Dergelijke, vrij groote manden van lontarblad worden veelal versterkt door omvlochten ringen van lontarbladnerf, een enkele maal ziet men de opening van een Alorsche hita met een houten band of lijst versterkt. Een gewone bewaarmand, rond en volgens de drierichtingsmethode van lontarblad gevlochten, heet op Alor lobalide keoeloeng.

De Alorsche tanata is een hooge, vierkante sirihdoos, die men op reis meeneemt, en welke twee verdiepingen heeft. Zij ziet er uit als de hierboven genoemde bèka Randjoewa of als elke Timoreesche transportmand. De tanata is gevlochten van dubbele lontarbladreepen volgens den diagonalen éénslag en heeft aan bodem en wand lussen, waardoor een draagtouw gaat. Ook de Alorsche hoka (fig. 258) ziet er aldus uit, doch heeft geen verdiepingen. De sanoepa is een sirihdoos voor vrouwen en gemaakt van lichtbruin berookte reepen, gevlochten volgens

de dichte drierichtingsmethode en van een zeshoekig, hol of ingezonken deksel voorzien. Op dezelfde wijze is de deseh oewapedang (fig. 257) gevlochten, ook een sirihdoos, doch deze is driehoekig en heeft een driehoekig, hol of ingezonken deksel. Met supplementaire, blanke reepen wordt dikwijls op het lichtbruin berookte veld van een dergelijke sirihdoos een geometrisch patroon ingevlochten.

Fig. 257. Een deseh oewapedang (sirihdoos voor vrouwen) van Alor. Materiaal: lontarblad.

In Jacobsen's „Reise durch die Inselwelt des Banda—Meeres" vinden wij deze Alorsche voorwerpen vermeld.
„Daneben stehen für den Hausherrn und die Hausfrau je zwei Körbe fur Siri-Pinang, die einen für den Hausgebrauch und zum Anbieten für Gaste (senopa), die andern für die Reise bestimmt. Der für die Männer heisst hoka, fur die Frauen hitta, und es wäre ein grober Verstoss gegen die gute Sitte, wollte uns unser Wirth aus dem Sirikorb seiner Frau dies Genussmittel auf dem Präsentirteller aus Lontarablättern (boko) anbieten: es wird streng zwischen den beiden Geschlechtern unterschieden, und dies geht so weit dasz auf der Reise sogar ein Korb mit zwei gesonderten Abtheilungen zur Aufnahme von Speise für Mann und Frau mitgenommen wird (tanatan nonkoba)".
De algemeene benaming van mandje is op Soemba bola; dient het mandje voor het bewaren van eetwaren, dan spreekt men van bola bakoel; de manden voor kleedingstukken worden bola kanai genoemd.
Ook op dit eiland geldt dezelfde onderscheiding in bola pahapa (sirihdoozen voor vrouwen) en kaloemboet (sirihdoozen voor mannen).
Vaak is ook hier het vlechtwerk onversierd.
Jacobsen merkt in zijn meer genoemd werk nog op:

Fig. 258. Een hoka van Alor.

„Ebenso häufig musz die Flechtkunst, die auf Ost-Timor in höher Blüthe steht, herhalten um das Transportmittel des beliebten Reismittels her zu stellen. Sind Figuren von Pferden, Hunden, und Menschen mit roth-oder schwarzgefärbten Lontarablättern in die naturfarbene Schachtelwand hinein geflochten, so ist der Besitser ein Mann aus königlichen Geblut, der sich auch auf dem Salèndang mit denselben hineingewebten Figuren schmücken darf."
Het Soembawa'sche mandenwerk lijkt zoowel in vorm, versiering, als in toegepaste vlechtmethoden, zeer veel op het Makassaarsche en Boegineesche, terwijl ook Lombuksche invloed is te bespeuren. Zoo b.v. de van bamboe gevlochten korombo, een ronde, buikige mand, welke in denzelfden vorm ook op Lombok voorkomt.
Veelal is het Soembawásche mandenwerk van lontarblad gevlochten volgens de drierichtingsmethode (timpallang). De Zuid-Celebaansche, gecompliceerde omslingering of tjalodoeng wordt er ook toegepast.

Wat de versiering betreft, hierin is ook een klein beetje Timoreesche en tevens Moluksche invloed te bekennen; men gebruikt op de dichte drierichtingsmethode gekleurde, supplementaire reepen, welke men tusschensteekt tot typisch Ambonsche patronen, (zie hoofdstuk: Patronen).

De koela (fig. 259) is een ronde doos met deksel, die er uit ziet als een Makassaarsche bakoe bodo of rantang; zij kan dus een enkelvoudige doos of een doos met verdiepingen zijn en is gevlochten volgens de gecompliceerde omslingering. Het deksel bestaat uit telkens kleiner wordende, omwonden ringen, die aan elkaar verbonden zijn, en loopt spits naar boven toe. De koela dient voor het opbergen van foö (ketanrijst) of oha (gewone rijst). Gewoonlijk

Fig. 259.
Een koela van Bima. Materiaal: lontarblad.

Fig. 260. Een gĕgandèg uit Oost-Lombok. Vuurroode, gele en zwarte bamboereepen.

wordt de gewone doos (zonder verdiepingen) — die op de Makassaarsche bakoe bodo gelijkt — te Bima eenvoudig bakoe genoemd.

De koela loi is van een heel anderen vorm. Aldus wordt een langwerpig-vierkante medicijndoos genoemd van recht patroonvlechtwerk en lijkend op de Javaansche toemboe.

De padja is een vischbord, een plat, open mandje, met lagen wand.

Het Balische en Lomboksche mandenwerk komt in vormen wel eenigszins met dat van Java overeen, maar staat, wat kleuren betreft, geheel op zich zelf.

Wordt op het nabij gelegen Soembawa nog veel van lontar als vlechtmateriaal gebruik gemaakt, de Balinees zoekt meer zijn fort in het vlechten met bamboe. De typische, vuurroode en zwarte kleuren der bamboereepen, waarmee hij zijn mandenwerk vlecht, treft men in zoo'n tinten-combinatie nergens in den Archipel aan.

Met de Ogan Oeloesche bakoel's en tompo's, die eveneens zwarte en drakenbloed-roode

patronen aangeven, de Borneosche manden en de Posso'sche bingka lora's kunnen zij tot het meest superieure vlechtwerk van den Archipel gerekend worden. Andere versieringen dan met deze vuurroode, zwarte en soms ook gele bamboereepen komen op het Balische en Lomboksche mandenwerk niet voor.

Fig. 261. Een kĕbĕn (mand) van Oost-Lombok. Materiaal: roode en ongekleurde bamboereepen.

Op Bali heet een bakoel van lontarblad wakoel; een groote soort bakoel noemt men er ketoompoong, een sirihpinangmandje kopok, en een dergelijke mand, welke men op reis meeneemt, kampèk of petjanèngan. Aan deze kampèks of petjanèngans wordt vooral in Karangasem veel werk besteed. Zij worden gemaakt van diagonaal patroonvlechtwerk, van roode, zwarte en ongekleurde bamboe reepen. Het beste gekleurde bamboe mandenwerk van Bali en Lombok wordt vervaardigd in de dessa Koete Radje (Oost-Lombok), waar de kunst, om met gekleurde bamboereepen te vlechten, een vrij hooge trap van ontwikkeling heeft bereikt. De manden, die van daar afkomstig zijn, vertoonen reepen, welke fijn en zorgvuldig bewerkt zijn; vandaar dan ook, dat het Koete Radje'sche mandenwerk over geheel Bali en Lombok bekend is.

Fig. 262. Een penginang uit Oost-Lombok. Versiering met vuurroode, gele en zwarte inslagreepen.

De sirihdoos heet er pĕnginang, (fig. 262), een vierkante doos met deksel. Ze bestaat uit een grove binnendoos, [1] waarin de vakjes voor de sirih-ingredienten zijn gemaakt, en een fijne buitendoos van gekleurd patroonvlechtwerk. Het dekseloppervlak bevat gewoonlijk een ingewikkelder patroon, dan de wanden. Men treft deze fraaie sirihdoozen in verschillende grootten aan. In vroegeren tijd werden zij door vorsten en aanzienlijken

(1) Deze binnendoos wordt gewoonlijk niet te Koete Radje, maar te Mataram of Tjakranegara gemaakt.

algemeen gebruikt, waren zij niet zelden van ruim 1 M. lengte en aan de hoeken met gouden oplegsels versierd. Zulke groote sirihdoozen worden tegenwoordig enkel nog maar op bestelling gemaakt. Een anderen vorm heeft de gegandèg (fig. 260), ook een bamboezen sirihdoos, doch hoog en plat, gelijk een brieventasch. Ook deze heeft een grof gevlochten voering en een fijn in kleuren gevlochten buitendoos. Vakjes, als bij de pĕnginang, treft men in de gegandèg niet aan. Aan boven- en onderkant hiervan zijn houten of bamboezen latten bevestigd, die een weinig buiten de doos uitsteken, en waarvan de uiteinden van gaten voorzien zijn, waardoor een touw gestoken is. Deze sirihdoos draagt men aan dit touw over den schouder of onder den arm. (1)

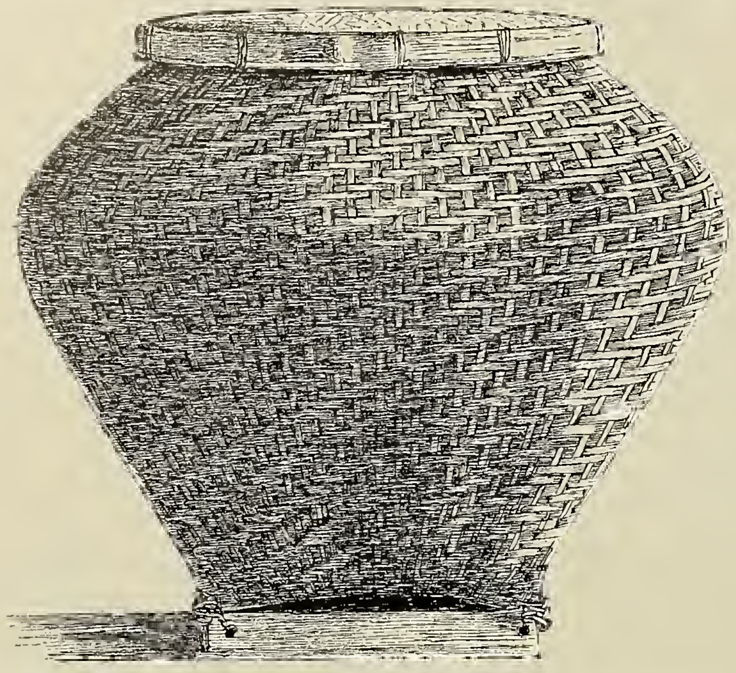

Fig. 263. Pondjol (mand voor het bewaren van rijst). Afkomst: Oost-Lombok. Materiaal: Bamboe.

Ook de gegandèg kan in reusachtige afmetingen worden gemaakt. Eenzelfde voorwerp, doch zonder touw en zonder latten, wordt op Lombok lampak genoemd; hiervan bestaat de eigenlijke doos wel eens uit 3 of 4 in elkaar geschoven doozen, waarvan alweer slechts de buitenste in Koete Radje gemaakt worden.

Fig. 264. Een kotjok uit Kediri. Materiaal: bamboe. (vide blz. 138.)

De pĕngoesak is een soort mand, die op de Javaansche, kleine krandjangs gelijkt, met een opening, grooter dan den bodem. Ook de pĕngoesak is van bamboe gevlochten en met patroonbanden van roode, zwarte en gele reepen versierd.

De kleinste soort noemt men pĕngoesak bĕtjik of kodik (= klein), een groote soort is de pĕngoesak mendara (= maagd); de kleinere pĕngoesak is dan het zusje van de maagd.

In den vorm van een pĕnginang, doch kleiner en in den regel ongekleurd is de soksokkan (Balineesch: sok). Deze bestaat uit een enkele doos met deksel, en dient, om er

(1) Op pagina 33 van het 1e deel van W. O. J. Nieuwenkamp's werk: „Bali en Lombok" is zulk een gevlochten gegandèg afgebeeld met uit sierlijk houtsnijwerk vervaardigde randen aan deksel en bodem.

gekookte rijst in te bewaren. Tot hetzelfde doel wordt de bamboezen pondjol (fig. 263) gebruikt, een buikige mand, (op Soembawa heet zoo'n mand korombo; zie boven), die wel wat van een Keulschen pot heeft, doch sierlijker en van een houten plank als deksel voorzien is. Deze mand wordt niet uit bamboe-reepjes, maar uit bamboe-staafjes gevlochten, op ongeveer dezelfde wijze als al het Javaansche mandenwerk, n.l. bodem van rechtvlechtwerk volgens den éénslag; wand, gevormd door vertikale scheringstaafjes en horizontale inslagringen. Het gebruik van de pondjol geldt als minder voornaam dan dat van de soksokkan.
Van het mandenvlechtwerk van Zuid-Nieuw Guinea noem ik hier: de Dorehsche baja, een plat, rond mandje, dat volgens de dichte drierichtingsmethode van pandanbladreepen gevlochten is, de Dorehsche nanèn, een van bamboe volgens de ijle drierichtingsmethode gevlochten, cylindrische mand, de Dorehsche kamon, een vierkant tabaksdoosje, met roode en ongekleurde pandanreepen volgens den diagonalen éénslag gevlochten, soms ook aan bodem en deksel tot zes punten uitgevlochten; de karawa van Doreh, in den vorm van een kubus, en volgens den diagonalen éénslag van breede pandanbladreepen gevlochten, voorts een langwerpig vierkante mand van Mifore, met lage wanden, van roode, zwarte en ongekleurde pandanreepen gevlochten. De tabaksdoosjes van West-Nieuw Guinea kunnen allerlei vormen hebben, (ovaal, langwerpig rond, driehoekig enz.), zijn soms met pandan- en alĕmi-reepen volgens den diagonalen éénslag gevlochten. Over het algemeen kan men zeggen, dat het vlechtwerk van Nieuw Guinea deels de typen heeft van het Moluksche en deels sterk doet denken aan het vlechtwerk van den Timor-Archipel.

HOOFDSTUK VIII.

ZAKKEN, KOKERS, KORVEN, SPEELGOED, HANGERS, VLIEGENDEKSELS, BANDEN EN SCHILDEN.

IN Lamongan (residentie Soerabaja) worden van lontarbladreepen zakken (kĕbå) gevlochten volgens den gewonen éénslag en ter waarde van *f* 0.01 à *f* 0.02. Zij worden door Inlandsche reizigers gebruikt voor het opbergen van leeftocht en kleine benoodigdheden.

Zakken, gemaakt van mèndong en dienend voor het bewaren of vervoeren van rijst, koffie, enz., heeten in Midden-Java kandi of kampilan.

De kiså is een soort korf of tasch, [1] welke bijna overal op Java bekend is en gebruikt wordt voor het transporteeren van kippen. Zij wordt van klapperbladeren gevlochten, niet al te dicht en volgens den gewonen, diagonalen éénslag. Dikwijls zitten de bladeren van de kiså nog vast aan de bladstelen, waarvan stijve, doorgespouwen staven dienen als bovenranden van de tasch.

Van pandan of lontar worden in Oost-Java en op Madoera platte tabakzakken of sigarenkokers gemaakt, slĕpi of slĕpèn (Javaansch), solpoq (Madoereesch), welke gewoonlijk volgens den diagonalen éénslag van smalle reepen gevlochten zijn en aan de binnenzijde een grovere voering hebben.

Fijner zijn de ronde sigarenkokers, welke in Rĕmbang van de middensprieten van pauwenveeren gevlochten worden. De ronde bodem, bij het middelpunt begonnen, wordt opgezet door het ringvlechten van een bepaald aantal beginreepen, waardoor een klein openingetje in het midden wordt uitgespaard (op dezelfde wijze, als bij de Tanggĕransche hoeden).

Meestal tot gekleurde patronen (rood en zwart) gevlochten, zijn de slĕpi's of slĕpèn's met deksel, welke in Keboemèn en in Karanganjar van pandan of soekĕt wĕloelang vervaardigd worden en zeer gewild zijn. Ook deze zijn plat; zij kosten al naar gelang van de fijnheid 3 tot 60 cents per stuk.

Voor het vlechten van een slĕpèn (alleen in vrijen tijd) zijn er ongeveer 4 dagen noodig. Bij de grove slĕpèns worden de eindreepen bij den bovenrand gewoon omgevouwen, bij de fijne

[1] Dergelijke korven zijn afgebeeld op paginas 3, 5 en 6 van het werk Hawaiian Mat and Basket Weaving and Nets and Netting, van William T. Brigham. (Memoirs of the Bernice Pauahi Bishop Museum of Polynesian Ethnology and Natural History. Vol. II. No. 1. Year 1906).

exemplaren daarna aan den rand nog met hetzelfde materiaal ingezoomd. Dit zoomen mag in Keboemèn alleen door volwassen personen gedaan worden.

Een slĕpèn pandan bestaat er uit de babon (binnenkoker) en de toetoep (deksel). Zoodra men met het vlechten van een slĕpèn gereed is, stampt men ze met een rolronden, korten, houten stok van 3 d.M. in doorsnede over de geheele oppervlakte op een klein houten blok, opdat de slĕpèn in den vorm blijve. Deze handeling noemt men ngĕmplong; de stamper heet aloe, en het houten blok kĕmplongan.

Het vervaardigen van slĕpèn's in Kĕboemèn uitsluitend van soekĕt wĕloelang komt enkel nog voor bij bestelling. Het meest wordt de soekĕt wĕloelang samen met pandan reepjes tot de slĕpèn gevlochten, om aan deze meer stijfheid te geven.

Soekĕt wĕloelang-slĕpèn's vlecht men uitsluitend 's nachts of bij regenachtig weer overdag; dan zijn de reepjes vochtig en daardoor minder stijf en broos. De randen der soekĕt wĕloelang-slĕpèn's worden altijd met garen omzoomd. Zoodra de slĕpèn van soekĕt wĕloelang gereed is, steekt men er een stukje bamboe in en wrijft dan den koker tegen een andere bamboe (gewoonlijk tegen de waton, d.i. de bamboe van de balé balé). Deze handeling heet gangsoer en dient om het vlechtwerk vaster aaneen te doen sluiten. Bekend zijn ook de sigaren- en sigarettenkokers (dompèt), welke in Tjiawi en Indihiang (Preanger Regentschappen) vervaardigd worden.

Fig. 265. Korondjo (transportmand) uit Soekanĕgara (Preanger). Materiaal: gĕbangblad.

In Tjiandjoer vlecht men van pandan zakken, speciaal voor het vervoer van tjengek (lombok rawit); ook maakt men van gĕbangbladeren zakken en manden (korondjo) voornamelijk tot berging van bij het padisnijden verzamelde, kleine, onvoldoende ontwikkelde aren (heutjak). In Anjer heeten de zakken slĕpa, waarin men gewoonlijk het patroon: kĕmbang tjĕngkèh vlecht. De slĕpa's zijn vervaardigd van bamboe en dienen, om op reis sirih of ook geld in op te bergen. Tabakskokers worden ook in de Lampongs van bamboe gemaakt.

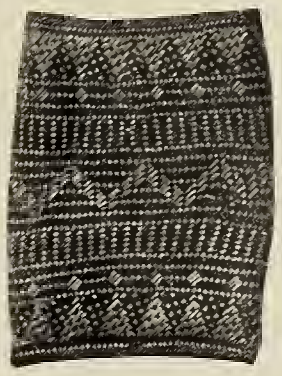

Fig. 266 en 267. Twee kampie's tĕmbako (tabakzakken) van XIII en IX Kota (Solok). Materiaal: roode en ongekleurde pandan reepen.

In Mokko Mokko (Benkoelen) en meer speciaal in de doesoen Talang Arah, marga Seblat dier afdeeling, worden van gekleurde pandan reepen toemboe toemboe (ronde sigarenkokers) en kampil (platte sigarenkokers) gevlochten.

S a l i p i heet een sirihzakje in de Padangsche Boven- en Benedenlanden. Zulke s a l i p i 's worden heel fijn gevlochten en kosten soms tot *f* 3.— per stuk.

Eigenaardig zijn de Pajakoemboehsche k a t o e m b o e 's, tabakskokers of tabakzakken. Men vlecht ze van klapperbladreepen en wel met dubbele reepen, waarop de s i e r s l a g (n g a j a m k a t j i p o e k a n, zie bij vlechtmethoden) is toegepast.

Fig. 269.
Een kamboet batjandik.

Een zak heet in de Padangsche Boven- en Benedenlanden k a m p i l.

Van de zak- of reticule-vormen wordt in deze streek van Sumatra veel werk gemaakt. Zijn ze van m a n s i a n g, dan vertoonen ze meestal ook roode reepen en zijn ze g e v l o c h t e n tot bijzondere p a t r o n e n; dikwijls vervaardigt men ze volgens de t r a w a g a n vlechtmethode, soms nog gecombineerd met p a t r o o n v o r m i n g door gekleurde reepen.

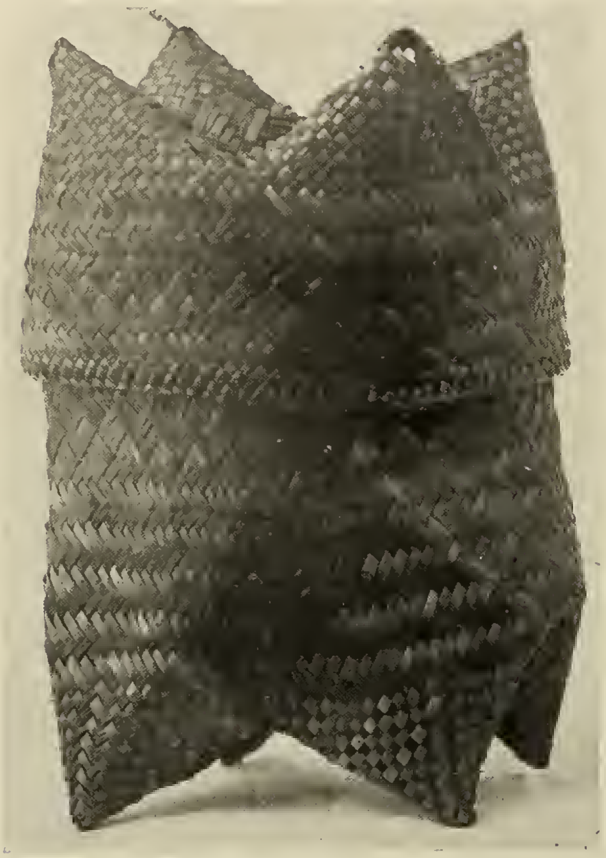

Fig. 268. Een kamboet batjandik (koekjesmand) van L Kota (Pajakoemboeh). Materiaal: gekleurde en ongekleurde laireepen.

Zijn ze van t r a w a n g a n vlechtwerk, dan bestaan ze uit twee lagen, tusschen welke bladgoud, bladkoper en katoen ter versiering zijn aangebracht.

Een zak met of zonder koorden noemt men in Agam k a m b o e i.

Er zijn hiervan ook grovere, eenvoudige soorten, dienend voor het bewaren van b ĕ r a s, het transporteeren van padi, koffiebessen, enz. De fijnere k a m b o e i 's hangt men in huis op als bergplaats voor kleine, huishoudelijke zaken: naaigerei, toiletartikelen, kleine preciosa, sirih en tabak.

De reticule noemt men er k a m p i e.

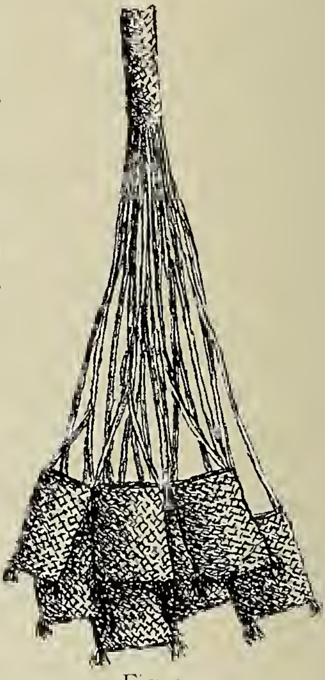

Fig. 270.
Een kamboet barangkei.

De k a m p i e s a n d a n g b.v. wordt meegenomen op reis, naar de pasar of het werk, dient voor het opbergen van reisbenoodigdheden, sirih, tabak, enz. In de koffietuinen wordt voor de inzameling der bessen een groote soort k a m p i e s a n d a n g gebruikt, b a g o e l geheeten. Is de b a g o e l vol, dan wordt ze geledigd in een k a m b o e i.

De k a m p i e zonder koorden wordt wel k a m p i e b a r è h of k a m p i e n a s i genoemd, omdat ze hoofdzakelijk voor het vervoer van kleine hoeveelheden rijst wordt gebezigd en wel vooral, wanneer men zich naar een feest (p e r h a l è a n) begeeft. Het ge-

bruik brengt mee, dat de gasten (halè's) dan eenige kampie's vol bĕras meebrengen als feestgave; bij het scheiden vult de gastheer (nan berhalè) de taschjes dan weer met nasi, om ze den bezoekers mee te geven. Kleinere kampie's worden tot het bewaren en meenemen van tabak gebezigd; ook zijn er kampie's in den vorm van een sigarenkoker, die door dandy's als bewaarplaatsen voor strootjes worden gebruikt. De padi-zak heet in Agam soempit en wordt van koemboeh-biezen of pandanbladreepen verkregen; hij is blanker van kleur en stijver dan een gewone kamboei, en fleschvormig. Wanneer de padi op de sawah is uitgetreden, wordt ze, na gewand te zijn, in soempits naar de loemboeng gedragen. In huis wordt ook wel bĕras in een soempit bewaard, evenals in een kamboei. Ook worden soempits gebezigd voor vervoer en bewaring van koffieboonen, aardappelen, aardnoten, kalk, enz. Een zak heet in Pajakoemboeh kamboet.

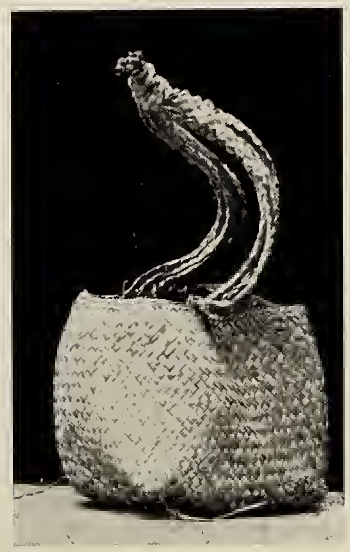

Fig. 271. Een soempit (koffiezak) van Solok.

Fig. 272. Een kamboet (tasch) van L Kota (Pajakoemboeh) Materiaal: roode en ongekleurde poeroenreepen.

Van de kamboets van lai of poeroen maakt men er veel werk; dikwijls zijn ze van dubbele, driedubbele tot vijfdubbele koorden als handvatsels voorzien en ook wel eens versierd met andjalei-vruchten (Javaansch djali). (¹)

Eigenaardig is, dat zij veelal tot punten zijn uitgevlochten, zoowel aan den bodem, als aan het deksel, zoo b.v. de kamboet batjandik, gevlochten van roode en ongekleurde laireepen, en waarvan de koorden door het deksel heen gaan en aan den eigenlijken zak (benedenzak) zijn vastgemaakt. (fig. 268 en 269). De kamboet barangkei (fig. 270) wordt als versieringsartikel of als speelgoed gebruikt. Ze bestaat uit zeven kleine kamboets of zakken van lai, welker koorden samenkomen in een gevlochten cylindertje. De zakjes zijn van onder versierd met djali-pitjes. Ook in Pajakoemboeh kent men behalve de kamboets ook de kampie's, taschjes voor sirih, enz.

Fig 273. Een sirihzak van Batipoe en X Kota Materiaal: pandan. In het midden twee breede trawangreepen, op een fond van bladkoper.

Even bekend zijn de pandan kamboei's van XIII en IX Kotta. Er zijn er, die volgens de dichte drierichtingsmethode (kajam anggilo) gevlochten zijn. Merkwaardig is, dat op sommige zakken deze methode gecombineerd wordt met de trawangvlechtmethode en tevens met den éénslag (kajam dadè).

Door telkens n.l. twee van de drie reepen om te buigen tegen één reep, wordt de anggilo

(¹) Kleine, harde pitjes van de Eleusine Coracana Grtn.

vlechtwijze veranderd in den éénslag (kajam dadè). Door die ombuiging, die haaksche omvouwing, ontstaan niet alleen uitsparingen, maar verkrijgt men tevens een rand als van opstaande dorens.

De kibang van Solok kan als een zak aangemerkt worden. (zie ook bij mandenwerk). Ook dit voorwerp wordt versierd met uitgevlochten punten en trawang-motieven (fig. 278).

Fig. 274. Kampie sirih (sirihtasch) van Loeboek Sikaping. Materiaal: lontarblad.

Kalkzakjes heeten er kampie amping. Bij tweeën zijn zij middels gevlochten koorden aan een gevlochten kokertje bevestigd (fig. 279).

De kampie bĕrangkei ziet er uit als de hierbovengenoemde kamboet bĕrangkei; bij feestelijke gelegenheden bewaart men er de sirih in, welke den feestgenooten wordt aangeboden. De zak heet in Loeboek Sikaping soempik (= het woord soempit, zie hierboven).

Men onderscheidt hier de verschillende kampie's in kampie rokok, kampie nasi, kampie bĕras en kampie sirih al naar gelang van het doel, waarvoor zij dienen. Meestal is, behalve bij de kampie rokok, één zijde langer gevlochten, dan de andere en wordt het langere gedeelte dan over de opening heen gevouwen.

Men kent er ook nog de kampie sandang, een grove, van bigau gevlochten zak, welke aan de twee bovenhoeken van een touw voorzien is, om de kampie op zijde te kunnen dragen.

Tasschen van pandan, bestemd voor het opbergen van eetwaren, als men van de pasar huiswaarts keert of naar de sawah gaat, heeten in Groot Mandheling en Batang Natal arandoek; de sirihtaschjes noemt men ampil en salipi; rijst- en padizakken heeten er karoeng of sasap en de kleinere soorten balbakoel of balbahoel, deze worden van pandan, koemboeh, mansiang, enz, gevlochten.

Fig. 275. Een sirihtasch van Indragiri. Materiaal: pandan.

Fig. 276. Een sirihzak van Batipoe en X Kota.

Evenals van de matten maakt men in deze afdeeling ook van de taschjes en sirihkokers veel werk, door ze te versieren met à jour-motieven (trawangan), stekelranden, garenborduursels, katoen- of lakenomboordsels, kralenrijgsels en wolfranjes. Men onderscheidt er de salipi's in salipi Angkola, salipi alang alang (zonder deksel), salipi marlangkap (met deksel), en salipi partaganan (klein en rond, zonder deksel).

In Klein Mandheling kent men ongeveer dezelfde soorten, t.w.:

1. Salipi partaganan na gĕdang, groote sirihtaschjes, dubbel, omzoomd, bij plechtige gelegenheden in gebruik.

2. Salipi partaganan na menek, kleinere sirihtaschjes, om mee te nemen naar het veld.

3. Salipi alang alang na nirambang dohot nai simataän, sirihtasch, à jour bewerkt en voorzien van kleurige kraaltjes; wordt gebruikt bij de huwelijken van aanzienlijken.

4. Salipi raban, sirihtaschje, omzoomd, of à jour bewerkt (en voorzien van kleurige kraaltjes), om bij huwelijken gebruikt te worden, en er den familieleden een sirihpruimpje uit te presenteeren.

In Sipirok noemt men de à jour gevlochten of met kralenrijgsels versierde pandan-reticules hadangan; de vrouwen hebben zoo'n hadangan bij zich, wanneer zij op bezoek gaan (fig. 284 en 285).

Fig. 277. Twee kamboets van poeroen uit L Kota (Pajakoemboeh), gele en roode reepen.

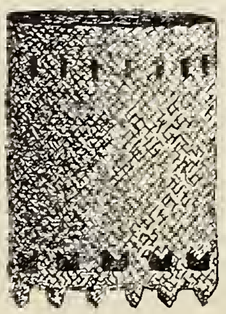

Fig. 278. Een kibang.

Fig. 279. Een kampie amping.

5. Partimbakoan (van het grondwoord timbako) na marlangkap; sigaren- of tabakskokers met of zonder deksel, (ook wel panjoerdoean genoemd), gevlochten volgens den gewonen éénslag of de trawang methode. De mooiste kokers worden door bruiden gedragen.

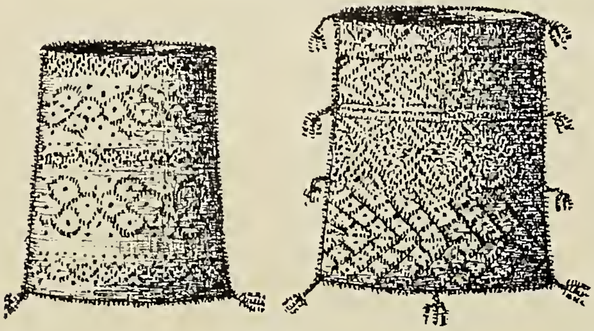
Men kan zeggen, dat de rijkst versierde taschjes en kokers gemaakt worden in Tapanoeli, waar het patroonvlechten in kleuren weinig voorkomt, doch zeer veel werk wordt besteed aan de versiering met kraaltjes, katoen, fluweel, enz.

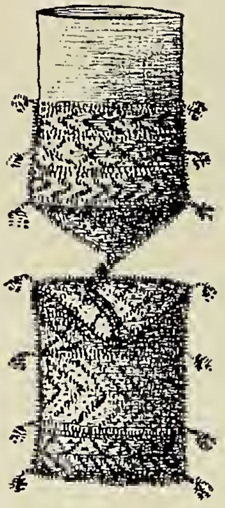
Fig. 280. Een salipi (sirihzak) van Padang Lawas Materiaal: pandan. A jour uitgewerkt tegen een achtergrond van gekleurd katoen. Wordt als huwelijksgift gebruikt.

Zelfs de handoengans (de rijstzakken, welke men bij feesten meeneemt) en de hombals (de zakken, waarin men de kleinigheden bewaart) worden op de bovenaangegeven wijze versierd en zijn aan den onderkant van een lange staart van kraaltjes voorzien, terwijl de hoeken eveneens kraaltjes of belletjes of wolfranjes bevatten (fig. 286 en 287). Soms treft men aan de onderzijde van een sigarenkoker een à jour doorgevlochten, driehoekigen pandan lap aan als versiering.

Van de sigarenkokers (partimbakoan) kent men in Padang Lawas de navolgende soorten:
1. Soehi soehi Toba, bestaande uit een smallen, rechthoekigen bodem met daarop staande zijwanden. De geheele koker wordt platgedrukt, waardoor in den bodem een plooi ontstaat.
2. Toemboe toemboe; deze is van hetzelfde formaat als de soehi soehi Toba, doch wordt niet gevouwen en behoudt dus zijn vier recht opstaande wanden.
3. De salipi heeft twee recht opstaande wanden, die aan den onderkant en op zijde aan elkaar vastgehecht zijn.

Fig. 281. Tabakskokers van Sipirok.

4. De ampil is als de salipi, doch grooter. Alle vier soorten zijn van ongekleurd pandan vlechtwerk, niettemin tot patronen gevlochten en van een loesloes rand (zie hoofdstuk Matten) voorzien. Soms bestaan de wanden elk uit twee lagen, waarvan de bovenste à jour bewerkt is. Ook hier past men op deze voorwerpen kraaltjesversiering toe. Van de sirihzakken kent men er de volgende 5 soorten:
1. Hadangan, een groote sirihzak met twee opstaande wanden en dus van onder met slechts twee hoeken; wordt gedragen aan een band of kralen-ketting om den schouder. De vrouw gaat er haar hooge gasten buiten de kampong mee tegemoet.
2. Hadjoet, de sirihzak voor huiselijk gebruik. Gewoonlijk worden hieraan slechts eenvoudige versieringen aangebracht, die veelal uit een zoom goed langs de opening of uit draadfiguurtjes op den wand bestaan.

Fig. 282. Tabakskoker van Sipirok.

3. Tampatampa, een sirihzak, eveneens voor huiselijk gebruik, doch met vier opstaande wanden, dus met rechthoekigen bodem.
4. Balbahoel, een sirihzak met twee opstaande wanden. Deze sirihzak wordt aan het jonge echtpaar gegeven door de naaste bloedverwanten, wanneer uit het huwelijk het eerste kind geboren is.
De zak heeft dikwijls een soort hengsel van geregen kralen, dan wel onderaan een langen ketting van kralen of geregen beenen stiftjes en belletjes, waarmee men den zak kan toebinden. De naam van het sirihzakje met deksel en touw compleet heet mariet mani simatahan.
5. Salipi, tweezijdige sirihzakjes, die men aan het jonge echtpaar geeft, wanneer zij zich na de voltrekking van het huwelijk naar hun eigen woning begeven. Aan de kennissen, die men onder weg ontmoet, bieden de pasgehuwden uit de salipi's sirihpruimpjes aan. Deze salipi's worden weer onderscheiden in:
a. Salipi pardomoean, een salipi, die van een deksel voorzien en bijna geheel met kraaltjes versierd is. Deksel en bodem zijn door kralen kettinkjes aan elkaar verbonden.
b. Salipi basohan, een salipi, waarvan de bovenste strook van het vlechtwerk à jour is.
c. Hombal; heeft den vorm van een hadangan, maar is grooter. In het midden, aan het ondereinde van den bodem, bevindt zich een kralen kettinkje, om den zak dicht te binden. (fig. 287).
Wanneer een meisje geschaakt en in de hoeta van haar schaker met dezen in den echt verbonden is, gaan schaker en geschaakte naar de ouders van laatstgenoemde. Zijn deze met het huwelijk ingenomen, dan volgt een klein adatfeestje ten huize van de ouders, na afloop waarvan het jonge paar een kleinen huwelijksuitzet van de ouders van het meisje ontvangt, bestaande in eenige borden, kopjes, kleederen, enz., welke in de hombal moeten worden meegenomen. Bij het naar

huis gaan moeten de pasgehuwden de hombal goed zichtbaar dragen, opdat de menschen zullen kunnen zien, dat de schakingskwestie in der minne is geschikt.

Ook de wijzen, waarop deze hierboven omschreven zakken met kraaltjes versierd kunnen worden, hebben afzonderlijke benamingen.

Naniparkombing heet de versiering, wanneer alleen langs de randen van den zak kraaltjes geregen zijn; nanirambang, wanneer de kraaltjes kruiselings over den wand van den zak, en nanipersontja, wanneer de kraaltjes in één groot kruis over het vierkante vlak van den zakwand geregen zijn.

Fig. 284.
Hadangan van Sipirok.

Voorts kent men nog de wijzen: naniparkompas, (horizontale aaneenrijging) naniparomon, (gedeeltelijk horizontale en gedeeltelijk vertikale aaneenrijging) en nanipardjangkar [1] (in ankerfiguren), nanisoelam (d.i. di soelam, met figuurtjes van opgenaaide, gekleurde garens). (fig. 288 t/m 293).

Fig. 283. Tabakskoker van Sipirok.

Op het, tot de residentie Tapanoeli behoorende eiland Nias heeten de zakken sië of bola; deze kunnen met karoengs gelijkgesteld worden.

Iets minder sierlijk dan de zakken en kokers van Tapanoeli zijn die van Atjeh en Onderhoorigheden. Een zak heeft er den algemeenen naam van eumpang. De eenige versiering, welke men er op aantreft, bestaat uit bandjes van supplementair doorgestoken (soelèb), bruinroode reepen. De eumpàng gampit is een pandanzak, waarin men rijst als leeftocht bewaart, de eumpang doeë, een kleine zak voor het opbergen van verschillende zaden, de eumpang ranoeb, zak voor het bewaren van de ranoeb (sirih).

Fig. 285.
Hadangan van Sipirok.

Deze zak is meestal dubbel (eumpang doewa lapis), om verschillende vakken te krijgen, waarin men de diverse sirihbenoodigdheden kan opbergen.

De eumpang kembaj heeft den fleschvorm en dient, om fijngestampte rijst, of rijst van gebroken korrel in te bewaren; de eumpang poentjoeë is een zak van driehoekigen vorm; men kookt er de kĕtan in. Ook de eumpang gampit, waarin men op reis leeftocht meeneemt, wordt wel eens met supplementair doorgestoken, roodbruine biesjes versierd. De eumpang bakong is een even eenvoudige zak voor het bewaren van bakong (= tabak); bestaat het vlechtwerk hiervan uit verschillend gekleurde reepen (bruinrood, zwart en wit), of is het met lapjes en kraaltjes versierd, dan dragen deze zakken den naam van eumpang perhiasan. Bij de Tapanoeli'sche staan zij echter in fijnheid nog ver ten achter.

De eumpang mata poenoh is een à jour gevlochten mand voor het bewaren van vruchten. De bovengenoemde Atjehsche voorwerpen dienen voor huishoudelijk gebruik; niettemin kent

[1] Djangkar = anker.

de Atjeher ook luxe artikelen, waaraan bijna dezelfde zorg wordt besteed als door den Batak van Tapanoeli.

De kampit bĕrkarang is een verzameling zakjes, veel in vorm gelijkend op de hierboven reeds genoemde kamboet barangkei van de Padangsche Bovenlanden. De verzameling is een tros van 6 tot 12 zakjes. Een jeugdig echtgenoot ontvangt de kampit bĕrkarang met eten er in (sagoen sagoen of ĕmping) van zijn vrouw, wanneer hij voor het eerst na zijn huwelijk op reis gaat.

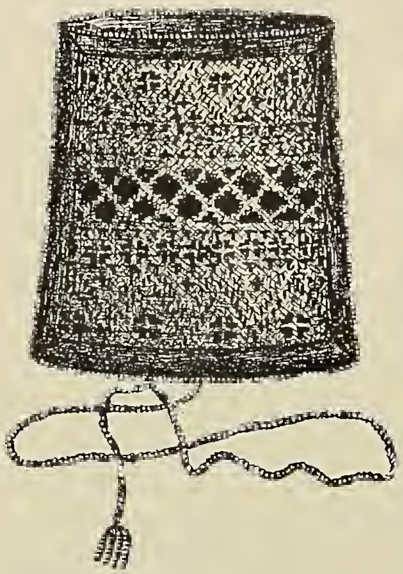

Fig. 286.
Een handoengan van Sipirok.

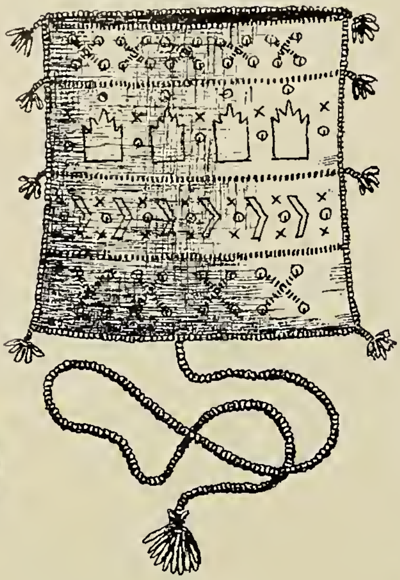

Fig. 287.
Een hombal van Sipirok.

Een zakje, waarin men leeftocht meeneemt voor een gewone reis, heet eenvoudig kampit.

Bewerkelijker is de kampit sirih, een zakje, waarin de sirih wordt geborgen en die men gebruikt voor de aanbieding van de sirih bij huwelijksaanzoeken. De versiering bestaat gewoonlijk in à-jour-vlechtwerk met bladgoud of voeringen van laken of fluweel. Versieringen der zakken met gekleurd garen, hetwelk men door het vlechtwerk rijgt (noetjok of njoetjok) wordt ook in Atjeh toegepast. In zijn „het Gajoland en zijne bewoners" noemt Prof. Dr. Snouck Hurgronje de navolgende zakken:

Fig. 288.
Naniparkombing.

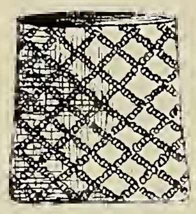

Fig. 289.
Nanirambang.

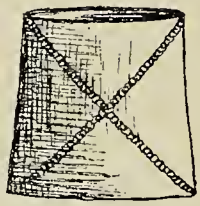

Fig. 290.
Nanipersontja.

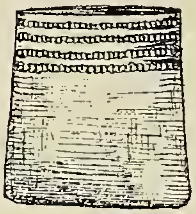

Fig. 291.
Naniparkompas.

Fig. 292.
Naniparomon.

Fig. 293.
Nanipardjangkar.

pĕrawéson, groote zakken, waarin reizigers de geheele vracht, die zij meenemen, bijeenpakken;
bĕbalon, zakken voor vrouwen, waarin alle sirihbenoodigdheden en kleinere zakjes met inhoud opgeborgen worden;
kampél, ter opberging van sirihbenoodigdheden voor mannen;
bĕbakon, waarin vrouwen aan gasten de benoodigdheden voor het pruimen aanbieden;
sentong, waarin de mannen hun rijst op reis meenemen;
tapé penasén, voor eetwaren en allerlei;
tapé ikot, voor bladeren en kruiden, die als geneesmiddel dienen;
tapé ipok, in den vorm van een sigarenkoker, voor sirih, pinang of tabak;
goelong sirih, voor sirih of voor naaiwerk.

De uit de Alaslanden afkomstige kampèls, sirihtasschen, welke zoowel door mannen als door vrouwen gebruikt worden, hebben in vorm en versiering een groote overeenkomst met het vlechtwerk van het aangrenzende Karo-Bataksche gebied. Ze zijn van mengkoewang blad-

reepen gemaakt, gedeeltelijk à jour gevlochten, gedeeltelijk versierd met supplementair doorgestoken zwarte reepen van de daoen kĕrĕtan (zie het hoofdstuk over materialen). Al naar gelang van de gebezigde patronen en het al of niet voorkomen van opengewerkte stukken, wordt aan elke kampèl een speciale naam gegeven. Treft men aan de bovenzijde bij wijze van randen à jour bewerkte gedeelten aan en bovendien ook nog à jour gewerkte strooken in afwisseling met het patroon heran belin, dan heet zoo'n kampèl: rawang tĕrpoek. Vertoont het à jour bewerkte gedeelte zich alleen als rand boven aan de kampèl, dan spreekt men van rawang tĕrpoek di atas of ook wel van kampèl doean tĕran. Kampèls, dienende voor bruiloftsplechtigheden zijn geheel à jour gevlochten en heeten kampèl rawang pĕmĕnan. Een eigenaardigheid is, dat de fijnere kampèls uitsluitend door mannen, de grovere uitsluitend door vrouwen worden gebezigd. De prijzen der Alassche kampèls varieeren van *f* 0.60 tot *f* 2.50.

Eenvoudige zakken heeten in den Riouw Archipel loepak; (grooten zakken soempit); ook deze worden wel eens à jour bewerkt en met gekleurde draadnaaisels versierd. Zoo kent men er de loepak sirih, (sirihzak), de loepak doewit (geldzak). Ook is er een goeloengan sirih bekend, een plat en lang stuk pandan vlechtwerk met driehoekig à jour gevlochten sluitstuk. Hieraan bevindt zich een met kraaltjes doorregen eind touw.

De sirih wikkelt men in deze goeloengan tot een bundeltje, dat met het kralen-kettinkje vastgebonden is.

De groote, van mĕngkoang gevlochten padizak op Banka heet kĕndoet. Aangezien de afmeting der kĕndoet nog al groot is, heeft men ter vergemakkelijking bij het vlechten in den bodem van dezen zak een rond gat uitgespaard, hetwelk men even voor het vullen van den zak met een mat eenvoudig toedekt. Even hoog als de kĕndoet, doch smaller, is de kĕntjĕng. Ook deze is van mĕngkoang gevlochten (volgens den diagonalen éénslag) en dient als padizak.

Over het algemeen worden deze groote zakken op Banka ook wel lèpèh genoemd. Sigarettenkokers of tabakskokers heeten op Banka sĕpin en worden evenals de kĕkĕmĕls (doosjes voor gambir en tabak, en bestemd voor de bĕbakir; zie hoofdstuk: Manden) volgens dezelfde methode gevlochten en met supplementair doorgestoken, zwarte kĕrpoeakbastreepen versierd. De kĕkĕmĕl heeft b.v. een deksel, dat tot dorens is uitgevlochten, een sierwijze, welke ook op het vasteland van Sumatra voorkomt.

In de Maleische landen van de residentie Oostkust van Sumatra kent men van pandan, — volgens den diagonalen éénslag gevlochten, — zakjes, welke vormen hebben van visschen, vogels of vruchten en als bergplaatsen van ĕmping (gestampte, jonge rijst) dienen. Deze zakjes zijn gewoonlijk niet in den handel. De Karo Bataks (residentie Oostkust van Sumatra) onderscheiden hun pandanzakken al naar gelang van den vorm in kampil bĕroe bĕroe, kampil tandĕk en kampil mata mata; veelal zijn ze van pandan gemaakt en met supplementaire, roode en zwarte reepen versierd tot patronen, die groote overeenkomst hebben met Atjehsche motieven.

De eenvoudigste zakken (kampil) van Borneo, waarin padi wordt vervoerd, zijn gevlochten van poeroenbies, meest volgens den diagonalen tweeslag. Zeer fijn kunnen de èpoks of sigarenkokers van Koeala Kapoeas zijn; deze worden van rotan gevlochten.

In Zuid-Celebes zijn de zakken, kadoe, meestal van nipahblad volgens den éénslag gevlochten en heel eenvoudig.

Een zak voor provisiën heet in de Noorderdistricten balasse. De balasse bérassa dient voor de bewaring van bĕras of rijst. Kleiner zijn: de poesa, een kalkzakje, de kanroepi, een zak voor jonge padi, de balasse dowé, geldzak, de pamonéang kanaré de kanarizak, enz. Zij zijn alle volgens den éénslag van lontar gevlochten.

Ook op Boeton worden veel balassé's vervaardigd. Een harskoker, dama datoe, is een holle bamboekoker, die met recht patroonvlechtwerk van gekleurde lontarbladreepen omvlochten is; zoo'n dama datoe behoort in de Oosterdistricten tot de rijkssieraden. Mooier en fijner zijn de sigaren- en sigarettenkokers, die in Bone en Tanette van anĕmi of alĕmi en in Balangnipa en Sindjai (Oosterdistricten) van paardenhaar (boeloe djarang, Makassaarsch, en boeloe anjarang, Boegineesch) gevlochten zijn. De schering van de paardenharen sigarenkokers van Balangnipa en Sindjai is van oera tala (Makassaarsch), of oerê tâ (Boegineesch), enkel wordt als inslag wit of zwart paardenhaar gebezigd. Deze sigarenkokers, welke over het algemeen zeer gewild zijn, worden op ongeveer dezelfde wijze gevlochten als de Makassaarsche en Boegineesche songko's (zie hoofdstuk: Hoeden). Men brengt er versieringen op aan middels patroonvlechting (zie hoofdstuk: Patronen). Om den top van den sigarenkoker zooveel mogelijk te versterken, wordt de paardenharen inslag, waarmee men het vlechten begint, verdubbeld. Evenals bij de vervaardiging van songko's gebruikt men bij het vlechten van sigarenkokers houten leesten, in dit geval paarsgewijs, omdat de sigarenkoker uit twee, in elkaar schuifbare deelen bestaat.
Aangezien het deksel een breederen omvang moet hebben dan den bodem, is ditzelfde ook het geval met het paar leesten.
De kunst, om met fijn paardenhaar te vlechten, is in de Oosterdistricten achteruitgeraakt, vermoedelijk wegens het geringe debiet van de voorwerpen, welke vervaardigd worden. Nu bestaat te Balangnipa nog maar één oude vlechter, die sigarenkokers ad *f* 4.— op bestelling maakt en er drie van in een maand leveren kan. Men ziet hieruit, hoe langzaam deze soort vlechtarbeid vordert. Door eenige jongere krachten bij den eenig overgebleven vlechter in de leer te doen, zal men de kunst van het vlechten met paardenhaar voor een ondergang kunnen behoeden.
Behalve deze kokers kent men de grovere lopa lopa tĕmbako (kleine tabakskokers), van lontarblad gevlochten en voor dagelijksch gebruik.
Een zeer eenvoudige zak, bij de Toradja's in Midden-Celebes in gebruik, en volgens den diagonalen éénslag van lĕlangi (gĕbang) gevlochten, is de z.g. rombe; deze dient als bewaarplaats van rijst (ontbolsterd of niet). De rand hiervan is volgens den sierslag 'ndapĕngisi (d.i. van tanden voorzien; zie bij sierslag, hoofdstuk: Vlechtmethoden) gevlochten.
Kleiner is de kapipi; deze is trouwens een soort zak-sirihtasch, plat en met deksel, en gewoonlijk van gekleurde en ongekleurde tioe-reepen vervaardigd, welke door de Toradja's tot patronen worden gevlochten.
De sigaren- of tabakskoker heet in Mongondou en in de Minahassa kampi. De Tondano'sche kampi's hebben om hun oranje-roode en gele kleuren, om hun eigenaardige motieven en om de wijze, waarop zij vervaardigd worden, eenige bekendheid. Zij bestaan uit 2 ronde kokers, waarvan de eene over den andere kan worden geschoven.
De opzet of papoempoenan van zoo'n sigarenkoker is het midden van den bodem en wordt aldus gemaakt:
Men plaatst 16 reepen naast elkaar en bindt ze in een rij naast elkaar vast, opdat ze naast elkaar blijven en een niet verschuifbaar vlak vormen. Van elk vlak worden 8 reepen op de helft omgebogen, en beide vlakken in elkaar geschoven. De 2 × 16 reepen gaat men vlechten tot parĕndai (recht vlechtwerk), en als nu hiervan een vierkantje verkregen is, vlecht men rond, d. w. z. de dwarse reepen rondom de lengtereepen, totdat men het cirkelvlak van den bodem verkrijgt. Eerst dan worden de reepen omgebogen en gaat men met pawarat (diagonaal vlechtwerk) voort tot vorming van den wand. Men past den eenvoudigen éénslag of papĕlahsahkĕn toe. Bij het vlechten van den wand gebruikt men een houten leest, de z.g. wĕwolaän.
De rand ontstaat door ombuiging en insteking der reepeinden. Figuren worden gevormd door supplementaire doorsteking (zie hoofdstuk: Vlechtmethoden).

Op de Tondano'sche kampi's nu, welke een oranje-rood lichaam hebben, worden meestal gele reepen op de masoeit wijze (d.i. door de supplementaire reepen telkens, wanneer zij onder een gewonen reep doorgestoken zijn, éénmaal om te draaien) tot eenvoudige motieven (soms ver-Europeescht) tusschengestoken.

Een gewone zak heet in Gorontalo en Limbotto balati (vergelijk hiermee het reeds genoemde Boegineesche woord balasse).

De strootjeskoker of de toewanga lo hawoe wordt er eenvoudig van klapperbladeren gevlochten volgens den diagonalen éénslag.

In Masarété (residentie Amboina) heet de sigaren- of tabakskoker proso roko of proso bako; deze is volgens den diagonalen éénslag van pandan gevlochten en met tusschengestoken banen van gele, roode of zwarte reepen versierd.

Een van bamboe gevlochten en met schelpjes versierde, Alfoersche tasch, bij Wahaaische vrouwen in gebruik, is de wasakéké, waarin sirih, pinang, enz. gedragen worden.

Op ongeveer dezelfde wijze is de Key'sche sirihtasch of snoat gemaakt, plat, langwerpig-vierkant taschje met deksel, volgens recht patroonvlechtwerk van roode, zwarte en ongekleurde lontar- en koliereepen. Dikwijls is de wand versterkt door omwikkelde, gekleurde reepen (versierende spiraalslag; zie hoofdstuk: Vlechtmethoden).

Fig. 294. Gevlochten zak van waroe-vezels (nokeng) van Doreh.

De platte tabaksdoos of tasch van Wetter heet koloe; dikwijls wordt dit voorwerp versierd door supplementaire tusschensteking van donkerbruine en roode reepen, waarmee geometrische figuren van menschen, enz. worden gevormd.

Meer voor het huishoudelijk gebruik dient op Wetter de dakar, een fleschvormige, volgens den diagonalen éénslag van kolieblad gevlochten zak voor het bewaren van rijst. Een gewone zak van gĕbang bladeren heet in het Rottineesch soka en in het Timoreesch sokan.

Veel werk besteedt men in Béloe (residentie Timor) aan de vervaardiging van de koba (tabakskoker). [1]

Men onderscheidt deze, van fijne lontarbladreepen gevlochten tabakskokers in: koba lalosoen (ronde tabakskokers) en koba kakabit (platte sigarenkokers). Zij zijn middels doorgaand vlechtwerk tot geometrische figuren gevlochten.

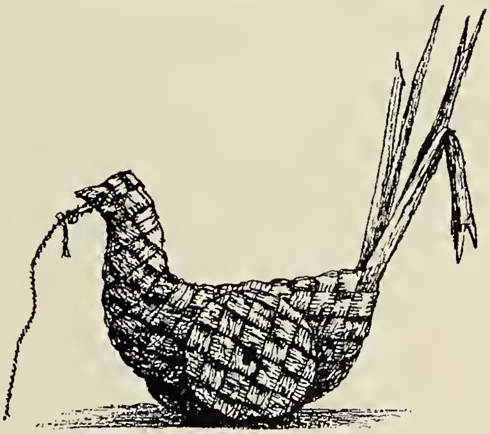

Fig. 295. Speelgoed uit Grĕsik.

De Soembanees heeft zijn van lontar of pandan, gewoonlijk volgens den diagonalen éénslag gevlochten tasch of zak, welken hij op reis meeneemt. In zijn „Bijdrage tot de kennis van taal, land en volk op het eiland Soemba" noemt de heer S. Roos den Soemba'schen zak kaloembo. Deze platte zak is niet altijd gevlochten van den bast van den boom Piengi soma (in het gebergte

(1) Rottineesch: ko-o-anak; Timoreesch: senipi.

van Massoe voorkomend), maar gewoonlijk van pandan met een binnenbekleeding van lontar. Zoowel de buiten- als de binnenzak is volgens den gewonen, diagonalen éénslag vervaardigd en supplementair doorstoken met bruine reepen van genoemde bastsoort. Deze supplementaire door- of tusschensteking geeft slechts heel eenvoudige patronen te zien of bedekt driehoeksgewijze elk der onderhoeken van den zak, welke in plaats van met bastreepen ook wel met gekleurde garens worden bewerkt. Versiering tot motieven van paardjes, vogels, enz. wordt op den zak ook aangebracht door het opnaaien van gekleurde garens.

Fig. 296. Links boven: 2 manoe-manoe (kinderspeelgoed in den vorm van vogels) uit Bikeroe. Materiaal: roode, gele en groene lontarbladreepen. Rechts boven: een doeri-doeriang (mandje in den vorm van doerianvrucht) uit Bikeroe. Gekleurde lontarreepen. Beneden: een sasapoeloe (bundeltje vruchtnabootsingen) uit Tominibocht. Gekleurde lontarreepen.

Aan de bovenhoeken wordt een stuk rood goed of geklopte boomschors bij wijze van draaglint vastgehecht, terwijl nu en dan de zak aan één der hoeken ook nog wel met paardenhaar versierd wordt.

„Deze zak", schrijft de heer Roos in het hierbovengenoemde werk, „is de tampat sirih van den Soembanees; zij is breed $2^1/_2$ en diep 3 Nederl. palm en hangt onder den rechterschouder door middel van een touwtje, dat op dienzelfden schouder rust. Moge zij niet altijd voorzien zijn van sirih, hetzij versche of gedroogde, de pinang ontbreekt nimmer, evenmin als de kalk. De kalk wordt in een afzonderlijk zakje, in de kaloembo gedragen, bewaard. De kaloembo verlaat den man nooit anders, als wanneer hij haar voor een oogenblik ruilt tegen die van iemand, dien hij ontmoet. Elk bedient zich uit de hem als beleefdheidsbewijs aangeboden zak, en de eigenaar neemt zijn kaloembo onmiddellijk weer terug. Hij slaapt er zelfs mee."

Het Soembawa'sche sirih- of tabakszakje, van lontar gevlochten volgens den diagonalen éénslag, wordt ketèpa genoemd. In Doreh (Nieuw-Guinea) is de nokèng bekend, een van waroe vezels gevlochten zak, vervaardigd volgens den diagonalen éénslag, die hier en daar voor het doen ontstaan van sierranden, in de ijle drierichtingsmethode overgaat. De nokèng is van een hengsel voorzien, welke op primitieve wijze volgens de trawang methode gevlochten is, en waarvan de uiteinden aan den rand van den zak vastgehecht zijn.

S p e e l g o e d. Bekend is de van l o n t a r blad gevlochten vogel, (fig. 295), die veel in Grĕsik en op Madoera gemaakt wordt. De vogel, door welks lichaam een as met twee wieltjes van l o n t a r-bladstelen gestoken is, is een stuk speelgoed, dat in Oost Java op pasars te koop wordt aangeboden. (¹)

Het kinderspeelgoed van de Lampongs heeft vormen van allerlei dieren en is van klapperblad gevlochten. Ook de van jong klapperblad gevlochten k ĕ t o e p a t s of rijstkorfjes (s a k o e b a l t a n d o k) dienen als zoodanig, hetzij afzonderlijk, of in trosjes bijeengehangen.

De r a g o is een bal, die bij het, door de Mĕnangkabauers zoo geliefde voetbalspel, s i p è r a g o, gebruikt en van r o t a n gevlochten wordt.

In Midden-Sumatra worden ook wel de hangers en de k a m b o e t b a r a n g-k e i (zie hiervoor in dit hoofdstuk) als speelgoed gebruikt.

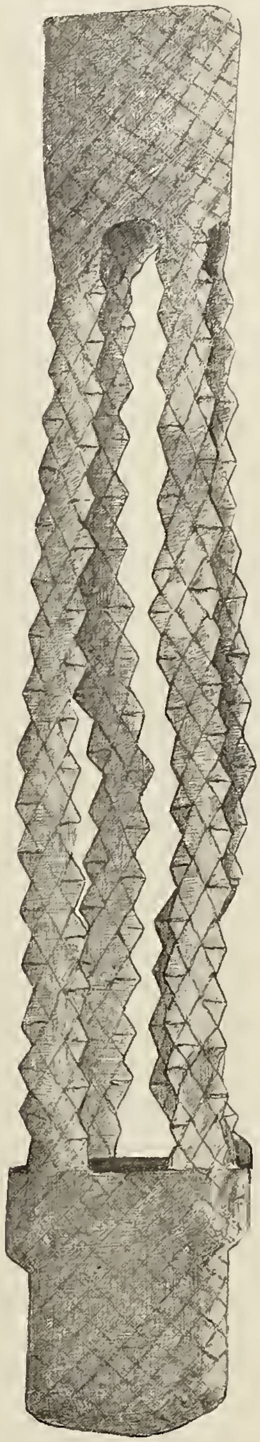

Fig. 298. Hanger van de Padangsche Bovenlanden.

In Zuid-Celebes kent men als speelgoed de van gekleurde lontarbladreepen gevlochten dierfiguren, zoo b.v. de m a n o e m a n o e, (vogels; vergelijk hiermee het Javaansche woord ma-nŏek voor vogel), de t é d o n g t é d o n g (geitjes), enz. Voorts de g é t j o g é t j o (een gevlochten rammelaar, die met k ĕ m i r i-noten gevuld is, en in Boeton b o e t o l o of a n n a n n a n o e s a genoemd wordt).

Fig. 297. Speelgoed uit Midden-Sumatra.

Ook de r a g a of voetbal is er bekend.

Dezelfde nabootsingen van dieren en vruchten, welke in Zuid-Celebes volgens de a n a n g s i e n t o (met stekels; zie s i e r s l a g bij hoofdstuk: Vlechtmethoden) gevlochten zijn, treft men ook aan in het Noordelijk deel van Midden-Celebes (Tominibocht, Donggala), zoo b.v. de nabootsing van a n a n a s, de b o e a h b o e t o e n e, de s a s a p o e l o e, enz. (fig. 296).

In de Minahassa noemt men ze w i n o e s a; ook deze zijn volgens denzelfden s i e r s l a g vervaardigd.

Menschfiguren, uit bladreepen gevlochten, komen hier en daar in den Archipel hetzij als speelgoed, of als zaken voor, waarmee men booze geesten e.d. weert. Zoo heeft men op Flores voor Nitoe, den veroorzaker van ziekten, een offer, bestaande in een, uit eenige bladreepen gevlochten poppetje, en op Saleyer een ronden hanger met poppetjes, gevlochten van hetzelfde materiaal, als middel, om cholera en pokken te bezweren. (Afbeeldingen dezer voorwerpen komen voor in Jacobsen's „Reise durch die Inselwelt des Banda Meeres").

Voorts in Sumatra's Oostkust en ook in Borneo korfjes en mandjes, in vruchtfiguren, en waarin men de ĕmping (jonge, geplette rijst) opbergt.

H a n g e r s. Hangers komen op Java alleen in Anjĕr voor, waar bij de vervaardiging van al het vlechtwerk een sterke Lampongsche invloed is te bespeuren.

Met hangers worden hier bedoeld de aan elkaar vastgevlochten reepen,

(¹) Dergelijke vogelfiguren-op-wielen, maar van hout, zijn gevonden in Yezo, in oud-Egyptische graven, in Mycenae, in Noorwegen (Vide: A curious Aino toy bij Edw. S. Morse; Bulletin of the Essex Institute. Vol. XXV). De gevlochten vogelfiguur is als speelgoed ook bij Indianen bekend, en precies eenzelfde exemplaar als op Java bij kinderen in gebruik, is afgebeeld op pag. 244, IIe deel van Dr. Theodor Koch-Grünberg's werk: Zwei Jahre unter den Indianern.

welke een voorwerp vormen, dienend, om er een bord op te leggen, een schotel, glas, kěris, enz. in te plaatsen, en dat ergens aan opgehangen kan worden.

De algemeene benaming daarvan op Sumatra, waar zij veel in gebruik zijn, is gantoengan (gantoeng beteekent: ophangen).

Evenals bij het trawang of à-jour-vlechtwerk ziet men de luxe van hangers toenemen, al naarmate men op Sumatra noordelijker komt. Zij worden versierd met djali-vruchtjes (andjalei), wol, katoen, bladkoper, enz.

Zoo kent men in Anjěr de tjoengtjoengan of imah imah kěris, tot het ophangen van de kěris.

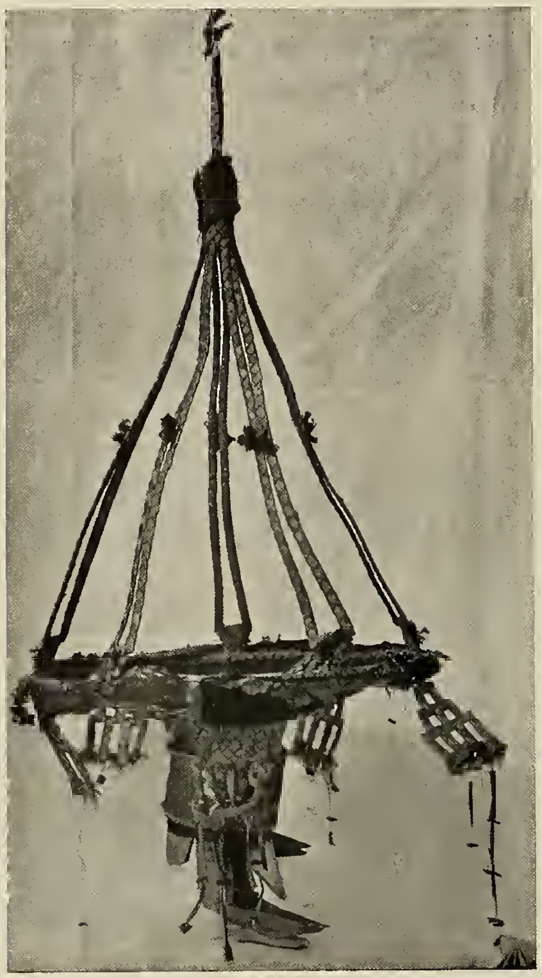

Fig. 299. Een antoeng-antoeng of gantoeng-gantoeng (hanger) van XIII en IX kota (Solok). Materiaal: pandanblad; versiering met bladtin, enz.

De tjoengtjoengan of imah imah kěris is soms 2 M. lang en $1\frac{1}{2}$ d.M. breed en wordt aan een stijl in huis opgehangen. Zij heeft vier of meer openingen (spleten), waarin de gasten de krissen (met scheeden) steken, als zij die om de een of andere reden in huis niet dragen mogen.

De salangs zijn voorwerpen in den vorm van platte, à jour gewerkte mandjes met twee loodrecht op elkaar staande hengseltjes; ze worden altijd gemaakt van den glimmenden, tevens zachten binnenbast der bamboe, en dienen, om er verschillende voorwerpen in op te hangen. Naar den aard hiervan noemt men ze salang gědah (flesschenhanger), salang bokor (spoelkomhanger), salang paidon of siki (kwispedoorhanger), salang tjlobong (stopfleschhanger). De salang sèndok (lepels-hanger) is evenals de tjoengtjoengan lang. Terwijl echter deze laatste vertikaal wordt opgehangen, bevestigt men de salang sèndok door spijkers horizontaal tegen den wand. De salang is een gevlochten band, ± 2 M. lang en 0.75 M. breed, met openingen er in, waardoor men de lepels steken kan.

Hangers heeten in de Lampongsche districten siki siki; meestal zijn ze van open bamboe vlechtwerk (trawangan) en bestaan ze uit drie of vier à jour gevlochten reepen, aan de ondereinden waarvan zich een mandje bevindt, waarin een kěris, een glas, een potje of een flesch enz. geplaatst wordt (fig. 300 en 301). Men vlecht de siki siki ook wel van de binnenreepen van bamboe. Eigenaardig zijn soms de mandjes, die een deel uitmaken der hangers. De dubbele inslagreepen zijn op bepaalde plaatsen als met nagels ingekeept, inderdaad omgedraaid, zoodat een binnenwaartsche vouw ontstaat, de dubbele reep naar boven in een punt uitloopt en een driehoekige opening vrij komt. (Zie bij vlechtmethoden).

In Djambi noemt men een hanger antoeng; (in Singkarah antoeng of gantoeng gantoeng); deze wordt er van pandan gemaakt.

Evenzoo van pandan is de dewang galeta van Kroë, een hanger voor schotels, potten, enz. Opmerking verdient, dat de lange reepen, drie of meestal vier in getal, waaraan het mandje voor opberging van het eigenlijke voorwerp, (bord, schotel, kěris, enz.) hangt, gevlochten zijn volgens de vierrichtingsmethode, in het hoofdstuk over vlechtmethoden omschreven.

Van de hangers uit Kroë wordt hier nog genoemd de dewang pinggang, bordenhanger, welke eigenlijk een heel anderen vorm heeft. Men zou de dewang pinggang kunnen vergelijken met een portefeuille, bestaande in twee ronde bladen, waartusschen de borden worden gestoken. Elk zoo'n blad bestaat uit een rotan ring, die opgevuld is met het rondgaand vlechtwerk van rĕsam draadjes. (Zie hoofdstuk: Materialen).

Fig. 301. Een siki-siki gantoengan (krishanger) uit de afdeeling Ketimbang (Lampongsche districten).

In de Padangsche Bovenlanden wordt van de gantoengs of antoeangs veel werk gemaakt.

Sirihrolzakken. Deze zijn eenvoudige, vlakke stukken vlechtwerk, soms à jour, en uitloopend in een punt, waaraan een touw is bevestigd. Zoo'n stuk vlechtwerk, waarop men de sirih plaatst, wordt gewoonlijk opgerold tot een klein zakje of bundeltje, waaromheen ter bevestiging een touwtje wordt geslagen.

Fig. 300. Een flesschenhanger uit de afd. Ketimbang (Lampongsche districten).

In Sumatra komen ze veel voor; in Djambi b.v. noemt men ze tapan goeloeng sirih (in de Padangsche Bovenlanden eenvoudig: goeloeng sirih) en zijn ze van pandan gevlochten. Ze worden dikwijls versierd met fluweel, kraaltjes, loovertjes, enz.

In Solok noemt men de hangers ook wel katang katang of antoeng antoeng; in den regel zijn zij zoo groot, dat men er een kom in kan ophangen, waarin dan rijst, gebak, of iets anders bewaard wordt. Zoo bestaat een antoeng antoeng, welke ook wel eens tot versiering van huizen vooral bij feestelijke gelegenheden dient, uit een ring van pandan vlechtwerk, die aan koorden aan hetzelfde vlechtwerk is opgehangen. Aldus is het Alahan Pandjangsche model, dat gewoonlijk met papiertjes, katoentjes, djali-vruchtjes, enz. versierd is.

De z.g. adjèng sarai zou men een ingewikkelde gantoeng gantoeng kunnen noemen.

In den verklarenden tekst van den ethnografischen atlas van Midden-Sumatra zegt A. L. van Hasselt er van: „Een huissieraad, om op te hangen, van pandanblad gevlochten, met katoenen lapjes belegd, en versierd met franjes van kralen, afgewisseld door ronde stukjes katoen. Aan de franjes hangen waaiertjes van geknipt papier. Het middelste gedeelte van de adjèng sarai vormt een koker, dien men met rijst, baré, vult, wanneer zooals bij sommige feesten geschiedt, de adjèng aan verwanten en vrienden ten geschenke wordt gebracht."

Een andere soort sierhanger, in Alahan Pandjang in gebruik, heet kapiting, omdat die lijken moet op een kapiting of kreeft; of moesadjid, naar de gelijkenis op een misdjid; balim-

bing, naar de gelijkenis op de balimbingvrucht, enz. Voorts worden de gantoeng gantoengs gemaakt om er kopjes, schoteltjes, borden of flesschen in op te hangen.

Ook in Loeboek Sikaping dient de gantoeng gantoeng als huisversiering of kinderspeelgoed. In het mandje der gantoeng gantoeng plaatst men gewoonlijk een schoteltje of kopje, waarin nu en dan een citroen wordt gedaan. Een aardigheid is dan, dat de jonge dame des huizes den citroen even door gasten laat beruiken. De gantoeng gantoeng treft men ook gewoonlijk aan in huizen, waar huwbare dochters zijn, die dat voorwerp vlechten. Vandaar, dat dit versieringsartikel niet op de pasar te koop is.

In Atjeh heeten de hangers eumpang salang of ook wel eens gantoeng gantoeng; er bestaan evenzoo verschillende vormen van, al naar gelang van het voorwerp, dat men er in hangen moet.

Over de Banka'sche permainan landjoeng is wegens haar eigenaardige beteekenis en bijzonder doel uitgeweid in het hoofdstuk over mandenwerk.

Fig. 302. Een presenteerblad uit de Noorderdistricten van Celebes. Materiaal: Roode, groene zwarte, violette en ongekleurde lontarbladreepen.

Ook op Borneo worden hangers (gantongs) voor borden, enz. gemaakt, doch zij zijn vrij grof.

De hangers van Zuid-Celebes zijn van rotan ijl gevlochten en dienen slechts voor huishoudelijk gebruik. De bantalang okong wordt opgehangen als bewaarplaats voor borden en kan dus tevens als etensdrager fungeeren. Ook op Boeton is zoo'n bantala bekend, waarvan de reepen volgens de vierrichtingsmethode vervaardigd zijn. De djala djala rantang is een plat mandje, met een, als een net geknoopt touwwerk, waaraan men de mand ophangt; men plaatst er een rantang (zie hoofdstuk Manden) op.

Bij de Toradja's is eveneens een hanger of gĕntoenga (vergelijk hiermee het woord gantoeng) bekend, welke gewoonlijk geheel van gĕbang gevlochten is; het mandje, waarin of waarop men het bord of den schotel plaatst, is gemaakt volgens den éénslag, en de reepen, waaraan dat mandje hangt, zijn gevlochten volgens de vierrichtingsmethode.

Ook in het Noordelijk deel van Midden-Celebes (Tominibocht, Donggala) is de hanger of gĕntoengan bekend.

In het Rottineesch heeten bordenhangers loloek en in het Timoreesch boki.

Op Solor noemt men een van lontarblad gevlochten hanger voor potten en ander keukengereedschap wodjong; is er een mandje aan bevestigd, om er visch e.d. in te kunnen bewaren, dan noemt men den hanger: désa bawodjong.

Kussens. Wat de lapie tilam songkè voor Agam is, (zie hoofdstuk Matten), zijn de bantal bĕsoesoen in Lientau en Boea (afdeeling Tanahdatar). Deze bestaan uit kussens, welke bij feestelijke gelegenheden als rugsteun gebruikt worden en van pandan gevlochten zijn. In het midden zijn zij uitgewerkt (à jour) en onder deze trawangan versierd met bladgoud. De kussens worden gevuld met droge mos of padistroo.

De bantal sandaran van Solok zijn eveneens van pandan en in het rond gevlochten. Van één zijde is het vlechtwerk opengelaten, om de bantal te kunnen opvullen. In Loeboek Sikaping noemt men zoo'n kussen labi labi. Op dezelfde wijze wordt op Banka de bantal van mĕngkoang gevlochten (zie hoofdstuk: Materialen). De omboorde rand van zoo'n bantal wordt oengkoe genoemd. De spleet aan den bovenkant, waardoor men het kussen met mos, gras, hooi, enz. opvult, heet loebang njawa (letterlijk: gat, om adem te halen).

Presenteerbladen. Gevlochten presenteerbladen treft men veel aan in Zuid-Celebes. Zij worden gemaakt van lontarblad, meestal volgens de gecompliceerde omslingeringsmethode (tjalodoeng). Men bouwt ze ongeveer op als den bodem van een Zuid-Celebaansche mand (zie hoofdstuk: Mandenwerk). Steeds worden concentrische ringen volgens genoemde methode aangevlochten, totdat men een voldoende rond oppervlak verkregen heeft. (fig. 302).

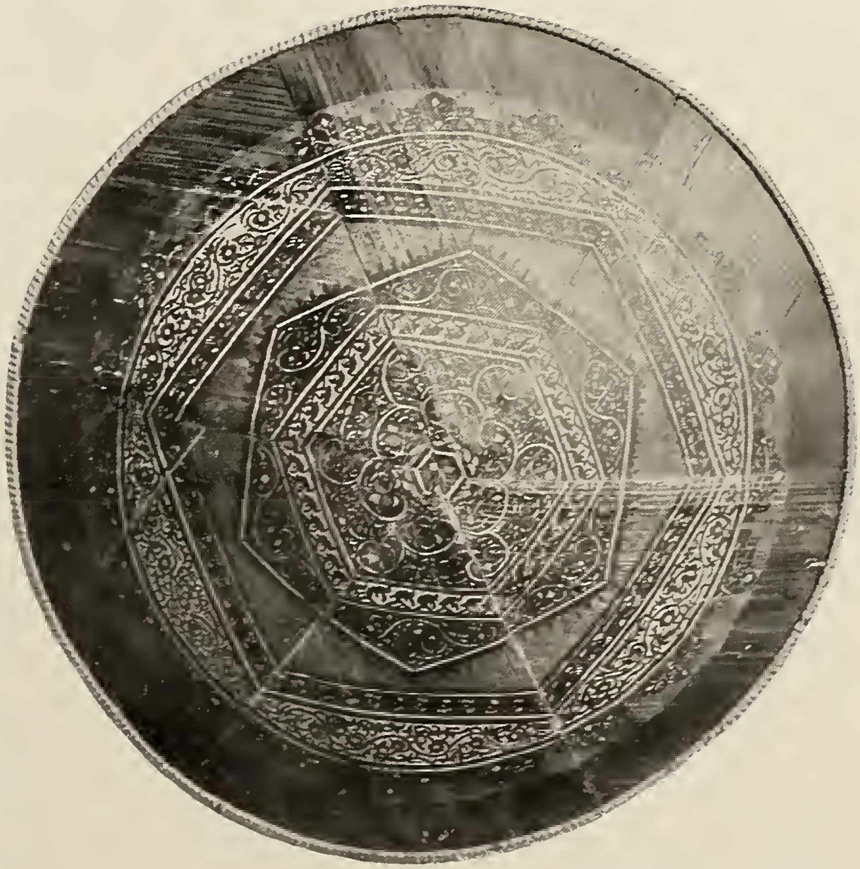

Fig. 303. Beschilderde toedoeng van Riouw.

Dikwijls maakt men gebruik van verschillend gekleurde reepen, die op het presenteerblad de een of andere teekening weergeven (ruit- of sterfiguur). Zoo'n voorwerp heet in Zuid-Celebes padinging dinging (Boetoneesch: londjo londjo); men legt er voor den gast de paloeloe (het servet) op. De paloeloe njioemoeng is een berookte doek, welke bij voorname Makassaren en Boegineezen na het diner op een tampat toeala (gevlochten presenteerblad) rondgebracht wordt, opdat men met den doek de handen afvege en ze van vischlucht enz. zuivere.
In de Oosterdistricten spreekt men ook wel van papado kokang paloeloe (servettenblad), ter onderscheiding van de papado kokang lampa (of lampang), waarop men de lampa of het bord presenteert.
In Wetter (residentie Amboina) is als presenteerblad, — ook wel als wan dienend, — bekend: de papoëoe, volgens de dichte drierichtingsmethode gevlochten, met zeshoekigen bodem en zeer lagen wand, die evenals de bodem met omwikkelde staafjes versterkt zijn (versierende spiraalslag.
De papoëoe aut dient op Wetter, om pinang en sirih op te dienen. De bodem is volgens de drierichtingsmethode gevlochten, maar bij de vorming van den wand zijn de bodemreepen in drieën gespleten en wordt daarmee met recht vlechtwerk voortgegaan. Met supplementaire, roode en donkerbruine reepen is de bodem tot een geometrisch figuur doorvlochten. Ook op zulke voorwerpen treffen we den versierenden spiraalslag aan.

Op Soembawa heet het presenteerblad evenals in Zuid-Celebes padinging; het heeft ook precies denzelfden vorm als de Makassaarsche of Boegineesche padinging.
De Soembawa'sche padinging is gevlochten van lontarblad volgens de dichte drierichtingsmethode, waarmee wel eens een ijle drierichtingsmethode wordt gecombineerd. Ook treft men er soms heel eenvoudig trawang vlechtwerk op aan (vide hierover in het hoofdstuk: Vlechtpatronen).
Als versiering worden gekleurde, supplementaire reepen tusschen gestoken tot patronen, welke op Molukschen invloed wijzen.

DEKSELS, VLIEGENDEKSELS, ENZ.

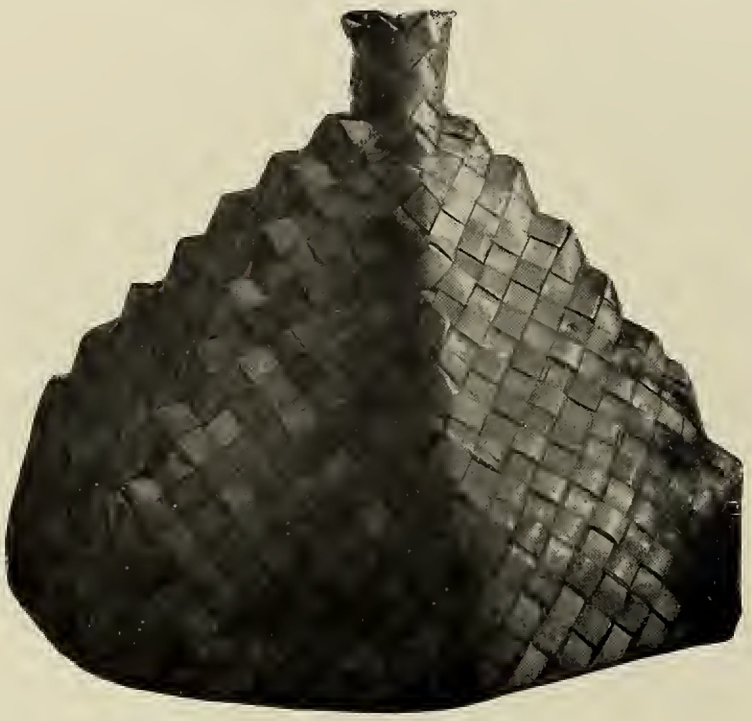

Fig. 304. Een pasompo poenroeng, vliegendeksel, van de Noorderdistricten van Celebes. Ongekleurde lontarbladreepen.

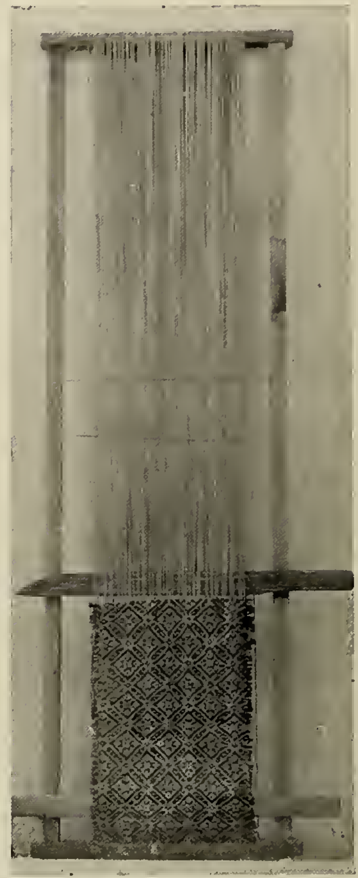

Fig. 306. Pamèdangan voor het vlechtweven van stukken recht-patroonvlechtwerk ten behoeve van toedoengs of vliegendeksels. Afkomst: Laboeanroekoe.

Deze treft men op Java weinig aan. De allereenvoudigste vliegendeksels zijn de Lampongsche panganans, vierkante stukken vlechtwerk, ongeveer 2 d.M^2 groot, en waarvan de randen tusschen bamboes bevestigd zijn. Men legt de panganans op korfjes of schoteltjes, waarop spijzen voor de gasten zijn gelegd; zij fungeeren dus als vliegendeksels, en zijn dikwijls, evenals de rindings, in verschillende patronen gevlochten. In Atjeh is de sangé bekend, een vliegendeksel van pandan of nipah gevlochten.

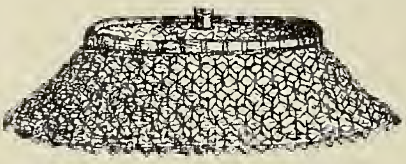

Fig. 305. Een pasompo tallang.

In Riouw draagt het den naam van toedoeng sadji, welke geel, rood en zwart geverfd wordt tot toempalfiguren, die al naar gelang van de vlakvulling boenga kondoer of sikoe këloewang heeten (fig. 303).
Heeft de Riouw Archipel in zijn à jour matten en zakken overeenkomst met Sumatra's Oostkust en Tapanoeli, in zijn supplementaire patroonvlechtsels met Atjeh, in zijn gekleurde vlechtpatronen met Java, in zijn klein mandenwerk (vooral van de Anambas- en Natoena eilanden met

Celebes, ook in de pandan vliegendeksels van dezen Archipel treft men iets bijzonders aan, nl. het volgens de anjam gila of dichte drierichtingsmethode gemaakte vlechtwerk, waarin nog gekleurde reepen ter versiering zijn doorgestoken. Op het vasteland van Sumatra treft men deze versiering weinig aan. (Zij komt veel op Celebes voor, zooals later blijken zal).

Fig. 307. Een toedoeng (vliegendeksel) van Laboean-roekoe (Sumatra's O. K.).

En dan doen de segmentsgewijs van mĕnkoang reepen opgebouwde deksels van Indragiri door hun beschildering met drakenbloed denken aan de Borneo'sche, op ongeveer gelijke wijze, doch fijner beschilderde toedoengs (zie hoofdstuk: Hoeden). Ook op Banka is de toedoeng sadji bekend en heeft precies denzelfden vorm als het voorwerp, dat in Palèmbang gebruikt wordt, om bakoels toe te dekken. In Palèmbang is het echter van bamboe, op Banka van mĕnkoang bladreepen gevlochten.

Merkwaardig komt de vorm hiervan overeen met de deksels van Celebes. Er loopen van het handvat uit 6 of 8 ribben, welke door verbuiging telkens der reepen van dorens zijn voorzien. Precies zoo zijn dePalèmbangsche en Celebaansche voorwerpen van dien aard, zoodat in dit geval aan Boegineeschen invloed gedacht moet worden.

Het gebruik van toedoengs als deksels voor doelangs of schotels is in Sumatra's Oostkust algemeen bekend. Het vliegendeksel heeft hier een practisch nut, doch wordt eigenlijk voornamelijk als versiering gebruikt. Waar dit het geval is, laat het zich wel begrijpen. dat de toedoengs dikwijls zeer fraai gevlochten worden.

Fig. 308. Beschilderde toedoeng van bamboebast uit Kamparkiri.

Deze arbeid komt veel voor in het landschap Lima Laras en wel speciaal in de kampongs Lalang en Niboeng Angoes. De toedoengs van daar worden niet alleen plaatselijk verkocht, maar ook naar Padang Bedagei en Deli uitgevoerd.

Men maakt er eerst de bolle voering (sangai) van; als materiaal dienen gedroogde nipah- of pandan-bladeren, welke met ananasvezels, rotan of bamboe aaneengeregen worden (di samat). Dan wordt die voering overspannen met tot patronen gevlochten stukken recht vlechtwerk, voor het maken waarvan lange, ongekleurde reepen op een vierkant, houten raam (pamèdangan, fig. 306) worden gespannen

(di lilit). Die reepen vormen de schering van het rechte vlechtwerk. De inslag (pakan) van gekleurde reepen wordt dan ingevlochten tot patronen (boengo) en met een kleine houten sabel (bĕléro) aangeslagen ([1]).
Heeft men aldus op het raam een lap met patronen, dan wordt die afgenomen en in vierkante stukken geknipt. Deze stukken worden op de sangai gelegd en met reepen gekleurde bĕngkoeang vastgenaaid (di impit). De strooken bĕngkoeang, die over de bol van de toedoeng vastgehecht worden, heeten roesoek, terwijl de tusschen die strooken voorkomende figuren tingkĕp (vensters) heeten.
Nu moet alleen nog maar de rand (gĕgioe) worden aangebracht. Deze rand bestaat uit een ring van rotan, waaromheen men palmblad vlecht.

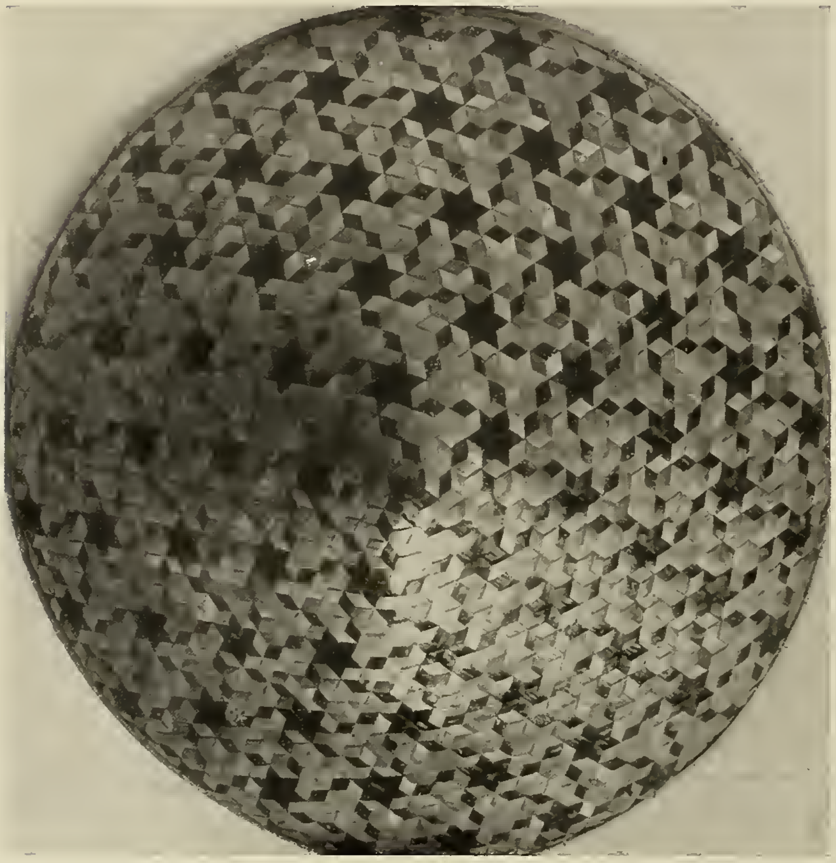

Fig. 309. Een toedoeng sadji (vliegendeksel) van pandanblad. Figuren van roode reepen. Van Indragiri.

Om extra mooie toedoengs (z.g. toedoeng bĕrkam) te vervaardigen, beplakt men ze met figuren van goudpapier. De aangeboden feestschotel (doelang) wordt met deze toedoeng bedekt, waarover dan een doelamak of toedoeng édangan komt, d.i. een met gouddraad geborduurde lap.
In de Kampar Kiri heeft men aan de Bio-rivier de nagaries Kotalamo en Loendai, waar het vlechten van toedoengs wordt beoefend; deze worden uitgevoerd naar Pajakoemboeh, Lima Kota en Kampar Kiri.
Die toedoengs hebben veel overeenkomst met de Riouwsche en Indragirische en worden gemaakt van breeden bamboebast, waarvan twee reepen kruisgewijs over den bol vastgehecht worden. Men teekent er eerst met roet de lijnen der figuren op, waarna het fond met djĕrĕnang of drakenbloed wordt ingevuld. Op de Riouwsche toedoengs komen aldus ingewikkelde motieven voor, welke behalve in zwart en drakenbloed-rood ook nog in geel en blauw worden uitgevoerd.
Sierlijke vliegendeksels of tĕtoedoengs worden van bingkoeang, pandan of palasbladeren op Borneo gemaakt (zie hierboven); ze worden met drakenbloed gekleurd en met garens, kraaltjes, knoopjes, mica, bladtin of schelpjes versierd. ([2])
In Zuid-Celebes worden zij van lontarblad gevlochten (volgens de drierichtingsmethode) en dan vaak met supplementaire reepen versierd of met katoen belegd.
Ten huize van voorname Makassaren en Boegineezen krijgt iedere gast, die aan een maal ge-

([1]) Deze methode is ook in de Minahassa bekend (vide hoofdstuk: Vlechtmethoden).
([2]) In het voorbericht van den catalogus van 's Rijks Ethnographisch museum te Leiden (deel I, Borneo) schrijft Dr. H. H. Juynboll, dat de versiering met schelpjes duidt op Melanesischen invloed.

noodigd is, bij het eten een koperen schaal voor zich, waarop rijst en verschillende toespijzen in schotels zich bevinden, en welke dan door zoo'n deksel is bedekt. De deksels voor sirih pinang, enz. heeten pasompo tallang; in de Oosterdistricten: atorong paloeloe, deksel voor het toedekken van het servet; de grootere soorten, waarmee men koperen presenteerbladen toedekt, worden pasompo bosara genoemd, zij hebben den vorm van een afgeknotten kegel en zijn voorzien van een gevlochten knop als handvat. Elders duidt men het deksel van groote presenteerbladen (tallang) meer terecht met den naam van pasompo (ook wel patongko) tallang aan. De kleine patongko, mutsvormig, dient als deksel voor een koperen blaadje met sirihpruimpjes.

Fig. 310. Een pasompo tallang, deksel voor sirih, enz. van de Noorderdistricten van Celebes. Materiaal: lontarblad. Sterversiering met supplementaire, roode en violette reepen.

In de Oosterdistricten b.v. geeft men aan dit voorwerp ook wel den vorm van een kroon, waarvan de onderste randen tot stekels of dorens zijn uitgevlochten (volgens den éénslag), terwijl het terrasvormige bovengedeelte volgens de dichte drierichtingsmethode gevlochten is.

Een patongko oerieng is een deksel voor een rijstpot (oerieng). Een tjietjiengkolé of tjakolé of tjakoleya is een kegelvormig deksel, dat soms boven wierook gehouden wordt, om er zekeren geur aan te geven. Vaak wordt dit deksel gevlochten volgens de dichte drierichtingsmethode (timpallang) en bovendien met gekleurde, supplementaire reepen versierd. Zulk een voorwerp behoort in Sindjai tot de rijkssieraden. De van gekleurde en ongekleurde roembia bladeren niet gevlochten maar samengestelde patongko's onderscheidt men in de patongko Bandjarra (het Bandjarmasinsche etensdeksel), welke inderdaad ook den vorm heeft van een Borneosche tětoedoeng, en de patongko Mandarra (het Mandarsche etensdeksel), die een eenigszins anderen vorm heeft.

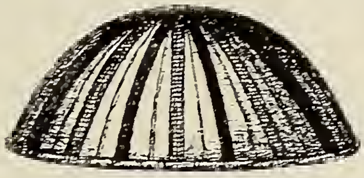

Fig. 311. Een patongko Bandjarra.

Een eenvoudig, van rotanstaven gemaakt deksel heet passasalakang en dient om het met kleeren boven een wierookpot te houden.

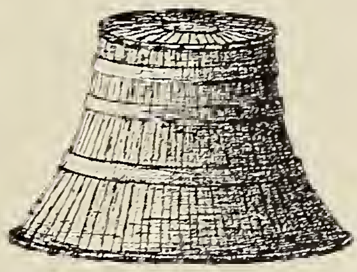

Fig. 312. Een patongko Mandarra.

Ongeveer als de patongko Bandjarra, zoowel in vorm en constructie, als in versiering, is de Boetonsche panamba, welke echter van koealbladreepen (gekleurde en ongekleurde) samengesteld is, en een gevlochten knop heeft. Het geraamte wordt gemaakt van pandan- bladeren, op den buitenkant waarvan gekleurde koealstrooken worden genaaid. Bij de grootere soorten wordt de wand in den regel in drie rondgaande afdeelingen verdeeld, door twee ronde, ongeveer 1/4 c.M. hooge rotanhoepels, die op het vlak vastgemaakt worden. Elke daardoor ontstane afdeeling of ring wordt verschillend met gekleurde of ongekleurde koealbladreepen belegd. De hoepels zijn gewoonlijk met zwarte reepen omwikkeld, terwijl ook nog extra versieringen worden opgenaaid in den vorm van toempals.

De mooiste panamba's zijn die, welke volgens de gecompliceerde omslingeringsmethode gemaakt zijn.

De panamba is zoo groot, dat men er een heel presenteerblad mee kan bedekken.
De kleinere deksels, die in vorm gelijk zijn aan de Boegineesche pasompo of patongko, hierboven reeds genoemd, heeten op de Boetonsche eilanden toetoebi (vergelijk hiermee het Maleische woord toetoep).
In Boläang Mongondou heet het vliegendeksel toedoe sadji (het Maleische toedoeng sadji); in Gorontalo en Limbotto: depoehoe.
De depoehoe is eigenlijk niet gevlochten, maar evenals de hierboven reeds genoemde patongko Bandjarra, van op elkaar genaaide, met aniline gekleurde silarbladeren gemaakt; zij kan tulbandvormig zijn, vierkant, enz.
De toedoeng sadji van Ambon is eenvoudig, kegelvormig, lijkt op een gewone toedoeng (hoed) of koekoessan (rijststoomer) en is volgens den diagonalen éénslag of tweeslag van bamboe gevlochten. In Masarété heet zulk een vliegendeksel samata.

Fig. 313. Een hanematan of haimatan (bordendeksel) uit Wetter. Materiaal: lontarblad. Versiering met roode en zwarte reepen.

Mooier zijn de haimatans of bordendeksels van Wetter (residentie Amboina). Door tusschensteking van supplementaire reepen zijn op de bordendeksels ingewikkelde, geometrische figuren gevormd.
In vorm en versiering komen deze haimatan's van Wetter veel overeen met de hanematan's van het nabij gelegen Timor. Vooral aan de Béloe'sche hanematan's wordt veel werk besteed; zij zijn van lontarblad volgens de drierichtingsmethode gevlochten en met supplementaire, gekleurde reepen versierd tot geometrische en dierfiguren.
In Jacobsen's „Reise duch die Inselwelt des Banda Meeres" komt over de vliegendeksels van Flores voor: „Doch spricht sich ein Sinn für den Schmück der Haüslichkeit in den geflochtenen Tellenhaltern aus, worin die Teller zum Schutze vor Insecten aufgehängt werden".
Eenvoudiger en zonder versiering is de Alorsche lampa, een vliegendeksel, dat vierkant en volgens den diagonalen éénslag van lontarblad gevlochten is.
De belatoe van Alor is rond, volgens de dichte drierichtingsmethode gevlochten, en dient als deksel voor een presenteerblad.
De Soembawa'sche tonggo (vliegendeksel) heeft een afgeknotten kegelvorm, wordt met gekleurde reepen en voor sultan en prinsen met zilverdraad en fluweel versierd.
De tonggo is veelal volgens de dichte drierichtingsmethode gevlochten. De tonggo oea is een kleiner deksel van ongeveer denzelfden vorm; zij wordt gebruikt, om er sirih mee te dekken. Groot is de tonggo naè, een deksel voor rijst.
Uit Doreh (Nieuw Guinea) is de tawef bekend, een volgens de drierichtingsmethode van lontarbladreepen gevlochten vliegendeksel, dat terrasgewijze opgebouwd en met roode en zwarte, supplementaire reepen versierd is. Het wordt voornamelijk bij feesten gebruikt.

Banden. Eigenaardig is de ikat pinggang, die in den Riouw Archipel in de Boven Gangsol

Plaat *F.* EEN HANEMATAN VAN BÉLOE.

in gebruik is. Deze buikband bestaat uit een platten, smallen reep bamboe, waarop schering en rondgaande inslag tot een patroon in kleuren gevlochten zijn.
Ook op Banka komt een soort gevlochten band voor, de z.g. tjapan (afgeleid van het Chineesche tja=wagen en phan=band) een draagband, om kruiwagens aan den schouder te hangen.
Voorts moeten hier de buikgordels of bobats genoemd worden, welke in Angkola, Palembajan, Loeboek Sipaking voorkomen; zij bestaan uit diverse scheringringen van rotan, waarvan de buitenste met den inslag omwonden is, welke slechts hier en daar de binnenste scheringreepen bedekt, zoodat men daarmee een ijl vlechtwerk verkrijgt.
De hoofdband van de bevolking van Enggano is een breede bastreep, welke met fijn vlechtwerk overtrokken en met kraaltjes versierd is. Dunne armbandjes en heupbanden, die met het sap van mĕngkoedoe rood geverfd en wit gëikat zijn, (¹) draagt men op de Mentawei- en Pageh eilanden.
De band, welke de bevolking dier eilanden draagt, om het haar bijeen te houden, lijkt op een servetring, is volgens den diagonalen twee- of drieslag gevlochten en soms met kraaltjes versierd. De armbandjes, meer speciaal van de Pageh eilanden zijn zeer dunne koordjes van rotan, welke omvlochten zijn.

Fig. 314. Timoreesche vlechtsters.

Behalve de banden der gantoengans of gantoeng gantoeng (zie hiervoor in dit hoofdstuk bij hangers), welke volgens de vierrichtingsmethode gevlochten zijn, behalve de draagbanden ook van Borneo'sche manden, welke banden volgens den éénslag gevlochten zijn, worden hier nog genoemd: de banden der Toradja'sche gĕntoenga, een hanger, eveneens volgens de vierrichtingsmethode vervaardigd. De ale der Toradja's is een van rotan en paka (rĕsam) gevlochten buikband voor meisjes en vrouwen; deze band wordt dikwijls zoo stijf om het middel gevlochten, dat het vleesch er onder en er boven uitpuilt.
Dergelijke banden of gordels (pĕnding of kabè pinggang) kwamen vroeger veel in Midden Sumatra voor. Waren zij van blad- of bambanba streepen vervaardigd, dan was de toegepaste vlechtmethode gewoonlijk de diagonale éénslag; bij het gebruik van rotan paste men de eenvoudige omslingering toe.
De Dajak versiert gewoonlijk de scheede zijner mandaus met strak gevlochten bandjes van rotan. Deze vertoonen meestal een navel, ontstaan door haaksche ombuiging van schering- en inslagreepen, die na het ontstaan van dezen opzet, in elkaar gevlochten worden.
Ook de soempitan of pijlkoker, de kruit- en kogelkoker (kelépai) worden met smalle of breede, gevlochten banden verfraaid (fig. 315 en 316).

(¹) Eerst wordt de rotanreep met smalle bladreepen losjes omwonden en daarna in de verfstof gedompeld, zoodat witte vlekken uitgespaard blijven.

Deze loopen niet altijd horizontaal, maar ook in zigzag over het vlak van den koker, dikwijls worden gekleurde reepen ingevlochten tot kunstige patronen.
Nu en dan is een bandje vervaardigd volgens de ijlerondbuigingsmethode; soms is het gewoon diagonaal patroonvlechtwerk, dat niettemin kunstig is, omdat het zich strak om den ronden koker bevindt.
Mooi rotan vlechtwerk (recht) heb ik aangetroffen om een bĕliantrom (ketoboeng bĕlian), waarop met witte en zwarte reepen toempalmotieven zijn aangegeven.

Fig. 315. Soempitan of pijlkoker met gevlochten rotanbanden van Mendalam-Kajan.

Behalve deze banden heeft de Dajak ook die, welke hij als lichaamssieraden gebruikt.
Een eenvoudige rotan band, met djĕrĕnang rood gekleurd en wit gëikat, is de lintoeng toelis. Deze wordt om de heupen gedragen. Gaat de Dajak op een sneltocht, dan geeft zijn vrouw hem een stuk van de lintoeng toelis mede, welk stuk na het gelukken van den tocht door hem om den pols gedragen wordt. Ook zijn bij de Dajaks banden bekend, die uit recht vlechtwerk bestaan. De Kajan kent dan nog b.v. de laboeng krawang, een volgens de vierrichtingsmethode gevlochten haarband, de gelan anjam, van rotan gevlochten volgens den diagonalen tweeslag, de simpej bitis, vervaardigd van recht vlechtwerk, bestaande in b.v. witte lengte- en zwarte omwindingsreepen (inslag).
Evenals de Dajak is de Toradja een meester in het vlechten van bandjes om wapenscheeden en handvatsels. Bij het vlechten van deze bandjes (welke ale worden genoemd) maakt de Toradja gebruik van een ijzeren els, posoe, waarmee openingen worden gewrongen tusschen de reeds gevlochten rotan, om een nieuwe lijn te kunnen doortrekken.
De tali bonto is een haarband, welke door vrouwen van den stam To Napoe (Tominibocht) gedragen wordt, en gevormd is door b.v. roode scheringreepen, welke hier en daar met gele en zwarte reepen omwonden zijn.
Mooi zijn de van lontar gevlochten banden, om het bamboezen keukengereedschap van Batjan, banden, die uit recht vlechtwerk bestaan, waarop gecompliceerde patronen voorkomen.
De Wahaaische ora is een hoofdband, die uit een pandanreep bestaat, welke eerst omwikkeld wordt met dunnere reepen, waartusschen tot recht vlechtwerk lange reepen worden ingestoken.
Op ongeveer dezelfde wijze is de Ceramsche hoofdband vervaardigd, welke gewoonlijk met kakatoea- of casuarisveeren worden versierd. Een andere soort hoofdband, op Ceram in gebruik, bestaat eenvoudig in een smallen rotanreep, welke te voren eerst op bepaalde plekken met de bladvezels van den loleba omwonden en daarna in de roode verfstof (een aftreksel van lepale bladeren) gedompeld wordt. Hierop is dus een soort ikat procédé toegepast.
Dergelijke hoofdbanden worden gebruikt door meisjes, bij het ontvangen van een kapitan, die uit den oorlog is teruggekeerd en een gesnelden kop bij zich heeft. (Afbeeldingen, waarin deze

dracht is aangegeven, komen voor in het werk van J. G. F. Riedel: De sluik- en kroesharige rassen tusschen Celebes en Papua").

De uit lontarbladreepen tot zeer eenvoudige motieven gevlochten Ceramsche schaamgordel heet ihawanie apane en wordt met zekere plechtigheid het meerderjarig geworden meisje aangedaan. Daarvoor geeft men een afzonderlijk feest, hetwelk op Ceram onder den naam van tanile hawanite bekend is.

Een soort band, eigenlijk kleine mat, welke uit lontarbladreepen tot hoewel eenvoudige, toch typische Moluksche patronen gevlochten is, is de lilisin of tantamoeri, waarmee de weduwen op de Aroe-eilanden haar partes posteriores bedekken. De schaamdeelbedekking dezer weduwen bestaat eenvoudig uit een soort franje van lontarbladreepen, aan een touw om de heup gebonden, en heet lilimona. Op diezelfde eilanden is een korte vrouwensarong bekend, onder den naam van kir. Zij is een van pandan volgens den diagonalen éénslag gevlochten zak, waarin de volwassen vrouwen van den achterwal (Watoelei) haar lichaam persen; dientengevolge krijgen zij binnenwaarts gebogen knieën, zoogenaamde X-beenen, en een waggelenden gang. Elke familie heeft op die sarongs haar eigen figuren, welke door geen andere familie gebruikt mogen worden (zie no. 6708 van den catalogus der ethnologische verzameling van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen). Die figuren zijn ingebrand en hebben dus een zwarte kleur. Op een der in het Bataviasche museum aanwezige kir's heb ik vischfiguren aangetroffen.

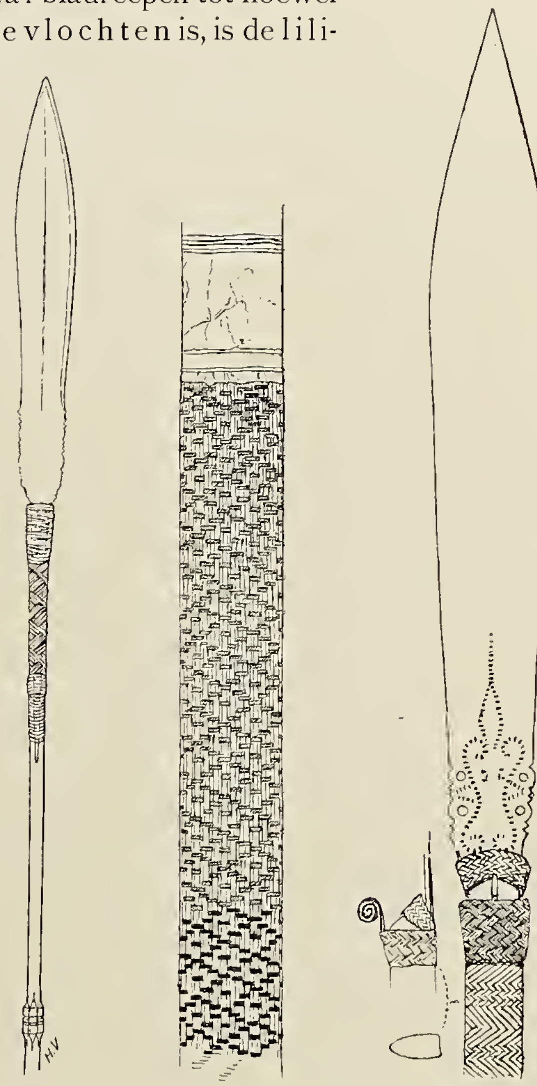

Fig. 316. Omvlechting van Dajaksche lansschachten uit Z. O. Borneo; aanwezig in 's Rijks ethnographisch museum te Leiden).

Ook zijn op de Aroe eilanden bekend: de wasi wasi, een band, welke kruiselings op borst en rug gedragen wordt en van zeer dunne, gele alĕmireepjes (zie hoofdstuk: Materialen) en zwarte bladreepjes gevlochten is, en voorts een dunne armband (sikoe sikoe), op dezelfde wijze gevlochten en met schelpjes versierd.

Eenvoudig is de Soloreesche kanoba, een hoofdband van een kolibladreep, waaraan ter versiering andere reepen hangen.

De Alorsche buikband is van gespleten rotan gevlochten volgens de eenvoudige omslingeringsmethode en in het midden met een breeden reep gekleurde boomschors versierd. Daar de band breed en stevig gemaakt is, juist door toepassing van deze vlechtmethode (zie hoofdstuk: Vlechtmethoden) en bovendien versterkt is door koperen hengsels, moet hij dus tevens dienen als een pantser voor den buik of de lendenen, om deze lichaamsdeelen tegen pijlschoten te beveiligen. In zijn „Reise durch die Inselwelt des Banda Meeres" noemt Jacobson deze band paite of pete. [1]

---

[1] Door den posthouder van Alor worden mij als namen van een dergelijken band opgegeven: bana of lakatole.

De Soembanees en de Endehnees weten hoofdstellen van paarden, leidsels, enz. te vlechten van rotan.
De Papoea van Nieuw Guinea besteedt aan de, als lichaamssieraden te gebruiken banden de noodige zorg. Zoo vestig ik de aandacht op den Dorehschen band, waarvan twee stuks kruiselings over de schouders gedragen worden. Deze band is ongeveer 2 c.M. breed en met roode en ongekleurde reepen tot een eenvoudig patroon gevlochten.
De käak van Noord Nieuw Guinea is een armband, die van fijne, witte en zwarte reepen tot een patroon van aaneengeschakelde S-figuren gevlochten is.
Eigenaardig is het armbekleedsel van Zuid-Nieuw-Guinea; het is een lange, conisch toeloopende pijp, gevlochten van dichte, rechtopstaande scheringreepen en spiralenden inslag van rotan.
De samfaar van de Humboldtsbaai is een armband, die van stijve bies volgens den diagonalen tweeslag gevlochten is. Een heel ander type heeft de voorhoofdband van de Humboldtsbaai; die band is halvemaanvormig en volgens de eenvoudige omslingeringsmethode gevlochten. Deze zelfde methode is toegepast op een hoofdversiersel, dat de vorm heeft van een platte mand met hengsel, waarop een houten krokodil is vastgehecht. Bij feestelijke gelegenheden, vooral bij dansen, is dit voorwerp in gebruik.

Schilden. Schilden waren vooral bij de oude, z.g. onbeschaafde volken veel in gebruik. Worden deze voorwerpen ter verdediging gemaakt van vlechtwerk, dan spreekt het vanzelf, dat men daarvoor het beste, minst doordringbare materiaal gebruikt, n.l. rotan, en de eenvoudige omslingeringsmethode toepast, welke aan het schild een stevig verband geeft. De vorm is in dat geval veelal rond-pyramidaal, gelijk een breeden hoed. Aldus zijn b.v. de oude parisei of priseh van Sumatra's Westkust, ook het schild van Atjeh, dat soms heel sierlijk met laken overtrokken en van koperen ornamenten voorzien is, het schild der Dajaks, het schild uit Zuid-Celebes — in het Bataviasche museum bevindt zich een exemplaar, dat met de trekken van een rakshasa beschilderd is, — de parise uit Gorontalo.
Niettemin kan ook een andere vlechtmethode voor rotanschilden worden toegepast, hetgeen ik b.v. aangetroffen heb op eenige langwerpig-vierkante schilden van de To Mori en de To Lampoe (Midden-Celebes). De verdedigingsvoorwerpen dezer stammen bestaan uit lange, dikke, naast elkaar geplaatste rotan scheringstaven, welke met toepassing van den rechten éénslag in verband zijn gehouden door rotan inslagdraden.
De Javaansche tamèng, vroeger meer in gebruik dan tegenwoordig, is een rond schild, volgens de eenvoudige omslingeringsmethode van rotan gevlochten.

HOOFDSTUK IX.

VISCH- EN VANGWERKTUIGEN; KOOIEN, ENZ.

DE gewone vischwerktuigen, welke in Oost-Java gebruikt worden, zijn de kĕpis, (fig. 317), een bewaarmand voor gevangen visch, de woewoe of intjir, waarin het aas wordt geborgen en welke horizontaal in ondiep water wordt gelegd met de van staken voorziene opening naar vischholen of -gaten, en de soesoek, een afgeknotte kegel, welken men telkens op den bodem van ondiepe wateren plaatst. Vangt men daarmee een visch, dan wordt zulks aan de beweging, die deze maakt, gevoeld; de visscher steekt dan zijn arm door de bovenopening en grijpt naar den visch.

De kĕpis is niet al te dicht gevlochten van bamboe en heeft den vorm van een breede veldflesch of kendi. In Cheribon en Bantam noemt men dit voorwerp korang; in Banjoemas kĕmboe. In Japara heeft de kĕmboe den vorm van een eenvoudige, ronde mand met deksel, die voor den buik van den visscher wordt gedragen.

Fig. 317. Een kĕpis (vischmand).

Meestal voert de visscher in ondiepe wateren de bewaarmand met zich mee en heeft hij die aan zijn zijde hangen, met een touw om zijn lendenen vastgebonden. Het vlechtwerk is de gewone, rechte éénslag; de bodem, langwerpig-vierkant, en waarmee het vlechtwerk is begonnen, is ijl gevlochten volgens den éénslag. Ter versterking zijn langs den rand bamboestaven aangebracht.

Voor hetzelfde doel als de kĕpis en de kĕmboe dient de longok, die de opening op zijde heeft en gewoonlijk half in het water wordt gehangen, om de gevangen visschen levend te kunnen houden.

De woewoe of intjir is gevormd door fleschvormige aaneenrijging van bamboestaafjes, en op ongeveer dezelfde manier is de soesoek vervaardigd, die echter den vorm heeft van een afgeknotten kegel.

De r o n d j o n g doet ongeveer denzelfden dienst als de s o e s o e k, doch heeft een kegelvorm en is gevlochten van breede b a m b o e reepen. De wijze, waarop de b r o n d j o n g vervaardigd wordt, is, dat men eerst een b a m b o e koker uitkiest en kapt, waaraan men (aan één einde) nog een geleding vastlaat. Dezen b a m b o e koker, met een middellijn van ongeveer 4 à 5 c.M., spalkt men in even breede reepen (14 à 16 in aantal), welke men doorsplijt tot aan de geleding, waar de b a m b o e koker als handvat van het te vormen voorwerp zal dienen. Die reepen nu zijn de vertikale scheringreepen, waartusschen in het rond de horizontale inslagreepen volgens de methode van den r e c h t e n é é n s l a g worden ingevlochten.

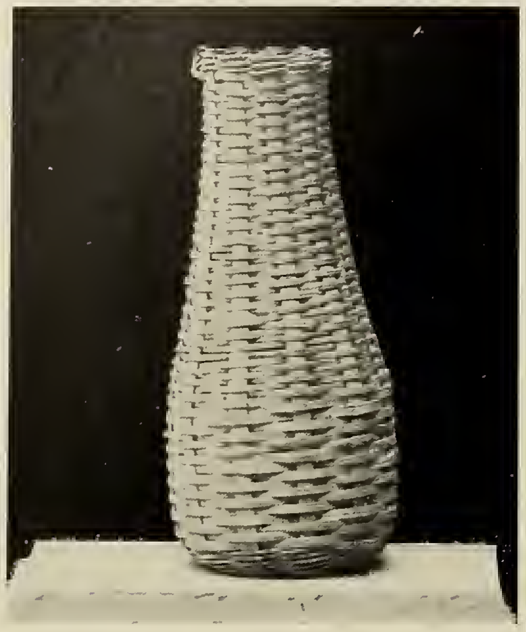

Fig. 318. Een tĕlik (vischfuik).

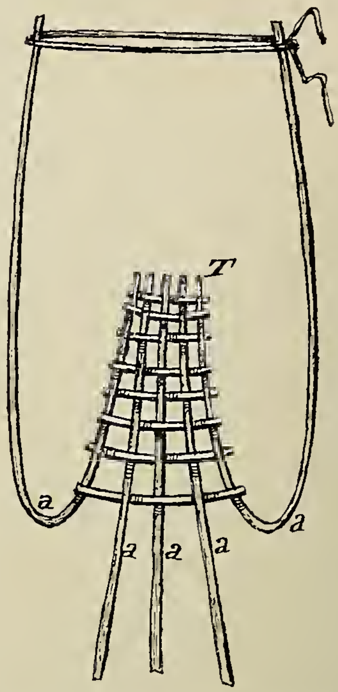

Fig. 319. Opzet van de bĕngkĕng.

In Banjoemas heeft de w o e w o e b r o n d j o n g een menschenrompvorm; de ronde opening is voorzien van een nauw ingaand scherm van stekels, waardoor de visschen wel binnenkomen, maar niet uittreden kunnen. Het andere einde bevat een kleinere opening, welke gesloten is met een stuk klapperdop, waaraan het aas bevestigd is. De b r o n d j o n g of w o e w o e b r o n d j o n g dient voor groote vischsoorten, de w o e w o e è s è k voor kleinere vischsoorten.

De b ĕ n g k ĕ n g is een cylindrische vischfuik, welke een nauweren binnencylinder bevat (fig. 319). Aan den top van dezen binnencylinder wordt het b a m b o e vlechtwerk (r e c h t e é é n s l a g) opgezet. Ook hierbij zijn de losse scheringreepen vertikaal, en gaan de inslagreepen in het rond. De eerste inslagring heeft een diameter van ongeveer 4 à 5 c.M., de volgende is iets langer, de derde weer langer; en successievelijk gebruikt men telkens langere inslagringen, zoodat de cylinder, aan den top begonnen, zich naar beneden verwijdt. Bij het punt *a* worden eindelijk de lentereepen naar buiten uitgebogen, en opnieuw inslagringen ingevlochten, waardoor men dus een buiten- en een binnencylinder verkrijgt.

Fig. 320. Een krandjang ikan (rago) (vischmand) van Loeboek Sikaping. Materiaal: bamban. De opening is eenigszins nauwer gemaakt door knoopwerk van rotantouw.

Overigens kan men aan vischfuiken verscheidene vormen geven door gebruik van vertikale scheringreepen en een spiralenden inslagring (de s p i r a a l s l a g). Deze methode wordt veel bij Javaansche vischfuiken toegepast. (fig. 321). Waar het verband ten gevolge van de toepassing van den i j l e n s p i r a a l s l a g te los zou

worden, gebruikt men ter versterking gewoonlijk bij het breedere gedeelte inslagringen. De irig en de kalo (zie bij hoofdstuk: Matten) worden wel eens gebruikt als scheppers, waarmee men kleine vischjes opschept.

De kippenkooi (koeroengan ajam) is volgens dezelfde wijze vervaardigd als de brondjong, met dit onderscheid, dat de beneden-opening veel grooter is gemaakt, door de invlechting van langere inslagringen.

Bijna overal in den Indischen Archipel treft men deze soort kooi in diverse variaties aan.

Van de sangka's of vogelkooien wordt in de Padangsche Bovenlanden veel werk gemaakt; zij komen er ook in verschillende vormen voor (rond, lantaarn-, huisvormig, enz.), zijn meestal opgebouwd uit staafjes en worden wel eens met katoen belegd of versierd. (Zie verder A. L. van Hasselt's ethnographische atlas van Midden-Sumatra).

In Zuid-Celebes noemt men zoo'n kooi of korf kamboti; in de Toradjalanden heet een van rotan ijl gevlochten kippenkooi koeroepi (vergelijk hiermee het Javaansche woord koeroengan).

De slili is een lange gevlochten koker, (zeer ijl gevlochten van bamboe, met slechts enkele inslagringen), waarmee gĕmĕks worden gevangen (soort snippen). De vertikale lengtereepen zijn boven eenvoudig tot een punt samengebonden.

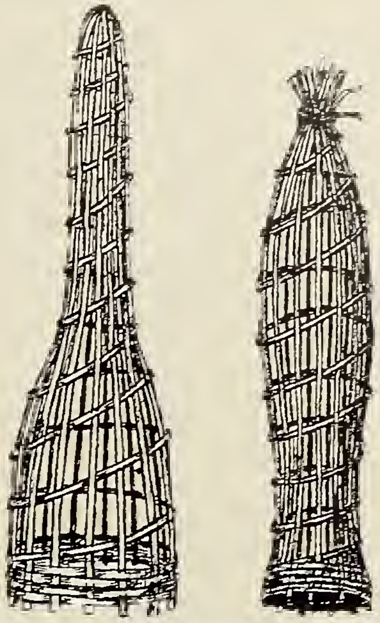

Fig. 321. Spiraalslag bij vischfuiken.

De tĕmpaling van Banjoemas is een werktuig voor het vangen van sprinkhanen en heeft den

Fig. 322. Een tanggok van Palembang.

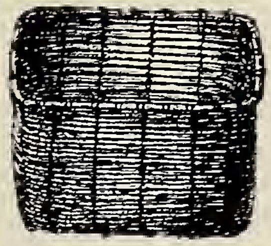

Fig. 323. Een tanggok van Banka.

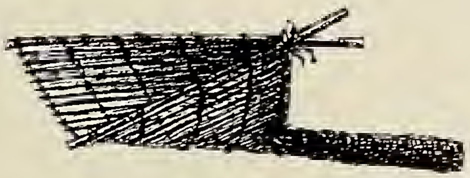

Fig. 324. Een sado paroro.

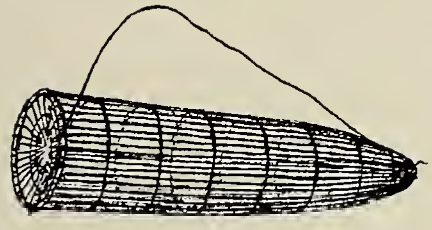

Fig. 325. Model van een boenre.

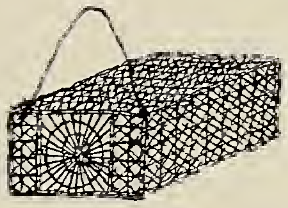

Fig. 326. Model van een boenre.

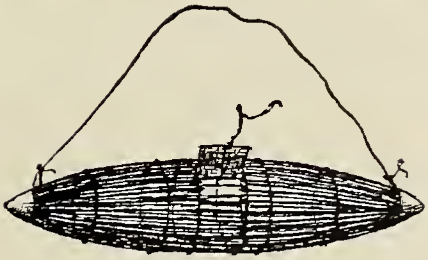

Fig. 327. Model van een boenre.

vorm van een kapellennet, doch is van bamboe ijl gevlochten. Aan een bamboezen ring zijn de vertikale scheringstaafjes vastgemaakt, welke in het rond worden gehouden door inslagringen. Door de inslagringen telkens korter in te vlechten, loopt dit vangwerktuig conisch naar beneden uit, terwijl ook alweer door systematische invlechting van inslagringen de ronde kogelvorm aan de onderzijde verkregen kan worden.

Bij de tĕmpaling behoort de tolér, een kokervormig mandje van bamboe vlechtwerk met vierkanten bodem en deksel en gevlochten volgens de kèpangan methode of tweeslag.

De tanggok is een van bamboe vervaardigd schepnet uit Palèmbang, niet gevlochten, maar bestaande uit ijl naast elkaar geplaatste scheringstaafjes, die met inslagbanden aan elkander verbonden zijn.

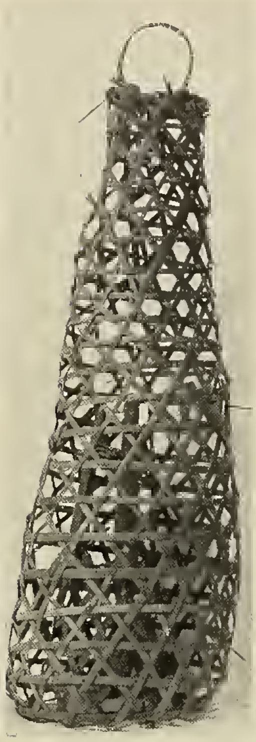

Fig. 328. Een vischfuik van Posso. Materiaal: bamboe.

Fig. 330. Een kenaha (mandje voor het scheppen van visch) uit Savoe. Materiaal: middennerven van lontarbladeren.

De rago der Padansche Bovenlanden is gewoonlijk van bamban gemaakt volgens den ijlen éénslag. Zij is een vischmand met een ronden wand en een vierkanten bodem en wordt gebruikt om er visch mee op te scheppen en er gevangen visch in te vervoeren, ook om er schelpjes in te wasschen (pènsi).

De Niassche raga raga is niet rond, maar peervormig. Precies denzelfden vorm als de tanggok van Palèmbang heeft de garnalenschepper van Banka, welke eveneens tanggok wordt genoemd en ook wel eens voor zeef dient. Ook in een anderen vorm komt de Banka'sche tanggok voor (zie fig. 323).

De vischfuik van Zuid-Celebes is in doorsnee vierkant of rond, heeft een smalle opening en heet boe; het vischbewaarmandje wordt er boenre genoemd, dit laatste kan allerlei vormen hebben. (fig. 325 t/m 327). Driekantig is de Zuid-Celebaansche garnalenschep of sado paroro. (fig. 324). Dergelijke vischfuiken komen ook in Midden-Celebes bij de Toradja's voor, doch dan zijn zij gemaakt van bambanbast, welk materiaal over het algemeen in Nederlandsch-Indië om zijn soliditeit voor vischwerktuigen veel gebruikt wordt.

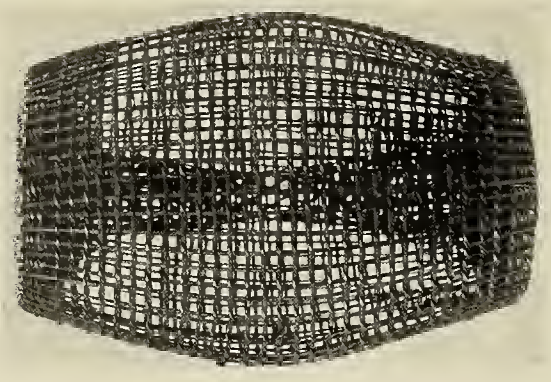

Fig. 329. Een kanopang (vischkorf) van Alor. Materiaal: bamboe. Bindsels van een liaansoort.

In de Minahassa kent men de igi (fuik voor palingen), de sĕsahap (garnalenfuik), enz.

In Gorontalo en Limbotto kent men de z.g. boeti en adidi als gesloten vischmanden van rotan. Van de vischwerktuigen op de Sangir- en Talaut-eilanden worden hier genoemd: de igi, als in de Minahassa, de parotjo, dienend om er gevangen visch in te bewaren, de patanga, iets kleiner dan de parotjo, enz.

Fleschvormig is de oela, een soort fuik, die aan den hals der flesch van puntige bamboesprieten voorzien en door een klapperdop als bodem gesloten is. De sakoehe is evenzoo fleschvormig, doch kleiner dan de oela.

De binga is langwerpig-vierkant en heeft aan beide zijden fuikopeningen. De somba is als de

oela, doch grooter en dient om zeevisch te vangen. Voorts kent men er nog de toempina, pahalato, en boewoe, welke evenals alle andere fuiken bestaan uit ijl naast elkaar opgestelde bamboestaafjes, die door rondvlechting van dubbele ginto-reepen in verband worden gehouden.

Van Wahaai wordt hier genoemd de koané, een kegelvormige vischfuik, die er uit ziet en ook op dezelfde wijze gemaakt is, als de hierboven genoemde brondjong, doch een breederen voet heeft en ijler gevlochten is.

De Ambonsche boeboe is een tonronde, ijl gevlochten fuik, met buiten- en binnenwand. De buitenwand is tonrond, buikig in het midden; de scheringreepen van dien wand buigen zich aan de einden van dien wand om naar binnen en vormen met den inslag het ijle vlechtwerk van den binnenwand, een buis, welke nauw naar het midden toeloopt.

Van ongeveer dezelfde constructie is de Ceramsche kokoa, een fuik om garnalen mee te vangen.

Op Savoe kent men de kenaha (fig. 330), een van lidi van den lontarpalm ijl gevlochten mandje, dat voor het scheppen van visch wordt gebruikt.

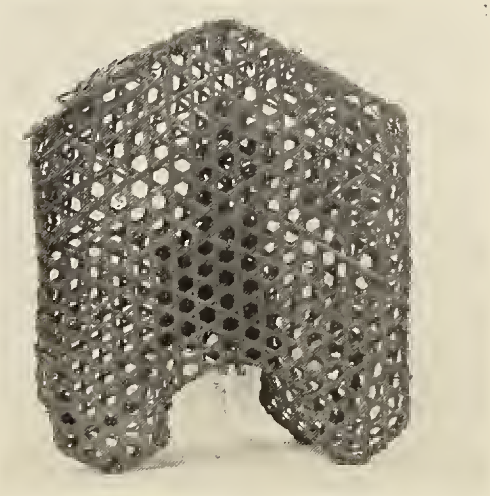

Fig. 331. Een model van een baloetoe (vischfuik) van Larantoeka. Materiaal: bamboe.

De Soloreesche nereh, een vischfuik, om er bij laag water visch mee te vangen, is van ijl bamboe vlechtwerk. Hiervan is ook gemaakt de wewa, die evenals de Alorsche aga den vorm heeft van een vierkant kussen, in den bodem waarvan een opening is vrijgelaten.

Een even kunstige vorm heeft de baloetoe van Solor.

De kanopang van Alor (fig. 329) is een lange en ronde vischkorf, tonvormig, met aan beide kanten een deksel, dat naar binnen uitloopt, (als bij de Javaansche fuiken; zie hierboven).

HOOFDSTUK X.

VLECHTPATRONEN.

DAT bij het *diagonaal vlechten* de vorming van patronen moeilijker is dan bij het *recht* vlechten, behoeft eigenlijk geen nader betoog.

Bij het *recht vlechten* van een mat b.v. werkt men een patroon af in de richting, waarin het versieringsveld ontstaat, bij het *diagonaal vlechten* bouwt men het patroon schuin op. Tijdens het vervaardigen van enkelvoudige matten heeft de vlechtster voor de symmetrie der teekening zelfs rekening te houden met terugkeerende, gekleurde reepen. Elke reep van een stuk *recht vlechtwerk* vormt in den zichtbaren *vlechtslag* van elk patroon eenzelfde onderdeel.

Volgt men daarentegen een reep in een stuk *diagonaal vlechtwerk*, dan vormt die reep aan het begin b.v. het benedenstuk van een patroonteekening, verderop het middenstuk en aan het eind het bovendeel van de telkens symmetrisch wederkeerende motieven.

Wel vereischt zoo'n arbeid een zekere routine en een degelijke bekendheid met motieven, maar een berekening vooraf van elken *vlechtslag* wordt daardoor onmogelijk.

Indien men ook weet, dat zelden naar voorbeelden wordt gevlochten, althans door de bekwame vlechtsters, dan is ook begrijpelijk, wat Dr. Wilhelm Hein in zijn werk: „Die Verwendung der Menschengestalt in Flechtwerken" geschreven heeft: „Sie flechten nicht, um zu ornamentiren, sondern sie ornamentiren, weil sie flechten", waarmee genoemde schrijver den eigenlijken arbeid van het *diagonaal vlechten* op treffende wijze heeft aangegeven.

De beste en sierlijkste vlechtpatronen op Java en Madoera komen voor op Baweansche matten en *èpå's*; zij zijn:

1. *paraksok*, (= als damfiguren), gele, roode en zwarte reepen; 2. *bĕras nampa*, idem; 3. *palékat* (gelijk het palikatweefsel), roode, zwarte en ongekleurde reepen; 4. *palangé*, (zie plaat 17) d.w.z. als de gekleurde *plangi*, (soort *slèndang*), een motief van schuine strooken uit roode, zwarte, gele, groene en ongekleurde reepen; 5. *siksik bangi*, (= het Javaansche *pandan iris*), een zigzag-streeppatroon, 6. *mata lĕmboe*, (gelijk de oogen van een koe), diagonale linten met gefigureerde blokjes van roode, violette en ongekleurde reepen; 7. *danéris* (= *oedan liris* = gelijk een zacht regentje), een motief van schuine strooken, (als bij de *palangé*, n°. 4), van roode, zwarte, gele en groene reepen; 8. *palangé njongsang* (als

een omgekeerde plangi (zie platen 15 en 29), van roode, gele en zwarte reepen; 9. tjorak kalang, van roode, gele, zwarte, groene en ongekleurde reepen; 10. okĕl (zie plaat 20) (van oekĕl = krulwrong), een patroon van groote vierkanten, met kleinere vierkantjes er in, van zwarte en ongekleurde reepen; 11. karas karas, (zie plaat 16) een patroon van gefigureerde vierkantjes van zwarte en ongekleurde reepen; 12. talé dhandang, schuin meander motief van roode, violette en ongekleurde reepen; 13. boling korkorran (zie plaat 21) (= door elkaar gevlekt) van roode, zwarte en ongekleurde reepen; 14. boling pĕkalongan (zie plaat 19) (= gevlekt als een Pĕkalonganseh batiksel) van zwarte, roode en gele reepen; 15. palèkat tjĕti (= een oorspronkelijk Palikatweefsel), een motief van gekleurde banen van roode, zwarte, gele en ongekleurde reepen; 16. boling (zie plaat 22) (= bĕlang gevlekt), een motief van smalle banen, van roode, zwarte en ongekleurde reepen; 17. kambodja, (= als de kambodja bloem), een gefigureerd ruitmotief van roode en ongekleurde reepen; 18. garingsing, (= het Javaansche gringsing, d.w.z. kroezig, gevlekt), een motief van schuine strooken van roode, gele, violette, groene en ongekleurde reepen; 19. bidji sĕmangka (= de pit van de samangka vrucht), een motief van schuine, gefigureerde strooken van roode, zwarte en ongekleurde reepen; 20. tjorak koepoe koepoe, d.w.z. als de teekening van kapellen, een motief van schuine, gevleugelde strooken, van zwarte, gele, roode en ongekleurde reepen; 21. patjar (= als de patjar bloem) een blokjes motief van zwarte, gele en roode reepen; 22. blongsoeng (= het Javaansche blongsong = gelijk het ijle vlechtwerk van een vruchtenkorf; hier in de beteekenis van allerlei, verschillend motief), schuine strooken van gele, zwarte, roode en ongekleurde reepen; 23. mata été, (= het Javaansche mâtâ itik = eendenoog) van roode, violette en ongekleurde reepen; 24. bhoelin tjadhang, blokjespatroon van roode, violette, gele, groene en ongekleurde reepen; 25. boelak, een patroon van banen, van zwarte, roode en gele reepen.

Van het supplementaire vlechtwerk (anjaman sosöotan), d.w.z. waarvan de figuren gevormd zijn door tusschensteking van supplementaire reepen, dienen de volgende patronen genoemd te worden, welke op Baweansche matten voorkomen:

1. tjorak sandang (= geruit als een kleed). Fond: ongekleurd; figuurtjes en figuurrand van supplementaire, roode, zwarte en gele reepjes; 2. damar gantoeng (d.i. als een hangende lamp). Fond: ongekleurd. Figuren en figuurrand van supplementaire, roode en zwarte reepen; 3. gagarpoengan. Fond: ongekleurd. Figuren en figuurrand van supplementaire, zwarte, roode en gele reepjes; 4. manjang mĕkar (zie plaat 28) (= het Javaansche majang mĕkar = opengaande klapperbloemen). Fond: ongekleurd. Figuurtjes en figuurrand van supplementaire, roode, gele en zwarte reepjes; 5. soksoré of gagatas. (zie plaat 30). Fond: ongekleurd.

Scheeve ruitfiguren als limaran patroon bij batiks of weefsels. Deze ruitfiguren en de figuurrand zijn gevormd door tusschensteking van roode en zwarte reepjes; 6. tangga tangga (= als ladders). Fond: ongekleurd. Figuurtjes en figuurrand van supplementaire, zwarte, roode en gele reepjes; 7. mĕnjang kobar (= het Javaansche mĕnjan kobar). Fond: ongekleurd. Figuurtjes en figuurrand van supplementaire, zwarte, roode en gele reepjes. 8. blaban sombi. Fond: ongekleurd. Figuren en figuurrand van supplementaire, zwarte, roode en gele reepjes; 9. kapal kandas, (= strandend schip; de benaming is gekozen naar die van het bekende Javaansche batikpatroon: kapal kandas). Fond: wit. Figuurrand ontbreekt. Figuren en hoeken van supplementaire, zwarte en roode reepjes; 10. talè aèr (zie plaat 24). Fond: ongekleurd. Figuren en figuurrand van supplementaire, zwarte en roode reepjes; 11. saring saring (= zeefjes). Fond: ongekleurd. Figuurrand ontbreekt. Figuurtjes van supplementaire, zwarte, gele en roode reepjes; 12. solempèt. Fond: ongekleurd. Figuurrand ontbreekt. Ruitfiguurtjes van supplementaire, zwarte en roode reepjes.

13. boenga tjĕmpaka (= als de tjĕmpakabloem). Fond: ongekleurd. Figuurrand ontbreekt. Figuurtjes van supplementaire, zwarte, roode en gele reepjes; 14. soemanggi (= het Javaansche sĕmanggi = kleine, ronde, eetbare blaadjes van een waterplant). Fond: rood. Figuurrand ontbreekt. Sterfiguurtjes van supplementaire, gele, groene en ongekleurde reepjes; 15. kĕmbang ampar ampar (= verschillend gebloemte). Fond: rood. Figuurrand ontbreekt. Groote, gëornamenteerde sterfiguren van supplementaire, gele en groene reepjes; 16. tapok manggis (= de schutblaadjes van een manggisvrucht). Fond: rood. Figuurrand ontbreekt. Figuurtjes van supplementaire, groene en gele reepjes; 17. pĕrok adjam; (zie plaat 27) (gelijk de ingewanden van een kip). Fond: rood. Figuurrand ontbreekt. Figuurtjes van supplementaire, gele en groene reepjes; 18. kalang. Fond: rood. Figuurrand en figuurtjes van supplementaire, gele en groene reepjes; 19. boeloe adjam (zie plaat 26) (gelijk de veeren van een kip). Fond: geel. Figuurrand en vederachtige figuurtjes van supplementaire, roode, groene, violette en ongekleurde reepjes; 20. kĕmbang tarèk. Fond: violet. Figuurrand ontbreekt. Groote sterfiguren van supplementaire, gele en groene reepjes; 21. kĕnanga ginolĕr. Fond: violet. Figuurrand en figuurtjes van supplementaire, gele en groene reepjes; 22. kadédali. Fond: groen. Figuurrand ontbreekt. Figuren (cirkels met stralen) van supplementaire, roode en gele reepjes; 23. potjok orboeng; (zie plaat 25) (= het Javaansche poetjoek rĕboeng = de punt van het jonge bamboe uitspruitsel). Figuurrand ontbreekt. Sterfiguren van supplementaire, roode en gele reepjes; 24. sidang (zie plaat 23) (= het Javaansche modang = het middenveld van een slèndang). Fond: zwart. Figuurrand en figuren van supplementaire, gele en ongekleurde reepjes.

Gecombineerd: anjaman tĕros (doorgaand patroon) en anjaman sosöottan (supplementair patroon):

1. kadjoe apo (zie plaat 18). Het fond is een blokjespatroon, gevormd door doorgaande, roode en zwarte reepen. De gevormde blokjes zijn in het midden van kleine figuren voorzien, door tusschensteking van gele en ongekleurde reepjes; 2 blak atapah (= het Javaansche bĕlah kĕtoepat, d.i. als de blokjes van een kĕtoepat, een met rijst gevuld korfje). Het fond als bij n°. 1, kadjoe apo. De blokjes zijn van figuren voorzien door tusschensteking van gele en ongekleurde reepjes.

Van de gekleurde Bawean matten dient hier nog te worden opgemerkt, dat op de meeste daarvan, en persé op alle anjaman tĕros, dus bij den doorgaanden sierslag of de patroonvorming, een figurale rand voorkomt, die andere motieven vertoont dan de midden vlechtslag. Ook aan de randnaaisels valt iets bijzonders te constateeren. Deze zijn bij de anjam tĕros en ook bij de supplementaire patronen op ongekleurd fond altijd ongekleurd.

Bij vele matten met supplementaire figuren op ongekleurd fond zijn de randnaaisels gekleurd en hebben zij veelal een andere kleur dan het fond. Van het gekleurde Javaansche bamboe vlechtwerk zijn b.v. in Kĕdiri nog de navolgende patronen bekend:

mĕnjan kobar (stukjes benzoë); oedan liris (als een zacht regentje, zie plaat 4*a*), en sloboggan (naam van een batiksel), welke drie genoemde patronen worden toegepast op het rechte bamboe vlechtwerk van huiswanden, voorts: balak bosok (verrot ongeluk, d.i. geluk, met welk patroon in de batikkunst het svastika motief wordt bedoeld), ombak banjoe (watergolven), welke alle voor het rechte vlechtwerk van schutsels of rånå's worden toegepast.

Dan ook nog: kodok mongkrong (opgeblazen kikvorsch), parang roesak (naam van een batikpatroon), tjĕplok mawar (als een roos), karang mèlok (groote vlakten).

Over het algemeen kan men zeggen, dat de nomenclatuur der Javaansche vlechtpatronen dezelfde is als die in de batikkunst. Dikwijls gelijken dan ook de motieven op elkaar; veelal heeft men de batikpatronen vereenvoudigd voor het vlechtwerk toegepast.

Waar b.v. de matten-industrie nog niet hoog staat, zooals b.v. in Kĕdiri, onderscheidt men enkel het loemrahan (d.i. het gewone, dus ongekleurde) van de limarran (eigenlijk in de batikkunst een ruitjespatroon), waarmee dan al het gekleurde vlechtwerk, onverschillig van welk patroon, wordt aangeduid.

In Blitar zijn de navolgende patronen bekend:

gambir sakĕti (zie plaat 14) (gambirnoten tot een honderdduizendtal), gambir sakĕtok (gambir, zooveel als met een slagje afgehakt kan worden), gambir sakèrèk (gambir, zooveel als door één man aan een katrol opgeheschen (di kèrèk) kan worden, totog, (= met het uiterste aan iets grenzen), blabaggan (als een plank of een bord), gĕndoel tjĕmèntèl (als een aan een haak gehangen flesch).

In Madioen zijn voor de mèndong matten nog bekend:

djamblangan (djamblang is een soort vrucht; hier is de beteekenis: gelijk het djamblang-patroon voor batikmotieven), alas kobong, (verbrand bosch), intip hijan, (als de rijstkorst, achtergebleven op de rijsthorde), tjĕplok piring, (vlekken, als borden), tjindèn (gelijkende op het tjindé weefsel), tjindé Semampir (als de tjindé van Semampir), wĕloet koemanbang (drijvende aal), angin angin of blarak sinèrèt (als de streepen van klapperbladeren; blarak sinèrèt is de naam van een pamor motief), kĕmbang sroeni (als de sroeni bloem), bèngkok (scheef).

In Jogjakarta kent men als patronen voor het bamboe vlechtwerk:

mĕnjan kobar, sloboggan, gambir sakèrèk, kembang poetjoeng (een bloemsoort), limarran (geruit of gestreept), angin angin (naam van een plant), kodok mongkrong, iris irissan pandan (als fijngekorven pandanbladeren), oentoe walang (als de tanden van een sprinkhaan), ganggong (als de ganggong bloem, bekend batikpatroon), mĕlati sĕlangsang (als de mĕlati, die den vorm heeft van de sĕlangsang, d.i. de trechtervormige sirihbladkoker van een sirihdoos), mawar sadompol (een tros rozen) baloembangan (als watervijvers), kinanti (tot gezelschap dienen, ook naam van een zangwijze), tambal (gelapt, een bekend batikpatroon), sirappan (als dakpannen over elkaar), sĕkar sataman (bloemen uit één tuin), gĕbjakkan (splijtsels), tjloentang (snakerij), gambir sawit (een soort gambirbloem, een bekend batikpatroon).

Als patronen van mèndong- en pandan matten kent men in Jogja:

polèng (geruit), kĕmbang badjèn (een bloemsoort), kĕmbang mĕlati (melati bloem), kĕmbang tandjoeng (tandjoeng bloem), ikan ikannan (als visschen), kĕmbang kĕnångå (als de kĕnångå bloem), kĕmbang tjĕpåkå (als de tjĕpåkå bloem), kĕmbang lombok (als de lombok bloem), daon dadap (als het dadap blad), kĕmbang kopie (koffiebloem), tĕmoe solor (tĕmoe = dikke wortelstok; solor is de naam van een plant), kĕmbang tĕmoe (gemberbloem), kĕmbang pépé (pépé bloem), tjakar mĕlik (bekend batikpatroon), tirtåtèdjå (als de glans van water, bekend batikpatroon), tjang rinĕnggå (bekend batikpatroon), tjindé djlonggrong (als een soort tjindé weefsel), krambil satjoekil (een uitgepeuterd stukje klappernoot), oedan riris (zacht regentje, zie plaat 4*a*), djamblang (groot geruit; een bekend batikpatroon), kĕmbang angkrèk (orchidee), koepoe taroeng (als met elkaar vechtende kapellen), kĕmbang glingsĕm (glingsĕm bloem), kĕmbang tĕmoe koeroeng (als de bloem van de tĕmoe koeroeng, zie plaat 1).

Van het rechte vlechtwerk in Banjoemas noemen we nog de navolgende patronen:

blokblokkan (als blokjes), galar konoes, londjor mati (doodloopende staven), gambir saĕmplèk (gambir zoo groot als een plat koekje), katjang saronggé (een trosje katjang), iris témpé (als gekorven témpé-koeken; zie plaat 2), sĕkar poetjoeng (poetjoeng bloem), rĕmĕng (schemerdonker), rondå noenoet (volgzame weduwe).

In Poerwåkĕrtå spreekt men van sarilåjå, en soerålåjå (verblijfplaats van goden) en tlågå

ngĕmbĕng (volle vijver). De patronen der Bagĕlènsche mèndongmatten zijn uitgevoerd in dofrood (nodjå-rood), zwart en geel (natuurlijke kleur van de bies).
Evenals de Baweansche patronen worden ook de Bagĕlènsche zoowel van doorgaand als van supplementair vlechtwerk gevormd.
De namen dier patronen, in gebruik voor de z.g. vrouwelijke matten, zijn:
polèng (geruit), polèng kasoer (geruit als een bultzak), polèng abang (roodgeruit), kĕmbang soentèn (soentènbloem), kĕmbang poetjoeng, kĕmbang bengoek, tjindé Semampir, kĕmbang bintoeloe, padang boelan (maneschijn), djamblang (naam van een batikpatroon), oentoe walang, katjang saronggé, doedå pongah (de weduwnaar zonder neus), toempang sari (op elkaar gelegde bloemen), woeni matĕng (rijpe woeni vruchten), kĕmbang bajĕm, goelå klåpå (klappersuiker), soepit oerang (sprieten van een garnaal) intip hijan (ingedroogde rijstkorst van de rijsthorde), kĕtèk kĕplèsèd (uitgegleden aap), bandji (het svastika patroon).
De namen der patronen, in gebruik voor de mannelijke matten zijn:
oerang karing (een garnaal, die een luchtje gaat scheppen), golang galing oerang karing (waggelen als een garnaal, die een luchtje gaat scheppen), kĕmbang poetjoeng robjong (poetjoengbloem als een metalen ring), tĕmĕndil dèmpèt robjong (een ring van aaneengekleefde muizenkeutels), seroenèn rèdjèng (naam van een batiksel; seroenèn is een plant; rèdjèng = rots in een ravijn), kloewoengan (als een regenboog), kĕmbang sroeni of kĕmbang sroenèn, roedjak woeni (roedjak, d.i. een sambal praeparaat, van roode woenivruchten); hiermede worden ook de kleuren aangeduid, zooals bij het zetsel (b.v. robijn en briljant) van ringen [1]; gĕdèg lombå, enkelvoudige gĕdèg (gevlochten bamboepagger), bol pitik (aarsdarm van een kip).
Gecompliceerde patronen zijn:
gambir sakèrèk, klåpå satjoekil robjong, doedå pongah, oerang karing, enz.
Van de vlechtpatronen, in gebruik voor de Kĕboemènsche slĕpèn's (nodjå-rood, zwart en geel, natuurlijke kleur van het materiaal) worden hier genoemd: polèng kasoer (geruit, gevlekt als een bultzak), toempallan (oplegsel), mĕnjan kobar (zie boven), oedan liris (idem), bĕras woetah (gestorte of uitgestrooide rijstkorrels), bintoeloe (veelkleurig), rawis pandan (franjes van pandanblad), kĕmbang blimbing, enz.
In Koedoes heeft men voor het rechte bamboe vlechtwerk de patroonnamen:
parikĕsit (naam van een batiksel), ĕndog rĕmĕk (stukgestooten ei), djobinnan (als djobins = vloertegels).
In Pĕkalongan:
sisik mĕlik (glinsterende schubben), tlågå ngĕmbĕng (als een volle vijver), sarilåjå, (verblijf van goden), goeling (rolkussen).
In Cheribon zijn bekend de patronen:
(voor recht bamboevlechtwerk) mata walik, kèpang tandjeur, tlaga ngembeng, sesoek geureun, birit manggoe, blarak sèngklèk, kèpang kĕdĕng, kèpang koebĕng, (kèpang halang), kĕmbang kopi, gringsing (gekroesd; batikpatroon, zie plaat 3), bolekbak, baralak sĕngkèlèt.
In Cheribon komt het wel eens voor, dat men op eenzelfde voorwerp het eene vlechtpatroon in het andere doet overgaan; men noemt dit misalah.
Typisch zijn de vlechtfiguren van het Singaparna'sche rotan mandenwerk, welke figuren ten

[1] Goelå klåpå (klapper met suiker), roedjak woeni (sambal met woenivruchten), båtå loemoet (baksteen, waarop mos gegroeid is), enz., zijn Javaansche, samengestelde kleuraanduidingen, zooals b.v. in het Hollandsch peper-en-zout.

gevolge van de toegepaste methode (eenvoudige omslingering) geen scherp belijnde omtrekken kunnen hebben. Deze vlechtfiguren, uitgevoerd in wit of zwart en rood, soms ook groen, hebben namen, waaraan niet te veel waarde moet worden gehecht. Zelfs de zeer eenvoudige patronen, gevormd door tusschengevoegde, gekleurde inslagreepen, aangevend een streepjesfiguur, hebben afzonderlijke benamingen.
Zij zijn:
djoengdjoeloeng (lang, zwart figuurtje, dat genoemd is naar en gelijkt op een klein vischje), měrang awi, hoentoe koeda, siti bontèng, kapipihi ĕmplog, djoengdjoeloeng modang, djawĕr kotok, karantjang hideung, kĕndit, kandang djaga.
Kleine en groote toempal figuren worden op het Singaparna werk als afzonderlijke of als randmotieven aangetroffen.
Hoe de patroonvorming plaats heeft, laat zich begrijpen, wanneer men weet, dat de eenvoudige omslingering telkens twee scheringreepen aan elkaar verbindt, door den inslag, die zich om twee scheringreepen slingert, telkens te steken tusschen twee slingervlechtslagen van twee vorige scheringreepen. Dit wordt toegepast voor gewoon, ongekleurd vlechtwerk. Figuurvorming onstaat nu, wanneer men gekleurde reepen op die wijze tusschensteekt, en om de scheringreepen slingert, met systematische verspringing van telkens 2, 3, 4 of 5 enz. vorige vlechtslagen, of door in plaats van één nu 2 gekleurde inslagreepen tusschen 2 vorige vlechtslagen door te halen. [1]
De Tjiawi'sche pandanmat-vlechtkunst (diagonaal vlechtwerk) staat evenals de Baweansche op een vrij hooge trap. Ook in Tjiawi onderscheidt men doorgaand van supplementair vlechtwerk, het eerste heet polèng, het tweede soelam. Onder de patronen van het doorgaande vlechtwerk valt een groote verscheidenheid waar te nemen; er zijn vele gecompliceerde, goed bedachte figuren bij.
De namen er van zijn:
1. Polèng soelam (zie plaat 11), een dubbele rand van aniline-roode en bruinroode reepjes, waartusschen een rij van wit gelaten vierkantjes. Het midden van de mat bevat diagonaal op elkaar volgende banen van roode en zwarte zigzag-lijnen.
2. Polèng tjajoet pinggir. (Zie plaat 7). Vierkanten met dubbele, roode grenslijnen. Elk vierkant lijkt als geharceerd (evenwijdig aan één zijde) met zwarte lijnen. Het daaraan grenzende vierkant vertoont harceeringslijnen, loodrecht op die van het eerste vierkant.
3. Polèng tjajoet itĕm. Bijna hetzelfde patroon als het voorgaande, alleen zijn de vierkanten kleiner, en hebben zij geen roode grenslijnen. Van elk vierkant zijn dus alleen maar de harceeringslijnen te zien.
4. Polèng tjajoet mèrah. (Zie plaat 13). Roode, aan elkaar evenwijdige zigzag-lijnen.
5. Polèng tjajoet toemoke. (Zie plaat 9). Vierkanten als bij nos. 2 en 3 hierboven. Afwisselend roode en zwarte harceeringslijnen.
6. Polèng gambir saketi. Banen in twee diagonale richtingen. Elke baan bestaat uit 8 gekleurde reepjes, afwisselend rood en zwart. Elke baan is van de andere baan 8 ongekleurde reepjes verwijderd. Waar de scheringbanen samenkomen met de inslagbanen, ontstaan vierkanten, opgevuld met afwisselend roode en zwarte blokjes.
7. Polèng ĕmplog. (Zie plaat 8). Dezelfde banen als voorgaand, doch alleen van roode reepjes

[1] Zeer kunstig zijn de patronen, die Indianen door eenvoudige omslingering (plain twined) op hun mandenwerk weten te verkrijgen. Die patronen bevinden zich in horizontale vlakken of randen, terwijl die, welke door de diagonale omslingering (diagonal twined) verkregen zijn, schuin loopen. De ornamenten staan dus hierbij in een zuiver, logisch verband met de toegepaste technieken, waarvan de laatstgenoemde in Indië onbekend is. (Vide Aboriginal American Basketry by Otis Tufton Mason in the Annual Report of the M. S. National Museum, Washington, 1904.)

opgebouwd met twee zwarte reepjes aan weerszijden van elke baan. Waar deze schering- en inslagbanen elkaar kruizen, verkrijgt men roode vierkanten met zwarte, dubbele grenslijnen.

8. Polèng slèndang mèrah (d.i. gevlekt als een roode slèndang). In het midden van de mat een vierkant, gevormd door vierdubbele, roode zijden. Om dit vierkant een grooter vierkant met driedubbele, roode zijden. Alle zijden vormen roode banen op het patroon.

9. Polèng ban (ban is hier het Hollandsche woord baan.) Banen in diagonale richting, afwisselend van roode en zwarte inslagreepen.

10. Polèng léréng. Banen in diagonale richting. Elke baan bestaat uit 3 inslagreepjes, waarvan de buitenste rood en de middelste zwart.

11. Polèng sĕkotĕng mèrah. (Zie plaat 6). Roode inslagreepen en roode scheringreepen, die elk 2 ongekleurde reepen van elkaar verwijderd zijn. De figuur, die door deze opstelling en dooreenvlechting der reepen verkregen wordt, bestaat uit afgebroken reepjes, welke beurtelings in verschillende, diagonale richting en dus loodrecht op elkaar staan.

12. Polèng sĕkotĕng itĕm. (Zie plaat 12). Hetzelfde als voorgaand, doch in zwart.

13. Polèng tjatoet gangsal. Dezelfde methoden als bij nos. 10 en 11 hierboven, alleen zijn hier dubbele reepen (in zwart) gebruikt.

14. Polèng tjajoet ĕmplog itĕm. Banen in twee diagonale richtingen. Elke baan bestaat uit 7 reepen, opeenvolgend zwart en wit (natuurlijke kleur). Hierdoor ontstaat ongeveer dezelfde figuur als bij no. 3 hierboven.

15. Polèng slèndang kĕrĕp mèrah (gevlekt als een slèndang, dicht op elkaar, en rood). Banen in twee diagonale richtingen; elke baan bestaat uit 4 reepen, opeenvolgend rood en wit (natuurlijke kleur). De figuren, die daardoor verkregen worden, zijn witte ruiten, welke rood omstreept zijn.

16. Polèng slèndang kĕrĕp itĕm. Hetzelfde als voorgaand, doch in zwart.

17. Polèng tjajoet pinggir kèpang. Dezelfde figuren als no. 4, doch in zwart, en hier en daar met roode bandjes.

18. Polèng sĕkotĕng tiga warna. Dezelfde opstelling van gekleurde schering- en inslagreepen als bij nos. 11 en 12 hierboven. Op elken rooden reep volgen twee ongekleurde reepen, daarna een zwarte, dan weer twee ongekleurde, vervolgens weer een roode, enz.

19. Polèng sĕkotĕng poetih. Idem als nos. 11 en 12, maar wat bij no. 12 wit is, is hier zwart, en omgekeerd. Men zou dus dit patroon het negatief kunnen noemen van no. 12 (polèng sĕkotĕng itĕm).

20. Polèng kĕmbang mĕlati itĕm (gevlekt als de mĕlatibloem, in zwart). De figuren worden evenals bij no. 19 hierboven gevormd door ongekleurde reepen, terwijl het fond zwart is. Ongekleurde reepen in twee diagonale richtingen. Tusschen twee ongekleurde reepen liggen 4 zwarte.

21. Polèng kĕmbang mĕlati mèrah. Als voorgaand, doch in rood.

22. Polèng tjajoet tjĕmpaka ratna. Gecompliceerd patroon van roode, zwarte en ongekleurde schering- en inslagreepen.

23. Polèng oedan riris. (oedan riris = zacht regentje). Zwarte banen in twee diagonale richtingen. Elke baan bestaat uit twee naast elkaar gelegen, zwarte reepen, en is twee ongekleurde reepen van de volgende baan verwijderd. De figuren van dit patroon lijken op bandji (svastika figuren).

24. Polèng sĕkotĕng rĕnjoe. Smalle banen in twee diagonale richtingen. Elke baan bestaat uit 2 naast elkaar gelegen zwarte reepen, en is 12 ongekleurde reepen van de volgende baan verwijderd.

25. Polèng tjajoet renjoe. Als no. 6 hierboven.

26. Polèng sĕkotĕng rĕnjoe tiga. Als no. 24 hierboven, doch elke baan bestaat uit 3 naast elkaar gelegen, bruine reepen.

27. Polèng trio. Ingewikkeld patroon van zwarte en ongekleurde schering- en inslagreepen. Voorts worden hier nog de moeilijk te beschrijven patronen uit Tjiawi genoemd:
28. Polèng tjajoet sĕmangka, 29. Polèng tjajoet rakitpoetih, 30. Polèng bandji mèrah, 31. Limoes, 32. Sagoe, 33. Babaléjan, 34. Bakoeng, 35. Anting, 36. Djampang, 37. Djaroem, 38. Waroe, 39. Sambodja, 40. Saliara, 41. Tisoek, 42. Patjing, 43. Srangéngé, 44. Lawajan, 45. Rèkol, 46. Bibit manggoe, 47. Djaroem ĕmas, 48. Djadjantoengan, 49. Boentot saèran, 50. Kĕkĕpĕtan, 51. Bintang kidang, enz.

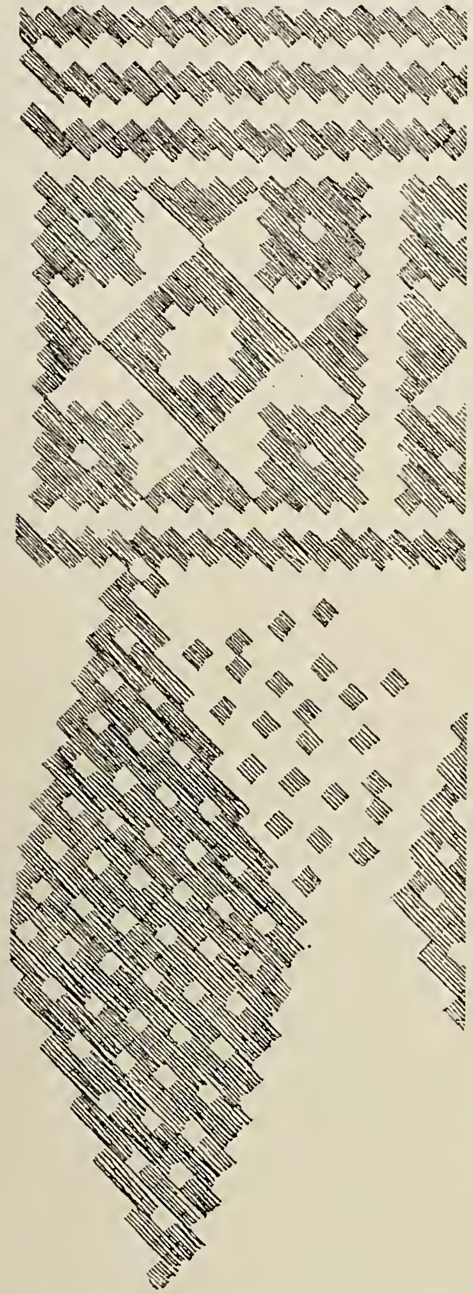

Fig. 332. Boven: motief kembang manggis. Beneden: motief kembang lĕlébat.

Ook het rechte, kleurige bamboe vlechtwerk van Tasikmalaja heeft zijn eigen patronen. Hiervan worden genoemd:
1. Polèng alkĕtip (vermoedelijk van alkatief), 2. Polèng kobar saloer, 3. Polèng kobar, 4. Kĕmbang tjĕngkèh, 5. Polèng matawalik, 6. Polèng matawalik taboer, 7. Polèng bandji, 8. Polèng roedjak hoeni taboer, 9. Polèng liplap, 10. Polèng galandang, 11. Polèng taboer bintang, 12. Polèng daon pĕté, 13. Polèng sĕkotĕng, 14. Polèng limar, 15. Polèng kĕtjil, 16. Polèng kakawatan saloer, 17. Polèng birit manggoe, 18. Polèng sarani, 19. Polèng singkajo, 20. Kakawatan pĕsagi, 21. Kakawatan saloer, 22. Polèng katoentjar mawoer, 23. Polèng matawalik otak otak, 24. Polèng kĕtjil, 25. Polèng mata itik, 26. Polèng mèrah djamboe, 27. Polèng solodoktor, 28. Polèng basar, 29. Polèng kobar mèrah, 30. Polèng emplog kobar, 31. Polèng liplap saloer, 32. Polèng dĕpris, 33. Polèng matawalik kotak kotak.

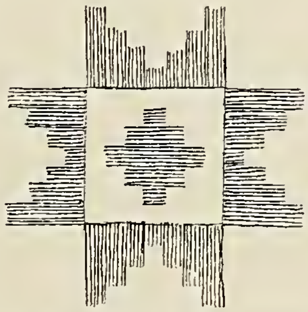

Fig. 333. Kembang manggisfiguur.

In Krawang zijn de volgende vlechtpatronen bekend:
1. Matawalik (oog van de walik, een soort duif), 2. Iga moending (rib van een buffel), 3. Taboer bintang (bezaaid of bevlekt met sterren), 4. Tĕlaga ngĕmbĕng (volle vijver), 5. Palang roesak (gebroken palang of sluitboom), 6. Kèpang tandjeur (diagonaal loopende kèpang), enz.
In Pandèglang kent men voor het rechte bamboevlechtwerk de namen der patronen: matawalik, solodoktor, tandjoeng pinang, birit manggoe. koepa saranggeuj.
Een zeer sterke Lampongsche invloed is te bespeuren in de vlechtpatronen van Anjĕrsche rindings en paninggamans (zie hoofdstuk: Matten), welker recht bamboe vlechtwerk figuren van dieren vertoont, die ook in de Lampongsche districten op dergelijke matten worden aangetroffen. De dessa's Anjer kidoel en Tĕgal (district Anjĕr), waar deze zeer kunstige sier-

matten vervaardigd worden, hebben bewoonsters, die uit de Lampongs afkomstig zijn en nog in nauwe relatie met familieleden in genoemd gewest staan.
De patronen, meestal in rood, zwart en wit uitgevoerd, stellen figuren voor van schepen, menschen olifanten, paarden, rhinocerossen, vogels, enz. en heeten ook: kekapalan, (schepen), djedjalmäan, (menschen, zie plaat 31), gegadjahan, (olifanten), kekoedaän (paarden) bebadagan, (rinocerossen), memanoekan, (vogels), enz.
De rand van een rinding vertoont meestal het patroon mata walik, d.i. een soort duif, waarvan het kleine, ronde oog bedoeld wordt.
Van de patronen der paninggamans worden genoemd: kĕmbang tĕlĕng, pakis koedoep en wajang; de rand heeft meestal het matawalik patroon.

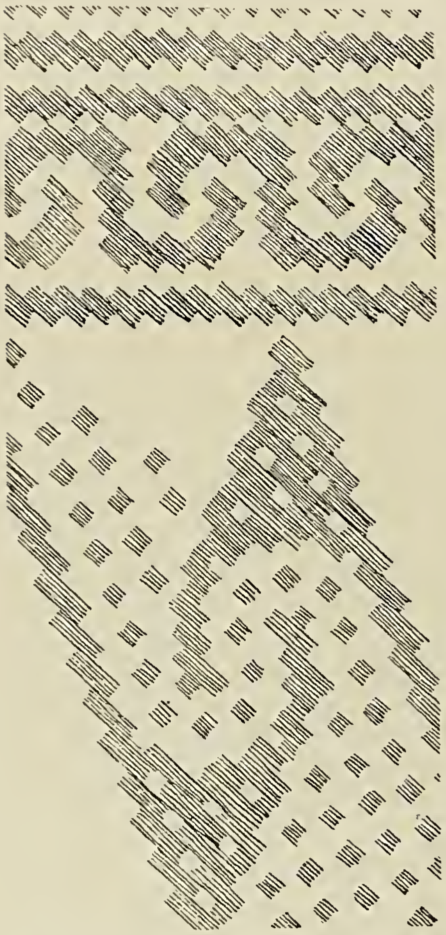

Fig. 334. Boven: motief pakoe. Beneden: motief tandjaän,

Op de Anjĕrsche ilir's (waaiers) komen als patronen voor: mata walik, bĕlah ketoepat, kĕmbang tjĕngkèh. rarantéjan, wajang, kĕmbang doerèn.
Voor de Anjĕrsche hamboeloeng (remboeloeng of kiraj) matten worden toegepast de volgende patronen: mata walik, patjar tjina, méga mendoeng, en kotak manis, terwijl voor Tjilĕgonsche hoeden het patroon polèng Bandoeng in zwart (vermoedelijk afkomstig van de Preanger) bekend is.

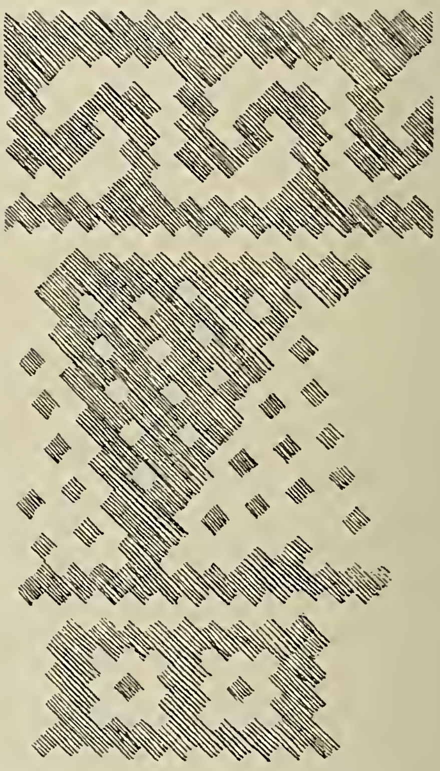

Fig. 335. Boven: motief pakoe; in het midden: motief daoen oebie; beneden: mata poenai.

Al de hiervoren genoemde patronen komen voor op Lampongsche rindings en waaiers van bamboe, zoodat tusschen Java en Sumatra in den aard der vlechtkunst zekere overgang is te constateeren in de residentie Bantam. Is echter op geheel Java het open vlechtwerk, het z.g. trawangan, onbekend, op geheel Sumatra komt het voor, in de Lampongs nog grof, en alleen in toepassing op hangers (sikisiki tjoentjoengan), fijner, hoe Noordelijker men komt, en dan voornamelijk toegepast op siermatten. Tot Atjeh toe is het bekend.
Het gekleurde bamboe vlechtwerk met de patronen van menschen, dieren en planten is voor de Lampongs echter typisch. Die patronen zijn vrij kunstig, stellen primitieve teekeningen voor, vormen recht, doorgaand vlechtwerk en komen ook op het diagonale vlechtwerk van matten als geometrische ornamenten voor. Geen figuurtje is supplementair tusschengevlochten; de gebruikte kleuren zijn veelal rood en zwart.
Even typisch zijn de vlechtpatronen, welke voorkomen op het diagonale vlechtwerk van Ampat Lawangsche bamboe matten.

Zoo wordt genoemd: kĕmbang lĕlébat, een ruitmotief; de naam van dit vlechtpatroon is ontleend aan het stuk kinderspeelgoed, dat lĕlébat heet, een eenvoudig ruitvormig stuk boomschors, aan een draad in den wind opgehangen. Zooals wij later zullen zien, komt dit ruitmotief ook elders voor, zoo b.v. op Borneo. (fig. 332).

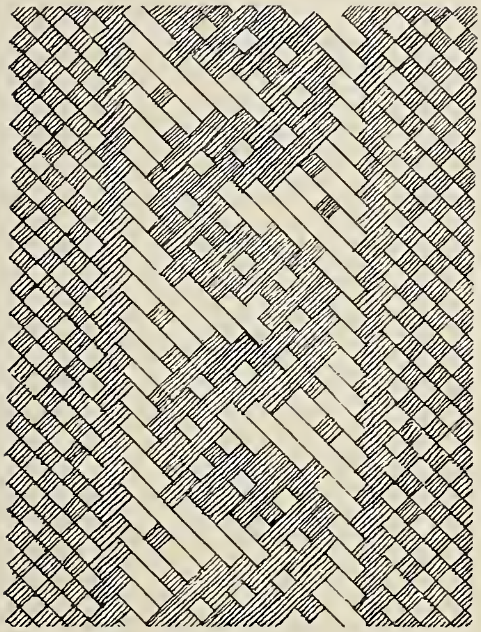

Fig. 336. Kelair kaloe pakoe.

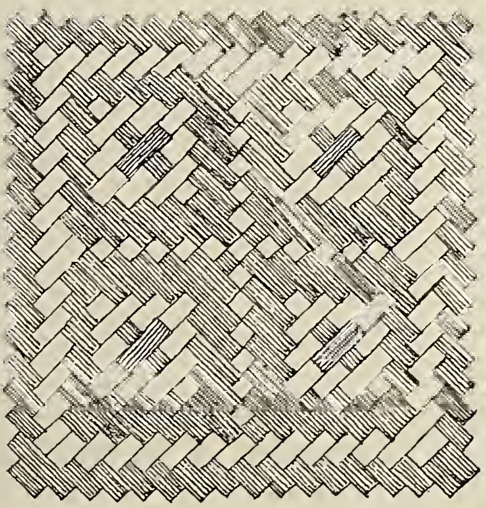

Fig 337. Mata poenai.

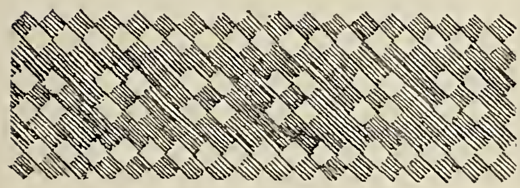

Fig. 338. Mata ajam.

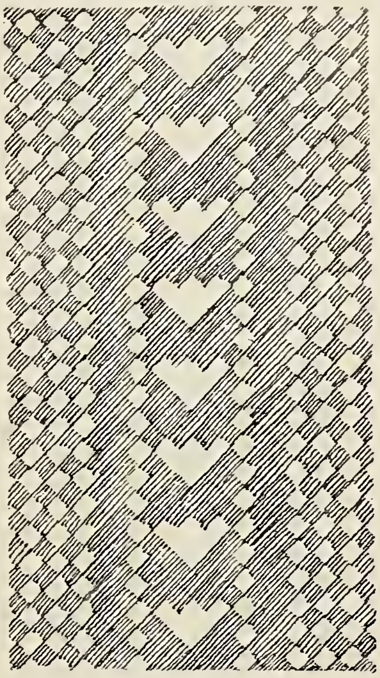

Fig. 339. Kelair badar moedik.

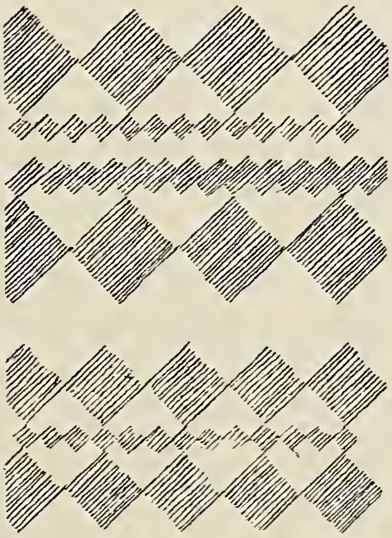

Fig. 340 Boven: motief batang padie. Beneden: motief ikan tekilat.

Voorts: kĕmbang manggis of kĕmbang manggoes, een zeer typisch vlechtpatroon, dat hier en daar op Java voorkomt, veel op Sumatra aangetroffen wordt, ook op Celebes te zien is op de bingka lora's der Toradja's en dan nog in de Molukken bekend is. Het is een eenvoudig vierkant met een rozetvormig bloemmotief in het midden. (fig. 332 en 333).

Tandjaän, een spiraalmotief, dat in vele variaties ook op het Borneosche vlechtwerk wordt aangetroffen. De beteekenis van het woord tandjaän is onbekend. (fig. 334).

Een korter spiraalmotief, te vergelijken met een rond meandermotief is de z.g. pakoe, veelal als rand gebruikt (pakoe is de naam van een varensoort). (fig. 334 en 335).

Daoen oebi is de zuivere toempal vorm, elders ook wel poetjoek rĕboeng genoemd, in Ampat Lawang daoen oebi geheeten naar den driehoeksvorm. Niet alleen op matten, maar ook op bakoels en tompo's wordt er dit eenvoudige vlechtpatroon gebruikt. (fig. 335).

Mata poenai, op Java ook wel mata walik geheeten, een rand van kleine, eenvoudig geornamenteerde vierkantjes, zooals in de rozetfiguur van de kĕmbang manggoes voorkomt (poenai is een soort groene duif). (fig. 337).

Al deze figuren treft men aan op de bamboezen siermatten van Ogan Oeloe (Palèmbang); de daoen oebi wordt veel toegepast op de sierlijke Palèmbangsche bakoels, die van rotan in

wit en zwart gevlochten zijn. Onder de rotandoozen, waarop deze zelfde motieven zijn toe gepast, komen soms fraaie, kunstige exemplaren voor; dit artikel zou voor uitvoer in het groot zeer geschikt zijn.

Eenvoudiger zijn de patronen van de gekleurde poeroen en bĕngkoeang matten uit Iliran en Banjoe Asin. Te oordeelen naar de motieven, is hier eenige invloed van Java merkbaar.

Het mata poenai patroon, hierboven genoemd, (zie bij mata walik van de Preangersche motieven) is ook bekend in Mokko Mokko, waar voor matten nog de patronen: tjapoeng njioe (tjapoeng = tjapoek = het kroontje aan het steeleinde bij de vrucht van de njioer, klapper) [1] en poetjoek rĕboeng (de top van het bamboe uitspruitsel), hetzelfde motief dus als de daoen oebi van Palèmbang, worden gebruikt.

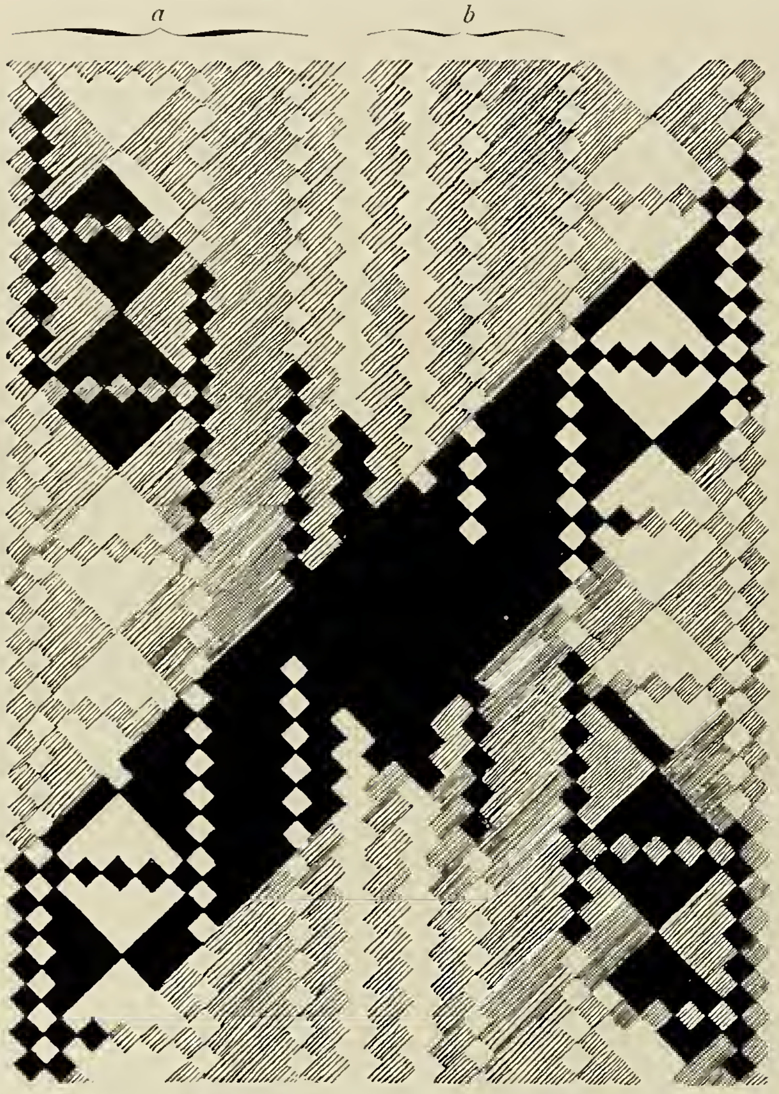

Fig. 341. *a*. Kelair seroenai en *b*. kelair batang pinang.

Zeer eenvoudige patronen ontstaan op mandenwerk van Kroë door een bijzondere kleurmethode, welke in het hoofdstuk: Kleur- en fixeermiddelen uitvoerig is omschreven.

Het hierboven aangehaalde pakoe motief komt ook in Agam voor als kĕlair kaloe pakoe (fig. 336), vooral op de kampie's (kelair = diagonale vlechtwijze; kaloe = krom; pakoe = varensoort). Het is een motiefvariatie van het hierboven aangegeven pakoe uit Palèmbang, doch het komt op hetzelfde idee neer. Ook het mata poenai motief vinden we op Agamsche zakken. (fig. 337). Een variatie daarvan is het mata ajam (kippenoog), als randmotief. (fig. 338). Een ander vlechtmotief, vooral voor randen in gebruik, is het kelair badar moedik (kelair = diagonale vlechtwijze; badar = een soort zoetwatervisch; moedik = stroomopzwemmen). (fig. 339).

Hetzelfde motief als kelair badar moedik, maar als het ware verdubbeld, vindt men terug in het kelair sĕroenai (sĕroenai = fluit), (fig. 341), een aaneengeschakeld ruitmotief, dat in de Indonesische sierkunst een even belangrijke rol heeft als het telkens wederkeerende mata poenai en kĕmbang manggis of tapoek manggis.

Variaties worden ook in het kĕlair sĕroenai telkens aangebracht, zoo b.v. bij de, op ongekleurd pandanmatwerk van Soengai Batang (Agam) voorkomende motieven: ikan tĕkilat (schitterende visch), en batang padi (padihalm), (fig. 340), maar de bedoeling is, een sierrand van

[1] Vergelijk hiermee het reeds genoemde woord tapoek in „tapoek manggis".

ruiten weer te geven. In Agam loopt op dit ornament een gekleurde sierstrook door de ruiten heen. Op Bawean b.v., ook in Ambon, is de ruit eenvoudiger, ongekleurd, en verkregen door systematische verspringing van 1, 2, 3, 4 of door gelijke verspringing van 3 of 4 op elkaar volgende inslagreepen. Op fig. 341 ziet men ook nog een evenzoo telkens wederkeerend motief: de batang pinang (stam van den pinangboom). Andere randmotieven, voor Agamsch vlechtwerk in gebruik, zijn: kelair paoeh sadidih (paoeh = mangga; vergelijk het Javaansche woord poh hiermee; sadidih = een stuk) (fig. 342), en het kelair tintadoe mĕnjasap (de drinkende rups) (fig. 343), welke beide motieven, als men ze goed beschouwt, eigenlijk variaties zijn van de te voren genoemde. Ten slotte worden nog vermeld: anjaman padè (een blokjespatroon) (fig. 343), en het kelair rantai agoeng (rantai = ketting; agoeng = groot) (fig. 349), kelair tapak koeda (paardenhoef) (fig. 344).

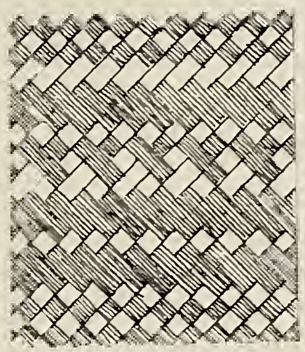

Fig. 342.
a. Kelair batang pinang.
b. Kelair paoeh sadidih.

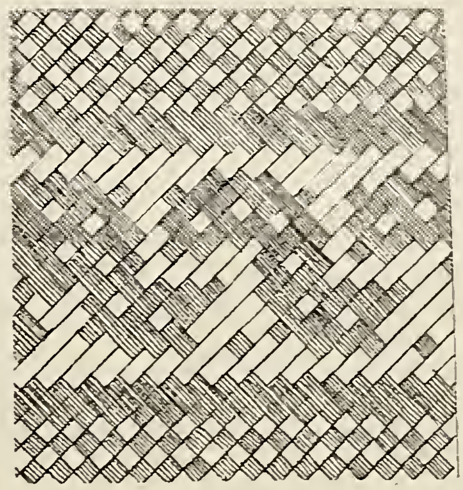

Fig. 343.
a. Anjaman padè.
b. Kelair tintadoe mĕnjasap.
c. Kelair batang pinang.

Voorts kent men in Agam nog de volgende patronen: adjoeng sarèk (volgende prauw) oerèk baringin (waringinwortels), boengo koendoer (een kalebassoort), boengo doerian (doerianbloesems), tjangkir bakoeroeng (het ingesloten kommetje), langau inggok (neergestreken vleeschvliegen), lipèk pagè (katoenklopper), soebang (oorknoppen), manik bĕratoer (kraaltjes op een rij), itik babojong poelang patang (eendjes, die achter elkaar naar huis gaan), kidjang bakatjak (reeën, die elkaar achterna jagen) siamang badjawèk (elkaar groetende apen).

Behalve de hierbovengenoemde patronen zijn in Pajakoemboeh nog bekend:

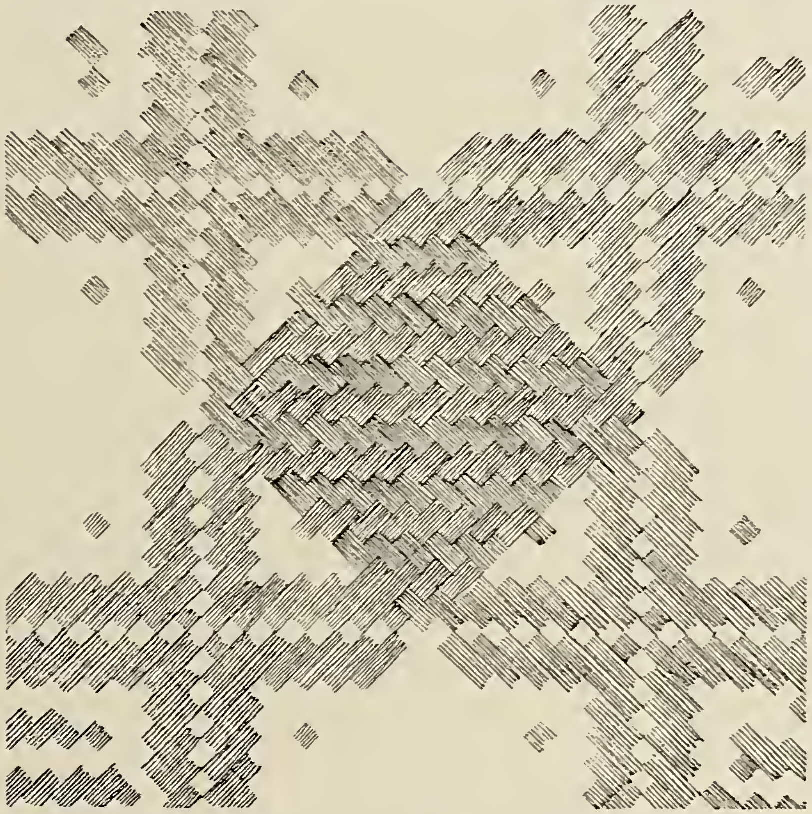

Fig. 344. Kelair tapak koeda.

1. pino pino sikoe kaloeang (zie plaat 42), 2. ngajam adjik sadidih kaloeang (zie plaat 37), 3. ngajam kalaie sablah, 4. ngajam kalaie rabali, 5. ngajam kalaie rabak djarambak (rabak djarambak = voorovervallen), 6. ngajam

padèh batjoekir, 7. kalaie djĕdjak moerai (djedjak = indruk, spoor; moerai = een soort vogel (zie plaat 35 en fig. 350), 8. kalaie bĕrtali; (zie plaat 32 en fig. 346), de naam duidt op het

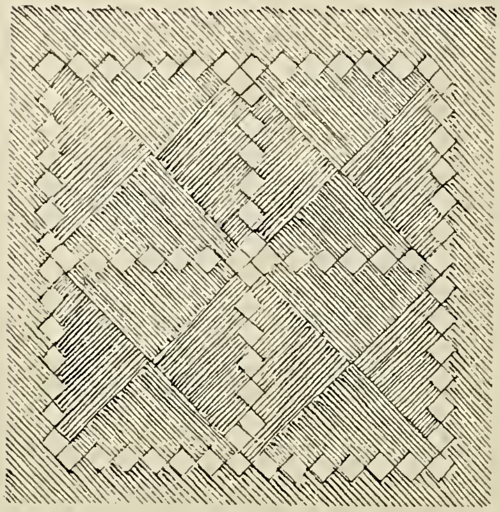

Fig. 345. Kalaie tampoek manggis.

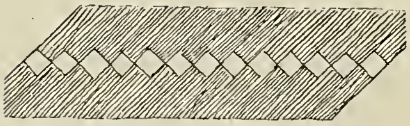

Fig. 346. Kalaie bertali.

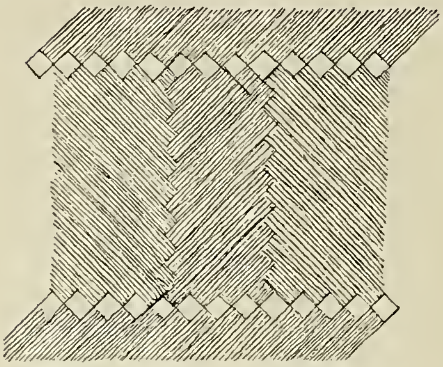

Fig. 347. Kalaie batang pinang.

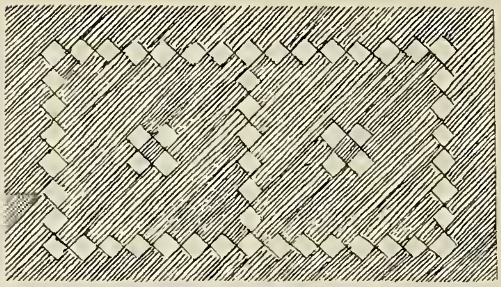

Fig. 348. Kalaie mata itik.

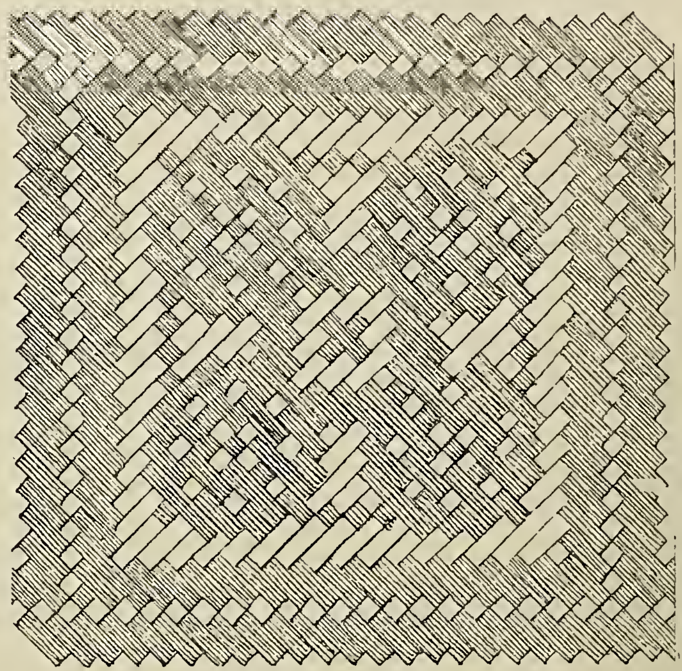

Fig. 349. Kalaie rantai agoeng.

voorkomen als tali, d.i. als touw; 9. kalaie djarambah. De kêmbang manggis figuur, hierboven als typisch aangegeven, komt weer in Poear Datar en Soeliki voor als een patroon, dat van een gevarieerde teekening is en den naam draagt van: kalaie tampoek manggis. (fig. 345). Het eveneens typische kalaie mata poenai (oog van de poenai, een duifsoort) is er verbasterd tot kalaie mata itik (oog van een eend) (zie plaat 34 en fig. 348). Ook de aaneengeschakelde ruitfiguren (echt Indonesische ornamenten, hierboven ikan tĕkilat en batang padi genoemd) vinden wij als kalaie djarambah in Poear Datar weer.

Het kalaie bĕrtali en kalaie batang pinang zijn er precies als in Pajakoemboeh, het poetjoek rĕboeng (zie plaat 33) komt er ook voor; dan nog kent men in Poear Datar het hierboven reeds genoemde djĕdjak moerai. (fig. 350).

Het motief van groote ruiten, dat in Ampat Lawang kĕmbang lelébat heet (fig. 332), wordt in Poear Datar kalaie panding genoemd, (panding = een gouden buikplaat). Al deze vlechtpatronen komen als het ware gecombineerd voor op Singkarahsche lapie's (zie platen 36 en 40) en zijn in groote verscheidenheid aan te treffen op de matten uit de Gajolanden (zie platen 48 en 49). Zij zijn uitgevoerd in rood en wit; zwarte reepen van de pisang kalè of pisang bamban zijn supplementair tusschengestoken.

Typisch kunnen de vlechtpatronen in Singkarah genoemd worden; evenals die van het aangrenzende Solok en Padang Pandjang onderscheiden zij zich door hun supplementair tusschengestoken versieringsreepen (in rood of zwart, waarmee ongeveer dezelfde figuurcombinaties worden gevormd, als hierboven aangegeven zijn).

Men kan zeggen, dat de hierboven aangegeven, Sumatraansche patronen over het heele eiland van af Benkoelen en Palèmbang tot Atjeh voorkomen. De Lampongsche districten hebben, wat dit betreft, de soberheid van Java, en Tapanoeli en Sumatra's Oostkust bepalen zich meer tot trawang versiering, welke in de Padangsche Bovenlanden sterk gecombineerd met het gekleurd patroonvlechten voorkomt.

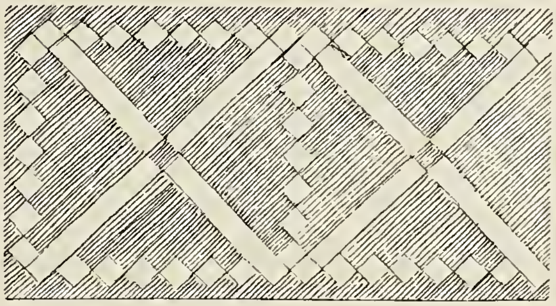

Fig. 350. Kalaie djedjak moerai.

Niettemin zijn in Sumatra's Oostkust de navolgende patronen bekend: djadak moerai, kapalo lalat, tampoek pinang, tampoek barambang (kĕmbang manggis figuur), boengo tjangkei, rantei, taboe limo djaroem, bajoe djati, mata lĕmboe, boekit mĕrgantoeng, koelir koelir, bibir poetĕr, poetri mĕrkoeroeng, dandam mĕrkait, mata sĕmbirang, boengo bongbong, enz.

De patronen van het supplementaire vlechtwerk der Karo Bataks komen veel overeen met die van Atjeh; vooral de geornamenteerde toempal-figuren, welke op zakken met roode en zwarte, supplementaire reepen worden ingevlochten, zijn bij Atjehers (vooral bij de Alassers) en Karo Bataks bijna dezelfde. Deze toempals, aan weerskanten van haken voorzien, worden door de Karo's kaki lipan (pooten van een schorpioen), door de Alassers soesoek reboeng genoemd; voorts kennen zij: boenga lawang salep salep, mata mata (ruit-figuur, welke bij de Karo's veel voorkomt), ipon ipon, enz.

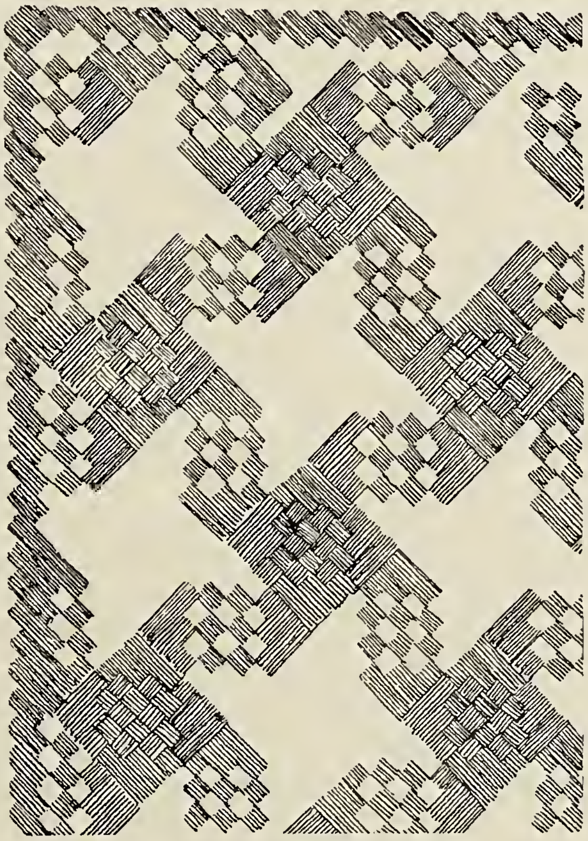

Fig. 351. Draai-ster-motief.

In Atjeh heeten de hierboven reeds omschreven patronen: reubeüeng poetjo moelot, (toempal-figuren), reubeuĕng mata leumbing, reubeuĕng kareuĕng, reubeuĕng keuèh, reubeuĕng koenoh, reubeuĕng sajeuëb lajang, enz.

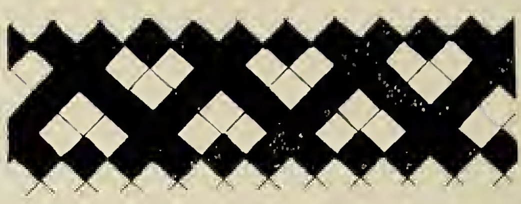
In de Alaslanden noemt men de door supplementaire tusschensteking van zwarte daoen-kĕrĕtanreepen ontstane motieven als volgt: heran katjar, heran tjoet, soesoek wau, mata lemboe, heran titik, heran ketika, lajoe oedang, heran tjagĕn, kantjéng badjoe, heran belin, soesoek gatib, doeri dĕdĕp, djedjari, soesoek reboeng, enz. De hierbijgaande afbeeldingen (fig. 352 t/m 354) toonen aan, hoe de motieven met elkaar gecombineerd worden tot aardige patronen.

De patronen der matten van den Riouw Archipel en der Anambas- en Natoena-eilanden komen sterk overeen met die van de Bawean matten, zelfs de toegepaste kleuren zijn op de genoemde

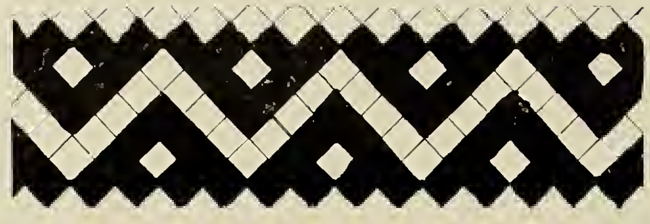
Fig. 352. Patronen van vlechtwerk uit de Alaslanden.

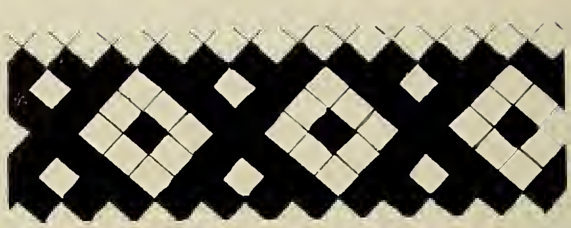
a. Soesoek wau.

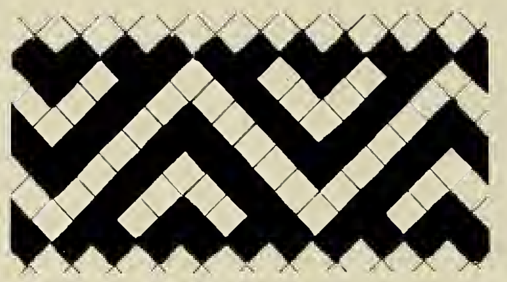
b. Heran tjoet.

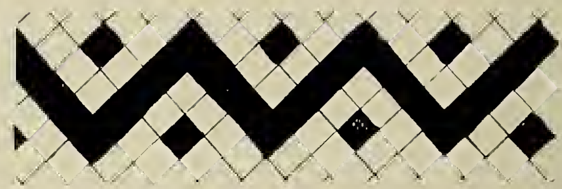
c. Heran titik.

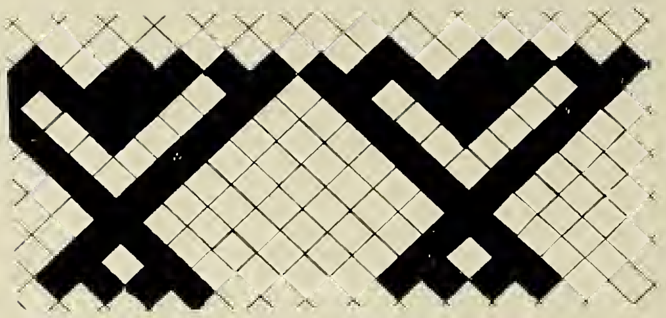
d. Mata lemboe.

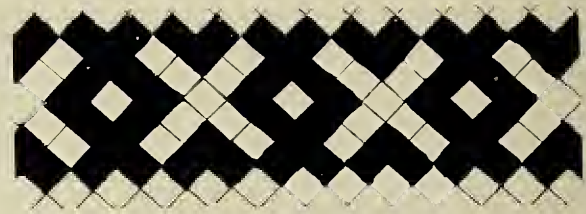
e. Heran katjar.

f. Heran titik.

g. Lajoe oedang.

h. Heran ketika.

i. Kantjéng badjoe.

j. Heran tjagĕn.

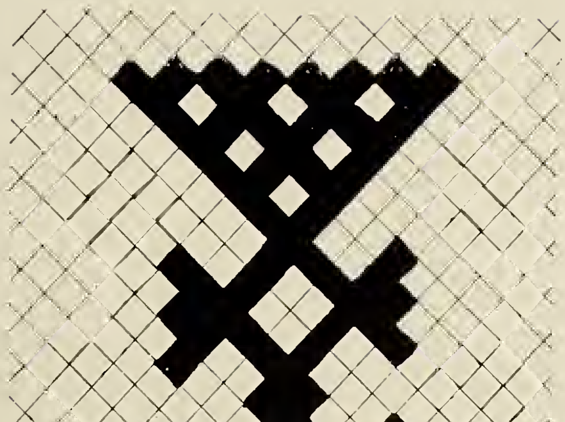
Fig. 353. Patronen van vlechtwerk uit de Alaslanden.

k. Heran bělin.

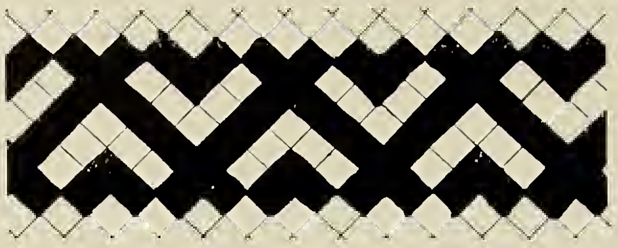

l. Doeri děděp. Heran bělin. Doeri děděp.

m. Soesoek rěboeng.

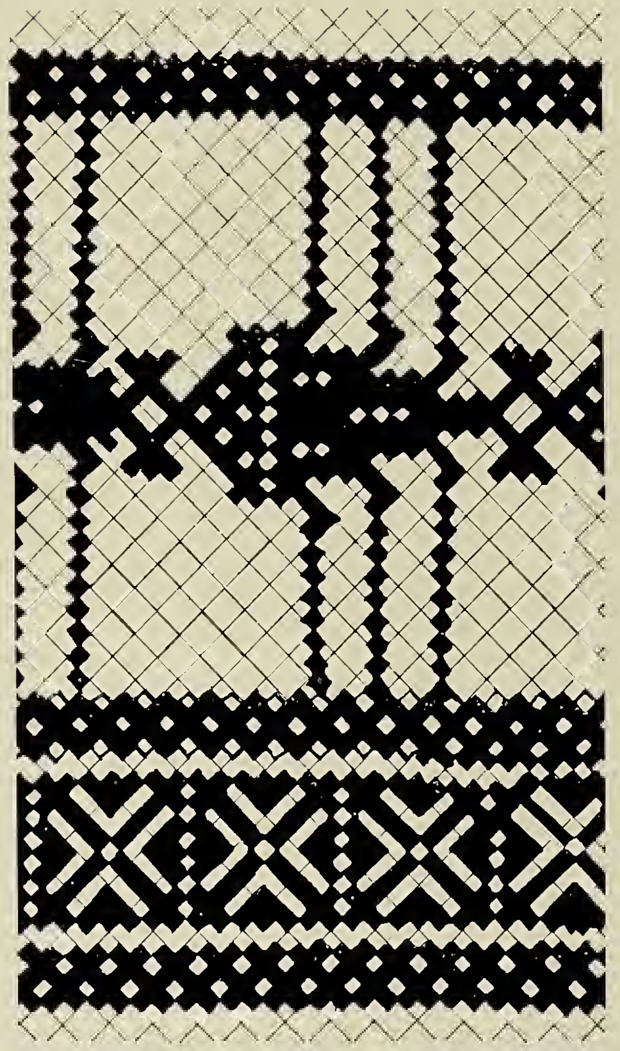
Fig. 354. Patronen van vlechtwerk uit de Alaslanden.

o. Heran katjar.

n. Soesoek gatib.

r. Heran bĕlin soesoek reboeng.

p. Soesoek gatib.

eilanden aan elkaar gelijk. Ook op de Anambas- en Natoena-eilanden vlecht men de schuine versieringsbanen en de geornamenteerde toempals, welke op Bawean bekend zijn, als typische mat-motieven.

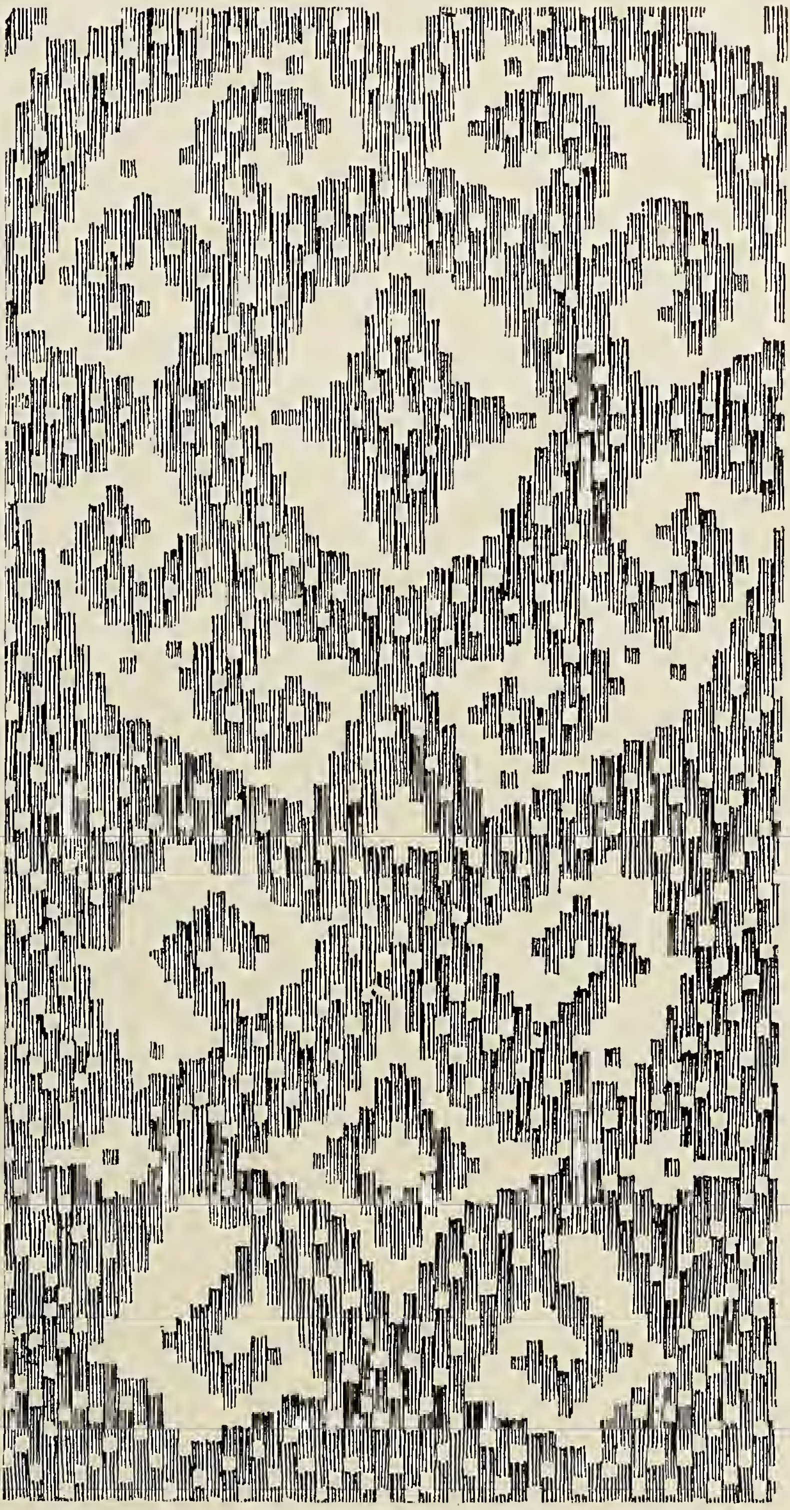

Fig. 355. Dajaksch vlechtpatroon.

Die gelijkenis is zoo groot, dat men sommige Riouwsche matten moeilijk van Baweansche zou kunnen onderscheiden. Andere matmotieven in den Riouw Archipel zijn b.v. figuren van menschen en dieren.

Slechts enkele der in den Riouw Archipel voorkomende patronen acht ik oorspronkelijk, zoo b.v. het draai-stermotief (vermoedelijk een variatie van de svastika of het haakkruis), dat ook in Palèmbang, de Padangsche Bovenlanden en op Banka voorkomt; juist daarom vermoed ik, dat de Riouwsche vlechtkunst voornamelijk heeft bestaan in de vervaardiging van ongekleurd trawang werk (als in Sumatra's Oostkust), terwijl vele gekleurde vlechtpatronen er zijn ingevoerd.

Hetzelfde kan gezegd worden van de Banka'sche vlechtpatronen, die grootendeels veel op de Javaansche gelijken. Men noemt ze op Banka: kembang paktjoeng (paktjoeng is de naam van een struik, ook wel tjokrai geheeten), een ingewikkeld motief, door supplementaire reepen gevormd, poesĕt blanak (navel van den blanakvisch, zie plaat 39), lampit, (gelijk een mat, zie plaat 38), sajap bĕlĕmbang (vleugel van een vlinder), tjita (gelijk tjita = gedrukt katoentje), kararai bakandang (kararai = het Javaansche kèpang; bakandang = omheind), rĕboeng kandang (rĕboeng = jong bamboe uitspruitsel), kĕmbang bandji (bloemen als bandji, d.i. de svastika figuur), kĕmbang njioer sĕtandan (een tros klapperbloemen), bĕras patah (gebroken rijstkorrel), kĕmbang tanah sèrang (bloemen van Sèrang), poetjoek rĕboeng loempo (loempo = effen), tlapak koetjing

b a k a n d a n g (t l a p a k k o e t j i n g = klauwspoor van een kat; b a k a n d a n g = omheind), (1) g i n g g a n g, (naar het Javaansche g i n g g a n g = blauw- en wit-gestreept goed, zie plaat 44), k ĕ m b a n g g i p a n g (een bloemsoort, zie plaat 45), d a o e n k ĕ r t o e (als speelkaarten), n i b o e n g p a t a h (gebroken n i b o e n g palm), d a o e n k l o e m b i (k l o e m b i = een soort tamarinde, zie plaat 43), t ĕ t a r p a j o e n g = zonneschermen). Voorts nog: t j a b a n g m a l a m (haakkruis-motief), k o e n o e s, k a r è t k i l a n g, i s a n g p a r i k, p ĕ l i n t a n g p ĕ d a n g, a t o e r t j a t o k, a t o e r s i s i h, waarvan de meeste, gelijk boven gezegd, van Javaansche vlechtpatronen zijn afgezien.

Het sierlijkst en kunstigst zijn de vlechtpatronen der Dajaks, wier vlechtkunst juist het hoogst staat in de v o r m i n g der p a t r o n e n. (fig. 355, 356 en 357). Deze onderscheiden zich door een

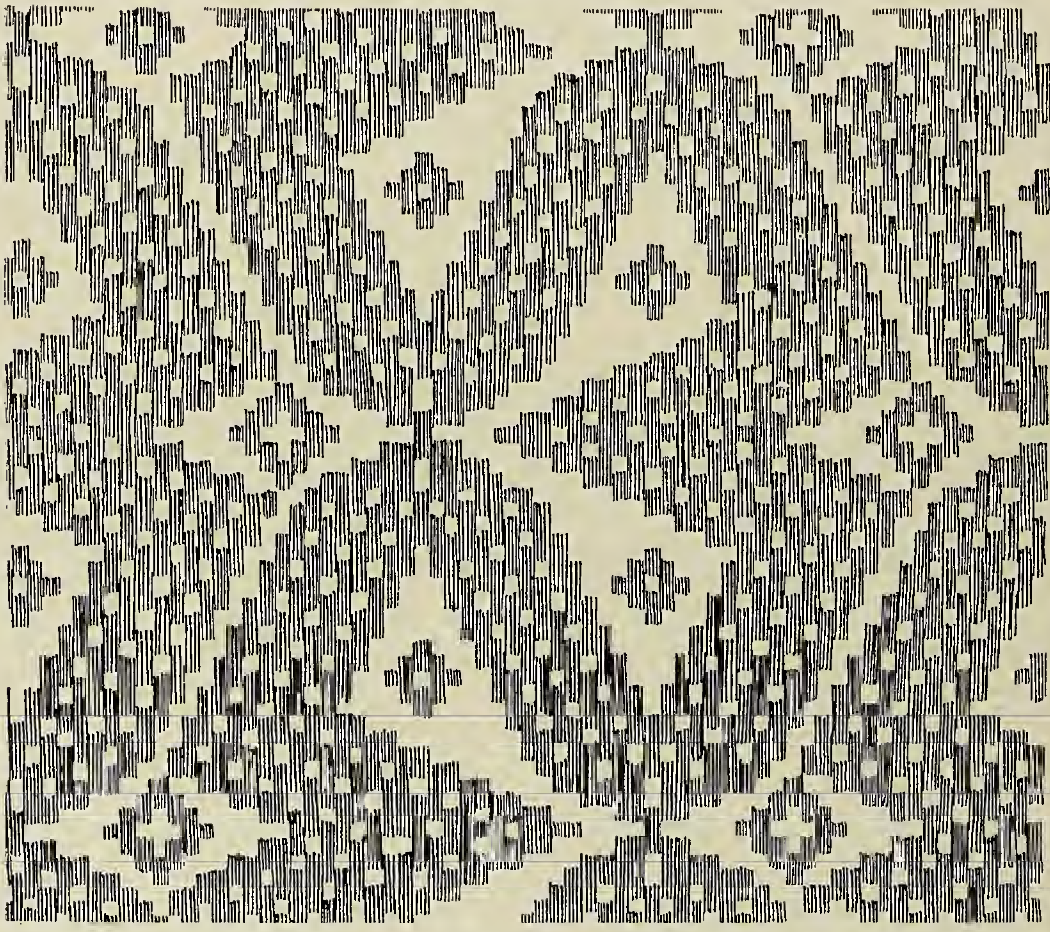

Fig. 356. Dajaksch vlechtpatroon.

d o o r g a a n d e n v l e c h t s l a g, sobere kleuren (rood, zwart en wit) en sierlijkheid in teekening. De methode van s u p p l e m e n t a i r e t u s s c h e n s t e k i n g is slechts hier en daar op Borneo, zoo b.v. in de Zuider- en Oosterafdeeling als m ĕ n j o e s o e p bekend. (2)

De haak- of sleutelfiguur vormt in het Dajaksche p a t r o o n v l e c h t w e r k, dat in zijn patronen eenige overeenkomst heeft met het Sumatraansche, het hoofdmotief, waarnaar de teekening in verschillende combinaties gevormd is.

---

(1) Dit b a k a n d a n g, omheind, wil eenvoudig zeggen, dat de figuur van een t l a p a k k o e t j i n g zich b.v. bevindt in een andere lijnenfiguur.

(2) De s u p p l e m e n t a i r e t u s s c h e n s t e k i n g bestaat hierin, dat de patronen eerst met ongekleurde reepen en daarna met gekleurde reepen n a g e v l o c h t e n worden. Dit past men alleen toe op mandenwerk.

Bij alle primitieve volken in den Indischen Archipel wordt dit met de meander overeenkomende hoofdmotief aangetroffen.
Het haak- of sleutelmotief, dat af te ronden is tot een spiraal, is evenals de meander ook het meest primitieve lijn-ornament geweest, waarvan men zich het gemakkelijkst bediende, en waaruit later geometrische combinaties ontstaan zijn. Hiernaar weer hebben die volken figuren van menschen en dieren weten te ontwerpen. Hetzelfde kan men ongeveer zeggen van de meer eenvoudige strepen, bogen, punten en cirkeltjes, welke men ook nu nog in de Indische vlechtkunst aantreft, en die eveneens op meetkundigen grondslag tot patronen worden samengesteld. De geometrische hoofdbedoeling bij de ornamentatie schijnt bij de primitieve volken een steeds onveranderlijke te zijn, en al zou men, gelijk b.v. in het Tajansche (Westerafdeeling van Borneo) gebeurt, patronen van Javaansche batiks willen overnemen, toch wijzigt men die naar de natuur genomen motieven volgens de eigen geometrische basis, welke steeds de quintessence blijft van de wijze van vlakversiering. Op die manier, naar die idee, stijleert de Dajaksche vlechtster b.v. menschenfiguren met opgeheven handen op het mandenwerk. Met deze zienswijze komt eenigszins overeen, hetgeen Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuis in zijn „Quer durch Borneo" schrijft, n.l. „Wir können an diesen Figuren feststellen, dasz wenn sie auch auf den ersten Blick als reinen Linienverzierungen erscheinen, sie ihren Ursprung doch Motiven aus der Thierwelt verdanken".

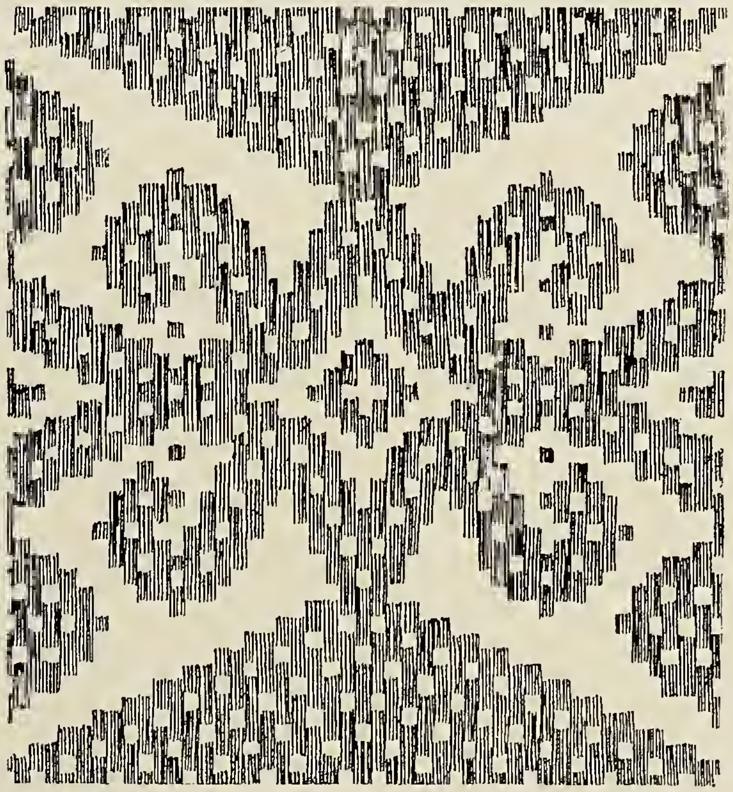

Fig. 357. Dajaksch vlechtpatroon.

De bestudeering echter van de ornamentatie-wijzen, ook bij andere primitieve volken in den Archipel in toepassing, vooral bij de weefkunst, geeft resultaten, die zeer duidelijk er op wijzen, hoe de lijnversiering hoofdzaak is en hoe daaruit de mensch- en dierfiguren ontstaan zijn. Vooral op de Oostelijke eilanden kan men op weefsels gemakkelijk constateeren, hoe b.v. de menschmotieven met opgeheven handen, de hagedisfiguren, enz. uit de gecombineerde ruit- en sleutel-motieven afgeleid zijn.
Dat de nomenclatuur niet altijd en overal dezelfde is, spreekt van zelf; bij een stam als de Dajaks wordt 't met de namen zoo nauw niet genomen, omdat deze bijzaak zijn. Echter zal men vaak kunnen zien, dat de lijnen van het meetkundige patroon wel duidelijk in hoofdtrekken de figuur aangeven van de bloem, het blad, het voorwerp, waarnaar het genoemd is. De natuur blijft dus immer de grondstof leveren voor de patronen, maar het volk ornamenteert, geeft weer met lijnen en voegt daaraan bij het ontwerpen en samenstellen een zekere symbolische beteekenis toe. „A fundamental geometric figure on basketry may in similar fashion by the addition of a line or two become almost any design, the visible home of any symbol". (Aboriginal American Basketry by Otis Tufton Mason in the Annual Report of the U. S. National Museum, 1904). „Zoo spelen de dier- en plantenvormen of deelen daarvan de grootste rol," schrijft Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuis bij de behandeling van de kunst der Bahau's, „maar altijd

zijn zij van gedaante veranderd, hoofdzakelijk door de fantaisie van den kunstenaar, welke zelfs den oorsprong zijner motieven in een meer gevorderd stadium dikwijls raadselachtig maakt." Zoekt men echter den oorsprong in de ornamentatie-wijze van geometrische vlakverdeeling en leidt men daaruit de vervorming van de details der teekening tot mensch- of dierfiguren af, dan zijn de motieven duidelijker in hun ontstaan.

Ik verwijs hier nog naar het werk van Dr. Wilhelm Hein: „Die Verwendung der Menschengestalt in Flechtwerken". Hierin worden reproducties gegeven van menschfiguren in het vlechtwerk der Arauaken van Fransch Guayana, in West Afrikaansche matten en in gevlochten hoeden der Olo Ngadjoe's van Borneo, doch in alle figuren kan de afleiding van het motief uit de gevarieerde sleutelfiguur duidelijk worden waargenomen. „Das Ornament (Menschenfigur) ist vollständig geometrisch entwickelt", schrijft Dr. Wilhelm Hein. En verder: „Alle Raüme, welche drei oder fünf Einheiten lang sind, erhalten ein oder zwei kleine Füllungsquadrate, welche in Folge der Flechttechnik die Form von Andreaskreuzen erhalten mussten, wodurch das ganze Ornament zu einen ausschliesslichen Linienornamente wurde."

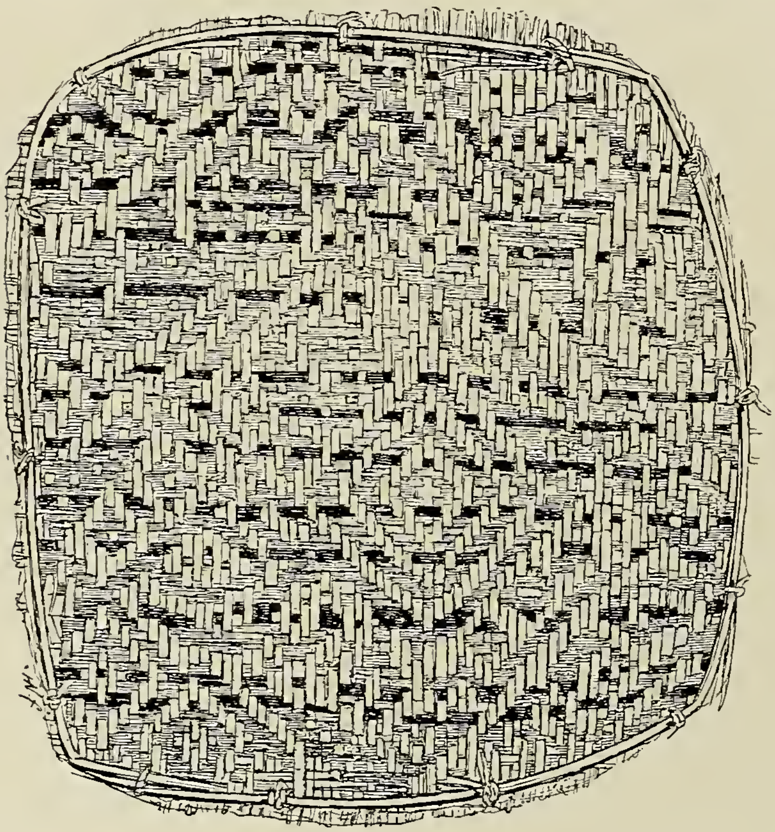

Fig. 358. Vlechtmonster „bajang sangkalan" uit Soekadana (Borneo). Aanwezig in 's Rijks ethnographisch museum te Leiden.

Het bovenstaande komt overeen met hetgeen professor A. R. Hein in zijn „Die bildenden Künste bei den Dajaks auf Borneo" schrijft: „er zeignet mit den bescheidenen Mitteln seiner primitiven Technik kümmerliche unvollkommene Nachbilder der ihn umgebenden ihn interessirenden Gegenstände, welche ihn unter der Unbehilflichkeit seiner Hand zum einfachen, geradlinigen Schema erstarren, dem nur noch als sicherer Steckbrief der Name des Naturobjektes anhaftet."

Robert Philips Greg schrijft in zijn: The fret or key ornamentation in Mexico and Peru (Archaeologie 1883), hoe de sleutelfiguur de symbolische afbeelding is van water. In Lord Kingsborough's: Antiquities of Mexico, wordt verklaard, dat de sleutelfiguur een plant voorstelt, uit welker bladeren in sommige jaargetijden vocht te voorschijn komt. Op oud-Grieksche en Etruskische vazen zijn in de ornamenten combinaties aan te treffen van sleutelfiguren met visschen en dolfijnen. In China is de meander het symbool van donder, wolken en onweer-regen en daarmee staat in verband de gunst des hemels, waardoor de regen den landbouwer toestroomt. „It is easy to see," aldus Philips Greg in zijn hierboven aangehaald werk, „how the key pattern or ornament, both as a separate arrangement and in continuous combination as a border or frat, came, in a country, where water and rain were at certain times of the year of great importance".

Geen wonder dus, dat in overoude tijden de sleutelfiguur ook bij Indische volken als een den landbouwer geluk aanbrengend symbool gemakkelijk ingang vond.

„Diese Formen (Mäander und Kyma) treten auf, um nur einzelne Beispiele anzuführen, in Europa, seit den Griechen und Römern ganz allgemein und in tausendfältiger Verwendung und Umgestaltung, in Amerika bei den Mexikanern, Peruanern, Brasilianern, Arauaken, Pueblos, Zunis in Afrika, bei den alten Aegyptern, von denen angeblich die Griechen diese Ornamentmotive erlernt haben sollen, in Asien bei den Indern, Chinesen und Japanern, bei den Koreanern, Tibetanern, Siamesen, und bei den Dajaks auf Borneo, in Australien, bei den Papuas auf Neu Guinea u.s.w."

„Sollen wir es hier nicht vielmehr mit einer in wunderbarer Weise bis ins kleinste Detail übereinstimmenden künstlerischen Aüsserung des Völkergedankens zu thun haben, die nothwendig allerorten in die Erscheinung treten musste, dem allgemeinen Gesetze der Causalität gehorchend?" (Vide Alois Raimund Hein's: Maänder, Kreuze, Hakenkreuze und Urmotivische Wirbelornamente in Amerika. Wien. 1891). ([1])

Uit vele afbeeldingen in dit werk zal te zien zijn, hoe algemeen verbreid het sleutelmotief in den Indischen archipel voorkomt en in welke eenvoudige en ingewikkelde variaties het wordt toegepast.

Op Borneo kent men de volgende patronen: papan soeroei (soeroeihout-planken), gagang katjip (steel van een pinangnoot-snijder), boeah antikoep (een soort vrucht), boeah tatan (een soort vrucht), oedjan rintik (neerruischend regentje), schuinloopende motieven als het Javaansche oedan liris, biawak bĕrdjamoer (een in het zonnetje zich koesterende leguaan), motief van aaneengeschakelde cirkels.

Voorts kent men nog de patronen: akoem karap, badjang batoentoen, orang kakaris, parassan robboeng (= poetjoek rĕboeng), mata poenai, tawa tawa, bĕrdiri, roeasan pinang (geledingen van een pinangstam), pakoe siwau (zie plaat 51), papan langsat (zie plaat 54), bintang soemaoer (zie plaat 50), pitoengkang doesoen (zie plaat 52), sirih banaik (opkruipende sirih), tangga diwata, hari hoedjan tjoendoeng, nasi karing, kambang binoeang, karat wadai (zie plaat 53), (een soort gebak), damar lèlèh, sangsang kaki (tegen elkaar in loopende voeten), liwe arei baoelang (met draaikolkfiguren), anjam kambing (met geitenfiguren), enz. In den catalogus van het Rijks Ethnographisch museum te Leiden, deel II, worden de navolgende patronen van Loko (afdeeling Soekadana) genoemd en beschreven: mata poenai (duivenoog), ĕdjoeng sarat (volgeladen jonk), boeroeng bahoem (bahoem-vogel), lingko (krom), bajang sangkalan (schaduw van een hakblok) (fig. 358), bajan soeni (zwijgende papagaai), songkar matahari.

De patronen worden niet altijd gevormd door gekleurde reepen. Soms treft men op manden patroonvorming aan door ongekleurde reepen.

Ten slotte dient hier de aandacht gevestigd te worden op de schuine, geometrische verdeeling, waarnaar een vlak op het Borneo'sche vlechtwerk versierd wordt. Men treft het ook aan op het Sumatraansche patroon: tandjaän, hierboven in teekening weergegeven. (fig. 334). Schuine vlakverdeeling, welke men veel bij Indische kunst aantreft, en op Java bewaard is gebleven b.v. bij de parang patronen van het batikwerk, is ontstaan uit het rechthoekige sleutelmotief, dat men eerst ging afronden, om het ten slotte in scheeven stand voor te stellen als een variatie.

In Zuid-Celebes, waar veel de gecompliceerde omslingeringsmethode (tjalodoeng) wordt toegepast, zijn de patronen door den aard van het vlechtwerk eenvoudig. Men zou ze kunnen vergelijken met de hierboven genoemde patronen van het Singaparna mandenwerk, ontstaan door de eenvoudige omslingering; ook in Zuid-Celebes bestaan ze uit ruitjes, sterretjes, toempals, enz.; een enkele maal vindt men op een padinging dinging (zie hoofdstuk:

([1]) Zie ook het werk van Friedrich Hirth: Maänder und das Triquetrum in der Chinesischen und Japanischen Ornamentik. (Verhandlungen der Berliner anthropologischen Gesellschaft; Sitzung vom 22 Juni 1889).

Zakken, kokers, enz.) een groote sterfiguur in diverse kleuren uitgewerkt. Diezelfde patronen ongeveer vindt men terug op het dichte drierichtingsvlechtwerk (timpallang), waarop zij ontstaan zijn door supplementair tusschengestoken, gekleurde reepen.

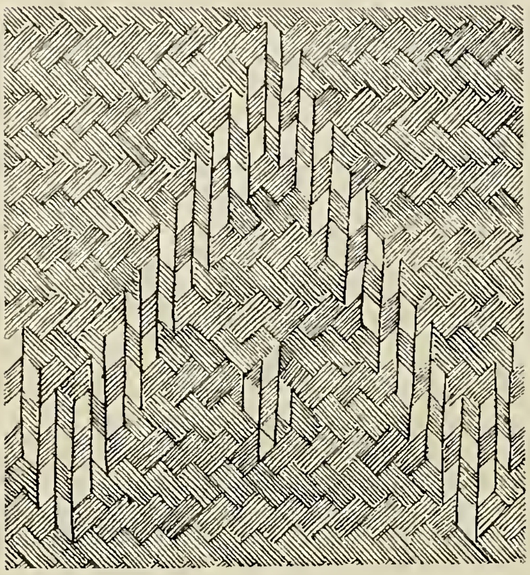

Fig. 359. Peira 'mbojo.

Eenvoudige patronen van een doorgaanden inslag komen voor op de paardenharen sigarenkokers van de Oosterdistricten van Zuid-Celebes. Een veel voorkomend patroon is b.v. de boenga tjĕngké, een eenvoudig ornamentje in een ruit of walasoedji.

Meer komt het patroonvlechten voor bij de Toradja's, doch niet bij alle groepen van dezen stam, zooals de heer Alb. C. Kruyt mij inlicht. De Bareé Toradja, de Toolagé, en de Toondaé, en van de Berg-Toradja's de Tonapoe en de Tobada, ook de bewoners van het landschap Saoesoe vlechten patronen, terwijl de andere stamgroepen gewoonlijk slechts onversierde voorwerpen voor dagelijksch gebruik vlechten. De oorzaak van dit verschil moet voornamelijk gezocht worden in het houden van slaven. Daar de genoemde stamgroepen veel slaven hadden, konden de vrijen zich meer aan het vlechten wijden, terwijl zij huis- en veldarbeid aan de slaven konden overlaten.

Gelijk hierboven in het hoofdstuk: Manden reeds is opgemerkt, treft men bij het Toradja'sche vlechtwerk voornamelijk de blank uitgespaarde patronen op de sierlijke bingka lora's aan. Zij wijken van de Borneosche patronen af en komen meer overeen met de Sumatraansche, zooals hieronder en uit de bijgevoegde teekeningen blijken zal. De sleutelspiraal, welke men echter zoowel op het Sumatraansche, als op het Borneosche vlechtwerk als standaard-motief aantreft, komt echter ook op het Toradjasche vlechtwerk voor, maar minder gestyleerd. De Toradja noemt een vlechtpatroon in het algemeen pĕrmata.

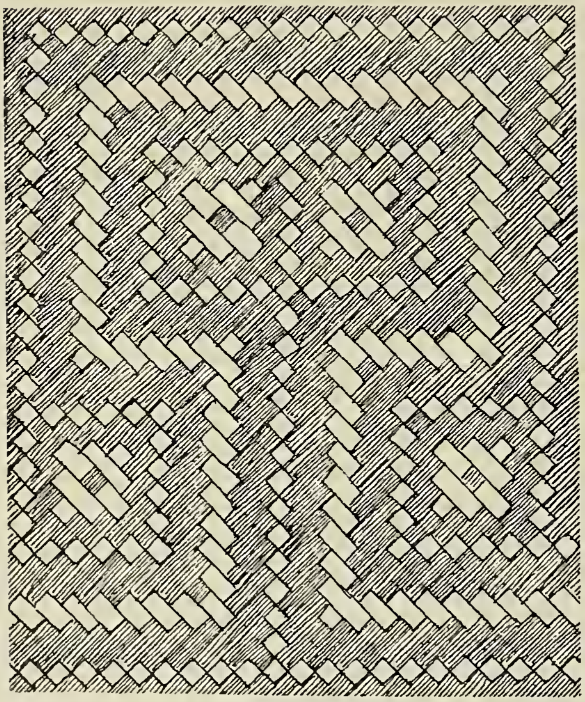
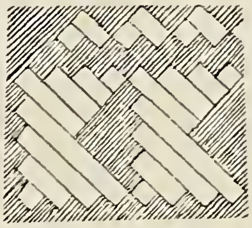

Fig. 360. Pekire 'mbinäa.

Frappant is, dat het kembang manggis patroon overal in den Archipel aangetroffen wordt. Het is de verdeeling en styleering van een eenvoudig vierkant. Bij den Maleier heet dit patroon kĕmbang manggis of tampoek manggis, bij de Toradja ragi bangké (d.i. de groote verdeeling, n.l. van het vierkant). Blijkt uit de nomenclatuur de geometrische gedachte, die in dit geval zeer veel eenvoudiger is, dan bij het Borneosche principe, hier kan nog bijgevoegd worden, dat dit ragi bangke patroon bij de Toradja zeer gewild is.

We hebben hierboven bij de behandeling van de Sumatraansche vlechtpatronen gezien, hoe verschillend de vierkantverdeeling kan zijn. Men treft die variaties ook op het Toradja'sche

vlechtwerk aan, en zoo stelt de Toradja tegenover de groote verdeeling of ragi bangke, de kleine verdeeling of ragi kodi. Voorts kent hij nog de patronen:
pĕrmata saogoe (versiering van één) (fig. 366),
pĕrmata maroka (op koraalsteen gelijkend) (fig. 365),
pĕrmata pekire 'mbinaä (op de wenkbrauwen van den vogel winaä gelijkend) (fig. 360),
pĕrmata pĕpada moraä (op vertakt gras gelijkend) (fig. 362),
pĕrmata peira 'ntjiro (op varenbladeren gelijkend),
pĕrmata pĕloeloe 'mpakoe (opeenvolging van varens), precies hetzelfde motief als het Sumatraansche pakoe of de spiraal (fig. 363),
pĕrmata 'mpoene (vergelijk hiermee de Sumatraansche benaming: mata poenai = oog van de poenai of 'mpoene) (fig. 364).

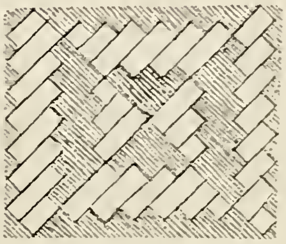

Fig. 361. Peira aroeroe. Fig. 362. Pepada moraä.

Enkele dezer patronen, zoo b.v. ragi bangke, pĕrmata saogoe en peira 'ntjiro komen ook op de rotanbandjes voor, welke zich om zwaardscheeden of -heften bevinden.
Zóó geliefd is het ragi bangke patroon, dat slechts een ervaren koppensneller dit patroon op zoo'n gevlochten bandje mocht dragen; de pĕrmata saogoe is voor iemand, die slechts enkele malen en de peira 'ntjiro voor iemand, die nog nooit het koppensnellen heeft bijgewoond.
De patronen hebben dus hier in het oog van het Toradja'sche volk zekere waarde, waarin een vaste climax is waar te nemen.
De ragi bangke en pĕrmata 'mpoene figuren spelen dus in de Toradja'sche vlechtkunst een groote rol.

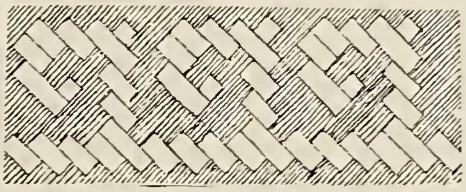

Fig. 363. Peloeloe 'mpakoe.

De vlechtpatronen, in het Noordelijk deel van Midden-Celebes gebruikelijk, en vooral op de timbollo's voorkomend, zijn even eenvoudig als die der Boegineezen; het mata 'mpoene motief is er evenzoo bekend en aldus naar het patroon der Toradja's genoemd. Nog eenvoudiger zijn de Mongondousche vlechtpatronen, welke hoofdzakelijk op bolads of matten worden gemaakt.
De naam van een patroon in het algemeen is er popodajanan; men onderscheidt ze in popodajanan Mongondou en popodajanan Boegis, al naar gelang zij oorspronkelijk of van de Boegineezen afgezien zijn.
Het rechte patroon-vlechtwerk der Minahassers heeft overeenkomst met dat der Tominibocht en verdient geen afzonderlijke vermelding.

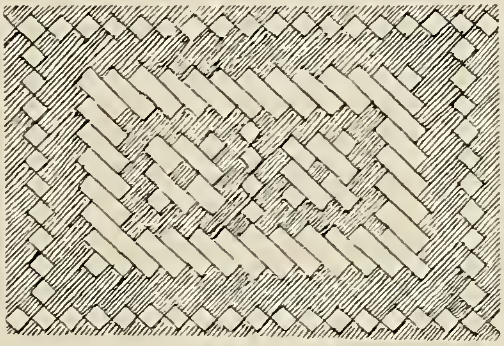

Fig. 364. Permata 'mpoene.

Tondano'sche matten werden vroeger veel met gekleurde, supplementaire reepen versierd en de patronen, welke op die ouderwetsche, kunstige tikars voorkwamen, deden denken aan Sangireesche motieven; ook op die matten kwamen verscheidene variaties van het sleutelmotief voor. Dit motief noemt men in Tondano woeroekoet; men kan het nog op het vlechtwerk der Minahassa aantreffen; het schijnt veel door vroegere Alfoersche stammen uit deze streken gebruikt te zijn en heeft in zijn variaties ook overeenkomst met de motieven der Ternataansche en Ambonsche eilanden. Ook het kĕmbang manggis motief komt op het Minahassasche vlechtwerk veel voor.

Wat heel opmerkenswaardig kan genoemd worden, is, dat de Minahassasche siermatten van doorgaand vlechtwerk volgens ongeveer dezelfde methode tot patronen gevlochten zijn als die van de hierboven genoemde eilanden, n.l. in schuine kleurbanen, waarin het dikwijls gecompliceerde patroon van het veld eenvoudig doorgaat. Dit is iets bijzonders, dat elders in den Archipel niet aangetroffen wordt en zeker een eigenaardige, doch hoogstaande kunst in het mattenvlechten typeert. (zie plaat 55 t/m. 57).

De vlechtster brengt dus schuine, gekleurde banen aan, laat zich echter hierdoor niet van de wijs brengen, maar vlecht het eenmaal aangevangen patroon, hoe gecompliceerd het ook is, door die schuine banen heen.

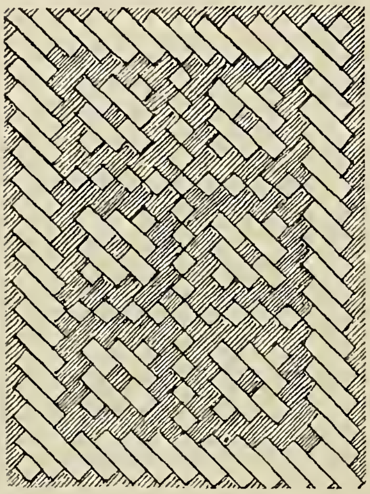

Fig. 365. Permata maroka.

De in Tondano meest bekende mat-patronen zijn: dinosi (van dosi = het Hollandsche woord doosje); binintang (van bintang = ster), binoentih (van boentih = djĕroek), sinoesoekan (van soesoekan = tusschengestoken haar), kinorowoeng (van korowoeng = mandje), kinëingkin (van kéingkin = waterspin), kinarĕmbang (van karĕmbang = een soort wilde framboos), linènso (van lènso = een zakdoek) kinalimbong (van kalimbong = een manggasoort), minarisa (van marisa = lombok), tineto (van to = mensch; een mat dus met menschenfiguren), winolaäng (schuine zigzag), enz. De patronen der Langowansche matten (zie plaat 58) in de Minahassa zijn voor den kenner dadelijk van die der Tondano'sche te onderscheiden. Eerstens komen zij slechts in drie kleuren voor: oranje-rood, geel en zwart, en dan zijn zij eenvoudiger. Overigens komen de hierboven genoemde bijzonderheden ook op de Langowansche matten voor, welke dikwijls mensch- of dierfiguren bevatten. De meest bekende Langowansche matpatronen zijn: boelang (maan), lodika (kookhaard), poerikit (om en om draaien; ruggelings), katoepah (= katoepat = rijstkorfje), linènso (zakdoek), pindis (waterplant), enz.

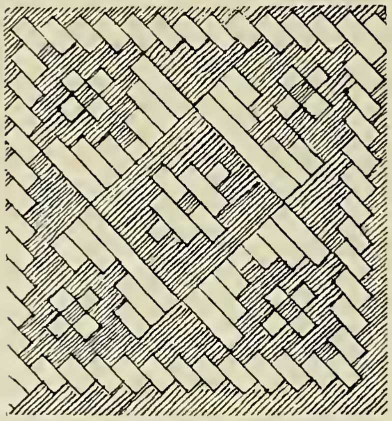

Fig. 366. Permata saogoe.

De Tombatoe'sche matpatronen zijn: pinahérot (gestreept, schuine banen), pinato poesĕt (gelijk een navel), pinato koiri (gelijk vierkanten), pinaléko (al wat krom is, zoo b.v. een sleutelfiguur).

De patronen, welke op de Kinilowsche bamboe manden (zie platen 59^a en 59^b, 60^a en 60^b) voorkomen, zijn: toör (= staand, recht, overeind), toör warat, (scheef staand), kinajoeng (van kajoeng = kreeft), lawah (horizontaal passeerend), kinatoepat (van katoepat = geruit als een rijstkorfje), winĕrĕnan (van wĕrĕn = oog), sinalapir (van salapir = vogelstrik), rinèkoan (van rèko = krom).

Talaureesche vlechtmotieven treft men hoofdzakelijk aan op de van rotan en ginto vervaardigde karoeboengs (zie hoofdstuk: Manden); zij komen overeen met de patronen van Sangireesche koffo weefsels, doch zijn ietwat vereenvoudigd. De sleutel- of kakoensi figuur — zooals men dit standaardmotief op de Sangir- en Talaut eilanden noemt (zie fig. 367 en 368) —, komt ook op bedoeld vlechtwerk voor; men treft er voorts evenals bij de weefsels aan: nabootsingen van slangenvlekken, toempals, enz. Met de dikwijls gecompliceerde motieven op het rechte vlechtwerk der Sangir- en Talaut eilanden (¹) komen de

(¹) De zeer ingewikkelde patronen van Sangireesche weefsels worden vervaardigd naar voorbeelden van recht lontar-vlechtwerk

patronen van het Halmaheirasche vrij sterk overeen. Van de Halmaheirasche matmotieven worden in het opstel van Joh. F. Snelleman: Matten van Halmaheira (tijdschrift Het Huis, Oud en Nieuw, aflevering 9, jaar 1907) genoemd: o-njawa-njawa, poppetjes, min of meer een menschelijke figuur voorstellende; o-rako, oorhangers, een figuur, die iets op een zilveren oorhanger gelijkt; o-lokoe-i ba-ba, hoogten en laagten, een onregelmatige, nu hooge, dan lage lijn; madilongo ai bioenoe, opening van de zweer, een rond, zwart figuurtje, met in het midden een wit puntje, ho hikawingi, met elkaar trouwen, een reeks aaneengeschakelde figuren; o-kahoho ma dètoro, sprinkhaangeknabbel, een fijn bandje, gewoonlijk rood, omnaaid met een wit biesje, waarmede men dikwijls versierde vakken afzet.

„Vermoedelijk heeft oorspronkelijk elke familie een eigen vlechtpatroon gehad, met een voor haar symbolische beteekenis, die men nu niet meer juist weet. Zoozeer waren voorheen de families onderling naijverig op elkaar ten opzichte van bepaalde patronen, dat de wet het eigendomsrecht er van beschermen moest. Wel betwisten enkele stammen ze elkander ook nu nog als ieders speciaal eigendom, maar tot processen komt het niet meer".

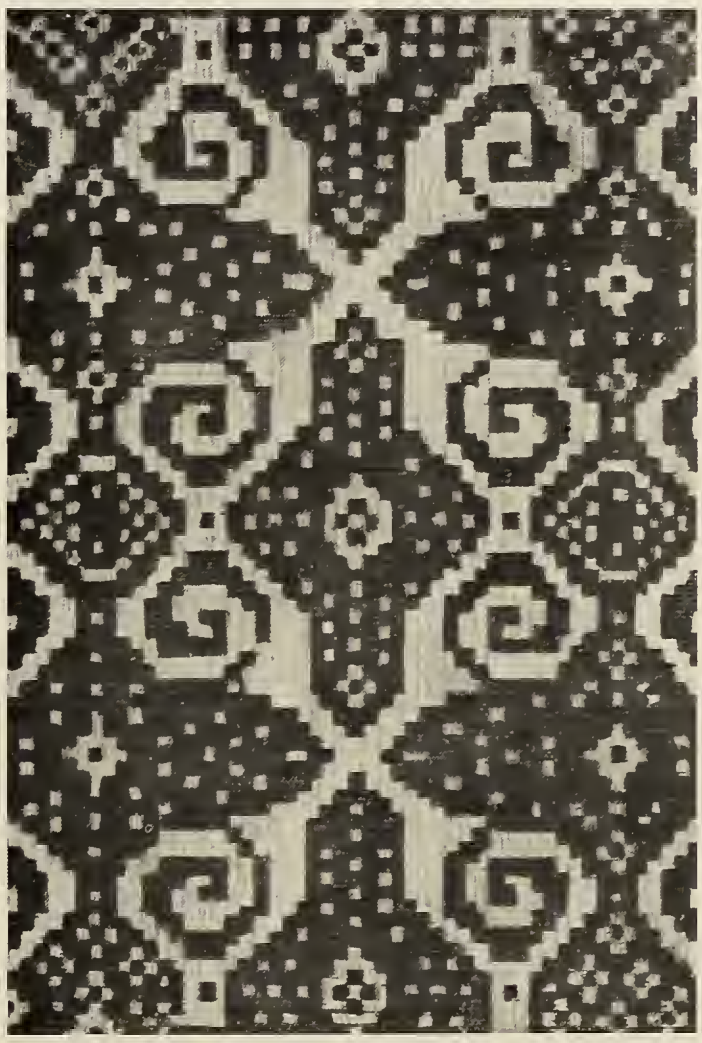

Fig. 367. Sangireesch vlechtpatroon.

Gelijk hierboven vermeld is, houdt de Minahassasche vlechtster er van, om schuine, gekleurde banen op haar tikars aan te brengen; dit vindt men ook op de Ambonsche eilanden, maar de patronen blijven hier beperkt tot één schuine baan en gaan niet, als op de Minahassasche tikars, van het veld op de kleurbaan over. Slechts een enkele maal treffen we dit op de tikars der Ambonsche eilanden aan.

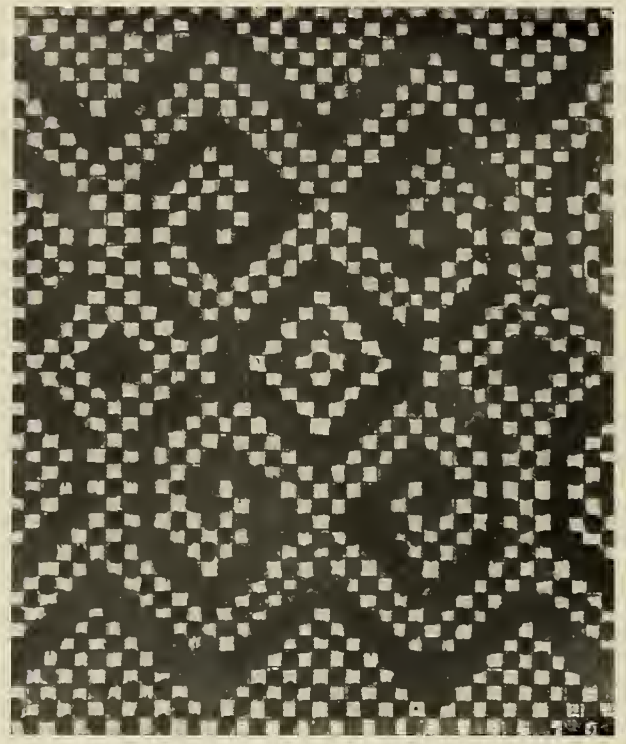
Kortheidshalve zou men voorts kunnen zeggen, dat het geometrische principe bij het patroonvlechten vaster, bestendiger wordt al naarmate men Oostelijker van Celebes komt; de kunst van het diagonaal patroonvlechten neemt Oostelijker echter af.

Wel ziet men op de Oostelijke eilanden de meest gecompliceerde, geometrische patronen toegepast, maar zij zijn niet in diagonaal, maar in recht vlechtwerk gemaakt of volgens de drierichtingsmethode supplementair tusschengestoken. De sleutelfiguur blijft ook op die eilanden in toepassing, evenzoo het kĕmbang manggis patroon.

Voorts geeft de bestudeering der patronen aanleiding tot de navolgende opmerkingen.

De schuine vlakverdeeling komt op het Sumatraansche mandenwerk sporadisch voor, wordt veelvuldig op het Borneo'sche mandenwerk toegepast, vermindert weer op Celebes, waar echter de schuine vlakverdeeling het kunstigst in de Minahassa op matten wordt

toegepast. De meest ingewikkelde patronen komen voor op het Borneo'sche werk, zoowel op diagonale, als op rechte vlechtsels. Even kunstige motieven vertoont het rechte vlechtwerk van de Sangir- en Talaut- en de Ternataansche eilanden.
Gelijk wij later zullen zien, komen ook mensch- en dierfiguren als patronen op het vlechtwerk der Oostelijke eilanden voor, doch veelal geometrisch opgevat.
Wat opmerkenswaardig is voor de Banda'sche en Ambonsche eilandengroepen, is, dat het motief van aaneengeschakelde ruiten, zooals ook op het Sumatraansche vlechtwerk voorkomt, (zie de afbeelding van de patronen: ikan těkilat en batang padi op fig. 340 en platen 61 en 62), zeer veel in rood, zwart, geel en wit op matten en doozen wordt aangetroffen. Ook op de Bawean matten treffen we die figuur aan. Het geometrische ornament wordt sterk aangetroffen op de Ambonsche eilanden, welke dicht bij den Timor Archipel gelegen zijn.

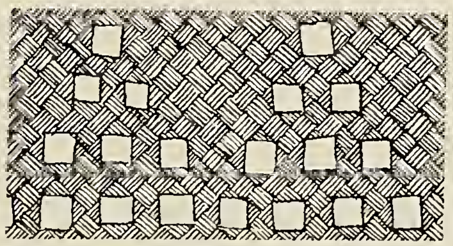

Fig. 368. Sangireesch vlechtpatroon.

Een sterkere overgang is waar te nemen in de kleuren van vlechtwerk. Donkerbruin, rood en geel zijn de meest voorkomende kleuren op het vlechtwerk der Ambonsche eilandengroep; in den Timor Archipel treft men meer aniline tinten aan. Door supplementaire tusschensteking van met aniline verschillend gekleurde reepen, zoowel op den éénslag als op het drierichtingsvlechtwerk, brengt de Timoreesche vlechtster geometrisch samengestelde figuren uit planten- en dierenwereld op manden, doozen en vliegendeksels aan.
Het patroon in het algemeen wordt door den Rottinees doelak en door den Timorees loel genoemd.
Die supplementaire tusschensteking tot geometrische patronen, welke in de Minahassa zekere hoogte bereikt voor diagonaal gevlochten matten, vindt men voor het mandenwerk toenemen op de Ambonsche eilanden en is het kunstigst in den Timor Archipel.
Dierenfiguren komen hier op die wijze vervaardigd zeer veel als geometrische ornamenten voor.
Het haak- of sleutelmotief komt ook hier alweer voor en zelfs treffen wij, zoowel op het vlechtwerk der meest Zuidoostelijk gelegen, Ambonsche eilanden, als op dat van den Timor Archipel, dezelfde bijzondere motieven aan, waarmee men op Sangir, op de weefsels en het mandenwerk, de vlekken van een slangenhuid weergeeft. (1)
Men noemt deze motieven doela mènggèk (Rottineesch) of loel kaoena (Timoreesch); zoo kent men ook de sterfiguren, die doela 'ndoek (Rottineesch) of loel af koen (Timoreesch) genoemd worden; kaaimanfiguren, die doela beis (Rottineesch) of loel nai besi (Timoreesch) heeten, enz.
Intusschen weet de Timoreesche vlechtster ook verscheidene, zuiver geometrische ornamenten te verkrijgen met doorgaand vlechtwerk.
Het eigenaardige van het Timoreesche patroonvlechtwerk, vooral van kokers is, dat het

(1) Deze motieven treffen we ook een enkele maal aan op het Javaansche batikwerk, zoo b.v. op het patroon ajam poegěr.

door zijn dikke motieven en door het met verschillende tinten gekleurde fond zeer veel op kralenrijgsel gaat lijken. (Zie platen 63 t/m. 67).
Het haak- of sleutelmotief komt ook voor op het vlechtwerk van Nieuw Guinea, dat maar zelden versierd is. In dat geval doet het denken aan het patroon uit den Timor Archipel. Doch ook heb ik op Nieuw Guineesche voorwerpen de aaneengeschakelde ruitmotieven aangetroffen, welke op een sterke overeenkomst met het Moluksche vlechtwerk konden wijzen.
De patronen, die men op het vlechtwerk van het eiland Soembawa ziet, doen in opzet wel eens denken aan de Timoreesche siermethoden, althans zij zijn supplementair gevormd op de drierichtingsmethode. Deze methode, benevens de vorm van het voorwerp verraden den Zuid-Celebaanschen invloed, en de motieven, zelfs de kleuren van de patronen, wijzen op Moluksche afkomst.
Hierboven is reeds het een en ander medegedeeld omtrent de aaneengeschakelde ruitfiguur, die op Sumatra, veel in de Molukken, en ook op Bawean voorkomt. Dit motief in rood en zwart treft men ook op Soembawa aan, zoowel op mandenwerk, als op presenteerbladen.
De vlechtpatronen van Bali en Lombok (zie plaat 69) komen overeen met die van Java, zij worden echter gevlochten in typische kleuren, die door den kenner dadelijk thuisgebracht kunnen worden, n.l. vuurrood, zwart, en soms ook geel.
De meest voorkomende Lombokschе patronen zijn: 1. kleoken (vlinder), een figuur in den vorm van een gelijkbeenigen, rechthoekigen driehoek. Dit motief komt ook op Java voor; 2. lĕnggigi (soort bloem), een midden ornament, gebaseerd op vierkantverdeeling, en ongeveer overeenkomend met het kĕmbang manggis motief.

TRAWANG VLECHTPATRONEN.

Fig. 369. Trawang-patroon.

Van de eenvoudige trawang vlechtpatronen (zie de platen achteraan in dit boek), in Agam bekend, noemen we hier: 1. trawang lawah bagadjai (lawah = spin; gadjai = zich neerlaten). Vierkante gaatjes, die samen toempals opbouwen. 2. trawang gĕdjok. Door ombuiging der reepen zijn kleine gaatjes in het vlechtwerk uitgespaard. 3. trawang tjatjak (tjatjak = oppervlakkige indruk als van een nagel). Uitgespaarde openingetjes, welke lijken op indrukken van een nagel.
Van de trawang vlechtpatronen in XIII en IX Kotta noemen we hier: trawang silang, trawang tjatjak, trawang kĕmbang tandjoeng, trawang boenga tjĕngkèh.
De in Loeboek Sikaping bekende trawang vlechtpatronen zijn: 1. tjandi dandam tida soeda, 2. tjandi dandam soedah, 3. tjandi èpok boenga satangkai, 4. tjandi batang pinang, 5. tjandi lawah bèrĕnang, 6. tjandi sĕkĕping, 7. tjandi kodok beriring, 8. tjandi sajap pĕrapati, 9. tjandi bĕrantei, 10. tjandi djaasoe, 11. tjandi singok, 12. tjandi boenga satangkai, 13. tjandi boengkar djala, 14. tjandi lobang hidoeng, 15. tjandi djari sĕlapan, 16. tjandi trawang panding, 17 tjandi rampoeng bergatap, 18. tjandi lèkok karis, 19. tjandi babi bĕrkoeroeng, 20. tjandi tampat tarong, 21. tjandi boeloeh basilang, 22. tjandi djadjak asoe, 23. tjandi panding tagak.
In groot Mandheling en Batang Natal: djari sĕlapan (acht vingers), labi labi (schildpad), batang pinang (pinangstam), rapan rapan (kreeft), pitoeng pitoeng (blinde).
Om al die trawang patronen beter te doen uitkomen, plaatst men aan den achterkant der mat gekleurd goed (meestal rood of geel), pradah of klatergoud.
De algemeene benaming tjandi, hierboven genoemd, is dezelfde als trawangan, en in het

Zuidelijk deel van Loeboek Sikaping de gebruikelijke term, waarmee men open vlechtwerk aanduidt. Ook in het Tapanoeli'sche is die term bekend, doch alleen voor een bijzonder trawang motief van kruisfiguren. De meest hier voorkomende trawang teekeningen zijn: posoek roboeng (toempalmotief) en boeloe marsilang (elkaar kruizende bamboe).

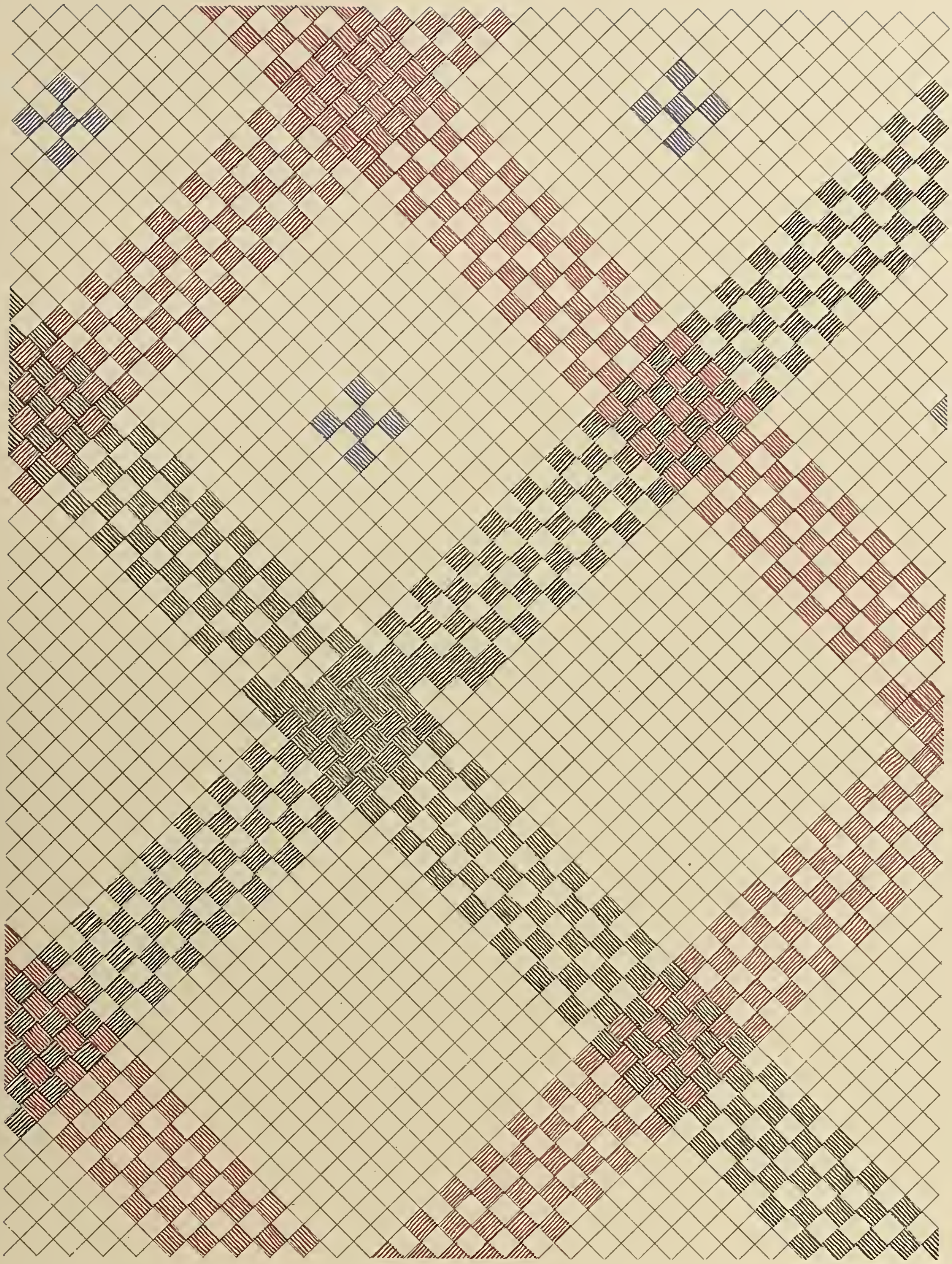
Ook in Sumatra's Oostkust treft men vooral op de matten verschillende trawangmotieven aan, waarvan de nomenclatuur niet altijd even nauwkeurig is. Ook in Atjeh kent men het trawang vlechten, doch minder fijn dan in Tapanoeli en Sumatra's Oostkust, evenzoo in den Riouw Archipel, op Banka en Biliton. Het trawang-vlechtwerk noemt men in de Alaslanden rawang; men kent er de volgende patronen van: rawang seding, rawang drĕsi, rawang pĕmanan, rawang kekoera, rawang bĕsĕman.

Een fragment van het trawang vlechten vindt men terug op het eiland Soembawa, waar b.v. alleen kleine reepjes (gelijk het hierboven genoemde tjatjak-motief) in het vlechtwerk opengelaten worden.

Hoe dit trawang vlechten, hetgeen alleen bij de vervaardiging van presenteerborden wordt toegepast, op Soembawa bekend is geworden, kan niet nader worden opgegeven.

Zelfs in Nieuw Guinea komt trawang vlechten voor, doch zeer primitief.

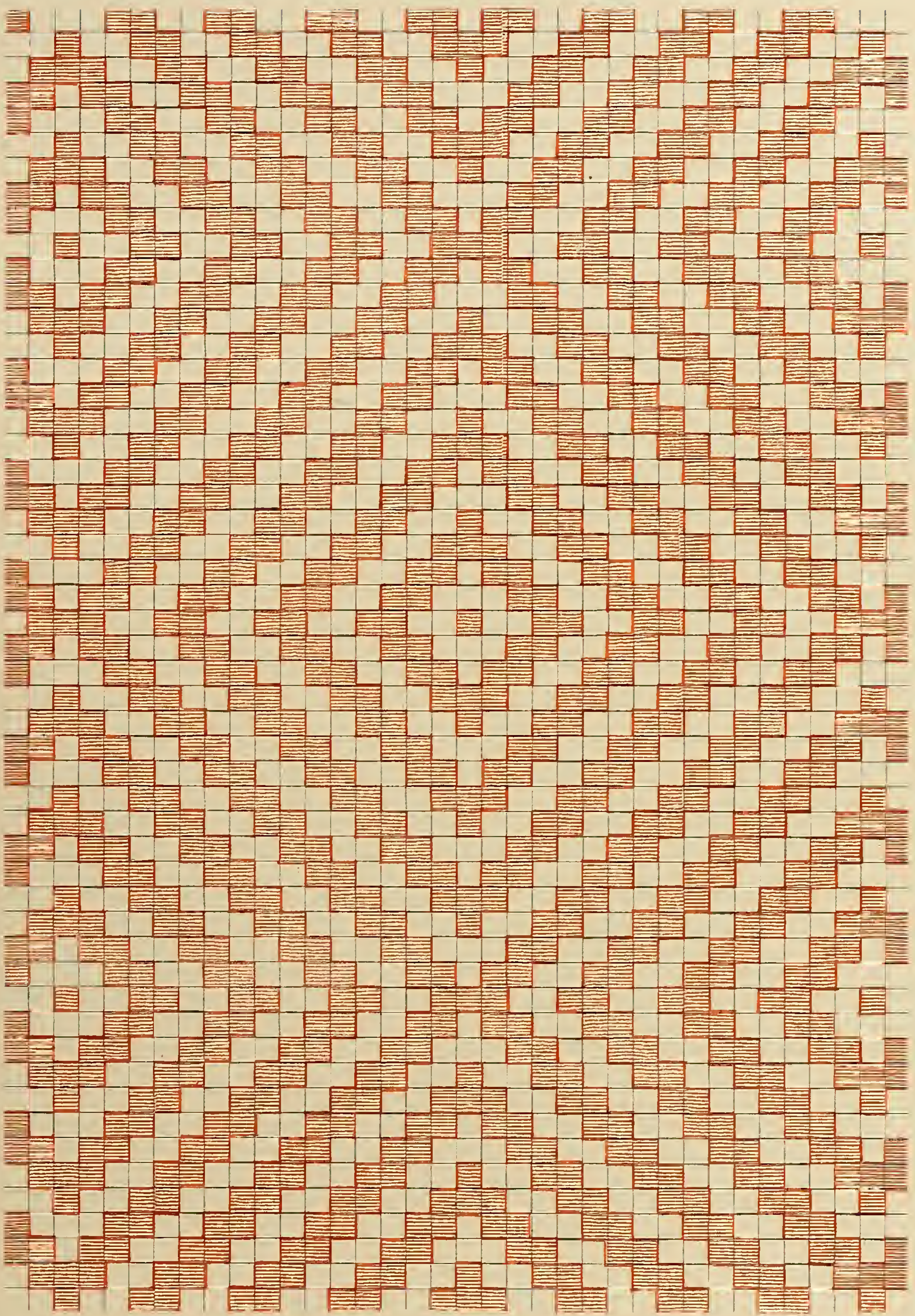
Ook op Borneo worden hier en daar grove trawang matten gevlochten.

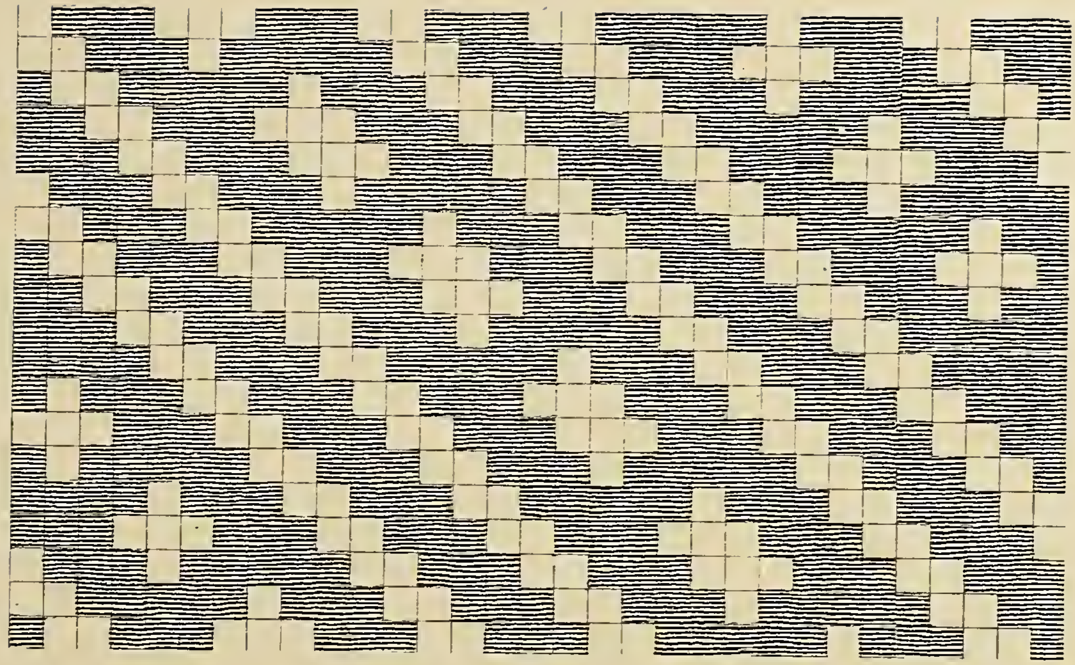
Plaat I. Patroon: KEMBANG TEMOE KOEROENG (als de bloem van de temoe koeroeng), VAN EEN PANDANMAT UIT JOGJAKARTA.

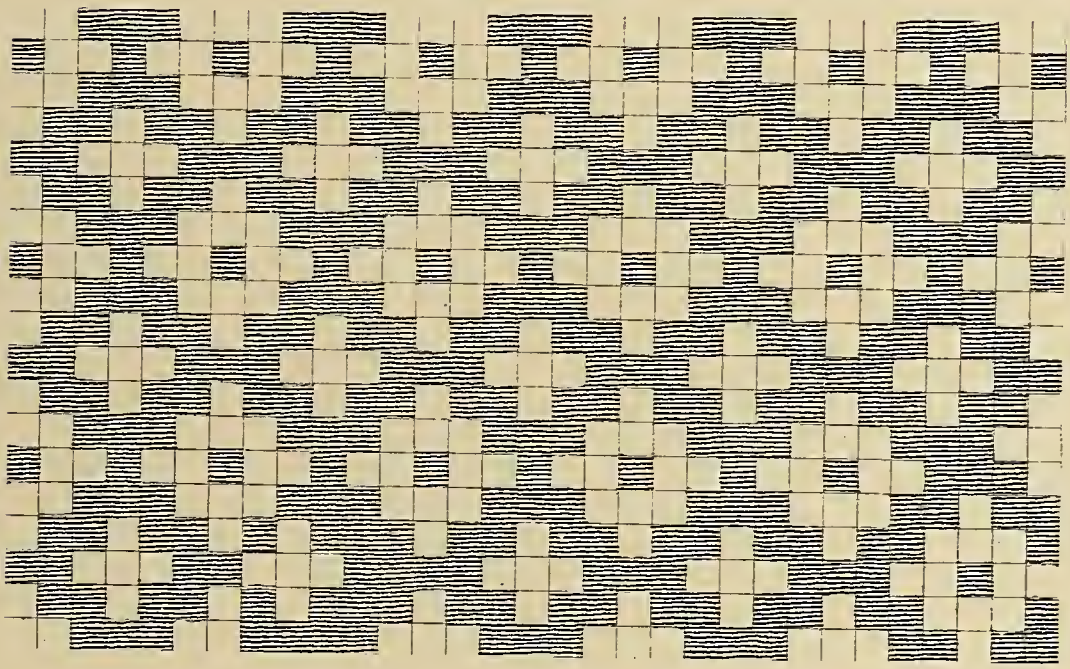
Plaat 2. PATROON: IRIS TÉMPÉ (gekorven témpé-koeken) VAN TJILATJAP.

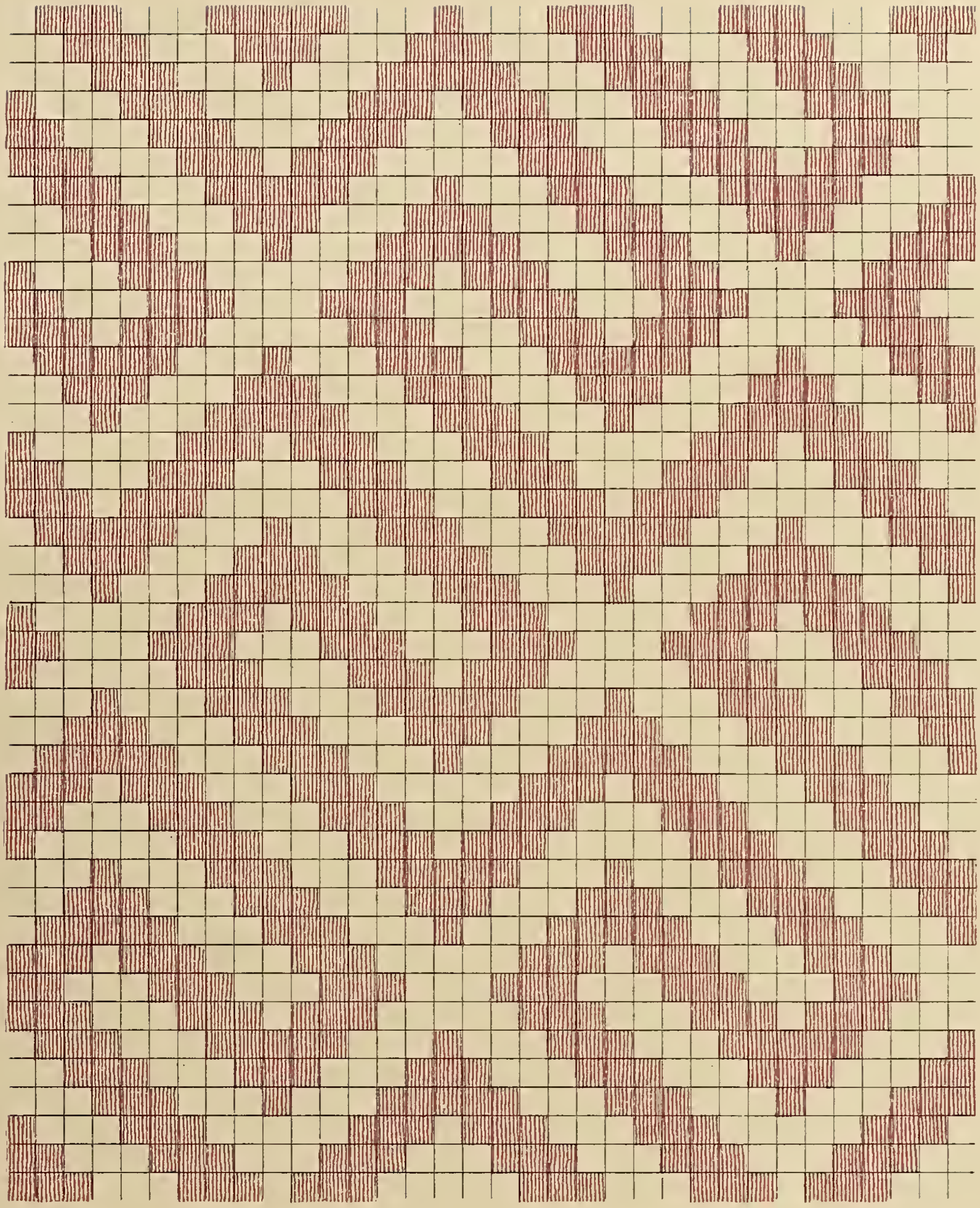
Plaat 3. PATROON: GRINGSING (gekroesd), VAN BAMBOE VLECHTWERK VAN CHERIBON.

Plaat 4*a*. PATROON: OEDAN LIRIS OF OEDAN RIRIS (zacht regentje), VAN PEKALONGANSCH VLECHTWERK.

Plaat 4*b*. PATROON: KEMBANG DJEROEK (oranjebloesem), VAN PEKALONGANSCH VLECHTWERK.

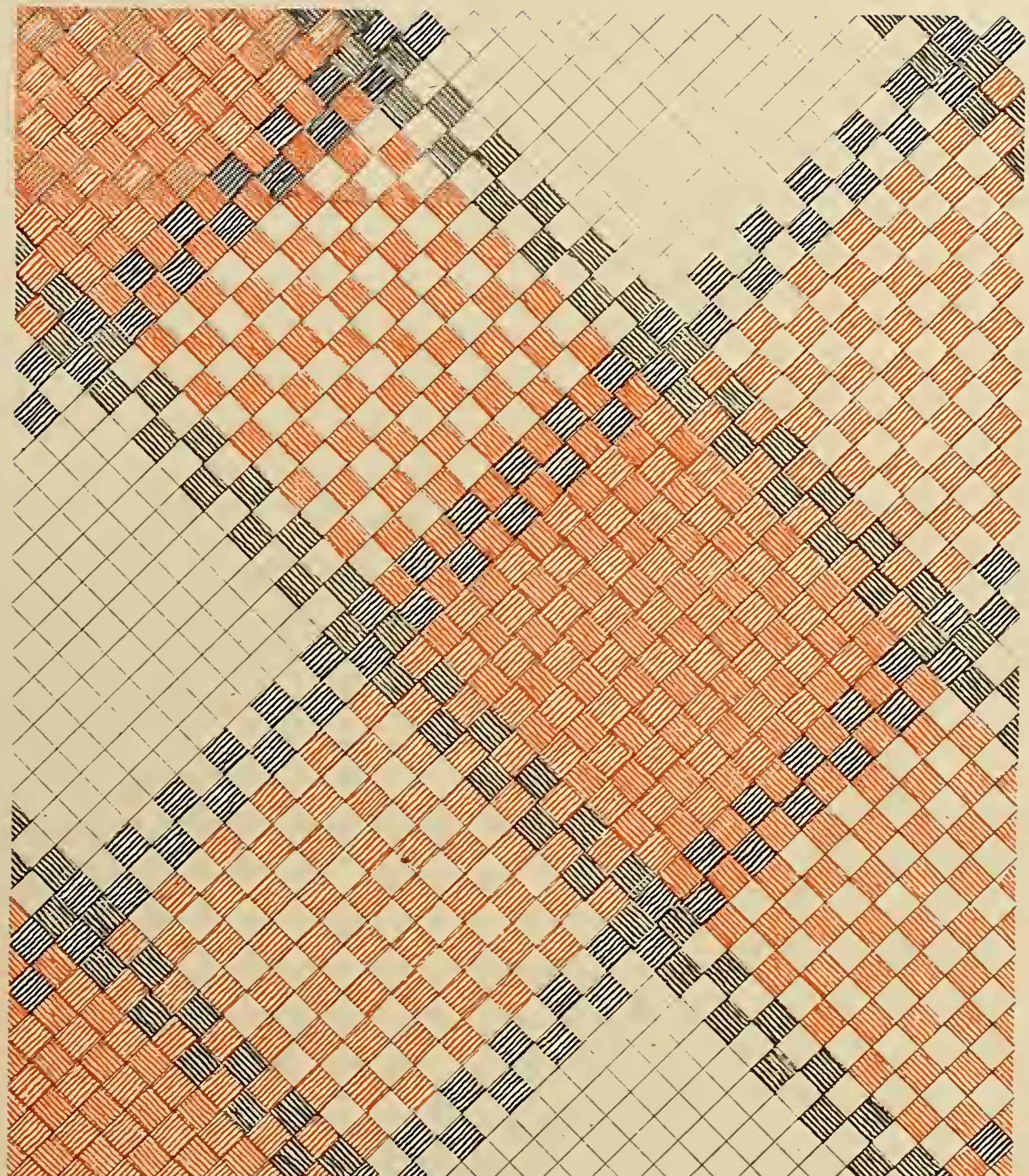
Plaat 5. Patroon: BANDJI GOEMBENG (draaiende swastika-figuren), VAN PEKALONGANSCH VLECHTWERK.

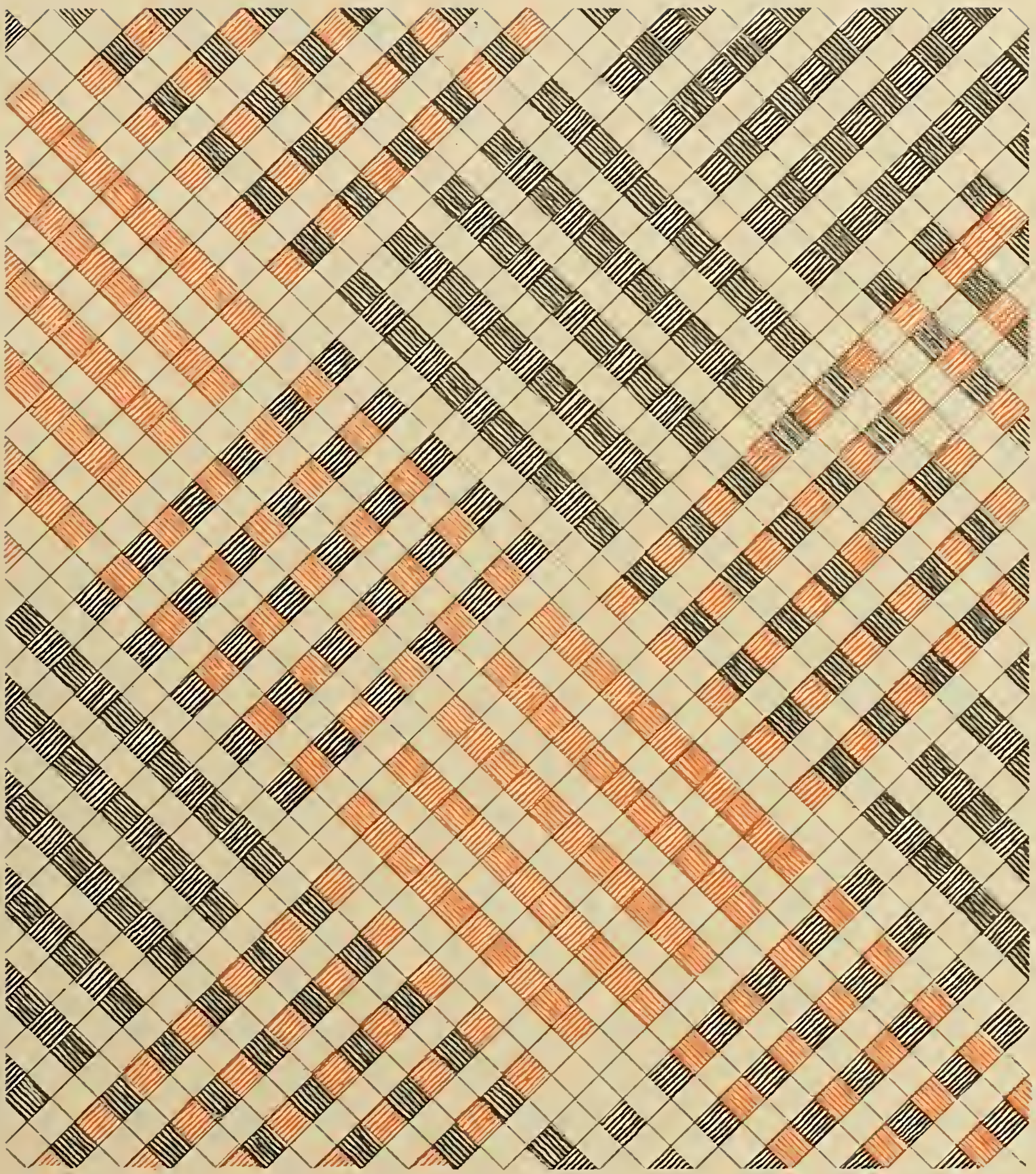
Plaat 6. PATROON: POLÈNG SEKOTENG MÈRAH (bijzonder rood gestreept), VAN EEN MAT UIT TJIAWI.

Plaat 7. Patroon: POLÈNG TJAJOET PINGGIR, VAN EEN MAT UIT TJIAWI.

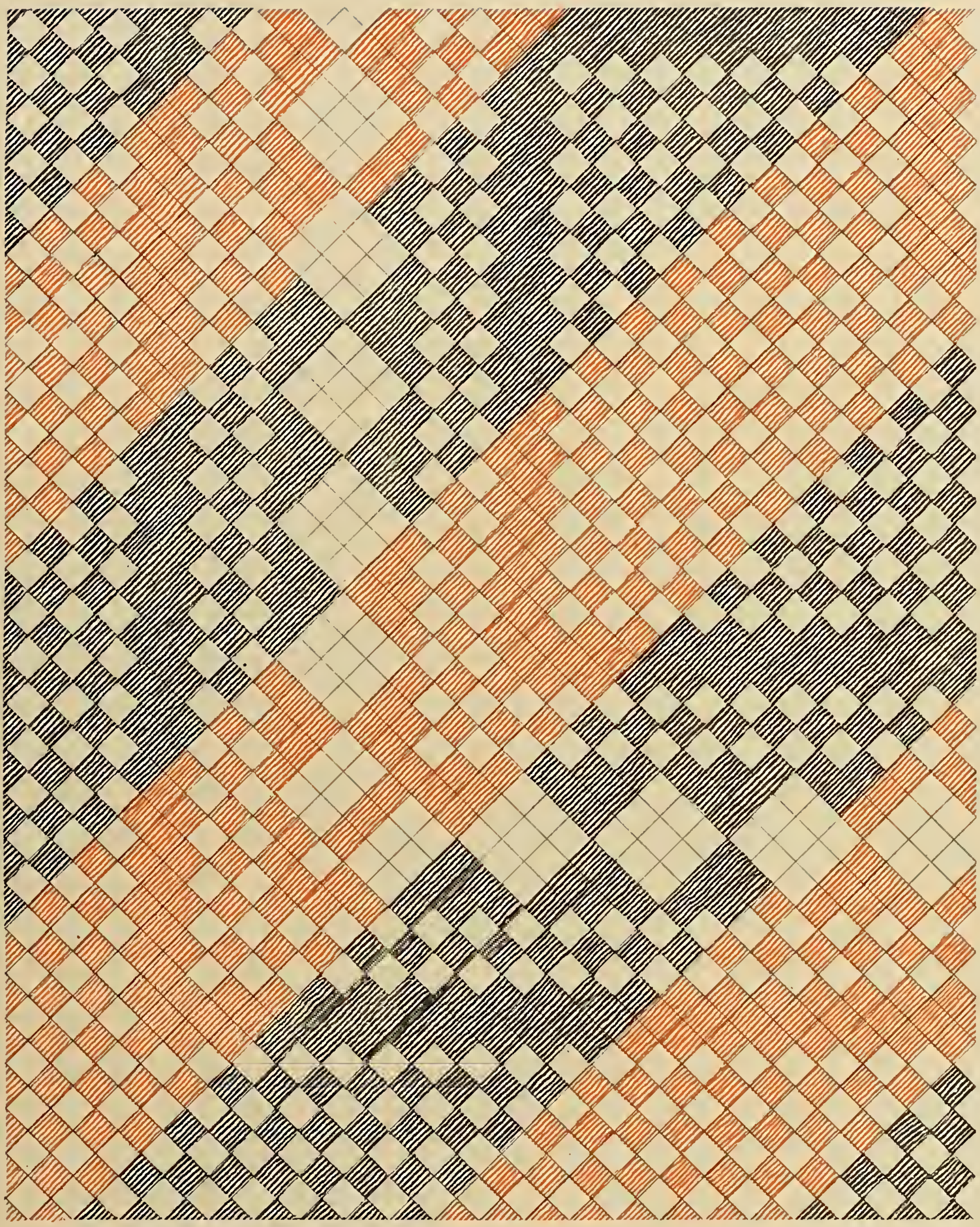
Plaat 8. PATROON: POLÈNG EMPLOG, VAN EEN MAT UIT TJIAWI.

Plaat 9. PATROON: POLÈNG TJAJOET TOEMOKÉ, VAN EEN MAT UIT TJIAWI.

Plaat 10. Patroon: POLÈNG TJAJOET PINGGIR KÈPANG, VAN EEN MAT UIT TJIAWI.

Plaat II. Patroon: POLÈNG SOELAM, VAN EEN MAT UIT TJIAWI.

Plaat 12. Patroon: POLÈNG SEKOTENG, VAN EEN MAT UIT TJIAWI.

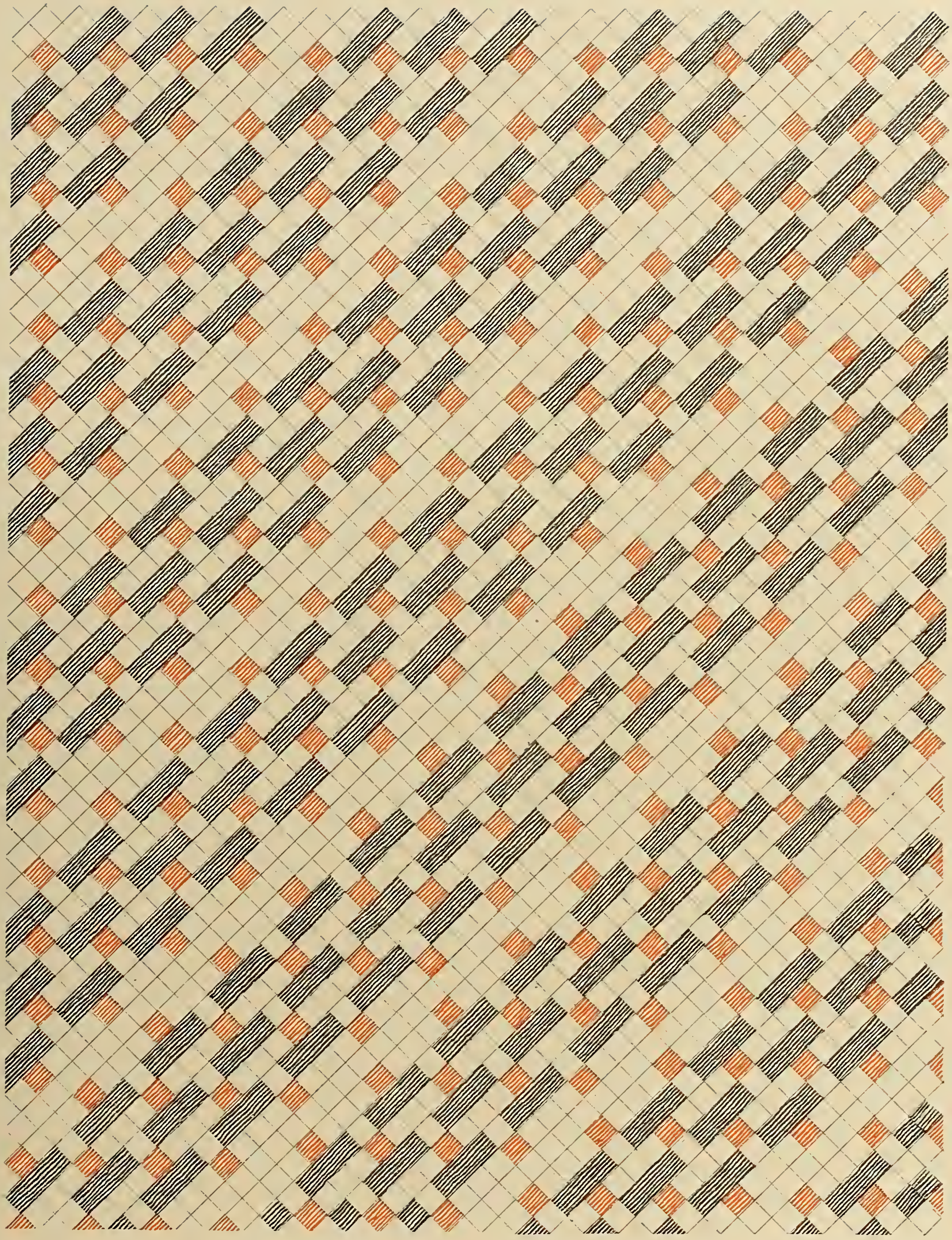
Plaat 13. Patroon: POLÈNG TJAJOET MERAH, VAN EEN MAT UIT TJIAWI.

Plaat 14. Patroon: POLÈNG GAMBIR SAKETI, VAN EEN MAT UIT TJIAWI.

Plaat 15. Patroon: PALANGÉ NJONGSANG (als een omgekeerde plangi), VAN EEN BAWEAN MAT.

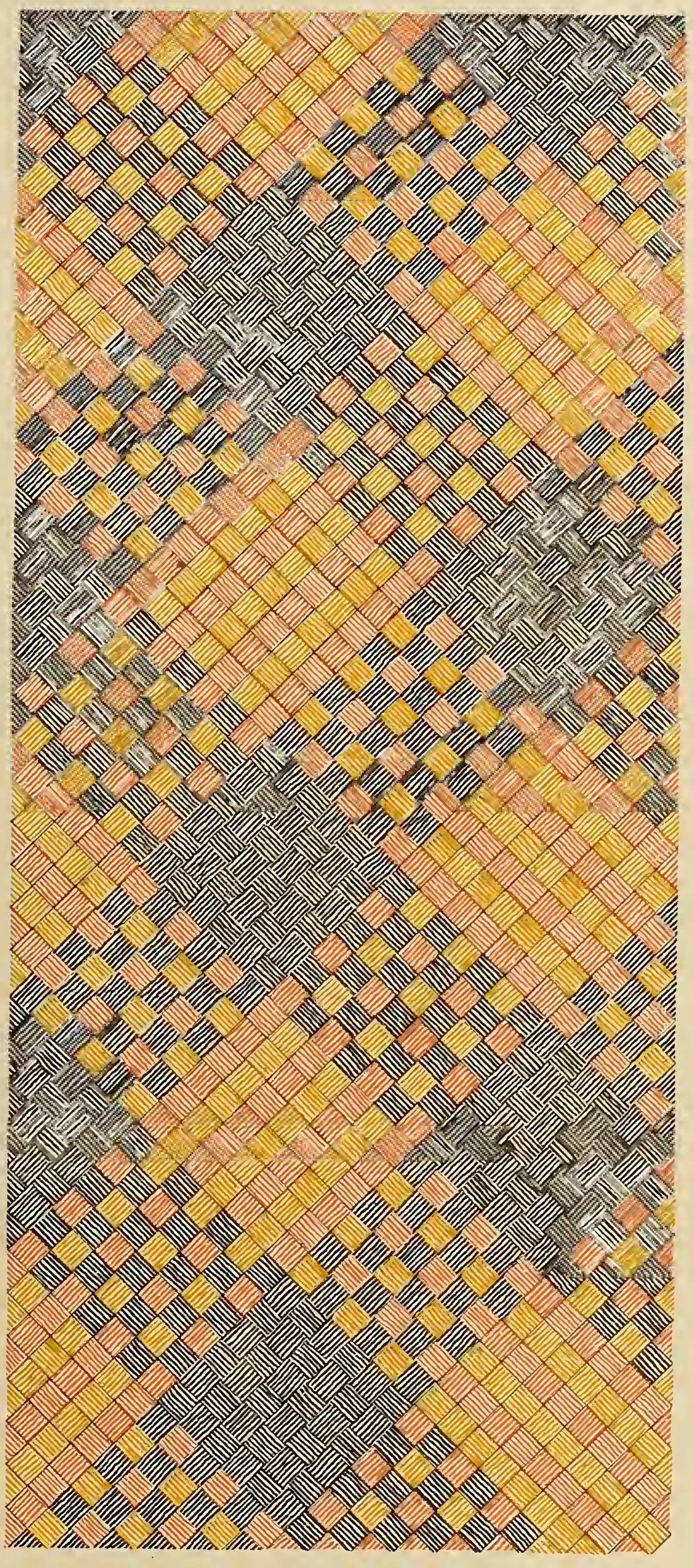
Plaat 16. Patroon: KARAS KARAS, VAN EEN BAWEAN MAT.

Plaat 17. Patroon: SLÈNDANG PALANGÉ, VAN EEN BAWEAN MAT.

Plaat 18. Patroon: KADJOE APO, VAN EEN BAWEAN MAT.

Plaat 19. Patroon: BOLING PEKALONGAN, VAN EEN BAWEAN MAT.

Plaat 20. PATROON: OKEL (krulwrong), VAN EEN BAWEAN MAT.

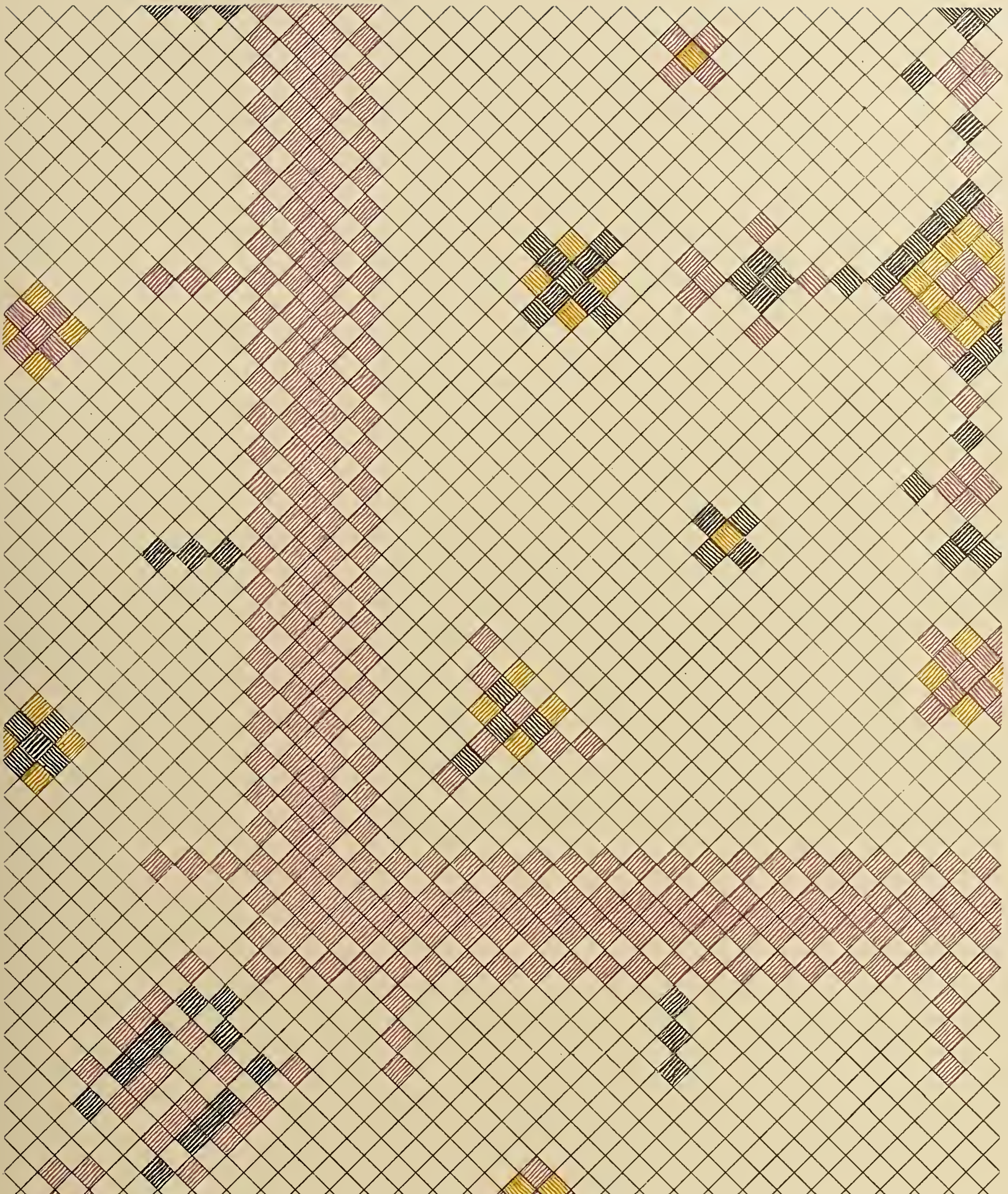
Plaat 21. PATROON: BOLING KORKORRAN (door elkaar gevlekt), VAN EEN BAWEAN MAT.

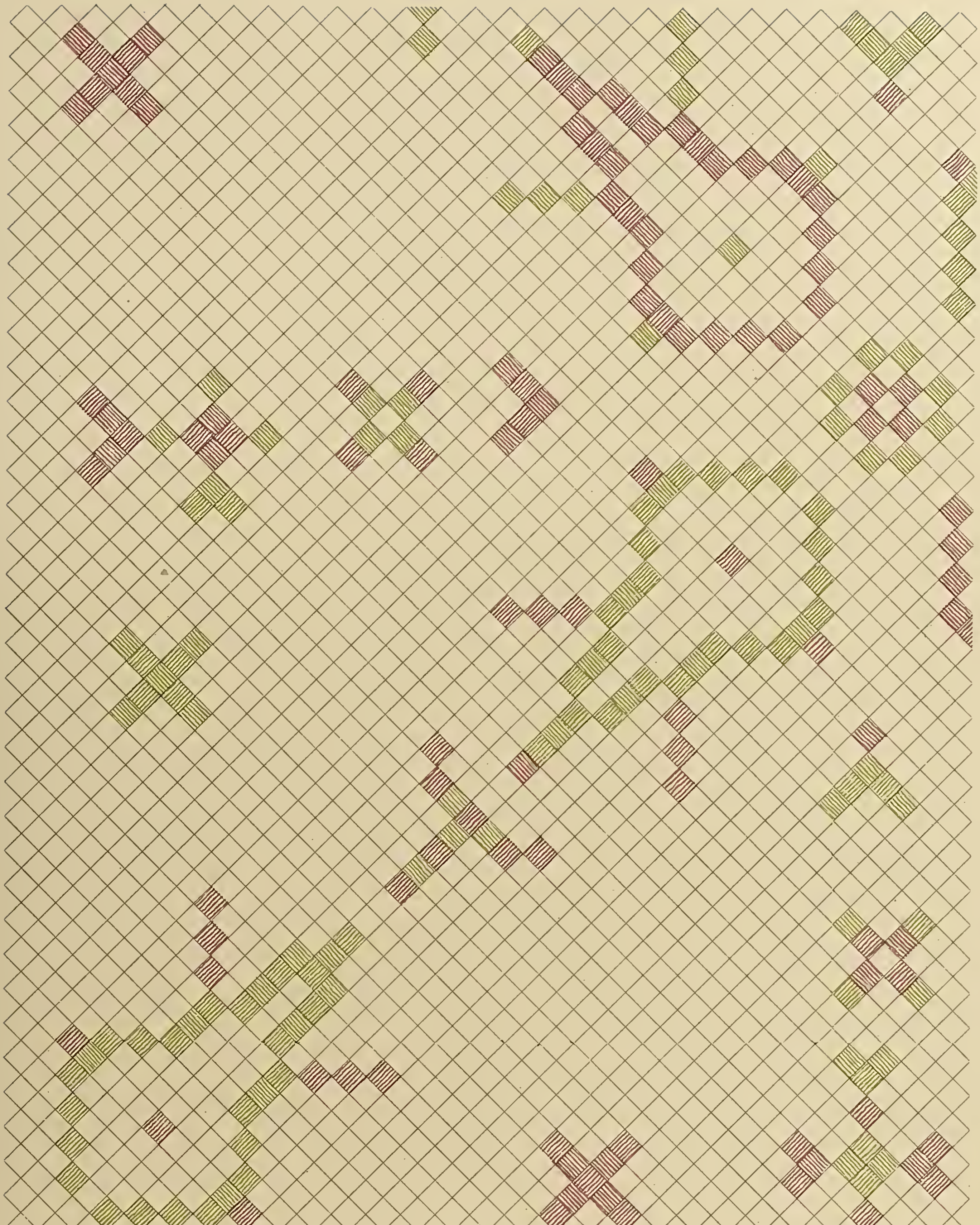
Plaat 22. PATROON: BOLING (gevlekt), VAN EEN BAWEAN MAT.

Plaat 23. Patroon: SIDANG (middenveld), VAN EEN BAWEAN MAT.

Plaat 24. Patroon: TALÈ AER, VAN EEN BAWEAN MAT.

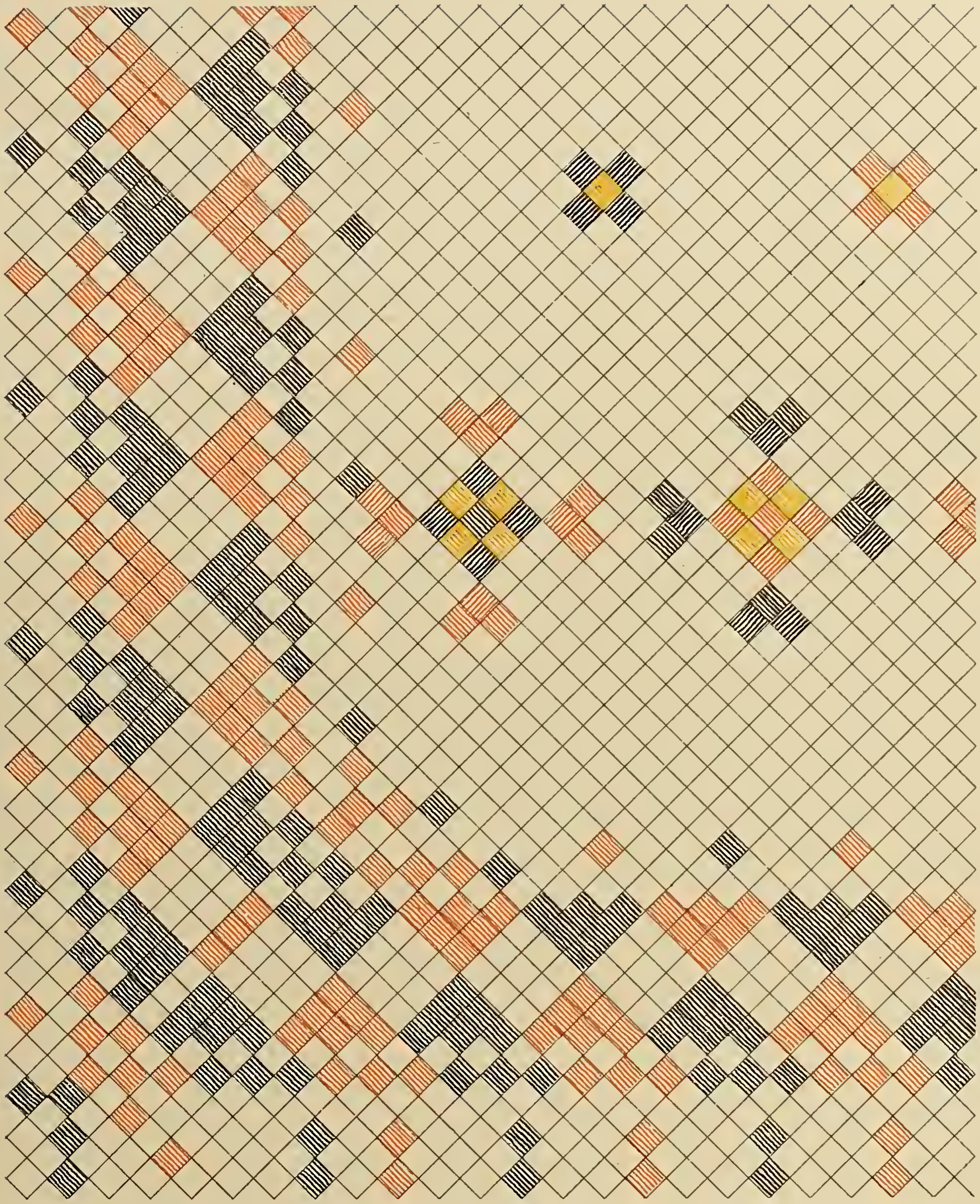
Plaat 25. PATROON: POTJOK ORBOENG (punt van het jonge bamboe-uitspruitsel), VAN EEN BAWEAN MAT.

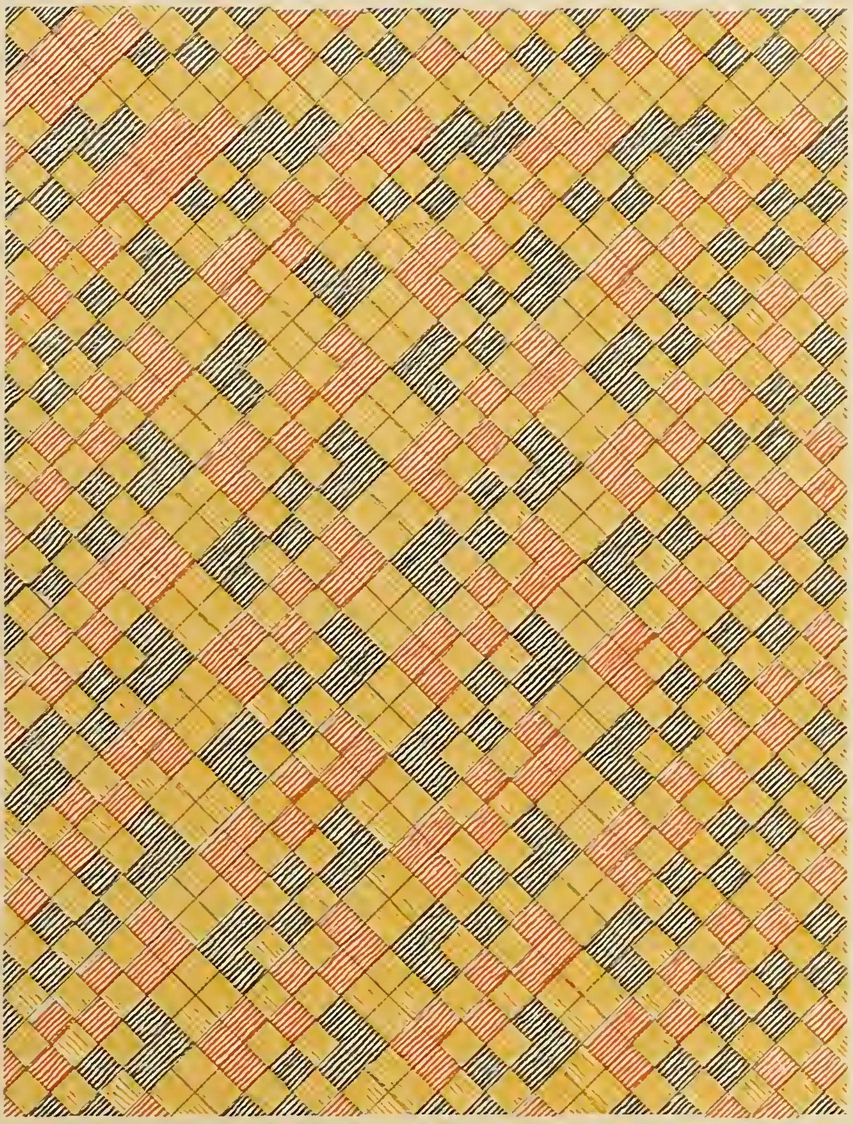
Plaat 26. PATROON: BOELOE ADJAM (gelijk de veeren van een kip), VAN EEN BAWEAN MAT.

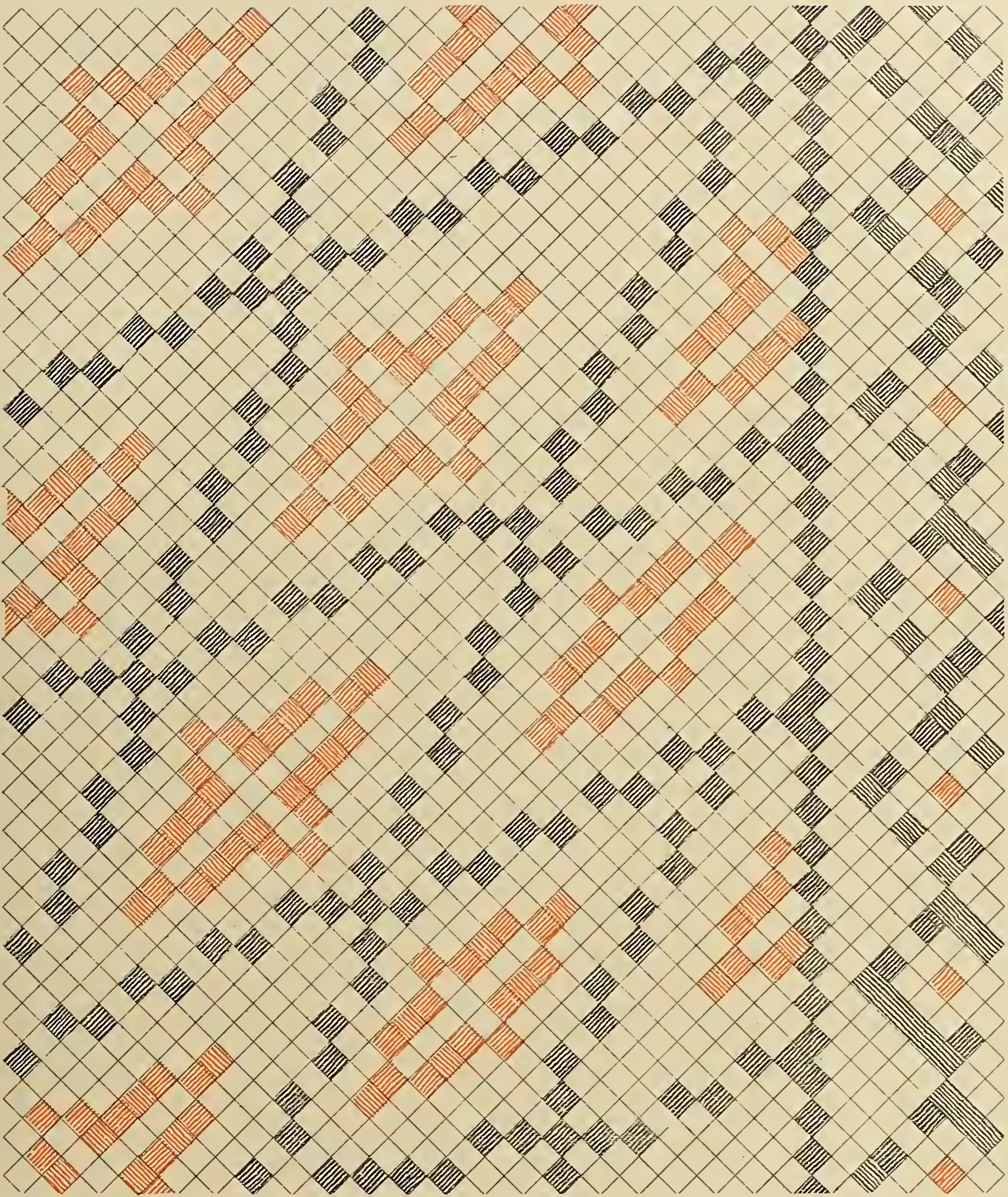
Plaat 27. Patroon: PEROK ADJAM (gelijk de ingewanden van een kip), VAN EEN BAWEAN MAT.

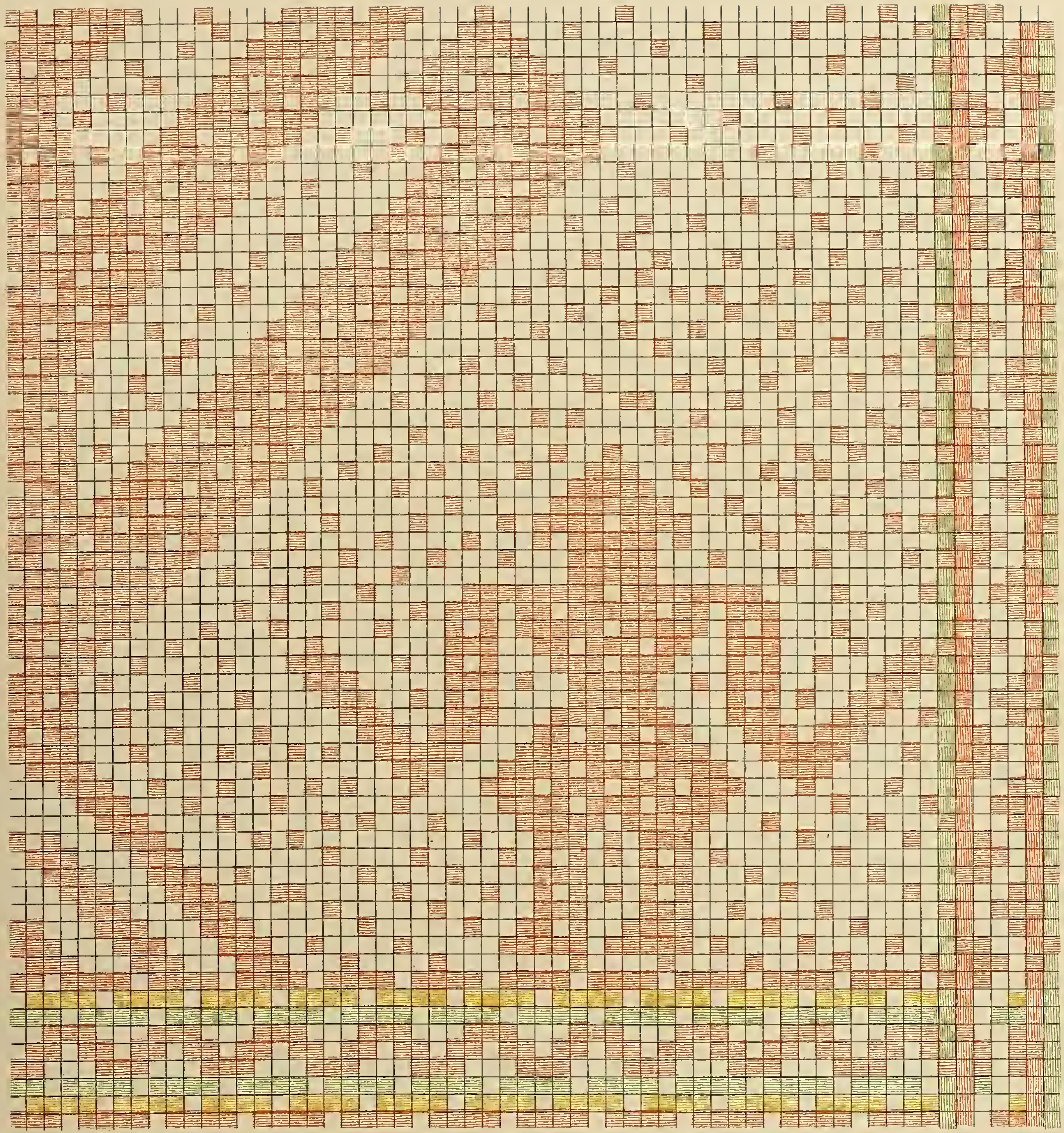
Plaat 28. Patroon: MANJANG MEKAR (opengaande klapperbloemen), VAN EEN BAWEAN MAT.

Plaat 29. PATROON: PALANGÉ NJONGSANG (als een omgekeerde plangi), VAN EEN BAWEAN MAT.

Plaat 30. Patroon: SOKSORÉ, VAN EEN BAWEAN MAT.

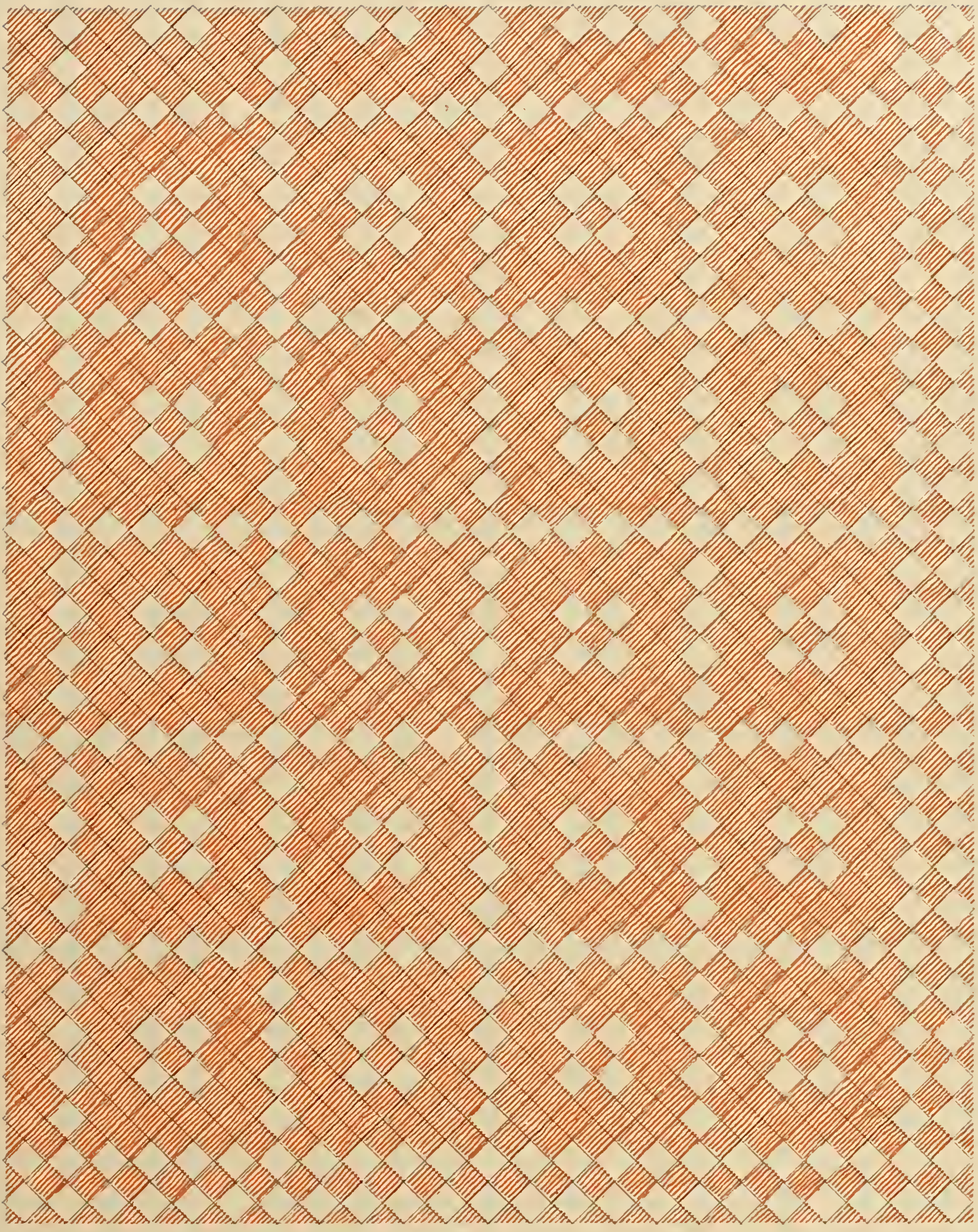
Plaat 31. PATROON VAN EEN ZITMAT UIT KATIMBANG. (Lampongsche districten).

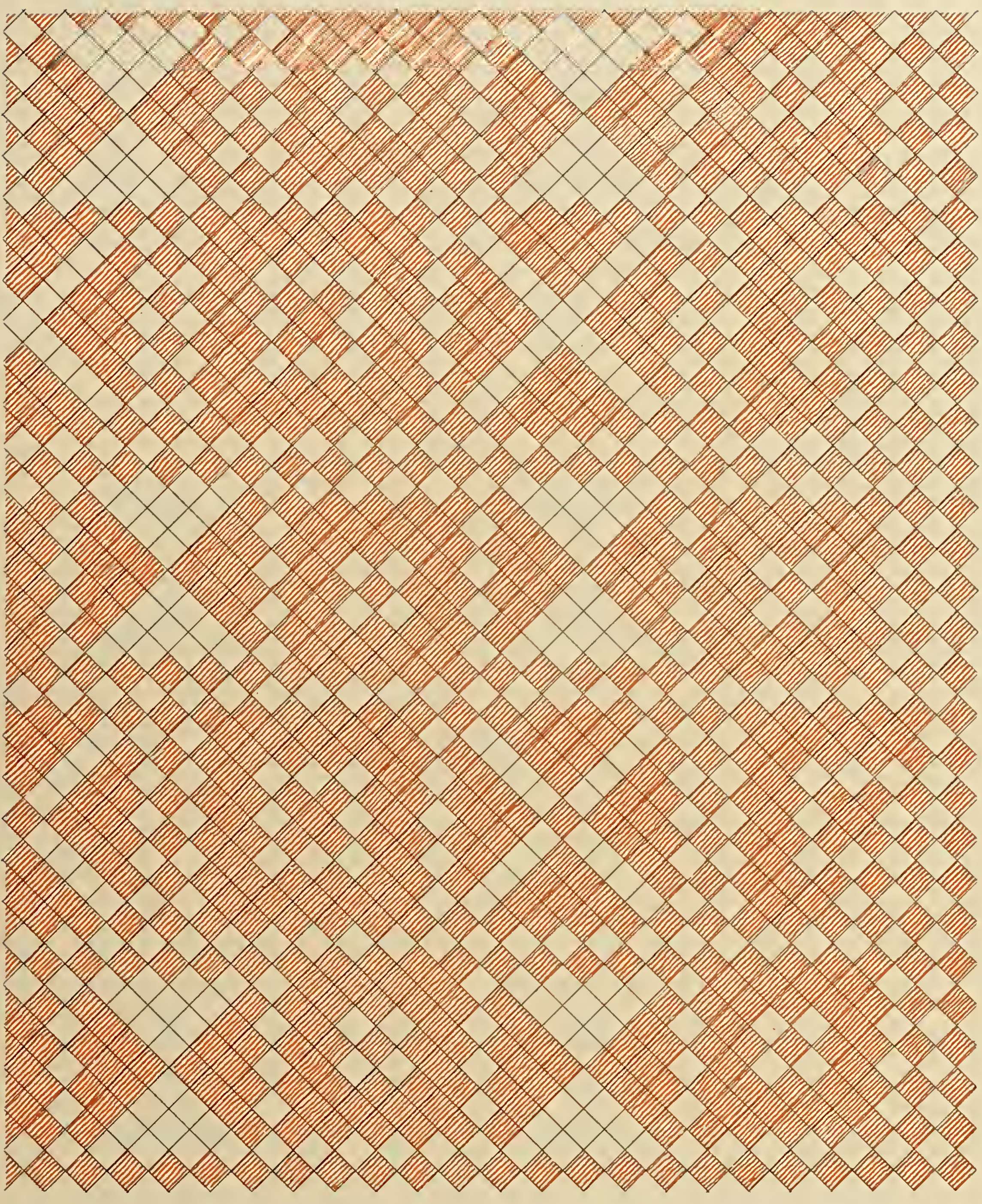
Plaat 32. Patroon: KALAIE BERTALI, VAN EEN MAT UIT POEAR DATAR.

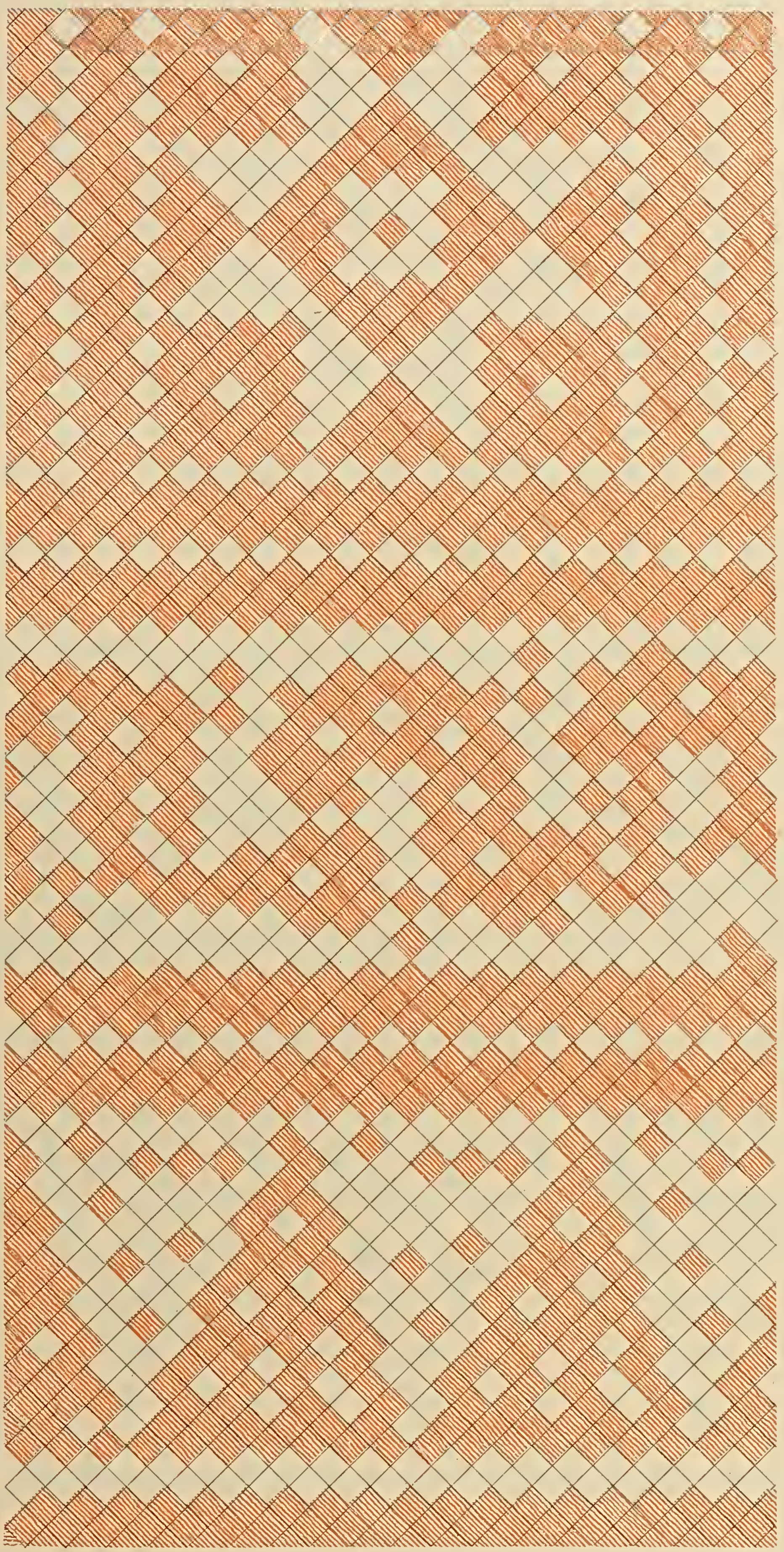
Plaat 33. Patroon: KALAIE POETJOEK REBOENG, VAN EEN MAT UIT POEAR DATAR.

Plaat 34. Patroon: KALAIE MATA ITIK (oog van een eend), VAN EEN MAT UIT POEAR DATAR.

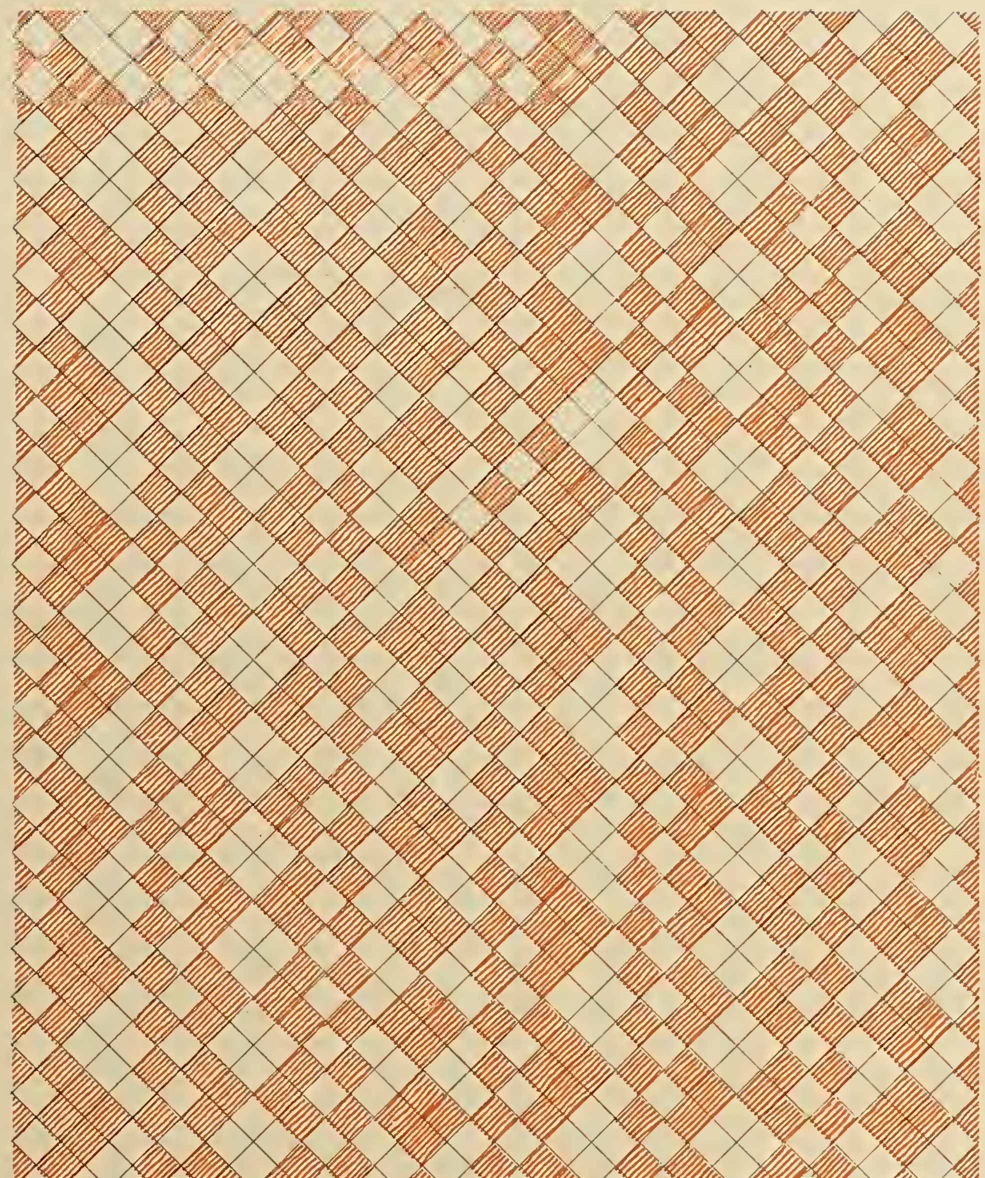
Plaat 35. PATROON: KALAIE DJEDJAK MOERAI (indrukken van den moerai-vogel), VAN EEN MAT UIT POEAR DATAR.

Plaat 36. PATROON VAN EEN KAMBOET UIT PAJAKOEMBOEH.

Plaat 37. Patroon: ADJIK SADIDIH KALOEANG, VAN EEN KAMBOET UIT 50 KOTTA

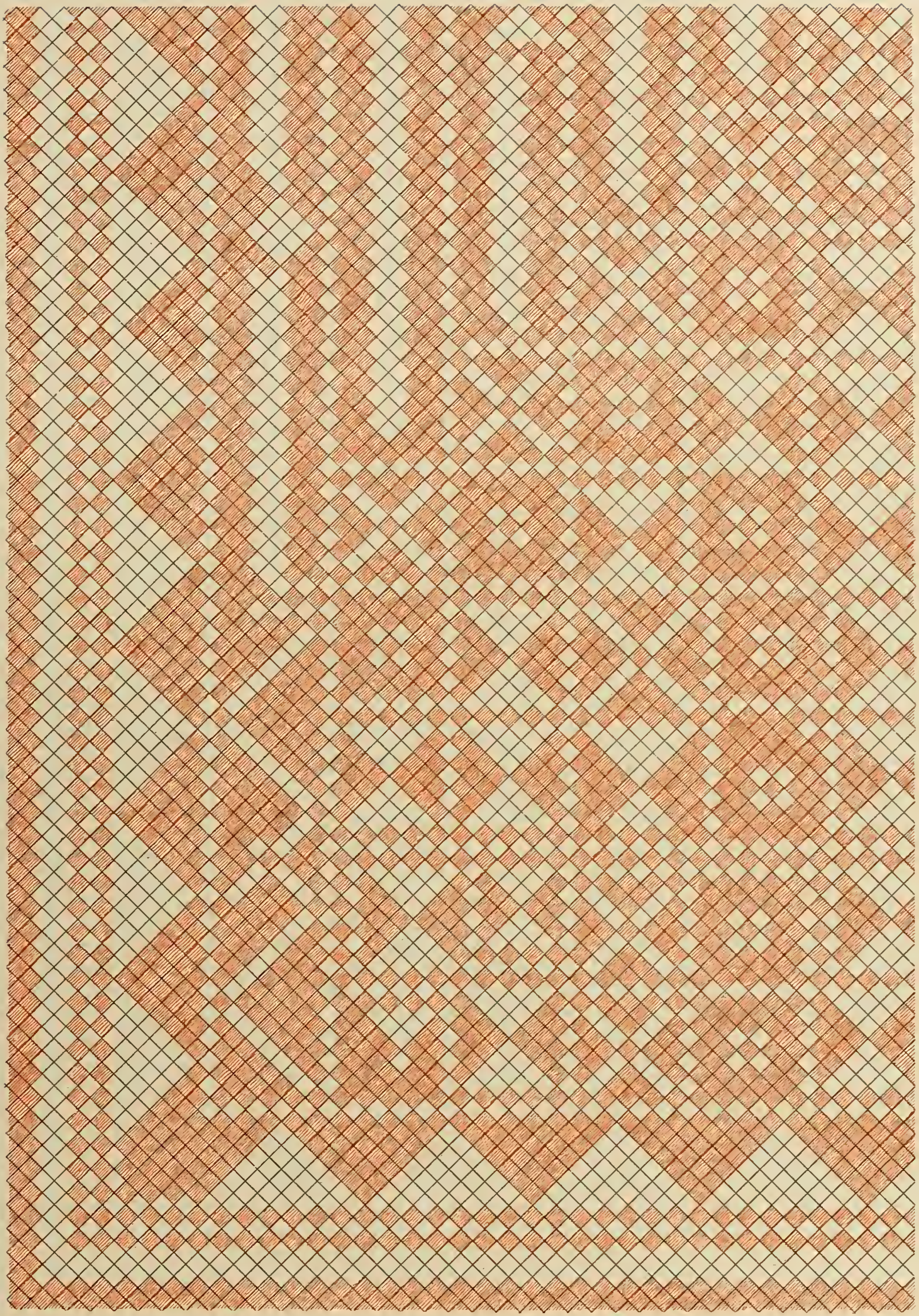
Plaat 38. PATROON: LAMPIT (gelijk een mat), VAN EEN MAT UIT BLINJOE.

Plaat 39. PATROON: POESET BLANAK (navel van een blanakvisch), VAN EEN MAT UIT BLINJOE.

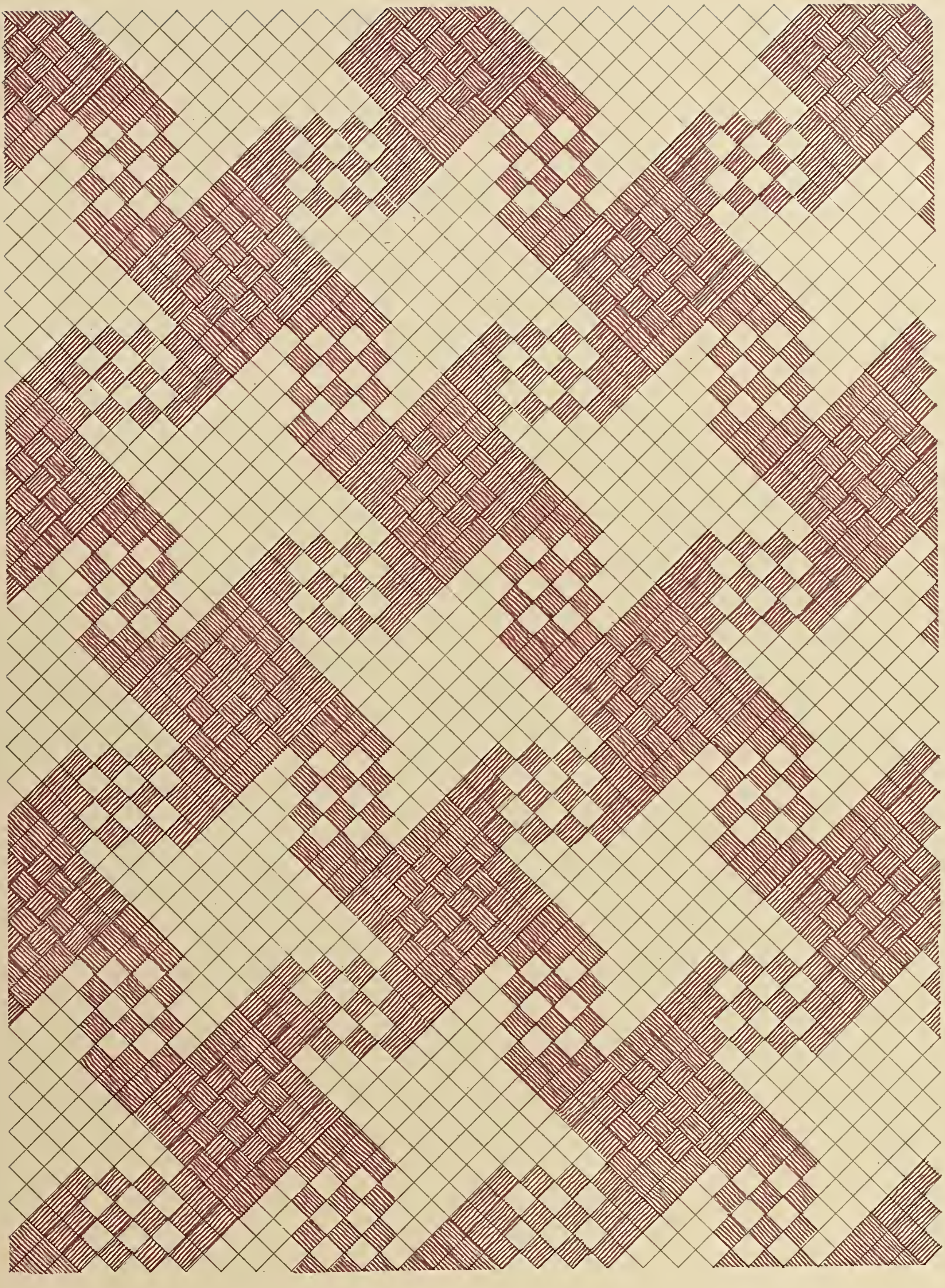
Plaat 40. PATROON VAN EEN BAMBOE MAT UIT AMPAT LAWANG.
HET MIDDEN STUK IS VAN HET PATROON: TANDJAÄN.

Plaat 41. Patroon: KALAIE MATA ITIK, VAN EEN LAI MAT UIT POEAR DATAR.

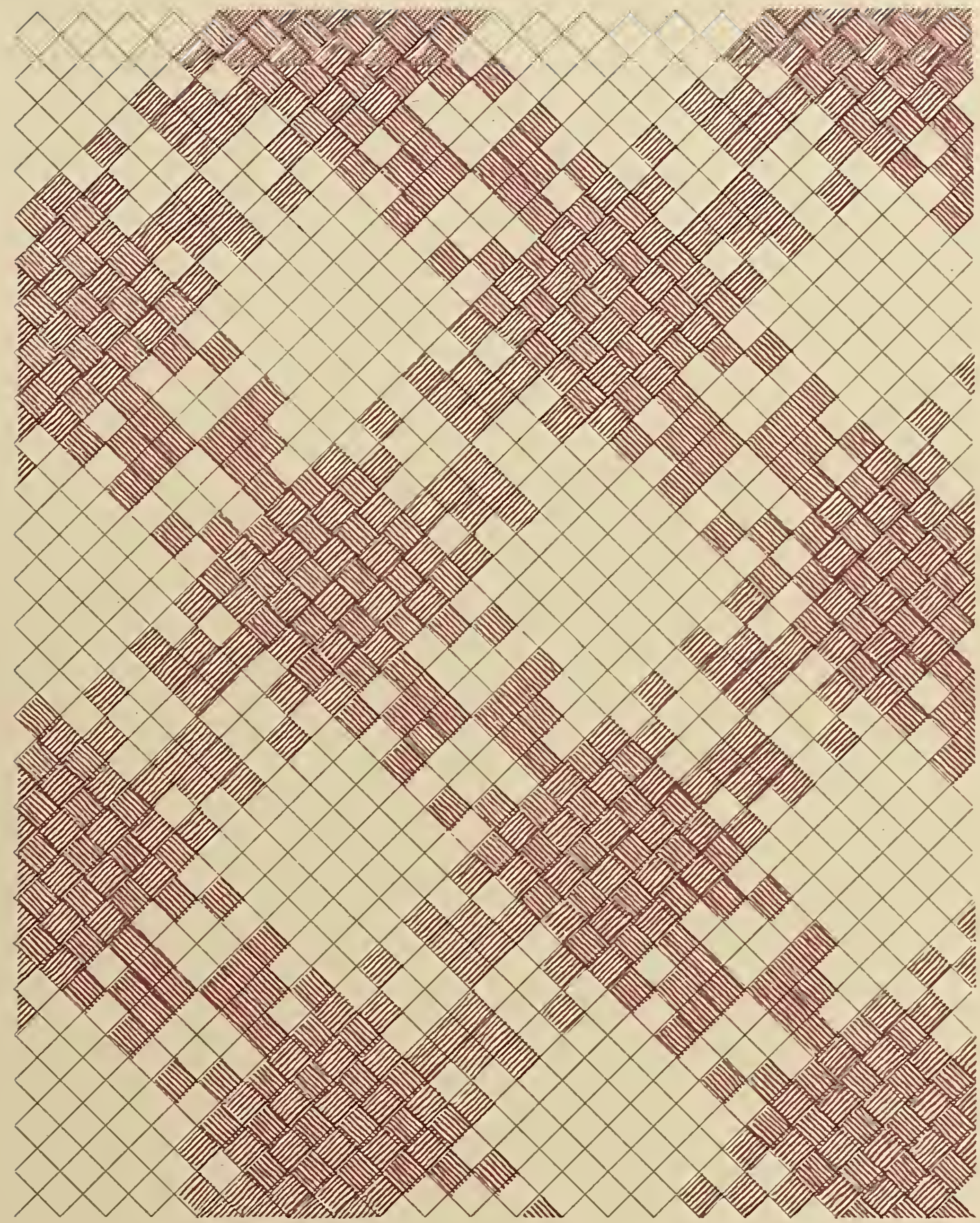
Plaat 42. Patroon: PINO PINO SIKOE KALOEANG, VAN EEN MAT UIT PAJAKOEMBOEH.

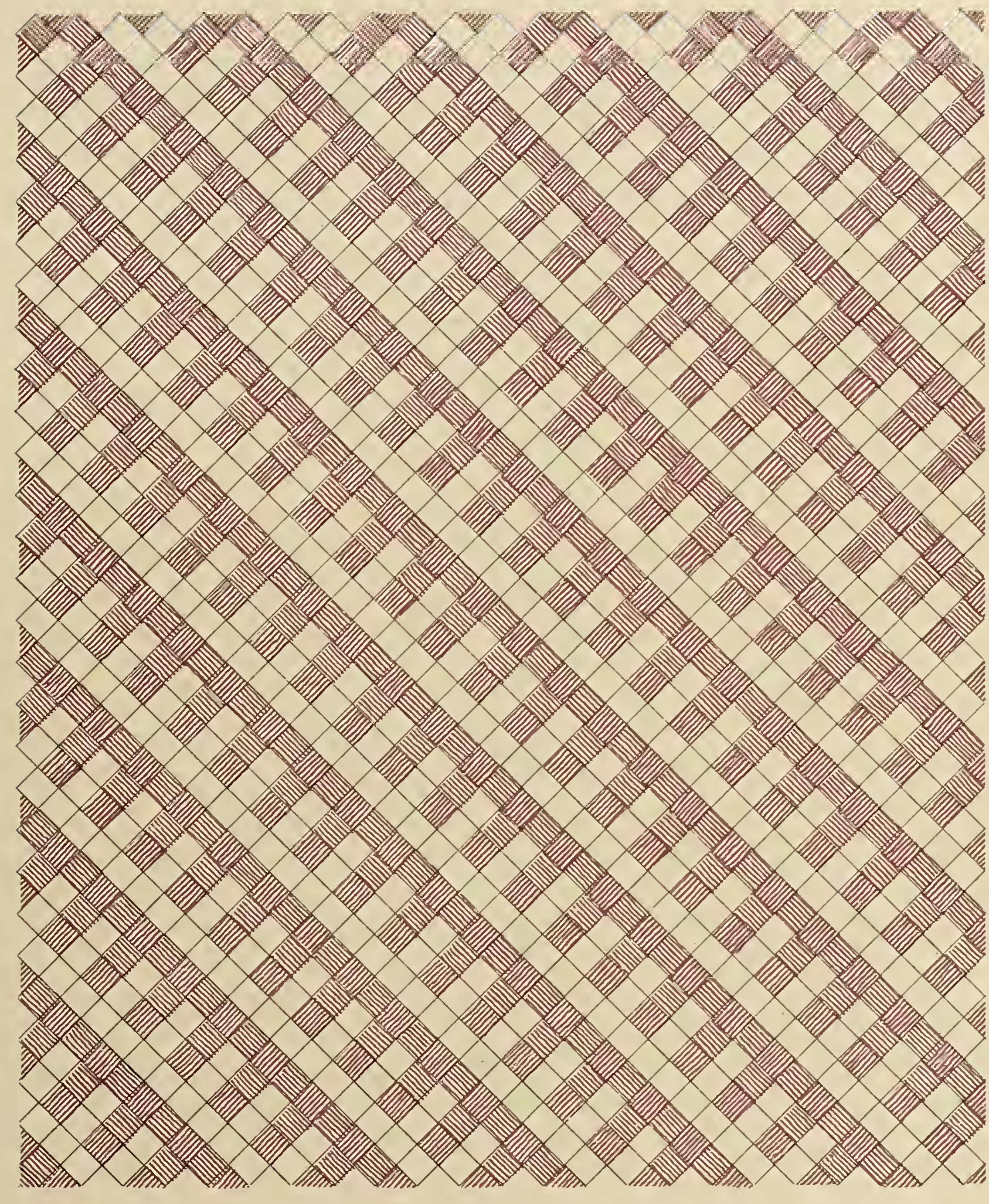
Plaat 43. Patroon: DAOEN KLOEMBI, VAN EEN PANDANMAT UIT BLINJOE.

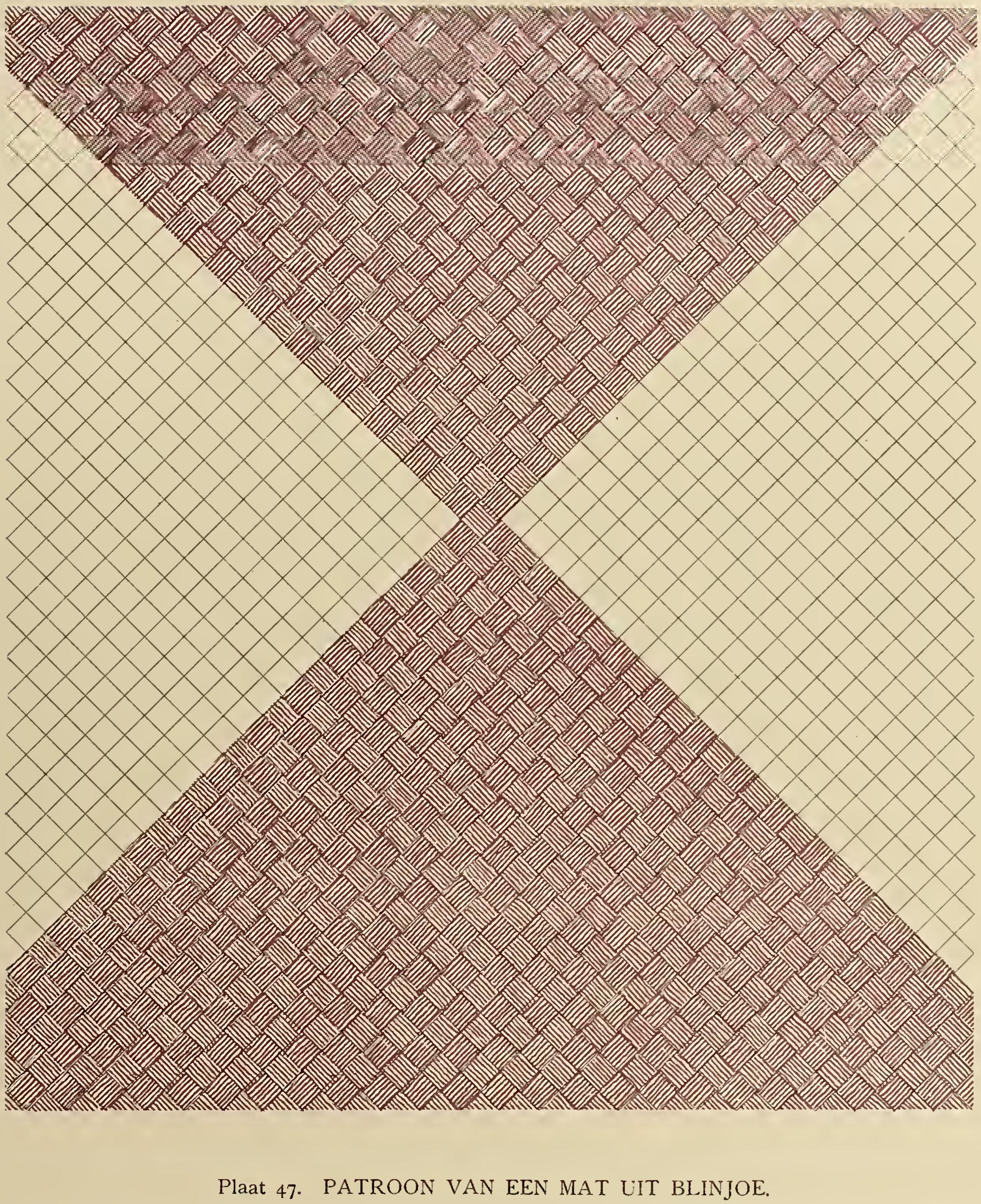
Plaat 44. PATROON: GINGGANG BESAR, VAN EEN MAT UIT BLINJOE.

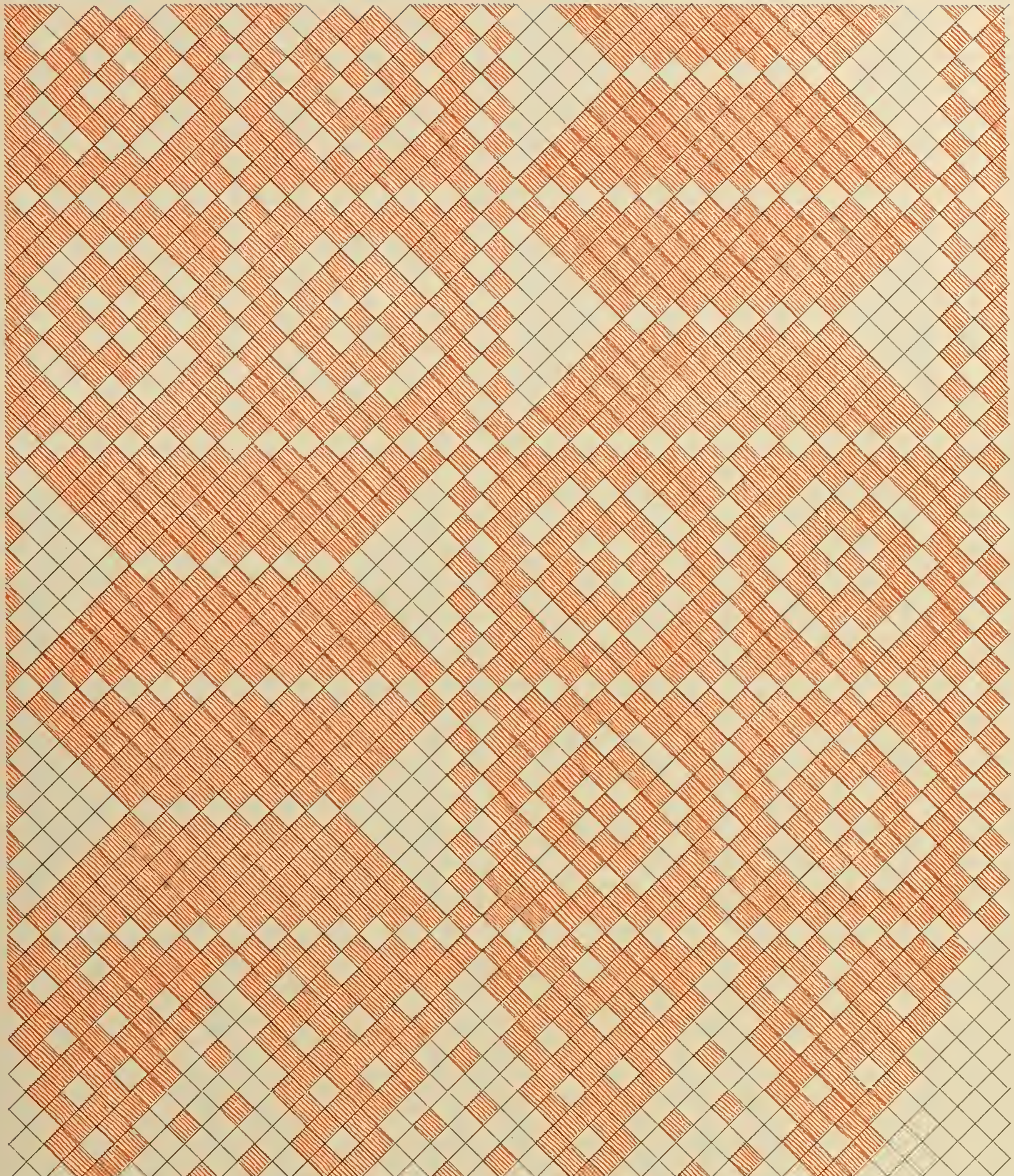
Plaat 45. Patroon: KEMBANG GIPANG, VAN EEN MAT UIT BLINJOE.

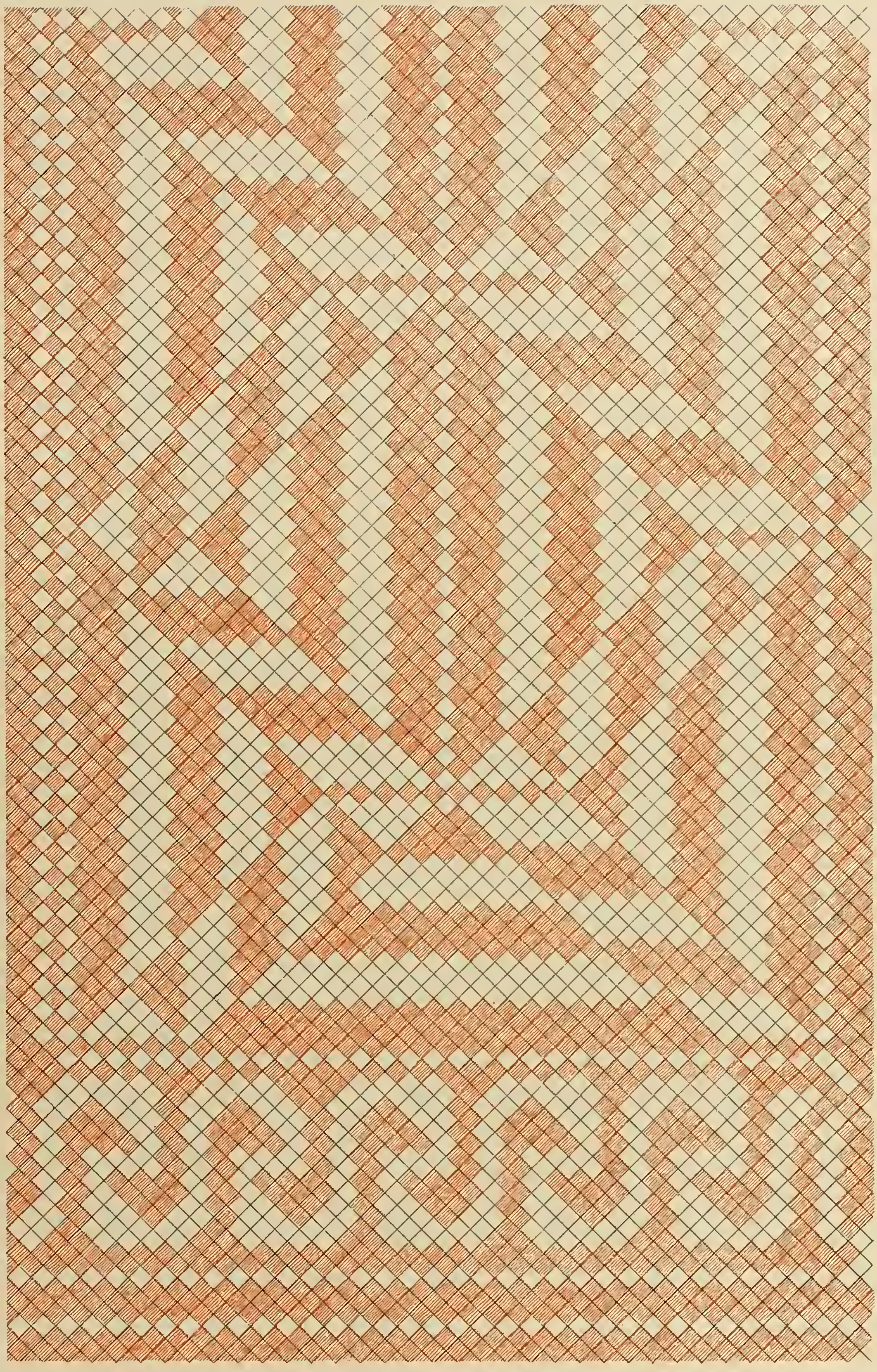
Plaat 46. PATROON: KEMBANG TANAH BANDJI, VAN EEN MAT UIT BLINJOE.

Plaat 47. PATROON VAN EEN MAT UIT BLINJOE.

Plaat 48. PATROON VAN EEN STOELMAT UIT ATJEH.

Plaat 49. PATROON VAN EEN STOELMAT UIT ATJEH.

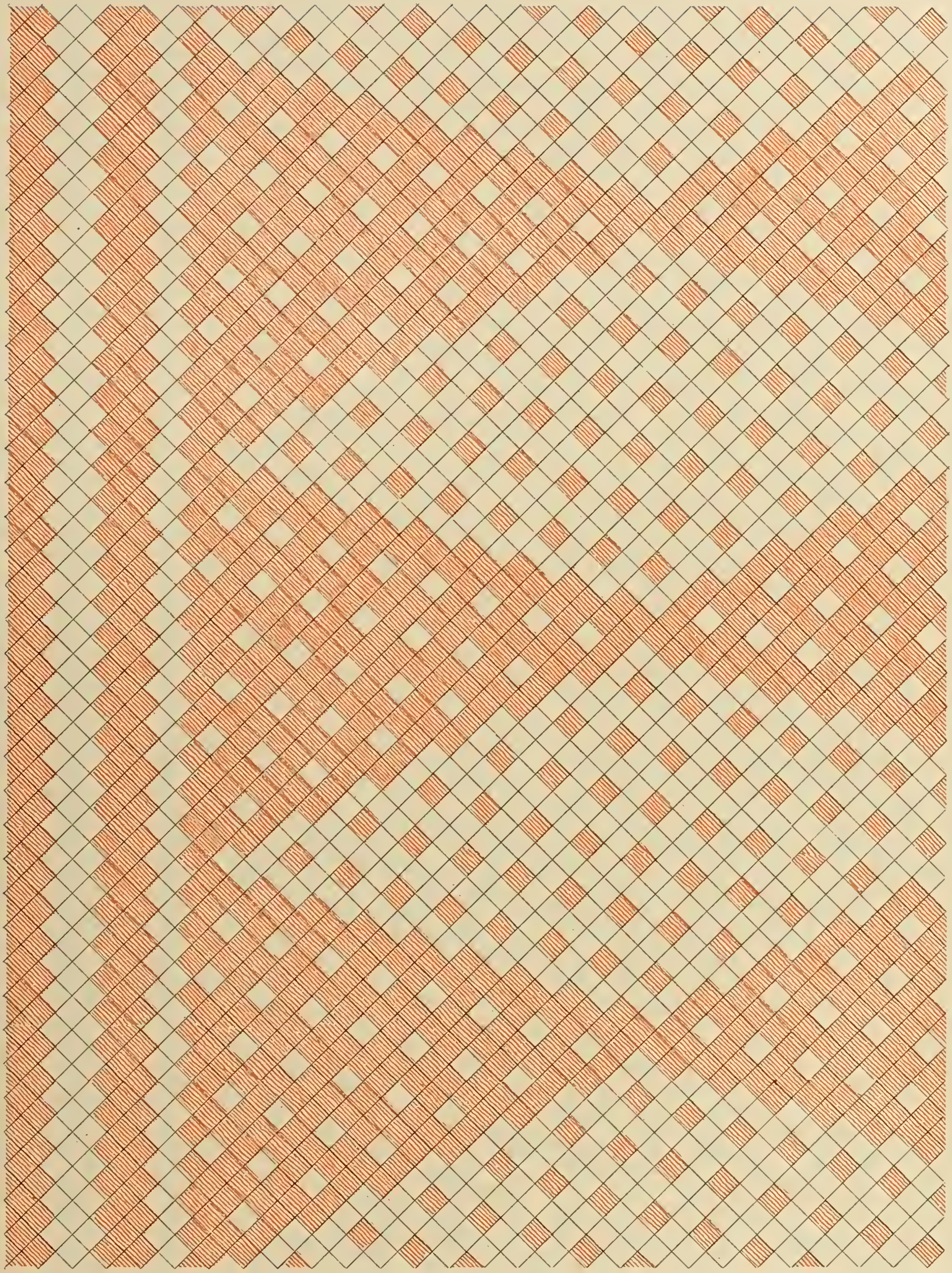
Plaat 50. Patroon: BINTANG SOEMÄOER, VAN EEN BAMBOE RIJSTMAND UIT BARABEI.
(Batang Alai en Laboean Amas.)

Plaat 51. PATROON: PAKOE SIWAU, VAN EEN ROTAN MAND UIT BARABEI
(Batang Alai en Laboean Amas).

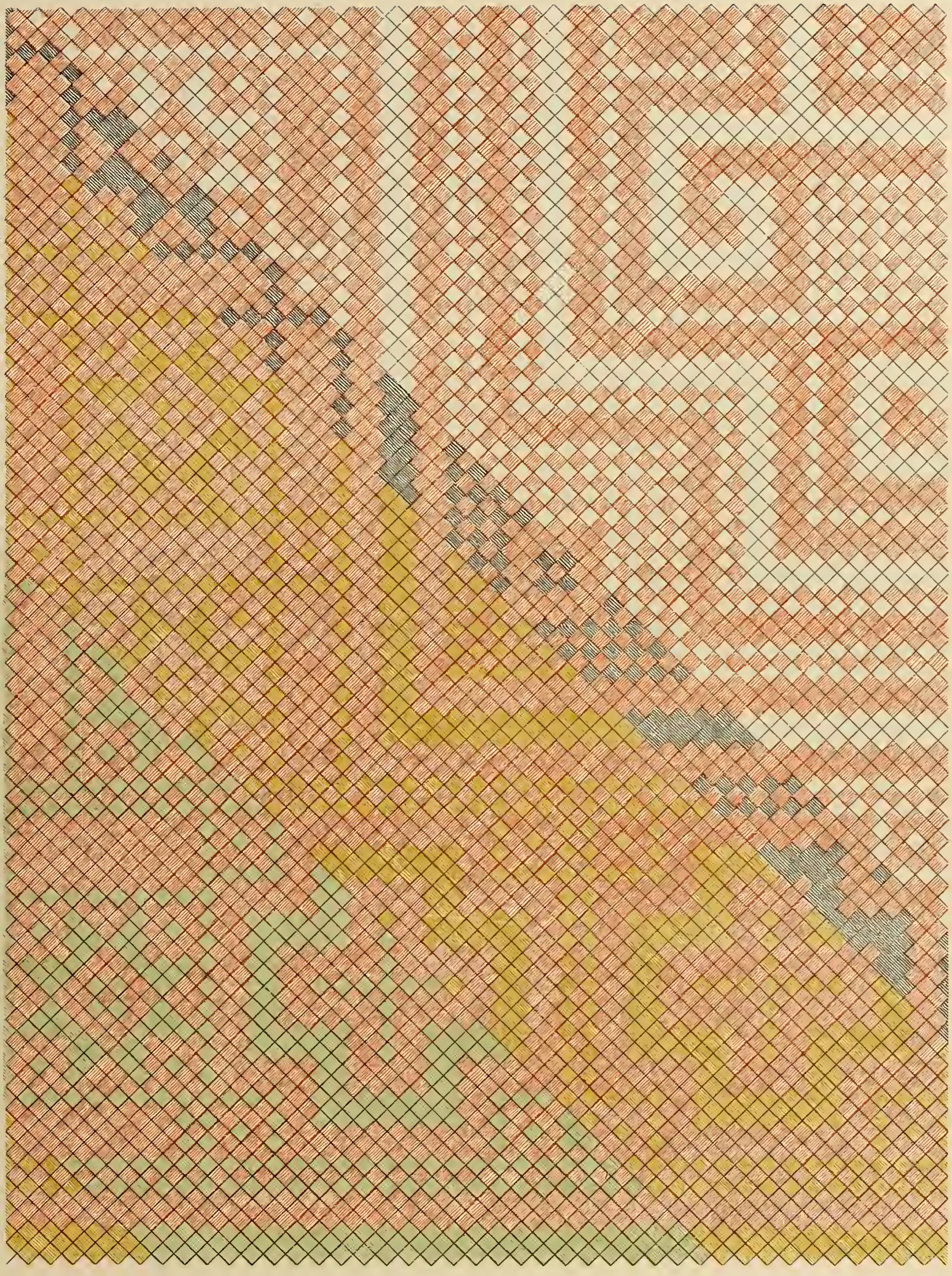
Plaat 52. Patroon: PITOENGKANG DOESOEN, VAN EEN RIJSTMAND UIT BATANG ALAI EN LABOEAN AMAS.

Plaat 53. PATROON: KARAT WADAI, VAN EEN BAMBOE BAKOEL UIT BATANG ALAI EN LABOEAN AMAS.

Plaat 54. Patroon: PAPAN LANGSAT, VAN EEN BAMBOE BAKOEL UIT BATANG ALAI EN LABOEAN AMAS.

Plaat 55. PATROON VAN EEN SILAR MAT UIT TONDANO.

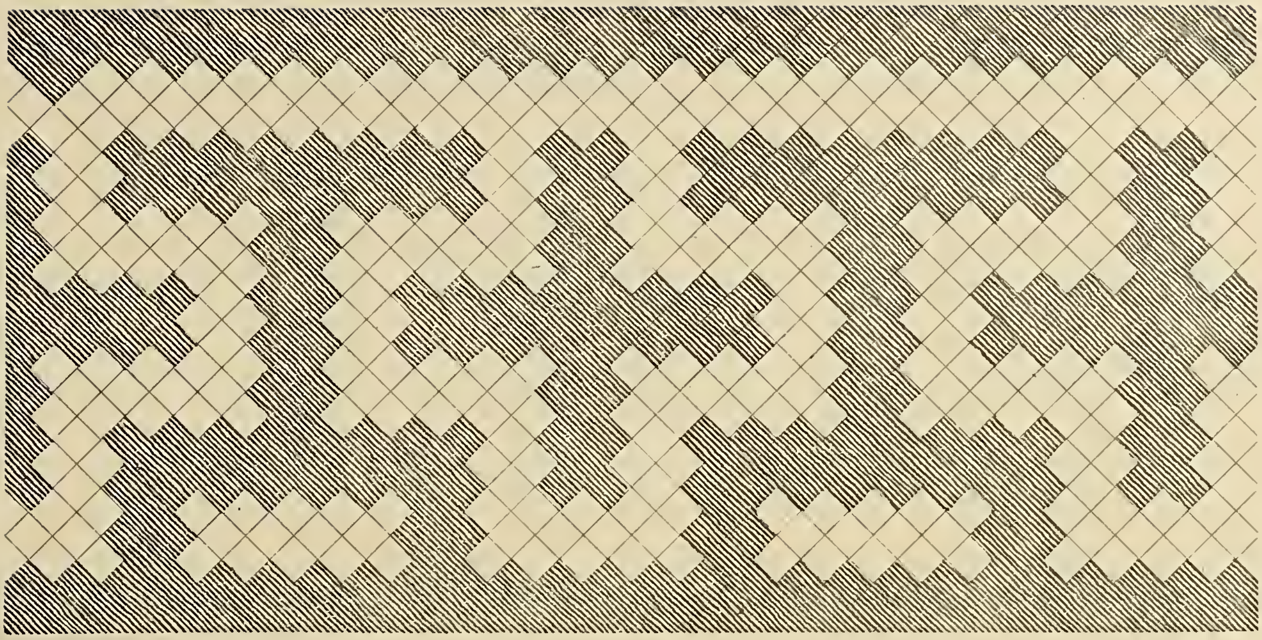
Plaat 56. PATROON VAN EEN SILAR MAT UIT TONDANO.

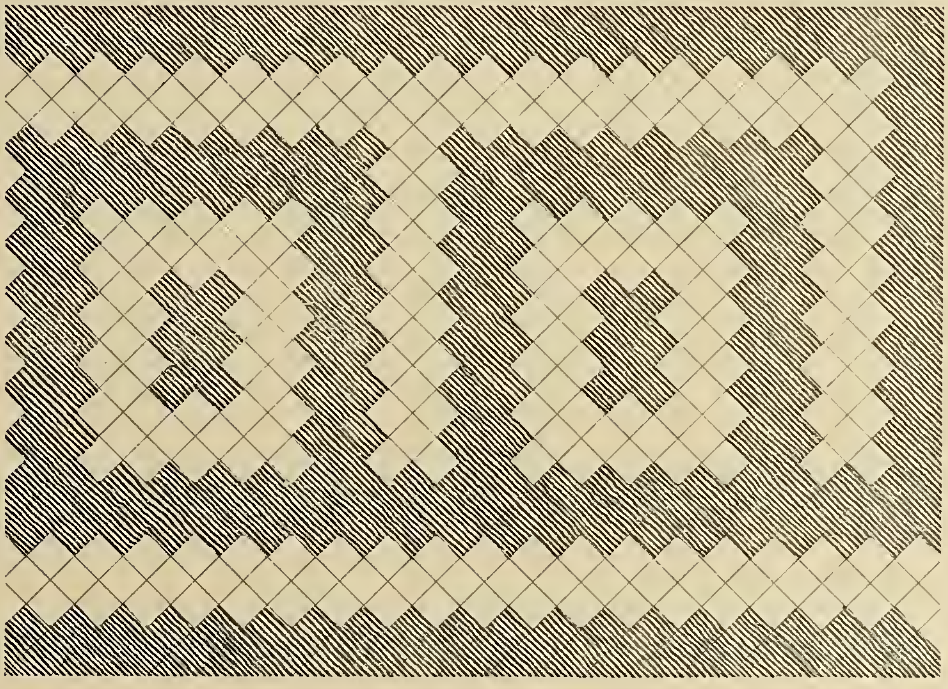
Plaat 57. PATROON VAN EEN SILAR MAT UIT TONDANO.

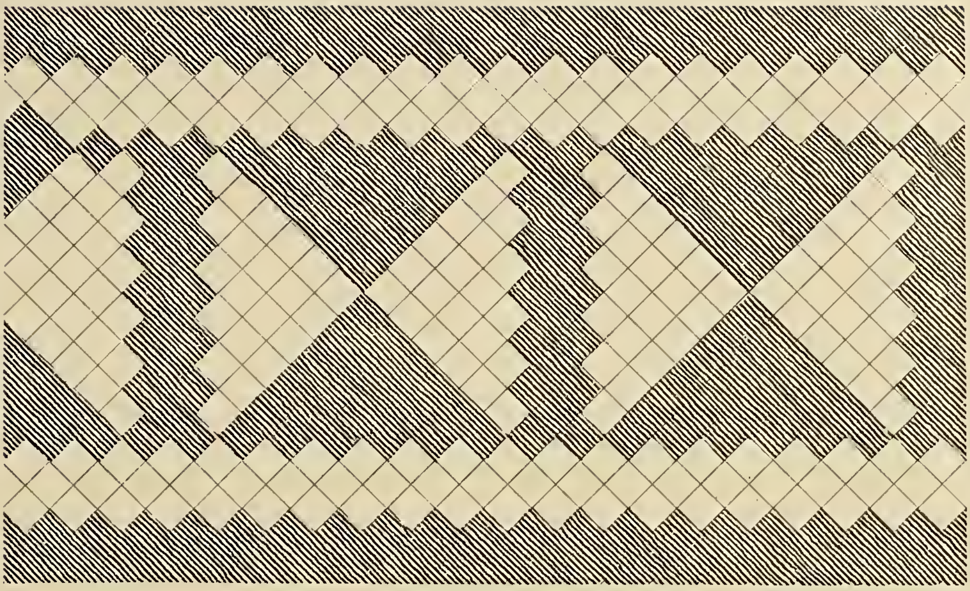
Plaat 58. PATROON VAN EEN SILAR MAT UIT LANGOWAN (MINAHASSA).

Plaat 59*a*. PATROON VAN EEN LOTO UIT KINILOW (MINAHASSA).

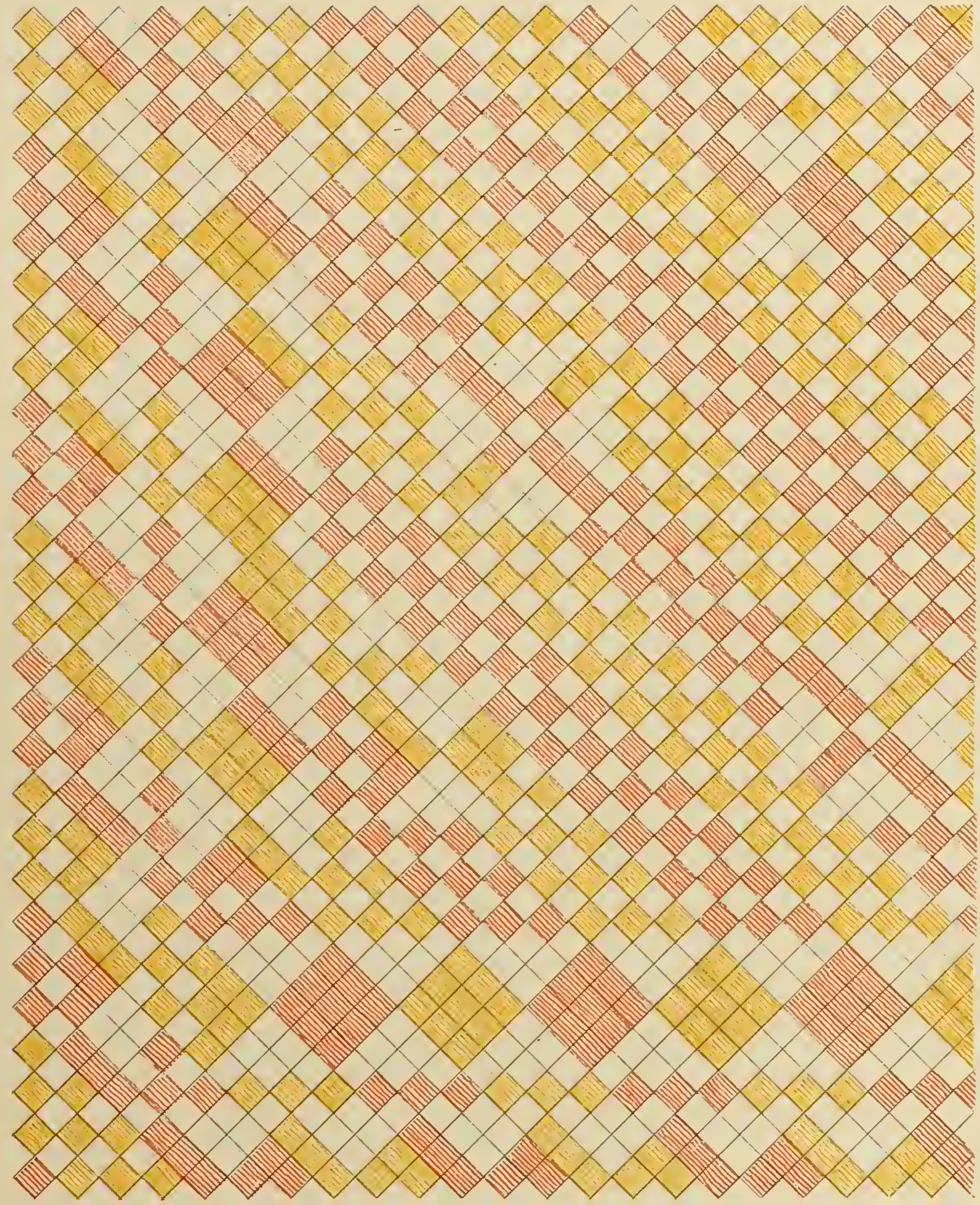
Plaat 59*b*. PATROON VAN EEN LOTO UIT KINILOW (MINAHASSA).

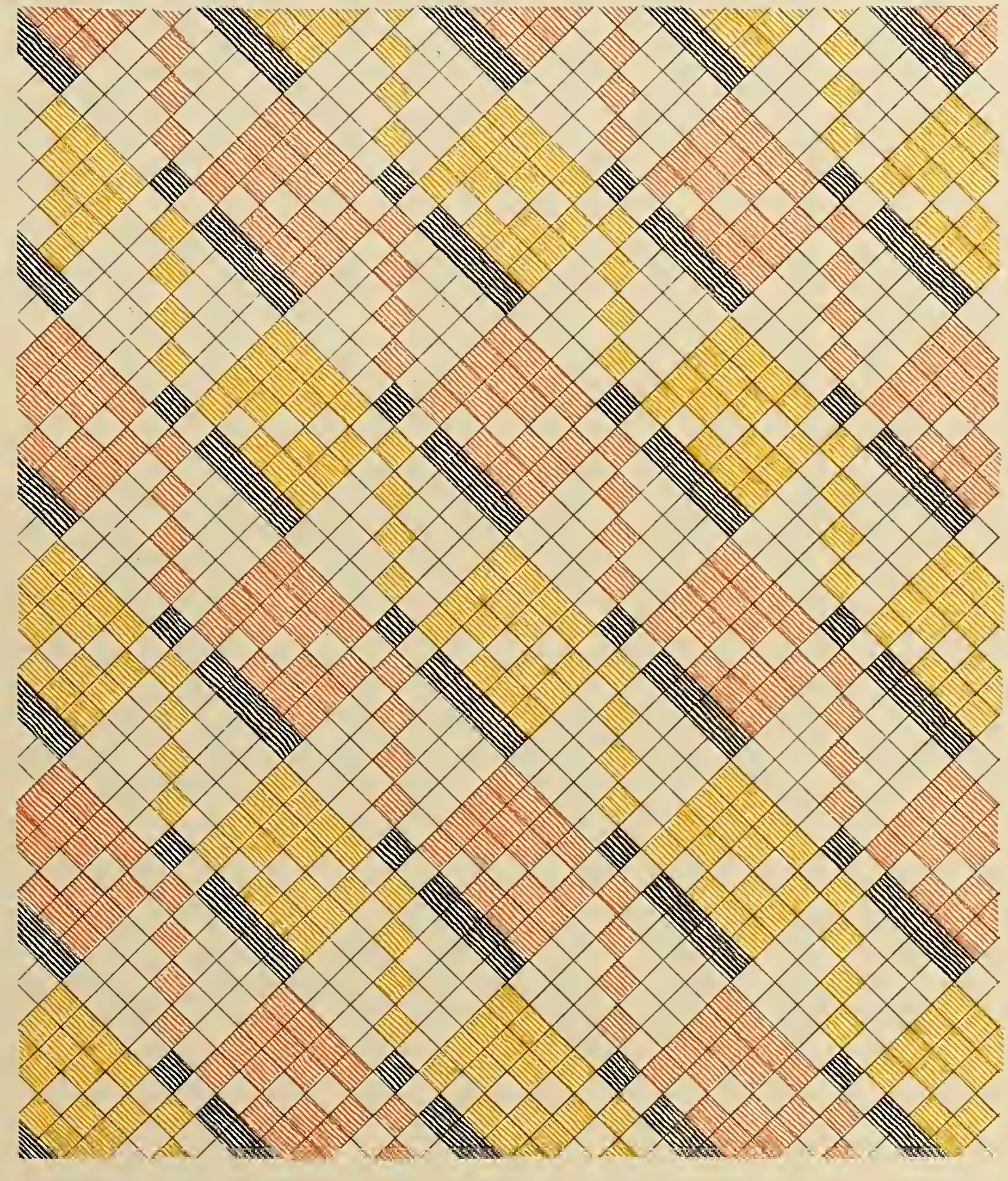
Plaat 60*a*. PATROON VAN EEN LOTO UIT KINILOW (MINAHASSA).

Plaat 60*b*. PATROON VAN EEN LOTO UIT KINILOW (MINAHASSA).

Plaat 61. PATROON VAN EEN PANDAN MAT UIT MASARETE.

Plaat 62. PATROON VAN EEN SIRIHDOOS UIT SJEIRA.

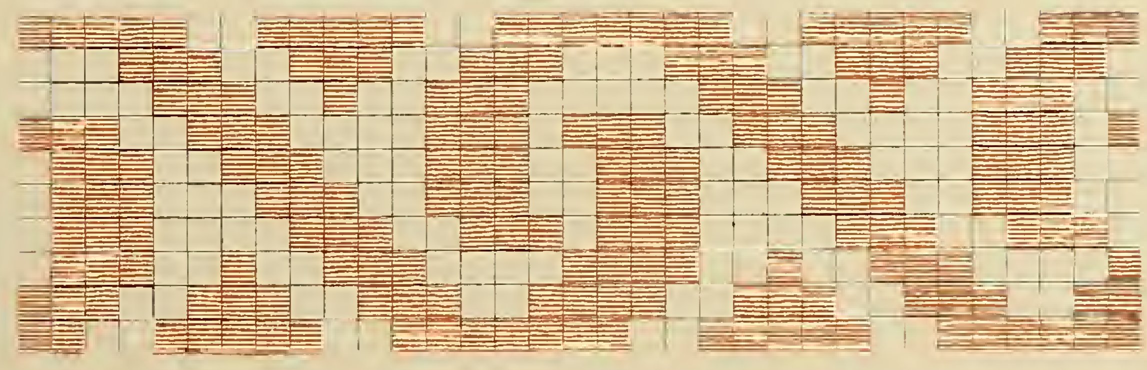
Plaat 63. PATROON VAN EEN HAIMATAN VAN WETTER.

Plaat 64. PATROON VAN EEN HAIMATAN VAN WETTER.

Plaat 65. PATROON VAN EEN KOBA LALOSOEN (Sigarenkoker van Beloe).

Plaat 66. PATROON VAN HET DEKSEL VAN EEN KOBA KAKENAN
(Sigarenkoker voor mannen) UIT BÉLOE.

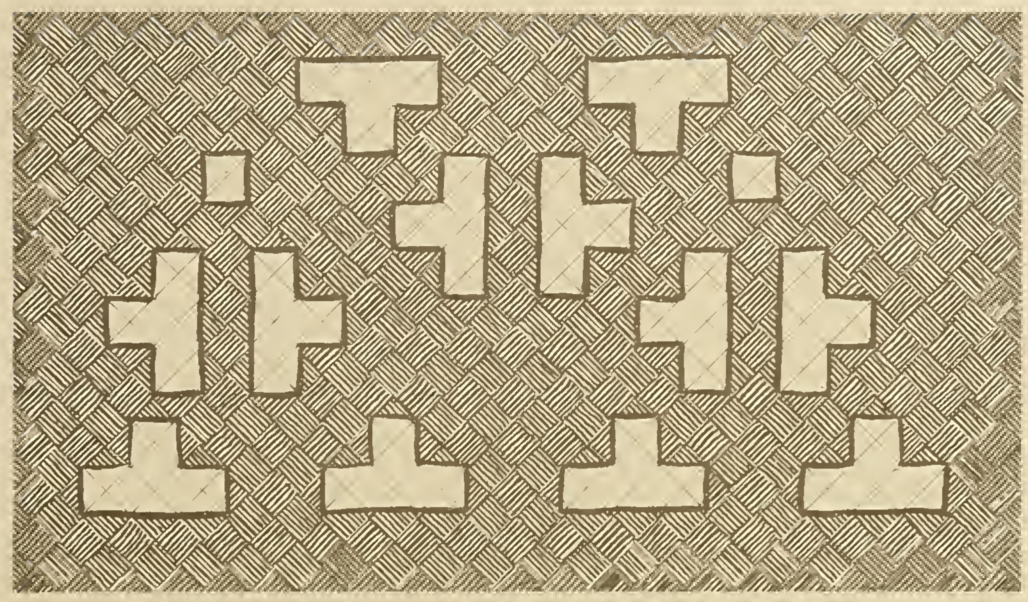
Plaat 67. PATROON VAN EEN HAIMATAN VAN WETTER.

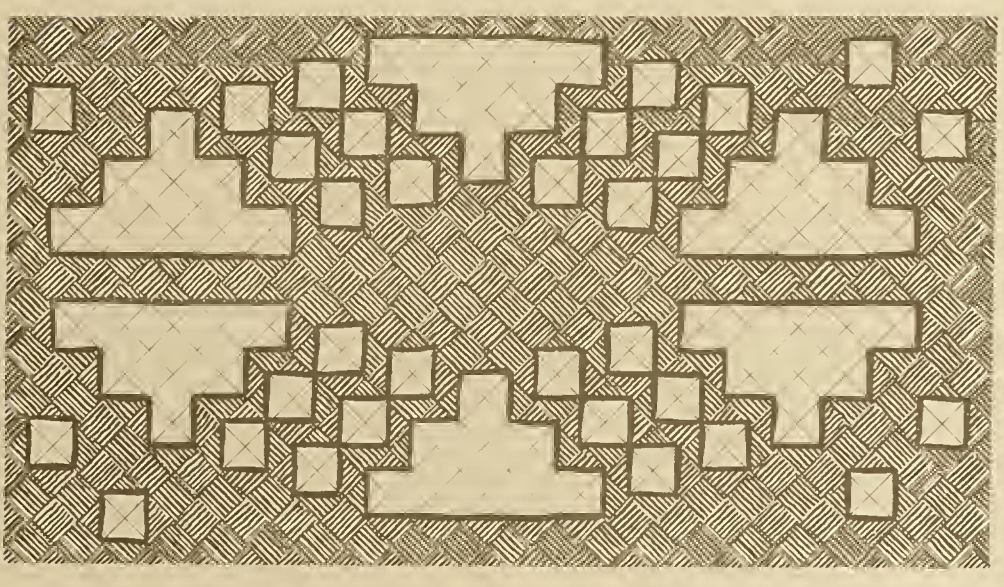
Plaat 68. PATROON VAN EEN MAT UIT SJEIRA.

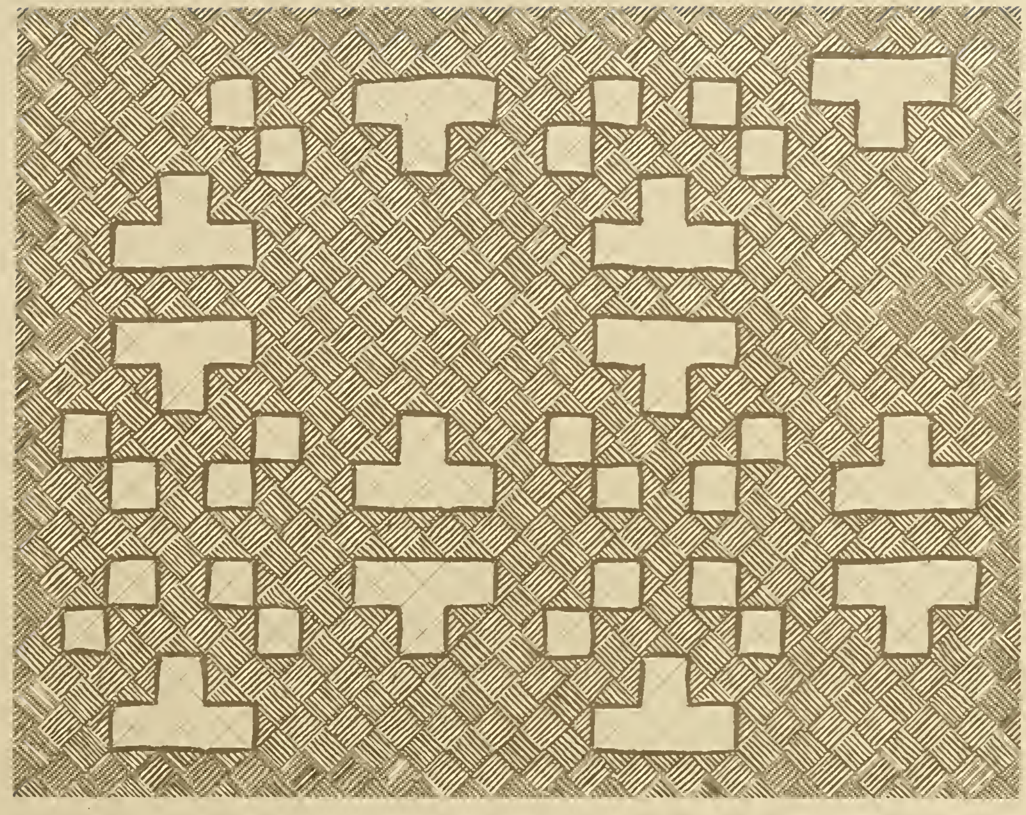
Plaat 69. PATROON OP HET DEKSEL VAN EEN SIRIHDOOS UIT LOMBOK.

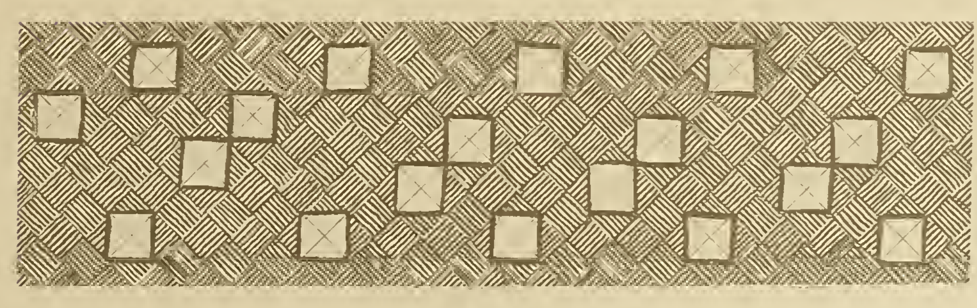
Plaat 70*a*. Trawangpatroon: TJANDI SINGOK.

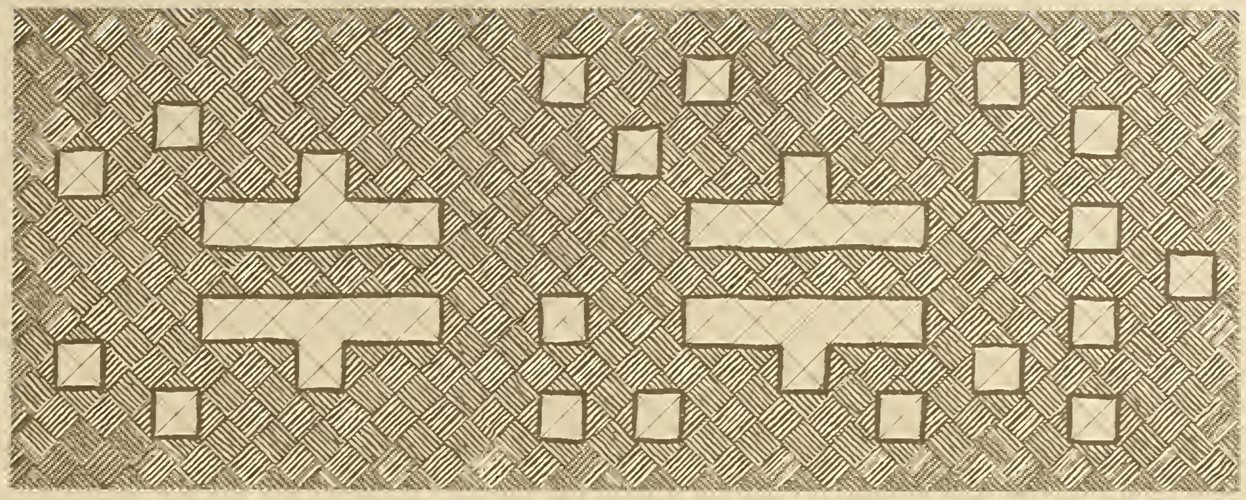
Plaat 70*b*. Trawangpatroon: TJANDI LAWAH BERENANG.

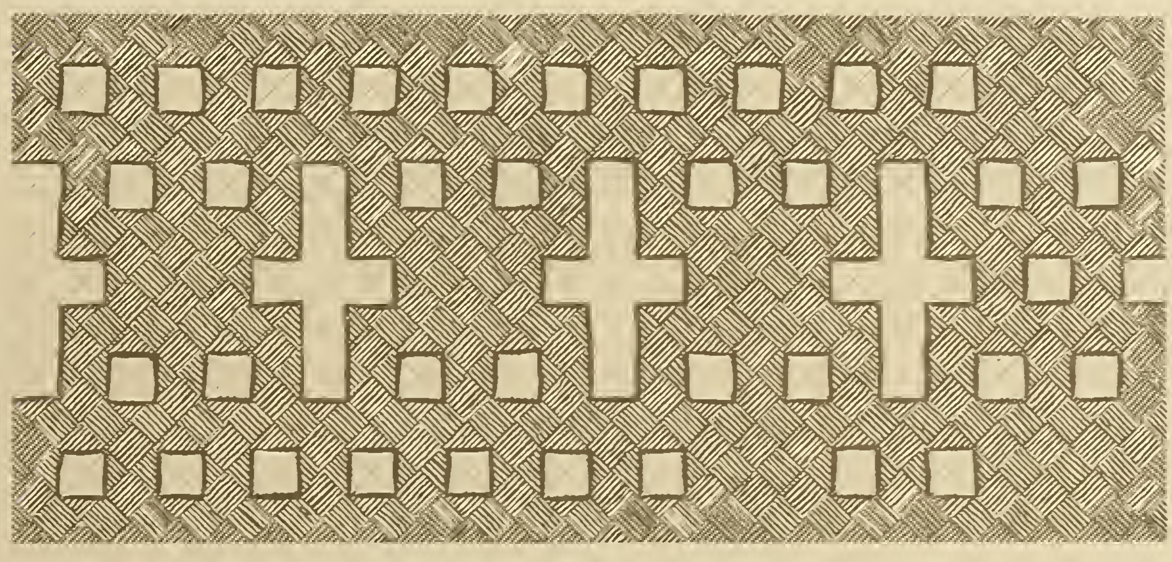
Plaat 71 *a*. Trawangpatroon: TJANDI EPOK BOENGA SETANGKAI.

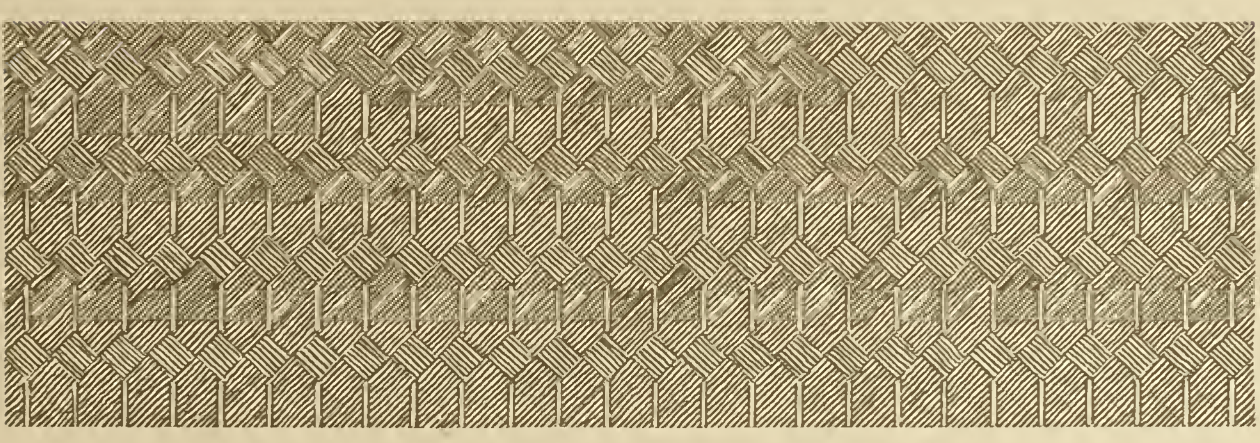
Plaat 71 *b*. Trawangpatroon. TJANDI BOENGKAR DJALA.

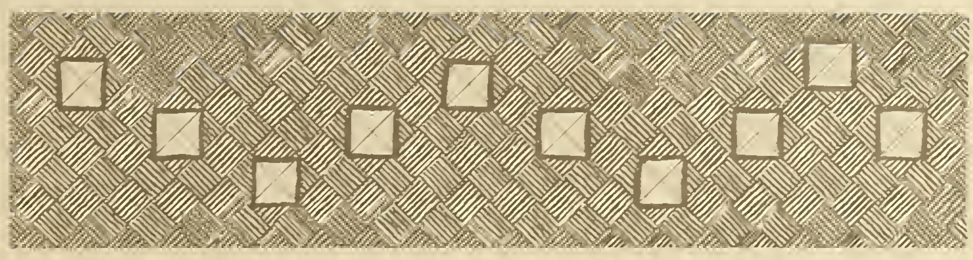
Plaat 72 *a*. TRAWANGPATROON: TJANDI BERANTAI.

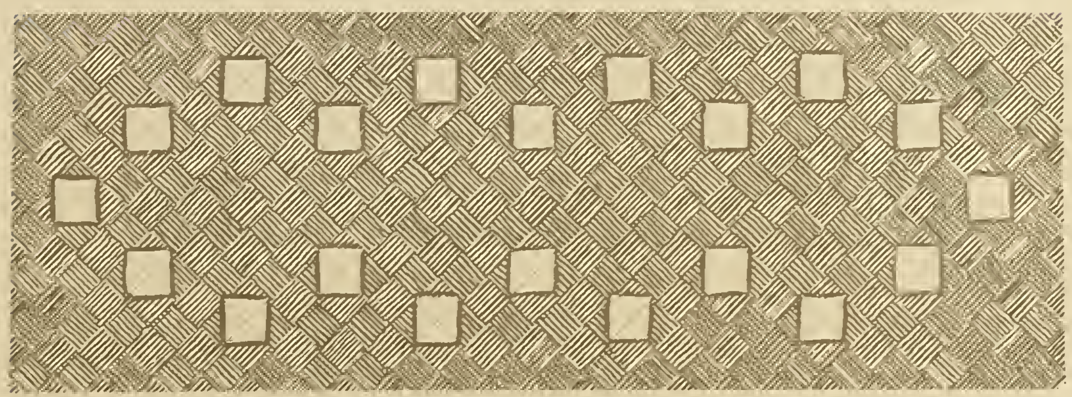
Plaat 72 *b*. TRAWANGPATROON: TJANDI DANDAM TIDA SOEDAH.

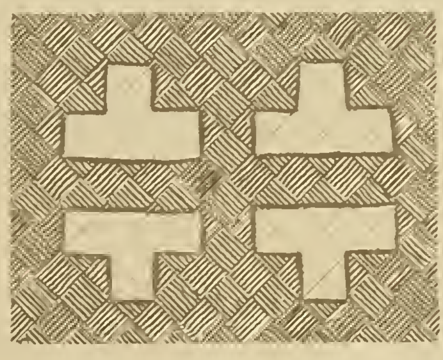
Plaat 72 *c*. TRAWANGPATROON: TRAWANG GĔDJOK.

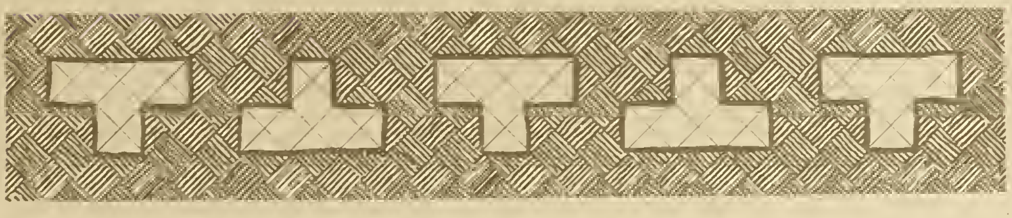
Plaat 73 *a*. TRAWANGPATROON: TJANDI LOBANG HIDOENG.

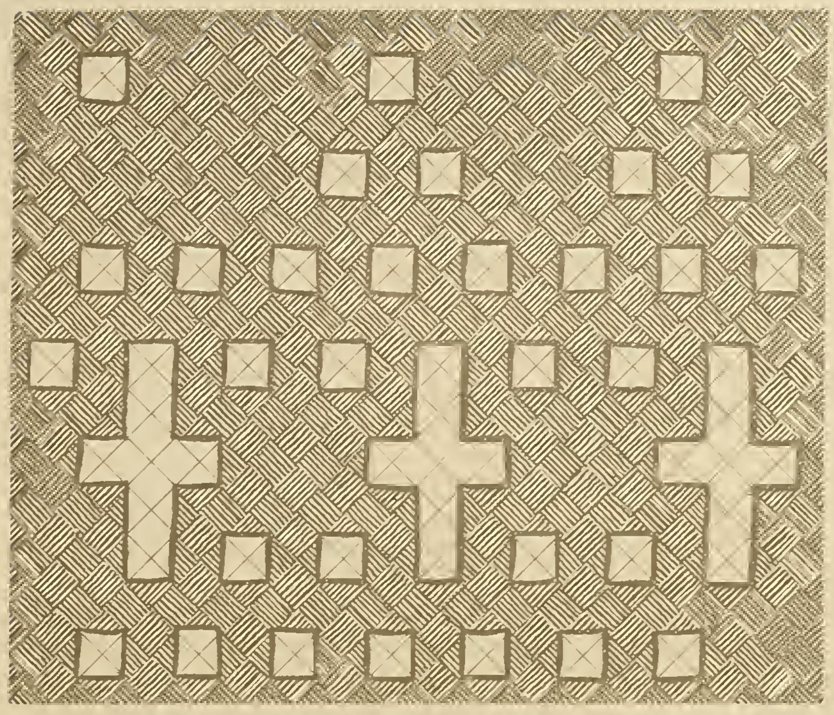
Plaat 73 *b*. TRAWANGPATROON: TJANDI DJAÄSOE.

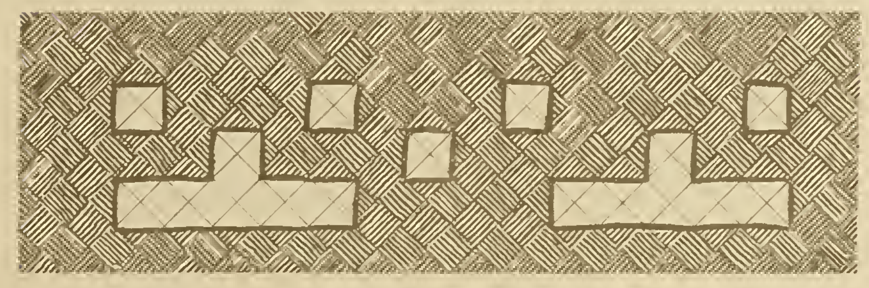
Plaat 73 *c*. TRAWANGPATROON: TJANDI TAMPAT TARONG.

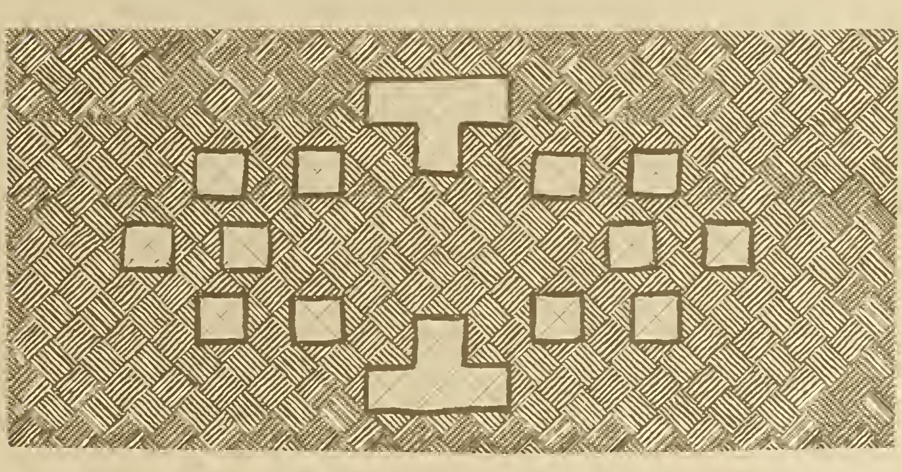
Plaat 73 *d*. TRAWANGPATROON: TJANDI KODOK BERIRING.

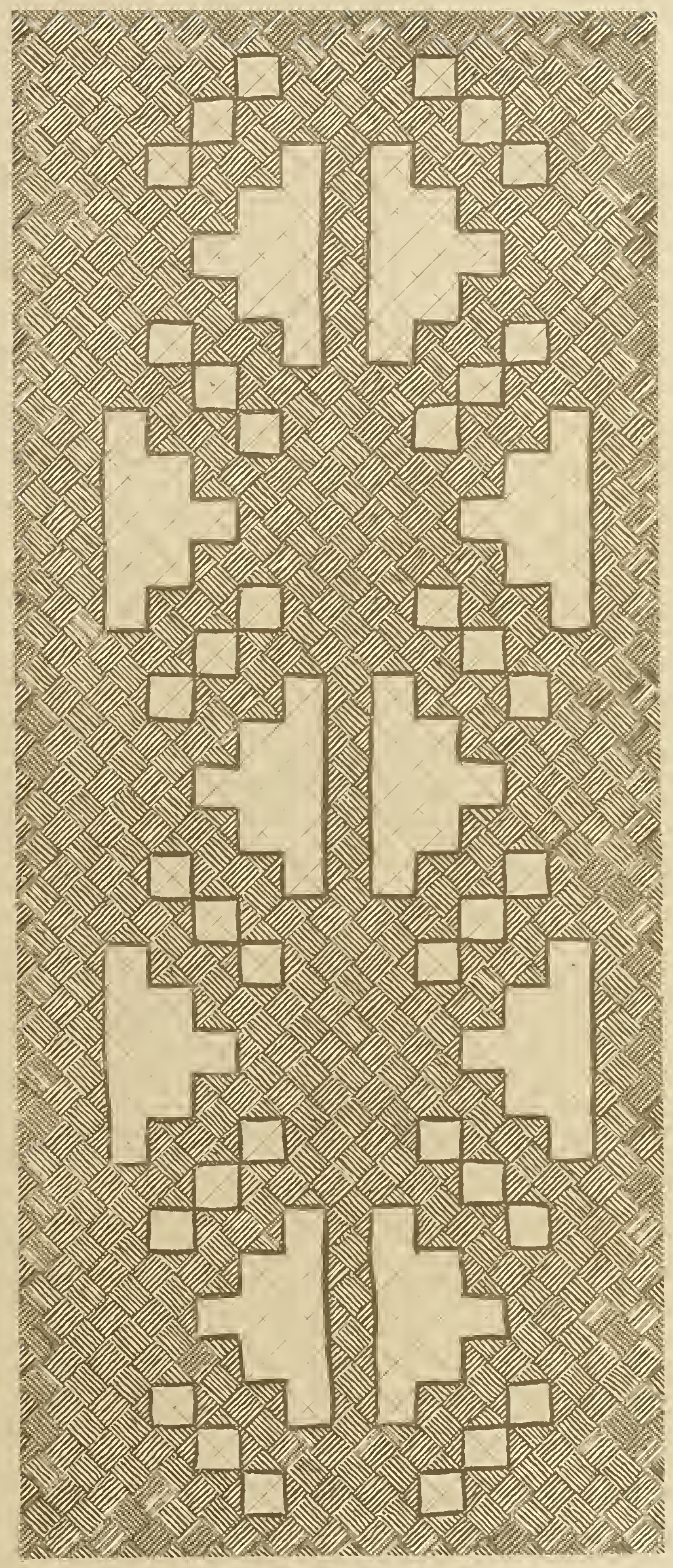
Plaat 74*a*. Trawangpatroon: TJANDI DJADJAK ASOE.

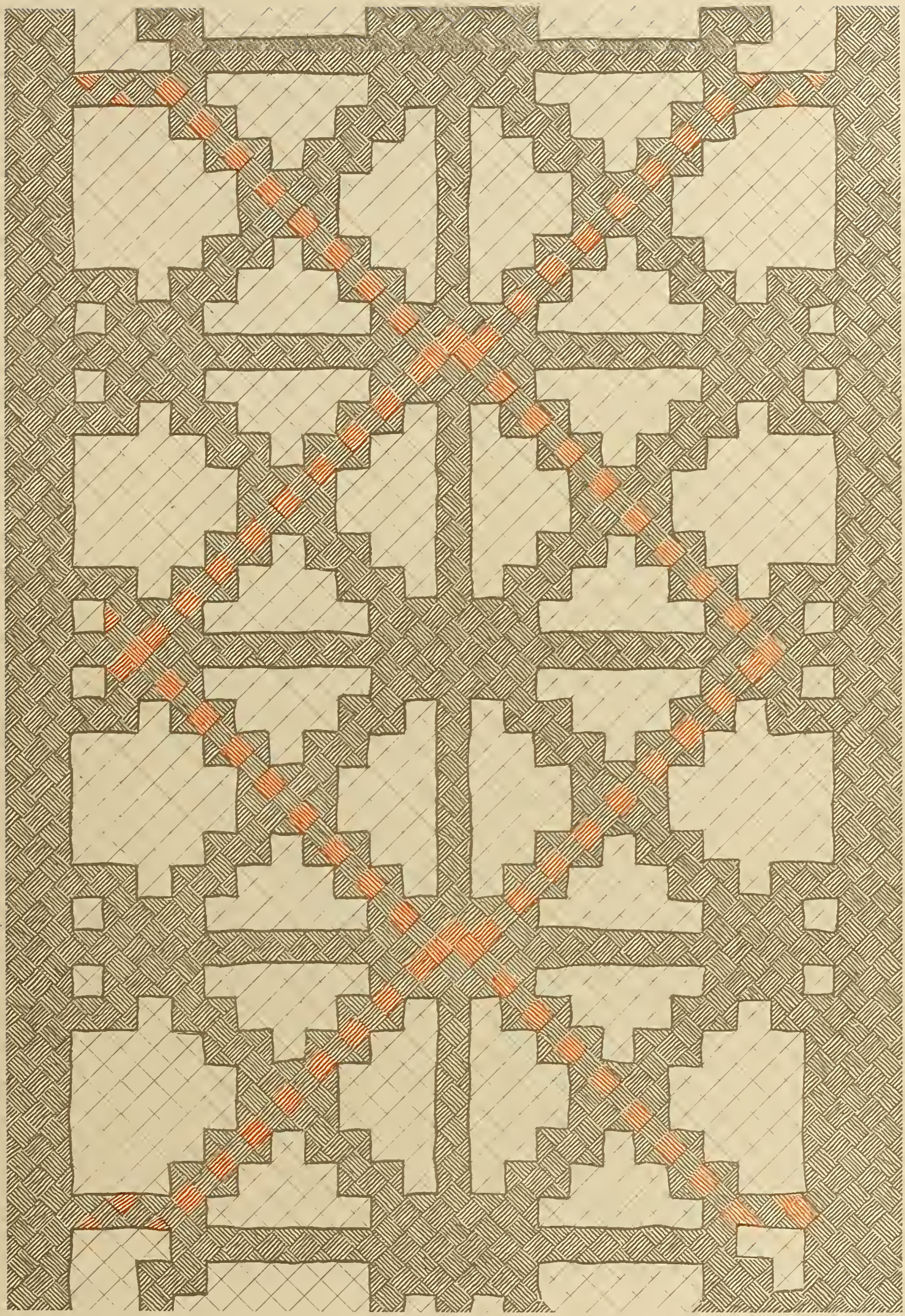
Plaat 74*b*. Trawangpatroon: TJANDI SEKEPING.

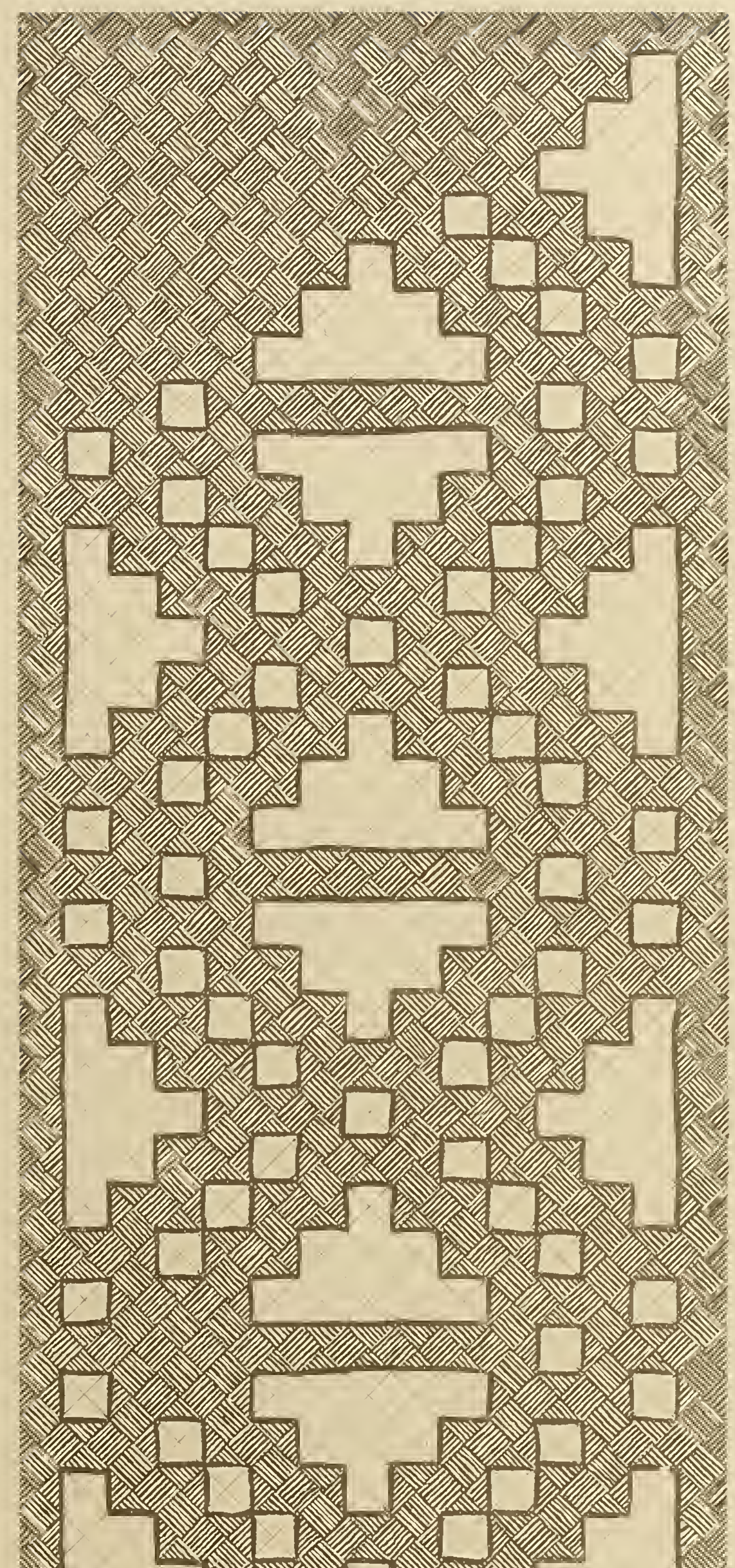
Plaat 74*c*. Trawangpatroon: TJANDI SAJAP PERAPATI.

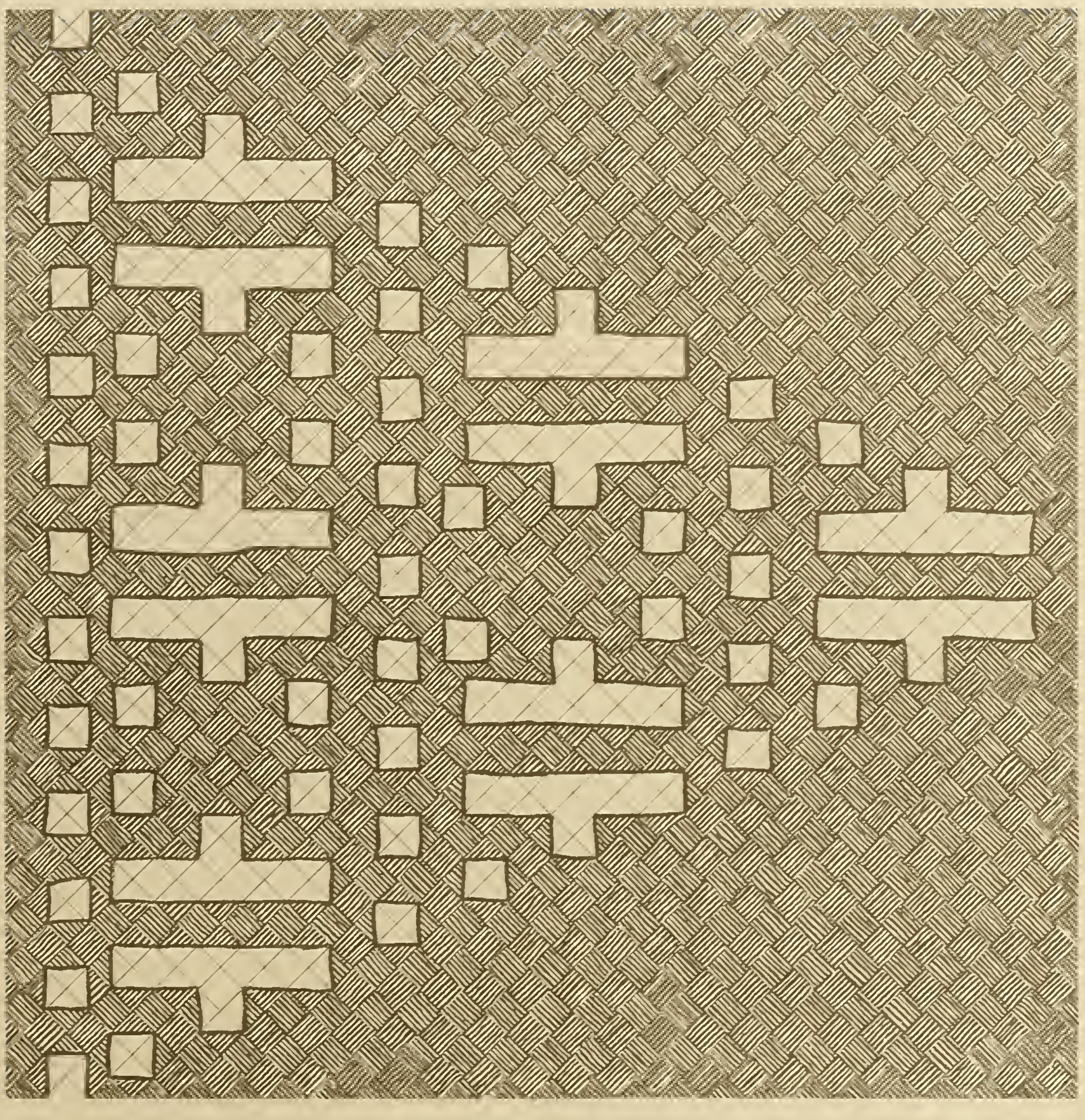
Plaat 75. Trawangpatroon: TJANDI DJARI SELAPAN.

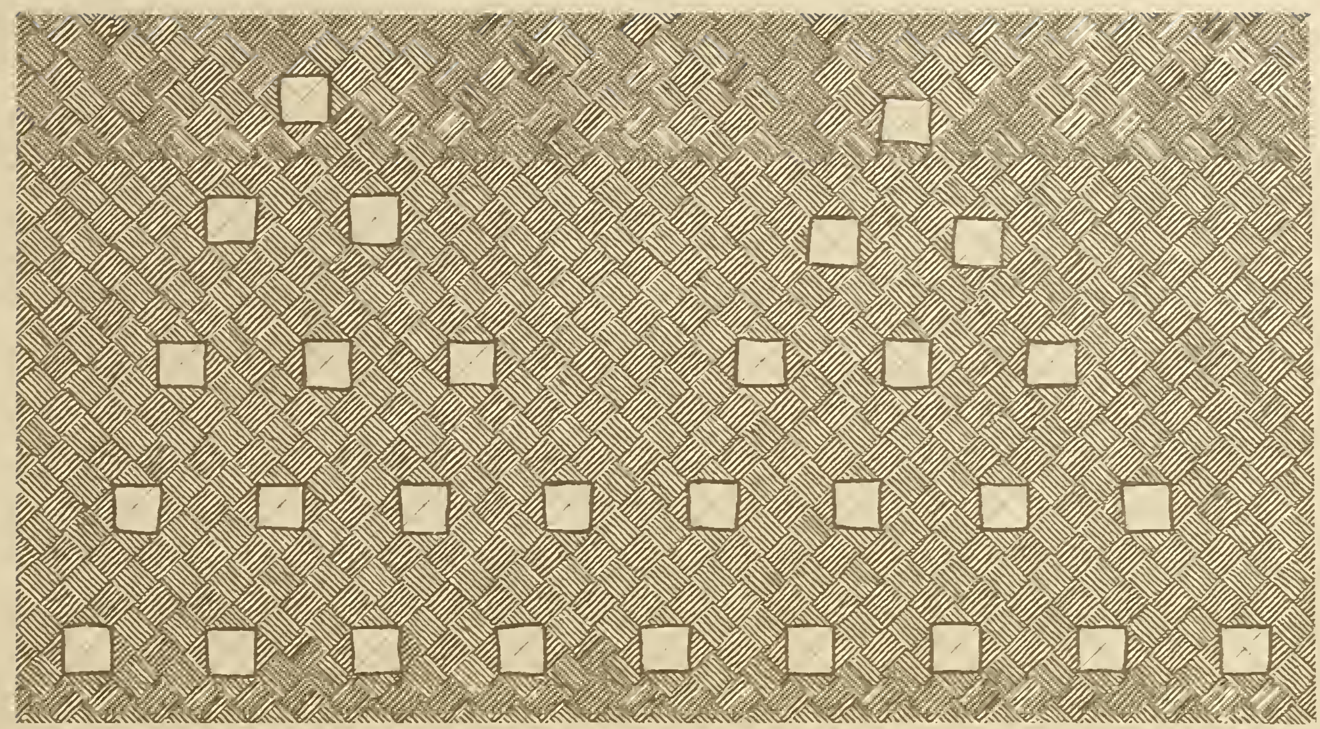
Plaat 76. Trawangpatroon: TJANDI BABI BERKOEROENG.

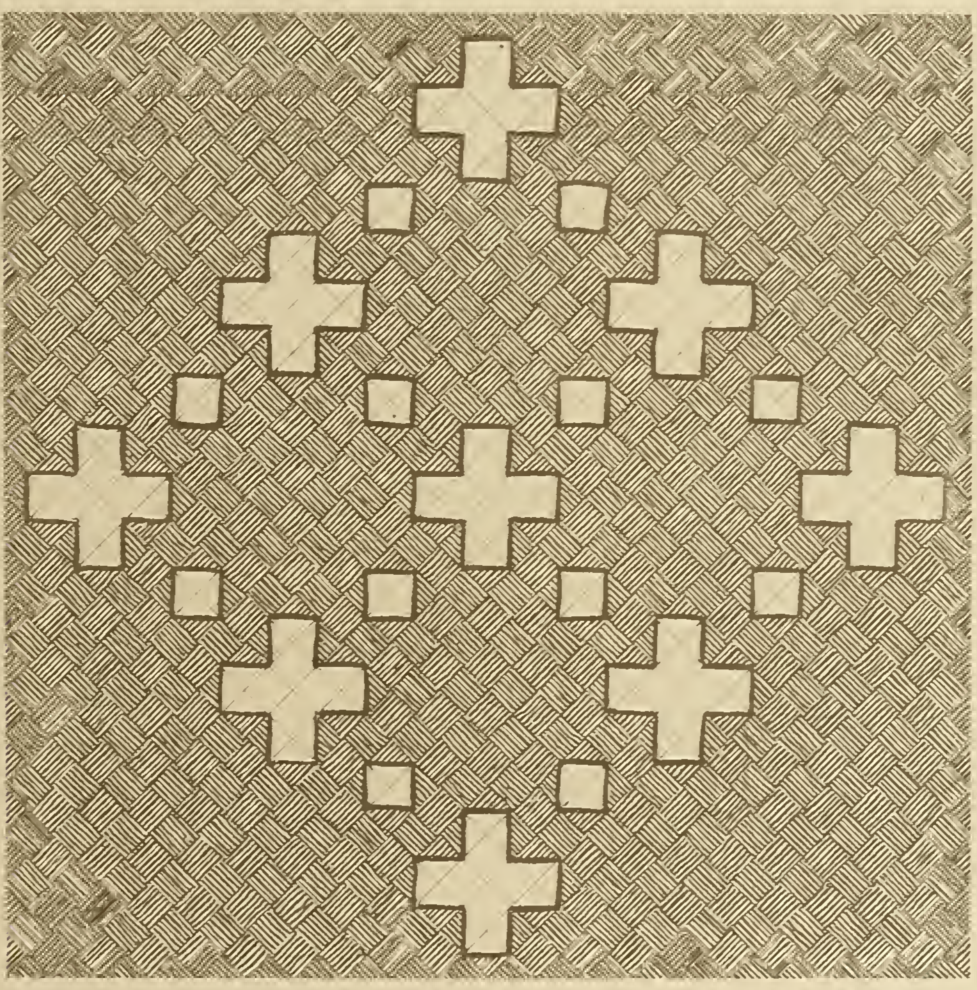
Plaat 77. Trawangpatroon: TRAWANG BOENGA TJENGKÈH.

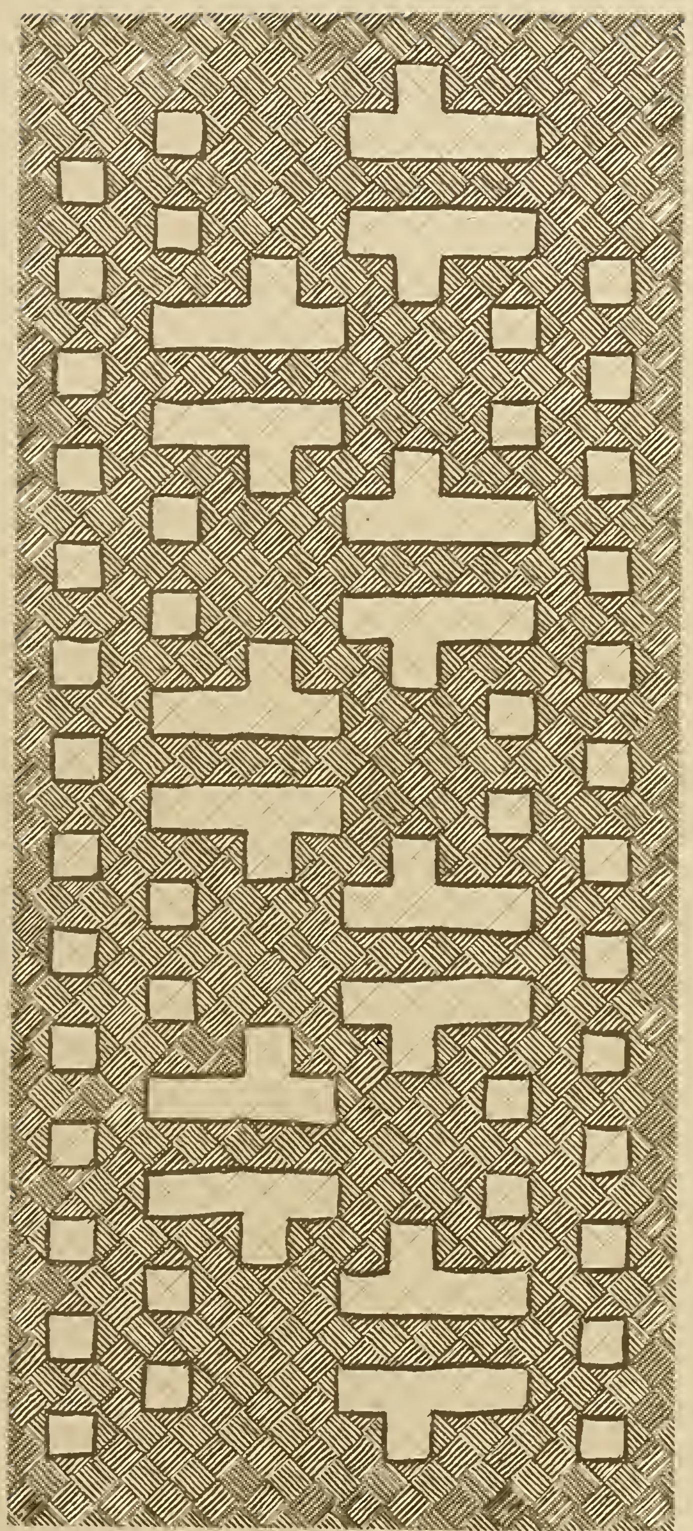
Plaat 78. Trawangpatroon: TJANDI BOELOEH BASILANG.

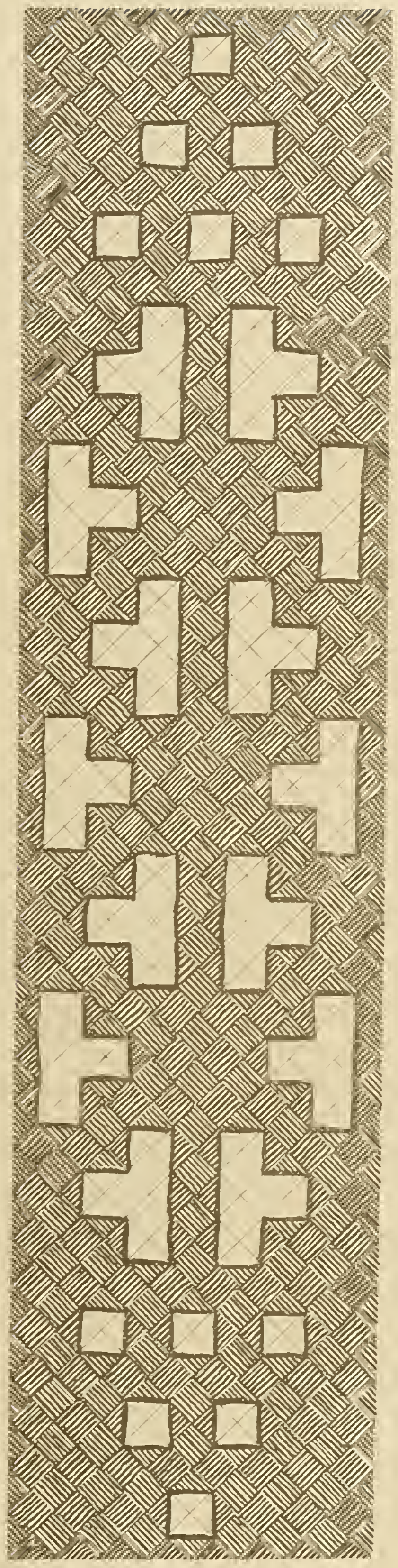
Plaat 79*a*. Trawangpatroon: TRAWANG LAWAH BAGADJAI.

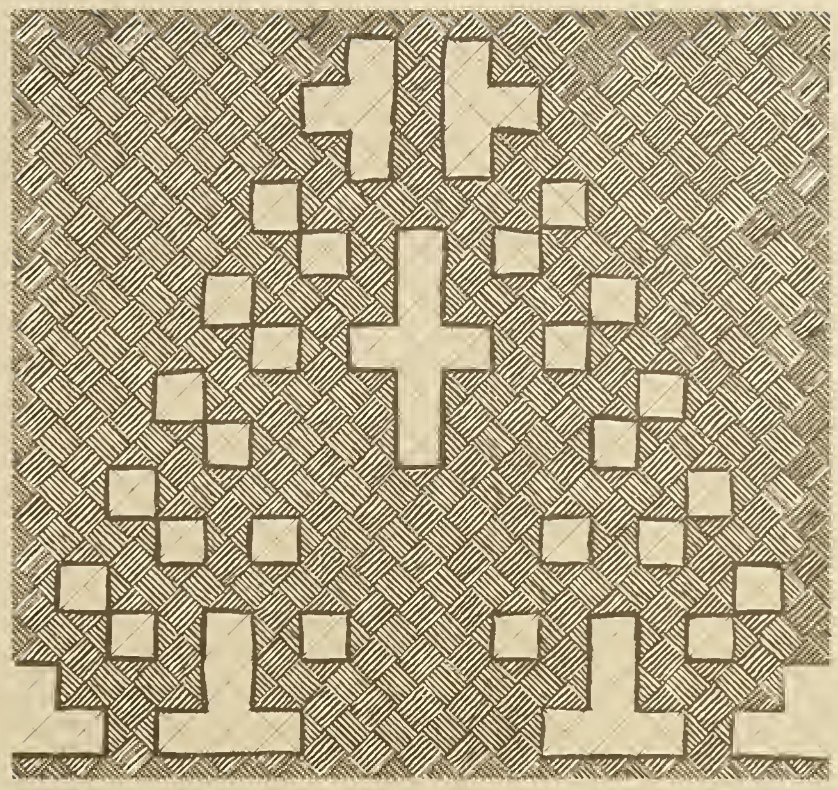
Plaat 79*b*. Trawangpatroon: TJANDI TRAWANG PANDING.

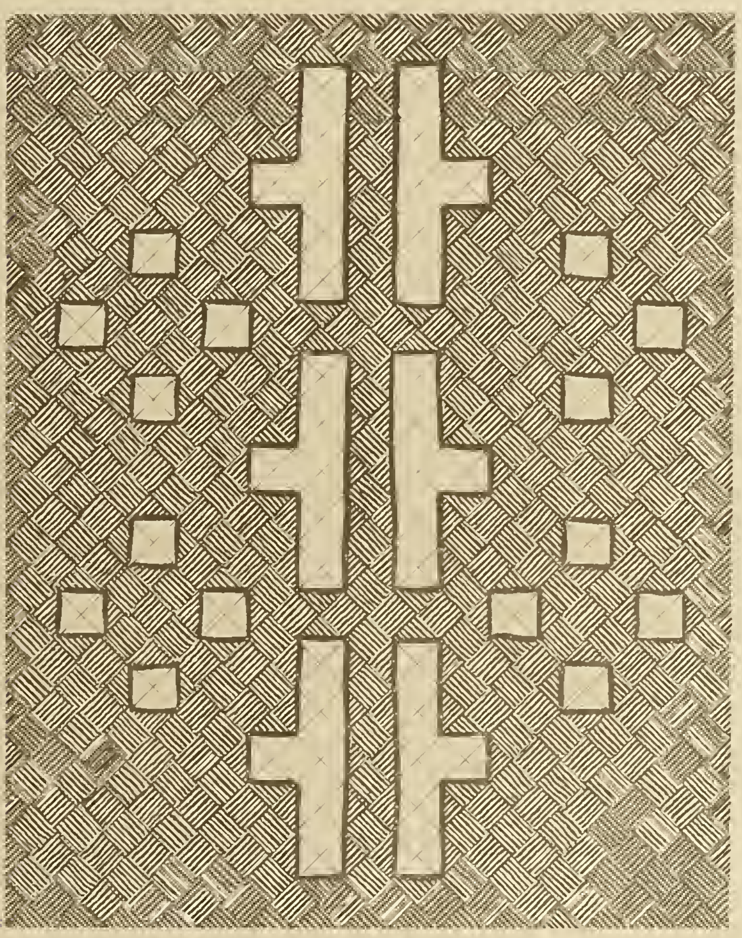
Plaat 80 *a*. TRAWANGPATROON:
TJANDI DANDAM SOEDAH.

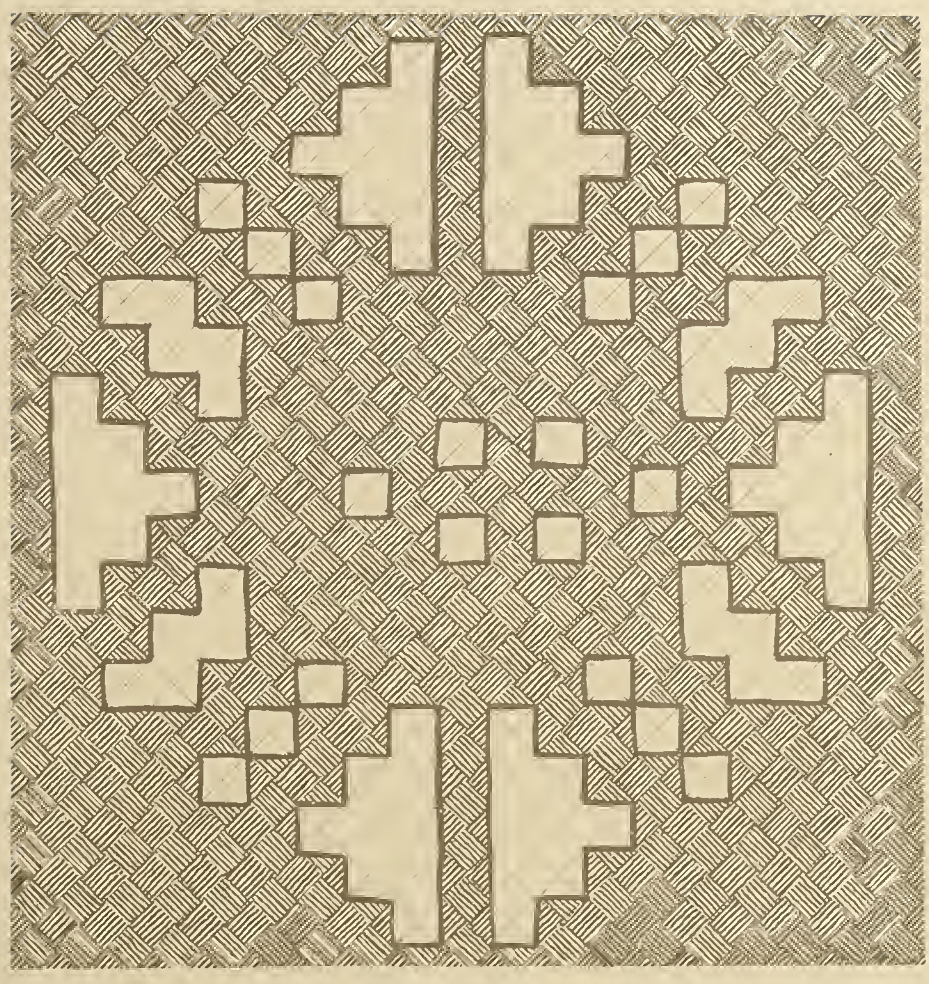
Plaat 80 *b*. TRAWANGPATROON:
TJANDI BATANG PINANG.

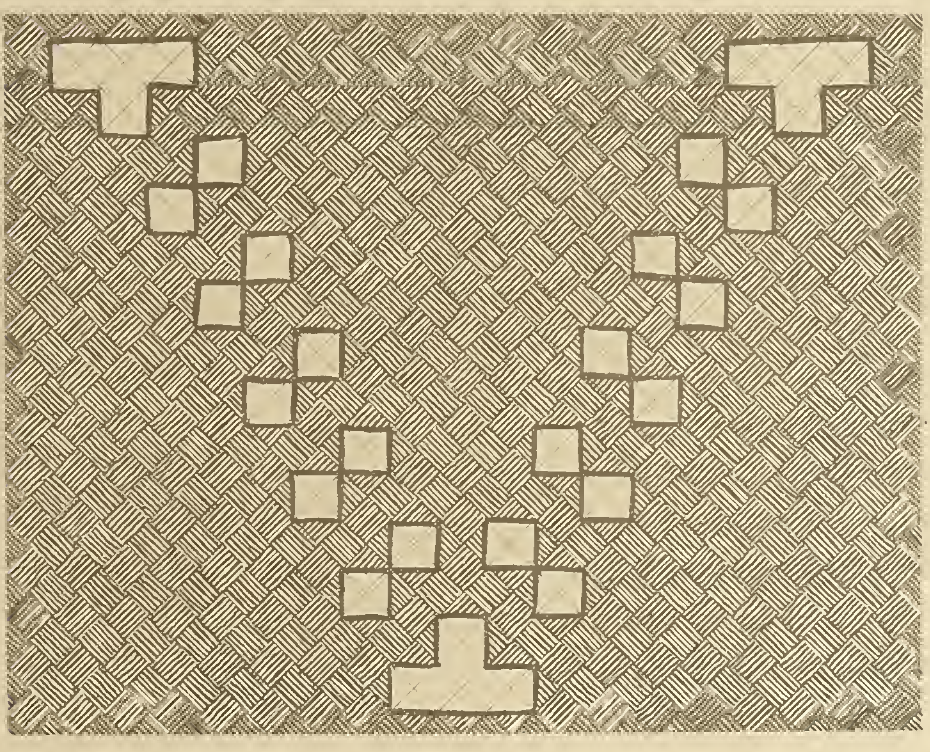
Plaat 81 *a*. Trawangpatroon: TJANDI PANDING TAGAK.

Plaat 81 *b*. Trawangpatroon: TJANDI BATANG PINANG.

Plaat 82 *a*. Trawangpatroon: TJANDI LEKOK KARIS.

Plaat 82 *b*. Trawangpatroon: TJANDI RAMPOENG BERGATAP.

INHOUD.

LIJST VAN DE PLATEN TUSSCHEN DEN TEKST.

P = plaat naar een photographie; T = teekening; K = kleurteekening.

LIJST VAN DE GEKLEURDE PLATEN (VLECHT-PATRONEN) BUITEN DEN TEKST.

PLAAT 34. Patroon: kalaie mata itik, van een mat uit Poear Datar.
PLAAT 35. Patroon: kalaie djedjak moerai, van een mat uit Poear Datar.
PLAAT 36. Patroon van een kamboet uit Pajakoemboeh.
PLAAT 37. Patroon: adjik sadidih kaloeang, van een kamboet uit 50 Kotta.
PLAAT 38. Patroon: lampit, van een mat uit Blinjoe.
PLAAT 39. Patroon: poeset blanak, van een mat uit Blinjoe.
PLAAT 40. Patroon van een bamboemat uit Ampat Lawang.
PLAAT 41. Patroon: kalaie mata itik, van een laimat uit Poear Datar.
PLAAT 42. Patroon: pino pino sikoe kaloewang, van een mat uit Pajakoemboeh.
PLAAT 43. Patroon: daoen kloembi, van een pandanmat uit Blinjoe.
PLAAT 44. Patroon: ginggang besar, van een mat uit Blinjoe.
PLAAT 45. Patroon: kembang gipang, van een mat uit Blinjoe.
PLAAT 46. Patroon: kembang tanah bandji, van een mat uit Blinjoe.
PLAAT 47. Patroon van een mat uit Blinjoe.
PLAAT 48. Patroon van een stoelmat uit Atjeh.
PLAAT 49. Patroon van een stoelmat uit Atjeh.
PLAAT 50. Patroon: bintang soemaoer, van een bamboe rijstmand uit Barabei.
PLAAT 51. Patroon: pakoe siwau, van een rotanmand uit Barabei.
PLAAT 52. Patroon: pitoengkang doesoen, van een rijstmand uit Batang Alai en Laboean Amas.
PLAAT 53. Patroon: karat wadai, van een bamboe bakoel uit Batang Alai en Laboean Amas.
PLAAT 54. Patroon: papan langsat, van een bamboe bakoel uit Batang Alai en Laboean Amas.
PLAAT 55. Patroon van een silarmat uit Tondano.
PLAAT 56. Patroon van een silarmat uit Tondano.
PLAAT 57. Patroon van een silarmat uit Tondano.
PLAAT 58. Patroon van een silarmat uit Langowan (Minahassa).
PLAAT 59 *a* en *b*. Patronen van een loto uit Kinilow (Minahassa).
PLAAT 60 *a* en *b*. Patronen van een loto uit Kinilow (Minahassa).
PLAAT 61. Patroon van een pandanmat uit Masarete.
PLAAT 62. Patroon van een sirihdoos uit Sjeira.
PLAAT 63. Patroon van een haimatan van Wetter.
PLAAT 64. Patroon van een haimatan van Wetter.
PLAAT 65. Patroon van een koba lalosoen (sigarenkoker) van Beloe.
PLAAT 66. Patroon van het deksel van een koba kakenan (sigarenkoker) uit Beloe.
PLAAT 67. Patroon van een haimatan van Wetter.
PLAAT 68. Patroon van een mat uit Sjeira.
PLAAT 69. Patroon op het deksel van een sirihdoos van Lombok.
PLAAT 70 *a*. Trawangpatroon: tjandi singok.
b. Trawangpatroon: tjandi lawah berenang.
PLAAT 71 *a*. Trawangpatroon: tjandi epok boenga setangkai.
b. Trawangpatroon: tjandi boengkar djala.
PLAAT 72 *a*. Trawangpatroon: tjandi berantai.
b. Trawangpatroon: tjandi dandam tida soedah.
c. Trawangpatroon: trawang gĕdjok.
PLAAT 73 *a*. Trawangpatroon: tjandi lobang hidoeng.
b. Trawangpatroon: tjandi djaäsoe.
c. Trawangpatroon: tjandi tampat tarong.
d. Trawangpatroon: tjandi kodok beriring.
PLAAT 74 *a*. Trawangpatroon: tjandi djadjak asoe.
b. Trawangpatroon: tjandi sekeping.
c. Trawangpatroon: tjandi sajap perapati.

Plaat 75. Tawangpatroon: tjandi djari selapan.

Plaat 76. Trawangpatroon: tjandi babi berkoeroeng.

Plaat 77. Trawangpatroon: trawang boenga tjengkèh.

Plaat 78. Trawangpatroon: tjandi boeloeh basilang.

Plaat 79 *a*. Trawangpatroon: trawang lawah bagadjai.

b. Trawangpatroon: tjandi trawang panding.

Plaat 80 *a*. Trawangpatroon: tjandi dandam soedah.

b. Trawangpatroon: tjandi batang pinang.

Plaat 81 *a*. Trawangpatroon: tjandi panding tagak.

b. Trawangpatroon: tjandi batang pinang.

Plaat 82 *a*. Trawangpatroon: tjandi lèkok karis.

b. Trawangpatroon: tjandi rampoeng bergatap.

ALPHABETISCHE LIJST DER NAMEN.

A.

D.

H.

I.

J.

K.

L.

N.

O.

P.

S.

T.

V.

W.

Z.